

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI
(1950 – 1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM YILMAZ

İSTANBUL 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI
(1950 – 1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM YILMAZ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi İbrahim YILMAZ'ın "Demokrat Parti Döneminde İstanbul'un Siyasi ve Sosyal Yapısı (1950 - 1960)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Bülent BAKAR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....

Üye : Doç.Dr. Şerafettin Can ERDEM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....

Üye : Doç.Dr. Erdal ŞAHİN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 07...A.D...../ 2013 tarih ve 2013/18-b..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XI
TABLolar CETVELİ	XII

GİRİŞ	1
-------------	---

1. BÖLÜM: İSTANBUL'A DAİR BAZI KAVRAMLAR (1950 – 1960)	4
1.1. ŞEHİR VE ŞEHİRLİLİK	4
1.1.1. Şehir	4
1.1.2. Şehirlilik	7
1.2. MEKÂN	7
1.2.1. İstanbul'da Mekân Algısı	7
1.2.2. Ön Plandaki Dönemsel Mekânlar	9
1.3. ZAMAN	12
1.3.1. İstanbul'da Zaman Algısı	12
1.3.2. Mevsimler Döngüsünde İstanbul	14
1.4. İNSAN	20
1.4.1. Şehrin Yüzleri	21
1.4.2. Kimsesiz Çocuklar, Yoksullar ve Dilenciler	24
2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA YÖNETİM, SİYASET, HÜKÜMET VE MUHALEFET	32
2.1. İSTANBUL'UN YÖNETİMİ	32
2.1.1. Vilayet ve Belediyenin Birbirinden Ayrılması	42
2.1.2. Şehir Yönetiminin Ankara'ya Bağımlılığı	47
2.1.3. Meclis, Bütçeler ve Kadrolar	50
2.1.3.1. Meclis	50
2.1.3.2. Bütçeler	51
2.1.3.3. Kadrolar	56
2.1.3.3.1. Fahrettin Kerim Gökay (24 Ekim 1949 – 20 Kasım 1957)	57
2.1.3.3.2. Mümtaz Tarhan (20 Kasım 1957 – 17 Mayıs 1958)	64
2.1.3.3.3. Ethem Yetkiner (17 Mayıs 1958 – 27 Mayıs 1960)	66
2.1.3.3.4. Kemal Aygün (11 Temmuz 1958 – 27 Mayıs 1960)	68

2.1.3.3.5.	Refik Tulga (27 Mayıs 1960 – 26 Şubat 1962)	75
2.1.3.3.6.	Şefik Erensü (27 Mayıs 1960 – 24 Eylül 1960)	77
2.2.	SİYASET: TERCİHLER, YAKLAŞIMLAR VE GÖRÜNÜMLER	78
2.2.1.	Seçimler	79
2.2.2.	Parti teşkilatları	91
2.2.2.1.	DP	92
2.2.2.2.	CHP	98
2.2.2.3.	MP, CMP, CKMP, HP	101
2.2.3.	Sivil Toplum Kuruluşları	104
2.3.	İSTANBUL VE DEMOKRAT PARTİ	108
2.3.1.	Celal Bayar	109
2.3.2.	Adnan Menderes	112
2.4.	İSTANBUL VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ	114
2.4.1.	İsmet İnönü	114
2.4.2.	CHP'nin Mal Varlığı ve İzleri	118
3.	BÖLÜM: İSTANBUL'DA EKONOMİK HAYAT	121
3.1.	NÜFUS ARTIŞLARI VE DEMOGRAFİK YAPI	121
3.1.1.	Nüfusun Değişimi, Ölümler ve Doğumlar	124
3.1.2.	İç Göç Olgusu ve Sosyal Gerçekliği	130
3.1.3.	Demografik Yapı	131
3.1.3.1.	Azınlıklar	134
3.1.3.2.	Mülteciler ve Göçmenler	142
3.2.	EKONOMİ VE İAŞE SORUNLARI	145
3.2.1.	Temel Gıda Maddelerinin Sağlanması ve Sorunlar	146
3.2.1.1.	Su	147
3.2.1.2.	Ekmek	154
3.2.1.3.	Et, Süt ve Yağ	158
3.2.1.4.	Meyve ve Sebze.....	166
3.2.1.5.	Çay, Şeker ve Kahve	171
3.2.2.	Barınma İhtiyaçları ve Kira Sorunları	173
3.2.3.	Şehrin Enerjisi ve Isınma Sorunları	176
3.2.3.1.	Elektrik	176
3.2.3.2.	Havagazı	178
3.2.3.3.	Odun ve Kömür	179
3.2.4.	Fiyatlar ve Enflasyon	182
3.2.5.	Tarım	187
3.2.6.	Hayvancılık	190
3.2.7.	Balıkçılık	196
3.2.8.	Sanayi, İş Adamları ve İşçiler	201
3.2.8.1.	Sanayi ve Üretim	203
3.2.8.2.	İşadamları ve Özel Girişimcilik	207
3.2.8.3.	İşçiler ve Sendikalar	209
3.2.9.	Ticaret ve Esnaflar	214
3.2.9.1.	Pazarlar ve Seyyar Satıcılar	217

3.2.9.2.	Esnaflar ve Faaliyet Alanları	219
3.2.9.3.	Belediye Tanzim Satışları	226
3.2.9.4.	Migros	227
3.2.10.	İstanbul'a Özgü Meslek Grupları	230
3.2.10.1.	Hamallar	230
3.2.10.2.	Kapıcılar	233
4.	BÖLÜM: İSTANBUL'DA ULAŞIM, SAĞLIK VE ASAYİŞ	236
4.1.	ULAŞIM: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER	236
4.1.1.	İstimlak Sorunu	236
4.1.1.1.	İstimlâk Alanları ve Menderes'in İstimlâk İşlerine Kattığı İvme	239
4.1.1.2.	İstimlâk Bütçesi ve İstimlâkzedeler	245
4.1.2.	Ulaşımın Ana Çözümleri	247
4.1.2.1.	Meydanlar	248
4.1.2.2.	Yollar	251
4.1.2.3.	Köprüler	259
4.1.3.	Şehiriçi Ulaşım ve Unsurları	261
4.1.3.1.	Atlı Arabalar	264
4.1.3.2.	Tramvaylar	264
4.1.3.3.	Otobüsler	265
4.1.3.4.	Dolmuşlar	267
4.1.3.5.	Şehir Hatları	268
4.1.4.	Havaalanı	270
4.1.5.	Limanlar	271
4.1.6.	Posta, Telgraf ve Telefon Hizmetleri	274
4.2.	SAĞLIK: HASTALIKLAR VE TEDAVİ HİZMETLERİ	278
4.2.1.	Hastalıklar	278
4.2.1.1.	Verem	282
4.2.1.2.	Sıtma	285
4.2.1.3.	Veba	285
4.2.1.4.	Şap	286
4.2.1.5.	Kuduz	286
4.2.1.6.	Tifo	287
4.2.2.	Sağlık Hizmetleri	287
4.2.2.1.	Sağlık Personeli	296
4.2.3.	Darülaceze	298
4.2.4.	Eczaneler	301
4.3.	ASAYİŞ VE ADALET	303
4.3.1.	Asayiş	303
4.3.1.1.	Asayişin Tehdit Unsurları	304
4.3.1.2.	Asayiş Hizmetleri	304
4.3.1.2.1.	Emniyet Teşkilatı	305
4.3.1.2.2.	Zabıta	305
4.3.1.2.3.	Bekçiler	307

4.3.1.3.	Önemli Asayiş Olayları	307
4.3.1.3.1.	6– 7 Eylül Olayları	308
4.3.1.3.2.	Sirkeci Patlaması	310
4.3.1.3.3.	Küçükyalı Sinema Faciası	310
4.3.1.3.4.	Topkapı Olayları	311
4.3.1.3.5.	Galata Rıhtımı Olayları	312
4.3.1.3.6.	Üniversite Olayları	312
4.3.2.	Adalet	313
4.3.2.1.	Adalet Sarayının Yapımı	318
4.3.2.2.	Adli Tabiplik ve Çalışmaları	318
4.3.2.3.	Cezaevleri ve Hükümlüler	319
4.3.2.4.	Baro ve Avukatlar	319
5.	BÖLÜM: İSTANBUL'DA ÇEVRE VE İMAR	321
5.1.	ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI	321
5.1.1.	Ağaçlar, Parklar ve Peyzaj Anlayışı	321
5.1.2.	Temizlik Hizmetleri	328
5.1.2.1.	Çöpler	331
5.1.2.2.	Haliç'in Temizlenmesi	332
5.1.3.	Gürültü İle Mücadele	333
5.1.4.	Karasinek İle Mücadele	334
5.1.5.	Sokak Köpekleri	335
5.1.6.	Hamamlar	336
5.1.7.	Yangınlar	336
5.1.7.1.	İtfaiye ve Yangın Hizmetleri	341
5.1.7.2.	Önemli Yangınlar	346
5.1.7.2.1.	Sahaflar Çarşısı Yangını	348
5.1.7.2.2.	Kapalıçarşı Yangını	348
5.2.	İMAR VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI	348
5.2.1.	İmar Faaliyetleri	349
5.2.1.1.	İmar Planlama Çalışmaları	349
5.2.1.2.	Yeni Mesken Alanları ve Konut İnşaları	355
5.2.1.3.	Gecekondu Sorunu ve Şehrin Karakterine Etkisi	368
5.2.2.	Tarihi Eserlerin Korunması ve Restorasyonlar	368
5.2.2.1.	Surlar	365
5.2.2.2.	Camiler	366
5.2.2.3.	Saraylar	366
6.	BÖLÜM: İSTANBUL'DA SOSYAL HAYAT	367
6.1.	EĞİTİM: OKULLAR VE OKUR-YAZARLIK	367
6.1.1.	Halk Eğitimi ve Okur-Yazarlığı Artırma Çalışmaları	367
6.1.2.	Okul Öncesi, İlk, Orta, Lise Okul ve Öğrenci Sayıları	368
6.2.	BİLİM: ÜNİVERSİTELER, ÖĞRENCİLER VE ÖĞRETİM ÜYELERİ	372
6.2.1.	Üniversiteye Girişler, Öğrenci Sayıları ve Mezuniyetler	373
6.2.2.	Öğretim Üyeleri ve Bilime Katkıları	375
6.2.2.1.	Kadrolar ve Yeni Kadro Yetiştirme Çalışmaları	376

6.2.3. Önemli Yüksek Öğretim Kuruluşları	378
6.2.3.1. Konservatuar	379
6.2.3.2. Güzel Sanatlar Akademisi	381
6.2.3.3. İstanbul Üniversitesi	381
6.2.3.4. İstanbul Teknik Üniversitesi	381
6.2.4. Üniversitelerin Özerklik Meselesi	382
6.3. SANAT: TİYATRO, SİNEMA, RESİM VE MÜZİK	384
6.3.1. Tiyatro	384
6.3.2. Sinema	388
6.3.3. Resim	393
6.3.4. Müzik	393
6.4. KÜLTÜR: KÜTÜPHANELER, MÜZELER VE SERGİLER	394
6.4.1. Halkevleri	394
6.4.2. Sahafklar Çarşısı ve Kütüphaneler	394
6.4.3. Müzeler	398
6.4.4. Sergiler	401
6.4.5. İstanbul Radyosu	401
6.4.6. İTÜ TV	404
6.4.7. Basın	405
6.5. TURİZM: YATIRIMLAR VE ZİYARETLER	405
6.5.1. Turizm Yatırımları	406
6.5.2. İstanbul'u Ziyaret Eden Devlet Adamları	408
6.6. SPOR: KULÜPLER VE MÜSABAKALAR	408
6.6.1. Kulüpler	409
6.6.2. Müsabakalar	413
6.7. EĞLENCE: BAYRAMLAR, KUTLAMALAR VE TÖRENLER	413
6.7.1. İstanbulluların Kır, Deniz ve Gece Keyifleri	414
6.7.2. Denizcilik, Kurtuluş ve Fetih Günleri	416
6.7.3. Resmi Kutlamalar	417
6.7.4. Dini Bayramlar	418
6.8. ÖLÜM: MEZARLIKLAR VE KAYIPLAR	418
6.8.1. Anma Törenleri	419
6.8.2. Mezarlık Nakilleri ve Mezarlıkları Nakledilenler	420
6.8.3. Mezarlıkların Bakımı ve Cenaze Hizmetleri	420
6.8.4. Türbeler, Bakımları ve Ziyarete Açılması	423
6.8.5. Ölümler ve Definler	424
SONUÇ	431
EKLER	436
BİBLİYOGRAFYA	487
ÖZGEÇMİŞ	495

ÖNSÖZ

Bu çalışma, DP döneminde (1950 – 1960) İstanbul şehrinin siyasi ve sosyal yapısını ele almıştır. Dönem, şehrin değişim sürecinin hızlanması açısından özgünlük taşımıştır. Şehir ve insanın birbirini tamamladığı bir çemberde, bu iki unsur, değişimin hem öznesi hem de nesnesi olmuştur.

Şehrin ve insanın, ortak şekillenen tarihini hatırlamak için çalışmanın giriş bölümünde İstanbul'un geçmişi kısaca özetlenmiştir. Bu giriş kısmında coğrafya, topografya ve jeopolitik önem vurgulanmıştır.

Tez çalışması giriş kısmından sonra altı bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde şehir, şehirlilik, mekân, zaman ve insan kavramları üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar bağlamında İstanbul'un 10 yıllık dönemsel vaziyetinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında aidiyetliğe ve sahiplenmeye atıf yapan şehir sevgisinden, mekân algısının genişlemesinden ve mevsimlerin insanlar üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir. Bölüm, hayatını idame ettirmek için başka insanların bakımına muhtaç olan kimsesiz çocukların, yoksulların ve dilencilerin varlığı ile sonlandırılmıştır.

İkinci bölüm, İstanbul'da şekillenen siyasetin bütün aktörlerine ayrılmıştır. Valiler, belediye başkanları, partiler, hükümet ve muhalefet hem birbirleriyle hem de her birinin şehir ile olan ilişkileri bakımından değerlendirilmiştir. Dönem itibari ile ön plana çıkan Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Belediye Başkanı Kemal Aygün, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve ana muhalefet lideri İsmet İnönü bu değerlendirme çerçevesinde ayrıntılandırılmıştır. Bu bölümde ayrıca şehir yönetim mevzuatı, bütçeler ve şehir meclisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, şehrin ekonomisi ve iâşesi incelenmiştir. Bir domino mesabesinde her şeyi etkileyen nüfus, nüfusun değişimi ve hızlı artışı boyutları itibari ile resmedilmiştir. Şehrin geleneksel yöntemlerle temin ettiği temel gıda maddelerinden su, ekmek, et, süt, yağ, meyve, sebze, çay, şeker ve kahve konularında İstanbulluların yaşadığı sorunlar ve ilgililerin geliştirdiği çözümler bir arada anlatılmıştır. Şehir insanın yeme ve içme sorunundan sonra hayati meselelerinden barınma ve ısınma başlıkları, o dönem İstanbulluları anlamamız için açıklayıcı olmuştur. Tabi ki fiyatlar ve enflasyon,

üretimden tüketime geçiş yapan bir toplum için ziyadesiyle can alıcı olmuştur. Üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir aşamada şehrin sanayisinin ve ticaretinin ifade ettiği anlam tanımlanmıştır. Şehir ekonomisinin içinde yer alan sanayiciler, tüccarlar, esnaflar ve işçiler, durumları itibari ile ve ilişkileri itibari ile kritik edilmiştir.

Dördüncü bölüm, şehrin ulaşım, sağlık, asayiş ve adalet konuları irdelenmiştir. Bu alanlardaki sorunlar, çözümler ve yatırımlar ayrıntılı olarak yansıtılmıştır. Bu bölümde istismâl sorunu şehir ve İstanbullular bakımından değerlendirilmiştir. Ulaşım için öngörülen ana çözümler ve ulaşımın ana unsurları ayrı ayrı başlıklarda anlatılmıştır. Sağlık ve sağlık hizmetleri, şehirde görünen hastalıklar çerçevesinde açıklanmıştır. Asayiş sorunları ve adalet hizmetleri, sınırları genişleyen ve nüfusu artan şehir yapısı içinde değerlendirilmiştir.

Beşinci bölüm, İstanbul'un çevre ve imar meselesi bütün boyutları ile ele alınmıştır. Ağaçlar, parklar ve bahçelerin şehir hayatındaki yeri vurgulanmıştır. İstanbul'un temizlik hizmetleri ve çöp sorunu ayrıntılı ele alınmıştır. İstanbul'un her devirdeki sorunu yangınlar zararları ile birlikte değerlendirilmiştir. İstanbul'daki imar ve restorasyon çalışmaları planlama ve uygulama yönleriyle çözümlenmiştir.

Altıncı bölüm, İstanbul'un sosyal hayatına odaklanmıştır. Eğitim ve bilim, şehre katkıları ve kendi iç sorunları bağlamında anlatılmıştır. Sanatsal ve kültürel gelişmelerin insanların hayatına getirdiği zenginlikler açısından değerlendirilmiştir. Turizm ve spor, hem şehrin kendini keşfetmesi hem de şehrin dışa bakan yüzü olması yönleriyle ele alınmıştır. Bölüm, eğlence ve ölümlerle bitirilmiştir. Hayat varsa eğlencenin de ölümün de var olduğu ve bu iki olgunun şehrin kültüründeki yeri açıklanmıştır.

Sonuç kısmında, 1950 – 1960 yılları arasında şehir ve insanların gelişim ve değişim keyfiyetleri değerlendirilmiştir. Bu dönem İstanbul'unda şehir insana, insan şehre ne katmıştır? sorusu etrafında çözümleme yapılmıştır.

Çalışmanın iki hususiyetinden birincisi, dönem itibari ile konuları anlamamıza yardımcı olacak tablolara yer verilmiştir. Bu tablolar, yıl ve ayrıntılı alt başlıklar dikkate alınarak düzenlenmiştir. İkincisi, ekler kısmında dönem kareleri ve gazete başlıkları paylaşılmıştır. Ekler, tezin ana başlığının zihinlerde canlanmasına katkı sunmuştur.

Çalışma, bir dizi kaynağın taranması ile ortaya çıkmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki ilgili belgelerden faydalanılmıştır. Resmi kaynaklardan TBMM Zabıt Ceridesi'nin IX, X ve XI devre tutanaklarından istifade edilmiştir. Gazete ve dergilerden Ayın Tarihi (1950 – 1957), Resmi Gazete (1950 – 1960), Vatan Gazetesi (1950 – 1960) ve Son Posta Gazetesi (1950 – 1960) nüshaları incelenmiştir. Konu başlığı ile ilgili geniş bir literatür araştırması yapılmıştır. Atatürk Kitaplığı'nın ve İSAM Kütüphanesi'nin demirbaşında kayıtlı olan dönem makale ve kitapları gözden geçirilmiştir.

Çalışma, içerik ve kaynak kullanma bakımından özgünlük taşımıştır. DP ve İstanbul çalışmaları kahir ekseriyetle imar ve istimlâk konuları ile kısıtlanmıştır. Filvaki bu keyfiyet, dönem üzerindeki bütün tarihsel tartışmalarda başat olmuştur. Bu noktandan hareketle çalışma, döneme bakışı bir adım ileri taşıma kaygısıyla kaleme alınmıştır. Söz konusu kaygının boyutlandırılması, tablolardaki verilerin de desteği ile başarılmıştır. Bu başarı, sonrası için enlemesine ve derinlemesine bir çalışma sahasının varlığına işaret etmiştir.

Bu çalışmanın, oluşum sürecinde katkısı olan, farkında olduğum ve olamadığım, herkese teşekkür ederim. Atatürk Kitaplığı'nın ve İSAM Kütüphanesi'nin emektar çalışanlarının anlayışı için memnuniyetimi ve hoşnutluğumu ifade ederim. Tarihçilerin insana huzur veren sükûnetini temsil ederek benim bu çalışmayı yapmamın yolunu açan, hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin'e her daim müteşekkirim. Gençlik heveslerim içinde yarım kalan tezlerimde gösterdiği metanet ve paylaştığı zihin açıcı fikirler için hocam Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na sonsuz şükranlarımı sunarım. Tez danışmanım, hocam Doç. Dr. Bülent Bakar'a teşekkür ederim. Bülent Hocamın akıl duruluğunu, yol göstericiliğini, nezaketini, sabrını ve güvenini her zaman minnetle anacağım. Bu çalışmanın kendilerinden aldığı zamana tahammül eden eşim Canan'ın, evin afacanları olan Letafet Nur'un ve Ayşe Neva'nın affına sığınırım.

Tezin, okuyuculara, yeni ufuklar açması dileğiyle.

ÖZET

Bu tez, DP iktidarı döneminin (14 Mayıs 1950 – 27 Mayıs 1960) İstanbul şehir tarihi çalışmasıdır. İstanbul'un tarihi yolculuğunda, söz konusu 10 yıllık dönem, önemli değişimleri içermiştir. Bu değişimler siyaset, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanmıştır.

Bu değişim ile birlikte, mekân ve zaman olgusu da farklılaşmıştır. Bu iki temel olgunun etkilediği insan, insan ilişkileri ve toplum yapısı yeni şekiller almıştır. Bu açıdan şehir ve şehirlilik kavramları yeni hususiyetler kazanmıştır. Bütün bu etkileşim ve değişim ile beraber İstanbul, sakinlerinin çoğunluğunun yerli ve şehirli olduğu son dönemini yaşamıştır.

İstanbul, şehir hayatının farklılaştığı birinci alan siyaset olmuştur. Yönetim, 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimleri ile CHP iktidarından, DP iktidarına geçmiştir. Bu değişim sonrasında İstanbul'un siyasetine hükümet ve muhalefet şekil vermiştir.

DP iktidarının ülke geneline yaymaya çalıştığı gelişim ve değişim vurgusu, İstanbul şehrini de etkilemiştir. Bu gelişim ve değişim vurgusunun, toplumdaki algısının sonucudur ki şehrin nüfusu iç göçlerle hızlı bir şekilde artmıştır. İstanbul'un barındırmak zorunda kaldığı nüfusunun artması, ekonomideki üretim ve tüketim biçimlerini yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlama sürecinde, İstanbulluların geleneksel beslenme kanalları yer yer yetersiz kalmıştır ve bu kanallar zaman zaman da tıkanmıştır.

İstanbul'un orantısız nüfus artışı ve kontrolsüz gelişimi ulaşım, sağlık, asayiş, eğitim ve imar konularında yeni ve kronik sorunlar çıkarmıştır. Bu sorunlara çözüm üretmek için hem yerel yönetim hem de merkezi yönetim yoğun mesai harcamıştır. Bu aşamada ilgililere en büyük engeli bütçe oluşturmuştur. Fakir ve yokluk içindeki İstanbul'un, bu süreçsel geçişi sıkıntılı yaşanmıştır.

Bütün bu yeni hal içinde, İstanbul bilim, sanat, kültür, turizm, spor ve eğlence alanlarında umut verici gelişmelerin de sahnesi olmuştur. Şehirde üniversite öğrencisi sayısı, tiyatro ve sinema izleyici sayısı, kitap ve okuyucu sayısı, müze ve ziyaretçi sayısı, spor türleri ve seyirci sayısı, eğlence ve eğlencenin çeşitliliği artmıştır.

ABSTRACT

This time it is the work of İstanbul history of the term of DP government (14 May 1950 – 27 May 1960). This 10 years time in the history of İstanbul, includes important changes. These changes were experienced in politics, economics and social fields.

With this change, the matters of time and place differentiated, too. And the human which these two matters affected, human relationships and the structure of society got new features. With all these changes İstanbul lived the best term when most of the residents of İstanbul are local and townee.

İstanbul became the first policy that city life differentiated. With the 14 may 1950 general election of the congressmen; DP took over the government from CHP. After this change; government and the opposing party gave form to İstanbul policy.

The implication of the development and changes which DP government tries to spread over the country, affected İstanbul, too. With the consequence of this development and change, the population of the city improved rapidly because of the domestic migration. Improving population; defined the production and consumption in economy once more. In this process; traditional food reservations of the people in İstanbul; sometimes failed to satisfy.

The population and unplanned urbanization in İstanbul caused chronic problems about transportation, health, security, education and reconstructions. To find a solution to these problems; both local and central administration worked hard. In this process the biggest obstacle has been budget. It has been a hard process for the poor İstanbul.

In all this new situation; İstanbul has been also the place of promising improvements such as; science, culture, art, tourism, sport and fun fields. The number of university students, the theatre and cinema watchers, the readers, the visitors to the museums, the watchers of the sports and the variety of the sports and fun has increased.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

bkz. : bakınız

b.t.y.y. : basım tarihi ve yeri yok

b.y.y. : basım yeri yok

çev. : çeviren

C. : cilt

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi

Dan. : danışman

DP : Demokrat Parti

drl. : derleyen

DBİA : Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed.: editör

HP : Hürriyet Partisi

hzl.: hazırlayan

İA : İslam Ansiklopedisi

Nr. : numara

s. : sayfa/sayfalar

S. : sayı

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

vb. : ve benzeri

vs. : ve saire

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: İstanbul yetiştirme yurtlarının bulunduğu ilçeler ile yurdun adını, öğretmen ve öğrenci, memur sayısı bilgileri.

Tablo 2: İstanbul ili 1954 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.

Tablo 3: İstanbul ili 1956 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.

Tablo 4: İstanbul ili 1960 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.

Tablo 5: İstanbul İli Vilayet Hususi İdare 1950 – 1960 yılları arası bütçe ve kesin hesapları.

Tablo 6: İstanbul Belediyesi 1956 – 1960 yılları arası bütçe ve kesin hesapları.

Tablo 7: İstanbul milletvekili genel seçimleri 1950, 1954 ve 1975 yılı ve 1951 ara seçim sonuçları. Her bir seçim için kayıtlı seçmen sayıları, oy kullanan seçmen sayıları, katılım oranları ve milletvekili sayıları. Seçimlere giren siyasi partiler ve her partinin aldığı oy sayısı, oy oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı.

Tablo 8: İstanbul şehir merkezi; 1950 -1959 yılları arası evlenme ve boşanma sayıları.

Tablo 9: İstanbul şehir merkezi; 1950, 1955 ve 1960 yılı nüfus bilgileri.

Tablo 10: İstanbul şehir merkezi dışı; nahiye ve köyler; 1950, 1955 ve 1960 yılı nüfus bilgileri.

Tablo 11: İstanbul şehir merkezi, nahiye ve köyler; 1950, 1955 ve 1960 yılı toplam nüfus bilgileri.

Tablo 12: İstanbul şehir merkezi; 1950 yılı dinler itibariyle nüfus bilgileri.

Tablo 13: İstanbul Belediyesi Karaağaç Mezbahası'nda kesilen ve şehre kesik gövde olarak getirilen hayvanların sayısı ve çıkan toplam et tonajı.

Tablo 14: İstanbul şehirde et balık kurumu tarafından kesilen ve şehre kesik gövde olarak getirilen hayvanların sayısı ve çıkan toplam et tonajı.

Tablo 15: İstanbul Merkez Hali'nde 1952, 1953 ve 1958 yıllarında satılan meyvelerin kıymet toplamları.

Tablo 16: İstanbul Merkez Hali'nde 1952, 1953 ve 1958 yıllarında satılan sebzelerin kıymet toplamları.

Tablo 17: İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenin tasarruf şekilleri ve aylık ortalama kira miktarları.

Tablo 18: İstanbul geçinme indeksi.

Tablo 19: İstanbul şehri gıda maddeleri ve tüketim ürünlerinin perakende fiyatların yıllık ortalaması.

Tablo 20: İstanbul ili il sınırları içinde 1950 – 1960 yılları arasında yapılan ekim alanlarından alınan ürün miktarı.

Tablo 21: İstanbul ili il sınırları içinde 1950 – 1960 yılları arasında vergiye tabi hayvan sayıları.

Tablo 22: İstanbul Balıkhanesi'nden; belediye sınırları içinde sarf olunan, Türkiye şehirlerine gönderilen ve yurtdışına ihraç edilen balıkların miktarı ve kıymetleri toplamı.

Tablo 23: İstanbul Sanayi Odası'nda kayıtlı fabrika ve imalathanelerin san'at şubelerine göre tasnifi.

Tablo 24: İstanbul Ticaret Odası'nda kayıtlı faal şirketler ve müesseselerle ferdi ticarethaneler ve tacirler.

Tablo 25: İstanbul Belediye Zabıtası tarafından tatbik edilen cezalar, bu cezaların sebepleri ve esnaf grupları.

Tablo 26: İstanbul şehrinde belediye diğer kurumlar tarafından yapılan istimplâkler sayısı ve istimplaklerin toplam bedelleri.

Tablo 27: İstanbul şehri içinde belediyece yapılan yol inşaat ve tamirâtı.

Tablo 28: İstanbul şehrinde motorlu kara nakil vasıtaları sayısı.

Tablo 29: İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle aile reisinin işe gidiş geliş şekli.

Tablo 30: İstanbul limanına giren ve çıkan milli ve yabancı gemi sayıları.

Tablo 31: İstanbul şehri posta teşkilatı; posta merkezleri, telgraf merkezleri ve abone kutuları sayıları.

Tablo 32: İstanbul şehri posta teşkilatı; telefon hattı ve abone sayıları.

Tablo 33: İstanbul ili bulaşıcı hastalık vakaları sayısı.

Tablo 34: İstanbul ili belediye hekimleri ve belediye tefirhaneleri tarafından tatbik edilen aşılardan sayıları.

Tablo 35: İstanbul şehrinde verem kontrol için ilk müracaat edenlerin ve bu ilk müracaatta teşhis edilen veremli hastaların sayısı.

Tablo 37: İstanbul şehri devlet hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Tablo 38: İstanbul şehri belediye hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Tablo 39: İstanbul şehri Türk Cemiyet ve özel sağlık kuruluşları yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Tablo 40: İstanbul şehri cemaat hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Tablo 41: İstanbul şehri yabancı hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Tablo 42: İstanbul ili hastanelerinde devlet, il özel idare ve belediye bütçelerine bağlı; doktor, ebe, hemşire, eczacı, kimyager, laborant, sağlık memuru ve müstahdem sayıları.

Tablo 43: İstanbul Belediyesi Darülaceze’de himaye edilen ihtiyar, malul ve çocuk sayıları.

Tablo 44: İstanbul ili 1950 – 1960 yılları arası eczane ve ecza deposu sayıları.

Tablo 45: İstanbul Belediyesi Zabıta Teşkilatı.

Tablo 46: İstanbul belediyesi hukuk işleri; adliye mahkemelerinde açılan davalar.

Tablo 47: İstanbul belediyesi hukuk işleri; Danıştay’da açılan idari davalar.

Tablo 48: İstanbul şehri il özel idareye bağlı Büyükdere Bahçe Kùltürleri İstasyonu, Beykoz Ağaçlama Fidanlığı ve Ziraat Vekâlet'ine bağlı Erenköy Amerikan Asma Fidanlığı, Bölge Ziraat Okulu Amerikan Asma Fidanlığı yerlerinden paralı ve parasız çıkışı yapılan fidan sayıları.

Tablo 49: İstanbul belediyesine ait park, bahçe, çocuk bahçesi, yeşil saha ve korular.

Tablo 50: İstanbul belediyesi temizlik işçisi ve temizlik vasıtaları sayısı.

Tablo 51: İstanbul şehirde meydana gelen yangınların sebepleri itibariyle sayıları.

Tablo 52: İstanbul şehirde meydana gelen yangınların sonuçları ve yangınlar sırasında kazaya uğrayanların sayıları.

Tablo 53: İstanbul belediyesi itfaiye teşkilatı ve kadro sayıları.

Tablo 54: İstanbul belediyesi itfaiye vasıtası sayıları.

Tablo 55: İstanbul şehri 1950 yılı itibariyle binaların sayıları ve kullanılış durumları.

Tablo 56: İstanbul şehirde yıllara göre ilçelerde yapılan ev ve apartman sayıları.

Tablo 57: İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle mesken miktarı, meskenin tasarruf şekilleri, inşa durumu ve mesken alanları.

Tablo 58: İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenlerin özellikleri; mutfak durumu, w.c. durumu, banyo durumu, şehir suyu durumu, pis su tesisatı, elektrik durumu, hava gazı durumu ve ısıtma durumu.

Tablo 59: İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenlerin bina durumu ve iskân şartı durumu.

Tablo 60: İstanbul şehri resmi ve özel ilkokul, ortaokul ve liselerin okul sayısı, öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, mezun sayısı.

Tablo 61: İstanbul şehirdeki üniversite fakùlteleri ile yüksekokullardaki öğretim üyesi sayısı, öğrenci sayısı ve mezun öğrenci sayısı bilgileri.

Tablo 62: İstanbul belediyesi şehir tiyatrosu kısımları, temsil ve seyirci sayıları.

Tablo 63: İstanbul şehirde ilçelere göre sinema ve seyirci sayıları.

Tablo 64: İstanbul kütüphaneleri kitap sayısı ve okuyucu sayısı bilgileri.

Tablo 65: İstanbul halk kütüphaneleri sayısı, kitap sayısı ve okuyucu sayısı bilgileri.

Tablo 66: İstanbul müzeleri yıllara göre ziyaretçi sayısı bilgileri.

Tablo 67: İstanbul şehrindeki oteller sayıları ve özellikleri.

Tablo 68: İstanbul belediye mezarlıklar müdürlüğü tarafından kaldırılan cenazelerin sayıları ve bunların ücretli – ücretsiz durumları ile sınıflarının belirtilmesi.

Tablo 69: İstanbul şehrinde 1950 – 1960 yılları arasında ölen önemli kişiler; mesleği, ölüm tarihi, kaldırıldığı camii ve defnedildiği mezarlık.

GİRİŞ

İstanbul, Asya ve Avrupa Kıtaları'nın, Karadeniz ve Akdeniz sahalarının kesiştiği yerde kurulmuştur. Şehir, derin bir koy olan Haliç'in koynunda beslenmiş ve gelişmiştir. İstanbul'un dar anlamı, surlarla çevrili tarihi yarımadadır. Geniş anlamı ise bu suriçi ile bütünleşmiş büyük bir metropoliten alandır.¹

İstanbul lafzının dar anlamıyla kullanılışı eskidir ve bu keyfiyeti değişmemiştir. İstanbul şehri alanı, şehir içi ulaşımında deniz (Şirketi Hayriye) ve demiryolu (Rumeli ve Anadolu) kullanılana kadar ki bu XIX. yüzyılın ikinci yarımını tarihlendirir, 52 km²'dir. Şehir, söz konusu yüzyılın sonunda 204 km²'lik bir alanı kapsamıştır. Şehir bu haliyle XX. yüzyıl ortalarına kadar gelmiştir. 1950 sonrası ise bu 204 m²'lik alan daha da genişlemiş ve 1980'ler sonrasında 800 km²'lere çıkmıştır.²

Denizler, kıyılar, Boğaziçi, Haliç, tepeler ve vadiler İstanbul'un temel topografyasının unsurlarını oluşturmuştur. Surlar, külliyeler ve anıtsal yapılar da bu topografyanın silüetini şekillendirmiştir.³

İstanbul'un Kısa Tarihçesi

M.Ö. 3.000'in başlarından itibaren Haliç kıyıları, Alibey ve Kâğıthane vadileri ilk yerleşim alanları olmuştur. Yaygın kanaate göre şehir, Megara Kolonisi olarak M.Ö. 659 yılında, kumandanları Byzas tarafından kurulmuştur. Kurucusu Byzas'a atfen şehre Byzantion adı verilmiştir.⁴

Yaşamak için kurulmuş bu yeni yerleşim yeri, bir zaman sonra törenler şehrine dönüşmüştür. Bu törenler bütün boyutuyla şehrin ihtişamının sergilendiği gösterilerden teşkil edilmiştir.⁵ İstanbul bu törenler şehri özelliğini I. Konstantinos ile edinmeye

¹ Besim Darkot, "İstanbul", *İA*, C. 5/2, Eskişehir 1997, s. 72.

Ayrıca bkz. Ek 1, bkz. Ek 2, iki harita, şehrin eski iki tarafının, 1955 yılındaki yol ve caddelerini gösterir.

² Zafer Toprak, *Cumhuriyet İstanbul'u, İstanbul'un Dört Çağı İstanbul Panelleri*, 1993, s. 87.

³ Doğan Kuban, "*Topografyanın Yarattığı Kent*", *Karaların Ve Denizlerin Sultanı İstanbul Cilt I*, Filiz Özdem (drl.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 102-103.

⁴ Işın Demirkent, "İstanbul", *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 205.

⁵ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayın, İstanbul 1986, s.10.

başlamıştır. İmparator I. Konstantinos, Roma İmparatorluğu'nun tahtına çıktıktan (323) sonra Byzantion'u imparatorluğun yeni başkenti olarak seçmiştir. Yeni başşehir Roma'ya benzetilerek kurulmuştur. Bu esinlenmenin sonucudur ki hipodrom şehrin kalbine yerleştirilmiştir. Yeni başkentin imparatoru, şehrin sakinlerine ihtişamlı gösterilerini bu hipodromda sergilemiştir. Halk için en büyük eğlence kaynağı olan gösterilere ev sahipliği yapan bu hipodromun güneyine Büyük Saray ve doğusuna Ayasofya Kilisesi inşa edilmiştir. Böylece İstanbul, paganizm sonrasında hıristiyanlığın yeni, güçlü başkenti olmuştur.

Şehir yoğun yerleşim alanı olmaya başladıktan sonra, büyük surlarla korunaklı hale getirilmiştir. İmparatorluk taşrasının kaynaklarının aktığı Konstantinopolis, bu keyfiyetiyle göz kamaştırmıştır. Başta Türkler, Ruslar ve Araplar olmak üzere birçok millet tarafından defalarca yapılan kuşatmalar sonuçsuz kalmıştır. Şehir bu korunaklı haliyle güven içinde gelişip zenginleşmiştir. Ne var ki, 13 Nisan 1204 yılındaki Haçlı işgaliyle kiliseler, manastırlar, saraylar ve kütüphaneler günlerce yağmalanmıştır. 900 yıl boyunca Hıristiyan dünyasının merkezi olan bu zengin şehir ihtişamını kaybetmiştir.⁶

Sultan II. Mehmet, 29 Mayıs 1453 yılında şehri fethetmiştir. Fatih, kendi kendini idare eden, mali ve idari özerkliği olan, yeni vakıf tesislerle şehrin gelişmesini sağlamıştır.⁷ İstanbul, fethin takip eden yüzyıl içerisinde Osmanlı medeniyeti unsurlarının hayat bulduğu şehir haline gelmiştir. Sultan II. Süleyman, Koca Sinan marifetiyle Türk – İslam şehri tacını İstanbul'a takmıştır. XVI. Yüzyıl'dan itibaren şehrin manevi ve kültürel baskısı taşraya yayılmıştır. Bu haliyle özel ve önemli şehir algısını pekiştirmiştir.⁸

İstanbul, kuruluşundan itibaren sürekli artan bir zenginliğin mehası olmuştur. Başlangıçta Haliç ve Boğaziçi'nin deniz verimliliği şehri mamur etmiştir. Roma ile beraber Karadeniz ve Akdeniz havzaları; Osmanlı ile beraber bu havzalardaki Kuzey Afrika, Mısır, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'ın kaynakları şehre akmıştır.

Üç kıtanın bu kozmopolit şehri, törensel ihtişamlı gösteri dünyasına, imparatorlarla yola çıkmıştı. Şehir bu özelliğini yine bir başka sultanın (II. Abdülhamid) hal'i ile kaybetmeye başlamıştır. Bitişi, şehri besleyen geniş coğrafyaların, Balkanların,

⁶ I. Demirkent, "İstanbul", s. 211.

⁷ Halil İncalık, "Büyük İmarcı Fatih", *Vatan*, 4 Ocak 1958.

⁸ Feridun Emecen, "İstanbul", *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 218.

Kuzey Afrika'nın, Mısır'ın, Ortadoğu'nun ve dahi Kafkaslar'ın elden çıkması tetiklemiştir. Nitekim savaşlar, yangınlar ve üzerine gelen göçler İstanbul'un kimliğini bütün bütün değiştirmiştir.⁹

Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın yeni başkent olması ile beraber, İstanbul, eski ayrıcalıklarından ve maddi akarlarından tamamen yoksun kalmıştır. Bu keyfiyete paralel olarak İstanbul, Cumhuriyet'in ilk 10 yılında fazla değişmemiştir. 1930'lardan itibaren şehirde, apartmanlaşma hareketliliği görülmüştür. Ne var ki, 1950 öncesi İstanbul'u, bütün tarihi doku ve ahşap mimari karakteriyle son dönem Osmanlı kenti hususiyetini korumuştur.¹⁰

⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.18-19.

¹⁰ D. Kuban, "Kentin Gelişmesi", *DBİA*, C. IV, s. 546-547.

1. BÖLÜM

İSTANBUL'A DAİR BAZI KAVRAMLAR (1950 – 1960)

Şehir olgusu insanların yaşam şekillerinin değişiminin sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu değişim kırsaldan – köyden belli merkezlere göç edilmesi ve nüfusun o merkezlerde yoğunlaşması ile belirginleşmiştir. Nüfusun bu yapısal değişimi şehir, şehirlilik, mekân, zaman ve insanı yeniden anlamlandırmıştır.

1.1. ŞEHİR VE ŞEHİRLİLİK

Şehir, belli bir insan yoğunluğunun sınırlı bir mekânda örgütlenerek hayatını idame ettirmesidir. Bu örgütlenmeyi, şehre özgü kurallar ve aneler çerçevesindedir. Söz konusu kurallar ve aneler bütünlüğü aynı zaman da şehrin kültürünü oluşturur. Şehirde yaşayan insanların bu kültüre uyumu, kültürü koruması, yaşatması ve üretmesi şehirlilik kavramı ile tanımlanır.

1.1.1. Şehir

Şehir orta Farsça diline ait bir kelimedir. İdari bölge olarak anlamlandırılmıştır.¹¹ Şehirlerin ilk çekirdeklerinin günümüzden 10.000 bin yıl öncesine kadar uzandığı öngörülmektedir. Şehirleşme sürecini tarım hayatı ve iş bölümü başlatmıştır. İnsan şehirle birlikte doğa şartlarından görece bağımsızlaşıp farklı bir ekonomik örgütlenmenin içine girmiştir.¹² İstanbul bir şehir olarak toprağın ve denizin bereketinden beslenerek gelişmiştir. Zaman içinde ticaret, bu ikisinin yanında şehre değer katan önemli etken olmuştur. İstanbul'un önemi şehrin pagan dünyanın başkenti olmasıyla başlamıştır. Sonrasında Hristiyan ve İslam dünyasının en büyük şehri

¹¹ V. F. Büchner, "Şehir", *İA*, C. 11, Eskişehir 1997, s. 391

¹² Ali K. Metin, "Şehir ve Ötesi", *Hece*, 2009, S. 150/151/152, s. 177.

olmuştur. Bu tarihi birikimi ve uygarlık bileşenleri ile İstanbul, Akdeniz Havzası'nın politikasına ve kültürüne etki etmiştir.¹³

1950'lerde İstanbul; İstanbul'un Anadolu'ya Anadolu'nun da İstanbul'a baktığı bir şehir görünümüne bürünmüştür. Anadolu'nun İstanbul'a bakışını Urfa Milletvekili Esat Mahmut Karakurt şöyle ifade etmiştir:¹⁴

“İstanbul bütün Anadolu'nun bütün vatan sathının, bütün memleketin bir sayfiye şehri, bir tedavi şehri, bir oturup dinlenme ve medeniyet zevklerinden ve ihtiyaçlarından istifade şehridir. (...) İstirap çeken, üzülen, yorulan, memleketteki bütün vatandaşların yazın gidip nefes aldıkları şehir İstanbul'dur.”

Buna karşılık İstanbul'un Anadolu'dan gelenlere bakışını ve İstanbul'un içsel durumunu İstanbul Hemşehriler Cemiyeti, şöyle ifade etmiştir:¹⁵

“Bir kısım kimseler, nasılsa buraya gelip iş bulmuş olmanın kolaylığı ile sadece geçinmeye bakmakta, kendisinde hiçbir vazifenin yükünü duymayacak kadar şehirli şuurundan uzak bulunmaktadır. (...) Şehre karşı sadece resmi makamları vazifeli saymakta, böylece kendi mesuliyetsizliğine bir esbabı mucibe bulmanın rahatlığı içinde hareket etmektedir”

Cemiyetin diğer bir toplantısında da aynı konudan dert yakınılmıştır:¹⁶

“İstanbul'a avare kimseler dolmuştur. (...) Nüfus kağıdı olmayanları, kimsesiz ve işsiz gelenleri şehre sokmamalıdır. Bekar odaları kapatılmalı, kahvehanelerde yatıp kalkmaların önüne geçilmelidir. (...) İstanbul'u imar etmek için çalışanların biri Kerküklü, biri Eskişehirli Dr. Fahrettin Kerim diğer üçüncüsü de Aydınlı.”

¹³ D. Kuban, *İstanbul'un Tarihi Yapısı Raporu*, İstanbul 1969, s. 4.

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, XI Devre, 1. Sene (26.02.1958), 80. İnikat, 1. İçtima, 3. Celse, s. 694.

¹⁵ *Vatan*, 29 Nisan 1956.

¹⁶ *Vatan*, 23 Mart 1958.

Bir şehir olarak İstanbul, bu yıllarda şehrin medeni gereksinimlerinden de yoksun bir görünüm sergilemiştir. Gazeteci M. Asım Çolakoğlu, köşesinde bu konuyu şu cümlelerle dillendirmiştir:¹⁷

“Elektriğimiz var: akşamın altısından gecenin onbirine kadar 100 mumluk lamba türbe kandiline döner, 25 lik ışık verir. Ayda beş on kere olsun tam sofrada başında çorba kaşığına ağzınıza götürürken cinler üflemiş gibi söner. İki saat karanlıktasınız. Hava gazımız var: gün olur bir kibrit kadar yanar, öğle yemeğini akşama ancak pişirir. Evinize bir telefon almak istersiniz. Sekiz sene beklemek lazım. (...) Geniş şebekeli su tesislerimiz var. En lüzumlu bir anda size su yerine kuru bir hırıltı verir. Umumi motörlü nakil vasıtalarımız var: binmek için birbirimizi insan yerine koymaz ezeriz.”

Yukarıdaki alıntıda serzenişlere karşın, bir taraftan da İstanbul değişmektedir. Bu değişimle birlikte şehirde bir ikilik ortaya çıkmıştır. Burhan Arpad, gazete sütununda bu ayrımı şu şekilde ele almıştır:¹⁸

“İstanbul’da her şeyin yalnız iki çeşidi kaldı. Çok pahalı veya en ucuz, çok süslü veya en hırpani, çok lüks veya en külistür, çok zengin veya beş parasız. (...) Şehrin sokakları, yapılar, dükkânlar, satılan şeyler hep bu iki ölçüye uyuyor, ikisi ortası yok. (...) İstanbul’un gittikçe ikiye bölünmesi yalnız insanlarda ve yapılarda görülmüyor. (...) Otomobillerde de pek göze çarpıyor. Şehirdeki taksilerin çoğunluğu güçlükle işliyor, boyası dökülmüş, çamurlukları çarpılmış, arka kapakları kopmuş, kapıları tutmuyor ve camları kırık (...) Fakat her türlü ithal tahdidine rağmen özel otomobillerin hem de en lüksleri gittikçe bolluyor. (...) Gecekondu ve mozaik cepheli apartmanlar yanyana yükseliyor. (...) İkisi ortası kalmadı, bu şehirde. Ortadan silinenler hep bir tarafta birikiyor.”

Bu ikiliğe bağlı halin şehrin karakteristiği durumuna gelmesiyle beraber, İstanbul “şehir mi köy mü” tartışmaları da gazete köşelerine yansımıştır. Enis Tahsin Til Vatan Gazetesi’nde, İstanbul’un bu gerçekliğini sorgulamıştır.¹⁹

¹⁷ M. Asım Çalıkoğlu, “Medeni Bir Şehrin Vasıfları”, *Son Posta*, 22 Ekim 1958.

¹⁸ Burhan Arpad, “İki İstanbul”, *Vatan*, 25 Nisan 1958.

¹⁹ Enis Tahsin Til, “Şehir mi Köy mü?”, *Vatan*, 13 Şubat 1959.

1.1.2. Şehirlilik

1950'ler şehirlilik kavramının konuşulduğu bir dönem olmuştur. 30 Haziran 1950 tarihinde İstanbul'da Hemşehriler Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet üç ana amacı benimsemiştir: Birincisi, "İstanbul'u medeni şehir vasfına layık mertebeye ulaştırmak için İstanbullular arasında geniş bir işbirliği sağlamak." İkincisi, eskilerin İstanbul efendisi dedikleri "birbirini sever, sayar ve birbiriyle yardımlaşır hemşeriler tipini canlandırmak ve çoğaltmak". Üçüncüsü, "bu ilk iki gaye uğrunda belediyece yapılabilecek şeyler hakkında temennilerde bulunmak."²⁰

Sokaktaki insanların tavırları, birbirlerine hitapları ve karşılıklı konuşma tarzları sık sık gazete köşelerinin konusu olmuştur:²¹ "yaşlıya moruk", "birbirine ulan" gibi tabirlerin yaygınlaşması eleştirilmiştir. Gazeteci Ercümen E. Talu devamlı eski külhanbeylerinin edebini, terbiyesini hatırlatmıştır. Talu, onların "raconunu" sıralamıştır: "ihtiyarlara saygı göstermek", "sabi subyana, karıya kızana yardım etmek", "şunun bunun ırzını gayrın tasallutundan korumak" gibi.

1.2. MEKÂN

İstanbul kurulduğu yer itibarıyla eski üç kıtadan ikisinin Avrupa ve Asya'nın kesiştiği yani Avrasya'nın merkezi noktasındadır. Bu coğrafi ayrıcalık zamanın birikimi ile anlam kazanmıştır. Doğu ve batı medeniyetinin birbirini tanıdığı bu coğrafya farklı hayat biçimlerinin mekânsal alanı olmuştur.

1.2.1. İstanbul'da Mekân Algısı

Dar anlamıyla İstanbul ve geniş anlamıyla İstanbul kavramları şehrin zaman içinde öngörülen uzak bir şekilde büyüüp serpildiğini göstermiştir. Nitekim tarihi

²⁰ Sadun G. Savcı, "İstanbul Ve İstanbul Efendisi", *Vatan*, 29 Mart 1953.

²¹ Ercümen E. Talu, "Nerede O Külhan Beyleri?", *Son Posta*, 24 Temmuz 1954.

yarımada içine yapılan surların çekirdekten peyderpey batıya doğru uzaklaştırılması bunun tipik bir örneğini teşkil etmiştir. Merkez sıkılaştıkça şehrin açılımları kaçınılmaz olmuştur. Roma İmparatorları Septimius Severus (193 – 211) ilk surları; I. Konstantinos (323 – 337) ikinci surları ve II. Teodosios (408 – 450) bugünkü surları inşa etmişlerdir.²² Sultan Fatih, seleflerinin miras bıraktığı pörsümüş sur içini topografik çizgileri izleyerek yeniden canlandırmıştır. II. Mehmed, yaptırdığı anıtsal kompozisyondan oluşan külliyesi (1463 – 1470) ile İslam dünyasının dikkatini çekmiştir. Fatih'in halefleri Sultanlar II. Bayezid, I. Selim, I. Süleyman, II. Selim ve I. Ahmed şehrin mekânsal vurgusunu, yaptırdıkları abidelerle pekiştirmişlerdir. Sonraki dönemlerde Boğaziçi'nden balıkçı köylerine / Kavaklar'a, Eyüp'ten Kâğıthane'ye, Galata'dan Teşvikiye'ye ve Üsküdar'dan / Kadıköy'den Bostancı'ya / Adalar'a şehir açılım göstermiştir. Bu şehrsel açılım 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Şirketi Hayriye ve Şehir Hatları vapurları ile mekânsal bir bütünlük içinde tutulmaya çalışılmıştır. Vapurların şehri bütünleyen hareketliliğinde bütün yük 'Köprü'nün (Galata Köprüsü) omuzlarına bırakılmıştır. Köprü İstanbul için buluşma ve vedalaşma noktası olmuştur. Bu tarihsel seyir içinde 1954 yılında Köprü'nün hali, Son Posta Gazetesi'nin başyazarının köşesine şu şekilde yansımıştır.²³

“İstanbul bugün bilhassa Köprü üstü ve civariyle başıbozuk şark liman şehirlerinin intizamsız kalabalığı ve kulak patlatan gürültüsü içindedir. (...) Karamürsel ve Yalova sahillerinden getirilen tavuk ve civciv kafeslerinden tutunuz da şehir banliyösünün en select insanları şehre bu kanaldan çıkar. Şehrin nisbeten modern bir hüviyet arzeden eğlence mıntıkası Beyoğlu ile devlet dairelerinin ve kendine göre işyerlerinin tekâsüf ettiği İstanbul semtinin belli başlı ve hatırı sayılır irtibat yolu da iş bu köprüdür. (...) Velhasıl işçisi, memuru, kadını, çocuğu, temizi, pisi, hemen her gün bu yoldan geçer.”

²² D. Kuban, “Kent'in Gelişmesi”, *DBİA*, C. IV, s. 528-529.

²³ Selim Ragıp Emeç, “İstanbul'un Kaybeden İstanbul!”, *Son Posta*, 21 Temmuz 1954.

1.2.2. Ön Plandaki Dönemsel Mekânlar

Köprü'den şehre bakıldığında Suriçi'nde Bayezid, Galata tarafında Taksim; bu eski yerleşimlere ilave Bilâd-ı Selâse'nin diğer iki mekânı Üsküdar ve Eyüp; Boğaziçi mekânsal alanlar olarak bu dönemde ön plana çıkmıştır.

Bayezid, tarihi yarımadanın ulaşım akslarının odağındaki yeriyle tarihsel süreçte her zaman önemli bir yer olmuştur. I. Teodosios (379 – 395) ikinci forum alanı olarak burayı şekillendirmiştir; Sultan Fatih (1450 – 1481) İstanbul'daki ilk sarayını burada inşa etmiştir. Sultan II. Bayezid'in (1481 – 1512) selatin camii yeri olarak burasını seçmiştir. Böylece meydan ve çevresi O'nun ismiyle anılır olmuştur. Bayezid, Kapalıçarşı'nın yanı başında yer almasıyla ticaretin; İstanbul Üniversitesi'nin varlığıyla da bilimin merkezi olmuştur.

Bayezid, Demokrat Parti döneminde önemli bir mitinge ev sahipliği yapmıştır; bir asayiş olayının da hareket alanı olmuştur. Bunlardan birincisi, Kıbrıs Mitingi'dir. 1958 yılının Haziran ayında gerçekleşen bu miting ile Bayezid siyasi kimlik kazanmıştır. İkincisi, Üniversite Olayları'dır. 1960 yılının nisan ayında gerçekleşen bu olaylar, 27 Mayıs 1960'taki ihtilalin önemli bir aşaması olmuştur.

8 Haziran 1958'de Pazar günü İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Kıbrıs'a destek için miting düzenlemiştir. Gençlerin yoğun çalışmasıyla 300 bin kişinin katılımı sağlanmıştır. Topluluk “Ya Taksim Ya Ölüm” diye ant içmiştir. Böylece Türk Milleti'ne mal edilen dava bütün dünyaya ilan edilmiştir.²⁴

28 Nisan 1960'ta Perşembe günü gerçekleşen öğrenci olaylarında 1 öğrenci ölmüştür. 15 polis ile 16 öğrenci yaralanmıştır.²⁵ Aynı gün içinde saat 15.15 itibariyle örfi idare ilan edilmiştir. İstanbul'da üniversiteler 1 ay süreyle tatil edilmiştir.²⁶ İhtilal sonrasında meydanın ismi tartışılmaya açılmıştır.²⁷ Hürriyet Meydanı, Bayezid Hürriyet Meydanı önerilen isimlerdir. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Haluk Şehsuvaroğlu gibi kimseler değişim taraftarı iken Falih Rıfkı Atay “Bu meydana ister Hürriyet meydanı

²⁴ *Son Posta*, 8 Haziran 1958; *Son Posta*, 9 Haziran 1958.

²⁵ *Son Posta*, 30 Nisan 1960.

²⁶ *Vatan*, 29 Nisan 1960.

²⁷ *Vatan*, 1 Eylül 1960.

diyelim, ister Beyazıt-Hürriyet Meydanı adını verelim, halk ağzında daima Beyazıt meydanı olarak kalacaktır.” diye fikir beyan etmiştir.

Taksim, şehrin 1950’li yıllarda Harbiye, Mecidiyeköy ve Levent yönünde gelişmesiyle daha bir önem kazanmıştır. Avrupa yakasındaki konumuyla dönem içinde kendi bölgesinin merkezi olmuştur. Bu dönemde yapımı tamamlanan Taksim-Şişli, Taksim-Dolmabahçe, Taksim-Tophane, Taksim Azapkapı ve Taksim-Bayezid yolları ulaşımı kolaylaştırmıştır.

Taksim, siyasilerin de vazgeçmediği bir mekân olmuştur. Heykel kaidesi, cumhuriyet abidesi ve taksim gezisi, DP – CHP arasındaki ihtilafların başında gelmiştir. Her parti kendi kimlik imgeleriyle bu meydana bulunmak istemiştir.²⁸

Bu dönemde Taksim ve heykel tartışmaları zaman zaman gündemin merkezine yerleşmiştir. Vatan Gazetesi, bu vesile ile “İstanbul’a kimlerin heykelleri dikilmeli?” sorusunu İstanbullulara yöneltmiştir.²⁹

Abdullah Özay (Fırıncı – Dernek Başkanı): Memlekete tarihi hizmetler yapmış büyük insanların heykelleri dikilmeli. Ölmüş veya halen yaşamakta olması mühim değil. Yeter ki tarihin kaydedeceği bir kıymet olsun.

Şükrü Çetindağ (Yüksek Ekonomi Okulu Öğrencisi): Memleketimizin ileri görüşlü insanların heykelleri lazım. Kazım Karabekir gibi. Bunu Sokullu Mehmet Paşa, Gazi Osman Paşa, Sabiha Gökçen, Menderes, Gülek, Bölükbaşı ve sırtı yere gelmeyen güreşçimiz Yaşar Doğu takip etmeli.

Kemal Okvuran (TMTF Merkez İcra Komitesi Azası): Akla ilk gelenler şunlar: Fatih, Mimar Sinan, Kanuni, Namık Kemal, Refet Paşa, Satı Hanım, Yavuz Sultan Selim, Mithat Paşa, Selim III ve inkılap şehidi Kubilay.

Hüseyin Kiremit (Veznedar): Heykel, tarihe mal olmuş insanlara has bir hediyedir. Kanaatimce evvela ölmüş kıymetlerin heykelleri dikilmeli. Hepsi ebediyete kadar yaşamağı hak etmiş.

²⁸ *Vatan*, 25 Mayıs 1951; *Vatan*, 8 Haziran 1951.

²⁹ *Vatan*, 8 Mart 1957.

Remzi Kanatlı (Kooperatifçi): Tarihimiz çok zengin. Sinesinde heykeli dikilecek birçok insan yer almış. Hiç biri de tesadüfi kahraman değil. Fakat kanaatimce evvela imar hareketlerine ön ayak olup memleketi bu hale getirenlerin heykeli dikilmeli.

Taksim, DP iktidarı döneminde seçimlerin en hareketli noktalarından olmuştur. Hem DP hem CHP, genel seçimler öncesinde Türkiye genelinde yürüttükleri propagandaları bu meydanda sonlandırmıştır. Bayar ve İnönü, Taksim'in nabzını İstanbul'un nabzı olarak değerlendirmiştir.³⁰

Bu dönemde ön plana çıkan bir başka mekân Eyüp'tür. Abdülbaki Gölpinarlı, 1955 yılında Eyüp'ü satırlarında şöyle kaleme almıştır:³¹

“İstanbul'un bir mihrak olan, bir merkez kesilen yerlerinden biri, hatta birincisi Eyüp'tür. Müslümanlık tarihi, belli başlı dini merkezlerden sonra en kesif tarzda Eyüp'ün taşına, toprağına sinmiştir. Eyüp, yatırlarıyla bir kutsiliktir, camisiyle bir tarihtir, selvisiyle bir çağdır, güvercinleriyle hasta, garip leyleğiyle bir insanlıktır. (...) İstanbul'un bir ahiret köşesi, aynı zamanda bir yaşayış cehdinin kaynağıdır. Bu semt, Eyüp (Sultan) ile Müslüman, Sokullu (Sokullu Mehmet paşa) ile Osmanlı, Gazi Ethem Paşa ile yakın mazi ve hatta Sait Paşa ile biraz da meşrutiyetçi olmuş, devirden devire kendi kendine zamana intibak hamleleri yapmıştır.”

Eyüp'ün 1950'lerdeki bir şehir geleneği ise çocuklar ile ilgilidir. Bu dönemde sünnet olan çocuklar Eyüp Sultan'a getirilmiştir. Ziyaretçiler arasındaki sünnet kıyafetli çocuklar Eyüp'ün hatıraları arasındaki yerini almıştır.³²

1950'ler Üsküdar'ı, mimarisi ile mimarisindeki çinisi ile sebili ile servisi ile Türk – İslam şehrinin bir örneğini oluşturmuştur.³³

Boğaziçi, küçük balıkçı köylerine ilaveten sarayların, büyük mesire alanlarının ve çok müstesna saray bahçelerinin manzumesinden meydana gelmiştir.³⁴ 1950'lerin ilk yıllarında Boğaziçi'nde mavi ve yeşil henüz birbirinden ayrılmamıştır. Fakat dönem ortalarından başlayarak 1960'lara doğru Boğaziçi'nde imar faaliyetleri başlamıştır.

³⁰ *Vatan*, 21 Ekim 1957.

³¹ *Vatan*, 8 Eylül 1955.

³² *Son Posta*, 23 Ağustos 1958.

³³ *Son Posta*, 12 Haziran 1955.

³⁴ Cansever, Turgut, *İstanbul'u Anlamak*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 23.

Küçük balıkçı köylerinin sırtını dayadığı zümrüt çamlarla kaplı tepeler bir bir elden çıkmıştır.

İstanbul'a Marmara Denizi'nden gelirken ilk gördükleri yer Ahırkapı Feneri'dir. Bu mekân ile ilgili 1956 tarihinde bir tanıtım yapılmıştır.³⁵ Fener'de o dönem İškodralı Sait Baba bekçilik yapmıştır. Fenerci, 75 yaşındadır ve tam yarım asırdır her gün 130 basamağı inip çıkmaktadır. Fener, kurulduğu 1857 tarihinden 1954 yılına kadar lüks ile kaptanlara hizmet vermiştir. Neyse ki 1954 yılında Fener'e elektrik verilmiştir. Muhabir ile İškodralı Sait arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: “ – Peki hiç (kaptanlarla) dalga geçtin mi? – Karşında İškodralı Sait var oğul. Baba Sait. Ben sağken ışık oynamaz.”

1.3. ZAMAN

M.Ö. 2000'lere tarihlendirilen ve dünyanın / zamanın en eskisi olarak kabul edilen saat her ne kadar durmuş olsa da insanları hayret ve heyecan içinde bırakmıştır. 1901 yılının bir paskalya gününde sünger avına çıkan denizciler Ege Denizi'nde Antiythera Adası'nın bir koyunda bu tarihi eşyayı bulmuşlardır.³⁶ Bu gazete haberi zamanın akışını ölçme kaygısının başkaca insanların da problemi olduğunu göstermektedir.

1.3.1. İstanbul'da Zaman Algısı

Pürtelaş Hasan Efendi, İstanbul'un eski zamanlarında, meşhur insan figürlerinden bir tanesi olarak tanınmıştır. M. Asım Çalıkoğlu, Hasan Efendi'yi köşesinden şu şekilde nakletmiştir:³⁷

³⁵ *Vatan*, 4 Eylül 1956.

³⁶ *Son Posta*, 21 Ekim 1959.

³⁷ M. Asım Çalıkoğlu, “Pürtelaş Hasan Efendi”, *Son Posta*, 7 Mayıs 1957.

“Hasan Edendi saatle yaşar, boş vakit geçirmemek için işlerini sıraya kor, biraz gecikecek olsa fena halde telaşlanır, yolda sağa sola bakmadan acele yürür, icabında koşarmış. Kimse ile lafa dalmaz, çarşıda pazarda vitrinler önünde sarktığı görülmezmiş.”

Pürtelaş Hasan Efendi'nin tekelliği zamanın telaşsız aktığı dönemlerde kalmıştır. XX. yüzyılın 2. çeyreği, İstanbul'un telaşlı zamanları olmuştur. Hasan Efendiler gibisi parmakla gösterilmemiştir. Çünkü artık herkes telaşlı olmuştur.

Sokak isimleri bir şehrin zaman algısının bir parçası olagelmıştır. Zamana ait olan, mazinin dokusunu köşe başlarında yaşatan bu isimlendirmeler sokak sakinlerini hali ile geçmiş arasındaki köprü görevi görmüştür.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yaşayan insanların isimlerinin verildiği sokak isimlerinin değiştirilmesi eğilimini sergilemiştir.³⁸ 1954 yılında şehir meclisi Bakırköy'e 44 yeni sokak ismi belirlemiştir. Bu isimler tarihi şahsiyetlerden seçilmiştir. Böylece “İstanbul belediyesi tarihi ölülerimize karşı mümtaz bir hassasiyet gösterdi” cümlesi de işin önemsenişini göstermiştir.³⁹

8 Aralık 1952 tarihli Son Posta Gazetesi'ndeki “Şehirden Röportajlar” haberi zamanla değişen sokak hayatı ile ilgili önemli ipuçları vermiştir. Gazete, Yedimirlersokağını haberleştirmiştir. Yedimirlersokağı ismi Topkapı surlarını aşan Sultan Fatih'in yedi emirinin hatırasına atfen konulmuştur. Röportajın içeriğinde, 20 yıl öncesi (1932) ve 20 yıl sonrasıyla (1952) Yedimirlersokağı karşılaştırılmıştır:⁴⁰

“20 sene evvel fatihin Yedimirlersokağında bugünkü apartman bolluğu yoktu, sokak dişlek bir manzara arzederdi. Boy boy 20 evin toplandığı sokakta her evin 12 yaş geçmiyen çocukları, sabah akşam bez bir topun peşinde koşarlardı. (...) Yirmi sene evvelki yedimirlersokağı çocukları, Emine hanıma ait evin duvarına kireçle kocaman bir (Merkez) yazmışlardı. (...) Babalar analarsokağın sihri kendilerini kaptırmışlardı. Çocukları he evde olmuş, ha sokakta... Bunun için endişe duymazlardı: - Bizim sokak mekteptir derlerdi. (...)

Aradan seneler geçtikçe, çocukların birbirine karşı olan sevgilerinde bir zayıflama görüldü. Zaman bir silindir gibi, güzel şeyleri, çocukluğun heyecan ve fedakârlıklarını ezdi. Hepsini gittikçe maddeleşen bir hayatı yaşamağa koyuldular. (...) Bugün çitlenbik ağacı kurumuş, Emine Hanım

³⁸ Son Posta, 20 Haziran 1950.

³⁹ Midhat Cemal Kuntay, “Belediye ve Tarih”, Son Posta, 14 Temmuz 1954.

⁴⁰ Doğan Tanyer, “Fatih'in Sihirli Sokağı: Yedimirlersokağı”, Son Posta, 8 Aralık 1952.

görünmez olmuş, Merkez yazısı kalkmış ve iki tarafı hiç gediksiz binalarla dolu bir koridora benzemektedir. Bu koridorda artık bez topun peşinde koşan çocuklar yok. (...) 20 sene önceki sihirli sokağın çocuklarını, hayat böylece sınıflandırdı ve birbirlerine merhaba demeğe bile imkân bırakmadı.”

1.3.2. Mevsimler Döngüsünde İstanbul

Süheyl Ünver, bir şubat İstanbul’unda bir gündelik gazetede erbainden, hamsinden bahsetmiştir.⁴¹ “Bizim memleketimizde en az 5 000 seneden beri gelen bir anane ile bir halk takvimi bilgisi vardır.” demiştir. Bu metinde, Ünver insanların gündelik hayat akışlarını, mevsimlerin (sonbahar, kış, ilkbahar, yaz) döngüsü şekillendirmiştir:

“Şu Erbain. Birisi öyle demiş, her şey değişir, şu Erbain tam kırk gün sürer, asla şaşmaz. Bilmiyor ki Erbain esasen 40 demektir. Erbain’in, 30 Ocak 1956 son günüdür. Onu takiben 31 de 50 günler yani Hamsin başlar. (...) Kasım, eski Teşrinisani ayınının 26 sında girer. Eğer Kasım lodosla girerse kış hafif ve lodoslu geçer. Buna inanç katidir ve asla bunun hilafına düşünmezler. (...) Erbainden çok çekinilir. Bir kısmı yıkanmada ihtiyatlı olur. Bir kısmı temizlikte ileriye varmaz, kendisini çok korur, her hangi bir vesile ile terleyip soğuk almamağa itina eder. Erbain sakat, çok kazalı ve marazlı bir ay sayılır. (...) Erbainde ‘Ayı ininde yiyecek bulamaz, kırk gün tabanı yalar’ derler. (...) Annemin babası Hattat Mehmet Şevki Efendi her sene Erbain çıkınca mutlaka helva yaptırır ve herkese yollarmış.”

İstanbullu’nun kış çilesi Haziran 1 deyince kok kömürü tevziatı ile başlamaktaydı.⁴² İstanbul’da tarihin değişik dönemlerinde büyük kışlar olmuştur, bu büyük kışların tarihsel kronolojisi ise şöyledir:⁴³

“401 yılı: Haliç ve Boğaziçi yirmi gün kadar donmuştur. 703 yılı: Karadeniz 15 metre derinliğe kadar donmuştur. 720 yılı: Boğaz donmuş. 739 yılı: boğaz baştanbaşa donmuş, üzerinden yürüyerek geçilmiştir. 753 yılı: Boğazda büyük buz parçaları dolaşmıştır. 755 yılı: Boğaz, Haliç

⁴¹ A. Süheyl Ünver, “Halkımıza Göre Kış ve Erbain”, *Vatan*, 5 Şubat 1956.

⁴² *Son Posta*, 28 Mayıs 1957.

⁴³ *Son Posta*, 17 Ocak 1955; *Vatan*, 2 Şubat 1956; Enis Tahsin Til, “Kara Kışa Dair”, *Vatan*, 24 Şubat 1954.

ve Marmara denizinin bir kısmı tamamen donmuştur. 763 yılı: Karadenizden Aysbergler kadar büyük buz parçaları geldiğinden Boğaz tıkanmış ve yine buz üzerinden geçilebilmiştir. 971 yılı: Boğaz donmuş. 1011 yılı: Boğaziçi tamamen donmuş, halk karşidan karşıya yürüyerek geçmiştir. 1030 yılı: Boğaz donmuş. 1225 yılı: Boğaz yine donmuştur. 1232 yılı: Boğaz donmuş. 1620 yılı: Boğaz, Haliç, Kızkulesi önleri tamamen donmuştur. 1755 yılı: Adalar sahilleri bile donmuştur. 1823 yılı: Haliç donmuştur. 1862 yılı: Boğaz kısmen donmuştur. 1903 yılı: Silahtarağa, Kâğıthane dereleri donmuştur. 1928 / 1929: Karadenizde büyük buz parçaları Boğaziçini ve Marmarayı doldurmuş, taşıtlar zorlukla işleyebilmiştir.”

İstanbulular bu çetin kışları tandır ve mangal başında geçirmişlerdir. Tandır ve mangal başındaki sohbetin katığını Ahmet Rasim, şu şekilde belirtmiştir:⁴⁴

“Benim çocukluğumda, evlerde tandır kurulurdu. Siz zavallılar bu seyyar kalöferleri görmediniz. Üstü tablalı bir dört ayak, yüksek iskemle vari vir şeydi. Bunun dört ayağı arasındaki mahalle hususi bir mangal konur, tablasının üstüne yorgan veya ona benzer bir örtü örtülür. Etrafında bacaklar içinde oturulur. Fincan oyunu, yüzük iskambili, verip almaca, balık kaçtı oynanır. Masallar söylenir. Bilmeceler sorulur, muammalar halledilir. Şarkılar, koşmalar, maniler okunur. Bilhassa geceleri suda pişmiş kestane, ayıklanmış nar, kırılmış ayva, kış armudu, elma, üzüm, badem, ceviz, mısır buğdayı, portakal, hevenk üzümü, kuru incir, sucuklu ceviz, iğde, dut, kayısı kuruları, buğday, Medine Bağdat hurmaları, un kurabiyeleri, kıkırdak boğaçaları, aşçı kadının, mama dadının taze taze yaptığı lalanga, puf böreği veya üzeri kaymak parçaları veya reçel çeşitleriyle donanmış elmasiye, bazan köşedeki mahallebeciden kadayıf, sarı burma, aşure alıp yenir. Ekseriye iri, iki kavrulmuş leblebi ile boza, ekşi nar, içinde hacı lokomları yüzen pekmez, lohusa şekeri şerbeti veya badem sübyeleri, pestil ezmeleri yenir ve içilirdi. Lafı güzafa dair şeylere ‘tandırname’ denilmesi de böyle içtimalarda hayalata ait cereyan eden sözlerden kinaye idi ...”

1950 yılında kış Ocak ayının 11. gününde İstanbul’a gelmiştir.⁴⁵ Bu yılda kışın geç kalmasından “fakir ve orta halli vatandaşlar memnun” olmuşlardır. Ertesi gün kar tipisi hayatın bütün akışını etkilemiştir. Kara, deniz, hava seferleri kısmen ve zorlukla yapılabilmiştir. Bakırköy’e kurtlar inmiş ve bir balıkçı kayığı kaybolmuştur.⁴⁶ O günkü gazetelerde vali ve belediye başkanlığı İstanbul halkından isteklerini ilan etmiştir:

⁴⁴ “Ahmet Rasim’in Ağzından İstanbul Kışı”, *Son Posta*, 8 Şubat 1956.

⁴⁵ *Son Posta*, 12 Ocak 1950.

⁴⁶ *Son Posta*, 13 Ocak 1950.

“Kar şiddetle yağıyor. (...) her vatandaş evinin, apartmanının, dükkânının önünü kar birikmeden don yapmadan evvel temizleyerek kaldırım kenarına kadar götürmelidir. Belediye temizlik vesaiti ancak sizin biriktirdikleriniz karları toplayıp nakledebilir. Yolda rahat yürüyebilmeniz belediye ile elele vererek çalışmanızla mümkün olacaktır. Bacalara Soba ve mangallara çok dikkat edilmesi de ayrıca ehemmiyetle halkımızın nazarı dikkatine arz olunur.”

Aynı yılın Şubat ayında kar iki gün aralıksız yağdıktan sonra tipiye dönüşmüştür. Kar kalınlığı yarım metre olmuş ve sıcaklık da sıfırın altında 9 dereceye düşmüştür. Bu ağır şartlar karşısında okullar 3 gün tatil edilmiştir.⁴⁷

Takip eden 1951, 1952 ve 1953 yıllarında kış nispeten etkili olmamıştır. İstanbul’un bu üç yıllık bayramlık tadı, 1954 yılının şubat ayında son bulmuştur. Şubatın başından itibaren karakış kendini göstermiştir. Vatan gazetesi muhabiri Sadun Tanju kar ve tipi altında şehrin caddelerine kendini atmıştır.⁴⁸

“Dondurucu bir soğuk altında, İstanbul titriyordu. Nereye gitsem endişeli yüzler, soran gözler gördüm. Boş odun depolarında bekleyen kadınlar, erkekler, çocuklar, hastalarla görüştim. Birkaç kilo odun ve kömür uğruna katlanılan eziyeti, dökülen âb-ı ru’yu, beslenen ümitleri gözlerimle gördüm. (...) Bir kadın, yere çömelmiş ağlıyordu. Orta yaşlarda renksiz bir kadın. Fatih’te Hüsambey sokağında 14 numarada oturuyormuş. İsmi Hadiye, çakmakçıymış. Sabahtan beri 50 kilo odun diye dört dönüyormuş. ‘Bulamadınız demek?’ dedim. ‘Dün de aradım dedi. Önüme gelene yalvardım. Evde kötürüm bir anam var. Yedi yıldır yataktadır. Sıcağa ihtiyacı vardır. (...) donuyor zavallı. Ben dayanmağa çalışıyorum ama o mukavemet edemiyor.’ (...) Kadın ağlıyor. Biz ne yapabiliriz ki? Bu kar da yağmasa bari artık.”

1954 yılı Şubatının son haftası ise İstanbul için tam bir çileye dönüşmüştür. Boğazı kaplayan buzullar öncesinde yağın karlar, İstanbul trafiğini tıkanma noktasına getirmiştir. Şoförler, belediyenin yollara kömür tozu serpmemesinden müşteki olmuşlardır. Özellikle Babiali, Dolmabahçe ve Şişhane yokuşlarında arabalar kalakalmıştır.⁴⁹ İstanbullular ertesi gün gördükleri manzaraya hayret etmişler ve bu

⁴⁷ *Son Posta*, 6 Şubat 1950.

⁴⁸ *Vatan*, 5 Şubat 1954.

⁴⁹ Sadun G. Savcı, “Dünkü İstanbul”, *Vatan*, 24 Şubat 1954.

hayretleri gazete sütunlarında da kendine yer bulmuştur: “Tuna’dan gelen buzlar boğazı tıkadılar.”⁵⁰ Bu ve vb. manşetlerle verilen haberler İstanbullular için aynı zamanda seyirlik şölen halini almıştır. Buzlar, 23 Şubatın akşam saat 19.00’undan itibaren kavaklardaki ağları hırpalayarak boğaza giriş yapmışlardır. Akşamın ilerleyen saatlerinde 21.00 sularında Tarabya ve Yeniköy açıkları buz kütleleriyle dolmuştur. Büyük buz kütleleri gece yarımında Kanlıca ve Anadoluhisarı’nı aşip Kandilli’ye doğru yoluna devam etmiştir. Gecenin ortasına doğru saat 03.00 sularında, buz kütleleri artık Sarayburnu’na inmiştir. Bütün liman buzlar tarafından istila edilmiştir.⁵¹

Bu dönemdeki haberlerde, 100 binlerin seyirlik şölene katıldığı nakledilmiştir. Seyirlikteki gençlerden bazıları Anadoluhisarı ve Rumelihisarı arasında sıkışan buz kütleleri üzerinde git-gel yapmışlardır.⁵² Bu doğa olayı beraberinde ilginç şehir haberlerine de sebep olmuştur.⁵³

“Çengelköy’de dün bir buz parçası üstüne çıkan Halit İnce, Semih Koruman ve Ahmet Saim isimlerindeki üç genç buz akıntısına kapılarak Üsküdar’a kadar gelmişler. İmdat istemelerine üzerine sahilden yapılan müdahalelerle güçlükte kurtarılmışlardır.”

Şehrin eski sakinlerinin zaman zaman tanıklık ettiği bu doğa gösterisi birkaç gün devam ettikten sonra boğaz trafiğe açılmıştır.⁵⁴ “Büyükdere limanında hazır bekletilen Ödemiş Vapuru, kılavuzluk ederek boğazda kanal açmıştır. Beklemede olan sair gemiler açılan bu kanalı izleyerek rutin rotalarına devam etmişlerdir.

Şehir içinde ise Taşlıtarla ve Rami içlerine kadar inen kurtlar tehlike saçmışlardır. Tehlikenin farkında olan veliler, Eyüp’e okumaya giden çocuklarını birkaç günlüğüne göndermemişlerdir. Çobanlar, sürüleri için ve mandıra sahipleri de hayvanları için sürekli teyakkuz halinde bulunmuşlardır. Neyse ki açlıktan şehre inen kurtlar zarara ve ziyana yol açmadan gerisin geriye yaban hayatlarına çekilmişlerdir.⁵⁵

⁵⁰ *Son Posta*, 25 Şubat 1954.

⁵¹ *Vatan*, 25 Şubat 1954.

⁵² *Son Posta*, 26 Şubat 1954.

⁵³ *Vatan*, 26 Şubat 1954, bkz. Ek 3.

⁵⁴ *Vatan*, 27 Şubat 1954.

⁵⁵ *Son Posta*, 25 Şubat 1954.

1956 yılında kış, İstanbul'a şubat ayının ilk haftası gelmiştir. Havalarda, -7 derece ile Şubata merhaba demiştir. Yollarda trafik akışı durma noktasına gelmiştir. Dolmuş ve taksilerin kahir ekseriyeti arabalarını garaja çekmiştir; çalışan şoförler ise fahiş fiyatla yolculara hizmet etmiştir. Otobüs duraklarında yolcu yığılmaları olmuştur. Özellikle Üsküdar, Kadıköy, Suadiye ve Bostancı sakinleri işten evlerine giderken yollarda büyük mağduriyetler yaşamışlardır.⁵⁶ Şubatın bu ilk yoğun karından 4 gün sonra kar bu sefer Yıldız fırtınası ile birlikte gelmiştir. Bu kar ve fırtına birlikteliği şehirde hayatı felce uğratmıştır. Sıcaklık -5 dereceye inmiş, rüzgâr ise saatte 93 km hıza ulaşmıştır. Şehrin özellikle elektrik şebekesi büyük zar görmüş ve zarardan dolayı birçok semtte cereyan kesintileri olmuştur. Kar ve fırtınadan fazlasıyla etkilenen Haramidere, Taşlıtarla ve Levent karayollarında askerler yollarda mahsur kalan araçlara yardım etmiştir. Çatalca ve civarına inen kurtların bir kısmı etkisiz hale getirilmiş, bir kısmı da geri çekilmiştir.⁵⁷ Şubatın bu ilk haftasında etkili olan karakış şehirden çekilmeden önce etkisini artırmıştır. Öyle ki okulların bir hafta tatil edilmesine karar verilmiştir. Yeşilköy Havaalanı uçuşlara kapatılmıştır. Kurtların, şehrin çevre semtlerine inmesine alışık olan İstanbullular, bu defa onları Yeşilköy ve Mecidiyeköy'de görmüştür. Ekmek ve un sevkiyatı sıkıntısını gidermek için özellikle boğaz hattı ve Levent güzergâhlarına, askeri kamyonlardan destek alınmıştır.⁵⁸ Şehirdeki kışın etkileri bir rapor halinde Vali Gökay tarafından 05.02.1956 tarihinde içişleri Bakanlığı'na ve bir gün sonrada Başbakanlığa sunulmuştur.⁵⁹

1957 yılında kış martın ilk haftasında İstanbulluların kapısına dayanmıştır. Gece gündüz devam eden karla birlikte ekmek sıkıntısını gidermek için Vali Gökay şehirde sıkı denetimler yapmıştır. Bu denetimlerin etkisi ve stok yapılmaması uyarıları sonucunda ekmek sıkıntısında mesafe alınmıştır.⁶⁰

1960 yılı, son 20 yılın en soğuk havalarını şubatın ilk haftasında karşılamıştır. Hava sıcaklığı -10 dereceye düşmüştür. Şehir içindeki 28 müesseseye kaldırımlarını temizlemediği için belediyece ceza kesilmiştir.⁶¹

İstanbul'un yazlarında sıcaklık, yağmur, fırtına ve dolu bazı zamanlarda aynı günde gelmiştir. 1952, 1954 ve 1958 yazlarında mevsim normallerinin üzerinde

⁵⁶ *Vatan*, 1 Şubat 1956.

⁵⁷ *Vatan*, 5 Şubat 1956.

⁵⁸ *Vatan*, 6 Şubat 1956.

⁵⁹ *BCA*, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 116.734..9.

⁶⁰ *Son Posta*, 4 Mart 1957.

⁶¹ *Son Posta*, 6 Şubat 1960.

sıcaklıklar görülmüştür. Bu sıcaklıkların bir sonucu olarak 1952 yılında resmi daire çalışma saatleri bir süreliğine 8-14,30 arasına çekilmiştir.⁶² 1954 yılı yazında şehirde ceketle ve kravatla dolaşan kimse neredeyse kalmamıştır. Bu yıl da buz ihtiyacı artmıştır.⁶³ 1958 yılındaki sıcaklık şehir hayatını durma noktasına getirmiştir. Kandilli Rasathanesi'nin ifadesiyle müesseselerinin kurulduğu 1911 yılından bu tarafa şehirdeki en yüksek sıcaklık ölçülmüştür: Gölgede 41 derece, tarih: 23 Ağustos 1958.⁶⁴

İstanbul'un yaz aylarında sıcaklığın şehir hayatını olumsuz etkilemesinin yanında yağmur ve fırtına da bu olumsuzluklarda pay sahibi olmuştur. 1950 yılının Haziranında yağmur, 1951 yılının Temmuzunda yağmur ve fırtına etkili bir biçimde kendini göstermiştir.

1950 yılı 13 Haziran'ında yağmur şehirde büyük hasar yapmıştır. Karagümrük, Kumkapı, Şehremini, Küçük Langa, Küçük Ayasofya, Ortaköy, Beşiktaş, Eyüp, Tarabya, Paşabahçe Çayır Köyü'nde ev ve işyerlerini su basmıştır. Bu afet sırasında Tarabya'da da iki ev ve Balat'ta 3 katlı bir bina çökmüştür. Balat'taki çöken binada 2 kişi enkaz altında kalarak ölmüştür.⁶⁵

1951 yılı 20 Temmuz'da şehirde 40 yıldır görülmemiş bir yağmur ve fırtına afeti yaşanmıştır. Bu afet görüntüsü itibariyle o dönem tufan olarak ifade edilmiştir. Gün içinde sabah saat 09.00'da başlayan yağmur aralıksız akşam saat 17.00'ye kadar sürmüştür. Aralıksız yağın yağmura zaman zaman şiddetli rüzgâr eşlik etmiştir. Gök gürültüleri o kadar tesir etmiş ki Bakırköy'deki akıl hastalarının en azılıları dahi sükûnet içinde günü geçirmişlerdir. Tufan gününün bilançosu şehir için ağır olmuştur.⁶⁶

“Zeytinburnunda ve Rami civarındaki gecekondu arasında çukurlarda bulunan 35 ev sular altında kalmış, (...) Kağıthane deresinin taşması yüzünden (...) adedi tesbit edilemeyen kümes hayvanlarıyla bir miktar koyun ve sığır boğulmuştur. (...) mısır çarşısı ile Kapalıçarşının damları, dünkü yağmurdan akmış ve çarşıların içini sular kaplamıştır. (...) alışveriş yapmaya imkan görülmediğinden her iki çarşı da kapatılmıştır. (...) Yeşilköy ve Bakırköy arasında bozulan telefon hatlarını tamir etmekte olan 3 kişilik bir ekibe yıldırım isabet etmiş, işçilerin birisinin ölümüne, diğerlerinin ağır yaralanmasına sebep olmuştur. (...) Çamlıca Kısıklıda da 2

⁶² *Vatan*, 20 Temmuz 1952.

⁶³ *Vatan*, 31 Temmuz 1954.

⁶⁴ *Vatan*, 24 Ağustos 1958.

⁶⁵ *Son Posta*, 14 Haziran 1950.

⁶⁶ *Son Posta*, 21 Temmuz 1951.

kişiyi isabet eden yıldırım birini öldürmüş, diğerini ağırca yaralamıştır. (...) Beşiktaşta da bir otobüs kazası olmuş. 74 plakalı belediye otobüsü çamura kapılarak kaymış ve 60 yaşındaki Rukiye'yi çiğneyerek öldürmüştür.”

İstanbul'un gördüğü bu tabii afetin boyutları bir gün sonra tamamıyla ortaya çıkmıştır: 8 ölü, 7 yaralı ve 2000 evi su basmıştır. 5 motor, 27 sandal batmıştır. 4 ev tamamen, 23 ev kısmen yıkılmıştır.⁶⁷ Vali ve Belediye Başkanı Gökay, belediyenin bütün imkânlarını seferber ederek ekipleri bizzat kendisi yönetmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Gökay'ı arayarak geçmiş olsun dileklerini iletip İstanbulluların acısını paylaşmıştır.⁶⁸

1.4. İNSAN

Şehir, zamanın belli bir mekândaki izdüşümüdür. Söz konusu anlamıyla şehir, geçmişi okuma sembollerini sunmuştur. Başka bir ifade ile şehir, zamanın elinde varoluş mücadelesi vermiş ve mekânsal süreklilik bu mücadeleye anlam katmıştır. Dolayısıyla şehrin bir suret olarak üzerine giyindiği kisve zaman ve mekândır. Şehrin kisvesine hayat veren insandır. Şehir ise ona hayat verenlerden aldığı enerji ile yüzünü insana dönmüş ve insanı bütün açıklığıyla anlatmıştır.⁶⁹

“Bir şehir, içinde yaşayanların iç aynasıdır. Sokakları, caddeleri, hanları, apartmanları ve türlü müesseseleri ile konuşur ve içinde yaşayanlardan konuşur! İnsanın saklamak istediğini şehrin dili söyler!”

⁶⁷ *Son Posta*, 22 Temmuz 1951.

⁶⁸ *Vatan*, 22 Temmuz 1951.

⁶⁹ Rifat Necdet Evrimer, “İnsanlar ve Şehirler”, *Son Posta*, 10 Ekim 1955.

1.4.1. Şehrin Yüzleri

1950'ler İstanbul'unda asırlık bir insan olan Gülbaba şehrin insan yüzünün bir temsilcisi olmuştur. Gülbaba, eski bir İstanbullu olarak Suriçi'nde yaşamıştır. Dönemin Vatan Gazetesi'nde Mesut Özdemir imzasıyla Gülbaba ile bir sohbet yapılmıştır:⁷⁰

“Tahta kapı daima aralık durur. (...) hafifçe iterseniz karşınıza geniş bir gül bahçesi çıkar. Bahçenin hemen kenarında, dar bir patika vardır. Gül bahçesindeki yol, sizi meşhur ‘Gülbaba’ nın evine götürür. Gülbaba nesillerin adamıdır. (...) – Sultan Aziz, Sultan Murat, Sultan Hamit, Sultan Reşat, Sultan Mecit. Hepsi de beni tanırlardı. Hepsinin elini tuttum, iltifatlarına mazhar oldum. – en çok hangisini severdiniz? – Sultan Aziz’i... O, benim babamla güreş tutardı. Biz de seyrederdik. Aslan gibi, yakışıklı ve gösterişli adamdı. – en çok gül seveni hangisiydi? – Sultan Hamit... çok gül severdi. Ben, bütün padişahlara gül sattım ama en çok Sultan Hamid’in parasını aldım.”

102 yaşında bir insan olan Gülbaba'nın şehre önemli bir katkısı olmuştur. Edirnekapı yolu üzerindeki ağaçları eliyle dikmiştir. Ayrıca Edirnekapı'nın şehitlik olmasında arkadaşlarıyla beraber gayret göstermiştir:

“– Bizim zamanımızda orası viraneydi. Bir taraftan imar ederken, bir taraftan da ağlayıp, şehit gömdük. Bunlar Balkan Harbinin şehitleriydi. Onları Birinci Cihan Harbi ve İstiklal Savaşının şehitleri takip etti”

Gülbaba, mazinin bu hatırlattıkları içinde, bir nesli defnettikleri Edirnekapı Şehitliği'nin hüznüyle yeniden gözyaşlarını tutamamış ve gazeteye verdiği röportajı o şekilde sonlandırmıştır.

Edirnekapı'dan şehrin derinliğine Atikali'ye gelindiğinde şehrin bir başka yüzü Ahmet Baba ile karşılaşmıştır. Ahmet Baba civar esnafın taktığı bir isimdir. Eski bir hela bekçisi olan Ahmet Baba yine Çemberlitaş'ta, Atikali Camii'nin boş bir helasında

⁷⁰ Mesut Özdemir, “Beş Padişahın Elini Sikan Asırlık Adam: Gülbaba”, *Vatan*, 29 Ekim 1955.

süpürgeler ve pis çuvallar içinde yaşamıştır. Celal Isfir isimli bir kunduracı bu gariban için çalmadık kapı bırakmamıştır. Fakat bütün çabaları boşa çıkmıştır. Bu şehir haberinin kahramanı ile küçük bir diyalog dönemin bir gazetesine yansımıştır:⁷¹

“ ‘Çok mu hastasın Ahmet Baba?’ dedim. Zor, pek zor konuşuyordu. ‘Ayaklarım, ayaklarım şiş..’, ‘Sabahı bekler misin Ahmet Baba?’, ‘Ben mi?. Beklerim, elbet..’ ‘Canın bir şey istiyor mu, aç değil misin?’ ‘Ben mi? Yiyemiyorum ki.. Yalnız,’ ‘Ne istiyorsun, söyle, hemen alalım.’ ‘iki tane mandalina olursa...’ ”

İstanbul’da Aralık ayı ortasında yalnız kalmış bu insanın ‘yalnızlık dramını’ mandalınayı iki adet istemesinden daha iyi ne anlatabilirdi ki? Belli ki canına can katmak istemiştir. Bu gazete haberinden sonra İstanbul seferber olmuştur.⁷² Vali Gökay’ın alakası ile Ahmet Baba Darülaceze’ye yerleştirilmiştir. Darülaceze’nin hamamında paklanmıştır. Yeni ve temiz elbiseler içinde kendini tanımakta zorlanan Ahmet Baba sıcak yatağa girer girmez uykuya dalmıştır.

6 Eylül 1956 yılında şehir hatları vapurunda ilk doğum olayı gerçekleşmiştir. Sabah 5.30’da Büyükkada’dan Köprü seferini yapan Çengelköy Vapuru’nda olay vuku bulmuştur. Hamile olan Kadriye Hanım, vapurda bulunan bir ebenin yardımıyla bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Çocuğa Kemal Derya ismi verilmiştir. Kemal Derya, o dönem İstanbul’unun bir başka yüzü olmuştur.⁷³

1950’li yıllarda İstanbullular; ne yer ne içerler, sahiplikleri, arzuları ve hayalleri nelerdir? İstanbul’un değişik meslek gruptan insanların fikirleri Gazeteci Mesut Özdemir’in ve Ali Gevgili’nin şehir röportajlarında ortaya çıkmıştır:

En büyük arzunuz nedir? Yer: Beyoğlu⁷⁴

Baki İnan (Balıkçı): - Ben seyyar esnafım. Günde bir iki balık satarsam ekmek param çıkar. Fakat memurlar nedense bizi bir türlü rahat bırakmazlar. Zaten mal da pahalı. Bu meret çok çıkarsa rezil, az çıkarsa vezir olur ne yapayım?

⁷¹ Sadun Tanju, “Bir Adam Ölümünü Bekliyor”, *Vatan*, 24 Aralık 1956, bkz. Ek 4.

⁷² Sadun Tanju, “Ahmet Baba Darülacezede Şefkatli Bir Kucak Buldu”, *Vatan*, 26 Aralık 1956.

⁷³ *Vatan*, 7 Eylül 1956.

⁷⁴ Mesut Özdemir, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 18 Şubat 1957.

Kiryako Mordova (Çiçekçi): - En büyük arzum çiçek fiyatlarının serbest bırakılması. Bizim mesleğe kar haddi gelmez. Bu nal mihî değil, çiçek beyim. Bir iki gün içinde satılmazsa solup gider. Müşteriye mecburen eski ve çürük mal satıyoruz.

Yako Dodes (Pastacı): - Tatlı yeyip, acı konuşuyoruz. Bizim çalışmaya göre kazancımız çok az. Yalvara yakara 30 kuruştan yumurta alıyoruz. Piyasada kakao yok. Siz gelin de bütün bu şartlar altında pastacılık yapın. Olacak iş mi bu?

Cavit Güneş (Garson): - İnsanlar içki içmesini bir öğrenseler yok mu, benim de hiç derdim kalmayacak. Hem kör kütük sarhoş olurlar, hem parayı vermezler, hem de küfür ederler.

Emanuel Taylan (Matbaacı): - Bize malzeme bulun hiç derdimiz kalmasın. Malzemesizlik belimizi büküyor. Sağdan soldan bulup birbirine ekleyerek iş yapmağa çalışıyoruz. Kâğıdı, kartonu şöyle bolca bir görebilsem.

Hami Demir (Seyyar Ayakkabı Boyacısı): - gözüm aksın ki kurtarmıyor abi. İki saat fırça salla, sonra da 25 kuruşluk para al. Sermayesini kurtarmaz. Bu terakki dünyasında yalnız bizim fiyatlar düştü. Bu sandığın da eskiden bir şerefi vardı. Şimdi nerde? Bazen sandığı kaldırıp tavan arasına atasım geliyor. Ne fayda ki evde para bekleyenler var.

Peyniri en son ne zaman yediniz? Yer: Kapalıçarşı⁷⁵

Hatice Emne (Ev Kadını): - Peynir... Peynir bakkalda varsa; bizde de var. Bir iki hafta oluyor ki peynir yok. Bir de ‘fakirin yemeği peynir ekmek’ derler.

Ahmet Manici (Teşbihçi): - Peyniri nerede bulayım da yiyebileyim. Zaten Fahrettin Kerim’in canı sağolsun ‘yemesek de olur’ demiş.

Abdurrahman Erkutay (Tornacı): - Peynir mi.. Hımm.. on beş gün var ki yüzüne hasretim mübareğin. Harp zamanında bile peyniri bulabiliyorduk oysaki!

Celal Okay (Şoför): - Bizim bakkal geçenlerde bir teneke beyaz peynir bulmuş, peynir dedi de sattığı şeyin peynir olduğunu anlayabildik.

⁷⁵ Ali Gevgili, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 21 Şubat 1957.

Nilgün Korkmaz ile Attila Tekiner (Aldı Sözü Küçükler): - Peynire bayılırız amca ama yok ki. En son evvelki gün yiyebildik. Fahrettin Kerim amca bize peynir bulsun.

Hafta tatilinizi nasıl geçiriyorsunuz? Yer: Fatih⁷⁶

Salahaddin Güvenç (Otomobilci): - Ah kardeşim ah! Ne sen sor ne ben anlatayım. Bazen aklıma geliyor da 10-15 yıl önceki Pazar günlerimi düşünüyorum. Ne ev derdi vardı ne de bir sıkıntı. Ama şimdi hava güzelse oturup güneşliyoruz hepsi o kadar.

İslam Çupi (İşsiz): - Benim işim gücüm yok. Önceden kurulu bir düzenim vardı. Öğrenciydim ve pazarları sinemaya giderdim.

Hakkı Güvenç (Gazete Bayii): - Biz gazete dağıtıcıları için hafta tatili diye bir şey yok. Neyse ki pazar günleri öğleden sonraları boş kalabiliyorum da maça gidiyorum.

Şaban Kıldış (Berber): - Ben İzmirliyim. İzmir'den buraya da bizim genç millilerin maçını seyretmeğe geldim. Nasıl bir futbol hastası olduğumu anladınız tabii. Benim gibi biri pazarları maça gitmez de ne yapar? Maça gidemezsem hasta olurum.

Tunç Başayan (Öğrenci): - Pazar günleri programım şu: sabahleyin erkenden uyanıyor, bizim kulübün lokaline gidiyorum. Sonra hep birden Beyoğlu'na çıkıp tur atıyoruz. Ondan sonra da sinema. Vakit kalırsa yine sinema.

Fuat Nazlı (Kundura Boyacısı): - İşim seyyar olduğu için, çalışırken tatil yapıyorum. Fenerliyim ama malum her hafta maça gidemiyorum. Bu yüzden de kahveye gidip maçları radyodan dinliyorum.

1.4.2. Kimsesiz Çocuklar, Yoksullar ve Dilenciler

Vali ve Belediye Başkanı Gökay, 1950 yılı Mart ayında “kimsesiz çocuklar davasını” ele almıştır. Bu konu ile ilgili milli eğitim, sağlık, emniyet müdürleri, Çocuk

⁷⁶ A. Gevgili, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 21 Şubat 1957.

Esirgeme Kurumu Başkanı ve Kadınlar Derneği'nin katılımıyla toplantı yapılmıştır. Toplantı neticesinde şehirdeki “başıboş çocukların” toplatılması kararlaştırılmıştır.⁷⁷

“Emniyet vasıtası ile gönderilen anasız ve babasız çocukları Darülaceze kreşine, bir yaşından yedi yaşına kadar olanları Sağlık Bakanlığı, 7 yaşından 15 yaşına kadar olan metruk çocukları da Milli Eğitim Bakanlığına ait çocuk ıslah ve barındırma merkezlerine sevk edecektir.”

Bu karar, meşruluğunu 1949 yılında çıkarılan 5387 sayılı kanundan almıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden 2,5 yıl sonra ilk büyük çaplı uygulama gerçekleşmiştir.⁷⁸ Buna göre “290 yardıma muhtaç çocuğa mahkeme ilamı alınmıştır”. Bu çocuklardan 100 tanesi Mevlanakapı Koruma İstasyonu'na, 50 tanesi Milli Eğitim Bakanlığı Bilecik Yerhisar Yetiştirme Yurdu'na, geriye kalanlar Eskişehir ve İzmir'deki yurtlara taksim edilmiştir.

Korunmaya muhtaç çocuk sayısı ilerleyen yıllarda şehrin büyümesine paralel olarak sürekli artmıştır. İstanbul İli ve Belediyeleri Çocukları Koruma Birliği'nin Vali Mümtaz Tarhan'ın katılımıyla gerçekleştirdiği 1958 yılı yıllık kongresinde, işin boyutlarını ve ciddiyetini gösteren rakamlar telaffuz edilmiştir.⁷⁹

“Vali Tarhan, açılış konuşmasında yarınımızı teşkil eden çocuğun, kendi psikolojik havası içinde düşünülmesi ve cemiyete kazandırılması gerektiği üzerinde durmuş. İstanbul'da korunmaya muhtaç 15 bin çocuktan ancak sekiz yüzünün barındırılabilindiğini, bu itibarla İstanbul için çocuk davasının büyük bir önem taşıdığını ileri sürerek,(...) Vali ve Belediye Başkanı, terkedilmiş kız çocuklarının da himaye altına alınacağını, bunlar için yakında 500 kişilik bir yurt inşasının kararlaştırıldığını, temelin muhtemelen nisan ayında atılacağını bildirmiştir”

1953 yılında Eyüp Ağaçalı Yetiştirme Yurdu açılmıştır. Yurtta 120 çocuğa hizmet vermeye başlanmıştır. Vali Gökay açılışta, çocuklara hitaben şunları söylemiştir:⁸⁰

⁷⁷ *Son Posta*, 4 Mart 1950.

⁷⁸ *Vatan*, 30 Ocak 1952.

⁷⁹ *Vatan*, 27 Şubat 1958.

⁸⁰ *Vatan*, 24 Haziran 1953.

“ – Şimdi acı hatıralarınızı bir tarafa bırakınız. Onları biraz ilerideki Karadenizin coşkun dalgalarına gömünüz. İnsan cemiyetin veya ana babanın hataları yüzünden bazan acı yollara sapılır. Fakat milletin eli bugün size uzanmıştır, acınızı unutacaksınız.”

1960 yılına geldiğimizde korunmaya muhtaç çocuklar için geliştirilen proje Bakırköy’de ilerlemiştir. Söz konusu proje dönemin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nin desteği ile tamamlanma aşamasına gelmiştir. Burada açılacak site ile 500 kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuğa, barınma hizmetinin verilmesi hedeflenmiştir.⁸¹

1950’li yılların ortasında, hizmet alan çocukların sayısı (Tablo 1) sınırlı kalmıştır. Bu dönemde, Eyüp Ağaçlı Yetiştirme Yurdu, Kadıköy Yetiştirme Yurdu, Kartal Küçükalyalı Yetiştirme Yurdu, Fatih Mevlanakapı Yetiştirme Yurdu, Kartal Yakacık Yetiştirme Yurdu, Beşiktaş Sağırlar Okulu ve Yetiştirme Yurdu ile kimsesiz çocukların barınma ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

⁸¹ *Son Posta*, 29 Mart 1960.

Tablo 1

İstanbul yetiştirme yurtlarının bulunduğu ilçeler ile yurdun adını, öğretmen ve öğrenci, memur sayısı bilgileri.

Sıra No	Yetiştirme Yurdunun Adı	Öğretmen Sayısı	Memur Sayısı	Öğrenci Sayısı	Çocuk Sayısı
1	Eyüp Ağaçlı Yetiştirme Yurdu	9	1	160	44
2	Kadıköy Yetiştirme Yurdu	5	-	156*	150*
3	Kartal Küçükalyalı Yetiştirme Yurdu	5	1	50	48
4	Fatih Mevlanakapı Yetiştirme yurdu	9	1	150	116
5	Kartal Yakacık Yetiştirme yurdu	7	1	120	158
6	Beşiktaş Sağırlar Okulu Ve Yetiştirme Yurdu	12	2	100	111

Kaynak: TBMM Zabıt Ceridesi, X Devre, 1. Sene (18.02.1955), 42. İnikat, 1. İçtima, 2. Celse, s. 692.

* İşaretili rakamlar 1957 yılına aittir.

Taşraya göre her zaman mülkün merkezi olması özelliği İstanbul'u bir umut ve ümit kapısı yapmıştır. Şehirdeki mal ve para döngüsü; buna bağlı hayat standartlarının çevre coğrafyalara göre yüksekliği, şehir ile ilgili umut ve ümidi pekiştirmiştir. Bunun karşılığı olarak şehrin artıkları, üretmeden yaşamını idame ettiren insanların yani yoksulların geçim kapıları olmuştur. Yakın zamanlara kadar aynı mahalle içinde zengin ve fakirin beraberce içiçe yaşaması şehir hayatının yapısal özelliklerinden birini teşkil etmiştir. 1950'li yıllarının İstanbul'u şehrin güzelliklerinden olan bu “mahalle dayanışmasını” yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.

Bu değişimden şehrin yoksulları önemli ölçüde etkilenmiştir. Şehrin Vali ve Belediye Başkanı Gökay, yokluk içinde olan insanları gözetlemiş ve onların şehrin diğer insanları tarafından unutulmamasına özen göstermiştir. 1950 yılı Ocak ayında kışın şehre gelmesiyle bir radyo konuşması yapmıştır.⁸²

“Radyo konuşmasını bütün semtleri ziyaret ettikten sonra yapmak istediğini, fakat kara kışın birdenbire bastırıldığını bu sebeple konuşmayı öne aldığını söylemiş (...) ‘Ulu Tanrıya hamdolsun şu dakika da birçoklarımız sıcak sobalarımızın başında soğuktan korunmuş bulunuyoruz’ diyerek bu durumda olmayanları hatırlatmış ve içtimai yardımın lüzum ve zaruretine dikkati çekmiştir.

‘– Düşkünlere, biçarelere acımayan kimse korksun, çünkü bir kere yıkılacak olursa kimse elinden tutup onu kaldıramaz. (...) İstanbulun dar gelirli hemşehrilerini düşünmek ilk vazifemizdir.’ ”

Şehir meclisi zaman zaman fakir halka kömür dağıtılması için bütçede ödenek ayırmıştır.⁸³ Bu kömür dağıtımları, çetin kış şartlarında şehirdeki yoksullar için hayati bir önem taşımıştır. Bayramlarda özellikle şehir yoksulları hatırlanmıştır. Birçok hayır kurumu yoksullara yardımda bulunmuştur.⁸⁴ Alemdar Fukaraperver Cemiyeti bir ramazan bayramında 50 kız, 50 erkek ve 40 yaşlı fukaraya ayakkabı, çorap, entarilik fanila, pantolon ve ceket dağıtmıştır. Cemiyet, ilaveten fakirlere birer kilo da şeker vermiştir.

⁸² *Son Posta*, 14 Ocak 1950.

⁸³ *Son Posta*, 23 Ekim 1951.

⁸⁴ *Son Posta*, 23 Haziran 1952.

Dilenciler, İstanbul'un her devrinde şehrin tarihsel kimliğinin bir parçası olmuştur. Şehrin fethinden sonra yeniden cazibe merkezi olan İstanbul dilencileri çekmeye başlamıştır. Sultan II. Bayezid bu durum karşısında "İstanbul kadısına bir irade tebliğ etmiştir". Bu irade ile padişah dilencileri ve "cerre kalkışan softaları" men etmiştir. Aynı şekilde Sultan II. Selim bu konu üzerinde durmuş ve irade çıkarmıştır:⁸⁵

"İstanbul kadısına hüküm ki (...) Arap tayfasından ve gayriden bazı kimseler sağ salim ve çalışıp kazanmaya muktedir oldukları halde, kah ya kendileri dileniyorlar; yahut bazı kör cariyeye ve köle alıp onları dilendiriyorlar (...) Saray çavuşlarından, şehir su başısı Hüseyin ile görüşüp bu hususu menedesin."

1895 yılı Teseülün Men'ine Dair Nizamname ve 1909 yılı Serseri ve Mazanne-i Su'Eşhas Kanunu gibi dilencilik konusunda yasal çalışmalar yapılmıştır. Bu yasaların içeriğinde cezai hükümler olmaması buna karşılık "idare-i hususiye ve belediye işlerinde karın tokluğuna çalıştırılması" gibi hükümlerle yetinilmesi, sorunla etkin mücadeleyi bu dönemlerde sekteye uğratmıştır.⁸⁶ Bu mücadele etkisizliğine karşılık İstanbul'da dilencilik ve dilenciler büyük bir teşkilata bağlı olarak sistemli çalışmıştır:⁸⁷

"İstanbulda dilencilik; fiyat kontrol sisteminden yahut bilet karaborsacılarıyla savaş ekiplerinden faal, daha semereli bir teşkilat halindedir. Sokaklarda yahut cami kapılarında dilenen bu insanlar gayet intizamlı çalışan kontrol, tahsil, tevzi, iaşe servislerine bağlıdır. İstanbul'da 8-9 tane büyük dilenci müteahhidi vardır. Bunların her birinin yirmi ile seksen arasında değişen dilenci personeli mevcuttur. İstanbul dilencileri bu müteahhitler hesabına dilenirler ve parayı da onlara teslim etmek zorundadırlar. Bir müteahhidin ne kadar çok dilencisi bulunursa itibarı da o nisbette fazladır. Dilenci müteahhitleri son derece zengin, kalantor insanlardır. Her birinin apartmanı, hususi otomobili, kimisinin de taksileri, geniş ölçüde inşaatı, ticari mümessillikleri vardır. 'Falanca zat yüz almış torbalı kullanır.' dendi mi, onun itibarı fevkalade büyük demektir. "

⁸⁵ Mithat Cemal Kuntay, "Dilencisiz İstanbul", *Son Posta*, 19 Mart 1950.

⁸⁶ Av. Mustafa E. Elöve, "Ezeli dertlerimizden biri: Dilencilik", *Vatan*, 19 Ocak 1955.

⁸⁷ *Vatan*, 30 Kasım 1953.

Bu şekliyle sistemli olan dilencilik, İstanbul’da mevsimsel bir seyir izlemiştir. Dilenci müteahhitleri üç aylar başlamadan önce aracılarını Anadolu’ya gönderirlerdi. Bu araçılar, fakirleri mizaç itibarıyla dilencilığe son derece elverişli olan Darende, Şarkışla ve Gürün civarından seçmelerini yaparlardı. Seçme imtihanında çeşitli manevralar, goygoylar, titrek sesle ilahi söylemeler, inlemeler, ağlamalar üzerinde durulmuştur. İmtihanda başarılı olanlar mevsimliğine 80 ile 150 lira arası kiralanmıştır. Bu ücret sesi yanık olup dramatik pozlarda hünerli olursa 200 liraya kadar çıkartılmıştır. Kiralanan bu onlarca insan kamyonlarla İstanbul’a getirilmiştir. Dilenciler, müteahhidin eski bir barakasına konulduktan sonra yapacakları iş ile ilgili sıkı bir eğitim verilip iş disiplini edilmiştir:

“İstanbul hakkında geniş bilgi verilir. Halkın psikolojisi anlatılır. Ne çeşit numaraların tesirli olduğu, ne gibi hareketleri yapmamak lazım geldiği öğretilir. Her birine partal, paçavra gibi elbiseler giydirilir. Müteahhidin elinde, dilencilerin yerleştirileceği noktaları gösteren bir şehir planı vardır. Bunlardan kimisi türbelerin civarına, kimisi cami kapılarına, kimisi de polisin seyrek gelip geçtiği sokaklara yerleştirilir. Birbirine yakın üç veya dört dilencinin başına da bir kontrol memuru konur. Kontrol memuru hepsine yakın olan kahvede oturur. Kavşak noktalarını gözetler. Polis gelirken dilencilerin ne tarafa doğru kaçacakları önceden kendilerine öğretilmiştir. (...) Bir günde 60 – 70 lira kazanan dilencinin para cazibesine yakalanarak patrona ihanet etmesi ve başını alıp kaçması mümkündür. Buna meydan vermemek için kontrol memuru her iki saatte bir dilencinin topladığı parayı elinden alır. (...) Kontrol memurları akşama kadar topladıkları parayı, o gece müteahhide teslim etmek zorundadır. Müteahhit bu memurlardan her birinin hissesinin öder. Üst tarafını da kendine alıkoyar. Dilenci kendi günlük vazifesinden gayri hiçbir işle ilgilenmez. Bütün gücüyle mesleğinde ilerlemeğe, yeni hünerler öğrenmeye uğraşır”

Dilencilikle mücadele her ne kadar bu meseleyi ortadan kaldırmasa da kısmi sonuçlar alınmıştır. TBMM’de İçişleri Vekili Etem Menderes’in bilgilendirmesine göre 1950 yılından 1953 yılı ortalarına kadar İstanbul’da 3 234 dilenci toplanmıştır. Bu dilencilerden 146’sı mahkemeye sevk edilmiş, 178’i Darülaceze’ye ve hastanelere yatırılmış ve 1 220 tanesi de teminat alınmak suretiyle ailelerine teslim edilmiştir. Bakan, menetmenin bu meseleyi çözemediğini paylaşmış ve içtimai bakımdan da

tedbirler gerektiği üzerinde durmuştur. Bu tedbirlerin de “belediyenin mali takatına” bağlı olduğunu paylaşmıştır.⁸⁸

1950 – 1960 yılları arasına baktığımızda şehrin yetkilileri, gazete sütunları ve sokaktaki halk hemen hemen herkes dert yanmıştır. Herkesin şikâyetçi olduğu konuda da yol alınmamasının ipuçları şu satırlarda yer almıştır. Birincisi, dilenci olarak tutuklanan Satı Tangüller ile ilgilidir; diğeri dilencileri çalıştıran olarak tutuklanan Yusuf Durmaz ile ilgili bir haberdur. Satı Tangüller, yaşlı bir kadın olarak, Şişli camii avlusunda dilenirken yakalanmıştır. Tutuklanıp hâkim karşısına çıkarılmıştır.⁸⁹ Yusuf Durmaz ise Eminönü Belediyesi fen işlerinde amele çavuşudur.⁹⁰ Durmaz’a, 12 dilenciye elebaşılık yapmak suçu isnat edilmiştir. Yusuf durmaz adliyeye sevk edildikten sonra tevkif edilmiştir. Amele Çavuşu Durmaz, Süleymaniye’deki barakalarda suçüstü yakalanmıştır. Bu barakalar 7 yıl öncesinde de TBMM’de hararetli tartışmalara sebep olmuştur. O dönemdeki tartışmalarda milletvekilleri, Süleymaniye ve çevresinin dilenciler tarafından iskân haline getirildiğinin üzerinde durmuştur.⁹¹ Bu iki insan, yaptıkları iş itibari ile suçlulukları mahkemece sabit görülmüştür. Fakat yüzlerce yevmiyeli dilenci toplanamamıştır; bu dilencileri çalıştıran onlarca müteahhit ise bulunamamıştır. Şehrin bütün dilencilik suçlaması dilenci Satı Tangüller ile dilenci organizasyoncusu Yusuf Durmaz’ın omuzlarına kalmıştır.

⁸⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 3. Sene (07.05.1953), 78. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, s. 17.

⁸⁹ *Vatan*, 12 Nisan 1957

⁹⁰ *Vatan*, 9 Nisan 1958

⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 1. Sene (11.07.1951), 98. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, s. 28.

2. BÖLÜM

İSTANBUL'DA YÖNETİM, SİYASET, HÜKÜMET VE MUHALEFET

1946 Çok Partili Hayat ile birlikte şehir hayatlarına siyaset de girmiştir. İstanbul her ne kadar 1950 – 1960 arasında büyükşehir ölçeğinde vilayet veya belediye seçimleri yaşamamış olsa da siyaseti, seçimleri ve tarafları bütünüyle kendi bünyesinde yaşamaya başlamıştır. İstanbul, imkânlarıyla ve vaatleriyle genel ülke siyasetinin hararetli sahası olmuştur. Şehir kaosunun yeni baskın rengini iktidarı ve muhalefeti olan siyaset teşkil etmiştir. Eski zamanlarda Senato'ya ve Kubbealtı'na ait olan şehir mahremiyetleri, partilerin mahalle ocaklarında konuşulmaya başlanmıştır. Sivil toplum kuruluşları, parti teşkilatları ve parti il yöneticileri, belediye başkanı, vali, ana muhalefet ve muhalefet liderleri, vekiller, bakanlar, başbakan ve ilanihaye cumhurbaşkanı; hepsi İstanbul için bir karar mekanizmasının aktörleri haline gelmiştir. Söz konusu bu kurum ve şahısların hususiyetleri şehrin kaderinde etkin olmuştur.

2.1. İSTANBUL'UN YÖNETİMİ

İstanbul'u yönetmek, bir şehri yönetmekten fazlası olmuştur. Şehirlerin ana karakteristiğine şekil veren üretim ve tüketim olguları İstanbul için çoğu zaman sıkıntılı olmuştur. İstanbul, üretimine karşın tüketimi fazla olan bir şehir hususiyeti göstermiştir. Bunun beraberinde getirdiği, çevreden (üretim mahallerinden) merkezin idame ettirilmesi sorununu (yakacağından yiyeceğine kadar) çözmek için büyük lojistik teşkilatlanmalara gereksinim duyulmuştur. Nüfusun, zamanın şehircilik çözümlerinin (su şebekesi, kanalizasyon, asayiş, sağlık v.s.) karşılayabileceğinden her zaman fazla olması da İstanbul'u yönetmenin ikinci ana hususiyetini teşkil etmiştir.

1950 – 1960 yılları arasında şehirde İstanbullular hemen hemen her alanda sorunlarla karşılaşmışlardır.⁹² Şehrin birleşik yönetimi (vilayet – belediye ayrışması

⁹² *Vatan*, 11 Temmuz 1954.

meselesi), şehir nazım planının yapılması, liman meselesi, temel gıdaların temin edilememesi, kışın ısınmak için odun ve kömürün bulunamaması, mesken yokluğu, kiraların yüksekliği, şehir içi ulaşım zorluğu, sağlık hizmetleri, asayiş problemleri, eğitim hizmetlerinin yetersizliği bu sorunların belli başlılarını teşkil etmiştir.

Demokrat Parti iktidara geldikten iki yıl sonra Başbakan Adnan Menderes başkanlığında İstanbul'un meseleleri için vilayette bir toplantı yapılmıştır. Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu ve Çalışma Bakanı Nuri Özsan toplantıya iştirak etmiştir. Bu toplantıda Başbakan Menderes aynı zamanda İstanbul'u etraflıca tanıma fırsatı bulmuştur. Nitekim Vali Gökay, kendilerine “vilayet ve şehir işleri” üzerine izahat vermiştir.⁹³ Menderes toplantı sonrası gazetecilere verdiği demeçte, şehrin ana meseleleri ile ilgilendiklerini belirtmiş ve şu vaatte bulunmuştur:

“İstanbul şehrinin ana davaları ile meşgul olduk ve kararlar aldık. Bu yıl hükümetin de yardımı ile İstanbul'da halk ihtiyaçlarının mühim kısmı halledilecektir.”

Başbakan'ın ‘halk ihtiyaçları’ tanımlamasında kastettiği ne varsa ilerleyen zamanlarda sürekli karşısına çıkmıştır. Menderes, ekmek meselesinden istimplâk meselelerine; et fiyatlarından opera binası yapımlarına kadar birçok konuyla defaten ilgilenmek zorunda kalmıştır. İstanbul'un iş yoğunluğu O'nun enerjisinin ve mesaisinin önemli bir kısmını almıştır. Hatta bu durum zaman zaman TBMM'de tartışmalara neden olmuştur.

Yukarıdaki toplantının üzerinden bir yılı aşkın sürenin geçmesinden sonra Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu daha somut olarak İstanbul'un dertlerine eğilmiş ve şehre bir vizyon çizmiştir. İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti'nde bir basın toplantısı düzenleyerek kanaatlerini kamuoyu ile paylaşmıştır.⁹⁴ Bakan, ilk önce İstanbul'un coğrafi, tarihi ve iktisadi durumuna vurgu yapıp “ulaştırma sistemimizde İstanbul'un bir ana toplanma ve dağıtma merkezi” olmasını açıklamıştır. İstanbul'un bu toplama ve dağıtma özelliğini demiryolu, liman ve karayolu yatırımları ile mükemmelleştireceklerini belirtmiştir. İstanbul – Avrupa ve İstanbul – Anadolu

⁹³ *Son posta*, 6 Haziran 1952.

⁹⁴ *Vatan*, 29 Eylül 1953.

yollarını nasıl İstanbul üzerinde merkezileştireceğini açıklamıştır. İstanbul – Edirne yolunun yanına İstanbul – İpsala yolunu ilave edeceklerini ve bunun için Yunan Hükümeti ile mutabık kaldıklarını söylemiştir. Anadolu’da ise Sivas ve hinterlandının, Malatya ve hinterlandının önce Ankara’ya Ankara’dan da İstanbul’a bağlanacağını belirtmiştir. Antalya ve Afyon aksının bir yıl içinde İstanbul’a bağlanacağını söylemiştir. Şehir içi ulaşımda metro projesini dillendirmiştir; “Mecideyeköy-Şişli-Harbiye-Taksim-Karaköy-Eminönü-Beyazıt-Aksaray-Yenikapı yeraltı tren inşası” na karar verildiğini paylaşmıştır. Liman konusunda ise bakan şu açıklamaları yapmıştır:

“A- Salıpazarında 310 metre tulünde 10.5 metre su derinliğini haiz bir rıhtımla bunun arkasında mecmu sathı 16.000 metrekareyi bulacak katlı ambarlar inşası.

B- Haydarpaşa limanında mevcut dalgakıranın yanında ve Selimiye cihetine doğru yeni bir dalgakıran ve bunun koruduğu sahada 10.5 metre su derinliğini haiz 500 metre uzunluğunda bir rıhtım inşa ve yükleme, boşaltma tesisleri.”

Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu, İstanbul’un su işi ile ilgili önce Anadolu yakasının eskiden beri sorun olan su kıtlığını gidermek için Elmalı Bendi’nin inşasını müjdelemiştir. Avrupa yakasının suyunu iki katına çıkarmak için gerekli ihalelerin yapıldığını söylemiştir. Gaz konusunda Tekirdağ Mürefte’de bulunan yeraltı tabii gazının İstanbul’a getirileceğini belirtmiştir.

Bu dönemde, başbakanların, bakanların İstanbul’un sorunları ile ilgilenmeleri pek tabii görünmüştür. Çünkü çözülmesi gereken bu işlerin bütçeleri mahalli bütçeleri aşmıştır. Ayrıca sorunların çok boyutluluğu bir üst elden programlama ve koordine istemiştir. Gökay, bu durumu görevi sırasında takdir etmiştir. Milletvekilleriyle vilayette yapılan bir toplantıda açık bir şekilde şehrin sorunlar nasıl ele alınmalıdır ve çözümde izlenecek ana mantalite ne olmalıdır? sorularını açık bir şekilde ortaya koymuştur:⁹⁵

“ – Sayın mebuslarımızın bizi şu sıralayacağım sıkıntılardan kurtarmalarını rica ederiz. Kalkınma işleri kül halinde tetkik edilmelidir. Kalkınma davası vilayet ve belediyenin

⁹⁵ *Vatan*, 4 Ekim 1951.

birbirinden ayrılması meselesi değildir. Bir kısmı maaşa giden 40 milyon liralık belediye bütçesiyle İstanbul ve köylerinin ne yolları yapılabilir ne de köylerimizin acil ihtiyaçları giderilebilir. Hiçbir şehir İstanbulu kıskanmasın fikir hareketleri, iktisadi faaliyetler, hastalar, çeşitli ihtiyaçlar herşey İstanbula doğru akıyor ve toplanıyor. Bu şehre yardım bir egoizm değildir. (...) binaenaleyh: 1 – Bütçeye hâkimiyet ve tatbikte sür'at, 2 – Mevzuatın ıslahı, 3 – maddi yardım lazımdır.”

İstanbul'daki bu büyük sorunların yanında gündelik hayatta insanların sürekli şikâyetçi olduğu birçok konu da yer almıştır.⁹⁶ Sokak köpekleri, elektrik voltajların düşüklüğü, seyyar satıcılar, tramvayların istif şeklinde yolcu taşınması İstanbulluların sürekli dertlendikleri konular olmuştur.

Vali Gökay, daha görevinin ilk yılı tamamlanmadan; seyyar esnafın rahatsızlıkları, şehrin temizliği, Köprü'deki kargaşa konularında Son Posta Gazetesi Başyazarı ve Sahibi Selim Ragıp Emeç tarafından ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuştur.⁹⁷ Emeç, “İstanbul İstanbul olalı, hayatının hiçbir devrinde bu derece mühmel kalmamıştı” karşılaştırmasıyla Gökay'ın ertesi gün etraflı bir izahta bulunmasına sebep olmuştur. Gökay'ın cevabi mektubunu Emeç bir sonraki gün köşesinde yayınlamıştır.⁹⁸ Gökay İstanbul'un ihmal edilmediğini “bilakis bir çocuk gibi bağrımıza basıldığını” belirtmiştir. Temizlik konusunda hemşerilerinin lakaytlıklarından bahis açarak, İstanbulluların kavun, karpuz, portakal kabuklarını çekinmeden yollara attığını, hatta bazı kimselerin “caddelerde düpedüz ihtiyaçlarını giderdiklerini” açıklamıştır. Vali devamlı bütün Beyoğlu'nda temizlik vasıtası olarak ellerinde “her vakit tamire girip çıkan ve binbir işe sevk edilen bir arazöz olduğunu” vurgulamıştır. Valinin verdiği bu tipik örnekten hareketle İstanbul'un bu yıllarındaki yönetiminin ve beledi hizmetleri bir ölçüde imkânsızlıklar içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Vali ve Belediye Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay görevdeki üçüncü ayında Sarıyer'deki bir demecinde, “Şehre süs için tek çivi çakacak değilim! Şehrin birçok dertleri, hayati ehemmiyette noksanları vardır. Evvela bunları tamamlamak lazım!” sözlerini sarf etmiştir.⁹⁹ Yine vali Büyükdere Fidanlığı'nda düzenlediği bir basın toplantısında “ Bu şehrin kaldırımı, kanalizasyonu, suyu, elektriği, mektebi ikmal

⁹⁶ *Son Posta*, 28 Ağustos 1958.

⁹⁷ Selim Ragıp Emeç, “İstanbulun Nasibi”, *Son Posta*, 20 Eylül 1950.

⁹⁸ S. R. Emeç, “İstanbulun nasibi”, *Son Posta*, 21 Eylül 1950.

⁹⁹ Nusret Safa Coşkun, “Süs İçin Çivi Çakılmayacak Şehre Dair”, *Son Posta*, 14 Ocak 1950.

edilmedikçe lüksten sayılacak işlere harcanacak paramız yoktur.” demiştir.¹⁰⁰ Gökay, görevinin sonlarına doğru ise “şehrin güzelliğini bozacak şeyleri önlemek” amaçlı belediye bünyesinde Estetik Büro’nun kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁰¹ O’nun şehre bakış açısının değişmesi İstanbul’un değişimiyle paralellik göstermiştir.

Vali ve Belediye Başkanı Gökay, şehrin yönetiminde muhtarlarla, nahiye müdürleriyle, ilçe belediye müdürleri ve kaymakamlarla yakın mesai içinde çalışmış, zaman zaman onlarla toplantılar yapmıştır.

Bu bağlamda, Gökay, muhtarlarla Eminönü Halkevi’nde yaptığı toplantıda hitaben “İstanbul’da belediyecilik ruhunun yaratılmasında muhtarlara da mühim vazifeler terettüp eylediğini bildirmiştir” ve konuşmasının akabinde muhtarlardan isteğini belirtmiştir.¹⁰²

“ – Muhtar demek huyu ve ahlakı dürüst adam demektir. Müşterek vazife ve emelimiz halka hizmet ve halk için çalışmaktır. Sizler halkın temsilcilerisiniz. Onların sevgi ve itimadına layık olmaya çalışmalısınız ve esasen buna inanıyorum.”

Gökay, nahiye müdürleri ile vilayette toplantı yapmıştır. Toplantıda şehir sorunları hakkında onlardan bilgi almış, onların şikâyet ve önerilerini dinlemiştir.¹⁰³ Nahiye müdürleri, “ilk defa olarak vali nezdinde yaptıkları bu hasbihalden memnun olduklarını” belirtmiştir. Esnaf kontrolünde, temizlik ve sıhhi hizmet işlerinde başarılı olmak için araç ve kadro eksikliğinin olduğunu valiye iletmişlerdir. Gökay, müdürlere hitaben şehir işlerinin görülmesinde üstlendikleri görevin önemini belirtmiştir:

“Esnafı sık sık kontrol ederek vatandaş zihninde yerleşen yanlış düşünceleri gidermelerini ve halka azami kolaylığı göstermelerini söylemiştir.”

¹⁰⁰ *Son Posta*, 20 Temmuz 1951.

¹⁰¹ *Vatan*, 30 Mayıs 1958.

¹⁰² *Son posta*, 4 Nisan 1950.

¹⁰³ *Son posta*, 18 Ocak 1950.

İstanbul şehir yönetiminde; vali yardımcıları, emniyet müdürü ve ilçe kaymakamları valinin başkanlığında aylık mutad olarak toplantı yapmışlardır. Bu toplantılarda genel şehir işleri, şehrin güvenlik sorunları ve dönemsel tedbirler konuşulmuştur. Vali her ne kadar şehri sürekli kontrol edip teftişlerde bulunuyorsa da kaymakamların bilgilendirmeleri bu noktada önem arz etmiştir.

Vali mayıs ayında yaptığı toplantıda, yaz mevsiminin yaklaşması sebebiyle şehrin umumi durumu gözden geçirmiştir. Gökay, toplantıda şu konular üzerinde durmuştur:¹⁰⁴

“Herhangi bir surette sarhoşluk veyahut sarkıntılık suretiyle vatandaşların huzurunu kaçıranlar hakkında yapılmakta olan takibat hiçbir surette gevşetilmeyecektir. Yine yaz münasebetiyle yazlık sinemalarla kıraathane ve gazino oparlörlerini vatandaşları rahatsız etmemesi yolunda gerekli tedbirler alınacaktır. (...) Han, lokanta, sinema gibi umumi yerlerin temizlikleri ve bilhassa helaların temizliğine çok dikkat edilmesi yolunda ilgililere kati emirler verilmiş ve hususta belediye zabıta talimatnamesi hükümlerinin şiddetle tatbik edileceğini tebliği kararlaştırılmıştır.”

İstanbul ili idari yapılanması, 1950’li yıllarda gelişim göstermiştir. Şehir 1954 tarihinde (Tablo 2) 16 ilçeden oluşmuştur. Bu 16 ilçeye bağlı alt birim olarak 54 adet bucak yer almıştır. Şehir toplam 297 mahalleden teşekkül etmiştir. Bu bucak ve mahallere ilaveten belediye sınırları dışında kalan 310 adet köy yer almıştır. Bu köylerden 263 adetinde muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. Kalan 47 adet köyde ise muhtarlık teşkilatı bulunmamıştır.

1956 yılında İstanbul şehrinde yeni bir ilçe (Tablo 3) olarak Şişli İlçesi idari yapılanma içerisinde yer almıştır. Şişli İlçesi’ne 1 bucak bağlanmış ve bu ilçe 15 mahalleden oluşmuştur.

1960 yılında İstanbul şehrinde yeni bir ilçe daha (Tablo 5) Zeytinburnu İlçesi idari yapılanma içerisinde yer almıştır. Zeytinburnu İlçesi’ne 1 bucak bağlanmış ve 7 mahalleye ayrılmıştır.

¹⁰⁴ *Son posta*, 27 Mayıs 1950.

1960 tarihinde (Tablo 4) İstanbul 18 ilçeden oluşmuştur. Bu 18 ilçeye bağlı alt birim olarak 55 adet bucak yer almıştır. Şehir toplam 309 mahalleden teşekkül etmiştir. Bu bucak ve mahallere ilaveten belediye sınırları dışında kalan 316 adet köy yer almıştır. Bu köylerden 279 adetinde muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. Kalan 38 adet köyde ise muhtarlık teşkilatı bulunmamıştır.

Tablo 2**İstanbul ili 1954 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.**

Sıra No	İlçeler	Bucak Sayısı	Mahalle Sayısı	Köy Sayısı		
				Muhtar Teşkilatı Var	Muhtar Teşkilatı Yok	Toplam
1	Adalar	3	11	-	-	-
2	Bakırköy	3	8	16	-	16
3	Beşiktaş	3	15	-	-	-
4	Beykoz	3	11	19	1	20
5	Beyoğlu	6	55	1	-	1
6	Eminönü	5	33	-	-	-
7	Eyüp	3	8	21	1	22
8	Fatih	5	71	-	-	-
9	Kadıköy	3	13	1	-	1
10	Üsküdar	3	36	7	-	7
11	Sarıyer	2	12	10	-	10
12	Kartal	2	10	18	-	18
13	Silivri	2	3	25	-	25
14	Şile	4	3	47	44	91
15	Çatalca	4	5	65	-	65
16	Yalova	3	3	33	3	36
Genel Toplamlar		54	297	263	47	310

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953, İstanbul, Belediye Matbaası, 1955. s. 2.

Tablo 3**İstanbul ili 1956 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.**

Sıra No	İlçeler	Bucak Sayısı	Mahalle Sayısı	Köy Sayısı		
				Muhtar Teşkilatı Var	Muhtar Teşkilatı Yok	Toplam
1	Adalar	3	10	-	-	-
2	Bakırköy	4	13	16	-	16
3	Beşiktaş	3	14	-	-	-
4	Beykoz	3	11	19	-	19
5	Beyoğlu	5	41	-	-	-
6	Eminönü	5	33	-	-	-
7	Eyüp	3	8	21	1	22
8	Fatih	5	71	-	-	-
9	Kadıköy	3	16	1	-	1
10	Sarıyer	2	12	9	-	9
11	Şişli	1	14	2	-	2
12	Üsküdar	3	36	7	-	7
13	Çatalca	4	5	66	-	66
14	Kartal	2	10	20	-	20
15	Silivri	2	3	26	-	26
16	Şile	4	3	47	44	91
17	Yalova	3	3	33	3	36
Genel Toplamlar		55	303	268	46	314

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955, İstanbul, Belediye Matbaası, 1956. s. 11.

Tablo 4**İstanbul ili 1960 yılı idari bölümleri; ilçe, nahiye, mahalle ve köy sayıları.**

Sıra No	İlçeler	Bucak Sayısı	Mahalle Sayısı	Köy Sayısı		
				Muhtar Teşkilatı Var	Muhtar Teşkilatı Yok	Toplam
1	Adalar	3	11	-	-	-
2	Bakırköy	3	14	18	-	18
3	Beşiktaş	3	14	-	-	-
4	Beykoz	3	11	21	-	21
5	Beyoğlu	5	42	-	-	-
6	Eminönü	5	33	-	-	-
7	Eyüp	3	16	21	1	22
8	Fatih	5	69	-	-	-
9	Kadıköy	3	14	1	-	1
10	Sarıyer	2	12	9	-	9
11	Şişli	1	15	2	-	2
12	Üsküdar	3	36	7	-	7
13	Zeytinburnu	1	7	-	-	-
14	Çatalca	4	4	66	-	66
15	Kartal	2	3	24	-	24
16	Silivri	2	3	27	-	27
17	Şile	4	3	49	36	85
18	Yalova	3	6	34	1	35
Genel Toplamlar		55	309	279	38	316

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959, İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 11.

2.1.1. Vilayet ve Belediyenin Birbirinden Ayrılması

Osmanlı Devleti zamanında adliye, belediye ve zabıta hizmetlerini ve kadılar yapardı. O dönemlerde, İstanbul şehri Dersaadet, Üsküdar, Galata ve Eyüp kadılıklarına bölünmüştür. Diğer üç kadının mevkiinden üstün olan Dersaadet kadısı, İstanbul kadısı olarak doğrudan sadaret makamına bağlanmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde kadıların belediye işleri, İhtisap Nazırlığına geçmiştir. Sultan I. Abdülmecid döneminde şehreminliği kurulmuştur. Şehreminlik cumhuriyet döneminin ilk yıllarında devam etmiştir. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı belediye kanunu ile İstanbul'da belediye reisliği Vali uhdesine verilmiştir.¹⁰⁵ Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın mimarı olduğu bu düzenleme değişikliğe uğramadan 1950'lere kadar gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet zamanında İstanbul'un eski Şehremini Prof. General Cemil Topuzlu, cumhuriyet dönemi ilk Şehremini Dr. Emin Erkul ve ilk Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ birçok defa bu tasarrufun yani birleşik halin şehre zarar verdiğini açıklamıştır.

Topuzlu, Vatan Gazetesi'ne verdiği demeçte konu ile alakalı fikrini açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁶

“ – Belediye vilayetten ayrılmalı, tamamıyla muhtar ve müstakil olmalıdır. (...) Şehir Meclisi azası bulunduğum sıralarda bir çok defa takrirler verdim. Bunun üzerine komisyonlar teşkil edildi. Beyhude yere emek sarfettik, hiçbir netice elde edilemedi. (...)

Çıkarılan antidemokratik bir kanunla bütün salahiyet hakları elinden alınarak koyu bir merkezîyet fikriyle bütün bakanlıkların birer bürosu haline getirilmiş daha doğrusu vesayet altına alınmış ve teşkilatı da baştan aşağı bozmuştur. (...) reisin doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi en doğru harekettir.”

Erkul, Vatan Gazetesi'nin konunun nabzını tutmak için ilk önce kapısını çaldığı kişi olmuştur. Erkul, kendisinden önce Osmanlı döneminde Şehreminlik yapmış olan

¹⁰⁵ Muzaffer Akalın, “İstanbul'da Valilik ve Belediye Reisliği”, *Vatan*, 15 Temmuz 1958.

¹⁰⁶ *Vatan*, 11 Ekim 1950.

Topuzlu gibi bir operatör doktordur. Her ikisinin vilayet - belediye ayrışmasında fikirleri örtüşmüştür.¹⁰⁷

“ – Vilayetle belediyenin ayrılması lüzumuna kani misiniz? – Gayet tabii. Malumunuzdur ki belediyeler halk müesseseleridir. Vilayet gibi inzibati, idari ve siyasi işlerle meşgul olan bir makamın vazifeleri arasına beledi hizmetler de inzimam ettirilirse, netice bu hizmetlerin iyi görülememesi şeklinde tecelli eder. Binaenaleyh birer halk müessesesi olan belediyeler, gayelerinden saptırılarak siyasi emellere alet ediliyor demektir. (...)

Eski bir dâhiliye vekilinin (Şükrü Kaya) kafasından doğmuş ve sadece siyasi mülâhazalarla istinat ettirilmiş bir karar neticesi İstanbul belediyesi vilayetle birleştirilmişti. O zamana kadar belediye şehremaneti sıfatıyla istiklalini muhafaza ediyorken bu kararla istiklalini kaybetmiştir.”

Üstündağ, seleflerinden sonra, aynı gazeteye verdiği demeçte şunları paylaşmıştır:¹⁰⁸

“İstanbul şehremanetine getirildiğimin ertesi yılı yani 1930 senesinde, umumi devletleştirme temayülüne uyularak ve İstanbulun hususiyetleri de göz önüne alınarak Belediye Vilayet emrine verildi. Zabıta teşkilatı Lağvedilerek bu vazife de polise havale edildi. (...)

– Siz o zaman bu fikre muarız mıydınız? – Evet, tamamiyle muarızdım. Beledi hizmetlerle idari işlerin tek elden idaresinde istihsal olunacak faydalar yanında, bunun imkânsızlığı unutulmuştu. İstanbul gibi her geçen gün ihtiyaçları bir çığ gibi büyüyen beledi ve idari meseleleri çoğalan bir şehrin tek elden idaresi bugün artık tamamen imkânsızlaşmış.”

CHP, 14 Mayıs 1950 yılında iktidarı DP'ye devretmeden önce İstanbul'un kemikleşmiş sorununun çözümü için çalışmalar yapmıştır. Bu ayrılma ile ilgili fiili hazırlıkların yapıldığı dillendirilmiştir.¹⁰⁹ Nitekim konu ile ilgili tasarının TBMM komisyonlarında görüşüldüğü belirtilmiştir. CHP İstanbul İl Teşkilatı da kendi görüş ve düşüncelerini partilerinin genel merkezine ve milletvekillerine göndermiştir.¹¹⁰ Teşkilatın önerilerinin içindeki “bütçe muhtariyeti” maddesi, konuya duyarlı kimseler

¹⁰⁷ *Vatan*, 10 Ekim 1950.

¹⁰⁸ *Vatan*, 13 Ekim 1950.

¹⁰⁹ Selim Ragıp Emeç, “Vilayetle Belediyenin ayrılması meselesi”, *Son Posta*, 28 Ocak 1950.

¹¹⁰ *Son Posta*, 31 Ocak 1950.

tarafından İstanbul Belediyesi'nin bağımsız gelişmesi açısından önemsenmiştir. Bu arada CHP İstanbul İl Teşkilatı vilayet ve belediye ayrışması sonrası için yapılacak seçimlere aday tartışmasına başlamıştır. Parti il teşkilatında bir grup Fahrettin Kerim Gökay, diğer bir grup da Lutfi Kırdar için fikirlerini açıklamıştır.¹¹¹ Mayıs 1954 seçimlerinin yaklaştığı süreçte, tasarı komisyonlarda görüşülürken, içişleri komisyonu tasarımı sürüncemede bırakmıştır.¹¹² Böylece seçimler öncesi tasarının meclis gündemine gelme şansı azalmıştır. Seçimler öncesi son fırsat 23 Marttaki meclis görüşmelerinde ele geçmiştir. Tam görüşmelere geçilecekken sağlık encümeni başkanı Muzaffer Canbolat'ın tavrı ile tasarının sağlık ve sosyal komisyonuna havalesi istenmiştir. Özellikle bağımsız İstanbul milletvekili Adnan Adıvar'ın tavrın aleyhine konuşması, görüşmelere geçilmesine fayda vermemiş ve tasarı iktidarın marifetiyle gündemden düşmüştür.¹¹³ CHP iktidar partisi olarak bu konudaki politikasıyla İstanbul'un vilayet ve belediye ayrımını istiyor görünüp meseleyi geciktirme yolunu izlemiştir.

1950 yılı 14 Mayıs seçimlerinde iktidar CHP'den DP'ye geçmiştir. Seçimler öncesi İstanbul'un vilayet – belediye ayrımı tasarısı CHP'nin elindeydi ve görünüşte seçimlerin tarihine gelmiş olması, tasarının kanunlaşmasını engellemiştir. DP muhalefetteyken kanunun bir an önce çıkmasını istemiştir. Fakat iktidara geldikten parti olarak CHP'nin iktidardaki yolunu izlemiştir. DP'nin konuya duyarsız kalması zaman zaman Ankara'da mecliste CHP'li vekillerce eleştirilmesine sebep olmuştur. Trabzon Milletvekili İskender Hamdi Orhon ki kendisi aynı zamanda mülkiye ve hukuk mezunu olarak kaymakamlık ve çeşitli bürokrasi görevleri de yapmış, DP'nin bu atıl durumunu eleştirmiştir:¹¹⁴

“İktidar muhalefette iken İstanbul Belediyesinin ayrılması üzerinde durmadan ısrar eder, bunun birkaç aylık iş olduğunu söylediler. Görüyoruz ki iktidara geldikten sonra İstanbul belediyesinden bahs olunmaz oldu. İstanbul Belediyesinin süratle ayrılması için gerekli kanunun Martta meclise gelmesini bekliyoruz.”

¹¹¹ *Son Posta*, 26 Ocak 1950.

¹¹² *Son Posta*, 3 Mart 1950.

¹¹³ *Son Posta*, 24 Mart 1950.

¹¹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 1. Sene (23.02.1951), 49. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, s. 72.

İstanbul'un bu kronik sorunu DP iktidarında gereken ilgiyi görmemiştir. Hatta dönemin İçişleri Bakanı Halil Özyürük, Demokrat Parti'nin “demokrasi devriminin” birinci yılına denk bir zamanda yaptığı açıklamayla vilayete belediyenin ayrılmayacağını açıklamıştır.¹¹⁵

DP'nin bu meseleyi sürüncemede bırakması, CHP Trabzon Milletvekili Hamdi Orhon'u yıldırılmamıştır. 27 Mart 1953 tarihinde mecliste verdiği önerge ile belediye kanununun gündeme alınmasını sağlamıştır. Orhon, konu ile ilgili kanun teklifini İçişleri Bakanını Özyürük'ün olumsuz sözlerini takip eden ay içinde 27 Haziran 1951 yılında yapmıştır. O tarihten sonra konu komisyonlarda görüşülmüş ve belli olgunluğa erişmiştir. Fakat İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, bakanlıktan istifa edince tasarı kesintiye uğramıştır. Orhon, 20 aylık gecikme sürecini DP'yi köşeye sıkıştırarak aşmıştır. Orhon, 21 Haziran 1949 tarihinde o dönem muhalefette olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve arkadaşlarının meclise verdikleri aynı konu ile ilgili önergelerini hatırlatmıştır.¹¹⁶ O önergede Bayar ve arkadaşları, İstanbul'un vilayet – belediye ayrışmasını istemişlerdir. Nitekim iktidardaki CHP, muhalefetin önergesini dikkate alarak konuyu meclis gündemine almıştır.

Şükrü Kaya'nın oldubitti ile şehrin yönetim müktesebatını bir kalem ile çizdiği günler İstanbul için tarih olacağı vakit gelmiştir: 10 Mart 1954.¹¹⁷ 10 Martta TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda kanun kabul edilmiştir. İstanbul birleşik idaresinin ayrılması hakkında Kanun, 6349 sayısıyla 18 Mart 1954 tarihinde resmi gazetede ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanun maddelerinin bazıları şöyledir:¹¹⁸

“1 – İstanbul vilayeti mahalli idaresiyle İstanbul belediyesi ayrılmıştır. İstanbul belediyesi, belediye hudutları içindeki kazalar (merkezleri belediye hudutları dâhilinde bulunan kazaların belediye hudutları haricinde kalan nahiye ve köyleri hariç) belediye şubeleriyle birlikte bir bütündür.

2 – (...) İstanbul belediye meclis azaları idare heyeti azalığına ve murakıplığa intihap olunamazlar. (...)

4 – (...) ‘genel meclis’ tabirleri ‘belediye meclisi’ şeklinde değiştirilmiştir.”

¹¹⁵ *Vatan*, 14 Mayıs 1951.

¹¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 3. Sene (27.03.1953), 59. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, s. 6.

¹¹⁷ *Son Posta*, 11 Mart 1954.

¹¹⁸ *T.C. Resmi Gazete*, 18 Mart 1954.

Kanunun, geçici maddeleri ile de geçiş süreci düzenlenmiştir:

“Geçici madde 3 – 1955 mali yılı iptidasına kadar Vali, Belediye Reisliği vazifesini, kaymakamlar da belediye şubeleri müdürlüklerini vekâleten ifa ederler.

Geçici madde 4 – belediye meclisi Şubat 1955 içtimasında belediye reisini intihab eder ve reis 1 Mart 1955 tarihinde vazifeye başlar.

Geçici madde 5 – 2226 ve 3645 sayılı kanunlar gereğince seçilmiş bulunan murakıpların vazifeleri 1 Mart 1955 tarihine kadar devam eder.”

Kanun çıkıp yürürlüğe girdikten sonra İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay konu ile ilgili çalışmaları açıklamıştır:¹¹⁹

“ – Komisyon tarafından vilayet ve belediyenin menkul ve gayrimenkulleri ayrılmış, kadrolarda gerekli incelemeler yapıldıktan sonra belediye ve hususi idareye tefriki lazım gelen memurlar seçilmiş ve bu hususlar üzerinde esaslı incelemeler neticesinde ittihaz olunan kararlar bir mazbata halinde hazırlanarak bana tevdi edilmiştir. (...) menkul ve gayrimenkul mallar üzerindeki mazbatalar mühürlenerek valilik kasasına kanunun tayin ettiği zamanda açılmak üzere konulmuştur.”

Kanunun öngördüğü 1 Mart 1955 yılındaki ayrılma işlemleri meclis seçimleri ertelendiği için yapılamamış ve dâhiliye vekâleti, hazırladığı bir layiha ile kanunun uygulanmasını 1 Mart 1956 tarihine ertelemiştir.¹²⁰ Bu tarihte vilayet ve belediye ayrılmıştır. Fakat yeni belediye başkanı seçilmediğinden Vali Gökay yeni belediye başkanı olmuştur. Vilayet ve belediye ayrımından sonra İstanbul ilçelerine belediye şube müdürleri atanmıştır. Fatih İlçesi’ne Hayrettin Lokmanoğlu, Eminönü İlçesi’ne Murat Aka, Eyüp İlçesi’ne Ziya Kazancı, Bakırköy İlçesi’ne Alaaddin Kocaaydın, Beyoğlu İlçesi’ne Münip Sarıahmetoğlu, Şişli İlçesine Medih Yegül, Sarıyer İlçesine Bırhan Altınok, Beşiktaş İlçesi’ne Ercüment Alpman, Üsküdar İlçesi’ne Ziya Özaydın,

¹¹⁹ *Vatan*, 1 Mayıs 1954.

¹²⁰ *Vatan*, 18 Şubat 1955.

Kadıköy İlçesi'ne Danyal Vuran, Beykoz İlçesi'ne Behçet Tanula ve Adalar İlçesi'ne Yümnü Oktar belediye şube müdürü olarak tayin edilmiştir.¹²¹ Ertesi gün çeyrek asırlık birlikteliğin son bulması vesilesiyle saat 09.00'da yeni belediye başkanı Gökay, defneyaprakları ve bayraklarla süslenen belediye binasının önünde coşkuyla karşılanmış ve kurbanlar kesilmiştir.¹²² Böylece Gökay hem vali hem belediye başkanı olarak görevine devam etmiştir.¹²³ Gökay'ın yeni unvanı, Vali ve Belediye Reisi Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay olmuştur. Gökay'ın bu durumu görevden ayrıldığı 20 Kasım 1957 tarihine kadar devam etmiştir. Bu tarihte Mümtaz Tarhan Vali ve Belediye Reisi olmuştur.¹²⁴ Süreç, Tarhan'ın yerine geçen Ethem Yetkiner döneminde tamamlanmıştır. Valilik Yetkiner'in üzerinde kalmış, yeni belediye Başkanı Kemal Aygün olmuştur.¹²⁵ Böylece 1930 yılında birleşen valilik ve belediye makamları, Mart 1954 tarihindeki kanunla ayrılmış ve bu kanun Temmuz 1958 tarihinde uygulanmıştır.

2.1.2. Şehir Yönetiminin Ankara'ya Bağımlılığı

İstanbul, başkent olmaktan çıktıktan sonra Ankara'daki tek parti iktidarı tarafından kontrol kaygısıyla yönetilmiştir. Bu bakış açısı çok partili hayatta da devam etmiştir. DP iktidarı da tıpkı CHP gibi İstanbul'u kontrol etmek istemiştir. Vilayet ve belediye ayrışmasında süreci ağırdan almıştır. Hal böyleyken 1950 – 1960 arası İstanbul'un idaresinde bulunan vali ve belediye başkanları sürekli Ankara'ya gitmişlerdir. Bu kişiler Ankara'ya gittikleri zaman bakanlarla, başbakanla ve cumhurbaşkanı ile görüşmüşlerdir. Özellikle Menderes ve Bayar şehrin sorunları ile yakından ilgilenmişlerdir. Nitekim vali ve belediye başkanları, Ankara dönüşlerinde İstanbullular için çoğu zaman müjdeli haberlerle gelmişlerdir. İstanbul-Ankara arasındaki bu yönetsel bağ ilerleyen süreçte İstanbul'un neredeyse bütün işlerine dâhil olan bir Ankara görünümü ortaya çıkarmıştır. En başta Başbakan Menderes, İstanbul Vilayet Binasını ve Park Otel'deki özel odasını kullanarak şehre ait işleri birebir projelendirip icrasını takip ve teftiş etmiştir. Menderes kadar yoğun olmasa da Cumhurbaşkanı Bayar, özellikle bahar ve yaz aylarında, yurt dışı gezilerine gidiş-

¹²¹ *Vatan*, 1 Mart 1956.

¹²² *Vatan*, 2 Mart 1956, bkz. Ek 5.

¹²³ *Son Posta*, 2 Mart 1956.

¹²⁴ *Son Posta*, 21 Kasım 1957.

¹²⁵ *Son Posta*, 12 Temmuz 1958.

dönülerinde İstanbul'da uzun süreler kalmıştır. Bayar, şehir işleri ile bilgi edinmeyi, teftişleri ve zaman zaman şehir meclislerine nezaret etmeyi mesaisinin önemli bir kısmı haline getirmiştir. Bu iki lider seçimlerde başka vilayetlerden de milletvekili seçilmelerine rağmen daima İstanbul Vekilliğini tercih etmişlerdir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, yabancı misafirlerini İstanbul'da ağırlamışlardır.

Bu dönemde, Ankara – İstanbul bağının birinci önemi noktasında, valinin görevine devam edip-etmeme şayiaları sürekli ortaya çıkmıştır. İkinci önemli nokta ise valinin İstanbullulara verdiği Ankara kaynaklı müjdelere olmuştur.

DP iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 tarihinde, Gökay henüz altı aylık İstanbul vali ve belediye başkanıydı. Bir bakıma rüştünü ispatlamamıştı. Dolayısıyla DP iktidarının muhtemel tasarrufu, O'nun üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanmıştır. Gökay'ın istifa edeceği veya filanca'nın O'nun yerine getirileceği haberleri gazetelerde ve İstanbul kamuoyunda sık sık dillendirilmiştir. Akıl hastalıkları uzmanı olan Gökay bu söylentilerinin insana verebileceği psikolojik rahatsızlıkları, mesleki birikiminin verdiği gücün katkısıyla da aşmıştır. Çünkü gazetecilerin bu minvaldeki sorularına hiçbir zaman asabileşmeden, neşe içinde ve hatta espriler yaparak cevap vermiştir. İlk söylenti DP iktidarının daha birinci haftasında ortaya çıkmıştır. Gökay, açık bir dille konuyu yalanmıştır:¹²⁶

“ – İstifa ettiğim ve edeceğim veya kürsüye dönmek için müracatta bulunduğum hakkındaki söylentilerin hiçbirisinin aslı ve esası yoktur. Görüyorsunuz ki vazifemle meşgulüm.”

Mayıs ayı bitmeden şehrin valiliği için dönemin emniyet müsteşarı ve Lütfi Kırdar zamanında İstanbul emniyet müdürlüğü ve vali vekilliği de yapmış olan Haluk Nihat Pepe'nin ismi ortaya çıkmıştır.¹²⁷ Emniyet Müsteşarı'nın ismi gündemden düşünce Tapu Umum Müdürü'nün ismi telaffuz edilmiştir.¹²⁸ Bu konuda zaman zaman Menderes'e de sorular gelmiştir. Bir gazetecinin Gökay'ın seçimlerden önce İstanbul'da seçmenlere CHP propagandası yaptığı iddiaları dile getirilmiştir. Bu vesileyle kendisi

¹²⁶ *Son Posta*, 26 Mayıs 1950.

¹²⁷ *Son Posta*, 31 Mayıs 1950.

¹²⁸ *Son Posta*, 26 Haziran 1950.

üzerinde herhangi bir tasarruf olup olmayacağı sorulmuştur. Menderes, bu suali şu şekilde cevaplandırmıştır:¹²⁹

“ – Baskı başka, propaganda yine başkadır. İddia ile vesika arasında da fark vardır. Elimizde her hangi bir vesika mevcut değildir. Esasen valinin değiştirilmesine dair bir vaziyet te yoktur.”

Gökay'ın yerine Denizbank Umum Müdürü Yusuf Ziya Öniş'in getirileceği haberlerini de İçişleri Bakanı tekzip etmiştir.¹³⁰ Aynı yılın Ekim ayında ise valilik makamı için Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un isminin söylentisi çıkmıştır.¹³¹ Bu haber yine içişleri bakanlığı tarafından tekzip edilmiştir. Gökay'ın görev durumu bu şekilde ara ara söylentilere konu olmuştur. Bu söylentilerden yine bir tanesi fazlasıyla etkili olmuştur. Menderes, vilayet binasında İzmir eski belediye başkanı ve milletvekili Rauf Onursal'ı kabul etmiştir.¹³² Haber içeriğinde Gökay'ın eleştirisi de yapılmıştır; belediyenin pahalılıkla mücadele edemediğinden şikâyet edilmiş ve belediyede bir inkılabı ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

1950 – 1960 yılları arasında Ankara'dan İstanbul'a, Gökay'ın Ankara ziyaretleri sonrasında birçok müjdeli haberlerle gelmiştir. 1950 yılı Aralık ayında yapılan ziyarette İstanbul'a üniversite sitesi yapımı işinin kotarıldığı vali tarafından belirtilmiştir. Bu iş için yeni bütçeye 500 bin lira konduğunu başbakan adına müjdelemiştir.¹³³ 1951 yılının ilk ayında hem Bayar hem de Menderes, İstanbul ile ilgilenmiştir. Bayar İstanbul'un su meselesi ile yakından ilgilenmiştir. Cumhurbaşkanı, konu ile alakalı Ankara'daki mali müesseselere durumun önceliği noktasında talimatlar vermiştir. Menderes ve ilgili bakanlar ucuz ev konusuna eğilmişlerdir.¹³⁴ Bu konuda çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. Vali aynı yılın Kasım ayındaki ziyarette Bayar ve Menderes ile görüşmüştür. Şehrin soğuk hava deposu ve Haliç'in temizlenmesi konularında destek almıştır.¹³⁵ 1952 yılı başındaki ziyaretinde vali imar müjdesi ile dönmüştür.¹³⁶

¹²⁹ *Son Posta*, 19 Temmuz 1950.

¹³⁰ *Son Posta*, 24 Temmuz 1950.

¹³¹ *Vatan*, 6 Ekim 1950.

¹³² *Vatan*, 19 Haziran 1955.

¹³³ *Son Posta*, 4 Aralık 1950.

¹³⁴ *Son Posta*, 28 Ocak 1951.

¹³⁵ *Son Posta*, 21 Kasım 1951.

¹³⁶ *Vatan*, 24 Ocak 1952.

“1952 yılının İstanbul için her yönden çeşitli imar hareketlerine şahit ve sahne olacağını size tebşir ederim. Şehrin kenar mahallelerinde yolsuz, ııksız, çeşmesiz sokakları ilk planda ele alıyoruz.”

Gökay'ın İstanbulluları mutlu ettiğı bir gün de 1952 yılı 18 Nisan ayı olmuştur. Bu tarihte Vali, iki müjde vermiştir. Birincisi, şehir bütçesini aşmasından dolayı sıkıntılı ilerleyen opera binası inşaatının tamamlanması sorunu, artık hükümet işi olmuştur. İkincisi de Anadolu ve Avrupa yakasını birleştirmek amacıyla Boğaziçi üzerine inşa edilecek Boğaz Köprüsü yapım işi devlete intikal etmiştir.

2.1.3. Meclis, Bütçeler ve Kadrolar

1950 – 1960 yılları arasındaki İstanbul yerel yönetiminde üç unsur ön plana çıkmıştır. Bu unsurlar; şehir meclisleri, şehir bütçeleri ve şehri yöneten vali / belediye başkanlarından oluşmuştur. Bu dönemde, şehir meclislerinin etkin çalışması ve aldıkları kararların uygulanması süreçlerinde üst yönetici konumundaki vali/belediye başkanları ile uyumları, şehir işlerinin sağlıklı yürütülmesinde önemli bir ölçüt olmuştur. Meclis ve valinin/belediye başkanının uyumlu çalışarak şehre katkı yapma enerjilerini ise şehir bütçesi çerçevelemiştir. Dolasıyla bu üç unsurun niteliksel ve niceliksel durumları şehrin yerel yönetimine rengini vermiştir.

2.1.3.1. Meclis

1950'lerin başında İstanbul şehir meclisi, İstanbul genel meclisidir. Bu genel meclis kavramı; vilayet meclisi ile belediye meclisinin birleşik halini ifade etmiştir. 3 Nisan 1930'da çıkarılan 1580 sayılı belediye kanunu öncesinde şehirde iki meclis bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, şehrin belediye işlerine bakan Cemiyet-İ Umumiye-i Belediye meclisidir. İkincisi ise şehrin özel idare işlerini yürüten Meclis-i Umum-i Vilayet meclisidir. Söz konusu kanunla valilik ve belediye başkanlığı birleştirilince bu

iki meclis de tek meclis haline getirilmiştir. Bu iki meclise karşılık İstanbul Umumi Meclis'i kurulmuştur.¹³⁷ Bu tek meclis 1955 yılı sonbaharına kadar şehir yönetimindeki kararların alıp şehir işlerini tedvir eden tek kurum olmuştur.

10 Mart 1954 tarihinde çıkan 6349 sayılı İstanbul'un birleşik idaresinin ayrılması kânunuyla birlikte şehirde özel idare işlerine bakacak ikinci bir meclis açılmıştır. Bu yeni genel meclis için seçimler yapılmıştır. 25 Eylül 1955 yılında yapılan seçimler sonrası oluşan yeni meclisi Ekim başında vali Prof. Gökay açmıştır.¹³⁸ Gökay başkanlığında toplanan bu il genel meclisinin ilk toplantısında ikinci başkan, kâtipler, vilayet encümeni asil ve yedek üyeler seçilmiştir.

Şehir yerel yönetimde yer alan bu iki meclis 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar ayrı çalışarak kendi alanları ile ilgili işleri yürütmüşlerdir. Darbeyle birlikte kapatılan meclislerin işleri yeni kurulan Belediye Encümeni'ne devredilmiştir. Bu encümen yaptığı ilk toplantıda işlerin yürütülmesi ile ilgili belli prensiplere varmıştır.¹³⁹ Buna göre her hafta Salı ve Cuma gülerinde saat 15'te toplanılması kararlaştırılmıştır. Bu toplantılarda alınacak kararlar sürecinde ve ilanında geçerli belediye kanunlarına uyulması benimsenmiştir. Ayrıca görüşülen konu ile ilgili daire müdürlerinin ve teknik personelin gerekli açıklamalar için toplantılarda hazır bulunmaları uygun görülmüştür. Böylece şehir yönetimine yabancı olan askeri idare, bu yaklaşım şekliye şehre ve şehir işlerine hâkim olmaya çalışmıştır.

2.1.3.2. Bütçeler

İstanbul şehir işlerinin parasal kaynaklarının karşılanması için iki bütçe oluşturulmuştur. Bu bütçeler il özel idaresi ve belediye bütçeleri şeklinde isimlendirilmiştir. Bütçeler şehir meclislerinde her yıl ilkbahar başında yapılan toplantılarda müzakere edilmiştir. Bütçe müzakereleri çoğu zaman hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Bu toplantılar sonunda bütçeler gelir ve gider kalemleriyle birlikte kabul edilmiştir.

¹³⁷ Z. Toprak, "Belediye", *DBİA*, C. II, s. 139.

¹³⁸ *Vatan*, 2 Ekim 1955.

¹³⁹ *Son Posta*, 15 Haziran 1960.

İl özel idare bütçesinin gelirleri içinde şu kalemler vardı: Bina ve buhran vergisi, arazi vergisi, akaryakıttan alınan yol vergisindeki vilayet payı, resimler ve harçlar, mülkler ve kurumlar, yardım ve bağışlar. İl özel idare bütçe gelirleri içinde akaryakıt, bina ve buhran, yardım ve bağışlar kalemleri önemli yer tutmuştur.¹⁴⁰

İl özel idare bütçesi giderleri içinde şu kalemler vardı: Umumi meclis daimi encümen ve hususi muhasebe, nafia işleri, maarif işleri, ziraat işleri, veteriner işleri, sıhhat ve içtimai muamenet işleri. İl özel idare bütçe giderleri içinde bayındırlık ve eğitim işleri kalemleri önemli yer tutmuştur.¹⁴¹

1950'lerin başında il özel idaresi bütçesi gelir ve gideri toplamı 13 milyon civarında oluşmuştur. Bu bütçe miktarı dönem sonu itibariyle yani 1960'lara geldiğimizde 70 milyon civarına ulaşmıştır. İl özel idare bütçesindeki gelir ve gider rakamları (Tablo 5) belirtilmiştir. Bu tabloya göre özel idare bütçesinin açık vermediği bilakis fazla verdiği gözlemlenmiştir.

¹⁴⁰ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959)*, s.173.

¹⁴¹ a.g.e., s.173.

Tablo 5**İstanbul İli Vilayet Hususi İdare 1950 – 1960 yılları arası bütçe ve kesin hesapları.**

Sıra No	Yıllar	Hesap Cinsi	Gelir	Gider
1	1950	Bütçe	6 793 000	6 224 666
		Kesin hesap	9 278 964	5 963 848
2	1951	Bütçe	8 835 000	8 518 905
		Kesin hesap	9 784 213	7 374 750
3	1952	Bütçe	9 580 000	9 227 160
		Kesin hesap	11 056 007	9 049 958
4	1953	Bütçe	7 550 000	7 522 000
		Kesin hesap	12 531 945	10 215 632
5	1954	Bütçe	9 521 000	9 300 000
		Kesin hesap	14 812 505	10 823 636
6	1955	Bütçe	13 411 000	13 084 233
		Kesin hesap	20 258 929	-
7	1956	Bütçe	39 934 60	35 513 343
		Kesin hesap	49 915 560	39 513 344
8	1957	Bütçe	36 667 969	36 300 601
		Kesin hesap	53 661 022	38 460 153
9	1958	Bütçe	35 977 984	35 966 696
		Kesin hesap	52 771 227	36 297 510
10	1959	Bütçe	34 723 444	31 829 114
		Kesin hesap	55 431 879	35 024 069
11	1960	Bütçe	34 956 000	-
		Kesin hesap	-	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. XII - XIII; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 180 - 181; DİE Bütçe Ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1956 - 1964. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Ankara 1969. s. 30; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s.173.

Belediye bütçelerinin, il özel idare bütçelerine göre kalemleri daha fazla çeşitlilik arz etmiştir. Bu çeşitlilik doğrultusunda bütçe rakamları da daha yüksek olmuştur.

Belediye bütçesi gelirleri içinde şu kalemler vardı: paylar, işletme gelirleri, harcamalara iştirak payı, belediye vasıtaları ile tahsil olunan vergiler, tahsili isteğe bağlı gelirler, ruhsatiye ve harçlar, mülkler ve kurumlar. Belediye bütçe gelirleri içinde belediye vasıtaları ile tahsil olunan vergiler, işletme gelirleri ve paylar kalemleri önemli yer tutmuştur.¹⁴²

Belediye bütçesi giderleri içinde şu kalemler vardı: İdare ve hesap işleri (yazı, hukuk, teftiş ve zat evlendirme, levazım dâhil), iktisat işleri (iktisadi murakabe ve hal dâhil), sağlık işleri, veteriner işleri, fen, imar ve istimplâk işleri, makine elektrik ve sanayi işleri, itfaiye, bahçeler, mezarlıklar, temizlik işleri, sosyal ve kültürel tesisler, çeşitli hizmetler (müze, kütüphane, mesken ve planlama, belediye zabıtası dâhil). Belediye bütçe giderleri içinde mesken ve planlama, belediye zabıtası, fen, imar ve istimplâk işleri kalemleri önemli yer tutmuştur.¹⁴³

1950'lerin başında belediye bütçesi gelir ve gideri toplamı 80 milyon civarında gerçekleşmiştir. Bu bütçe miktarı dönem sonu itibariyle yani 1960'lara geldiğimizde 600 milyon civarına ulaşmıştır. Belediye bütçesindeki gelir ve gider durumları (Tablo 6) belirtilmiştir. Bu tabloya göre özel idare bütçesinin açık verdiği gözlenmiştir.

¹⁴² *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959)*, s.173.

¹⁴³ *a.g.e.*, s.173.

Tablo 6**İstanbul Belediyesi 1956 – 1960 yılları arası bütçe ve kesin hesapları.**

Sıra No	Yıllar	Hesap Cinsi	Gelir	Gider
1	1950	Bütçe	35 571 465	36 075 959
		Kesin hesap	40 399 866	41 740 367
2	1951	Bütçe	38 565 047	38 881 142
		Kesin hesap	46 301 116	39 772 108
3	1952	Bütçe	47 078 375	47 381 215
		Kesin hesap	55 136 538	50 523 836
4	1953	Bütçe	50 085 958	50 113 958
		Kesin hesap	67 342 078	61 676 834
5	1954	Bütçe	60 947 675	61 168 675
		Kesin hesap	68 396 015	75 174 294
6	1955	Bütçe	70 760 350	81 871 117
		Kesin hesap	99 288 519	-
7	1956	Bütçe	158 166 753	152 759 312
		Kesin hesap	144 053 751	155 456 089
8	1957	Bütçe	292 511 204	292 036 968
		Kesin hesap	245 749 407	296 141 070
9	1958	Bütçe	282 301 725	241 891 159
		Kesin hesap	286 233 046	245 624 603
10	1959	Bütçe	354 748 218	344 872 975
		Kesin hesap	360 774 433	350 610 371
11	1960	Bütçe	570 313 904	570 313 904
		Kesin hesap	285 779 385	312 310 639

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. XII – XIII; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 180 – 181; DİE Bütçe Ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1956 - 1964. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Ankara 1969. s. 52 – 53; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 173.

2.1.3.3. Kadrolar

İstanbul şehri vilayet ve belediye olarak geniş bir kadro ile yönetilmiştir. Bu yönetim kalabalığı ve yapısı en alt kademedan en üst kademeye bir hiyerarşi ilişkisiyle idare olunmuştur. Yerel yönetim yapısının merkezinde, amir olarak vali ve belediye başkanı yer almıştır. İlçelerde kaymakamlar ve belediye şube müdürleri mahalli idareciler olarak çalışmıştır. Bu ana kaburgaya işlev kazandıran şehrin işlerine karşılık gelen daireler ve o dairelerin teknik personelleri vazife görmüştür. Bu yerel yönetim yapısındaki dairelerin kendi içinde bir düzeni bir işleyişi vardı. Her bir daire müdürü, müdür yardımcıları, şube müdürleri, şefler, kâtipler ve çeşit çeşit memurlardan oluşmuştur. Bunlarla ilgili zaman zaman düzenleme yapılmıştır. Bu türden bir çalışmada 2.5.1958 tarihinde düzenlenmiştir.¹⁴⁴ Bu dairelerin bazıları şunlardır: İdare işleri, hesap işleri, yazı işleri, teftiş kurulu, zat işleri, hukuk işleri, iktisat işleri, sıhhat işleri, veteriner işleri, fen işleri, temizlik işleri, emlak ve istimlak işleri, bahçe işleri, mezarlık işleri, sosyal ve kültürel işler, mesken ve planlama işleridir. Şehrin mutat işlerinin görülmesi ve İstanbullular'ın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik oluşturulan bu yapının için ayrıca kurumsal nitelikte örgütlenmeler de vardır. Bunlar da şehir yönetimi içinde yer almakta ve şehirlilerin gereksinimlerini karşılamıştır. Darülaceze, Karaağaç, Balıkhane, Konservatuvar ve Şehir Tiyatrosu gibi. Bu kurumlar kendi içinde görev paylaşımı yaparak diğer daireler gibi şehir hayatında, şehrin büyük çarkının dönmesi noktasında önemli yerler işgal etmiştir.

Demokrat Parti döneminde ve bu partinin iktidarını deviren 27 Mayıs İhtilali sonrasında İstanbul'da şehir mülki amirleri ve belediye başkanları görev yapmıştır. Bu yöneticiler (Fahrettin Kerim Gökay, Mümtaz Tarhan, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün, Refik Tulga ve Şefik Erensü) şu ya da bu şekilde birikimleri ile şehre etki etmişlerdir. Geniş bir coğrafi alana yayılan, bir boğazla ikiye ayrılan ve gittikçe nüfusu artan İstanbul şehrini yönetmek bu kişiler için bu dönemde zorlayıcı ve yıldırıcı olmuştur. Şehir yönetim anlayışında iş bölümü bu dönemde tam anlamıyla oturmamıştır. Bu sebeptendir ki vali ve belediye başkanları şehrin küçük büyük bütün sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Bu uğraşı yelpazesi, fiyat kontrollerinden asayiş teminlerine, yangınlarla mücadeleden park bahçe işlerine kadar geniş bir yelpazede yer almıştır.

¹⁴⁴ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 149.24..9.

Şehrin her şeyiyle ilgili beklenti içinde olan halka, vali ve belediye başkanları ellerindeki kamu imkânlarıyla, kadro teşkilatı ve yapısıyla hizmet vermiştir. İstanbul şehrinde 1950 yılında vilayet ve belediyede istihdam edilen memur sayısı 1819'du. Buna mukabil aynı yıl istihdam edilen müstahdem sayısı 2287'ydi. Vilayet ve belediye bu yılda toplam 4106 personel ile hizmet vermiştir. Bu sayı ilerleyen yıllarda artmıştır. 1955 yılında vilayet ve belediyede istihdam edilen memur sayısı 2153'e yükselmiştir. Aynı yıl istihdam edilen müstahdem sayısı 3701'e yükselmiştir. Vilayet ve belediye bu yılda toplam 5854 personel ile hizmet vermiştir.¹⁴⁵

2.1.3.3.1. Fahrettin Kerim Gökay (24 Ekim 1949 – 20 Kasım 1957)

1900 yılı Eskişehir'de doğmuştur. İstanbul üniversitesi tıp fakültesi psikiyatri bölümünü 1922'de bitirmiştir. 1926 yılında asabiye kliniği doçenti, 1933'te profesör ve 1942 yılında ordinaryüs profesör olmuştur. Mesleki kariyerinde nöropsikiyatri alanında uzmanlaşmıştır. Sağlık ve maarif şuraları üyelikleri, Kızılay ve Yeşilay dernek başkanlıkları, İstanbul'a vali ve belediye başkanı atanmadan önceki sosyal hayatının hareketli alanlarını teşkil etmiştir.¹⁴⁶

Gökay, CHP iktidarı döneminde İstanbul'a vali ve belediye başkanı olarak atanmıştır. CHP döneminde İstanbul ile ilgili yoğun projeler tasavvur edilmediği için Gökay, vali ve belediye başkanı olarak gündelik işleri yürütmekle yetinmiştir. Bu gündelik işler şehrin iaşesinin temini, barınma ve ısınma sorunları, şehrin teftiş edilmesidir.

Ülke yönetiminin DP iktidarına geçmesiyle birlikte İstanbul'un yönetimine Gökay'ın devam edip etmemesi yazılı basında sürekli tartışılmıştır. Böyle bir vaziyet içinde Gökay Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ankara nezdinde koltuğunu sağlama alan Gökay, bununla yetinmemiştir İstanbulluların sevgisini de kazanmayı bilmiştir.

¹⁴⁵ T.C. İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü, *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955*, Belediye Matbaası, İstanbul 1956, s. 14.

¹⁴⁶ Nazır Şentürk, *İstanbul Valileri*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 115 – 116.

14 Mayıs seçim zaferini DP, demokrasi inkılabı olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla iktidardaki bu değişimi parti, kendisi için çok anlamlı bulmuştur. Nitekim 14 Mayıs siyaset literatürüne girmiş ve söz konusu gün DP tarafından takip eden yıllarda coşkuyla kutlanmıştır. Ülke iktidarı değiştiği halde partililerce kıymet atfedilen İstanbul'un vali ve belediye başkanı neden değiştirilmemiştir? Bu soru haklılığını ve tazeliğini o dönemde sürekli korumuştur. Çünkü 14 Mayıs sonrası DP-CHP ilişkilerini gergin hale getiren en önemli sebep DP'nin ne pahasına olursa olsun İstanbul ve ülke sahilinden CHP'nin izini silmek politikasını benimsemek olmuştur. Bu ana yaklaşım içinde Gökay'ın istisna kalması göz önünde bulundurulmuştur.

Gökay, kendi alanında iyi eğitim almış ve ihtisasına önem vermiştir. Yabancı dillerden Fransızca ve Almancaya hâkimiyeti onu beynelmilel ilişkiler bakımından zengin tutmuştur. Gerek sık sık gittiği Avrupa ziyaretlerindeki ilişkilerinden; gerekse yabancı misafirleri İstanbul'da ağırlarken kurduğu ilişkilerinden kendine hatırı sayılır bir dost skalası oluşturmuştur. Kurduğu bu dostluk ilişkilerini batılı anlayışıyla izlemiş, onlarla yazışmalarını kesmemiş ve her vesile ile dostluklarını pekiştirme eğilimi göstermiştir.

Menderes ve Bayar yabancı misafirlerini Ankara'da ağırladıktan sonra onları İstanbul'da da misafir etmişlerdir. İstanbul'a gelen yabancı başbakan ve devlet başkanlarının karşılanıp ağırlanması işi çoğu zaman Gökay'ın omuzlarına kalmıştır. Bu üst düzey insan ilişkileri yönetimini başarıyla sürdürmesi Gökay'ın Menderes ve Bayar üzerindeki intibainın en zengin örneklerin teşkil etmiştir.

Gökay'ın başkaca meziyetleri de onun görevindeki kalıcılığını beslemiştir. Bu özellikler şunlardır: Ansiklopedik bilgisi, girgin bir mizaca sahip bulunması, kapsamak sürati (kavrayışı), hitabet gücü, psikolojik sezileri, latifeye, şakaya, karikatüre, acı tenkide tahammül etmesidir.¹⁴⁷ Bütün bunlara ilave minyon (“minimini valimiz ne olacak bizim halimiz” deyişi o dönem halkın diline pelesenk olmuştur) görünümü, ince zekâsıyla verdiği hazır cevaplar ve yüzünden eksik etmediği gülümsemesiyle (kendisi güldüğü gülümsediği gibi bunu hitaplarında insanlardan da istemiştir:¹⁴⁸ “Güleryüz kalp damarlarınızı genişletir, kalp arızalarına karşı en mükemmel korunma tedbiridir”.) demokrasi yıllarının bu ilk zamanlarında halk nezdinde sempatik algılanmıştır. Oluşan

¹⁴⁷ Rakım, Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1971, s. 404, 415.

¹⁴⁸ *Vatan*, 5 Haziran 1957.

bu algıyla halkın gönlünde yer edinmiştir. Bu kimliğini, yani bir bürokrat değil de bir siyaset adamı olduğunu, kendisinin çok önemseydiği “memleket adamı”¹⁴⁹ tanımlamasını fazlaca benimseyerek beyan etmiştir. Bu beyanını şehir gezilerinde sık sık dile getirerek halk ile arasındaki bağı kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Kartal ilçesinde halka hitaben yaptığı konuşmada bu minval üzerine sözler sarf etmiştir:¹⁵⁰

“ – Sizlerin aranızdan, sizlerin dertlerinizi dinleyerek yetişen, kafasını ve kültür varlığını bu şekilde geliştiren bir vatandaşımız olarak bu şehre hizmet için vazifelendirilmeği bir bahtiyarlık telakki etmişimdir.

Bir insanın doğarken alın yazısında milletine ve yurduna hizmet etmek vasfının yazılmış olması bir talih eseridir. Bu hususta ulu tanrıya hamedederim ki bana hizmeti nasip etmiştir.”

Böylece her ne kadar atama ile vazife gören bir devlet görevlisi olmasına rağmen kendisini bu kalıbın içerisine hapsetmemiştir. Bilakis meşruiyetin halkoyundan alıyormuşçasına İstanbullularla kendi arasında özgün bir ilişki geliştirmiştir. Bu ilişkinin ilginç bir örneği 1950 yılı Ocak ayında Kasımpaşa Hacıhüsrev mahallesine yaptığı ziyarette yaşanmıştır. Bu ziyaret esnasında olağanüstü bir durum olmamasına rağmen duygusal anlar yaşanmıştır. Vali, halkın sıcak ve yakın ilgisinden etkilenmiş ve “gözyaşlarını zapt edemeyerek ağlamıştır.”¹⁵¹ Mamafih Gökay, nihayetinde şehri de sevmiş daha da önemlisi özümsemiş bir karakterdi. Nitekim yurtdışı vazifesi dolayısıyla İstanbul’dan uzakta kaldığında şehri özlemiş ve ilk fırsatta şehre geldiğinde İstanbul’un sokaklarını “bir turist gibi bol bol” gezmiştir.¹⁵²

Gökay, vali ve belediye başkanı olarak İstanbullular ile ilişkilerinde geliştirdiği derin ve bir o kadar da güçlü ilişkiyi görev süresince kendine bir payanda olarak görmüştür. TBMM kürsüsünden, seleflerinden ve şehirdeki yerel siyasilerden gelen eleştiri ve onlarla yürütülen polemiklere akıllıca, delilli ve belli bir mantık örgüsünde müdahil olmuştur. Gökay’ın bu siyasi sürtüşmelerde saygıyı ve nezaketi elden bırakmadığı edindiği üsluba yansımıştır. Tüm bu kendisine zaman zaman ve farklı

¹⁴⁹ *Vatan*, 21 Temmuz 1960.

¹⁵⁰ *Son Posta*, 3 Mart 1950.

¹⁵¹ *Son Posta*, 20 Ocak 1950.

¹⁵² *Son Posta*, 27 Haziran 1958.

mecralardan (sefeli Lutfi Kırdar¹⁵³, CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar¹⁵⁴, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek¹⁵⁵, DP'li Milletvekili Senihi Yürüten¹⁵⁶ ve CHP'li Eski Bakan Cemil Sait Barlas¹⁵⁷) gelen hücumlara karşı esaslı bir duruş sergilemiştir. Vazife anlayışının ve iş görme şeklinin kanuni çerçeve içerisinde olduğunu vurgulamıştır.

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, şehir işleriyle yakından alakadar olmuştur. Gökay, emniyet ve asayiş işlerinden bilumum restore işlerine, perakende fiyatlarını kontrolden şehri aydınlatma işlerine ve yol, su, elektrik, kanalizasyon işlerinden istimlâk ve imar işlerine kadar pek çok alanda boy göstermiştir. Yeri gelmiştir kabzımallara domates biber satacağını beyan ederek korku vermiş, yeri gelmiştir tebdili kıyafetle fırınları denetlemiştir. Gökay, sorumluluğunda olan bütün bu işleri yerinde tetkik ederek yürütmüştür. Bir gün Silivri'nin köyünde çiftçilerle hasbihal ermiş, diğer bir gün Sarıyer'de balıkçıları dinlemiş ve bir sonrası günde Yalova'da esnaf denetimi yapmıştır. Bazı zaman aynı günde inanılmaz bir performansla İstanbulluların karşısına çıkmıştır. Gökay, 20 Nisan 1955 tarihinde, yanına belediye reis muavinlerini, bütün daire müdürlerini, kaymakam ve nahiye müdürlerini alarak bütün Boğaziçi hattını teftiş etmiştir. Bu kontroller beş saat fasılasız devam etmiştir. Vali bu teftiş süresince 4 defa vasıta değiştirmiş ve 68 defa arabaya girip çıkmıştır.¹⁵⁸

Bu tarz onun görev ifa biçiminin karakteristiğini oluşturmuştur. Nihayetinde şehri altüst ederek her meseleye ve herkese yakın olmayı amaçlamıştır. Yerel yönetim anlayışını “yerinde yönetim” olarak açılmış ve uygulamıştır. Gökay, bu iş yapma tarzıyla şehirde “sosyal bir hava yaratmayı” önemsemiş ve bununla da kıvanç duymuştur. Bu konuda görevinin beşinci yılında gazetecilere yaptığı bir değerlendirmede şu sözleri sarf etmiştir:¹⁵⁹

“ – Biz bu şehrin içinde sosyal hava yaratmış insanlarız. Gülhane eğlenceleri tuttu, sıraya koy. Yılbaşı eğlenceleri tuttu, sıraya koy. Pazar konserleri tuttu, sıraya koy. Belediye tanzim satışları (kendisi bizzat bu satış yerlerine rumuz da bulmuştu: BTS) tuttu, sıraya koy.”

¹⁵³ *Son Posta*, 7 Eylül 1951.

¹⁵⁴ *Vatan*, 17 Ağustos 1951.

¹⁵⁵ *Vatan*, 27 Ağustos 1951.

¹⁵⁶ *Son Posta*, 13 Temmuz 1951.

¹⁵⁷ *Son Posta*, 18 Mart 1952

¹⁵⁸ *Son Posta*, 21 Nisan 1955.

¹⁵⁹ *Vatan*, 28 Ocak 1955

Gökay, şehir gezi ve kontrollerinde edindiği misyonu “vatandaşa bir şehirde oturduğunu hissettirmek ve belediyecilik ruhunu aşılmasıdır” şeklinde açıklamıştır.¹⁶⁰ Nitekim Sarıyer ilçesinde yaptığı bir okul ziyaretinde derse girmiş ve burada öğrencilere “şehirden oturan vatandaşların şehre karşı yapmağa borçlu oldukları vazifeler” hakkında sorular yönelmiştir. Sınıftan çıkmadan önce onların bu şehir için “iyi birer hemşehri” olmalarını temenni etmiştir.

Gökay, şehirde bir İstanbullu olarak hizmet ederken, şehrin yurtdışında da temsil edilmesinde önemli bir yer edinmiştir. DP iktidarının ilk yıllarında Türk dış politikasında Gökay’a da yer verilmiştir. Hükümet Balkan coğrafyasında dostluklarını pekiştirmek, Ortadoğu coğrafyasında barışı tesis etmek için Gökay’ı zaman zaman bir öncü sempatik, bir aracı olarak değerlendirmiştir. Gökay, İstanbul vali ve belediye başkanı sıfatıyla, İstanbul’u Atina ile, İstanbul’u Belgrad ile, İstanbul’u Bağdat ile ve İstanbul’u Beyrut ile buluşturmuştur.¹⁶¹ Gökay, Belgrad ziyaretinde Mareşal Tito tarafından kabul edilmiş ve Mareşal’in iltifatlarına muhatap olmuştur. Vali, buradaki mesaisinde Balkan coğrafyasındaki Türklerle yakından ilgilenmiştir. Yetkilerle temasları neticesinde karşılıklı kültürel alış-veriş konusunda ve tarihi eserlerin korunup yaşatılması hususunda mutabakata varmıştır.¹⁶² Öte yandan Gökay, yabancılar nezdindeki temsil örneklerini İstanbul’da düzenlenen Milletler Arası Parlamentolar, Milletlerarası Müsteşrikler, Milletler Arası Sağlık, Milletler Arası İdari İlimler kongrelerinde başarılı bir şekilde sergilemiştir.¹⁶³

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, vazifesinin 8. yılında yani 1957 yılı ortalarında iken görev değişimi sinyalleri vermeye başlamıştır. Vali 1957 Haziran ayında gazetecileri makamında kabul edip onlarla sohbet etmiştir. Sohbet esnasında Vatan Gazetesi’nden Mesut Özdemir’in dikkatini valinin “gücendirilmiş hali” çekmiştir. Buna rağmen gazetecilerin valilikten ayrılma durumu ile ilgili suallerini geçiştirmeye çalışmıştır. Sohbet konusu valinin kullanacağı yıllık izin etrafında şekilleniyormuş ki söz çocuk felcine gelmiştir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ *Son Posta*, 11 Ocak 1950.

¹⁶¹ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, s. 405.

¹⁶² *Son Posta*, 8 Ağustos 1952.

¹⁶³ R. Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s. 405.

¹⁶⁴ *Vatan*, 18 Haziran 1957.

“ – Ehh... Ne yapalım? Biz de öyle valiydik. Hapishanede isyan çıktı, önce biz gidip girdik; Hilton’da yemekler zehirli dendi, önce biz gidip yedik; çocuk felci var plaja girilmez dendi, önce biz suya atladık. Ben girmesem zor girerdiniz denize... Bizim valiliğimiz de böyle geçti.”

Gökay’ın bu sözlerini takiben gazetecilere yaptığı hafta sonu daveti görev durumu ile ilgili ipuçlarını vermiştir:

“ – Bu cumartesi fidanlıkta hep beraber bir yemek yiyelim. Taam-ı müşterek... Hepinizi beklerim. Fakat basın toplantısı değil. Sakın öyle yazmayın. Beraberce havadan sudan konuşuruz. Sohbet ederiz.”

Gökay, geçmiş yıllardaki basın toplantılarını kış mevsimine denk gelen zamanlarda Taksim Belediye Gazinosu’nda; yaz mevsimine denk gelen zamanlarda Sarıyer’deki Büyükdere Fidanlığı’nda yapardı. Basın mensuplarıyla toplantı yeri için mevsim yaz olduğu için fidanlık tercih edilmiştir. Bütün geçmiş basın toplantıları şehir işlerine dair olurdu. Bu toplantılarda Gökay, yapılan işleri anlatır ve planlanan projelerden bahsederdi. Bu seferki toplantıda şehir işlerinden bahsedilmeyecek olunması Gökay’ın göreve devam konusunda kafasının net olmadığını göstermiştir. Toplantı günü kuzu dolması üzerine irmik helvası ikram edilmiştir. Ağızda dağılan irmik helvası herkesten geçer not almıştır. İrmik tatlısının sırrını İETT’nin iâşe müdürü vermiştir: 1 kilo irmiğe 3 litre halis süt ve 250 gr. halis tereyağı, kati surette su katılmayacaktır. Yemekler yenmiş, ayranlar içilmiştir. Ne var ki gazeteciler merakla bekledikleri karar bir türlü öğrenememişlerdir.¹⁶⁵ Fakat bu toplantıda Vali Gökay, gezi planını net olarak ortaya koymuştur. 8 yıl boyunca yıllık izin hakkı olan bir aylık izin sürelerini kullanmadığını belirtmiştir. Toplam izin hakkı olan 8 ayının 5 ayının kanunen yandığını geriye 3 aylık bir izin hakkı kaldığını belirtmiş ve bu izni kullanmak isteğini gazetecilerle paylaşmıştır. Toplantı sonunda acı kahveler içilirken Gökay, tek tek gazetecileri yoklamış (“gazeteciler, Gökay’ın hafıza zenginliğini taltif ediyorlar”) onlarla latifeler yapmıştır. Görevi süresince kendini takip edip de o gün gelemeyen muhabirleri ve gazetecileri de bir bir sormuş ve selamlarını iletmiştir. Bu sohbet toplantısında her ne kadar Gökay’dan bir kelime dahi alamamış olsalar bile,

¹⁶⁵ *Vatan*, 23 Haziran 1957.

gazetecilerin edindiği intiba valinin veda edeceğiydi ve afiyetle yedikleri yemek, veda yemeği idi.

Gökay, yıllık iznine 5 Temmuz 1957 günü İstanbul Rıhtımı'ndan Ankara vapuru ile çıkmıştır. Halk büyük sevgi gösterileri içinde “vali baba”sını uğurlamıştır.¹⁶⁶ Gökay, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yerine İzmir Valisi (İzmir valiliği uhdesinde kalmak üzere) Kemal Hadımlı vekâleten getirilmiştir.¹⁶⁷ Hadımlı, meslek hayatına maiyet memurluğu yaptığı Çatalca ve Sarıyer ilçelerinde başlamıştır. İstanbul şehrini de bu 22 yıl öncesinden tanımıştır. Yeni vali ve belediye başkanı göreve başladığı 12 Temmuz günkü beyanatında “vilayet ve belediyede hiçbir değişiklik yapılmayacak” demiştir ama bu kararı uzun sürmemiştir.¹⁶⁸ Görevdeki ikinci haftasında Gökay'ın dört yardımcısından üçü ile yollarını ayırmıştır.¹⁶⁹ Dahası, vilayette “son derece gizli” yürütülen “geniş bir tahkikata” başlanmıştır.

Gökay'ın gidişiyle birlikte şehirde yokluğu hissedilmiş ve tüketim ürünlerinde fiyat dalgalanmaları başlamıştır. Bu duruma atıf yapan bir telgraf Sirkeci'deki Büyük Postane'den Gökay'a çekilmiştir:¹⁷⁰

“ Sayın Fahrettin Kerim Gökay / Hotel Seehof / AROSA – SWISS

Şehir ucuzluğa hasret, kabızmal elinden medet, meğer sendeymiş keramet, aman geç kalma erken gel.”

Üç İstanbullu gencin çektiği bu telgrafa birçok şehirli de imza atmıştır. Gökay'ın izninin son ayında şehirde Gökay mı? Hadımlı mı? tartışmaları başlamıştır.¹⁷¹ İstanbul'un valisi kim olacak tartışmaları devam ederken Gökay, izninin bitimine 2 gün kala Ankara'ya gitmiştir.¹⁷² Ankara'da Menderes ve Bayar ile görüşen Gökay, şüpheli durumunu ortadan kaldırmış ve 5 Ekim itibariyle görevinin başına geçmiştir.¹⁷³ Gökay,

¹⁶⁶ *Vatan*, 6 Temmuz 1957.

¹⁶⁷ *Vatan*, 13 Temmuz 1957.

¹⁶⁸ *Vatan*, 13 Temmuz 1957.

¹⁶⁹ *Vatan*, 24 Temmuz 1957.

¹⁷⁰ *Vatan*, 5 Ağustos 1957.

¹⁷¹ *Vatan*, 5 Eylül 1957; *Vatan*, 26 Eylül 1957.

¹⁷² *Vatan*, 4 Ekim 1957.

¹⁷³ *Son Posta*, 6 Ekim 1957.

göreve tekrar başlamışının birinci ayında tekrardan tartışmanın göbeğine yerleşmiştir.¹⁷⁴ Nihayetinde 20 Kasım 1957 tarihi itibariyle Gökay, Bern büyükelçiliğine görevlendirilmiştir.¹⁷⁵ Böylece 8 yıl 1 ay İstanbul vali ve belediye başkanı olarak görevde kalan Ord. Prof. Dr. Fahrettin kerim Gökay, İstanbul'a veda etmiştir. Vedasına anlam katan nişan İtalya'dan gelmiştir. Gökay, veda kabullerinden birinde de İtalya'nın İstanbul Başkonsolosu'nu kabul etmiştir. Başkonsolos, kabulde Gökay'a İtalyan Reiscumhuru ekselans Giovanni Gronhi'nin tevcih ettiği "Grande Oficiale" nişanını ve hediye ettiği "gümüş kupayı" vermiştir.¹⁷⁶ Böylece doğunun ve batının iki coğrafyasının kadim iki şehri (İstanbul ve Roma) finalde, veda töreninde buluşmuştur. Gökay, ekselansları tarafından "tanınmak" ve "takdir edilmek" karşında mesrur olmuştur. Gökay, İtalyanca yazılı nişan beratını, başkonsolosun hayran bakışları üzerindeyken okumuştur. Vali, bu hareketiyle İstanbul sayfasına şık bir nokta koymuştur.

2.1.3.3.2. Mehmet Mümtaz Tarhan (20 Kasım 1957 – 17 Mayıs 1958)

1900 yılı İstanbul'da doğmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1930'da bitirmiştir. Devlet kademelerinde bürokrat olarak görev almıştır. Sayıştay başkanlığı yapmıştır. X. Dönem Ankara milletvekilliği ve 22. Menderes Hükümet'inde Çalışma bakanlığı yapmıştır.¹⁷⁷

20 Kasım 1957 tarihinde İstanbul valisi ve belediye başkanı olarak atanmıştır.¹⁷⁸ Tarhan, vilayet ve belediye kadrosuyla tanışma faslında önemseddiği hususları birer adım öne çıkarmıştır. Bunlardan birincisi "vazifemizi demokratik bir hava içinde ifa etmeliyiz" vurgusudur. İkincisi "matbuatı hizmetlerimiz esnasında bir hasım gibi telakki etmemek lazım geldiği unutulmamalıdır" ilkesidir. Üçüncüsü ise "çalışma hızımıza ayak uyduramayacaklar, kendilerini tensik (kendilerine yeniden bir düzen vererek bize ayak uydurabilirler, nitekim Tarhan, bu doğrultuda telkinlerde bulunacaklarını da ifade

¹⁷⁴ *Vatan*, 12 Kasım 1957.

¹⁷⁵ *BCA*, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 147.59..4, bkz. Ek 6.

¹⁷⁶ *Son Posta*, 23 Kasım 1957.

¹⁷⁷ *TBMM Albümü 2. Cilt (1950 – 1980)*, Ankara 2010, s. 615.

¹⁷⁸ *BCA*, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 147.59..5, bkz. Ek 7.

etmiştir.) ederler” prensibidir.¹⁷⁹ Bu beyanatları ile Tarhan, iş yapma tarzını ve meselelere yaklaşım şeklini ortaya koymuştur.

Yeni vali ilk iş olarak İstanbul’un gündüz ve gece hallerini kendi gözüyle görmeye başlamıştır.¹⁸⁰ Bu bağlamda Eyüp’e gitmiştir. Eyüp’te semtin insanların sorunlarını dinleyip imar ve istimlâk işleri hakkında yetkililerden bilgiler almıştır. Geceleri dolaştığı Tophane’deki esrarkeş kahvehaneleri ve Beyoğlu’ndaki çocuk eğlence yerleri Tarhan’ı üzmüştür.¹⁸¹ Bütün bu gezilerinin neticesinde göreve gelişin birinci ayında bir dizi tedbiri gündeme almıştır. Tarhan, “İstanbul’un ihtiyaçları için rota çizildi, hedefe doğru gidiyoruz” diye dillendirdiği çalışmalar şu başlıklardan oluşmuştur:¹⁸²

- Temizlik işleri,
- Zararlı müesseselerle mücadele,
- Beyoğlu’ndaki gece hayatının arz ettiği çirkinlik ve fena vaziyetle savaş.

Temizlik işlerini iyileştirmek için çöp toplama vasıtalarını artırma çalışmalarına başlamıştır. Şehrin ana caddelerinde her 25 metrede bir çöp kutusu yerleştirmiştir. Temizlik konusunda vatandaşların uyarılmasını, buna rağmen şehri kirletme eğiliminde olanların cezalandırılması uygulamaya konulmuştur. Çöp konusundaki bu hassasiyetiyle birlikte sokakların çiçeklenmesi çalışmalarını yürütmüştür.

Beyoğlu’ndaki “batakhanelerinin” çalışma saatini gece 04.00’lerden 24.00’lere çekmiştir. Böylece gece yarımından sonra geçilmez hale gelen sokaklara düzen vermiştir. Kahir ekseriyeti küçük çocukların müşteri olarak gittiği “maç salonlarının” saat 19.00’da kapatılmasını sağlamıştır. Kahvehanelere getirdiği düzenleme ile 18 yaşından küçüklerin bu mekânlara alınmaması kuralı getirilmiştir.

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Mümtaz Tarhan, şehri yönetmede kendine çizdiği rotanın takipçisi olmuştur. İlerleyen zamanda gazino ve pavyonlarda kendine yer bulan “streep-tease” numaralarını yasaklamıştır.¹⁸³ Tarhan, mart ayı başından itibaren bütün eğlence yerlerine yeni talimatnameler ile çekidüzen vermiştir. Bu düzen çerçevesinde şehirde bulunan barlar, açık veya kapalı dans yerleri, sirk, lunapark, çalgılı

¹⁷⁹ *Son Posta*, 30 Kasım 1957.

¹⁸⁰ *Son Posta*, 12 Aralık 1957.

¹⁸¹ *Son Posta*, 16 Aralık 1957.

¹⁸² *Vatan*, 25 Aralık 1957.

¹⁸³ *Son Posta*, 11 Şubat 1958.

kahvehaneler, pavyon ve kokteyl salonları, içkili lokantalar ve gazinolar, maç ve bilardo salonları için sıkı tedbirler öngörmüştür. Bu tedbirlerin en etkilileri konsomatrisliği kısıtlaması, hatta büyük ölçüde yasaklaması ve eğlence yerlerindeki loca ve bölmeleri kaldırtması olmuştur.¹⁸⁴

Tarhan, görevde olduğu süre içinde kendini temizlik ve asayiş işlerine hasretmiştir. Temizlik işlerinde başarılı işlere imza atmıştır. Fakat gece hayatını düzenlemede istediği muvaffakiyeti elde edememiştir. Özellikle kapatmak istediği bazı gece kulüplerinde kısmi bir işlem yapabilmıştır. Bunun dışında şehirdeki gece hayatı akıp gitmiştir. Vali Tarhan, göreve gelişinin altıncı ayında istifasını verip görevden ayrılmıştır.¹⁸⁵

2.1.3.3.3. Ethem Yetkiner (17 Mayıs 1958 – 27 Mayıs 1960)

1912 yılı Rodos'ta doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni 1935 yılında bitirmiştir. Devlet kademelerinde bürokrat olarak görev almıştır. 1954 yılında İstanbul'a emniyet müdürü olmuştur. İçişleri müsteşarı iken İstanbul'a vali ve belediye başkanı olarak atanmıştır.¹⁸⁶

Ethem Yetkiner, Mümtaz Tarhan'ın kısa görev süresinden sonra vekâleten valilik ve belediye başkanlığına atanıp göreve başlamıştır.¹⁸⁷ Yetkiner, görevin hemen başında şehir yönetimiyle ilgili ilk yaklaşımlarını gazetecilerle paylaşmıştır. Selefinin üzerinde durduğu temizlik titizliğini (yere tükürmemek ve yere izmarit atmamak gibi) yumuşatacağını (bunları lüzumsuz meseleler olarak nitelendirmiştir) belirtmiştir. Eğlence yerlerinin kapanış saatlerinin de eski vali tarafından kış tarifesine göre düzenlendiğini belirterek yeni kapanış saatlerini yaz tarifesine göre yeniden tanzim edeceklerini (gece yarımından ilerleyen saatlere alınacağını) söylemiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Son Posta*, 1 Mart 1958.

¹⁸⁵ *Vatan*, 17 Mayıs 1958.

¹⁸⁶ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadular, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, s. 485.

¹⁸⁷ *Vatan*, 18 Mayıs 1958.

¹⁸⁸ *Vatan*, 21 Mayıs 1958.

Vekâleten atanan Yetkiner'in göreve devam edip etmeyeceği zaman zaman basında ve kamuoyunda tartışma konusu olmuştur.¹⁸⁹ Neyse ki Temmuz ayı başında Yetkiner'in vekâletli durumu asalete çevrilmiştir.¹⁹⁰

Şehir yönetiminde vilayet – belediye ayrılığında sonra valilik görevi Ethem Yetkiner'in uhdesinde kalmıştır.¹⁹¹ İstanbul şehrinin valisi olarak Yetkiner, şehrin belediye hizmetlerine nezaret etmekten elini çekmiştir. Görevde kaldığı süreçte mesaisini az sayıda basın toplantısı, şehrin resmi işlerine dair bir dizi düzenleme ve CHP'li yetkililerle girdiği polemikler oluşturmuştur.

Vali, 1958 yılı Eylül ayında yaptığı basın toplantısında il bayındırlık ve sağlık işleri hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir. Yetkiner, bu toplantıda istimlâk ve imar işlerinin hızla devam ettiğini belirtmiştir. Vali, şehirde devlet ve vilayet özel bütçeleri ile yapılmakta olan hastane, okul, hapishane, şehir ve köy yolları hakkında tafsilatlı bilgilendirme yapmıştır. Yetkiner, son olarak şehrin değişik yerlerinde yürütülmekte olan restorasyon çalışmalarından bahisle halihazırda işlerin 88 şantiyede devam ettiğini ifade etmiştir.¹⁹²

İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, valiliğinin seneyi devriyesinde valilik dairesine ve çalışanlarına dair bazı uyarılarda bulunmuştur:¹⁹³

- Memurlar işlerine vaktinde gelip gidecekler ve bu hususiyetin takibi için daire müdürlerini vazifelendirmiştir,
- Resmi iş ve işlemlerde halka iyi muamele edilecek ve işleri geciktirilmeden, bekletilmeden yapılacaktır. İş ve işlem için gelen yaşlı ve emeklilere devlet dairelerinde öncelik tanınacaktır,
- Hastanelerde doktor, odacı ve hastabakıcılar hastalara iyi muamele edeceklerdir. Hastane servisleri acil müdahaleler için gerekli tedbirleri alacaklardır,
- Trafik kazalarına karşı sıkı tedbirler alınacaktır,
- Yaz dolayısıyla sayfiyelerde tedbirler artırılabilecektir, plajlarda boğulma tehlikesine karşı önlemler alınacaktır,

¹⁸⁹ *Son Posta*, 2 Haziran 1958.

¹⁹⁰ *Vatan*, 9 Temmuz 1958.

¹⁹¹ *Vatan*, 12 Temmuz 1958.

¹⁹² *Vatan*, 17 Eylül 1958.

¹⁹³ *Son Posta*, 8 Temmuz 1959.

- Şehiriçi ulaşımını sağlayan bütün kara ve deniz nakil araçlarının fenni muayenelerinin vaktinde yapılması sağlanacak ve yolcu istiap hadlerine dikkat edecekler,
- Kaçak inşaatlara meydan verilmeyecek ve yankesicilere çok dikkat edilecek,
- Taşradan hastalık ve tahsil işleri için gelen vatandaşların işleri öncelikli olarak görülecek ve böylece bu vatandaşlarımızın otellerde günlerce mağdur edilmesi önlenecektir.

Yetkiner, görevi sırasında şehirde ısınan siyasi atmosferden nasibini almış ve CHP'lilerin bazı taarruzlarıyla karşılaşmıştır. Vali, CHP'liler tarafından çifte standart ile suçlanmıştır. CHP'li ilgililer, Yetkiner'in Başbakan Adnan Menderes'i havaalanında karşıladığını, karşılamadaki gösterişleri görmezden geldiğini ve hatta vilayet önünden otobüs kaldırarak nümayişlere katkı sağladığını belirtmişlerdir. Buna karşın Vali'nin İsmet İnönü'nün karşılanmasına, gösteri yapıp yürüyüşte bulunulmasına izin vermediği dile getirmişlerdir. Ayrıca CHP'li vekillerin Çanakkale'den İstanbul'a gelişlerinde Galata Rıhtımı'nda maruz kaldıkları durumun mesuliyetini Yetkiner'in üzerine yıkmışlardır. Yetkiner, bu taarruzlara karşı kendini "devlet hukuku ve an'anelerine" göre hareket ettiğini belirterek savunmuştur.¹⁹⁴

Yetkiner, 27 Mayıs askeri darbesi sonucu İstanbul valiliği görevinden alınıp Davutpaşa Kışlası'nda gözlem altına alınmıştır. Kışlanın önünü mesken tutan gazeteciler, o güne kadar atladıkları bir magazin haberini tanıklık etmişlerdir. Müzisyen Müzeyyen Senar'ı elinde iki termos vişne suyu ile kışlaya girerken görmüşlerdir. Senar, yarım saatlik ziyareti sonunda gazetecilerin meraklı sorularını cevaplandırmıştır: Ethem Yetkiner Bey ile iki yıllık nişanlıyız, kısmet olursa evleneceğiz.¹⁹⁵

2.1.3.3.4. Kemal Aygün (11 Temmuz 1958 – 27 Mayıs 1960)

1914 yılı İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Mülkiye Fakültesi'ni 1936 yılında bitirmiştir. İstanbul vilayeti maiyet memurluğunda Lütfi Kırdar ile beraber çalışmıştır. Çalışmalarındaki başarısı üzerine

¹⁹⁴ *Vatan*, 21 Ekim 1959; *Vatan*, 22 Ekim 1959.

¹⁹⁵ *Vatan*, 17 Temmuz 1960.

vilayete hususi kalem müdürü olmuştur. DP döneminde İstanbul emniyet müdürlüğü yapmıştır. Emniyet umum müdürlüğü görevinde bulunmuştur.¹⁹⁶ Ankara şehrinin vali ve belediye başkanı iken İstanbul şehir meclisi tarafından İstanbul'a belediye başkanı olarak seçilmiştir.¹⁹⁷ Şehir meclisi tarafından belediye başkanı seçilen Aygün'ün başkanlığı 26 Temmuz 1958 tarihinde üçlü kararname ile tasdik edilmiş ve resmi gazetede yayımlanmıştır.¹⁹⁸

Kemal Aygün, uzun bir aradan sonra İstanbul belediye başkanlığı (şehreminliği) makamını müstakil olarak işgal eden yöneticisi olmuştur. Şehir, 11 Temmuz 1958 tarihinden itibaren müstakil vali (Ethem Yetkiner) ve müstakil belediye başkanı (Kemal Aygün) tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Çeyrek asırlık arkadaşlıkları bulunan Vali Yetkiner ve Belediye Başkanı Aygün 27 Mayıs askeri darbesine kadar şehrin mülki ve beledi işlerini karşılıklı uyum içinde yürütmeye çalışmışlardır. Yetkiner, “25 yıllık arkadaşlıklarına” vurgu yaparken Aygün, bu vurguyu “şahıslar iki fakat kuvvet olarak bir olarak hizmete devam edeceğiz” diyerek Yetkiner'in vurgusunu pekiştirmiştir. Aygün şehir meclisinde ant içtikten sonra meclise hitaben bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada kendisinden bahisle iş sürecindeki karşılıklı diyaloga verdiği önemi vurgulamıştır.¹⁹⁹

“ – Benim vazife göreceğim müddet içerisinde muvaffakiyetimin tek amili ve menbaı, sizin muhabbet ve müzaheretiniz olacaktır. Hemen hemen hepimizin iyi veya kötü taraflarımla tanıdığımız naçiz şahsiyetimin çalışma sistemi, açık, mert hadiseleri salabetle fakat vuzuhla konuşmak, münakaşa etmek, tenkitlerle takdirleri aynı kıymette telakki etmek ve her iki hususta da bana müzahir olan arkadaşlarıma aynı hürmet ve minneti beslemekten ibarettir. Bu bakımından hizmetim iyi gittikçe, beğenirseniz, beğenmeniz en büyük iftiharın olacaktır. Hizmetim aksadıkça ve kusurlarım meydana çıktıkça, yapacağınız tenkitler en büyük kuvvetim olacaktır. Hâsılı tenkit ve takdirleriniz, huzurunuzla açık alınla çıkmam için de benim büyük kuvvetim olacaktır.”

İstanbul Belediye Başkanı Aygün'ün şehir meclisi üyelerine karşı yaptığı bu hitabe, içerik itibariyle ideal bir siyaset anlayışının deklare edilmesidir. Bu hitabenin

¹⁹⁶ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 – 1971*, s. 491, 493.

¹⁹⁷ *Son Posta*, 12 Temmuz 1958.

¹⁹⁸ *Resmi Gazete*, 8 Ağustos 1958.

¹⁹⁹ *Son Posta*, 12 Temmuz 1958.

çerçevelediği yönetim anlayışı aynı zamanda İstanbul şehrinin her devirde duyduğu ihtiyaçtır. Fakat zaman göstermiştir ki Aygün'ün görevi süresince İstanbul şehri, bütün siyasi manevraların ve oyunların ana zemini ve malzemesi olmuştur. Şehir, iktidar partisinin (DP) ve muhalefet partisinin (CHP) bütün siyasi hesaplarında kıymetsizce yer almıştır. Kemal Aygün, iktidardaki DP'nin İstanbul parti idarecisi ve İstanbul şehri belediye başkanı sıfatlarıyla bu siyaset kültürünün etkin bir aktörü olmuştur.

Kemal Aygün, şehre belediye başkanı olduğu vakit şehir sorunları katlanarak devam etmiştir. Belediyenin ayrı bir kimlik kazanması ile de bu sorunların çözümü için İstanbulluların beklentileri artmıştır. 1958 yılı temmuz ayında İstanbul şehrinin sorunlarından bir gazete köşesine yansıyanlar şunlardır:²⁰⁰

- İstanbul'un bir su derdi vardır. Her yaz bu dertle karşı karşıya bulunuruz. Şehir büyümüş ve nüfus fevkalade artmıştır. Mevcut tesisat, bunu karşılayacak durumda değildir. Münavebe ile su tevzi ise medeni bir şehre layık çare olarak kabul edilemez.
- İstanbul bu yıl da türlü sineklerin istilasına uğramıştır. Su birikintileri, şehrin muhtelif yerlerinde görülen mandıralar, ağıllar, süprütülükler bir takım haşere beşerinin İstanbul'a meydan okumasına yol hazırlamıştır.
- İstanbul'un sebze ve meyve pazarları, ortaçağ müesseselerini andırmaktadır. Buralarda temizlik namına hiçbir şey yoktur. Bütün yiyecekler açıktadır. Tozun ve sineklerin hücumuna uğramaktadır. İstanbul'un muhtelif semtlerindeki pazarlarda, birer modern hal yapmak, belediyemizin esaslı vazifelerinden biri olsa gerektir.
- Çöplerin evlerden muntazaman alınması lazımdır. Bu iş mutlaka düzene konulmalıdır. Halk, çöp kutusunu kullanıyor ama dolup taşan bu kutular zamanında boşaltılmıyor.
- Nakil vasıtalarındaki izdihamı önlemek icap eder. Bugün bir otobüse binmek bir savaşı kazanmak demektir. Hele sıcak havalarda bir türlü açılmayan pencereleri ile otobüslerimiz birer Fin hamamına dönmektedir.
- İstanbul'da üzerinde ısrarla ve ehemmiyetle durulacak bir mevzuu da kabzımallık denilen afet müessesedir. Meyve ve sebze müstahsilden (üreticiden) müstehlike (tüketiciye) gelinceye kadar fiyat bakımından öyle kuyruklanıyor ki

²⁰⁰ R. Necdet Evrimer, "İstanbul'un Başlıca Dertleri Üzerine, Yeni Belediye Reisimize", *Son Posta*, 22 Temmuz 1958.

şaşmamak elden gelmez. Kabzımallar bu şehir halkının vitamin ihtiyacına düşmandır.

- İstanbul'un bazı boğuntu yerleri vardır. Buralarda garsonlardan patronlara kadar hemen hepsi müşteriye avlayıp soymak azmindedir. Belediyemiz de bu şehir soyguncuları ile sıkı bir mücadele yapmak vazifesindedir.
- Bazı lokanta, fırın ve emsalinin yanına temizlik bir defa bile uğramamıştır. İnanır mısınız müşterinin önünden artan yemeği tekrar tencereye boşaltan aşevleri dahi vardır.
- İstanbul'da gürültü ile devamlı mücadele lazımdır. Satıcıların ayaz görmemiş sesleriyle bangır bangır bağrımları, gecesevasından nabekârların sokak ve caddelerde hey hey çekmeleri, nara atmaları, kadın sesini takliden atılan çığlıklar, saat 23.00'ten sonra radyoların alabildiğine açılması bu şehrin gece ve gündüz huzur ve sükûnunu bozmaktadır.

İstanbul'da görülen zamane sorunlarının, şehrin müstakil bir belediyeye ve müstakil bir başkana ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Hoş bu gerçekliği umur görmüş eski şehreminleri, eski vali ve belediye başkanları (tezin vilayet – belediye ayrışması kısmında bu görüşler etraflıca ele alınmıştır) çok defa kamuoyuyla paylaşmıştı.

Aygün, göreve gelişinin ilk yarım yılında, şehri tanıdıktan ve belediyeye vakıf olduktan sonra, kendi penceresinden İstanbul'un ihtiyaçlarını Propeller Kulübü'nde yaptığı konuşmada dile getirmiştir. İhtiyaçları söylerken bu ihtiyaçlar karşısında belediyenin çözüm üretme kabiliyetinin boyutlarını da serdetmiştir:²⁰¹

- İmar ve istimlâk meselesi,
- Mesken meselesi,
- Göç olgusu ve beraberinde gelişen gecekondu sorunu,
- Şehir durmaksızın genişleyip dağıldığından belediye hizmetlerinin gün geçtikçe zorlaşması,
- Hiçbir hazırlık yapılmadan ve tedbir alınmadan şehrin nüfus yoğunluğunun artması,
- Şehiriçi ulaşımda yaşanan taşıt sıkıntısı,
- İstanbul'a gelen elektriğin şehre dağıtımını için gerekli şebeke ihtiyacının karşılanamaması,

²⁰¹ *Vatan*, 6 Mart 1959.

- Havagazı yetersizliğinden dolayı vatandaşların ve fabrikaların ihtiyacının karşılanamaması,
- Su ihtiyacı, şehre verilen su miktarının şehrin ihtiyacının ancak yarısına karşılık gelmesi,
- Aygün, son olarak İstanbul'un meseleler üstü meselesine değinmiştir. Bu şehrin bütçesi ve bu bütçenin sorunlar karşısında kaldığı yetersizliği açıklamıştır. Bu noktada tıkanıklığın şehrin büyük davalarının vatandaşların benimsemeleriyle çözüme kavuşabileceğini tespit etmiştir. Bundan mülhemle her vatandaşın şehre verdiği para ile belediyeden beklentileri arasında vicdan muhasebesi yapmasını istemiştir.

İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, şehir için her zaman anlamlı olan ani teftişlerle icraatlarına başlamıştır. Görevindeki ilk ayın içinde sabah 05.30'da İstanbul Hali'ne baskın yapmıştır. Aynı gün sabah erken saatlerde mesaisine Mecidiyeköy fırınlarını denetlemekle devam etmiştir. Buradaki fırınların her birinden aldığı numuneleri tahlile göndermiş ve Şişli Belediye Zabıtası'nı denetime geçmiştir. Aygün, günü et ve balık kurumu mağazalarındaki satışları gözden geçirerek bitirmiştir.²⁰²

Yeni belediye başkanı temmuz sıcağına rağmen hız kesmeden iki sonra sabah erkenden mesaisine devam etmiştir. Aygün, Beyoğlu Belediye Hastanesi, Beyoğlu Belediye Şube Müdürlüğü ve Beyoğlu Cankurtaran Merkezi'ni teftiş ettikten sonra Kasımpaşa pazarında soluğu almıştır. Başkan, sabah çayını saat 08.00'de Halıcıoğlu'nda bir kahvede vatandaşlarla içmiştir. Gün içinde çalışmalarını belediye binasında devam ettirmiştir. Buradaki çalışmalarında et ve balık kurumu müdürlerini, değirmencileri, hamamcıları ve mahrukatçıları (odun ve kömürcüleri) kabul etmiştir.²⁰³ Böylece şehrin müzmin sorunlarından olan ekmek, et, yakacak ve temizlik işlerini istişare fırsatı bulmuştur.

Aygün, göreve başladığından itibaren şehir işlerini yakinen takip etmeye devam etmiştir. Şehir, Gökay'ın 1 yıl önce izne ayrıldığından bu tarafa yeniden bir yöneticinin elini üzerinde hissetmiştir. Belediye başkanı, ekim ayı başında teşkilatına bir tamim göndererek belli konularda belediye şube müdürlerini, sağlık işleri müdürlüğünü,

²⁰² *Son Posta*, 27 Temmuz 1958.

²⁰³ *Son Posta*, 29 Temmuz 1958.

belediye zabıta teşkilatını ve İETT umum müdürlüğünü uyarmıştır. Üç ana maddeden oluşan genelgenin içeriği şu şekildedir.²⁰⁴

- Okulların açılması ile beraber gayrı sıhhi şartlar altında, evsafi ne olduğu belirsiz gıda maddeleri satan seyyar satıcıların mekteplerin önlerinde faaliyete başladıkları görülmektedir. Özellikle sabah, öğle ve akşam saatlerinde öğrencilerin okula giriş ve çıkışlarında kontroller artırılabacaktır. Çocukların sağlığını tehdit eden bu satıcılarla amansız bir şekilde mücadele olunacaktır.
- Halka daha ucuz gıda maddeleri temin gayesiyle şehrin muhtelif bölgelerinde kurulan pazar yerlerinde fiyat ve kalite bakımından esnafın türlü türlü hilelere tevessül ettikleri vaki şikâyetlerden anlaşılmaktadır.
Bu hali önlemek üzere pazar yerleri devamlı olarak ilgili belediye şube müdürlüklerince bir iki memur tarafından kontrol altında bulundurulacaktır. Cezayı gerektirir hareketlerde bulunan bu gibi esnafa katiyen müsamaha edilmeyecektir.
- Bazen herkesi tiksindirecek derecede pis yağlı ve kirli kılıklı kimselerin umuma mahsus tramvay, otobüs gibi nakil araçlarına binmeleri şikâyetlere yol açmaktadır. Bu gibilerin nakil vasıtalarına kabul edilmemesini, kalabalık arasına gizlice girenler olduğu takdirde de görüldüğü anda ilgili memurlar tarafından derhal dışarı çıkarılarak haklarında cezai muamele yapılmasını ehemmiyetle rica ederim.

Aygün, görevde olduğu süreçte imar işleri ile yakından ilgilenmiştir. Belediye başkanı, ilki Ağustos ayında, ikincisi de Kasım ayında olmak üzere iki defa gazetecilerle birlikte imar ve istimlak alanlarını gezmiştir. Şehrin yeni yüzünü, değişen yolları ve meydanları gazetecilere göstererek bütün bunların bir bütünlük içinde İstanbullulara aktarılmasını sağlamıştır. Ağustos gezisinde, Gülhane Parkı'ndan başlanarak Sirkeci – Florya yolu takip edilmiştir. Yapımı tamamlandığı zaman 27 km uzunluğa sahip olacak bu yol büyük ölçüde deniz doldurularak inşa edilmiştir. Aygün, gezi sırasında “yıkılan bütün İstanbul bu yolda (Sirkeci – Florya yolu) medfundur” diyerek zihinlere kalıcı “istimlak ve yıkım hacmini” yerleştirmiştir. Gezi, surların çevresinden Kazlıçeşme'ye doğru devam etmiştir. Aygün, surların temizlenerek restore edileceğini ve Kazlıçeşme'nin deri sanayii alanı olmaktan çıkarılacağını vaat etmiştir.

²⁰⁴ *Son Posta*, 3 Ekim 1958.

Aygün bu gezide ayrıca iki projeyi gazetecilerle, Langa'da kültür parkı ve Çukurbostan'a 100 bin kişilik stat yapımı işlerini paylaşmıştır.²⁰⁵

Kasım gezisinde, Sultanahmet'ten başlanarak Gülhane Parkı'ndan geçilmiş ve Sirkeci – Florya yolu takip edilmiştir. Sarayburnu'ndan itibaren yol deniz seviyesinden 3 metre yükseltilmiş olduğu açıklanmıştır. Açıklamada bu yükseltinin sebebi olarak yolun İdozstan oluşacak dalgalardan korunması ihtiyacı belirtilmiştir. Fakat bu yükselti aynı zamanda surlar ile deniz arasında kaldığı için surların görkemini de vasata indirgemıştır. Gezi, surların çevresinden Samatya – Cerrahpaşa bölgesine geldiğinde başkan, bu bölgenin sağlık sitesi alanı olacağını belirtmiştir. Sur bitiminde kara surlarına paralel devam eden Haliç'i Marmara'ya bağlayan 8 km uzunluğunda ve 25 metre genişliğinde yapımı devam eden Ayvansaray – Edirnekapı – Topkapı – Yedikule yolu tetkik edilmiştir. Gezi, Aksaray üzerinden Saraçhane ve Unkapanı güzergâhından Dolmabahçe'ye devam etmiştir. Burada, yapımı devam eden Dolmabahçe'nin Gümüşsuyu üzerinden direkt Elmadağ'ı bağlantısı incelenmiştir. Aygün ve gazeteciler Beşiktaş – Ayazağa – İstinye yoluyla Sarıyer'e ulaşmışlardır. Başkan, gazetecilere yeniden düzenlenip genişletilen Yeniköy – İstinye ve Bebek – Arnavutköy sahil yollarını göstermiştir. Gezi, üç saatlik bir sürenin sonunda Yıldız Parkı'nda son bulmuştur. Gezi yorgunluğu, başkanın gazetecilere Malta Köşkü'nde verdiği yemekle atılmıştır.²⁰⁶

İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, 1930 tarihinden sonraki dönemde, şehrin müstakil ilk belediye başkanı olduğu gibi başkanlığının yanı sıra parti il yöneticiliği vazifesini ilk yüklenen kişisi olmuştur. Aygün, 16 Ocak 1959 günü DP Beşiktaş Vişnezade (doğduğu yer) semt ocağına parti üyelik kaydını yaptırmıştır. Yapılan, kendi ifadesiyle “tescil muamelesi” idi ve böylece fiili durum resmiyete geçirilmiştir.²⁰⁷ Aygün DP'ye kaydından bir hafta sonra İstanbul DP il başkanı seçilmiştir.²⁰⁸ Başkan ertesi günü il yönetimini şekillendirip siyasi faaliyetlerine başlamıştır.²⁰⁹ Aygün ilk siyasi demecini Atatürk Bulvarı Vatan Cephesi Ocağı'nda vermiştir: “DP vatandaşın kat'i itimadına mazhar olduğu müddetçe iktidarda kalacaktır.” demiştir.²¹⁰ Aygün, sonraki dönemde görevden alınacağı 27 Mayıs 1960

²⁰⁵ *Son Posta*, 29 Ağustos 1958.

²⁰⁶ *Son Posta*, 6 Kasım 1958.

²⁰⁷ *Son Posta*, 17 Ocak 1959.

²⁰⁸ *Vatan*, 24 Ocak 1959.

²⁰⁹ *Vatan*, 25 Ocak 1959.

²¹⁰ *Vatan*, 26 Ocak 1959.

askeri darbesine kadar şehirde hummalı bir siyasi faaliyet yürütmüştür. DP Vatan Cephesi ocaklarının her semtte teşkilatlanmasına önyak olmuştur. Bu ocakların açılışlarında yaptığı konuşmalarla partililere heyecan katmıştır. Teşkilat toplantılarındaki konuşmalarında kullandığı bazı cümleler (“haksız hücumlar bizi kuvvetlendiriyor”²¹¹ ve “DP yurda hizmet aşkının sembolüdür”²¹²) gazete manşetlerinde yer almış ve bu cümleler partililerce benimsenmiştir.

Aygün, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında tutuklanarak Davutpaşa Kışlasında gözetim altına alınmıştır. Sonrasında Yassıda Mahkemesi’nde bazı davalarda sanık olarak yargılanmış ve bu davalarla ilgili çeşitli hükümler giymiştir.

2.1.3.3.5. Refik Tulga (27 Mayıs 1960 – 26 Şubat 1962)

9 Ekim 1907 tarihinde Kütahya’da doğmuştur. 1927 yılı Harbiye Okulu’ndan, 1930 Harp Akademisi’nden mezun olmuştur. Fransa Harp Akademisi’ne ve Paris Siyasal Bilgiler Okulu’nda okumuştur. 1954 – 1956 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı başyaverliği ve muhafız alay komutanlığı görevlerinde bulunmuştur.²¹³

27 Mayıs ihtilalinden sonra tümgeneral rütbesindeyken İstanbul’a askeri vali ve belediye başkanı olarak atanmıştır.²¹⁴ Tulga, ilk şehiriçi gezisini o dönemin gecekondu semti olan Taşlıtarla’ya (Gaziosmanpaşa) yapmıştır. Burada kendini dinlemek için toplanan 2 bin vatandaşa hitaben konuşmuştur. Konuşmasında her partiye aynı mesafede olduğunu dillendirmiştir. Askeri vali sözlerine devamla yakalarında hiçbir partinin rozeti olmadığını, bizim rozetimizin kalbimizde yer alan ay yıldızlı al bayrak ile vatan olduğunu vurgulamıştır. Tulga, konuşmasının sonunda kürsüye üç farklı partili (DP, CHP ve CKMP) vatandaşı çıkarmıştır. – Kardeş olduğunuzu, aranızda husumet bulunmadığını ispat için öpüşünüz, demiştir. Bu üç farklı partili sarmaş dolaş olup halkın büyük tezahüratları eşliğinde öpüşmüşlerdir.²¹⁵

²¹¹ *Son Posta*, 27 Nisan 1959.

²¹² *Son Posta*, 18 Mayıs 1959.

²¹³ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, s. 512, 519.

²¹⁴ *Son Posta*, 28 Mayıs 1960.

²¹⁵ *Son Posta*, 1 Haziran 1960.

14 Haziran 1960 tarihinde üzerindeki belediye başkanlığı görevi yardımcısı Kurmay Albay Şefik Erensü'ye devredilmiş ve kendisi sadece askeri vali olarak görevine devam etmiştir.²¹⁶

İstanbul Valisi Refik Tulga, asaleti tasdik olduktan iki gün sonra Eyüp'e gitmiştir. Burada Eyüb Sultan'ın türbesi ile Estergon Kalesi fatihi Mehmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa ve Tefvik Fikret'in mezarlarını ziyaret etmiştir. Vali, halka hitap etmiş ve kardeşlik vurgusu yapmıştır. İzleyiciler arasından bir kız çocuğu Tulga'nın yanına gelerek kolundaki altın bileziği hazineye teberru (27 Mayıs İhtilali sonrasında hazineye altın kampanyası başlatılmıştır) üzere vermiştir. Küçük kızın bu hareketini halk coşkun tezahüratlarla karşılamıştır.²¹⁷

Vali Tulga, şehrin özellikle çevre semtlerine ziyaretler düzenleyerek devrimi anlatmış ve halktan aralarındaki düşmanlıkları bir kenara bırakarak kardeş olmalarını istemiştir. Tulga, ağustos askeri şurası kararları sonucunda tuğgenerallikten tümgeneralliğe terfi etmiştir.²¹⁸

İstanbul Valisi Refik Tulga, 1960 yılını yayınladığı bir tamimle kapatmıştır:²¹⁹

“ Son zamanlarda bazı dairelerde amirlerle memurlar arasında geçimsizlikler olduğunu işitmekteyim. Devlet müesseselerinde mevcut normal statüye göre, amirlerine hürmetsizlikte ısrar edenler hakkında cezai ve kanuni muameleyle derhal tevessül olunacaktır.

Diğer taraftan zaman zaman iş sahiplerine ve vatandaşlara fena muamele eden ve rüşvet tekliflerini kabulden çekinmeyen vazifelilerin mevcut bulunduğu da maalesef istihbar edilmiştir. Devlet otoritesini küçülten memuriyet şeref ve haysiyetini ve hatta şahsi itibarlarını bütün hayatları boyunca zedeleyen böyle bir töhmete hiçbir arkadaşın tevessül edeceğini ümit etmemekle beraber bu kabil hadise tespit edildiği takdirde en şiddetli idari cezaların tatbikinde tereddüt edilmeyecek ve derhal adli takibata da girişilecektir.

İşgal ettiği mevki ve memuriyetin bugünkü karşılığı olarak almış olduğu maaşı veya ücreti tatminkâr görmeyenlerin istifa etmelerinde hiçbir engel yoktur ve serbesttir.

Fakir milletimizin verebileceği ile kanaat etmek ve zamanında kuru ekmek yemek ve fakat şerefli yaşamak lazımdır.

²¹⁶ *Son Posta*, 14 Haziran 1960.

²¹⁷ *Son Posta*, 16 Haziran 1960.

²¹⁸ *Son Posta*, 29 Ağustos 1960.

²¹⁹ *Son Posta*, 31 Aralık 1960.

Sayın vatandaşların da rüşvet ve suiistimal haberlerini dedikodu alanından çıkararak kat'i delillerin mevcudiyeti halinde şahsen bana yazılı veya sözlü olarak ulaştırmalarını, sabit olamayan ihbarlar sebebiyle muhbirler hakkında aynı şiddetle takibata geçileceğinin de bilinmesini bir kere daha tavsiye ve rica ederim.”

2.1.3.3.6. Şefik Erensü (27 Mayıs 1960 – 24 Eylül 1960)

1912 tarihinde Kavala’da doğmuştur. Vefa Lisesi’nden Kuleli Askeri Lisesi’ne geçiş yapmıştır. 1932 yılı Harbiye Okulu’ndan, 1941 Harp Akademisi’nden mezun olmuştur. Kuleli Askeri Lisesi’nin komutanlığı yapmıştır.²²⁰

27 Mayıs ihtilalinden sonra kurmay albay rütbesindeyken İstanbul’a askeri vali ve belediye başkanın belediye işleri yardımcısı olarak atanmıştır.²²¹ Ertesi gün belediye teşkilatının başı olarak çalışma tarz ve siyasetini açıklayan bir toplantı yapmıştır. Erensü, belediye kadrolarından isteklerini bir tamim ile belirtmiştir.²²²

“Milli birlik komitesinin emriyle İstanbul askeri vali ve belediye reisinin, belediye işlerini tedvire memur yardımcısı olarak İstanbul belediyesi ile buna bağlı bulunan teşkilatın idaresini ele aldım.

- Belediye reis muavinlerinden en genç müstahdemine kadar bütün görevli arkadaşlarımdan şunları istiyorum:
 - a) Bütün işlerimizde kanun ve nizamlara tam uygunluk,
 - b) Bütün işlerimizde tam doğruluk,
 - c) Bütün işlerimizde takatimizin son haddine kadar çalışkanlık,
- Vatanımızın ve milletimizin ve milletimizin geçirdiği bu tarihi günlerde hepimiz milli birlik komitesi başkanı ve silahlı kuvvetler baş kumandanı emrinde ve sayın İstanbul halkının hizmetinde hudut boyutundaki bir er feragatiyle çalışacağız.”

14 Haziran 1960 tarihinde ihtilal ile birleşen İstanbul idaresi tekrar ayrılmış ve kendisi belediye başkanı olarak atanmıştır.²²³ Kurmay Albay Şefik Erensü, belediyeyi Piyerloti Caddesi’nden Saraçhane’de yeni yapılan saraya taşımıştır. Belediye Sarayı

²²⁰ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, s. 521.

²²¹ *Son Posta*, 28 Mayıs 1960.

²²² *Son Posta*, 29 Mayıs 1960.

²²³ *Son Posta*, 15 Haziran 1960.

1950'lerin başında projelendirilip inşaatına başlanmıştı.²²⁴ Binanın inşaat süreci dönem boyunca devam etmiştir.²²⁵ Teknik olarak “temizleme” kavramıyla ifade edilen görevi sürecinde yüzlerce memur ve işçi belediyeden uzaklaştırılmıştır. Erensü, Ağustos askeri şurası kararları sonucunda kurmay albaylıktan tuğgeneralliğe terfi etmiştir.²²⁶

Başkanın titiz, sert, sınırlı ve kuşkulu tabiatı kendisini de etkilemiş ve hastalanmıştır. Haseki hastanesi iç hastalıklar bölümünde tedavi görmeye başlamasıyla beraber 24 Eylül 1960'da belediye başkanlığı sona ermiştir.²²⁷

2.2. SİYASET: TERCİHLER, YAKLAŞIMLAR VE GÖRÜNÜMLER

1950 – 1960 yılları arası ülke siyasetinin ve siyasetin önemli bir zemini olan İstanbul şehrinin kaderinde iki parti (DP ve CHP) etkili olmuştur. DP ile CHP'nin kader çizgisi / siyasal süreçleri birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak devam etmiştir.

1946 – 1950 yıllarında iki parti arasındaki ilişkilerde dominant figür İsmet İnönü idi. Temsil ettiği cumhurbaşkanlığı makamını etkili biçimde, ince bir siyaset tarzı olarak kullanmıştır. CHP – DP arasındaki gerginlikleri ara ara verdiği demeçleriyle yatıştırmasını her zaman bilmiştir. Bunun tipik bir örneği 12 Temmuz 1947 beyannamesidir.

1950 – 1960 arasında iki parti arasındaki inişli çıkışlı ilişkiler Türk siyasetini sürekli gergin bir ip halinde tutmuştur. Söz konusu dönemde etkili olan 3 siyasi figür (Celal Bayar, İsmet İnönü ve Adnan Menderes) insanlara ve olaylara ve olgulara renk ve kıvam vermişlerdir. Siyaset sahnesinde zaman zaman ara verilse de sürekli bir Menderes – İnönü kavgası yer almıştır.

İki parti arasındaki yeni dönemdeki gerilimin ilk ciddi görüntüsü 1. Menderes hükümetinin güven oylamasında verilmiştir. Meclis başkanı Refik Koralatan, CHP'lilere tartışma hakkı tanımayınca milletvekilleri meclisi terk etmişlerdir. Buradaki senaryo 1946 yılı Recep Peker hükümeti programının mecliste görüşülmesi sırasında

²²⁴ *Son Posta*, 18 Mayıs 1953, bkz. Ek 8.

²²⁵ *Vatan*, 10 Ekim 1956, bkz. Ek 9.

²²⁶ *Son Posta*, 29 Ağustos 1960.

²²⁷ R. Ziyaoğlu, *İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971*, s. 521, 529 – 530.

yaşananların benzeri şeklinde olmuştur. O vakitte DP'liler, CHP'nin hükümet programı üzerinde söz hakkı alamamışlardı.²²⁸

Seçimler sonrası hükümet olan DP, iktidarda olduğu 10 yıl boyunca devlete hâkim olmaya çalışmıştır. DP'liler inanıyorlardı ki başta silahlı kuvvetler olmak üzere sivil merkezi ve yerel bürokrasi, yargı, üniversiteler ve basın İnönü ve CHP'ye sadıktı. Bu kaygıdandır ki DP, iktidarı süresince bütün bu yerleşik yapılara karşı kendini “milli irade” ye dayanarak ayakta tutmaya çalışmıştır.²²⁹

2.2.1. Seçimler

Türkiye’de I. Meşrutiyet ile başlayan seçim, meclis ve meşruti yönetim anlayışı demokrasi tarihimiz açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu ilk büyük çaplı yönetim alanındaki anlayış değişikliğinden 3 kuşak sonradır ki Türk demokrasisi 1950 yılında “beyaz devrim” olarak nitelendirilen halk egemenliğine dayalı yönetimle tanışmıştır. Bu seçimlerde serbest oy hakkının sandığa yansımaları temin eden ve bu oyların sayılmasını adaletli bir şekilde sağlayan iki temel unsur 1946 yılındaki seçimlerden 1950 yılındaki seçimlere geçişte değişmiştir. Bu unsurlardan birincisi 1946 seçimlerinde uygulanan “açık oy gizli sayım” ilkesi demokrasinin ruhunu uygun olarak 1950 seçimlerinde “gizli oy açık sayım” ilkesine dönüşmüştür. İkincisi ise CHP ile devlet yöneticisi kademeleri arasındaki organik ilişkinin koparılmasıdır. Yapılan düzenleme ile illerdeki valilerin aynı zamanda o ilin CHP parti il yöneticisi olması durumu ortadan kaldırılmıştır.²³⁰

Bu yeni demokrasi anlayışı içinde 1950 yılının 14 Mayıs gününde yapılmak üzere genel seçimler kararı alınmıştır. Seçimler öncesi CHP özgüven içinde DP ise yeni umutlar peşinde hazırlıklarını sürdürüp propagandalarını yapmışlardır.

14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimlerin hazırlıkları söz konusu yılın ilk aylarında başlamıştır. İstanbul valiliğine seçim hazırlıkları başlanması tebliğ edildikten

²²⁸ Feroz Ahmad, (trc.) Ahmet Fethi, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980*, Hil Yayınları, İstanbul 1994, s. 53 – 55.

²²⁹ *a.g.e.*, s. 56.

²³⁰ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I – Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul Eylül 2008, s. 197 – 198.

sonra şehirde hummalı bir çalışma yürütülmüştür. 14 Mayıs seçimlerinde oy kullanacak seçmenler için seçmen kütüklerinin düzenlenmesi, seçmen karnelerinin hazırlanması ve nümerotaj işleri için ekipler oluşturulmuş ve işe koyulmuşlardır.²³¹ İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay Mart ayında yaptığı basın toplantısında seçimlerle ilgili endişelere değinmiştir. 1946 seçimlerindeki demokrasi dışı uygulamalar insanların belleğinde tazeliğini koruduğundan dolayı Gökay, basın mensuplarının şüphelerini izale etmek için açık ve net cevap vermiştir.²³²

“Biliyorsunuz ki seçim hazırlıkları günün en mühim mevzuudur.

Seçim işlerinin İstanbulun kültür seviyesine yakışır şekilde nihayetleneceğinden kimse endişe etmemelidir.

Seçimde en ufak bir mide bulantısı ve şüpheye asla tahammül edemem. Biz kürsüde (üniversite hocalığına atıf yapıyor) isim yapmış ve bu şerefli ismi muhafaza etmiş insanlarız. Bu isim hiçbir suretle lekelenemez ve lekelenemeyecektir.”

Vali Gökay, seçim öncesi şehir gezilerine ağırlık vermiştir. Geziler sırasında gittiği her ilçede seçim teminatları (“Önümüzdeki seçimlerde hiçbir surette hile yapılmayacaktır. Ben içinizden yetişmiş bir valiyim. Onun için sizleri benim gibi kimse anlayamaz”) vermeye devam etmiştir. Aynı zamanda hem CHP hem de DP teşkilatlarını ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.²³³

Seçimlere 70 gün kala İstanbul il seçim kurulu 9. Asliye ceza reisi Seyfettin Uğurun başkanlığında çalışmalarına başlamıştır. Seçim kurulu üyeliklerine kura ile şehir meclisinden 4 üye seçilmiştir. Parti temsilcisi olarak her parti beş asli ve iki yedek üyeyi kurul için belirlemiştir. Böylece seçimlerin demokratik bir süreç içerisinde temini sağlayacak il seçim kurulu oluşturulmuştur.²³⁴

Seçim haftasında şehirdeki siyasi siyasi propagandalar CHP lideri İsmet İnönü ve DP lideri Celal Bayar’ın katılımıyla son bulmuştur. İnönü, vilayeti ziyaret etmiş, Taksim’de miting yaptıktan sonra şehirde gezinti yapmış ve İstanbulluların nabzını

²³¹ *Son Posta*, 19 Şubat 1950.

²³² *Son Posta*, 2 Mart 1950.

²³³ *Son Posta*, 3 Mart 1950.

²³⁴ *Son Posta*, 5 Mart 1950.

tutmaya çalışmıştır. Akşam saatinde Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir. Buradaki görüşmelerinden sonra Ankara'ya gitmek üzere Haydarpaşa Garı'na hareket etmiştir. İnönü, Ankara'ya vali, 1. Ordu müfettişi, İstanbul komutanı, birçok general ve amiral ile birlikte şehrin devlet erkânı tarafından uğurlanmıştır.²³⁵ Bayar, İstanbul'a İzmir'den uçakla gelmiştir. Havaalanında Adnan Menderes, Fuad Köprülü, partinin il başkanı Enver Adakan, parti müfettişi Hüsnü Yaman ve partililerce karşılanmıştır.²³⁶ DP parti genel başkanı, ertesi gün İstanbul ilçelerini gezmiş ve Taksim'de halka hitap etmiştir. 14 Mayıs seçimleri öncesinde İnönü ile Bayar arasındaki en önemli tartışma, İstanbul Radyosu'nun İnönü'nün Taksim mitingini yayınlaması teşkil etmiştir.²³⁷

Seçimler öncesi CHP, DP VE MP İstanbul'dan TBMM'ne gidecek 27 milletvekilini kazanmak için listelerini güçlü adaylardan oluşturmaya çalışmışlardır.

CHP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Burhan Felek (Muharrir), İlhami Sançar (Avukat – CHP İl İdare Kurulu Başkanı), Hüseyin Cahit Yalçın (İstanbul Milletvekili), General Refet Bele (İstanbul Milletvekili), Prof. Haşim Rafet Hakarar (Baro Başkanı), Zühtü Tetey (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı) ve Muhittin Üstündağ (İstanbul Eski Vali ve Belediye Başkanı).²³⁸

DP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Celal Bayar (Parti Kurucusu – Genel Başkan), Adnan Menderes (Parti Kurucusu), Fuad Köprülü (Parti Kurucusu), Enver Adakan (Parti İl Başkanı), Dr. Mükerrerem Sarol (Operatör), Ahmet Hamdi Başar (İstanbul Tüccar Derneği Kâtibi), Nihat Reşat Belger (Atatürk'ün Doktoru), Ali Fuat Cebesoy (Atatürk'ün silah arkadaşı), Faruk Nafiz Çamlıbel (Şair ve Yazar), Salamon Adatto (Avukat) ve Dr. Andre Vahram (Ermeniler Umumi Meclis Başkanı).²³⁹

MP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Bayan Fitnat Fevzi Çakmak (Seçimlerden Önce Vefat Eden Mareşal Fevzi Çakmak'ın Eşi), Hikmet Bayur (Genel Başkan), Sadık Aldoğan (Afyon Milletvekili), Osman Nuri Koni (İstanbul Milletvekili), Enis Akaygen (İstanbul Milletvekili), Ahmet Tahtakılıç

²³⁵ *Son Posta*, 12 Mayıs 1950.

²³⁶ *Son Posta*, 12 Mayıs 1950.

²³⁷ *Son Posta*, 13 Mayıs 1950.

²³⁸ *Son Posta*, 23 Nisan 1950.

²³⁹ *Son Posta*, 23 Nisan 1950.

(Kütahya Milletvekili), Osman Bölükbaşı (Gene Kurul Üyesi), ve Fuat Arna (Muharrir – Hukukçu).²⁴⁰

Milletvekili genel seçimlerinde partilerin aday listelerinde, CHP eski vekilleri, bürokratları, gazetecileri, işçi temsilcilerini ve hukukçuları ağırlıklı olarak listesine almıştır. DP parti kurucuları, Atatürk'ün bir şekilde yakınında bulunmuş kişiler ile şehirde tüccar olarak temayüz etmiş kişileri listelerine almıştır. MP ise partinin önde gelen isimleri ile eski milletvekillerini listelerine almıştır. Bu partiler, listeleri oluştururken şehirdeki Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklarını ihmal etmeyerek Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşlarından da adaylar gösterilmiştir.

14 Mayıs 1950 günü milletvekili genel seçimleri İstanbul'da vukuatsız bir şekilde yapılmıştır.²⁴¹ Seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 559 798 (Tablo 7) seçmendi. Kayıtlı seçmenlerin katılım sayısı 453 362, katılım oranı ise % 81 idi. Bu katılım oranı 1950 – 1960 arasında yapılan seçimlerin en yükseğiydi. Partilerin aldıkları oy sayısı ve oranları şu şekildedir: DP (238 763 - % 56,6), CHP (110 299 - % 26,2) ve MP (72 737 - % 17,2). Alınan bu oy sonuçları ve seçim sistemi gereği İstanbul'dan çıkarılan 27 milletvekilinin tamamı DP'den olmuştur.

Milletvekili genel seçimlerinden sonra 13 Ağustos 1950 günü muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerden DP, genel seçimlerdeki başarısını artırarak çıkmıştır.²⁴²

3 Eylül 1950 günü belediye seçimleri yapılmıştır. İstanbul şehir meclisi üyeliklerini (11 ilçede 68 üye) DP partisi kazanmıştır.²⁴³

İstanbul şehrinde açık bulunan iki İstanbul milletvekilliği için 16 Eylül 1951 günü milletvekili ara seçimleri kararı alınmıştır. Milletvekili ara seçimlerinin İstanbul şehri parti adayları şöyledir: DP adayları Hadi Hüsmen (Tekel Eski Genel Müdürü) ve Seyfi Uran (Sayıştay Eski Başkanı); CHP adayları Necmettin Sadak (Dışişleri Eski Bakanı – Ziya Gökalp'in yanında Sosyoloji Müderris Muavini – Akşam Gazetesi (1917) Kurucusu) ve Lütfi Kırdar (Balkan, I. Dünya ve İstiklal Savaşları'nda Göz Doktoru – Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Sahibi - İstanbul Eski Valisi Ve Belediye Başkanı); MP'nin adayları Sadık Aldoğan (Balkan ve I. Dünya Savaşlarında Subay - General –

²⁴⁰ *Son Posta*, 24 Nisan 1950.

²⁴¹ *Son Posta*, 15 Mayıs 1950.

²⁴² *Son Posta*, 15 Ağustos 1950.

²⁴³ *Son Posta*, 5 Eylül 1950.

Afyon Eski Milletvekili) ve Ahmet Oğuz (Eski Milletvekili – Berlin Üniversitesi İktisat Doktorası Sahibi). Bu milletvekili ara seçimlerinde Sosyalist Parti'den iki işçi, aday olmuştur: Esat Adil Müstecabi ve Şükrü Kaya'dır.²⁴⁴

16 Eylül 1951 günü milletvekili ara seçimleri İstanbul'da vukuatsız bir şekilde yapılmıştır. Seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 559 398 (Tablo 7) seçmendi. Kayıtlı seçmenlerin katılım sayısı 176 208, katılım oranı ise % 29,59 idi. Partilerin aldıkları oy sayısı ve oranları şu şekildedir: DP (79 763 - % 60,37) ve CHP (52 364 - % 39,63). Alınan bu oy sonuçları ve seçim sistemi gereği İstanbul'dan çıkarılan iki milletvekilinin ikisini de DP almıştır.

2 Mayıs 1954 milletvekili genel seçimlerin hazırlıkları söz konusu yılın ilk aylarında başlamıştır. İstanbul valiliğine seçim hazırlıkları başlanması tebliğ edildikten sonra şehirde hummalı bir çalışma yürütülmüştür.

Seçimler öncesi DP, CHP ve CMP İstanbul'dan TBMM'ne gidecek 29 milletvekilini kazanmak için listelerini güçlü adaylardan oluşturmaya çalışmışlardır.

DP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Celal Bayar (Cumhurbaşkanı), Adnan Menderes (Başbakan – Genel Başkan), Fuad Köprülü (Parti Kurucusu), Hamdullah Suphi Tanrıöver (Eski Milli Eğitim Bakanı – Yazar), Dr. Mükerrerem Sarol (Operatör), Ali Fuat Cebesoy (Atatürk'ün Silah Arkadaşı), Faruk Nafiz Çamlıbel (Şair ve Yazar), Zeki Rıza Sporel (Baytar – Futbolcu – Eski Milletvekili) ve Lütfi Kırdar (Balkan, I. Dünya ve İstiklal Savaşları'nda Göz Doktoru – Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Sahibi – İstanbul Eski Valisi ve Belediye Başkanı).²⁴⁵

CHP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Şemsettin Günaltay (Eski Başbakan – İstanbul İl Başkanı), Tevfik Sağlam (İÜ Eski Rektörü – Verem Savaş Derneği Başkanı), İlhami Sançar (Avukat), Hüseyin Cahit Yalçın (eski İstanbul Milletvekili), Ferit Melen (?) ve Burhan Felek (Muharrir).²⁴⁶

CMP'nin Milletvekili Aday Listesinde Ön Plana Çıkan İsimler Şunlardır: Ahmet Tahtakılıç (Kütahya Eski Milletvekili), Sadık Aldoğan (Afyon Eski Milletvekili),

²⁴⁴ *Vatan*, 16 Eylül 1951.

²⁴⁵ *Vatan*, 30 Nisan 1954.

²⁴⁶ *Vatan*, 30 Nisan 1954.

Osman Bölükbaşı (Gene Kurul Üyesi), Fuat Arna (Muharrir – Hukukçu), Ahmet Oğuz (Eski Milletvekili – Berlin Üniversitesi İktisat Doktorası Sahibi) Ve Enis Akaygen (İstanbul Eski Milletvekili).²⁴⁷

Milletvekili genel seçimlerinde partilerin aday listelerinde, DP parti kurucularını, Atatürk'ün bir şekilde yakınında bulunmuş kişileri kurmuştur. Aday listesini iki önemli isimle güçlendirmiştir: Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Lütfi Kırdar. CHP ise yine eski vekilleri, bürokratları, gazetecileri, işçi temsilcilerini ve hukukçuları ağırlıklı olarak listesine almıştır ama 1950 seçimlerindeki aday listesine göre zayıf kalmıştır. CMP ise MP'nin devamı olarak partinin önde gelen isimleri ile eski milletvekillerini listelerine almıştır. Bu seçim listesi 1950 seçimlerindeki aday listesinin benzeri isimlerinden oluşturulmuştur. Bu seçimlerde de partilerin listeleri oluştururken şehirdeki Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklarını ihmal etmediği, Rum, Ermeni ve Musevi Türk vatandaşlarından da adaylar gösterilmiştir.

2 Mayıs 1954 günü milletvekili genel seçimleri İstanbul'da vukuatsız bir şekilde yapılmıştır.²⁴⁸ Seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 685 091 (Tablo 7) seçmendi. Kayıtlı seçmenlerin katılım sayısı 545 867, katılım oranı ise % 79,7 idi. Bu katılım oranı 1950 seçimleri katılım oranına göre biraz düşüktür. Partilerin aldıkları oy sayısı ve oranları şu şekildedir: DP (338 010 - % 63,8), CHP (143 705 - % 27,8) ve CMP (43 420 - % 8). Alınan bu oy sonuçları ve seçim sistemi gereği İstanbul'dan çıkarılan 29 milletvekilinin tamamı DP'den olmuştur.

Milletvekili genel seçimlerinden sonra 7 Kasım 1954 günü muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerden DP, genel seçimlerdeki başarısını artırarak çıkmıştır.²⁴⁹

13 Eylül 1955 günü belediye seçimleri yapılmıştır. Muhalefet seçimlere katılmamıştır. İstanbul şehir meclisi üyeliklerini DP partisi kazanmıştır.²⁵⁰

27 Ekim 1957 milletvekili genel seçimlerin hazırlıkları Eylül ayı başından itibaren şehirde başlamıştır. Seçim hazırlıkları günlerinde vilayet binası menderes tarafından seçim karargâhı gibi kullanılmıştır. Özellikle milletvekilliği istikbali gözetleyen generallerden istifa edenler ve emekli olanlar vilayetin merdivenlerini aşındırmaktaydılar. Bu yüksek askeri rütbeli zevattan 1. Ordu müfettişliğinden henüz

²⁴⁷ *Vatan*, 30 Nisan 1954.

²⁴⁸ *Vatan*, 3 Mayıs 1954.

²⁴⁹ *Son Posta*, 8 Kasım 1954.

²⁵⁰ *Son Posta*, 15 Kasım 1955.

istifa eden orgeneral Nazmi Ataç (ki vakti zamanında Kazım Karabekir'in yaverliğini yapmıştı) İstanbul milletvekili adayı olmuştur.²⁵¹

1957 seçim sürecinde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, DP için kırılma noktası olmuştur. İstanbul parti yönetimi ve partililer kendilerini onun milletvekilliği adaylığını kabul edeceklerine fazlasıyla kaptırmışlardı. Gökay, 5 Temmuz'da çıktığı 3 aylık iznini kullanmak üzere Avrupa'daydı ve henüz dönmemişti. Partililerin coşkusu, İçişleri Bakanı Namık Gedik yaptığı açıklamalarla ("Profesör Gökay, yakında yapılacak mebus seçimlerinde DP'den aday konması hususunu yazılı olarak talep etmiştir") zirveye çıkmıştır. Nitekim Gökay 23 Eylül 1957 tarihinde Ankara Vapuru ile İstanbul rıhtımına yaklaştığında şaşakalmıştır. DP'liler, evvelden Gökay'a düşman olan olmayan herkes rıhtımda yerini almıştır. Büyük bir sevgi seli ile "vali babalarını" karşılamışlardır. Gökay, rıhtıma ayağını basar basmaz bizzat Emniyet Müdürü Hayrettin Nakipoğlu'nun nezaretiyle vilayete kaçırılmıştır. Geride kalan Bayan Gökay, vilayette eşine kavuştuğunda derin bir "çok şükür" çekmiştir. Gökay, gösterilen tüm ilgi ve alakaya gülümseyerek sadece "zahmet etmişsiniz, zahmet etmişsiniz" karşılığını verebilmiştir. DP'liler Gökay tatildayken bütün hesapları yapmışlardı. Vali, eğer DP'nin adaylık teklifini kabul ederse İstanbul'daki oy sayıları tavan yapacaktı. Yok, eğer reddederse veya zinhar muhalif bir partiye geçerse hesaplar altüst olacaktı. Gökay, bu ilgi ve alakaya karşı, "İstanbul halkının gösterdiği sempatiye karşı parlamento hayatına girmek niyetinde değilim! İstanbul'a vali olarak döndüm ve vazifeme başlayacağım." demecini vermiştir.²⁵²

1957 İstanbul seçimleri, Türk siyasi hayatında, özgün yeri olan demokrasi olaylarından birisi olarak gerçekleşmiştir. Şehirde seçimleri kazanmak adına kıyasıya bir mücadele gözlemlenmiştir. Öyle ki bu seçimler ne 1950 ne de 1954 seçimlerine benzemiştir. DP, 3. seçimine belli sıkıntılarla girmekteydi ve oy oranı düşebilir dolayısıyla varlık sebebi / tutunduğu tek sağlam dal "milli irade" zayıflayabilirdi. CHP ise ekonomik hayatın her geçen gün bir dar boğaza girmesinden ve şehirdeki imar ve istimlâk işlerinden mağdur olanların sayısının artmasından umutlanıyordu. Siyasetin bu iki güçlü aktöründe hissedilen "korcu (DP) ve umut (CHP)", (Bu kıyaslama 1950 seçimlerinde güven (CHP) ve umut (DP); 1954 seçimlerinde güven (DP) ve ümitsizlik (CHP) şeklindeydi.) İstanbul'un artan oylarının "iktidarı değiştirebilme" potansiyeliyle

²⁵¹ *Vatan*, 18 Eylül 1957.

²⁵² *Vatan*, 24 Eylül 1957.

birleşince katmerleşmiştir. İstanbul her geçen gün nüfus olarak artmıştı. Bu artışın doğal sonucu kayıtlı seçmen sayısı artmıştır. Buna bağlı olarak şehre düşen milletvekili sayısı da doğru orantıda yükselmiştir. Seçim sonucunun matematiği o dönem netti: fazla oy alan bütün vekillikleri almaktaydı. İstanbul 1957 seçimlerinde 39 milletvekili çıkarmaktaydı. İstanbul'daki seçimler kazanılırsa veya kaybedilirse rakip parti ile aralarında 78 vekillik bir makas söz konusu olacaktı. Her iki parti de bunun bilincindeydi. Partilerin, içinde buldukları haleti bir nebze olsun Vatan Gazetesi'nin "İstanbulun Tansiyonu En Gergin Halinde" başlığıyla çıkan haberi aksettirmişti.²⁵³

"CHP ve DP'nin 27 Ekim seçimleri arifesindeki son büyük mitingleri, bugün Taksim meydanında yapılacaktır. Her iki parti de bugünkü mitinglerine büyük ehemmiyet vermiş ve hararetle hazırlanmışlardır. Bu hazırlıklarla İstanbulun siyasi tansiyonu en gergin halini almış bulunmaktadır. Bugünkü mitinglerin taksim meydanına görülmemiş mahşeri bir kalabalık toplanmasına vesile olacağına muhakkak nazarı ile bakılmakta ve geniş ölçüde inzibati tedbirler alınmaktadır."

Taksim mitingleri, aynı gün içinde DP sabah 9.00 – 12.00 arasında, CHP 14.00 – 17.00 arasında yapılmıştır. Bayar, gazetelerin "Taksim'in muhteşem manzarası" diye tanımladığı kalabalığa "Türkiye 30 yıl sonra 50 milyonluk küçük bir Amerika olacak" vaadiyle seslenmiştir.²⁵⁴ İnönü, Taksim'den ve Taksim'in 1950 yılındaki miting gösterisinden dertliydi. O vakit, kalabalığın görüntüsünün anlamını Başbakan Şemsettin Günaltay'ın yadigârı, Ord. Prof. Dr. İstanbul Valisi ve Belediye Başbakanı Fahrettin Kerim Gökay, İsmet İnönü'ye özetlemişti: "İşte Paşam İstanbul!". Fakat seçim sonuçları İnönü için inkisarı hayal olmuştu. Şimdi ise gazete başlıkları "CHP'nin dünkü taksim mitingi 1950'yi bastırdı, İnönü, 200 bin İstanbullu'yu selamladı" diye haber yapmıştır.²⁵⁵ Bayar ve İnönü iki ezeli rakip olarak kozlarını Taksim'de paylaşırken, Menderes ertesi gün Fatih'te 145 dakikalık bir konuşma yapmıştır. Menderes, mitingde İnönü'ye seslenmiştir: "Sen yalnız fitnenin ve soğuk harbin mucidisin Paşam!"²⁵⁶ Liderler, meydanlar, mitingler, vaatler ve sözlü atışmaların hepsi, İstanbullu için bir çeşni olmuştur. Bu çeşniye rıhtıma yanaşan Sameland Vapuru'nun gelişi de katılmıştır.

²⁵³ *Vatan*, 20 Ekim 1957.

²⁵⁴ *Vatan*, 21 Ekim 1957, bkz. Ek 11.

²⁵⁵ *Vatan*, 21 Ekim 1957.

²⁵⁶ *Son Posta*, 22 Ekim 1957.

Vapur, seçimlere üç gün kala şehre 300 ton (80 tonu İstanbul'un hakkıydı ve bu miktar 100'er gr'lık paketler halinde şehirdeki her haneye taksim edilecekti.) kahve getirmiştir. Dağıtımın seçim gününe yetişmesi önemli değildi; İodos vapurdaki kahvenin kokusunu çoktan köpürtmüş ve İstanbullular, o kokuyu çoktan sinelerine çekmiştir.²⁵⁷

Seçimler öncesi DP, CHP, CMP, Hürriyet Partisi İstanbul'dan TBMM'ne gidecek 39 milletvekilini kazanmak için listelerini güçlü adaylardan oluşturmaya çalışmışlardır.

DP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Celal Bayar (Cumhurbaşkanı), Adnan Menderes (Başbakan – Genel Başkan), Hadi Hüsmen (Gümrük Ve İnhisarlar Vekili), Nazmi Ataç (Orgeneral – 1. Ordu Eski Müfettişi – Kazım Karabekir'in yaveri), Ali Fuat Cebesoy (Atatürk'ün Silah Arkadaşı), Faruk Nafiz Çamlıbel (Şair ve Yazar), ve Lütfi Kırdar (Balkan, I. Dünya ve İstiklal Savaşları'nda Göz Doktoru – Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Sahibi - İstanbul Eski Valisi ve Belediye Başkanı – İstanbul Milletvekili).²⁵⁸

CHP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Şemsettin Günaltay (Eski Başbakan – İstanbul İl Başkanı), Tevfik Sağlam (İÜ Eski Rektörü – Verem Savaş Derneği Başkanı), İlhami Sançar (Avukat), Cemil Sait Barlas (Eski Bakan) Ahmet Hamdi Başar (İstanbul DP Eski Milletvekili) ve Burhan Felek (Muharrir).²⁵⁹

CMP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Tevfik Kamil Koperler, Suphi Batur, Lütfü Bornovalı, Enver Kök, Hasan Dinçer, Hüsnü Zeki Söylemezoğlu ve Orhan Arsal.²⁶⁰

HP'nin milletvekili aday listesinde ön plana çıkan isimler şunlardır: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nihat Reşat Belger, Cihat Baban, Cemal Köprülü, Ziyat Ebüzziya ve Muhlis Ete.²⁶¹

Milletvekili genel seçimlerinde partilerin aday listelerinde, DP parti kurucularını, Atatürk'ün bir şekilde yakınında bulunmuş kişileri korumuştur. Aday

²⁵⁷ *Vatan*, 25 Ekim 1957.

²⁵⁸ *Vatan*, 25 Ekim 1957.

²⁵⁹ *Vatan*, 25 Ekim 1957.

²⁶⁰ *Vatan*, 25 Ekim 1957.

²⁶¹ *Vatan*, 25 Ekim 1957.

listesinde önemli isim eksilmiştir: Fuad köprülü. Köprülü önceki seçimlerde İstanbul'da Bayar ve Menderes ile birlikte en fazla oy alan adaydı ve bu üç adayın oylarını birbirine çok yakındı. "Bizim halkımız okumayı sevmez ama okuyanı, okumuş adamı sever" fehvasınca köprülü şehirde bir efsaneydi: "Berberde tıraş olurken bile kitabı elinden düşürmezmiş" cümlesi halkın kulağındaydı. Bu latifeden öte, gözlenebilir bir veri ise dönemin gazetelerine yansıyan karelerdir. DP iktidara geldiğinden itibaren Köprülü ve Menderes gerek beraber, gerekse ayrı ayrı şehre gelişlerindeki karşılaşmalarında farklı bir hava vardı. Bu karşılaşmalarda ta ki Menderes'in popülerliği artana kadar Köprülü şehirlilerden, basından ve hatta ilgililerden daha fazla alaka görmüştür. Köprülü, hariciye vekili olarak İstanbul üniversitesini 1956 yılının Mayıs ayında ziyaret etmişti. Fuad Köprülü, öğrencilerin tezahüratları altında Hukuk Fakültesi'nin kapısından çıkarken kendini bir anda öğrencilerin omuzlarında bulmuştur. Öğrenciler, Köprülü'yü makam arabasına kadar omuzlarında taşımışlardı.²⁶² CHP eski vekilleri, bürokratları, gazetecileri, işçi temsilcilerini ve hukukçuları ağırlıklı olarak listesine almıştır. CMP partinin önde gelen eski isimleri listede yer almamıştır. Hür Parti ise önceki seçimlerde DP listelerinde yer alıp milletvekili olan Tanrıöver ile Belger'i listesine almıştır. Bu seçimlerde de partilerin listeleri oluştururken şehirdeki Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklarını ihmal etmediği, Rum, Ermeni ve Musevi Türk vatandaşlarından da adaylar gösterilmiştir.

27 Ekim 1957 günü milletvekili genel seçimleri İstanbul'da vukuatsız bir şekilde yapılmıştır.²⁶³ Seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 979 044 (Tablo 7) seçmendi. Kayıtlı seçmenlerin katılım sayısı 616 474, katılım oranı ise % 63,0 idi. Bu katılım oranı 1950 (% 81,0) ve 1954 (% 79,7) seçimlerine göre düşüktür. Partilerin aldıkları oy sayısı ve oranları şu şekildedir: DP (315 967 - % 52,7), CHP (249 097 - % 40,5), CMP (25 779 - % 4,3) ve Hür Parti (15 325 - % 2,5). Alınan bu oy sonuçları ve seçim sistemi gereği İstanbul'dan çıkarılan 39 milletvekilinin tamamı DP'den olmuştur. Bu seçim sonuçlarında DP'nin hem oyları hem de oy oranı bir önceki seçime göre düşmüştür. CHP'nin ise hem oyları hem de oy oranı bir önceki seçime göre artmıştır.

27 Nisan 1958 günü yeni belediye olan Büyükçekmece Belediye şehir meclisi seçimleri yapılmıştır. Seçmen sayısı 848, kayıtlı bu seçmenden 696 seçmen oy

²⁶² *Vatan*, 23 Mayıs 1956.

²⁶³ *Son Posta*, 28 Ekim 1957.

kullanmış. DP 367 ve CHP 284 oy almış. Seçime katılım % 75 nispetinde olmuş ve DP'nin adayları seçimi kazanmıştır.²⁶⁴

10 Ağustos 1958 günü Florya Şenlikköy mahallesinde muhtarlık seçimi yapılmış. CHP 435, DP ise 415 oy almış. CHP muhtarlık seçimini kazanmıştır.²⁶⁵

14 Aralık 1958 günü Silahtar, Eyüb ve Taşlıtarla'daki 8 mahallede muhtarlık seçimi yapılmış. DP 4732, CHP ise 2399 oy almış. DP muhtarlıkları kazanmıştır.²⁶⁶

22 Şubat 1959 günü Beykoz, Büyükçekmece ve Bakırköy'de 8 mahallede muhtarlık seçimi yapılmış. DP 1052, CHP ise 490 oy almış. DP Beykoz'da 5 muhtarlık, Büyükçekmece'de ise 2 muhtarlık kazanmış. CHP Bakırköy Kirazlı'da 29'a karşı 46 oy ile muhtarlığı kazanmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ *Son Posta*, 28 Nisan 1958.

²⁶⁵ *Vatan*, 11 Ağustos 1958.

²⁶⁶ *Son Posta*, 15 Aralık 1958.

²⁶⁷ *Son Posta*, 23 Şubat 1959.

Tablo 7

İstanbul milletvekili genel seçimleri 1950, 1954 ve 1975 yılı ve 1951 ara seçim sonuçları. Her bir seçim için kayıtlı seçmen sayıları, oy kullanan seçmen sayıları, katılım oranları ve milletvekili sayıları. Seçimlere giren siyasi partiler ve her partinin aldığı oy sayısı, oy oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı.

Sıra No	Açıklamalar / Siyasi Partiler	1950	1951	1954	1957	
1	Kayıtlı Seçmen Sayısı	559 798	595 398	685 091	979 044	
2	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	453 262	176 208	545 867	616 474	
3	Katılım Oranı (%)	81,0	29,59	79,7	63,0	
4	Toplam Milletvekili	27	2	29	39	
5	DP	Alınan Oy	238 763	79 763	338 010	315 967
		Oy oranı	56,6	60,37	63,8	52,7
		Milletvekili	27	2	29	39
6	CHP	Alınan Oy	110 299	52 364	143 705	249 097
		Oy oranı	26,2	39,63	27,8	40,5
		Milletvekili	-	-	-	-
7	MP	Alınan Oy	72 737	*	*	*
		Oy oranı	17,2	*	*	*
		Milletvekili	-	*	*	*
8	CMP	Alınan Oy	*	*	43 420	25 779
		Oy oranı	*	*	8	4,3
		Milletvekili	*	*	-	-
9	HP	Alınan Oy	*	*	*	15 325
		Oy oranı	*	*	*	2,5
		Milletvekili	*	*	*	-
10	VP	Alınan Oy	*	*	*	130
		Oy oranı	*	*	*	0
		Milletvekili	*	*	*	-
11	BAĞIMSIZ	Alınan Oy	*	*	10 076	60
		Oy oranı	*	*	1,8	0
		Milletvekili	*	*	-	-

Kaynak: TÜİK Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011. Türkiye İstatistik Kurumu Ankara Haziran 2012. S. 59; Ahmet Kal'a, (hzl.), İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 5 Seçim (1950 – 1995). İstanbul Araştırma Merkezi. İstanbul 1998. s. 135 – 145.

* İşaretili dönemler, ilgili partilerin seçimlere katılmadığını gösterir.

2.2.2. Parti Teşkilatları

1950 – 1960 yılları arası İstanbul şehri siyasi hareketliliğin canlı olduğu bir dönemi yaşamıştır. Bu canlılığın en önemli aktörleri o dönem şehirde faal halde olan siyasi partilerdi. Parti toplantıları, kongreleri ve faaliyetleri, parti içi çekişmeler ve partiler arası mücadeleler şehirdeki siyasi canlılığın etkenlerini oluşturmuştur. Bu dönemde şehirde iktidarı elinde tutan Demokrat Parti ile ana muhalefet olarak görev yapan Cumhuriyet Halk Partisi şehir siyasetinin şekillendiği iki ana mecrası olmuştur. Bu iki partinin ülke siyasetindeki karşılıklı ilişkilerinin birebir yansıması çoğu zaman İstanbul’da da görülmüştür. Aynı şekilde yerel bir siyasi olay olarak şehirde gelişen DP – CHP mücadelesi, ülke siyasetini derinden etkileyen bir gerilime dönüştüğü olmuştur. DP ile CHP arasındaki amansız rekabetinin atmosferinde, şehirde kendine hayat bulmaya çalışan sair partiler de yer almıştır. Bu partilerden kamuoyunda karşılık bulanları Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi olmuştur.

İstanbul’daki parti yapılanmaları il, ilçe, semt, mahalle teşkilatlarını içermekteydi. Toplumsal alan olarak İstanbulluların gündelik hayatında kullandıkları kahve ve lokanta gibi yerlerin siyasi partilere göre yer yer ayrıştığı gözlemlenmiştir. Bu dönem şehrin en küçük idari birimi olan mahallede yaşayan insanların hala birbirini tanıdığı bir zamandır. Mahalle içlerine kadar sokulmuş siyasi parti ocakları bu insanları çok da anlamadıkları tartışmaların peşinden sürüklemiştir. Dahası parti toplantılarının yoğunluğu şehirlilerin zamanını ve enerjisini almıştır. Öyle ki şehirde aynı gün içinde 29²⁶⁸, 55²⁶⁹, 30²⁷⁰, 27²⁷¹, 45²⁷² adet siyasi toplantı ve kongre yapıldığı olmuştur.

Şehirdeki bu yoğun parti toplantıları ve kongreleri, zamanla siyaset konuşulan ve siyaset üretilen yerler kimliğinden çıkıp alabildiğine politize bir hüviyet edinmeye başlamıştır. CHP’nin Nuruosmaniye Ocağı’nın açılışında konuşan partinin yetkililerinden Avni Doğan’ın cümleleri bu durumu örneklendirmiştir: “ Bugünkü partiler arası mücadelenin bizi birbirimizin can düşmanı haline getirmesi büyük

²⁶⁸ *Son Posta*, 1 Nisan 1957.

²⁶⁹ *Vatan*, 27 Mayıs 1957.

²⁷⁰ *Vatan*, 14 Ekim 1957.

²⁷¹ *Son Posta*, 29 Haziran 1959.

²⁷² *Son Posta*, 6 Temmuz 1959.

talihsizliktir.”²⁷³ Doğan’dan kısa bir süre sonra Ahmed Emin Yalman, meseleyi Bayar ve İnönü üzerinden tanımlamıştır.²⁷⁴

“Kimse inkâr edemez ki kin gütmek ve küsmek itiyadı yolumuzun üzerindeki en büyük engeldir. (...) Bu yarayı deşmeye giriştiğimize göre her şeyi apaçık konuşmak zorundayız. Umumi hayatımızda en birleştirici milli kuvvet mevkiinde bulunan Atatürk’ün iki en yakın çalışma arkadaşı arasındaki şahsi dargınlık, memleketteki umumi küskünlük salgınının ana kaynağıdır. Bu iki mühim tarihi şahsiyet, kinleri, küskünlükleri milletin yüksek menfaati için kurban etmek, şahsi hislerinden fedakârlığı milletin huzurunda göze almak imtihanını iyi geçirirlerse ve millete iyi örnek olurlarsa, bütün menfi devreyi tasfiye etmek ve umumi hayatımıza sevgi ve ahenk sokmak için mükemmel imkânlar ele geçirmiş oluruz.”

Bu sürecin arızı boyutunda 1958’lerden itibaren şekillenen “güç birliği” (CHP) ve “vatan cephesi” (DP) kamplaşmaları 27 Mayıs askeri darbesinin yoluna bir şekilde taş döşemiştir. Askeri darbeden kısa bir süre sonra da partilerin ocak ve bucak teşkilatları kapatılmıştır.²⁷⁵

2.2.2.1. DP

Demokrat Parti, Türk siyasi hayatında kendine has özellikleriyle bir geleneğin başlangıcı olmayı başarabilmiş bir siyasi partidir. Bu hüviyetine toplumda bulduğu “taban” ile erişmiştir. Gelenek, parti resmi olarak var olmadığı sonraki süreçlerde bu taban üzerinden devam etmiştir. Partinin bu sıradışı zenginliğinde kuruluş öyküsünde yer alan “demokrasi mücadelesi” etkili olmuştur. 12 Haziran 1945 tarihinde CHP’li 4 vekil (Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü) bir önerge vererek “antidemokratik kanunların ıslahını” istemişlerdir.

21 Eylül 1945 tarihinde CHP divanı, aydın milletvekili Menderes ile Kars milletvekili Köprülü’yü “hareket ve faaliyetlerinin, CHP’nin hareket ve faaliyetlerine

²⁷³ *Vatan*, 3 Ocak 1954.

²⁷⁴ *Vatan*, 14 Nisan 1958.

²⁷⁵ *Son Posta*, 7 Temmuz 1960.

zıt görüldüğü” gerekçesiyle partiden ihraç etmiştir. Bu iki vekili, 27 Kasım 1945 tarihinde İçel milletvekili Koraltan’ın “CHP tüzüğüne aykırı hareketleri” dolayısıyla ihraç edilmesi izlemiştir. Bayar, ihraç edilmeyi beklememiştir. 26 Eylül’de İzmir milletvekilliğini bırakmıştır. 3 Aralık 1945’te de CHP’den istifa etmiştir.

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 tarihinde, Cumhuriyet’in kurucusu ve çeyrek asra yakındır da hükümet eden CHP’ye karşı kurulmuştur. Kurucular, CHP’den zorla atılanlar veya rızayla çıkanlardan oluşmuştur. Parti, tüzüğünde yer alan 1. Madde ile kuruluş amacını açıklamıştır:²⁷⁶

“Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan DP, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.”

“Karşılıklı saygı gösteren parti”, “Geniş ve ileri anlayışlı bir demokrasi” ve “Demokratik bir görüş ve zihniyete sahip siyaset”. DP, saygı ve demokrasi temelli siyaset yapma beyanı ile iktidara talip olmuştur.

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 tarihindeki milletvekili genel seçimleriyle iktidara gelmiştir. Türkiye için değişim vakti, İstanbul için partili yönetim vakti aynı süreçte yol almıştır. 1950’lerden 1960’lara değin DP ile CHP arasındaki ilişkilerin seyri şehirdeki her şeye neredeyse dokunmuştur. Şehrin radyosuna, istimlâk işlerine, tiyatrosuna, imarına, üniversitesine vs. dokunmuştur. Şehirlinin odununa kömürüne, peynirine ekmeğine, işine gücüne istisnasız her şeyine dokunmuştur. Bunun tipik bir örneğini Beykoz Paşabahçe’deki Şişe ve Cam Fabrikası üzerinde görülmüştür. 1952 yılı Şubat ayında söz konusu fabrikada çalışan 9 işçi Beykoz DP teşkilatı başkanlık divanına bir dilekçe vermişlerdir:²⁷⁷

- Fabrikada DP düşmanlığı vardır ve DP’ye mensup kimselerin fazla mesailerini kasten kesilmiştir,
- DP mensuplarına sebepsiz cezalar veriliyor,

²⁷⁶ *Vatan*, 30 Eylül 1960.

²⁷⁷ *Son Posta*, 25 Şubat 1952.

- Ekseriyeti DP'lilerin teşkil ettiği atölyelerin kadrosu üçte bire indirilmiştir.

1950 yılının hemen başında, seçimler öncesinde DP Üsküdar Teşkilatı'nda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Osman Aydın isminde bir halk hatibi “İnsan bir defa doğar ve bir defa ölür. Fakat Halk partisinin idare ettiği bu memlekette yılda 365 defa ölen insanlar vardır” demiştir.²⁷⁸ Bu söz şehri ne kadar temsil eder bilinmez ama 14 Mayıs 1950 seçimleri neticelendiğinde şehirdeki her dört seçmenden üçü CHP'nin iktidarının devamını istememiştir. DP'nin 7 yıllık iktidarı sonucunda İstanbulluların CHP'ye desteği % 25'ten % 40'a çıkmıştır. Bu artış matematiksel olarak her yıl CHP'nin 2 puan kazandığını göstermiştir. Bu artış seyri İstanbul kamuoyunun “siyasi tepkiselliği” hakkında fikir vermiştir.

14 Mayıs sonrasında DP il kongresi Melek Sineması'nda 131 delegenin iştirakiyle toplanmıştır. Partinin il başkanı Safder Od'er idi. DP İstanbul il teşkilatının iktidardaki bu ilk toplantısına başbakan katılmıştır. Kabinesinden 7-8 tane bakan ve partisinden 100'ü aşkın milletvekili Menderes'e eşlik etmiştir.²⁷⁹ 1951 yılı haziran ayında yapılan kongrede Sarıyer'in köylerinden bir delegenin konuşması ilgi çekmiştir. Delege İdris Tansuker, bir köylü olarak karanlık günlerde ellerindeki tek silahın gazeteler olduğunu, demokrasiyi bu gazetelerdeki köşe yazarlarının kaleminin ucundan öğrendiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla “ matbuatı bir bayrak gibi elimizde tutmalıyız” demiş ve kongreden şiddetli alkış almıştır. Kongrede üzerinde durulan ikinci önemli husus “şahsi menfaat peşinde koşan üyeler” ile seçimden önce “İnönüsüz yaşayamayız” diyenlerin şimdi parti içinde itibarlı konumda oldukları konuşulmuştur. Kongre sonunda parti il başkanlığına İstanbul milletvekili Dr. Mükerrerrem Sarol seçilmiştir.²⁸⁰

Sarol'un, gazetelere yansıyan “istediğimi işten çıkarır, istediğimi alırım” sözü parti teşkilatında sıkıntılara neden olmuştur.²⁸¹ Partililerin şikâyetleri üzerine genel kurul kararıyla görevden alınmıştır. 17 Kasım 1951 tarihinde toplanan il kongresinde Necmi Ateş il başkanı seçilmiştir.²⁸² Ateş, partisinin Tepebaşı'ndaki toplantısında

²⁷⁸ *Son Posta*, 6 Mart 1950.

²⁷⁹ *Son Posta*, 10 Haziran 1950.

²⁸⁰ *Vatan*, 10 Haziran 1951.

²⁸¹ *Vatan*, 10 Ekim 1951.

²⁸² *Son Posta*, 18 Kasım 1951.

İnönü'ye yüklenmiştir: “Pırlantalar, elmaslar, köşkler, arsalar ve ecnebi bankalarda ki paralar nerede?” demiştir.²⁸³

1955 yılında İstanbul parti yönetimi 34 yaşındaki Orhan Köprülü'ye emanet edilmiştir. Köprülü, “büyük bir şevk ve azimle vazifemize devam edeceğiz” beyanatıyla görevine başlamıştır.²⁸⁴ Köprülü'nün gazetelerde yer alan “bir partiyi yıkacak şey ancak nüfuz ticaretidir” sözü, her ne kadar sonradan inkâr yoluna gitmişse de parti ile arasında bir gerginlik oluşturmuştur.²⁸⁵ Orhan Köprülü meselesi, kendisi – babası (Fuad Köprülü) – parti (Adnan Menderes) arasında iki ayı aşkın sürüncemede kaldıktan sonra istifa ile sonuçlanmıştır.²⁸⁶ Köprülü, açıklamalarında parti içinde uzun zamandır sıkıntısının olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷

“Parti programının ve tüzüğünün, nasıl ihmal edildiğini ve memleketin demokrasiden peyderpey nasıl uzaklaştığını birçok diğer partili arkadaşlar gibi ben de müşahede etmekle beraber belki düzelir ümidi, vicdanen çok mustarip olmama rağmen, beni de vazifeye devama sürüklüyordu.”

Bu ve benzeri demeçlerinden sonra istifasını bir mektupla Menderes'e bildirmiştir.²⁸⁸

“İşlerin düzeleceği hakkında çok zayıflamış olan kanaatim külliye yok oldu. Artık her şey gösteriyor ki benim için DP içinde kalmak imkânsız bir hal almıştır. Demokrat Parti'den istifa ediyorum.”

Köprülü'nün istifasının siyasi hayata yansımaları DP için olumsuz olmuştur. Orhan Köprülü istifasıyla, hem partinin kurucularından Fuad Köprülü'nün oğlu olması hem de başında bulunduğu yönetimin İstanbul şehri olmasından dolayı DP'nin imajını zedelemiştir.

²⁸³ *Son Posta*, 6 Haziran 1952.

²⁸⁴ *Son Posta*, 14 Haziran 1955.

²⁸⁵ *Vatan*, 4 Mayıs 1956.

²⁸⁶ *Vatan*, 19 Temmuz 1957.

²⁸⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Mühim Bir Vak'a”, *Aydın Tarihi*, Temmuz 1957.

²⁸⁸ *Vatan*, 19 Temmuz 1957.

Orhan Köprülü, DP'den ayrıldıktan iki ay sonra Hürriyet Partisi'ne geçmiş ve HP'nin İstanbul il başkanı olmuştur.²⁸⁹ Hürriyet Partisi kapanınca da CHP saflarında siyasi hayatına devam etmiştir.²⁹⁰

Orhan Köprülü'nün istifası ve başkaca sebeplerden dolayı, Menderes ile Fuad Köprülü arasında 1955'lerden itibaren zayıflayan bağ artık kopma noktasına gelmiştir. Fuad Köprülü, "DP'deki antidemokratik zihniyeti" sebep göstererek istifa etmiştir.²⁹¹

Köprülü'nün istifası üzerine siyasi parti temsilcileri çeşitli demeçler vermişlerdir. CHP adına Genel Sekreteri Kasım Gülek konuşmuştur: "İstifasına memnun olduk. DP kurucularından Fuat Köprülü'nün hürriyet ve demokrasi yolundan ayrılmış olan DP'nin saflarından istifasını, memleket için iyi bir işaret sayarız." demeçini vermiştir.

1958 yılında DP İstanbul il teşkilatı, başkanlarının trafik kazası geçirmesiyle derin bir yasa bürünmüştür. İl başkanı Dr. Cemil Bengü, Londra asfaltında seyir ederken Çobançeşme'de otomobilinin takla atması sonucu hayatını kaybetmiştir.²⁹² Bengü, ölmeden 45 gün önce "gençliğin sosyal ve kültürel davaları" ile ilgilenmek üzere DP İstanbul Gençlik Teşkilatı'nı kurmuştu.²⁹³

Demokrat Parti İstanbul il Teşkilatı 1958 yılı sonundan itibaren CHP'nin oluşturduğu "güç birliği" teşkilatlanmasına karşın şehirde "vatan cephesi" ocaklarının açılışına başlamıştır.²⁹⁴ Menderes, yeni yılın Ocak ayında il başkanlığına gönderdiği 12.1.1959 tarihli yazıda bu durumu teşvik etmiş ve o vakte kadar yapılanlar için de tebriklerini iletmiştir.²⁹⁵

"Vatan cephesine iltihak hususunda partimizin 946 ruhu ve büyük bir heyecan ile gayretler sarf etmesinde şayanı şükran neticeler elde etmektedir. Kısa bir müddet içinde bana gönderilen telgraflardaki iltihakların sayısı iki yüz bine yaklaşmaktadır. Bu muazzam neticenin istihsalinde parti teşkilatımızın sarf ettikleri himmet ve gayretlerin kıymetini tamamiyle takdir ederek bütün arkadaşlarıma en samimi teşekkür hislerimi ifade ederken memleketi tehlikeden tehlikeye sürüklemekte asla tereddüt göstermeyeceği açıkça anlaşılmış olan insafsız ve memleket

²⁸⁹ *Vatan*, 7 Eylül 1957.

²⁹⁰ *Vatan*, 6 Eylül 1959.

²⁹¹ *Vatan*, 8 Eylül 1957.

²⁹² *Son Posta*, 17 Nisan 1958.

²⁹³ *Son Posta*, 27 Şubat 1958.

²⁹⁴ *Son Posta*, 8 Aralık 1958.

²⁹⁵ *BCA*, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 45.270..1, bkz. Ek 10.

menfaatlerine tamamıyla lakayt bir muhalefet karşısında vatani her türlü tehlikeden masun bulunduracak yegâne mevcudiyetin partimiz olduğu şuuruyla bundan böyle daha ileri hizmet ve gayretlerinize intizar etmekte olduğumuzu sevgilerimle arz ederim.”

Vatan cephelerinin açılışı 1959 yılı boyunca hız kesmeden devam etmiştir. 1960 yılı Mayıs ayına gelindiğinde şehrin her tarafına serpilmiş vaziyette 200 civarında vatan cephesi kurulmuştur.

DP İstanbul teşkilatı, hem vatan cephelerinin açılış süreçlerindeki çatışmalardan hem de parti içindeki hizipleşmelerden dolayı gün geçtikçe yapısı bozulmaya başlamıştır. Bu gergin siyasal süreçte parti içi münakaşalar bir anda kavgalara ve hatta silahlı tehditlere dönüşebilmiştir. Eyüp'te,²⁹⁶ Zeytinburnu'nda,²⁹⁷ Fatih'te²⁹⁸ ve şehrin sair yerlerinde vukuatlı DP toplantıları gazete başlıklarına çıkmıştır. Bu toplantıları zaman zaman polis dağıtmak zorunda kalmıştır. Bazı toplantılarda darp ve yaralanmalar olduğu için olaylar savcılığa aksetmiştir. Menderes, 1960 yılının ilk aylarında teşkilatı ıslah için girişimlerde bulunmuştur. DP genel idare kurulu üyelerinden Samet Ağaoğlu ile Emin Kalafat “teşkilat ıslahı” konusunda “re'sen hareket etme yetkisi” ile İstanbul'da çalışmak üzere vazifelendirilmiştir.²⁹⁹

Demokrat parti, 27 Mayıs Askeri Darbesi ile iktidardan düşürülmüştür. Ankara 5. Sulh ceza mahkemesi 1 Eylül 1960 tarihinde DP'nin mallarına ihtiyati haciz kararını vermiştir. Parti, 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştır.³⁰⁰

27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Yassıada'da kurulan darbe mahkemesinde Vatan cephesi davası ele alınmıştır. Dava ile ilgili Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, İstanbul Belediye Başkanı ve DP İl Başkanı Kemal Aygün, Başbakanlık Müsteşarı Dilâver Argun (İstanbul'da başbakanın işlerini takip ile vazifeliydi ve birinci derecede imar işlerinden sorumluydu) ve diğer ilgili zevat sanık olarak yargılanmıştır.

²⁹⁶ *Son Posta*, 20 Temmuz 1959.

²⁹⁷ *Vatan*, 27 Temmuz 1959.

²⁹⁸ *Vatan*, 9 Ağustos 1959.

²⁹⁹ *Vatan*, 9 Mart 1960.

³⁰⁰ *Vatan*, 30 Eylül 1960.

Dava sonucunda, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Kemal Aygün, Dilâver Argun için “vatan cephesi yolsuzluğu anayasayı ihlal suçunun maddi vakiasını teşkil etmiştir” kararı verilmiştir.³⁰¹

2.2.2.2. CHP

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyet’i Devlet’i ile yaşıt bir partidir. 1923 ile 1950 yıllarını kapsayan çeyrek asırlık süreci bu iki yapı karşılıklı bir özdeşleşme ve benzeşme ilişkisinde geçirmişlerdir. CHP, tek parti döneminin doğal iktidarı olarak 1950 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. II. Dünya savaşı sonrasında değişen, iç ve dış şartlar neticesinde Türk siyasal yaşamında çok partili hayat başlamıştır. Çok partili hayatın ilk demokratik seçimlerinde CHP, iktidarı kaybetmiş ve halk tarafından ana muhalefet partisi olarak konumlandırılmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında düzenlenen bütün milletvekili genel seçimlerini DP’ye karşı kaybetmiştir. CHP, ülke genelinde DP’ye karşı kaybettiği gibi İstanbul şehrinde yapılan seçimlerde de aynı akıbete uğramıştır.

1950 – 1960 yıllarında İstanbul’daki siyasi mücadelenin muhalif taraftaki CHP’nin önemli aktörleri İsmet İnönü ve Şemsettin Günaltay idi. 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, partisinin genel başkanı olması ve ailesinin de İstanbul’da yaşaması dolayısıyla şehir siyasetinde sık sık boy göstermiştir. Eski Başbakan Günaltay, parti il teşkilatında aktif rol alması hatta belli bir zaman da il başkanlığı yapması dolayısıyla şehir siyasetini yönlendiren isimlerden olmuştur. Mamafih, 1957 yılı sonuna kadar İstanbul valisi ve belediye başkanı olarak görevde kalan Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, kendisinin tasarrufu ile şehre yönetici olmuştu. Bu durum siyasi hayatın cilvelerindedir: Başbakan iken vali olarak atadığı (Gökay tercihi de kendisine aittir) memurunun yönettiği ilde parti il başkanlığı yapmıştır.

CHP kongreleri ve toplantıları, şehrin önemli siyasi faaliyetlerinden olmuştur. Kongre ve toplantıların ana kurgusu, genelde DP iktidarının icraatlarının eleştirilmesi üzerine kurulmuştur.

³⁰¹ Emine Gürsoy Naskali, (hızl.), *Yassıada Zabıtları VI Vatan Cephesi Davası*, Kitabevi, İstanbul 2011, s. XI.

1953 yılında İlhami Sancar'ın il başkanlığında yapılan CHP il kongresine DP'li milletvekilleri Emin Kalafat ile Senihi Yürüten de misafir olarak katılmışlardır. DP'li vekillerin huzurunda CHP'li delegeler eleştirilerinde hız kesmemişlerdir. CHP'li delege avukat Salih Tüzer, söz sırası kendine geldiğinde konuşmasında Başbakan Menderes'i itham etmiştir:³⁰² “Menderes asabi bir ihtilaç (çarpıntı, çarpınma, seğirme, havale nöbeti tutma) içindedir. Durmadan İnönü nerede? İnönü ne yaptı? İnönü şunu yaptı, İnönü bunu yaptı demekle meşgul.” şeklinde kongre üyelerine hitap etmiştir.

1954 yılındaki CHP il kongresi, partinin mallarına DP'nin dahliyle el konulması vakasının etkisinde geçmiştir. Kongre sırasında delegelerden biri parti münasebetlerinin seyri hakkında il başkanına bir soru yöneltmiştir. CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar soruya net bir cevap vermiş ve delege konuyu daha da üstelememiştir:³⁰³ “(...) Kapınızın önündeki süpürgeye varıncaya kadar her şeyinizi almış olan partiyle (DP ile) münasebet bahis mevzuu olamaz.” demiştir.

1955 yılındaki il kongresine İnönü de katılmıştır. İnönü, önceki senelerdeki kongrelerin bazılarında katılmamıştır. Genel başkanın kongreye gelmemesi delegeler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Delegeler, “kendimizi hala iktidarda hissediyoruz fakat muhalefette olduğumuzu kabul edelim ve kongrelerimize sahip çıkalım” diye serzenişte bulunmuşlardır. İnönü, katıldığı bu kongrede özellikle uzayan konuşmalar sırasında partililerin uzattığı CHP'ye ait çeşitli vesikaları hatıra olarak imzalamakla meşgul olmaktadır. Bu kongrenin sabahki oturumunda başkanlık divanına verilen bir karar üzerine 26 ay hapse mahkûm olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın aynı gün ziyareti kararlaştırılmıştır. Ziyaret için Yalçın'ın tevkif kararı üzerine sakal bırakan Bakırköy e-delegesi Süleyman Namlı görevlendirilmiştir. Namlı, gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ı tedavi altında olduğu Şişli Hastanesi'nde ziyaret etmiştir. CHP'li delege öğleden sonraki oturumda, Yalçın'ın sözlerini kongredeki üyelere aktarmıştır:³⁰⁴ “Merak etmesinler dayanıyoruz. Çıksam bile bu yoldan feragat etmeyeceğim, iki yıl sonra da vazife başına gelince kalemime sarılacağım.” Kongre sırasında ilginç bir enstantane genel kurula gidecek delegelerin seçiminde yaşanmıştır. Kongre divan başkanı oylamalar sırasında oy için kalkan elleri düzenli saymadan kararlar vermesi üzerine delegeler Başkan Ali Emin'i protesto etmişlerdir. Kongrede İnönü de hazır olduğu halde

³⁰² *Vatan*, 10 Ocak 1953.

³⁰³ *Vatan*, 19 Şubat 1954.

³⁰⁴ *Son Posta*, 18 Mart 1955.

üyeler kongreyi geçici olarak terk edip Taksim abidesine çelenk koymaya gitmişlerdir. Kongre sonunda Muhlis Sırmalı CHP İstanbul il başkanlığına seçilmiştir.

1957 yılı Şubat ayında CHP İstanbul Teşkilatı'nda var olan hizipleşmeler gün yüzüne çıkmıştır. Süreç içinde Başkan Muhlis Sırma istifa kararı almış ve teşkilat çözülme eğilimleri göstermiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, parti il teşkilatında yaşanan gelişmelere vaziyet etmiştir. Taraflarla ve il idare kurulu üyeleri ile liman Lokantası'nda bir öğlen yemeği tertip etmiş ve yaşanan olumsuz durum atlatılmıştır.³⁰⁵

1958 tarihli İstanbul kongresi, Şemsettin Günaltay'ın il başkanlığı tek aday olarak ileri sürülmesi üzerine hadiseli başlamıştır. Kongrede tansiyonun zaman zaman yükselmesi üzerine zabıta ve polis müdahaleleri söz konusu olmuştur. Delegelerin bütün itiraz ve gürültülerine rağmen başkanlık için Günaltay tek aday gösterilmiş ve il başkanı olarak seçilmiştir. Kongrede bir yıl önce DP'ye kaptırılan İstanbul seçimleri de (27 Ekim 1957 seçimlerinde DP %52,7, CHP %40,5 oranında oy almış, iki parti arasındaki oy farkı 66 870 seçmendir.) eleştiri konusu olmuştur. Delegeler, parti idarecilerini ki hemen hepsi kongrede hazırды, uyumakla itham etmişlerdir. Delegelerden birisi “ Parti öncülerimiz uyumasaydı, İstanbul seçimlerini vermezdik!” demiştir.³⁰⁶

Kongrede, Genel Başkan İsmet İnönü de konuşmuştur. İnönü, 1957 seçimlerini değerlendirmiş, basın hürriyeti üzerinde durmuş ve parti münasebetleri muvacehesinde iç huzur meselelerine değinmiştir.³⁰⁷

“(…) Biz 1957 seçimleri için yalnız bir şey istiyoruz. Bu seçimlerin verdikleri derslerden istifade ederek, gelecek seçimlerin dürüst şartlar altında icra olunacağını vatandaşa taahhüt edilmesi. Bugünkü iktidarla milletin serbest, dürüst, eşit seçim hakkı arasında çetin bir mücadele karşımızda durmaktadır. Bu mücadelede milletin zaferi, her manasıyla vatanın selameti demektir. Bunu vatandaşın zihnine iyice yerleştireceğiz.

(…) Bu geçen sene zarfında basın hürriyeti meselesi had bir safhaya girmiştir. Basınımız ölçsüz tazyikler altında maddi, manevi tahribata uğramaktadır. Vazife uğruna hapse giren gazeteciler, şerefli vatandaşın en yüksek itibarına erişmektedirler. Basın hürriyetinin kesin zaferi, bir avuç şerefli idealistin fedakârlığı ile emniyete alınmaktadır!

³⁰⁵ *Son Posta*, 22 Şubat 1957.

³⁰⁶ *Son Posta*, 12 Ekim 1958.

³⁰⁷ *Son Posta*, 13 Ekim 1958.

Kanun önünde vatandaşa eşit hak ve eşit muamele düsturuna itiraz eden yeryüzünde hiçbir rejim hiçbir idare yoktur. Saadet ve felaket, hiçbir hadise, Demokrat iktidarı vatandaşa karşı eşit nazarla bakmaya teşvik edemiyor. Endişe ediyorum ki; partizan zihniyeti bu derece ileri vâdirmiş olanlar, vatandaşı bir kitle olarak toplamak icap edecek zamanlarda çok güçlüğe uğrarlar.”

11 – 12 Ekim 1958 tarihlerinde CHP İstanbul il teşkilatının yaptığı kongre, hem Ord. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay’ın il başkanı seçilmesinden ve hem de genel başkan İnönü’nün konuşmasında değindikleri bakımından farklılık arz etmiştir. CHP kongreleri genelde “demokratik bir havada” geçmiştir. Delegelerin parti il idare kurulu faaliyet raporlarını eleştirirken, il idare kurulu oluştururken bu demokratik hava gözlemlenmiştir. Partililerin serbest eleştiri haklarına ve seçim hürriyetlerine İnönü de eski kongrelere de müdahil olmamıştır. 1958 yılı ortalarından itibaren CHP teşkilatı sistemli bir muhalefetin plan ve programını yapmıştır. Nitekim Günaltay, 1960 yılı Haziran ayında CHP İstanbul il başkanlığından istifasını sunduğu zaman ki beyanı bu konuda fikir vermektedir. Şemsettin Günaltay, genel başkan İsmet İnönü’ye hitaben çektiği istifa telgrafında özetle şöyle demiştir:³⁰⁸ DP iktidarına karşı tesanütle mücadeleye devam etmek üzere parti teşkilatının isteğiyle İstanbul il başkanlığı vazifesini yüklendiğini hatırlatmıştır. O zamanlardan bugüne fasılasız devam eden mücadeleleri neticesinde yorulduğunu belirtmiştir. Günaltay, telgrafında mücadele sürecindeyken münasip bir zamanda istifa edip dinlenmeye çekileceğini kararlaştırdığını ifade etmiştir:“ ... Şanlı Türk ordusunun Türk milletine insanlık camiası içinde layık olduğu şerefli mevki tekrar kazandırmış olması sebebiyle ...” beklediği münasip zamanın gelmiş olduğunu, bundan sonra daha çok zindeliğe ihtiyaç gösteren vazifesinden istifa ettiğini bildirmiştir.

2.2.2.3. MP, CMP, CKMP, HP

Millet partisi, DP’nin içinde gelişen muhaliflerce 1948 tarihinde kurulmuştur. Kuruculardan Mareşal Fevzi Çakmak ve Yusuf Hikmet Bayur öncülüğünde DP’den

³⁰⁸ *Son Posta*, 19 Haziran 1960.

ayrılanlar, Millet Partisi'ni gerçek muhalif bir parti (DP için muvazaa diyorlardı, yani DP'nin CHP ile danışıklı dövüş yaptığını ileri sürmekteydiler.) olarak Türk siyasi hayatında büyümek istemişlerdi. MP, 14 Mayıs milletvekili seçimlerinde İstanbul şehrinde % 17,2 oranında (Türkiye Geneli % 3,11) oy almıştır.

Parti, 1952 yılında İstanbul'da il kongresi yapmıştır. Kongreye, genel başkan Dr. Mustafa Kentli ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı katılmıştır. Kentli ve Bölükbaşı kongrede birer konuşma yapmışlardır. Hatipler, memlekette hürriyet olmadığını ve dini ibadetlerin serbestçe yapılamadığından şikâyet etmişlerdir. Bölükbaşı, sözlerini Menderes'e atıf yaparak bitirmiştir:³⁰⁹ “ Biz dört senede Adnan Menderes'i demokrat yapamadık, dağ başındaki onbaşıyı nasıl yapacağız.” demiştir.

Millet Partisi, rejim aleyhinde hareketlerde bulunduğu iddia ve hükmüyle Ankara sulh ceza hâkimliği kararınca kapatılmıştır. Bu karar doğrultusunda, partinin İstanbul'daki il, bucak ve ocak merkezleri zabıta tarafından mühürlenmiştir.³¹⁰

1954 tarihinde Millet Partisi kapatılınca yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. CMP'nin genel başkanlığını Osman Bölükbaşı yapmıştır. Parti, İstanbul'da iki seçime girmiştir. 2 Mayıs 1954 seçimlerinde şehirden % 8 oy almıştır. 27 Ekim 1957 seçimlerinde ise oy oranı % 4,3 e düşmüştür.

1958 yılında CMP, Türkiye Köylü Partisi ile birleşip, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır. CKMP, Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde siyasi mücadelesini sürdürmüştür.

1959 tarihinde Taksim Belediye Gazinosu'nda yapılan kongrede delegeler, partiye ve il idare kuruluna yönelik eleştiriler yapmışlardır.³¹¹ Beykoz teşkilatından Sıddık adında bir delege basından şikâyetçi olmuştur: “ Bizim partinin haberlerine Lüks Nermin (o dönem randevu evi işleten bir kadın) kadar yer vermiyorlar.” demiştir. Zeytinburnu delegesi A. Turalı da “Gecekondu sakinlerinin, insanların en iptidai haklarından mahrum olarak yaşadıklarını” belirtmiştir. Kadıköy delegesi Bahattin Erman, CKMP politikasının “siyasi nutuk havasından” (Osman Bölükbaşı'nın saatler süren nutuklarına atıf yapıyor) çıkarılması gerektiğini söylemiş ve ilave etmiştir:

³⁰⁹ *Son Posta*, 20 Nisan 1952.

³¹⁰ *Vatan*, 9 Temmuz 1953.

³¹¹ *Vatan*, 25 Ekim 1959.

“CKMP, artık ilmi bir hüviyete kavuşmalı.” demiştir. Sarıyer delegesi Şükrü Kocaacar delegelerin ilgisini çeken bir konuşma yapmıştır:

“İl idare kurulu üyeleri, hangi ilçe çok delege çıkarıyorsa o ilçelere gitmişlerdir. seçim zamanı, herkes mebus veya vekil olacağım diye çalışıyor. Seçimden gayri zamanlarda ortada kimse yok. Bunları söyleyince kötü oluyoruz. Hiç birimizin tenkide tahammülü yok. Ocak başkanından genel başkanımıza kadar hiçbirimiz tenkide tahammül edemiyoruz.”

CKMP İstanbul İl Başkanı Hayri Çobanoğlu, kongrede okuduğu parti faaliyet raporunda şehir meseleleri üzerinde durmuştur:

“Belediyenin bugün İstanbul şehrinin ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir duruma düşmüş bulunduğunu müşahede ettiğimiz gibi bilhassa hayat pahalılığı altında ezilen şehir halkının tahammül edemeyeceği zamlarla mükellef kılınmamasını görmek isteriz. Vatandaşı istikbale muzâf (bağlı, yönelik) hareketlerden alıkoyan ve türlü tereddütlere vesile teşkil eden imar durumundaki istikrarsızlığa da bir nihayet verilmesini tekrar ederiz.”

Hürriyet Partisi, İstanbul il teşkilatı 14 Ocak 1956 tarihinde kurulmuştur. Teşkilatı kurmak için Enver Adakan ve Prof. Dr. Nihat Reşat Belger görevlendirilmiştir. Adakan ve Belger beraberce vilayete giderek Vali Gökay’a il teşkilat kurucularının listesini ve parti tüzüğünü vermişlerdir.³¹² Gökay, her ne kadar valiliği süresince aktif siyasetten uzak durmuş olsa da kuruluş evraklarını teslim aldığı HP, O’nun 1960 sonrasında siyaset yapacağı (milletvekili ve bakan olarak) çatı olmuştur. Adakan, gazetecilere “Çok sevdiğimiz İstanbul şehrine ahlak ve fazileti esas tutan Hürriyet Partisi’nin İstanbul ili müteşebbis heyetini sunuyoruz. Bu arada partinin mümessili olarak da vazifemizi müdrik bulunuyoruz.” şeklinde demeç vermiştir.

³¹² *Vatan*, 15 Ocak 1956.

Hürriyet Partisi İstanbul il teşkilatı teşkil edildikten sonra kurucular kendi aralarında toplanarak gizli oyla yaptıkları seçimle Muhittin Akdik'i il başkanlığına getirmişlerdir.³¹³

Patinin İstanbul il teşkilatı, DP'den ayrılan Orhan Köprülü'nün HP'ye katılmasıyla güçlenmiştir. Köprülü, "HP, gelişen şartlar karşısında DP'nin tabii devamı saydığım için kendimi parti değiştirmiş kabul etmiyorum." şeklinde beyanatta bulunmuştur.³¹⁴ Köprülü, eylül ayında yapılan kongrede de il başkanı olarak seçilmiştir.³¹⁵

Hürriyet Partisi, 27 Ekim 1957 milletvekili genel seçimlerine katılmıştır. Seçimlerde, % 2,5 oranında oy almıştır.

2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları

İkinci dünya savaşını kazanan batılı devletler katılımcı demokrasinin sair devletlere ihracını önemsediler. Bu temel anlayış çerçevesinde Türkiye siyasetinde çok partili hayata geçildi. Demokrasinin evvela partide başlamasının tipik bir örneği CHP içinde yaşandı: 10 Mayıs 1946 yılında CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda İsmet İnönü'nün "Milli Şef" ve "Ebedi Genel Başkan" unvanları kaldırıldı. Bu ana değişimden 1946 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası İstanbul ilerleyen zamanlarda gerçekleşecek sivil toplum hareketliliğinin zemini olmuştur.

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle Türk toplumunun en büyük ticaret, sanayi, kültür, eğitim, vergi, hizmet, işçi ve işveren devi olan İstanbul bu yeni özgürlükçü, liberal ve çoğulcu yapılanmanın sürecine kendini hazırlamaya başlamıştır. Yeni iktidarla başlayan kalkınma ivmesi her ne kadar programsız ve hesapsız olsa da toplumda belirgin bir sosyoekonomik değişimi beraberinde getirmiştir. Bu değişimdir ki şehirdeki sivil toplum ve dernekleşme hareketliliği hızlanmıştır.³¹⁶

³¹³ *Vatan*, 16 Ocak 1956.

³¹⁴ *Vatan*, 24 Ağustos 1957.

³¹⁵ *Vatan*, 7 Eylül 1957.

³¹⁶ N. Ahmet Yücekök, *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları*, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul Şubat 1998, s. 161 – 164.

1950 – 1960 yıllarında İstanbul'daki dernekleşme alanları olarak spor, kültür, sosyal yardım, tüccar ve esnaf, işçi, işveren, güzelleştirme, kamu personeli, din ve vakıflar, serbest meslek ve yabancı dernekleri kurulmuştur. Bu dernek alanlarının 1950, 1955 ve 1960 dönemselsel değışimleri ise şu şekilde olmuştur. 1950 yılındaki toplam derneklerin % 22,6'sı kültür, % 19,4'ü tüccar ve esnaf, % 19,0'ı spor, % 13,9'u sosyal yardım ve % 12,8'i yabancı derneklerden oluşmaktaydı. 1955 yılındaki toplam derneklerin % 23,0'ı kültür, % 15,0'ı sosyal yardım, % 14,4'ü spor, % 9,5'i yabancı ve % 8,9'u tüccar ve esnaf derneklerden oluşmaktaydı. 1960 yılındaki toplam derneklerin % 19,6'sı kültür, % 18,8'i spor, % 12,1'i tüccar ve esnaf, % 11,0'ı sosyal yardım ve % 9,8'i yabancı derneklerinden oluşmaktaydı.

İstanbul'daki bu dernekleşme oranında 1950, 1955 ve 1960 yıllarında ilk beşe girememiş olsa da sürekli yükselen oranıyla dikkate değer bir alan güzelleştirme dernekleri alanıdır. Güzelleştirme dernekleri şehircilik ve şehre sahip çıkma açısından önemli fonksiyonlar ifa etmişlerdir. 1950 yılında güzelleştirme dernekleri oranı toplam dernekler içinde % 3,2'ydi. Bu oran 1955 yılında % 5,2'ye ve 1960 yılında % 8,6'ya çıkmıştır.³¹⁷

Şehirde, 1954 yılında faaliyet gösterip de belediyenin yardım ettiği sivil toplum kuruluşlarından bazıları şunlardır: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Malul Gaziler Cemiyeti, Emekli Sahne Sanatkârları Derneği, Ortaköy Fukaraperver Cemiyeti ve Kasımpaşa Fukaraperver Cemiyeti. Belediye 1954 yılında bu cemiyetlere 1 milyon 181 bin liralık bir fon ayırmıştır.³¹⁸

İstanbul'da 1950'li yıllarda faal olan değışik alanlarda birçok kulüp, dernek, cemiyet hizmet vermiştir.

İstanbul Hemşeriler Cemiyeti, İstanbulluların şehirde huzur içinde yaşamaları için faaliyet göstermekteydi. Bu anlamda şehirdeki aksamalar dile getirilip yetkilileri uyarmaktaydılar. Cemiyet, semt semt dolaşarak halkın dertlerini ve dileklerini toplamaktaydı. Böylece şehirlilerin nabzı tutulmaya çalışılmıştır.³¹⁹

İstanbul Kalkındırma Derneği, şehrin geleceğine projeksiyon tutan çalışmaları yürüten bir dernek olarak faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda birçok toplantı ve kongre

³¹⁷ N. A. Yücekök, *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları*, s. 179 - 186.

³¹⁸ *Vatan*, 15 Şubat 1954.

³¹⁹ *Son Posta*, 13 Ağustos 1959.

tertiplenmiştir. Dernek, 1957 yılında DP İstanbul eski milletvekili Ahmet Hamdi Başar yönetiminde iken savcılıkça soruşturmaya uğramıştır. Soruşturma konusu İstanbul'da o dönem yürütülen imar çalışmaları ile ilgili yapılmıştır. Başar, Galata'daki Kefeli Hürriyet Hanı'nda bulunan dernek merkezinde konu ile ilgili bir basın toplantısı yapmıştır. Bu toplantıda derneğin hazırladığı "İstanbul'daki imar hareketleri hakkında İstanbul Kalkınma Derneği'nin mütalaa ve temennileri" adlı çalışma basın mensuplarına dağıtılmıştır. Beyannameyi elde edip inceleyen savcılık, beyannamenin toplattırılmasını istemiştir. Nöbetçi sulh ceza mahkemesi de toplattırılmasına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda polisler beyannameleri müsadere etmiş ve beyannamelerin dağıtımda olanları ve dağıtımı tamamlananları toplamaya çalışmışlardır.³²⁰

Turing ve Otomobilcilik Kulübü, İstanbul Valisi'nin fahri başkanlığında çalışmalarını yürütmüştür. 1950 tarihinde Taksim Belediye Gazinosu'ndaki toplantısında kulübün çalışmaları ele alınmıştır. Gökay, buradaki konuşmasında, İstanbul'da turizmin vücuda gelmesi için otel, yol, su ve 500. Fetih Yılı hazırlıklarına hız verilmesinin önemini vurgulamıştır.³²¹

Kızılay, şehrin önemli toplumsal kuruluşlarından. 1954 yılında Kızılay İstanbul Başkanı Faruk Sargut, Teknik Üniversite'nin Gümüşsuyu binasında bir basın toplantısı düzenlemiştir. Sargut, toplantıda teşkilatın bir yıllık faaliyet raporunu paylaşmıştır.³²²

"Geçen sene içinde İstanbul'da yüksek tahsil gençliğiyle daha yakın alakadar olabilmek için İstanbul Üniversitesi, Teknik Üniversite, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Ticaret Okulu ve Teknik Okul'da beş yeni ve müstakil Kızılay şubesi tesis edilmiştir. Bu şubeler, geçen ders yılı içinde her gün 1200 talebeye 30 kuruşa 3 porsiyon, akşam yemeğinde 20 kuruşa 2 porsiyon yemek temin edilmiştir. (...) Geçen yıl içinde şehrimizde yüksel tahsil gençliğine 1200 kat elbise, çamaşır ve ayakkabı dağıtılmış."

Sargut, Kızılay'ın şehirde belediye sınırları içinde 18 ve belediye sınırları dışında 6 şube ile hizmet verdiğini dile getirmiştir. Başkan, her gün Kızılay Aşocakları aracılığı ile 1 700 fakire yemek dağıtıldığını söylemiştir.

³²⁰ *Son Posta*, 30 Ocak 1957.

³²¹ *Son Posta*, 16 Nisan 1950.

³²² *Vatan*, 17 Eylül 1954.

Kızılay'ın bu dönemdeki önemli bir hizmeti de Çapa'da 1957 yılında açtığı kan merkezidir. Açılışını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı Kızılay Çapa Kan Merkezi sağlık alanındaki bu boşluğu doldurmuştur.³²³

Bu dönemde İstanbul'daki Kızılay'ın çalışmaları zaman zaman TBMM'de bazı tartışmaların konusu olmuştur. Bu tartışmalarda, Kızılay'ın teftişe tabi olmadığı, yıllardır açıklanan faaliyet raporlarının ise tatminkâr hesaplar vermediği belirtilmiştir. Özellikle genel bütçe içinde Kızılay Aşocakları için her sene ayrılan 500 bin liranın ne surette harcandığının net olmadığı üzerinde durulmuştur.³²⁴

Yeşilay, özellikle şehrin valisi Gökay tarafından korunmuş ve kollanmıştır. Gökay, Yeşilay davasını gençlik ve memleket davası olarak görmekteydi.³²⁵ Yeşilay Cemiyeti şehirdeki orta ve lise okullarında öğrencilerin bilinçlenmeleri için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu dönemde okullarda Yeşilay eğitsel kollarının kurulması da okul müdürlerinden istenmiştir.³²⁶

1956 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İçki Aleyhtarları Kongresi de şehrin bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Gökay, kongreye katılan 250 kadar yabancı delegeye Büyükdere Fidanlığı'nda ziyafet vermiştir. Ziyafet menüsünde yer alan döner kebab ve pilavın yanına içecek olarak ayran, limonata ve kızılıcak şerbeti ikram edilmiştir.³²⁷

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in başkanlığını yaptığı bir fikir topluluğudur. Cemiyet, Başgil'in ve diğer önemli düşünce adamlarının konferanslarını organize edip konuşmaları broşür halinde basmıştır.³²⁸

Kıbrıs Trüktür Cemiyeti, 1953 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet kısa sürede 50'yi aşkın şubeye ulaşmıştır. Cemiyet, Kıbrıs meselesi ile alakalı olarak 1950'lerde İstanbul'un siyasi ve sosyal yönünü etkileyen oluşumların içinde yer almıştır.³²⁹

Türk Ocakları, İstanbul'un eski müesseselerinden birisi bu dönemde hizmet vermiştir. Ocak, 1912 yılında kurulmuştur. 1950'li yıllarda Türk Ocağı'nın başkanlığını

³²³ *Vatan*, 29 Aralık 1957.

³²⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 1. Sene (24.02.1951), 50. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, s. 52.

³²⁵ *Son Posta*, 23 Ocak 1950.

³²⁶ *Son Posta*, 22 Ekim. 1953.

³²⁷ *Vatan*, 13 Eylül 1956.

³²⁸ *Son Posta*, 30 Mart 1950.

³²⁹ *Son Posta*, 28 Nisan 1954.

Hamdullah Suphi Tanrıöver yapmaktaydı. Bu dönemde ocak, seçkin insanların hararetli fikir toplantılarının mekânı olmuştur. Tanrıöver, ocağı bir “halk darülfünunu” haline getirmek için çaba göstermiştir.³³⁰

9.10.1959 tarihinde merkezi İstanbul’da olmak üzere, Irak Türkleri Kültür Ve Dayanışma Cemiyeti’nin kurulmasına izin verilmiştir. Cemiyet, eğitim ve dışişleri bakanlıklarının olur mütalaalarını üzerine içişleri bakanlığının izniyle kurulmuştur.³³¹

Bu dönemde şehrin renkli bir cemiyeti de Pedagoji Cemiyeti idi. Cemiyet, şehirde eğitim kongreleri düzenlemiştir. 1956 yılında Galatasaray Lisesi Konferans Salonu’nda düzenlenen eğitim kongresinin konuklarından biri de Mehmet Kaplan olmuştur. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, bir Ağustos sıcağında salondaki meraklı dinleyicilere konuşmuştur:³³² “Türkiye’nin asıl bedbahtlığı okuma – yazma bilenlerin hiç okumamasıdır. (...) Medeni bir millet olmak için Osmanlıcayı bilmemiz elzemdir.” demiştir.

2.3. İSTANBUL VE DEMOKRAT PARTİ

İstanbul, tarihinde iki büyük imparatorluğa başkentlik taptıktan sonra hükmü altında olduğu iktidarlardan uzak kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk uzun süre şehre gelmemiştir. İnönü devrinde de ülke yönetiminin ileri gelenleri mesailerinin kahir ekseriyetini Ankara ve Anadolu’da geçirmişlerdir. DP’nin 1950 tarihinde iktidarı devralması ile bu gelenek bozulmuştur. Başta cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere, Başbakan Menderes ve kabine üyeleri çalışmaların bir kısmını İstanbul’da yürütmeye başlamışlardır. Bu durum, döneminde de konuşulan bir mevzu olmuştur. Özellikle de muhalefet, iktidarın “İstanbul aşkını” yadırgamıştır. Gazeteci Burhan Arpad, söz konusu ettiğimiz vakıanın ilerde tarihin objektifinden geçeceğini belirtmekle beraber, 1959 yılında Vatan’daki köşesinden durumu şu şekilde çerçeveye almıştır:³³³

³³⁰ *Vatan*, 26 Mart 1953.

³³¹ *BCA*, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 153.57..10.

³³² *Son Posta*, 9 Ağustos 1956.

³³³ Burhan Arpad, “Özel Başşehir”, *Vatan*, 22 Ekim 1959.

“Ankara’nın resmi başşehirliği bir şekilden öteye geçmez oldu. Başbakan ve bakanların çoğu vakti İstanbul’da geçiriyorlar. Şehrin turistik otellerinden birinin (Park Otel) önemlice bir kısmı, yarı resmi başbakanlık çalışma yeri oldu. İstanbul il binası, Osmanlı İmparatorluğu sadrazamlarının makamı olan tarihi yer de Demokrat Parti iktidarı ileri gelenlerinin ve en başta da başbakanın yeni makamı. Otel odasında kabine toplantısı yapılıyor, valilik salonunda yabancı devlet temsilcileri kabul ediliyor. Yıldız sarayı ve parkı da iktidar ileri gelenlerinin sık sık uğrak yeri. Muhalefet bile ‘başbakanın yılda kaç günü İstanbul’da ve kaç günü Ankara’da geçiyor’ diye soru açıyor.”

Arpad’ın dillendirdiği konu iktidar, şehirdeki çalışmalarını Bayar ve Menderes merkezli olarak yoğun bir şekilde yapmıştır. Vilayet Binası,³³⁴ Florya Köşkü,³³⁵ Şale Köşkü³³⁶ ve Park Otel³³⁷ iktidarın ikili, üçlü görüşmelerini ve kabine toplantılarını yaptıkları yerler olmuştur.

2.3.1. Celal Bayar

Bayar, 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimlerine iki yerden milletvekili adayını girmiştir. Seçim sonuçlarına göre Bayar, hem Bursa hem de İstanbul ilinden milletvekili olma hakkını kazanmıştır. Fakat Bayar’ın bir seçim yapması gerekiyordu ve kararını İstanbul yönünde kullanmıştır.³³⁸

Celal Bayar, cumhurbaşkanı seçildikten sonra Temmuz ayında İstanbul’a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyaretin gerçekleşeceği 15 Temmuz günü, sabah erkenden Boğaziçi, Üsküdar, Kadıköy ve Haydarpaşa ve İstanbul’un sair iskelelerinde yüzlerce vapur, motor ve sandal birikmiştir. Bayraklarla donanan ve çiçeklerle süslenen şehrin içlerinden akın akın gelen halk, bu deniz vasıtalarını doldurmuştur. Şehir bu halde büyük sevgi ve sevinç gösterileri arasında Bayar’ı karşılamıştır. Bayar için donanma geçidi düzenlenmiş ve hava kuvvetlerine ait uçaklar gösteriler yapmıştır.

³³⁴ *Vatan*, 18 Ağustos 1957; *Son Posta*, 2 Haziran 1958; *Son Posta*, 4 Ocak 1959; *Son Posta*, 22 Eylül 1959.

³³⁵ *Son Posta*, 17 Temmuz 1952.

³³⁶ *Son Posta*, 18 Mayıs 1958.

³³⁷ *Vatan*, 19 Ekim 1959.

³³⁸ *BCA*, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 77.512..17.

Cumhurbaşkanı ilgi ve alakadan son derece mütehassıs olmuş, hem ilgili zevata hem de İstanbullulara teşekkürlerini sunmuştur.³³⁹

1952 tarihindeki gelişinde İstanbullular kendisini “ – Yaşa! Varol! Babamız!” tezahüratlarıyla karşılamışlardır.³⁴⁰

Cumhurbaşkanı Bayar, görevi süresince İstanbul’a her gelişinde halk tarafından sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Vali ve şehir yetkilileri kendisini karşılamak için karayolu ile gelişlerinde Samandıra’ya gitmişlerdir. Bayar, şehre tren ile geliyorsa Tuzla’da, olmadı Pendik’te karşılanmıştır. Şehre denizden gelişlerinde Galata Rıhtımı’ndan veya Sirkeci İskelesi’nde İstanbullular toplanmışlardır. Uçak ile gelişlerinde ilgililer, Bayar’ı Yeşilköy’de karşılamışlardır. Cumhurbaşkanı Bayar, havaalanından bazen direkt Florya’ya geçmiştir. Bazen de jest yapmış ve makam arabası ile şehri turlamıştır.

İstanbul’daki en ala gösteriler, Bayar’ın yurtdışı gezileri öncesindeki uğurlanmalarında ve geziler sonrasındaki karşılanmalarında düzenlenmiştir. 1950 – 1960 yılları arasında Bayar Yunanistan’a,³⁴¹ Amerika Birleşik Devletleri’ne,³⁴² Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti’ne³⁴³ ve İtalya’ya³⁴⁴ resmi seyahatler yapmıştır. Bu gezilerin uğurlama ve karşılama törenlerde şehir bayraklarla, çiçeklerle güzelleştirilmiştir. Bayar’ın gemisi rıhtıma yaklaştığında konfetilerle tören alanı bayram havasına çevrilmiştir. Selimiye kışlasından atılan onlarca pare top atışları, bu törenlerin vazgeçilmez parçası olmuştur. Bayar, şehrin bu coşkusuna daima karşılık vermiş ve onları gülümseyerek selamlamıştır. Bu karşılama zamanlarında hava durumu müsait olduğunda üstü açık arabası ile şehir turu da yapmıştır.

Bayar, cumhurbaşkanı olarak ilk defa bir Temmuz sıcağında ziyaret ettiği İstanbul’u görevdeyken son defa bir Mart soğuşunda şehri ziyaret etmiştir.³⁴⁵

Cumhurbaşkanı olarak İstanbul’a geldiği zamanlarda Bayar, hükümet işleri haricinde artan zamanlarda birebir şehir işleri ile ilgilenmiştir. Şehrin başta su sorunu, mesken meselesi ve göçmen işleri O’nun sıkça ilgilendiği konulardan olmuştur.

³³⁹ *Son Posta*, 16 Temmuz 1950.

³⁴⁰ *Son Posta*, 17 Mart 1952.

³⁴¹ *Son Posta*, 27 Kasım 1952.

³⁴² *Son Posta*, 11 Mart 1954, bkz. Ek 12, bkz. Ek 13, bkz. Ek 14.

³⁴³ *Vatan*, 14 Eylül 1954.

³⁴⁴ *Son Posta*, 16 Haziran 1959.

³⁴⁵ *Vatan*, 7 Mart 1960.

1951 tarihindeki gelişinde şehre yeni gelen göçmenleri ziyaret etmiştir. Ziyaretlerin gerçekleştiği Sirkeci ve Zeytinburnu göçmen misafirhanelerinde Bayar, Türk göçmenlerce sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Bayar, göçmenlerin sorunları ile yakından ilgilendikten sonra onlara hitaben “Bulgaristan’daki ırkdaşlarımızın hepsini alacağımızı ve kardeş gibi bağrımıza basacağımızı” söyleyerek misafirlere güven telkin etmiştir.³⁴⁶ Bayar, ertesi gün de şehir işlerine vakit ayırmıştır. Tetkiklerinde, “Şehri bu halde bırakamayız, kendi iktidarları ile mesken yapamayan vatandaşları düşünmek lazım” diyerek ilgilerle ucuz mesken meselesini ele almıştır. Gecekondu meselesinde, meselenin sosyal zorunluluktan doğduğunu, bu insanların işlerine yakın yerlerde barındırılması için hükümetin gayret etmesini dile getirmiştir. Bayar, mesken alanı olarak şehrin içinde yer alan yangınlarının iskâna açılarak vatandaşlara tahsis edilmesini istemiştir. Aynı gün içinde şehrin yetkililerinden su konusunda brifing almıştır. Konuya vakıf olduktan sonra da sular idaresi müdürüne şehir suyunun tahlil durumlarını sormuştur.³⁴⁷

Bayar, zaman zaman şehrin turistik mekânlarını da ziyaret etmiştir. Tanzimat Müzesi,³⁴⁸ Arkeoloji Müzesi³⁴⁹ ve Topkapı Sarayı Müzesi O’nun şehirdeyken gezdiği müzeler arasında yer almıştır. Arkeoloji Müzesini ziyareti esnasında, Sultanahmet’teki Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu’nu da gezmiştir. Aynı zamanda şehir tiyatrolarının bazı temsillerinde de bulunmuştur. 1951 yılında Şehir Komedi Tiyatrosu’nun temsilinde bulunduğu sırada seyirciler, “yaşa halk adamı” diye sevgi gösterisinde bulunmuştur.³⁵⁰

Bayar’ın şehirde önem verdiği bir mekân da bu dönemde, Hürriyeti Ebediye Tepesi’dir. Cumhurbaşkanı, burada bulunan şehitlik abidesini ziyaretlerinde çelenk koymuş ve Mithat Paşa ile Talat Paşa’nın kabirlerini ziyaret etmiştir.³⁵¹

Bayar, hem iş hem de ziyaret çerçevesinde İstanbul’da uzun süreler kaldığı için cumhurbaşkanlığı bütçesi içinde tahsisat kalemi oluşturulmuştur. İktidarın, muhalefete verdiği izah muvacehesinde genel bütçe içinde Bayar’ın İstanbul’da ikamet ettiği Florya Köşkü, Şale köşkü ve Küçüksu Kasrı teşrifatları yer tutmuştur.³⁵²

³⁴⁶ *Son Posta*, 5 Ocak 1951.

³⁴⁷ *Son Posta*, 6 Ocak 1951.

³⁴⁸ *Son Posta*, 7 Ocak 1953.

³⁴⁹ *Son Posta*, 11 Ocak 1953.

³⁵⁰ *Son Posta*, 10 Nisan 1951.

³⁵¹ *Son Posta*, 26 Temmuz 1952.

³⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI Devre, 1. Sene (19.02.1958), 40. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, s. 153.

2.3.2. Adnan Menderes

Adnan Menderes, 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimlerine iki yerden milletvekili adayı olarak girmiştir. Seçim sonuçlarına göre Menderes, hem Aydın hem de İstanbul ilinden milletvekili olma hakkını kazanmıştır. Fakat Menderes İstanbul Milletvekili olarak tercihini yapmıştır.³⁵³

Menderes'in şehre gelişlerinden biri olan 1952 yılındaki ziyarette halk sevgi gösterisinde bulunmuştur. Tuzla'dan itibaren istasyonların her birinde insanlar toplanarak kendisini selamlamıştır. Seyahat ettiği tren Haydarpaşa Garı'na ulaştığı zaman belli süre yoğunluktan dolayı kompartımanından dışarıya çıkamamıştır.³⁵⁴

Bu dönemde devlet adamlarının karşılamaları çok sıcak ortamlarda gerçekleştiği için bazen protokol kuralları uygulanmamıştır. Bunun tipik bir örneği Menderes'in 1952 Temmuzunda şehre gelişinde yaşanmıştır. Menderes, uçak ile havaalanına indiğinde, Cumhurbaşkanı Bayar ile TBMM Başkanı Koraltan O'nu karşılamıştır.³⁵⁵

Şehir tarihinin en kayda değer karşılamalarından biri de Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazası sonrasında şehre gelişinde düzenlenmiştir. Yeşilköy Havaalanı'ndaki karşılama tam bir izdihama dönüşmüştür. Planlanan resmi karşılama programı uygulanamamıştır. Menderes, uçaktan otomobiline zor intikal etmiştir. Havaalanı – Parkotel arasındaki yol boyunca dizilen binlerce seveni kendisi için yüzlerce kurban kesmiştir.³⁵⁶

Menderes, Londra'daki uçak kazasından sonra görevi süresince iki defa yurtdışına çıkmıştır. Bunlardan birincisi 1959 yılı nisan ayındaki İspanya gezisidir.³⁵⁷ İkincisi ise aynı yılın Ekim ayında gittiği Amerika gezisidir.³⁵⁸ Bu gezilerin uğurlama ve karşılamalar, öncekilere nazaran daha bir ilgi ve alaka ile düzenlenmiştir. Bu törenlerde zaman zaman duygusal atmosferler de oluşmuştur.

³⁵³ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 77.513..15.

³⁵⁴ *Son Posta*, 13 Ekim 1952.

³⁵⁵ *Son Posta*, 10 Temmuz 1952.

³⁵⁶ *Son Posta*, 27 Şubat 1959.

³⁵⁷ *Son Posta*, 12 Nisan 1959.

³⁵⁸ *Son Posta*, 19 Ekim 1959.

Menderes, şehirde bulunduğu zamanlarda İstanbul gazetecileriyle zaman zaman bir araya gelmiştir. 30 Mart 1952 tarihinde bir basın toplantısı yapmıştır.³⁵⁹ Parkotel'deki yemekli toplantıya merkezleri İstanbul'da bulunan Milliyet, Son Posta, Son Saat, Akın, İstanbul Ekspres, Son Telgraf, Gece Postası, Vakit, Son Dakika, Zaman, Hergün, Jamanak, Fransızca İstanbul, Vima, Jurnal Dorian, Apoyematini, Marmara, Tahidromoşalom ve mizah gazetelerinin sahipleri ile söz konusu gazetelerin bazı yazarları katılmışlardır.

Menderes, şehir işleriyle ilgili toplantılara, basın bilgilendirmelerine saatlerce vakit ayırabilmiştir. 1956 tarihinde Gazete Sahipleri Sendikası'nın daveti üzerine Kabataş İnhisarlar Umum Müdürlüğü'ndeki basın toplantısında uzun süre şehir işlerine dair basın mensuplarını bilgilendirmiştir.³⁶⁰

Başbakan, İstanbul'da 1957 yılında verdiği ziyafete hem İsmet İnönü'yü hem de Fuad Köprülü'yü davet etmiştir. Menderes, İnönü ile dış politika konuşmak ve siyasi ortamı yumuşatmak arzusu taşımıştır. Adnan Menderes, bu yemekli toplantıda İnönü'ye sıcak davranmış, sohbetin bir yerinde “Bizi kıskanıyorlar Paşam!” deyivermiştir. Yemeğe katılan diğer konuk Köprülü, sadece Menderes ile değil partinin diğer iki önemli ismiyle Zorlu ve Sarol ile de arası açtı. Menderes, oluşturduğu bu sıcak ortamla ilişkileri düzeltmek istemiştir.³⁶¹

Menderes, başbakanlık mesaisinden arta kalan zamanlarında şehir işleri ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle 1957 yılından itibaren, “Fahri Belediye Başkanı” unvanını aldıktan sonraki dönemde şehre daha fazla vakit ayırmıştır. Şehrin sadece imar ve istimlâk işleriyle uğraşmamıştır. Şehirdeki fiyatlardan şehir gençliğinin sorunlarına, şehrin su ihtiyacının karşılanmasından turizm yatırımlarına, ulaşımından asayişine hemen hemen her konuyla yakinen alakadar olmuştur.

³⁵⁹ *Son Posta*, 31 Mart 1952.

³⁶⁰ *Son Posta*, 24 Eylül 1956.

³⁶¹ *Vatan*, 17 Mayıs 1957.

2.4. İSTANBUL VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

İstanbul şehrinin 1950 – 1960 dönemindeki siyasal yaşamını etkileyen önemli bir unsur CHP'nin muhalif olarak şehre ait yaklaşımlarıdır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün kişiliği ile beraber söylemleri, tavırları ve işaretleri partinin şehre yaklaşımının baskın rengi olmuştur. İnönü, meskûn bir İstanbullu (Heybeliada'daki köşküne gelirdi, Maltepe'de ikamet eden annesini ziyaret ederdi ve kış zamanlarında Nişantaşı'nda kardeşinin yanında kalırdı.) olarak şehirde kayda değer bir zaman geçirmiştir.

Bu dönemde ikinci önemli bir konu ise iktidar tarafından, geride kalan çeyrek asır boyunca şehirde oluşan CHP'nin izlerini silme politikasıdır. Karşılıklı izlenen sert politikalar ve nihayetinde CHP'nin mal varlığına el konulması meselesi şehir siyasetinin gerilimini yükseltmiştir. Bu süreçler, bir ölçüde de iktidar – muhalefet ilişkilerini bir daha düzelmek üzere (Oluşturulan bahar havalarının her birinin karşılıklı samimiyetle yaşatılmadığı görülmüştür.) kırmıştır. Bir nevi demokrasinin varlık kaynağı olan çok partili hayatın kimyası bozulmuştur. Böylece ortak yaşamın mekânı olan şehir; bu kimliğinden uzaklaşarak çatışmanın sahası olmuştur.

2.4.1. İsmet İnönü

İnönü, İstanbul'da annesinin (Cevriye Hanım) evladı, torunun (Nurperi Hanım) dedesi ve siyasetin paşasıdır. İsmet İnönü, bu dönemde defaten İstanbul'daki annesini ziyarete gelmiştir. İnönü, annesini “benim biricik anneciğim, benim şeker anneciğim” diyerek severmiştir.³⁶² Annesini 1959 yılında kaybetmiştir. Zatürre hastalığına yakalanan Cevriye Hanım, hastalığı atlatamamış ve yaşamını yitirmiştir.³⁶³

İsmet İnönü, İstanbul'da yaşlanmıştır. Yaş günlerini bu şehirde kutlamış,³⁶⁴ yaz günlerinde bu şehrin denizinde yüzmüştür.³⁶⁵ Deniz ile İnönü arasındaki ilişki,

³⁶² *Vatan*, 12 Kasım 1958.

³⁶³ *Vatan*, 28 Ekim 1959.

³⁶⁴ *Vatan*, 25 Eylül 1959.

³⁶⁵ *Vatan*, 1 Temmuz 1959, bkz. Ek 15.

İnönü'nün denizde kalma rekor denemeleri gazetecilerin en keyifli sohbetlerinden olmuştur. Bir yaz gelişinde tatilini denizde geçirmek niyetinde olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine gazeteciler “Paşam denize girecek misiniz?” sorusunu yöneltmişlerdir. İnönü gülererek, “İlk günden itibaren, bir dakikadan başlamak üzere denize gireceğim” diye cevap vermiştir.³⁶⁶

İnönü, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kaybettikten sonra uzun bir süre şehre gelmemiştir. Muhafız genel başkan olarak 12 Ekim 1951 günü şehri ziyaret etmiştir. Kendisini Pendik'te karşılayan gazetecilerin “İstanbul'a devlet başkanı ve parti genel başkanı olarak gelmek sizin üzerinde ne gibi tesirler yapıyor?” sorusuna “Hiçbir fark görmüyorum” diye cevap vermiştir.³⁶⁷

İnönü, İstanbul ziyaretlerinde basın ile gazete köşe yazarları ile ilişkilerini sıcak tutmaya özen göstermiştir. 1952 yılındaki gelişinde özel işleri için İstanbul'da olduğunu beyan etmesine rağmen ve hiçbir parti faaliyetine katılmadığı halde hem Gazeteciler Cemiyeti'ni ziyaret etmiş hem de Türk Basın Birliği'ne uğramıştır.³⁶⁸

İnönü, 1950 – 1960 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu zamanlarda gazetelerin kendisini takip eden muhabirleri ile fazlasıyla pozitif bir lider edasıyla diyaloglarını sürdürmüştür. Öyle ki neşe katmadığı keyifle güldürmediği basın toplantısı yok gibidir. Bütün bu fıkralar ve latifeler arkasından İnönü, iktidara ve topluma vermek istediği mesajları iletmiştir. İnönü, yılların biriktirdiği siyasi tecrübe ile İstanbul basınına etkin kullanmıştır. Basın ile aralarındaki ilişkiyi sürekli diri tutmuş ve daha da önemlisi araya aracı koymamıştır. İnönü, yaşlı bir siyasetçi olduğu dönemde, hem kendi partisinden muhalefet hem de iktidar partisinden hoş olmayan ifadelere zaman zaman muhatap olmuştur. Siyasetin bu acı gerçekliği O'nun gazetecileri ile ilişkisinde hoş bir takılmanın konusu olabilmıştır. Nitekim gazetecilerle bir görüşmesinde ki o vakit İnönü 75 yaşını geçmişti, yeni doğan bir torunu olduğunu ve adını Nurperi koyduğunu söylemiştir. Gazeteciler muzipçe, “Paşam, inşallah O'nun da mürüvvetini görürsünüz!” diye iyi niyetlerini belirtmişler. İnönü gülümseyerek, “Tabii, zaten şunun şurasında ne kaldı!” demiştir.³⁶⁹

³⁶⁶ *Vatan*, 2 Temmuz 1958.

³⁶⁷ *Vatan*, 13 Ekim 1951.

³⁶⁸ *Vatan*, 19 Mart 1952.

³⁶⁹ *Vatan*, 12 Kasım 1958.

İnönü, İstanbul şehrinde bulunduğu zamanlarda hususi işlerini de görmüş, gazetecilerle sohbet havasında basın toplantıları da yapmıştır. Bu iki ana mesai dışında üçüncü mesaisini parti faaliyetlerine ayırmıştır. Parti faaliyetlerinde teşkilat birimlerinin açılışı, ilçe kongrelerindeki hitabetler ve zaman zaman büyük il kongresindeki konuşmaları önemli yer tutmuştur. İnönü parti, çalışmalarında iki noktayı dönemin liderlerinden daha fazla ön plana çıkarmıştır. Birincisi şehrin belediye sınırları dışındaki parti etkinliği için çalışmış ve teşkilat yapılanmasını sağlam tutma istediğinde olduğu görülmüştür.³⁷⁰ Yani çiftçi ve köylüden vazgeçmediği izlenimini halka verme eğilimindedir. İkincisi parti teşkilat açılışlarında sonra şehir içinde yürüyerek halk ile yer yer sohbetler yapmıştır.

İnönü, CHP'nin şehir içinde yapılanması bakımından Bayezid ve Üniversite çevresine ayrı bir titizlikle yaklaşmıştır. 1951 yılında CHP'li üniversitelilerin kurduğu İnkılap Ocağı açılışına katılmıştır. Burada çift hoparlör ile konuşan İnönü, “Hiçbir parti iktidarda kalmayı garanti edemez. İleride yapacağınız mücadele ve alacağınız vazifeler için hepinizin hazır olmasını istiyorum” diye sözlerini sonlandırmıştır.³⁷¹ Muhalif dönemi sürecinde bu yakın ilgi ve alakası devam etmiştir. Dönemin sonuna doğru CHP Üniversiteler Devrim Ocağı Kongresine toplanmış olanları yürekten selamlamış ve şu hitabede bulunmuştur:³⁷²

“Bilmenizi isterim ki, adınızla hem iddialı durumdasınız, hem çok önemli görevin yolundasınız. Devrim dediğimiz hat hareketleri ile Cumhuriyet Türkiyesinin medeniyeti, selameti ve şerefi ifade edilmiştir. Devrimleri anlamak ve savunmak demek, söylediğim yüksek mefhumları korumaya karar vermek demektir. Bu kararın temsilcileri olarak sizleri sevgi ve güvenle karşılıyorum. Vazifeler, önemlerini azaltmamışlardır. Her zaman (ki) gibi sayısız idealistlerle beraber olarak devrimleri korumak durumunda olan genç nesillerin heyecanına ihtiyacımız vardır. Size kâfi derecede vazifenizin ehemmiyetini ifade ettiğimi zannediyorum. Hepinize sevgiler sunarım.”

İnönü, İstanbul şehrine DP iktidarı döneminde son olarak 1960 yılının Nisan ayı başında gelmiştir. 7 Nisanda Yeşilköy Havaalanı'nda partililerce karşılanmıştır.

³⁷⁰ *Vatan*, 22 Ekim 1950; *Vatan*, 14 Eylül 1953.

³⁷¹ *Son Posta*, 24 Ekim 1951.

³⁷² *Vatan*, 3 Temmuz 1959.

Havaalanından partililerin oluşturduğu konvoy eşliğinde hareket etmiştir. Konvoy, Aksaray'a giriş yatığında durdurulmuştur. Polis, kendisine refakat eden yaklaşık 100 araçlık konvoydan yalnızca 2 araçla devam edebileceğini söylemiştir.³⁷³

İnönü, gazetecilere ziyaretinin kısa olduğunu ve ertesi gün vapurla Karadeniz turuna çıkacağını beyan etmiştir. Fakat rahatsızlanması üzerine şehirde kalmış ve istirahat etmiştir. Hastayken evinde kabul ettiği gazetecilere şu şekilde demeç vermiştir:³⁷⁴

“Siyasi hadiseler son derece ehemmiyetli bir sayfaya girmiştir, bunları ehemmiyetle takip ediyoruz. Memleket mukadderatını iyi istikamete tevcih zamanı gittikçe yaklaşmaktadır. Bu istikameti kapamak için her teşebbüsün kırılacağı anlaşılmıştır. Teşebbüs sahipleri mukadder akıbetlerini çabuklaştırmaktan başka bir şey yapmamış olamayacaklardır.”

Genel başkan evinde dinlendikten sonra parti il merkezine geçip gençlerle konuşmuştur. İl merkezinde gençlerle sohbet etmiş ve onlara hitapta bulunmuştur:³⁷⁵

“Siyasi idealler için tehlikeye maruz kala, sıkıntıya düşürülen vatandaşa elinizdeki bütün imkânlarla yardımcı olacaksınız. Fikir adamlarının fikirleri yüzünden çektikleri zararlara yüreğinizin ta içinden devalar, çareler arayacaksınız. Genç gazetecilere çektirilen ıstıraplar, yaşlı gazetecilerin maruz kaldıkları eziyetler sizin teveccühünüze layık açık misallerdir. Cemiyetin her zümresine siyasi tazyikin getirilebileceği yılgınlığı siz hiçbir güçlük tanımayan iradenizle dağıtmaya, yok etmeye ve teveccühünüzle yenmeğe çalışacaksınız. Size haber vereyim ki, siz iyi günler göreceksiniz. Şimdi size sıkıntılı gelen bu günleri sonradan hatırladığınızda bir oyuncağımızı hatırlamış gibi güleceksiniz.”

³⁷³ *Son Posta*, 8 Nisan 1960.

³⁷⁴ *Vatan*, 9 Nisan 1960.

³⁷⁵ *Son Posta*, 16 Nisan 1960.

2.4.2. CHP'nin Mal Varlığı ve İzleri

DP iktidara geldikten sonra İstanbul'daki CHP'yi çağrıştıran unsurları temizleme politikası yürütmüştür. Bu bağlamda şehirde yer alan İnönü Gezisi alanının ismi şehir meclisi kararıyla Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirilmiştir.³⁷⁶ Bu dönemde şehirde İsmet İnönü ismiyle adlandırılan sokak ve cadde isimleri de şehir meclisinde görüşülmüştür.³⁷⁷ Yine önemli bir isim değişikliği de İnönü Stadı'nın isminin değiştirilerek Mithat Paşa Stadı olarak adlandırılmasıdır.³⁷⁸

1950 – 1960 tarihleri arası İstanbul şehri DP ile CHP çatışmasının alanı olmuştur. Parti genel başkanları ve parti il yetkilileri arasındaki söz düelloları, ilçe ve semt ocaklarına indiği vakit karşılıklı hakaretlere ve kavgalara dönüşmüştür. Kavga örneklerinden biri Eyüp'te yaşanmıştır. CHP'li bazı partililer Eyüp'te İslambey Semt Ocağı'nda Cumhuriyetin 30. yılını kutlarken iki DP'li Memduh Güneysu ve Osman Özer ile arkadaşları eğlenen CHP'lilerin yanlarına gelmiştir. DP'lilerin “Bu bayramda eğlenmek ancak iktidarda olanların hakkıdır, size ne oluyor” sözüyle başlayan karşılıklı atışmalar kavgaya dönüşmüştür. Cumhuriyet Halk Partili Orhan Teksayar tokatlanmıştır. Evine kaçan bir başka CHP'li Tahir Şölen ise ağır şekilde dövülmüştür.³⁷⁹

DP'nin iktidarı döneminde CHP üzerinde baskı ve yıldırma politikası uyguladığı önemli bir alan İstanbul'daki saray emtiaları ile ilgilidir. Sabık Osmanlı Hanedanı'na ait kıymetli ziynet eşyaları ve saray teşrifatından birçok eşyanın varlık durumları tetkik edilmiştir. Söz konusu emtiaların demirbaş kayıt defterleri düzenli olmamakla beraber ziynet eşyalarında kayıpların olduğu o dönem konuşulan konulardan olmuştur. Aynı şekilde saraylardan İstanbul'un değişik köşlerine nakleden eşyalardan kayıplar olduğu TBMM inceleme komisyonu açıklamalarına yansımıştır.³⁸⁰ Diğer önemli bir husus ise saray envanterlerinde yer alan birçok tablonun tek parti iktidarı döneminde çeşitli devlet dairelerine çıkarılmıştır. Bu süreçte kaybolan tablolar ve imitasyonları ile değiştirilen çalışmalar da tartışmaların ana konusunu teşkil etmiştir.

³⁷⁶ *Son Posta*, 10 Mart 1951.

³⁷⁷ *Vatan*, 20 Haziran 1951.

³⁷⁸ *Son Posta*, 23 Haziran 1951.

³⁷⁹ *Vatan*, 30 Ekim 1953.

³⁸⁰ *Son Posta*, 18 Aralık 1951.

1951 yılından başlayıp bilfiil 3 yılı aşkın bir süre ile şehir siyasetinin ana meşguliyetlerinden birisi CHP'nin mal varlığının müsaderesi meselesi olmuştur. İktidar partisi 1951 yılı ağustosunda CHP'nin mülkündeki binaların sayımını başlatmıştır. CHP il başkanlığı vilayetin bu keyfi muameleleri karşısında valiyi protesto etmiştir.³⁸¹ Protestoların valilik makamında bir karşılığı olmamıştır. Birkaç gün içinde vilayet nezdinde teşkil edilen komisyonlar ile CHP emlaki ile Halkevlerinin tespiti işlemleri başlatılmıştır. Komisyonlar her ilçede o ilçenin kaymakamı başkanlığında mal müdürü, defterdarlıktan bir memur, milli eğitimden bir memur, tahrirat kâtibi ve belediyeden iştirak eden bir memurdan oluşmuştur. Komisyon çalışmalarında, CHP'nin ve Halkevinin bir temsilcisinin bulunması kararlaştırılmıştır.³⁸²

Başbakan Adnan Menderes, CHP'nin mal varlığına yönelik tartışmalar ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır:³⁸³

“Hükümet değil daha ziyade meclisi alakadar eden bir mevzu karşındayız. Bu hususu bir amme kanunu halleder. Öteden beri CHP'nin çok büyük bir servete malik olduğu söylenir. Bu mevzuun anlaşılması memleket içinde huzur verici bir mesele olur. Bunlar bir defa olup bitmiş bir şey olsa maziye karıştırıyor diyeceklerdir. Fakat bir servetleri varsa ve bundan istifade ediyorlarsa efkârı umumiye bunun menşeiini öğrenmek isteyecektir. Tâ ki bu hal bu memlekette bir daha tekerrür etmesin.”

Başbakan'ın açıklamaları üzerine CHP mal varlığını açıklamıştır. CHP genel idare kurulu yayınladığı tebliğ ile menkul servetinin 338 000 lira olduğunu beyan etmiştir. Tebliğde belirtilen gayrimenkul servetlerinin de 2 milyon lira olduğunu açıklamışlardır.³⁸⁴

1953 yılı kasım ayında DP meclis grubu CHP'nin mal varlığı kanun tasarısı için bir komisyon oluşturmuştur. Kanun tasarısı oluşturulduktan sonra TBMM gündemine alınmıştır. Kanun tasarısının görüşmeleri sırasında genel başkan söz almış ve meclise hitaben şunları söylemiştir:³⁸⁵

³⁸¹ *Vatan*, 14 Ağustos 1951.

³⁸² *Vatan*, 5 Haziran 1951.

³⁸³ *Vatan*, 5 Haziran 1952.

³⁸⁴ *Vatan*, 8 Haziran 1952.

³⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, XI Devre, 3. Sene (14.12.1953), 17. İnikat, 6. İçtima, 1. Celse, s. 169.

“Pek sayın arkadaşlar, önümüzdeki kanun tasarısı, cumhuriyet halk partisi adındaki meşru siyasi teşekkülü itham ediyor, ceza kesiyor ve tatbik ediyor. Karşısında bulunduğumuz hadise, Büyük Millet Meclisinde adalet mercii vazifesini gördürmektir. Öyle adalet mercii ki, muhakeme ettiğini dinlemiyor. (...) bu kanun tasarısı; ruhiyle metniyle her türlü usulüyle anayasaya aykırıdır. Bu tasarı hukuk prensiplerine, insan haklarına, cumhuriyetin itibarına kastetmek hareketidir. Bu kanun tasarısı, iktidar başında bulunanların büyük millet meclisine karşı bir zorlama teşebbüsüdür. (...) cumhuriyet halk partisinin maddi varlığının müsadere edilmesi fiili, bizim için, tasarının hiç ehemmiyeti olmayan tarafıdır. Biz hukuk dışı bir rejimin kurulmakta olmasıyla karşı karşıyayız.”

TBMM, hararetli tartışmalar neticesinde kanunu kabul etmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesi ile CHP'nin mal varlığının teslim alınması işlemleri başlatılmıştır. İstanbul'daki CHP'ye ait bina ve mallar maliyeye teslim edilmiştir. CHP'nin şehirde teslim ettiği binalar Cağaloğlu'ndaki il binası, Karagümrük, Kumkapı, Kadıköy, Üsküdar ve Osmaniye'deki ocak binalarıdır.³⁸⁶ CHP il binası daha sonra TMTF'ye (Türkiye Milli Talebe Federasyonu) tahsis edilmiştir.³⁸⁷ İl binasının anahtarı TBMM başkanına gönderilmiştir.³⁸⁸

İstanbul şehrinde CHP'nin mal varlığının müsadere işlemleri yapılırken DP'li teşkilatlarda da bu konu ana gündem maddesi olmuştur. Partililer şehrin değişik bölgelerinde istirdat kanunu desteklemek için toplantılar yapmışlardır.³⁸⁹

CHP teşkilatı ise olayların seyrini takiben İstanbul il teşkilatı bünyesinde “teberru toplama” komitesi kurmuştur. Komite, bağış kampanyası yaparak vatandaşın CHP'ye yapacağı nakdi ve aynı yardımları toplamakla görevlendirilmiştir.³⁹⁰

CHP yeni il binası İsmet İnönü'nün katılımıyla açılmıştır. İstanbullulardan parti il binası için çeşitli teklifler yapılmıştır. Ali Muhittin Hacı Bekir Beyoğlu'ndaki iki apartmanını parti il merkezi olarak teklif etmiştir. Parti, Cağaloğlu'nda başka bir binayı tercih etmiştir.³⁹¹

³⁸⁶ *Vatan*, 18 Aralık 1953.

³⁸⁷ *Vatan*, 13 Mayıs 1954.

³⁸⁸ *Vatan*, 20 Aralık 1953, bkz. Ek 16.

³⁸⁹ *Vatan*, 20 Aralık 1953.

³⁹⁰ *Vatan*, 18 Aralık 1953.

³⁹¹ *Vatan*, 18 Aralık 1953; *Son Posta*, 3 Ocak 1954.

3. BÖLÜM

İSTANBUL'DA EKONOMİK HAYAT

İstanbul'da ekonomik hayat; çok yönlü ve karışık bir yapıya sahiptir. Şehir üretimiyle varlığını devam ettiremediği için dışarıdan beslenmek durumunda kalmıştır. Bu hususiyet yüzyılların sorunu olarak var olmuştur. 1950'lerden itibaren şehrin nüfus yapısının hızlı artışla birlikte kırılmaya uğraması sonucunda var olagelen sorunlar katmerlenmiştir. Şehir bir milyon sınırını aştıktan sonra İstanbul daha fazla dışa bağımlı olmuştur. Hem nüfus artışı hem de şehir içi ve yakın çevresindeki tarımsal ve hayvansal üretimin düşüşü bu bağımlılığı pekiştirmiştir.

3.1. NÜFUS ARTIŞLARI VE DEMOGRAFİK YAPI

Nüfus, ekonomik hayatın temeli olarak aynı zamanda ona canlılık veren ve onu sürküle eden temel faktörlerden biridir. 1950'den 1960'a kadar ki 10 yıllık dilimde şehir nüfusu neredeyse bire bir buçuk artmıştır. Bu artışta, evlenmelerin artışıyla beraber doğum oranının artması, sağlık hizmetleri ile beraber ölüm oranlarının düşmesi ve son olarak iç göç olgusunun hızlanması etkili olmuştur.

İstanbul şehrinde evlilik iş ve işlemleri, belediyenin evlendirme memurları aracılığı ile yürütülmüştür. Belediyenin evlendirme teşkilatı 15 memur ve bir o kadar da ücretli müstahdemden oluşmuştur. Eminönü, Fatih, Beyoğlu ve Üsküdar gibi eski yerleşim yerlerindeki nikâh salonlarına 1950 – 1960 döneminde Eyüp, Şişli ve Kadıköy ilçelerinde yenileri eklenmiştir. Ayrıca Saraçhane'ye inşa edilen yeni Belediye Sarayı içinde, 600 kişilik bir evlendirme salonu kısmı ayrılmıştır. Bu dönemde evlendirme memurlarının kıyafetinde değişiklik yapılmıştır. 1955 Ocak ayından itibaren memurlar akit esnasında “hususî işaretli cüppeler” giyinmeye başlamışlardır. İlk defa İstanbul

Belediyesi bünyesinde başlayan bu uygulama, örnek alınarak içişleri bakanlığınca bütün ülkede kullanılması genelge ile ilan edilmiştir.³⁹²

Evlenme ve boşanma durumlarına baktığımızda yıllar içinde değişiklik göstermektedir. 1950 yılında şehirde (Tablo 8) 10 057 adet evlilik gerçekleştirilmişken buna karşılık 929 adet boşanma vakası gerçekleşmiştir. Bu dönem içinde evlilik sayıları artmıştır. 1954 tarihinde 11 340 adet, 1958 tarihinde ise bu rakam 12 349 adete çıkmıştır. Boşanma rakamlarında ise inişli – çıkışlı bir seyir gözlemlenmiştir. 1954 yılında 1 283 adet boşanma vakası varken 1958 tarihinde bu sayı 912 adete düşmüştür.

İstanbul şehrindeki evlilik ve boşanma sayılarını ortalamalarını incelediğimizde 1950 – 1960 yılları arasında ortalama 11 507 adet nikâh kıyıldığını görmekteyiz. Buna mukabil evlilikleri bitiren boşanma sayısı ise ortalama 1 094 adette kalmıştır.

³⁹² 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 26 - 27.

Tablo 8

İstanbul şehir merkezi; 1950 -1959 yılları arası evlenme ve boşanma sayıları.

Sıra No	Yıllar	Evlilik Sayıları	Boşanma Sayıları
1	1950	10 057	929
2	1951	10 640	935
3	1952	11 316	1 239
4	1953	11 340	1 255
5	1954	11 884	1 283
6	1955	12 348	1 160
7	1956	11 080	1 158
8	1957	11 503	983
9	1958	12 349	912
10	1959	12 554	-

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959, İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 17, 21.

3.1.1. Nüfusun Değişimi, Ölümler ve Doğumlar

XX. Yüzyıl başlarına kadar dünya nüfusunda sürekli ve istikrarlı bir artış olmamıştır. Genel dünya nüfusundaki bu özellik şehirlerin nüfus hareketlerinde de paralellik göstermiştir. Bu bağlamda Konstantinopolis'ten İstanbul'a, şehrin tarihsel sürecinde nüfusu, nüfus yoğunluğu, nüfusun etnik ve sosyal yapısı değişken olmuştur. Seferler, zaferler, yenilgiler, iktisadi dalgalanmalar, yangınlar, salgın hastalıklar, göçler ve depremler süreç içerisindeki değişimin etkenleri olmuştur.

Fatih, şehri aldığı zaman Bizans'ın Suriçi nüfusu 50 bin civarındaydı. Sultan II. Mehmed, İstanbul'u canlandırmak için bir iskân politikası izlemiştir. İmparatorluğun değişik coğrafyalarından İstanbul'a; Aksaray'dan Aksaray'a, eski Milet'ten Balat'a, Bursa'dan Eyüp'e, Eğridir'den Eğrikapı'ya, Tire'den Vefa'ya, Çarşamba'dan Çarşamba'ya, Trabzon'dan Bayezid'e, Samsun ve Sinop'tan Tophane'ye Müslümanları yerleştirmiştir. Fatih sadece Müslümanların iskânıyla yetinmemiştir. Mora, Edirne, Bursa ve Çanakkale'den Rumları; Selanik'ten Yahudileri; Tokat, Sivas, Kayseri, Bursa ve Amasra'dan Ermenileri şehre taşımıştır. İmparatorluğun başkenti zenginleştikçe, zanaat ve san'at ustalarına her geçen gün ihtiyaç artmıştır. Oluşan bu ihtiyacın karşılanması için Ortadoğu'dan Balkanlar'a, Kafkaslar'dan Mısır'a geniş bir coğrafyadan İstanbula insan akını olmuştur.

XVI. Yüzyıl ortalarında, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesine paralel olarak İstanbul'u nüfusu da fetih döneminin on katına çıkmıştır. Sultan I. Süleyman devrinde İstanbul nüfusu 480 bine ulaşmıştır. XVII. Yüzyıl'da şehir nüfusu 700 bine ulaşmıştır. XVIII. Yüzyıl boyunca ve XIX. Yüzyıl ortalarına kadar bu rakam pek fazla değişmemiştir.

1885 yılındaki resmi rakam 873.556'dır. Sayımın yapıldığı yüzyılın son çeyreği ve takip eden yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul nüfusu artmıştır. Bu artışın birincil etkeni yapılan savaşlarla birlikte kaybedilen topraklar olmuştur. 1856 Kırım Savaşı, 1876-77 93 Harbi, Balkan Savaşları ve ilanihaye I. Dünya Savaşı ile birlikte büyük toprak parçaları kaybedilmiş ve bu coğrafyalardan İstanbul'a sürgünler başlamıştır. I. Dünya

savaşı başında yaklaşık 1 milyon 350 bin olan şehir nüfusu savaş bitimini takip eden yıllarda 1,5 milyona yaklaşmıştır.³⁹³

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında İstanbul'un nüfusu tekrardan bir milyonun altına düşmüştür. Bu düşüşte etkin faktör olarak şunlar karşımıza çıkmıştır. Birincisi, XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren şehirde meslek icra etmeye başlayan ecnebilerin şehirden uzaklaştırılmıştır. İkincisi, İstanbul'daki Rumlar her ne kadar mübadele dışı bırakılmışsa da özellikle de yüksek gelirli olanları şehri terk etmişlerdir. Üçüncüsü, Cihan Harbi yıllarında ve mütareke döneminde geçim zorlukları nedeniyle İstanbullular Anadolu'ya göç etmiştir. Son olarak da Ankara'nın başkent olmasıyla şehirdeki bürokrasi, sefaretler, 1. Ordu şehirden ayrılmıştır.³⁹⁴

1950 – 1960 döneminde doğum, ölüm ve göç faktörleri ile birlikte nüfusta önemli değişim olmuştur. Şehrin doğum verileri sağlıklı şekilde tutulmadığı için güvenilir rakamlar bulunmaktadır. Şehirdeki ölüm rakamlarına baktığımızda ise 1950 tarihinde 14 478 adet ölüm vakasının gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu rakam ilerleyen yıllarda 1955 tarihinde 15 571 adet ve 1959 yılında 19 943 adet olmuştur.³⁹⁵ Doğum sonrasında süt çocuklarının ölüm oranlarında geçmiş yıllara göre düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Dönemin sağlık genel müdürünün verdiği bilgilere göre eski yıllardaki süt çocuklarında gözlemlenen, ölümün doğumdan fazla olduğu veriler son yıllarda değişmiştir. Bu değişimde sıtma ile mücadelenin önemli katkısı olmuştur.³⁹⁶

Ölümler içinde ihtiyarların durumunu, 1952 yılının İstanbul'unda yaşı 90'ı geçmiş insan sayısı 935'tir. Bu rakamın 640'ı kadın; 295'i erkektir. Yine bu yıl içindeki istatistiksel bilgiye göre şehirde bir yıl içinde ölen 15 290 kişinin ancak 645'i ihtiyarlık sebepleriyle ölmüştür.³⁹⁷

Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber başlayan düzenli nüfus sayımları 1950 – 1960 döneminde de devam etmiştir. Bu dönem de üç defa sayım yapılmıştır. 1950 yılındaki ilk sayım işlemlerini 10 bini aşkın sayım ve kontrol memuru gerçekleştirmiştir. Sayım günü şehirde 9 İstanbullu vefat etmiş ve 16 doğum vakası gerçekleşmiştir. Sayım günü

³⁹³ Ümid Meriç Yazan, *Bir Asır Boyunca (1840 – 1940) İstanbul Şehri'nin Nüfusunda Meydana Gelen Değişmelerin Tahlihi*, Tarih Boyunca İstanbul Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, (29 Mayıs – 1 Haziran 1988), s. 59 – 64.

³⁹⁴ Z. Toprak, *Cumhuriyet İstanbul'u, İstanbul'un Dört Çağı İstanbul Panelleri*, s. 72 – 73.

³⁹⁵ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955)*, s. 37; *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959)*, s. 21.

³⁹⁶ *Son Posta*, 23 Ağustos 1950.

³⁹⁷ *Vatan*, 2 Ocak 1953

sokağa çıkma yasağı uygulanmış. Sayım süresince geçen 11 saat boyunca önemli hiçbir asayiş olayı olmamıştır.³⁹⁸

1955 yılındaki ikinci sayım işlemleri öncesinde halk sokağa çıkamayacağından fırınlara hücum etmiş ve bunun sonucunda fırınlarda ekmek kalmamıştır. Şehirde o gün için bütün toplu taşıma araçları çalışmamıştır. Şehir dışına gidecek olan vapur, tren ve uçak seferleri sabah 5.00'ten önce hareket etmişlerdir.³⁹⁹ İstanbul'un en kalabalık yeri Galata Köprüsü, güvercinlere ve Haliç, boş sandallara kalmıştır.⁴⁰⁰

1955 sayımlarında 27 978 görevli çalışmıştır. Sayım günü şehirde 9 İstanbullu vefat etmiş ve 15 doğum vakası gerçekleşmiştir. Sayım günü sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır.⁴⁰¹

1960 yılındaki üçüncü sayım işlemleri sırasında yine sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Sayım süresince önemli hiçbir asayiş olayı olmamıştır.⁴⁰²

Nüfus sayımlarına göre şehrin merkez (Tablo 9), nahiye ve köy nüfuslarında (Tablo 10) ve her ikisinin toplamında (Tablo 11) önemli oranlarda artışlar olmuştur. Şehir merkezi nüfusu 1950 tarihinde toplamda 1 002 085 iken bu rakam 1955 yılında 1 297 372'ye ve 1960 yılında ise 1 493 910'a çıkmıştır. Şehir nüfusu 10 yıllık zaman içinde yaklaşık 1,5 kat artmıştır. Nüfus artışında nahiye ve köylere baktığımızda 1950 yılında 164 392, 1955 yılında 236 450 ve 1960 yılında 438 000 sayısına ulaşmıştır. Kırsal kesimdeki yaklaşık bu 3 kat artışın ana sebebi şehrin çevresindeki köylerin artık işçi ve amele yerleşimiyle birer gecekondu kenti halini almasındandır.⁴⁰³ Nitekim sayım verilerine göre Eyüp ilçesinin merkez nüfusu 1950 tarihinden 1960 yılına kadar, 33 binden 73 bine çıkarken, ilçenin nahiye ve köylerinin nüfusu 11 binden 136 bine çıkmıştır.

³⁹⁸ *Son Posta*, 23 Ekim 1950.

³⁹⁹ *Son Posta*, 23 Ekim 1955.

⁴⁰⁰ *Vatan*, 24 Ekim 1955; *Son Posta*, 24 Ekim 1955, bkz. Ek 17, bkz. Ek 18.

⁴⁰¹ *Son Posta*, 24 Ekim 1955.

⁴⁰² *Vatan*, 23 Ekim 1960.

⁴⁰³ Sadun Tanju, "İstanbul'un Nüfusu", *Vatan*, 25 Ekim 1955.

Tablo 9**İstanbul şehir merkezi; 1950, 1955 ve 1960 yılı nüfus bilgileri.**

Sıra No	İlçeler	Şehrin Merkez Nüfusu		
		1950	1955	1960
1	Adalar	15 405	16 564	19 864
2	Bakırköy	30 090	89 702	75 386
3	Beşiktaş	73 432	84 698	91 065
4	Beykoz	29 658	36 859	45 801
5	Beyoğlu	277 807	208 158	214 362
6	Eminönü	123 056	146 896	134 477
7	Eyüp	33 572	52 132	73 858
8	Fatih	226 853	286 733	299 705
9	Kadıköy	77 798	102 685	129 584
10	Sarıyer	25 893	35 446	23 978
11	Şişli	-	120 811	150 397
12	Üsküdar	69 477	88 087	111 659
13	Zeytinburnu	-	-	89 397
14	Çatalca	3 734	7 516	4 477
14	Kartal	5 301	7 442	10 750
15	Silivri	4 164	4 611	4 951
16	Şile	2 012	2 422	2741
17	Yalova	3 833	6 610	11 463
Genel Toplamlar		1 002 085	1 297 372	1 493 910

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 11, 176.

Tablo 10

İstanbul şehir merkezi dışı; nahiye ve köyler; 1950, 1955 ve 1960 yılı nüfus bilgileri.

Sıra No	İlçeler	Nahiye ve Köyler		
		1950	1955	1960
1	Adalar	-	-	-
2	Bakırköy	12 506	17 585	27 252
3	Beşiktaş	-	-	-
4	Beykoz	7 494	11 973	13 116
5	Beyoğlu	3 503	1 431	-
6	Eminönü	-	-	-
7	Eyüp	11 366	38 864	136 753
8	Fatih	-	-	-
9	Kadıköy	195	241	1 388
10	Sarıyer	6 221	4 566	24 016
11	Şişli	-	4 753	29 716
12	Üsküdar	2 948	10 141	35 149
13	Zeytinburnu	-	-	-
14	Çatalca	44 612	55 818	47 046
14	Kartal	20 849	33 909	58 107
15	Silivri	24 164	23 997	28 107
16	Şile	14 184	14 572	15 405
17	Yalova	18 422	20 061	21 758
Genel Toplamlar		164 392	236 450	438 000

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 11, 176.

Tablo 11

İstanbul şehir merkezi, nahiye ve köyler; 1950, 1955 ve 1960 yılı toplam nüfus bilgileri.

Sıra No	İlçeler	Şehrin Merkezi, Nahiye ve Köyler Toplamı		
		1950	1955	1960
1	Adalar	15 405	16 564	19 864
2	Bakırköy	42 596	107 287	102 638
3	Beşiktaş	73 432	84 698	91 065
4	Beykoz	37 152	48 83	58 919
5	Beyoğlu	279 238	308 158	214 362
6	Eminönü	123 056	146 896	134 477
7	Eyüp	44 938	90 996	210 611
8	Fatih	226 853	286 733	299 705
9	Kadıköy	77 993	102 926	130 972
10	Sarıyer	32 114	40 012	47 994
11	Şişli	-	125 554	180 113
12	Üsküdar	72 425	98 228	146 803
13	Zeytinburnu	-	-	89 397
14	Çatalca	48 346	63 334	51 523
14	Kartal	26 150	41 351	68 857
15	Silivri	28 328	28 588	33 243
16	Şile	16 196	16 994	18 146
17	Yalova	22 255	26 671	33 221
Genel Toplamlar		1 166 447	1 533 822	1 931 910

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 11, 176.

3.1.2. İç Göç Olgusu ve Sosyal Gerçekliği

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ülkeyi yöneten parti konumunda olan CHP halkçılık ilkesi doğrultusunda köycülük perspektifini genel siyasetinin ana argümanı olarak kullanmıştır. Bu sebeptendir ki şehirler, şehircilik özendirilmemiştir. Dolayısıyla İstanbul şehri de genel bu ülke siyaseti içinde ilk çeyreği nüfus artışı bakımından durağan geçirmiştir.⁴⁰⁴ II. Dünya savaşı sonrası görece sanayileşme, ekonomik gelişme ve demokratikleşme unsurları, nüfuslanma ve şehirleşme üzerinde etkili olmuştur. Bu etkilerin yanına kırım itici, şehrin çekici gücü ilave olunca nüfus hareketliliği başlamıştır.

1950 tarihinde Türkiye genelinde şehirlerde yaşayan nüfus oranı (% 25.04), kırsalda yaşayan nüfus oranı (% 74.96) idi. Bu oranlar 10 yılın sonunda yani 1960 tarihinde şehirlerde yaşayan nüfus oranı (% 31.92), kırsalda yaşayan nüfus oranı (% 68.08) şeklinde değişmiştir.

İlk dönem Anadolu'dan İstanbul'a göçün şeklini, insanları taşradan merkeze taşıyan ulaşım araçları belirlemiştir.⁴⁰⁵

“(…) Vapurlarda ambar tabir edilen en ucuz mevkie kendini atan kıyı kesimi halkı, Trabzon sahilinden, Giresun'dan, soluğu İstanbul'da alıyordu. Bir de demiryolu güzergahına yakın olanlar tren yoluyla İstanbul'a geliyorlar. Fakat 1950'den sonra karayolları Anadolu'nun her yanını bir örümcek ağı gibi sarıyor. İç göçlerin zaman içindeki mekânsal dağılımı, ulaşım sistemleriyle ilişkiyi açık olarak ortaya koyuyor.”

İstanbul şehri, tarihsel süreçte göç olgusunun en çok mevsimsel olanı ile yüzleşmiştir. Bu mevsimsel göç 1950'lerden itibaren de devam etmiştir. Yaz aylarında şehre gelen nüfus ile ilgili bilgi yoktur. Fakat şehirde tüketilen un miktarlarından yapılan tahminlere göre şehir nüfusu yaz göçleri ile 300 bin civarında artmaktadır.⁴⁰⁶ Bu dönemde Anadolu'dan gelen insanların artık geri dönmemeye başladığı

⁴⁰⁴ Z. Toprak, *Cumhuriyet İstanbul'u, İstanbul'un Dört Çağı İstanbul Panelleri*, s. 73.

⁴⁰⁵ Erol Tümertekin, *Cumhuriyet İstanbul'u, İstanbul'un Dört Çağı İstanbul Panelleri*, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 6 Ağustos 1993, s. 76.

⁴⁰⁶ Sadun Tanju, “Taşı Toprağı Altın Şehre Anadolu'dan Akın”, *Vatan*, 16 Haziran 1956, bkz. Ek 19.

görülmüştür. Şehre gelenlerin yanlarına akraba ve hemşehri gruplarını almasıyla da süreç artarak devam etmiştir. Göç karakterinin mevsimsellikten kalıcı göçe çevrilmesinde iki önemli unsur etkili olmuştur. Bunlardan birincisi DP iktidarı ile birlikte gelen değişim rüzgârıdır. Yeni iktidarla birlikte kendini daha rahat hisseden kırsal nüfus şehirlere yönelmişlerdir. İkinci önemli unsur ise tarımcılıkta insan gücü yerine makineleşme yavaş yavaş yer etmiştir.

Şehre gelenler çoğunlukla İstanbul'un çevre bölgelerine Şişli, Eyüp ve Bakırköy'ün nahiye ve köylerine yerleşmişlerdir. Bununla birlikte şehrin iç çöküntü alanları ve terkedilmiş eski kamu ve şahıs yapıları dışarıdan gelen insanların mekânları olmuştur.

Bu dönemde ilginç bir haber Vatan Gazetesi'nde kendine yer bulmuştur: "İstanbul'un ortasında 100 kişi ilk çağ hayatı yaşamaktadır." İstanbul'un merkezinde vilayete beş adımlık yerde 100 kadar Niğdeli barınmaktadır. Niğde'nin 380 haneli Hacı Abdullah Köyü'nden gelmişlerdir. İstanbul'un Hacı Beşir Ağa Camii avlusundaki medrese gözlerinde barınan bu insanlar oldukça zor şartlarda kazandıkları ile geride bıraktıkları ailelerinin geçimini sağlamışlardır.⁴⁰⁷

Anadolu'dan kopup gelen bu insanlar genel olarak hemşehri grupları içinde yaşamışlardır. Gurbetçilerin şehir içinde yer tutmaları ve yerleşmeleri bu şekilde olunca da Anadolu'da yaşadıkları aile hayatlarını burada da sürdürmüşlerdir. Genel yapı itibarıyla bu hemşehri grubundaki gurbet insanları apartmanlara karşı bir yapı içinde, tek katlı gecekondularda kendi geleneklerini yaşamışlardır. Şehre entegre olmanın önündeki en önemli engellerden biri olan şivelerini de bırakmamışlardır.⁴⁰⁸

3.1.3. Demografik Yapı

İstanbul şehri, kuruluşundan itibaren farklı milletlerden ve dinlerden insanlara ev sahipliği yapmıştır. Şehir kuruluşunda yaygın inanç paganizmdi. Daha sonra ilahi dinler Hristiyanlık ve en sonunda da Müslümanlık etkili ve hâkim inanç anlayışı olmuştur. Bütün bu tarihsel süreç içerisinde İstanbul bir insan mozağine bürünmüştür. Nitekim

⁴⁰⁷ *Vatan*, 19 Ağustos 1960.

⁴⁰⁸ Hasan Cengiz, "İstanbul'da Bulunan Anadolu'nun Aile Hayatı", *Vatan*, 16 Mayıs 1957.

İstanbul'a serpilmiş ibadet yerlerinin (camii, kilise ve sinagog) ve mezarlıklarının (Müslüman, Hristiyan ve Yahudi) varlığı o mozağin sonucunda gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul şehri, imparatorlukların çok dinli, çok milletli ve çok kültürlü yapısını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu çoklu yapı tamamen silinmemiştir. Fakat ortaya daha rafine bir nüfus yapısı çıkmıştır. 1950 yılı nüfus sayımında İstanbul'un kozmopolit yapısının yaşadığı görülmüştür. Bu gerçekliğin rakamsal verileri (Tablo 12) paylaşılmıştır. Söz konusu yılda yapılan nüfus sayımında İstanbul şehir merkezi 983 041'di. Bu nüfus içinde Müslümanların toplam sayısı 801 889'du. Gayrimüslimler ise toplam 146 107'ydü. Bu rakamların ifade ettiği oran 1950 yılında şehirde yaşayan yaklaşık her 7 insandan biri 1'i gayrimüslim, diğer 6'sı ise Müslümanlardan oluşmuştur. Bu yıldaki nüfus sayımında elde edilen verilerde hristiyan cemaati içinde nüfus yapısı ve oranları şu şekilde dağılmıştır. Katolik nüfus sayısı 13 111, Ortodoks nüfus sayısı 71 437, Protestan nüfus sayısı 2 783 ve Gregoryen nüfus sayısı 49 163'tür. İstanbul şehrinin gayrimüslim nüfus içinde Musevilerin sayısı 34 478'dir.

Tablo 12**İstanbul şehir merkezi; 1950 yılı dinler itibariyle nüfus bilgileri.**

Sıra No	Dinler / Mezhepler	Nüfus Sayısı	
1	Toplam Nüfus	983 041	
2	Müslümanlar	801 889	
3	Gayrimüslimler Toplamları	146 107	
4	Hıristiyanlar	Katolik	13 111
5		Ortodoks	71 437
6		Protestan	2 783
7		Gregoryen	49 163
8		Mezhebi ayırt edilmeyen	9 613
9	Museviler	34 478	
10	Diğer Dinler	233	
11	Dinsizler	73	
12	Bilinmeyenler	261	

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), İstanbul, Belediye Matbaası, 1956. s. 13.

3.1.3.1. Azınlıklar

Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul Fener Rum Patrikhanesi varlığını devam ettirmiştir. Patrikhane kendi halinde siyasallaşmadan varlığını sürdürmek kaydıyla konumunu sürdürmüştür. Fakat dünya çapındaki büyük gelişmeler patrikhaneyi siyasetin içine çekmiştir. Bu süreci Sovyetler Birliği'nin politikaları başlatmış ve devam ettirmiştir. II. Dünya Savaşı'yla birlikte Sovyetler birliği o güne kadar karşı geldiği din anlayışına karşı belirgin bir yumuşama göstermiştir. Bu politika değişikliği ile Stalin, Ortodoks Hristiyanlarının lideri olma ve bu liderlikten savaş sürecinde fayda sağlamayı hedeflemiştir. O dönemde Fener Patriği olan Maksimos'un kominizim ve Sovyet eğilimleri Stalin'in politikalarına çanak tutmuştur.

Bu dini ve siyasal süreçte Fener'e bağlı bulunan metropolitler Patrik Maksimos'un Sovyet yanlısı politikalarını yadırgamışlardır. 4 Nisan 1948 yılında kutsal meclisi toplayarak Patrik Maksimos'u istifaya çağırmışlardır. Patrik Maksimos baskılar sonucunda aynı yılın Ekim ayında istifa etmiştir.

Patrikhaneye yeni bir patrik bulma meselesi, Yunanistan – Türkiye ve Amerika üçgeninde tartışılmaya başlanmıştır. Yunanistan'ın önerdiği patrik adayları ABD ve Türkiye tarafından reddedilmiştir. ABD, Kuzey ve Güney Amerika başepiskopusu olan Athenagoras'ı önermiştir. Amerika komünizmle mücadelede güvendiği, kendi vatandaşı olan birini tercih etmiştir. Athenagoras, Türk vatandaşı değildi. Bu önemli sorundu. Çünkü Sultan II. Mehmet'ten o güne değin, bütün patrikler, Türk uyruklu olmuştur. Dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ABD tarafından ablukaya alınmış ve karar onaylatılmıştır. Günaltay, itiraz sesleri yükselen kabinesini “canım ne olacak, ben bu papaza göz açtırmam” diye razı etmiştir. İnönü de Amerikalı papazın Yanya doğumlu bir Türk vatandaşı olduğuna dair yeni kimlik teminini sağlamıştır. Neticede, ABD'nin istediği aday Athenagoras yeni patrik olmuştur.⁴⁰⁹

Athenagoras, DP iktidarı ile genel çizgi itibariyle (6/7 Eylül Olayları ve Kıbrıs Sorunu dışta tutulursa) iyi ilişkiler geliştirmiştir. Athenagoras, 1453'ten bu tarafa

⁴⁰⁹ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 185 – 189.

Ayasofya'yı ziyaret eden ilk patrik olmuştur.⁴¹⁰ Yeni patrikle birlikte Fener Patrikhanesi Amerikalı ve İngiliz siyasetçilerin ve bürokratlarının uğrak yeri haline gelmiştir.

Patrik Athenagoras, DP iktidarı ile 1950 yılının yaz mevsiminde tanışmıştır. Patrik, şehre gelen Bayar ve Menderes'i vilayet binasında ziyaret ederek Rum cemaatinin saygı ve tebriklerini sunmuştur. Bayar, patriğin ziyareti üzerine ayaküstü şu açıklamaları yapmıştır:⁴¹¹

“Nazik ziyaretlerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Vatandaşlarımızın saadet ve refah içinde yaşamalarını sağlamak hususunda elimizden geleni yapmakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Patrik hazretlerini çok zamandan beri gıyaben tanımakta kendilerinin büyük bir zekâ ve dirayetle vazifelerini ifa ettiklerini görmekteyim. Samimi teşekkürlerimi takdim ederim.”

6 Ocak 1952 yılında “Fota” töreni (İsa'nın vaftizini simgeleyen suya haç atma töreni) dini giysilerle yapılmıştır.

Rum Patriği, 1952 yılında Ankara'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrası İstanbul'da gazetecilere şu açıklamalarda bulunmuştur:⁴¹²

“Ankaraya gidişimizden maksat büyük Cumhurbaşkanımız Celal Bayarla kıymetli hükümet erkânını ziyaret etmektir. İki gün zarfında bana gösterilen alakadan çok mütehasis kaldım. Bundan böyle her yıl başkentimizi ziyaret etmek kararındayız. Ankaradan milli gururu hissederek geri dönmekteyiz.”

Patrik Athenagoras, bu ziyaretinde Menderes'in rahatsızlığı sebebiyle Başbakan ile görüşmemiştir. 6 Haziran 1952 tarihinde Başbakan Menderes İstanbul'a geldiğinde patrikhaneyi ziyaret ederek görüşme gerçekleşmiştir. Ziyaret sırasında Menderes ve Patrik arasındaki karşılıklı iltifatlarla bulunulmuştur. Patrik, akşam vaktinde iadeyi ziyaret için vilayete gitmiş ve Menderes ile burada tekrardan görüşmüştür.⁴¹³

⁴¹⁰ *Son Posta*, 17 Aralık 1950.

⁴¹¹ *Son Posta*, 25 Temmuz 1950.

⁴¹² *Son Posta*, 29 Mayıs 1952.

⁴¹³ *Vatan*, 7 Haziran 1952.

Menderes'ten iki gün sonra Gazeteci Ahmet Emin Yalman, Patrikhane'yi ziyaret etmiştir. Athenagoras ile Yalman'ın dostlukları 1942 tarihinde Amerika'daki görüşmelerine dayanmaktadır. Patrik bu toplantı sırasında Türkiye'den memleketi olarak bahsetmiş ve Amerika'da gurbette olduğu için sürekli hastalandığını fakat buraya gelince hastalıklarından eser kalmadığını belirtmiştir. Patrik ayrıca Türkiye ve vatan kavramları ile ilgili bir değerlendirme yapmıştır:⁴¹⁴

“Bizden çok nüfuslu, çok ileri memleketler olabilir. Fakat müşterek davalar hesabına mes'uliyetler kabul etmek ve hayırlı bir rol oynamak bakımından ben Türkiyeyi bugünkü dünyada Amerika ve İngiltereden sonra gelen memleket diye kabul ediyorum. (...) Bir vatana kendini bağlı addetmeyen, onu benimsemeyen ve sevmeyen insan köksüz bir cisim gibidir. Ben vatanım Türkiyeye bütün kalbimle bağlıyım”

1953 yılında İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Patrik Athenagoras'ın daveti üzerine Heybeliada Ruhban Okulu'nu ziyaret etmiştir. Gökay, burada öğlen yemeğini yemiş ve metropolitlerle hasbihalde bulunmuştur.⁴¹⁵

Heybeliada Ruhban Okulu'nda bu dönemde dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji eğitimi verirken 1951 yılındaki düzenlemeyle birlikte dört yıl lise ve üç yıl teoloji eğitimine başlamıştır.⁴¹⁶

Fener Rum Patrikhanesi ile hükümet arasındaki karşılıklı bu iyi ilişkiler, Kıbrıs Meselesi dolayısıyla zaman zaman gerginleşmiştir. 6-7 Eylül Olaylarının öncesine denk gelen süreçte Fener Rum Patrikhanesi'nin metropolitleri patrik Athenagoras'ın emriyle İstanbul'daki Rumlardan yardım topladığı ihbarı yapılmıştır. İhbarı yapan bazı Rum vatandaşlar, yardımların Türkiye aleyhine neşriyat yapan Yunan gazetelerine verileceğini belirtmişlerdir.⁴¹⁷

Şehirde bu tarz haberlerin yaygınlaşması üzerine İstanbul'da da belirgin bir hareketlilik başlamıştır. 6-7 Eylül Olayları arifesinde, iki Türk genci Fahri Tan ve Remzi Usanmaz, Rum vatandaşların yoğun olarak yaşadığı İstiklal caddesi boyunca

⁴¹⁴ *Vatan*, 9 Haziran 1952.

⁴¹⁵ *Vatan*, 12 Mart 1953.

⁴¹⁶ Uğur Yıldırım, *Dünden Bugüne Patrikhane*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 98.

⁴¹⁷ *Son Posta*, 27 Ağustos 1955.

“Kıbrıs Türk’tür” diye bağırarak propaganda yapmıştır. Bu propaganda kısa sürede tesirini göstermiş caddede yürüyenler kalabalıklaşmıştır. Bu durum karşısında dükkân sahibi Rum esnaf, dükkânlarının kepenklerini indirmişlerdir. Sivil polisler tarafından karakola götürülen iki genç ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılmıştır. Aynı gün Rumca konuşan iki Rum toplu taşıma aracından bir subay tarafından indirilmiş ve ada vapurunda Rumca şarkı söyleyenler susturulmuştur. 5 Eylülde ilginç bir propaganda da “Kıbrıs Türk’tür” paftaları ile süslenen taksilerle gençlerin “Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacaktır. Yeşilada kızıl olamaz.” sloganları ile şehri turlamasıyla yapılmıştır.⁴¹⁸

İstanbul’da bu olayların devamında Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak 6-7 Eylül olayları yaşanmıştır. Bu olaylardan şehirdeki azınlıklar ve özelde daha çok Rum cemaati zarar görmüştür. Hükümet ve başta Kızılay olmak üzere çeşitli yardım kuruluşları bu olaylardan zarar gören Rum vatandaşlara ve kiliselere yardımlarda bulunmuşlardır.

1956 yılında Amerika’daki bir teklif İstanbul’daki siyasi havayı etkilemiştir. Amerikan 20th Century Fox Şirketi’nin Yunan asıllı sahibi Spiros Skuras, bu teklifi yapmıştır. Skuras, teklifinden kısa bir süre önce İstanbul’a gelmiş ve Fener Rum Patrikhanesi’ni ziyaret edip patrikle görüşmüştür. Amerika’da Ortodoks cemaatinin toplantısında Skuras söz alarak İstanbul’da Vatikan’a benzer bir “Ortodoks Sitesi” kurulmasını istemiştir. Amerika’daki bu açıklamalara patrikhane adına sözcüsü cevap vermiştir. Sözcü, Skuras’ın bu teklifini ilk defa olarak bugün gazetelerden duyduklarını belirtmiştir.⁴¹⁹

1957 yılı ilkbaharında Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak patrikhane olumsuz bir şekilde yine belli bir süre şehrin gündemine yerleşmiştir. Patrikhane etrafında dönen tartışmanın birinci kısmını, Fener Rum Patrikhanesi istimlâki konusu oluşturmuştur. İkinci önemli mevzu ise Patrik Athenagoras’ın Kıbrıs Kilisesi’ni ve Başpiskopos Makarios’u sahiplenmesi konusu teşkil etmiştir.⁴²⁰ Şehir gündeminde bu iddialar konuşulurken, patrikhane o dönemde kamuoyuna açıkladığı tebligatlarda istimlâk konusunda kendilerine yazılı beyan gelmediğini belirtmişlerdir. Kıbrıs meselesi ise tamamen kendileri dışında gelişen siyasi bir mesele olduğunu, dolayısı ile hiçbir

⁴¹⁸ *Vatan*, 6 Eylül 1955.

⁴¹⁹ *Vatan*, 2 Ekim 1956.

⁴²⁰ *Son Posta*, 14 Nisan 1957.

dâhillerinin bulunmadığını söylemişlerdir. Tebligatlarda vurgulanan ana mesaj vatana bağlı ve kanunlara riayet ettiklerini belirtmek olmuştur.⁴²¹

Patrikhanenin, Kıbrıs meselesinde Kıbrıs başpiskoposu Makarios'a açıkça tavır almaması (Türk kamuoyu Başpiskopos Makarios'un, Patrik tarafından aforoz ve takbih – kınanmasını – istiyordu) patriğin ve patrikhanenin ülke içindeki güvenini zedelemiştir.⁴²²

Patrikhane ve Türkiye arasındaki bu güven kaybı, Kıbrıs meselesinin o dönem için çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı süreçte onarılmaya başlanmıştır. Nitekim 1959 yılında yetkililerin daveti üzerine İstanbul'a gelen Yunan Başbakanı Karamanlis, Başbakan Adnan Menderes ile Hollanda – Türkiye maçını beraber izlemişlerdir. Ziyaret programına Yunan Başbakanı ve Yunan Dışişleri Bakanı, patrikhanedeki dini ayine iştirak edip Patrik Athenagoras'ın elini öpmeleri de konulmuştur. Ayinde, şehrin fethinden bu tarafa giyilmeyen, Bizans'ın rehberi olan kırmızı – siyah kostümler ilk defa kullanılmıştır.⁴²³

1950'ler İstanbulu'nda yaşayan insanlar, patrikhane konusunda neler düşündükleri Vatan Gazetesi'nin sayfalarına taşımıştır. Gazeteci Ali Gevgili İstanbullulara yönelttiği iki soru ile bu konuda fikir edinmeye çalışmıştır.

Patrikhanenin Kıbrıs konusunda susmasını nasıl karşılıyorsunuz? Yer: Divanyolu⁴²⁴

Recep Hüres (Kitapçı): - “Besle kargayı oysun gözünü” Herhangi bir anda kelimenin tam manasıyla bize ihanet edeceklerinin açık bir delilidir bu susuşları. Israrlı sessizlikleriyle itimada layık olmadıklarını yeniden ispat etmeğe çalışıyorlar diyebilirim.

Ayhan Yetkiner (Gazeteci): - Patrikhane zaten memleketin ortasında içinden ne çıkacağı bilinmeyen esrarengiz bir kutu. Kıbrıs meselesinde ise Patrik Efendi ile Makarios'un aynı cephede oldukları apaçık.

Sabahat Erdemir (Üniversite Öğrencisi): - Susmaları iyi niyet sahibi olmadıklarına delalet eder. Kıbrıs bizimdir; bunu hala anlayamıyorlar. Patrik'in bunu

⁴²¹ *Son Posta*, 15 Nisan 1957

⁴²² Sadun Tanju, “Kıbrıs Meselesi ve Fener Patrikhanesi”, *Vatan*, 17 Nisan 1957.

⁴²³ *Son Posta*, 11 Mayıs 1957.

⁴²⁴ Ali Gevgili, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 16 Nisan 1957.

ifadeden neye kaçtığı aşikâr. Hem bu memleketin nimetlerinden sonuna kadar faydalanıyorlar; hem de bildiklerini okuyorlar.

Ali Gezerer (Müstahdem): - Athenagoras'ın ses çıkarmaması kara papaz ile arasındaki münasebetin açık bir delilidir. Patriği “eveleme – gevelemesini” değil, açıkça fikrini söylemesini istiyoruz.

Osman Özcan (Fotoğrafçı): - Senelerdir açılmayan orta kapısı (II. Mahmud'un fitne çıkardığına hükmedilen Patrik George'un 1921 tarihinde idam edilen cesedinin asıldığı kapıdır, o tarihten sonra orta kapı hiç açılmamıştır.) gibi kin tutuyor Patrikhane. Fırsat bekliyorlar açıkçası. Ümit ederiz ki İstanbul'un imarı sırasında patrikhane de ortadan kalkar da bu memleket içinde ebediyen yer bulamaz bir daha!

Fener Patrikhanesi yurt dışına çıkarılmalı mı? Yer: Ayas Paşa⁴²⁵

Sami Weinstein (Park Otel'de teşrifatçı): - Patrikhane burada kalmalıdır. Ancak Türkiye'de bulunduğu müddetçe Patrikhane içinde yapılan her türlü toplantıların efkârı umumiyeye bilinmesi lazımdır. Demokratik bir memlekette Patrikhanenin yurt dışına atılması ne kadar hatalıysa; Patrikhanenin gizli toplantı yapması da o kadar çirkindir, yanlışır, hatalıdır!

Ahmet Yatkın (Şoför): - Türkiye'de ne işi var Rum Patrikhanesinin ve Patriği'nin bey kardeşim. Hangi menfaate çalışıyorlarsa o menfaatin diyarına gitmeleri gerekmez mi yani. Memleketin tam orta yerinde etrafı demirden beter perdelerle örülmüş bir şato yarattılar adeta. Ne yaptıklarından haberimiz yok. Yurt dışına çıkmalı!

Meryem (Gazeteci): - Çıkarılmalı; zira patrik faydalı olmaktan başka her şeyi yapıyor. Şimdi de tedhişin elebaşısı Makarios'u takbih etmediği (kınamadığı) gibi, kendisinden memnun olmadığını bile söylemiyor. Sükût ikrardan gelir derler. Fener Ortodoks Rum Patriği Athenagoras'ın bu ısrarlı sessizliği perde arkasındaki çalışmasının da belirtisidir.

Yorgo Kaçamakoğlu (Bizim Fotoğrafçı): - Patrikhane Türkiye'de bulunduğu göre içerisinde olanlar bu millete aksettirilmelidir. Neler olduğunu buradaki gayri Müslimler de biliyorlar ama konuşmuyorlar galiba. Hâlbuki diğer yabancı

⁴²⁵ Ali Gevgili, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 13 Nisan 1957.

ibadethanelere herkes girebiliyor. Öyle anlaşılıyor ki; Patrikhane noktai nazarını Yunanistan'a göre ayarlıyor.

Alphan Eroğlu (Üniversite Öğrencisi): - Patrikhane bütün tarih boyunca daima memleketimizin zayıf anlarını kollamıştır. Böyle zamanlarda ise bir çıbanbaşı şeklinde ortaya çıkmakta gecikmemiştir. Tarih tekerrür ettiğine göre geçmişi unutamayız kolayca!

1950'lerde İstanbul'da bulunan Ermeni Cemaati, kendileri için bir patrik seçebilmek için uğraşmışlardır. Cemaat, Ermeni Patriği seçiminde, ikisi farklı grup olmak üzere bir de tarafsızlardan müteşekkil üç fraksiyona ayrılmıştır. Cemaat bu müşkül durumdan kurtulmak için Gökay'ı ziyaret etmiştir. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Ermeni Cemaatinin aracılık teklifi ile karşı karşıya kalmıştır. Gökay, hükümet ile irtibat kurarak yasal zeminin oluşmasını sağlamıştır. Yasal zemin sağladıktan sonra Ermeni vatandaşların kendi kilise bölgelerinde delege seçimleri yapılmıştır. Seçilen delegeler ile söz konusu kiliselerin en yaşlı papazlarının katılımıyla genel kurul oluşturulması yöntemi benimsenmiştir.⁴²⁶

Ermeni cemaatinin delegasyon seçme sürecinden sonra 2 Aralık 1950 günü 112. İstanbul Ermeni Gregoryen Patriği seçilmiştir. İstanbul Ermeni Patriği seçilen Karakin Haçadoryan ABD vatandaşıydı ve o dönemde Arjantin'de görevliydi.⁴²⁷

Ermeni Patrikliği seçimleri Kumkapı Ermeni Patrikhanesi'nde gerçekleştirilmiştir. Patrik, kendisinden önce 111 patrik tarafından kullanılan 500 yıllık patriklik esasını bir törenle almıştır. Törene vali, emniyet müdürü, İstanbul komutanı, Rum patrik vekili, Süryani patrik vekili, Amerikan ve İran konsolosları katılmıştır. Patrik, katılımcıların huzurunda bir hitabede bulunmuştur.⁴²⁸

“Dünyada sulh kadar rahat temin ettirecek söz yoktur. Kalpten çıkmayan ve yalnız dudaktan söylenen sulhu selametse boş nakarattan ibarettir. Bu sulh ve selametın ilham menbaı muhabbettir. Hakiki muhabbet ise nefis fedakârlığına amildir. Öteden beri cumhuriyet hükümetinin kanunlarına sadık vatanına bağlı ve kilisemizin ananelerine inanan insanlar hakiki mesai arkadaşlarım olacaklardır. Bu vazifeyi tam bir sevinçle ifaya geldim. Resulün buyurduğu gibi bana şeref hissesi ayırmak için değil uhdeme tevdi edilen vazifeyi şereflelendirmek için

⁴²⁶ *Son Posta*, 3 Kasım 1950.

⁴²⁷ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s. 190.

⁴²⁸ *Son Posta*, 3 Aralık 1951.

geldim. Sevgili cemaatimin selameti uğruna üzerime aldığım bu mukaddes vazifeyi hakkıyla ifa edebilmek için iktidarım dâhilinde bütün gayretimi esirgemeyeceğim. Bu vazifemde muvaffak olabilmem için evvela Cenab-ı Hakk'ın inayeti ve sonra da adil hükümetimize sığınıyorum. Atamızın irşatlarıyla şereften şerefe yükselen ve terakkilerin en ileri hamleleriyle nurlu bir yola giren vatanımızın ilelebet payidar olmasını, çok kıymetli Cumhurbaşkanımız Celal Bayar ve mesai arkadaşlarına, Vali Gökay'a uzun ömürlerle vazifelerinde başarılar dilerim.”

Haçadoryan, şükran nutkunun içsel ve dilsel özellikleriyle herhangi bir cemaatin değil; sadık bir milletin cemaatinin patriği olduğunu hissettirmiştir. Hükümet, patrikliğin başvurusu üzerine 28 Aralık 1950 günü aldığı kararla Patrik Karakin Haçadoryan'ın mabetler dışında da ruhani elbise giymesine izin vermiştir.⁴²⁹

1950'li yılların başında İstanbul'daki Musevi nüfusun yaşam alışkanlıkları alt üst olmuştur. Buna sebep olan etken İstanbul'daki Musevi nüfus yoğunluğunun hemen hemen (1950 sayımında İstanbul'daki Musevi nüfus sayısı 34 478'di, 1948 ve 1949 yıllarında İstanbul'dan İsrail Devleti'ne göç eden nüfus sayısı ise yaklaşık 30 000'di) yarıya inmesidir. Bu durum beraberinde Yahudilerin ihtiyaçlarına göre kurulmuş dernek, hastane, yaşlılar yurdu, okul, sinagog gibi kurumlar yeniden düzenlenme zarureti doğurmuştur. Mamafih, Osmanlı döneminden beri yürürlükte olan Hahamhane Nizamnamesi güncellenmediği için 1931 yılında vefat eden hahambaşı kaymakamı Haim Becerano'nun yerine kimse seçilememiştir. Yirmi yılı aşkın İstanbul'daki Yahudiler şehirdeki tüccar, sanayici ve hukukçular eliyle yönetilmiştir. Bu keyfiyet 30 Nisan 1950 yılında son bulmuştur. Bu tarihte uzun süredir toplanamayan Cismani Meclis toplanarak Dr. Samuel Abrevaya'yı başkan olarak seçmişlerdir. Böylece Türk Yahudi Cemaati'nin başkanı belirlenmiştir.

DP iktidara gelmesinden itibaren Yahudi cemaatiyle sıcak ilişkiler kurmuştur. Bu sıcak ilişkilere bir katkı da Bayar'dan gelmiştir. Bayar, 1953 yılı şubat ayında davet edildiği Balat Or-Ahayim Hastanesi'nin geleneksel yıllık balosuna katılmıştır. Bu ziyaretin simgesel anlamı çok büyük olmuştur. Çünkü Bayar, seleflerinin sergilemediği bir davranışı (bir cumhurbaşkanının azınlık etkinliğine katılması) ilk kez yapmıştır. Bayar, bunun yanında CHP iktidarı zamanında azınlıklardan alınan varlık vergisinin iadesi konusunda kapılar aralamıştır. Museviler, DP ile ilişkilerinin neticesinde kendilerine bir hahambaşı seçme imkânı bulmuşlardır. 1931 yılından o tarihe kadar boş

⁴²⁹ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 124.93..3.

olan Hahambaşılık makamına 25 Ocak 1953 yılında Rafael Saban seçilmiştir. Böylece, İstanbul şehrinde yaşamakta olan 40 bin civarındaki Yahudi, ruhani liderlerine kavuşmuştur.⁴³⁰

Hahambaşı Rafael Saban'a, Neve Şalom Sinagogu'nda düzenlenen dini törenle altın zincire bağlı bulunan ve üzerinde bir tacı havi olan hahambaşılık alâimi tevdi edilmiştir. Törene vali, İstanbul milletvekilleri, garnizon komutanı, İstanbul üniversitesi rektörü Kazım İsmail Gürkan, Rum patrik vekili, Ermeni patrik vekili ve İsrail konsolosu katılmıştır. Hahambaşı, katılımcıların huzurunda hükümete ve valiye teşekkür etmiştir. 20 senedir boş olan bir vazifenin doldurulmasından dolayı Allah'a niyaz ederek Cumhuriyet Türkiye'sini bütün sahalarda ali kılmasını dilemiştir. Saban, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve hükümet reisinin bütün çalışmalarında başarılı olması için dua etmiştir.⁴³¹

27 Mayıs darbesinden ikinci haftasında Hahambaşı Rafael Saban, İstanbul Valisi Tuğgeneral Refik Tulga'yı ziyaret etmiştir. Saban, 1. Zırhlı Tugay mensuplarının başlattığı "hazineye alyans bağı" kampanyasına katılmıştır. Hahambaşı, üzerinde on emir ve on iki kavmin işli olduğu som altın takısını ve diğer heyet üyeleri de alyanslarını bağışlamışlardır. Yahudi Cemaati'nin askeri darbeye itaatine rağmen DP'nin varlığına göz yumduğu Cismani Meclis (bu meclis Yahudilerin mali, sosyal ve kültürel işlerini yürütüyordu fakat yasal dayanağı yoktu) lağvedilmiştir. 8 Kasım 1960 tarihindeki bu olay Yahudileri derinden etkilemiştir. Bu olaydan 19 gün sonra, 27 Kasım 1960 tarihinde Hahambaşı Rafael Saban'ın vefat etmesi (yeni hahambaşılarını bin bir güçlkle 21 Ağustos 1961 tarihinde seçebilmişlerdir.)Yahudi Cemaati'ni hepten sarsmıştır.⁴³²

3.1.3.2. Mülteciler ve Göçmenler

1950'ler İstanbul'unda şehir nüfus yapısına sayıca az da olsa mülteciler de katılmıştır. Mülteciler, Macaristan'da Ekim 1956 tarihinde Macar Milli

⁴³⁰ Rıfât N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devlet'in Örnek Vatandaşları (1950 – 2003)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 5 – 11, 22, 27.

⁴³¹ *Son Posta*, 3 Mart 1953.

⁴³² R. N. Bali, *a.g.e.*, s. 82, 92, 96.

Ayaklanması'ndan yurtdışına kaçanlardır. Bu dönemde ülkede, işgalci Sovyet tarafı ile milli bağımsızlık mücadelesi verenler arasında iç savaş çıkmıştır. Savaşın tarafı olan Sovyet Rusya kuvvetleri milli ayaklanmayı bastırmak için 4 Kasım 1956 tarihinden itibaren yerleşik bulunduğu Budapeşte'de kanlı müdahalelerini artırmıştır. Bu müdahaleler sonucu ölen binlerce Macar'dan biri olmak istemeyen yüzbinlerce Macar ülkeden, Sovyet vahşetinden kaçmışlardır.⁴³³ Bu mültecilerden 500'ü aşkın Macar ekim – şubat döneminde ülkemize sığınmıştır. Şehre gelen mültecilerle Toprak ve İskân İşleri yetkilileri ile Kızılay mensupları ilgilenmiştir.⁴³⁴

1950 – 1960 döneminde İstanbul'a yoğun bir şekilde soydaş göçmen gelmiştir. Bu dönemde Balkan coğrafyasından, Bulgaristan'dan göçmenler gelmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye bu dönemde büyük gruplar halinde göç dalgaları olmuştur. Aralık 1950 tarihinde gelen 480 kişilik göçmen kafilesinin anlattıklarına göre Bulgaristan'da komünizmin gelişmesini sağlayan kooperatifler, halkın elinde bulunan malları cebren almışlardır. Malını vermeyen soydaşlar ise süngülü askerlerle evinden dışarıya atılmışlardır. Şehre gelen göçmenler İstanbul sağlık ve sosyal yardım müdürlüğü tarafından sıhhi bakımdan kontrol edilmiştir. Göçmenlerin sağlıklarına özen gösterildiği için şehirde bulunan her hastanede ikişer yatak onlar için boş bekletilmiştir.⁴³⁵

1950 yılının başından itibaren 15 ay içinde şehre 52 888'i kadın, 60 473'ü erkek olmak üzere toplam 113 361 göçmen gelmiştir. Bu göçmenlerin % 46,3'ünü 15 yaşına kadar olan çocuklar, % 30,8'ini 16 ile 45 yaş arası olanlar ve % 22,9'unu ise 45 yaş üstü olanlar oluşturmuştur. Bu ilk gelen gruplardan 6 Ekim 1950 tarihine kadar gelenler (30 778 göçmen) bakım ve geçimlerini daha önceden taahhüt eden, ülke içindeki akrabalarının yanına yerleştirilmiştir. 2 Aralık 1950 tarihinden sonra gelenlerin bir kısmı (14 309 göçmen) yine Edirne'deki akrabalarının yanına yerleştirilmiştir. Arta kalan 68 274 göçmen geçici olarak oluşturulan misafirhanelere yerleştirilmiştir.⁴³⁶ Göçmenlerin yurda gelişleri sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1956 yılında 9 257 aile (35 369 göçmen), 1957 yılında 9 143 aile (33 290 göçmen), 1958 yılında 9 061 aile (17 548 göçmen) ülkeye giriş yapmıştır.⁴³⁷

⁴³³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 12. Baskı, s. 475 – 480.

⁴³⁴ *Ayın Tarihi*, 27 Şubat 1957.

⁴³⁵ *Son Posta*, 6 Aralık 1950.

⁴³⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 1. Sene (09.05.1951), 74. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, 10.

⁴³⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI Devre, 3. Sene (11.12.1959), 13. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, 21.

İstanbul'da göçmenlerin iskân ve durumları ile ilgili vilayetçe bir komisyon kurulmuştur. İlk göç dalgalarında gelenlerin yoğun olması komisyonu acil tedbirler almaya sevk etmiştir. Mesela gelenlerin Selimiye Kışlası'na yerleştirilmesi düşüncesi, Gökay'ın 30 Eylül 1950 tarihinde başbakanlığa gönderdiği bilgilendirmede dillendirilmiştir.⁴³⁸

Vali Gökay, göçmenlerin durumunu görüşmek üzere vilayette yüksek katılımlı bir toplantı yapmıştır. Toplantıya banka ve sigorta şirket müdürleri, ticaret odası ve ticaret borsası başkanları, siyasi parti temsilcileri, İstanbul müftüsü, azınlık cemaatinin temsilcileri ve Kızılay başkanı katılmıştır. Bütün bu katılımcıların iştiraki ile bir yardım heyetinin kurulması kararlaştırılmıştır. Vali heyetin teşkilinden sonra şu açıklamaları yapmıştır:⁴³⁹

“Göçmen vatandaşlara yardım için bütün imkânlarımızla seferber olmuş vaziyeteyiz. Sıcak ve yakın alakalarını göçmen vatandaşlarımızdan esirgemeyen hamiyetli halkımızın yapacakları teberruları ve her türlü yardımları bir teşkilat vasıtasıyla toplayacağız. Teberrular Kızılay'ın makbuzları ile toplanacaktır.”

Bu dönemde ilginç bir destek kampanyası da yapılmıştır. Hindistan Başbakanı Pandit Nehru tarafından Türk çocuklarına hediye edilen Mohini isimli yavru fil Rosaline Vapuru ile İstanbul'a getirilmiş ve fil Sirkeci Rıhtımı'ndan karaya çıkarılmıştır. 4 yaşındaki bu sevimli fil yavrusu şehirde kurulan Spor ve Sergi Sarayı'ndaki Sümerbank pavyonuna nakledilmiştir. Fil yavrusu ücret mukabilinde meraklılarına gösterilmiştir. Elde edilen gelir de göçmenler hesabına kayıt altına alınmıştır.⁴⁴⁰

Şehrin yardımları ile beraber İstanbul valiliği devletin himmetini sistemli bir şekilde göçmenlere destek için yönlendirmiştir. Sirkeci ve Zeytinburnu'nda oluşturulan misafirhanelerde geçici barınma hizmetleri verilmiştir. Kızılay aş ocaklarında her gün göçmenlere sıcak yemek çıkarılmıştır.⁴⁴¹ İstanbul Toprak ve İskân Müdürlüğü marifetiyle göçmen olarak gelen çiftçi ve esnaf grupları şehrin değişik yerlerinde iskân

⁴³⁸ BCA, Fon Kodu: 30..01.0.0, Yer No: 17.99..14.

⁴³⁹ *Son Posta*, 17 Aralık 1950.

⁴⁴⁰ *Son Posta*, 26 Aralık 1950.

⁴⁴¹ *Vatan*, 15 Nisan 1951.

edilmiştir. 1951 – 1952 yılında şehre gelen 2 025 muhacir esnaf ailesi Rami – Taşlıtarla'ya yerleştirilmiştir. 38 muhacir esnaf ailesi Kartal'da, 86'sı Bakırköy'de, 30'u Üsküdar'da, 26'sı Beykoz'da ve 15'i Eyüp'te iskân edilmiştir. Yerleşimleri sağlanan bu ailelerin her birine iki oda ve bir holden müteşekkil evler verilmiştir. Aynı dönemde şehre gelen muhacir çiftçi ailelerden 73'ü Çatalca'da, 38'i Silivri'de, 3'ü Yalova'da ve 1'i Beyoğlu'nda iskân edilmiştir. İskânları sağlanan bu ailelere toplam 6 331 dekar toprak verilmiş. Topraklarını ekmeleri için ayrıca tohumluk buğday tevzi edilmiştir. Şehre gelen hem esnaf hem de çiftçi olan muhacir ailelere toprak ve ev desteğinin yanı sıra mali katkı da sağlanmıştır.⁴⁴²

3.2. EKONOMİ VE İAŞE SORUNLARI

İstanbul şehrinin iaşe ihtiyaçları ve bunların karşılanması meselesi kuruluşundan bugünlere değin bu şehri yönetenler için birincil vazife olma hususiyeti taşımıştır. Başlangıçta bir balıkçı kasabası olan şehir her ne kadar binbir çeşit taze balıklara ve yüzlerce bostan bahçelerine hep sahip olsa da zamanla bunlar yetersiz kalmıştır.

1950'li yıllarda şehrin iaşe işlerini belediyenin İktisat İşleri Müdürlüğü tanzim etmiştir. Bu teşkilat yapısı İktisat Bürosu, Murakabe, Muamelat, Etüt ve Müstahdemin Büroları, Hal Müdürlüğü, Balıkthane Müdürlüğü ve Ölçü, Ayar Memurluğu'ndan oluşmuştur. İktisat İşleri Müdürlüğü 50 personeli aşkın bir kadro ile işlerini yürütmüştür. Bu teşkilatın vazifesi şu şekilde ayrıntılandırılmıştır: Umuma açık yerlerin fiyat bakımından kontrolü, ekmek ve et işlerinin takip ve tanzimi, narh, tarife işleri, pazar, tanzim satış yerlerini idare ve şehirdeki istihdam işlerini tertip ve tanzim etmektir.⁴⁴³

⁴⁴² 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 65.

⁴⁴³ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 142.

3.2.1. Temel Gıda Maddelerinin Sağlanması ve Sorunlar

İstanbul büyük tüketim merkezi olarak 1950'lerden itibaren yoğun bir iç ve dış göç nüfusu da almıştır. Şehrin her geçen zaman diliminde kalabalıklaşması ile var olan sorunları daha da artmış ve çözülemez duruma gelmiştir. Şehirli için ucuz yağ temini,⁴⁴⁴ yoğurt fiyatlarının istikrarsızlığı⁴⁴⁵ veya Suriye'den dört gözle beklenen buğday⁴⁴⁶ gibi konular, gıda meselesini sürekli canlı tutmuştur. Şehir büyüyüp geliştikçe bu ihtiyaçları sağlayan esnaflar da artmıştır. Bu artışla birlikte satılacak ürünlerin temini ve fiyatları kadar ürünlerin hususiyetleri de önem kazanmıştır. Bu sorun ile ilgili olarak belediye ürünlerin etiketlenmesi üzerinde durmuştur. Şehirde satılan gıda maddelerinin vasıfları ve ürünlerin içinde neler olduğunu gösterir etiketler için büyük çaba sarf edilmiştir.⁴⁴⁷

İstanbul'un gıda ihtiyacının karşılanmasında vilayet ve belediyenin aciz kaldığı dönemlerde de hükümet devriye girmiştir. 1957 yılının hemen başında Başbakan Menderes, şehrin gıda sorunları ile yakinen ilgilenmeye başlamıştır. Başbakanın el attığı ekmek ve et temini çözülmüştür.⁴⁴⁸ Fakat bu tip dışarıdan müdahaleler geçici çözüm olmaktan öteye geçmemiştir. Müdahaleler sıcaklığını kaybettikten sonra her defasında şehir yine kendi işleyişine dönmüştür. Sonuçta şehrin gıda sorunu bir arz – talep döngüsünde şekillenmiştir. Bu döngüde arzın talebi karşılamaması en büyük sorun olmakla beraber şehrin bu sıkıntısını, fırsatçılık olarak değerlendirenler de var olmuştur. Nitekim dönemin bir köşe yazısında bu durum “iki milyon insanın yaşadığı İstanbul'un beslenmesi işi üç beş kabzımalın, beş on celebin, birkaç mandıra sahibinin daha çok para yapma hırsına terkedilmiştir” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁴⁹

İstanbul'da temel gıda maddelerinin denetimini belediyenin sağlık işleri murakabe teşkilatı yapmıştır. Bu murakabe teşkilatı 1 müdür, 1 başhekim, 5 sağlık memuru olmak üzere 15 kişiden oluşmuştur. Bu kurum, İstanbulluların günlük tüketiminde olan memba suyunu, sütünü, ekmeğini, helvasını, peynirini, yağını vs. mideye giden her bir şeyini kontrol etmiştir. Bu kontroller insan sağlığı için yapılan işin önemini ve gerekliliğini göstermiştir. Belediye murakabe teşkilatına ilçe belediyeleri,

⁴⁴⁴ *Son Posta*, 3 Ocak 1950.

⁴⁴⁵ *Son Posta*, 10 Ocak 1950.

⁴⁴⁶ *Son Posta*, 11 Ocak 1950.

⁴⁴⁷ *Son Posta*, 24 Aralık 1953.

⁴⁴⁸ *Son Posta*, 13 Ocak 1957.

⁴⁴⁹ Burhan Arpad, “Lüks Şehir”, *Vatan*, 13 Haziran 1959.

belediye şubesi başhekimleri, hekimleri ve maiyetindekiler yardımcı olmuşlardır. Gıda talimatnamesine uygun olmayan gıda maddeleri ve sağlık bakımından fena durumda olan mahaller hakkında tuttıkları zabıtları kaymakamlığa ve mahkemeye sevk etmişlerdir. Kontrol sırasında aldıkları numuneleri tahlil için Hıfzıssıhha Enstitüsüne göndermişlerdir. Hıfzıssıhha Müessesesi, Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmıştır. Bu enstitü, kimya ve bakteri bölümlerinden oluşmuştur. Hıfzıssıhha, 1952 yılında Atatürk Bulvarı üzerinde inşa edilen yeni binasına taşındıktan sonra daha da verimli çalışmıştır. Enstitünün, 1950 yılında yaptığı toplam 6 437 adet tahlilin 1 646 adeti bozuk çıkmıştır. Bir sonraki yaptığı tahliller neticesinde, 8 640 adet tahlilin 1 780 adeti bozuk çıkmıştır. Bu artış oranı takip eden yıllarda da devam etmiştir.⁴⁵⁰

Müessesesinin yaptığı sonuçları ortalama olarak ele aldığımızda: Meme suyu % 15 – 25 arası, süt % 15 -25 arası, ekme % 10 -15 arası, helva % 5-10 arası, peynir % 5 -10 arası ve yağ % 5 -10 arası olumsuzluklar göstermiştir.⁴⁵¹

3.2.1.1. Su

İstanbul sularıyla meşhur bir şehirdir. Taşdelen, Karakulak, Kayışdağı, Çubuklu, Çırçır, Tomruk... Bu şehir aynı zamanda su meraklıları ile doludur. Hangi su hangi derde devadır, hangisi hummalı ateşin panzehridir, hangisi hazmı kolaylaştırır; İstanbul sularının hususiyetlerinden olmuştur.⁴⁵² Fakat şehre su temin etmek tarih boyunca büyük sorun olmuştur. Osmanlı Devleti'nden önce şehrin su ihtiyacı kuyulardan, küçük membalardan ve sarnıçlardan karşılanmıştır. Sultan I. Süleyman, İstanbul'un su meselesini bir mühendislik olgusu olarak ele almıştır. Sultan, Mimar Sinan'ın marifetiyle şehre ilk muntazam su teşkilatını yaptırtmıştır.⁴⁵³

Cumhuriyet döneminde, şehre su şebekesi tesis ederek şehrin su ihtiyacını karşılamak, şehrin sular idaresinin görevi olmuştur. Cumhuriyet ilk yıllarında İstanbul'un ihtiyacını "İstanbul Türk Anonim Su Şirketi" temin etmiştir. Bu "Terkos Şirketi" belediye tarafından 1 Ocak 1933 yılında satın alınmış ve "İstanbul Sular

⁴⁵⁰ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 15 – 16.

⁴⁵¹ İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 45.

⁴⁵² İsmet Hulusi İmset, "İstanbul Suları". *Son Posta*, 3 Mayıs 1950.

⁴⁵³ Bedii Şehsuvaroğlu, "Kanuni Devrinde Su Meselesi", *Son Posta*, 20 Mart 1950.

İdaresi” olarak adlandırılmıştır. Bu yeni teşekkül 1 Haziran 1933 yılında yürürlüğe giren 2236 sayılı kanunla teşkilatlandırılmıştır. Böylece İstanbul’daki su işinin belediye nezdinde derli toplu hale getirilmesi yolunda önemli adım atılmıştır. Aynı kanunla İstanbul Vakıf Suları da İstanbul Sular idaresi bünyesine katılmıştır. 1937 yılında da Üsküdar – Kadıköy Su Şirketi bu idareye devredilmiştir.⁴⁵⁴

İstanbul sular idaresi, söz konusu kanun uyarınca 1960 yılına kadar belediye başkanı başkanlığındaki 5 kişilik idare heyetince yönetilmiştir. 1960 yılında bu idare heyeti yapısı lağv edilmiştir. Çıkarılan 23 sayılı kanun gereğince yeni yönetim kurulu, bir genel müdür başkanlığında 3 müdürden oluşturulmuştur. Söz konusu bu üç müdürün ikisi tayin ile atanmış, diğeri ise çalışan memur ve işçilerin oylarıyla seçilmiştir.

Yeni idare ile birlikte sular m³ üzerinden tarifelendirilmiştir. Ancak idarenin abonelerden aldığı toplam ücretler, yatırımları karşılamadığı görülmüştür. 1946 yılında çıkarılan 4889, 4891 ve 1947 yılında çıkarılan 5116 sayılı kanunlarla idarenin bütçesi desteklenmiştir. Bu kanunlara göre köprüler, resmi ve nakil araçlardan alınan vergilerin 4/5’i ve asker ailelerine yapılan yardımlardan artan paranın Belediye Meclisi’nce uygun görülen miktarları sular idaresi bütçesine aktarılmıştır. Bu maddi destek yatırımların artmasına olanak sağlamıştır.⁴⁵⁵

1950’lerin başında İstanbul’un su ihtiyacı Avrupa yakasında, Terkos ve Çırpıcı’dan temin edilmiştir. Anadolu yakasında ise Elmalı’dan karşılanmıştır. Şehir nüfusunun çoğalması ve tüketilen kişi başı miktarının yükselmesiyle birlikte İstanbul’daki su sıkıntısı da artmaya başlamıştır.

DP, iktidara geldikten son şehrin su meselesi öncelikli işler arasına alınmıştır. Mayıs 1950 seçimlerinin hemen ardından, 26 Haziran 1950 günü TBMM’deki görüşmelerde bu konu gündeme gelmiştir. Vekil olmadan önce uzun bir dönem İstanbul’da adli tabip olarak çalışan, DP Erzurum Milletvekili Enver Karan, başkanlığa yönelttiği soruda, şehir halkının bütün yaz çeşme başında su için kuyrukta beklediğini belirtmiştir. Karan, İstanbulluların senelerden beri devam eden su çilesinin ne zaman son bulacağını cevaplandırılmasını istemiştir. Karan’ın sorusunu I. Menderes Hükümeti’nin içişleri bakanı olan Rükneddin Nasuhioğlu cevaplandırmıştır. Bakan, özetle İstanbul’un su vaziyetini beyan etmiştir. Bu beyan çerçevesinde şehirde su

⁴⁵⁴ Burhan Oğuz, *Bizans’tan Günümüze İstanbul Suları*, İstanbul 1998, s. 215.

⁴⁵⁵ a.g.e. s. 219.

sıkıntısının aşikâr olduğunu teyit etmiştir. İstanbul'da su sorunun Avrupa yakasında daha fazla olduğunu da dillendirmiştir. Şehrin özellikle yüksek kesimlerine ve yüksek binalarının üst katlarına su verilemediğini açıklamıştır. Bakan Nasuhioğlu, şehrin su durumunun münavebe (dönüşüm) ile giderilmeye çalışıldığını, durumun kati çözüme kavuşturulması için ciddi yatırımlara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁶

Su sıkıntılarına kalıcı çözümler üretmek için 1953 yılında önemli bir program geliştirilmiştir. Buna göre yapılacak işler ele alınmıştır. Bu yatırımların bütçe karşılığı için Emlak Kredi Bankası'ndan 23 milyonluk kredi sağlamıştır. Kredi sağlandıktan sonraki süreçte hem Avrupa hem de Asya yakasında çeşitli yatırımlar yapılmıştır.

Avrupa yakasında yapılan işlerin bazıları şöyledir :⁴⁵⁷

- Terkos gölüne yeni su alma hattı düşenmiş (1.70 m çap – 1830 m uzunluk), böylece su alma hattının kapasitesi % 146 artırılmış.
- Terkos pompaları daha önce buharla çalışıyordu. 1952 yılında elektriğe geçiş olmuş. Yeni ilave elektropomlarla kapasite artırılmış (%180).
- Terkos – Pınarbaşı arasında yeni bir isale hattı tesis edilmiş (800 mm çap – 3300 m uzunluk).
- Kâğıthane – Baltalimanı arasında isale hattı tesis edilmiş (600 mm çap – 7500 m uzunluk).
- Kâğıthane – Münzevi arasında isale hattı tesis edilmiş (900 mm çap – 7500 m uzunluk).
- İstanbul'un beş noktasında su depoları (Feriköy – 2 depo 15.000 m³; Baltalimanı – 2 depo 8.000 m³; Edirnekapı münzevi – 4 depo 45.000 m³; Bayezid – 1 depo 11.250 m³; Altunizade – 2 depo 8.000 m³) inşa edilmiş. Bu depolarla şehirdeki depo hacmi 1.33 artırılarak 115.000 m³ çıkarılmış.
- Terkos gölünün su tutma kotu, Karadeniz'e giden akıntıların bağlanmasıyla 1.25 m daha yükseltilmiş.
- Zeytinburnu'nun su ihtiyacı için artezyen kuyuları açılmış. Bölgeye 150 m³ lük su kulesi inşa edilmiş.

⁴⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, IX Devre, 1. Sene (26.06.1950), 13. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, s. 15 – 16.

⁴⁵⁷ B. Oğuz, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları*, s. 227 – 228.

- Florya Şenlikköy'ünün su ihtiyacı için artezyen kuyuları açılmış. Bölgeye günlük 800 m3 lük su verilmiş.

Anadolu yakasında yapılan işlerin bazıları şöyledir:

- İkinci elmalı barajı açılmış. (1951 yılı inşaat başlangıcı – 1955 yılı hizmete açılış)
- 24 m çapında 2 adet çökeltme havuzu ve 7 adet hızlı süzme tesisatı yapılmış. Böylece arıtma tesisi kapasitesi % 220 artırılmış.
- Arıtma tesislerinden Altunizade depolarına 13 250 m uzunluğunda 600 mm çapında terfi hattı tesis edilmiş.

Anadolu yakası 1950'lerin ilk yıllarında nüfus yoğunluğu fazla olmadığı için su sıkıntısı fazla olmamıştır. Fakat artan göçlerle birlikte su sıkıntısını hissetmeye başlamıştır. Bu yakanın su sorununa en yapısal çözüm Elmalı Barajı'nın inşa edilmesi ile üretilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Elmalı Barajı projesi ile yakından ilgilenmiştir. 1951 yılında bentlerin temel atma törenine katılmıştır. Bayar, buradaki konuşmasında “Görüyorum ki İstanbul'un hayati meselesi ve en büyük ihtiyacı hal yoluna girmiştir” diyerek şehirlilerin sevincini artırmıştır.⁴⁵⁸ Cumhurbaşkanı Bayar, elmalı Barajı inşaatının seyrini her defasında ilgililerden sorarak bilgi almıştır. Bayar, temel atma töreninden 3 yıl sonra çalışmalarını yerinde tetkik etmiştir.⁴⁵⁹ Cumhurbaşkanı'nın bu son incelemesinden 1 yıl sonra da Elmalı Barajı açılmıştır. Açılış töreninde Bayar'a TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ile Irak Başvekili Nuri Said Paşa eşlik etmiştir.⁴⁶⁰ Elmalı Barajı açıldıktan sonra aynı yılın sonunda, barajın su havzası bakanlar kurulu kararıyla korunmaya alınmıştır. 28 Aralık 1955 tarihli kararname ile Üsküdar ve Beykoz ilçe sınırları içinde kalan “Elmalı Bendi su havzası devlet ormanının muhafaza ormanı olarak ayrılması” kanunlaştırılmıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ *Son Posta*, 9 Eylül 1951, bkz. Ek 20.

⁴⁵⁹ *Son Posta*, 10 Temmuz 1954, bkz. Ek 21.

⁴⁶⁰ *Vatan*, 4 Haziran 1955, bkz. Ek 22.

⁴⁶¹ *Resmî Gazete*, 12 Mart 1956.

Bu dönemde Anadolu yakasının su ihtiyacını gidermek için yapılan diğer çalışmalardan biri de Kadıköy Kayışdağı suyu şebekesinin ıslah edilmesidir. Yapılan külli bir çalışma çerçevesinde 12 bin m uzunluğundaki isale hattı temizlenmiştir.⁴⁶²

Kadıköy bölgesinin isale hattı temizliğinden sonra Maltepe'nin su sorunu ele alınmıştır. Maltepe, yapılan yatırımlarla 10 km uzaklıktan getirilen sularla yeni su şebekesine kavuşmuştur. Bu hizmetin açılışında söz alan yetkililer, Maltepe'nin bugüne kadar 250 yıl önce Kazasker Feyzullah Efendi tarafından sağlanan su sistemi ile ihtiyacını giderdiği bilgisini vermişlerdir.⁴⁶³

Kadıköy ve Maltepe su çözümlerinden sonra Pendik de yeni su tesisleri ile tanışmıştır. Yapılan yeni tesislerle evlere şehir şebeke suyu taşınmıştır.⁴⁶⁴

Anadolu yakasının su bakımından bu dönemdeki şansız mahalleri adalar olmuştur. Ana karadan tankerlerle taşınan su ile adalılar ihtiyaçlarını karşılamıştır. Gemilerin gelmemesi⁴⁶⁵ veya tatlı su yerine deniz suyu getirmeleri⁴⁶⁶ adalılar için su çilesini artırmıştır.

Vakıf suları:

- Ayvat, Karanlık, Sultanmahmut, Topuzlu, Kirazlı ve Büyükbendlerin esaslı tamirleri yapılmış.
- Kayışdağı suyunun memba ve isaleleri tamamen yeniden inşa edilmiş.
- Galata kulesi dibindeki Berekezade Çeşmesi yeniden inşa edilmiş.
- Beşiktaş'taki taksim suyu çeşmesi meydan inşası dolayısıyla Açık hava tiyatrosu karşısına; Tophane'deki Nüzhetiye Camii duvarındaki çeşme yolun tevsii dolayısıyla Maçka Parkı içine alınmış.
- Azapkapı tarihi Saliha Sultan çeşme ve sebili, Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi ve Tophane tarihi çeşmesi restore edilmiş.

⁴⁶² *Son Posta*, 26 Haziran 1953.

⁴⁶³ *Son Posta*, 13 Ağustos 1953.

⁴⁶⁴ *Son Posta*, 17 Eylül 1953.

⁴⁶⁵ *Son Posta*, 15 Ağustos 1959.

⁴⁶⁶ *Son Posta*, 12 Ağustos 1957.

Şehir merkezindeki bu yatırımlara ilaveten şehri çevreleyen yakın ve uzak köyler de su yatırımlarından nasiplenmiştir. 1957 yılında 41 080 m boru Bakırköy'ün Esenler Köyü'ne, Yenibosna Köyü'ne; Beykoz'un Cumhuriyet Köyü'ne, Esenceli Köyü'ne, Mahmut Şevket Paşa Köyü'ne, Çatalca'nın Iştırınca Köyü'ne, Dağyenice Köyü'ne, Boyalıca Köyü'ne, Kızılcaali Köyü'ne, Belgrad Köyü'ne, Karaca Köyü'ne, Karaburun Köyü'ne; Eyüp'ün Göktürk Köyü'ne, Boğaz Köyü'ne Cebeci Köyü'ne, Arnavutköyü'ne; Kartal'ın Aydınli Köyü'ne, Şıhlı Köyü'ne, Sarıgazi Köyü'ne, Sultanbeyli Köyü'ne, Silivri'nin Büyükçavuşlu Köyü'ne, Celaliye Köyü'ne; Şile'nin Haciz Köyü'ne, Tekehali Köyü'ne, Göksu Köyü'ne, Karabeyli Köyü'ne, Ağva Köyü'ne, Gökçe Köyü'ne; Üsküdar'ın Çekme Köyü'ne; Yalova'nın Taşköprü Köyü'ne, Samanlı Köyü'ne, Kadıköyü'ne, Hacımehmed Köyü'ne taksim edilmiştir.⁴⁶⁷

Bütün bu yatırımlara rağmen 1960'lara gelindiğinde şehir için su meselesi, hala devam etmiştir. Şehrin eski yerleşim birimleri sorunlarını eski hal üzerine yaşarken şehrin yeni yerleşim yerleri ise suya hepten hasret kalmıştır. Eski İstanbul'un hemen dışındaki Zeytinburnu bu dönemde sağlıklı suya kavuşamamıştır. Aynı şekilde Rami ve Taşlıtarla bir türlü şehir şebekesine kavuşamamıştır. Bu gecekondü semtleri mahalle içlerindeki çeşmelerden, düzensiz ve izinsiz açılan kuyulardan veya mahalleye zaman zaman gelen su tankerlerinden su ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Bu semtlerin su ihtiyacında önemli fonksiyon ifa eden kuyu sularının fazlaca kullanımı beraberinde yeraltı suları sorunu çıkarmıştır. Kuyu suyu tüketiminin artmasıyla yeraltı su seviyesi hızla düşmüştür. 1960 yılında Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı'nda yapılan bir değerlendirmede İstanbul'un Surdışı ile Bakırköy arasındaki arazide (Kazlıçeşme sanayi bölgesi ve Zeytinburnu mntıkaları kastediliyor) 1938 – 1952 yılları arasında, 14 yılda yeraltı suları seviyesi 2,5 m düşmüştür. Buna karşın 1952 – 1959 yılları arasında 7 yılda ise yeraltı su seviyesi 14,5 m düşmüştür.⁴⁶⁸

İstanbulular içmek ve kullanmak için su bulmada sıkıntı yaşadıkları gibi suyun sağlığı ve fiyatı konusunda da zaman zaman sıkıntılar yaşamışlardır. Şehir şebeke suyunun sıhhi olmadığı, suyun kolili olduğu zaman zaman dillendirilmiştir. Bu durumlarda insanları ikna etmek işi, şehrin valisine düşmüştür. Gökay, her söylenti

⁴⁶⁷ *Son Posta*, 13 Ekim 1957.

⁴⁶⁸ *T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, (23.11.1960), Kırkıncı Birleşim, İkinci Oturum.

çıkıldığında İstanbullulara şehir şebeke suyunun sık sık kontrol edildiğini izah etmiş ve insanlara suyu gönül rahatlığı ile içebileceklerini belirtmiştir.⁴⁶⁹

Su fiyatları hem yapılan yatırımları karşılamak hem de sarfiyat miktarına ayar vermek için zaman zaman artırılmıştır. 1955 yılında şehir meclisi kararı ile ayda 15 m³'e kadar su kullanan aboneler için, m³ başına 27,5 kuruş; bu miktarı geçen aboneler için ise, m³ başına 40 kuruş tarifesi uygulanmıştır.⁴⁷⁰

İstanbul'da su ile ilgili bütün bu olumsuzluklara rağmen zikrettiğimiz yatırım ve ıslah çalışmaları neticesinde şehirdeki su abone sayısı, günlük ve yıllık su tüketimi sürekli artış göstermiştir. 1950 yılında toplam su abonesi sayısı 55 bin idi. Bu rakam 1954 yılında 74 bine çıkmıştır. Aynı dönemde şehre verilen günlük su miktarı 1950 yılında 86 bin m³'tür. Şehre verilen günlük su miktarı 1954 yılında 156 bin m³ olmuştur. Şehre verilen yıllık su miktarı 1950 yılında 35 milyon m³ ve 1954 yılında 56 milyon m³ rakamına yükselmiştir. Bu dönemde şehir içine açılan çeşmelerde İstanbul halkının su ihtiyaçlarının karşılamasına katkı sağlanmıştır. 1950 yılında şehrin muhtelif yerlerine 36 çeşme yapılmıştır. Bu rakama ilaveten 1951 yılında 68, 1952 yılında 115, 1953 yılında 68 ve 1954 yılında 94 çeşme yapılmıştır.⁴⁷¹

İstanbul şehri ilk planlı kanalizasyon projesi 1918 -1920 tarihleri arasında bir Fransız firması tarafından çizilmiştir. Bu projelerin bir kısmı uygulanmıştır. Bu uygulamalardan Fatih, Laleli ve Bayezid bölgelerindeki kanalizasyonların birçoğu yıllarca hizmet vermiştir.

Şehrin kanalizasyonu ile ilgili 1925 – 1937 yılları arasında Alman mühendis Wild, planlama çalışmaları yapmıştır. Wild, şehri üç kanalizasyon bölgesine, İstanbul, Beyoğlu ve Anadolu yakasına ayırmıştır.

İstanbul kanalizasyon bölgesinde kullanılan suların; Cibali, Yenikapı, Ahırkapı ve Eyüb mıntıklarında kurulacak mekanik arıtma tesislerinden geçirildikten sonra denize verilmesi planlanmıştır.

Beyoğlu kanalizasyon bölgesinde kullanılan suların; Hasköy, Kasımpaşa, Kabataş, Beşiktaş ve Ortaköy mıntıklarında kurulacak mekanik arıtma tesislerinden geçirildikten sonra denize verilmesi planlanmıştır.

⁴⁶⁹ *Son Posta*, 26 Aralık 1952; *Son Posta*, 8 Kasım 1954; *Vatan*, 4 Şubat 1956.

⁴⁷⁰ *Son Posta*, 29 Ocak 1955.

⁴⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 116.734..3.

Anadolu yakası kanalizasyon bölgesinde kullanılan suların; Kuzguncuk, Üsküdar, Harem, Kadıköy, Mühürdar ve Fenerbahçe mntıklarında kurulacak mekanik arıtma tesislerinden geçirildikten sonra denize verilmesi planlanmıştır. Wild planları doğrultusunda 1959 yılına kadar şehirde Haseki Caddesi ana toplayıcısı, Millet Caddesi ana toplayıcısı, Vatan Caddesi ana toplayıcısı, Eyüp – Unkapanı – Haliç kıyı ana toplayıcısı ve Atatürk bulvarı ana toplayıcısı yapılmıştır.⁴⁷²

3.2.1.2. Ekmek

Ekmek, İstanbul'un ezeli derdidir.⁴⁷³ Buğday temininden başlayarak, un üreticisi değirmenler, ekmeğin pişirici fırınlar ve tertibi, düzeni, denetimi sağlayan belediye bu ezeli derdin aktörleridir. Şehirli, yediği ekmeğin bozuk, hamurlu ve sağlıksız olduğundan şikâyetçi olmuştur. Tüketicilerin suçlamaları yönelttiği zamanlarda söz konusu aktörlerden hiçbiri meselelerin sorumluluğunu üzerine almamıştır. Bilakis sürekli birbirlerini suçlamışlardır. Ekmeğin bir de fiyatı meselesi tartışma konusu olmuştur. Fırıncılar her daim fiyatın düşüklüğünden dert yakınmışlardır. İstanbullular ise ekmeğin yüksek fiyatlarından şikâyet etmişlerdir.

Eski İstanbul'da, şehrin ihtiyaç duyduğu un yine şehrin semtlerine serpilmiş un değirmenlerinden karşılanmıştır. 1950'lerde fırıncıların un ihtiyaçlarını karşılayamadıkları veya un kalitesinin düşük olduğu şikâyetleri sıradan bir konu olmuştur. 1951 yılında değirmencilerin kurduğu tröst ise işi daha bir çıkılmaz hale sokmuştur. Fırıncılar için un alacakları değirmenlerin serbest bırakılmasının akabinde değirmenciler birbiriyle rekabetten zarar görmüşlerdir. Bu durum üzerine değirmenciler birleşerek hem un kalitesinde hem de unun fiyatı konusunda istedikleri gibi oynama şansı bulmuşlardır. Değirmenciler normal şartlarda un yapmak için buğdayı, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden almışlardır. Ofisin piyasaya arz ettiği buğday belli bir standartta olmasına karşın değirmenciler için fiyatlar çoğu zaman yüksek gelmiştir. Bu

⁴⁷² B. Oğuz, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları*, s. 256 – 257.

⁴⁷³ *Son Posta*, 6 Ağustos 1954.

hususiyetten değirmenciler, özellikle hasat mevsiminde serbest piyasadan düşük kaliteli ve ucuz buğday temin etmek sureti ile ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.⁴⁷⁴

Eski İstanbul'da fırıncılık, günlük meşgale istediği ve tamamen insan emeğine dayandığı için zor bir zanaat olarak değerlendirilmiştir. Ekmek, İstanbulluların günde üç öğün sofralarında görmek istediği temel gıda ürünü olmuştur. Dolayısıyla fırınlar hep göz önünde bulunan esnaf grubu olarak hizmet vermişlerdir. Fırınların temizliği, ekmeklerin pişme durumları, fiyatlar ve çalışanlar her gün defalarca İstanbulluların gözünde süzölmüştür. Bu bağlamda, 1950 yılında şehirde küçük bir verem söylentisi bütün fırıncıları etkilemiştir. Söz konusu söylentiye göre şehirdeki fırın işçilerinin birçoğunun veremli olduğu dedikodusu yayılmıştır. Hoş, incelemeler sonucunda halkın telaşlanmasının haklılığı anlaşılmıştır. Yetkililerin şehrin değişik semtlerinde çalışan fırın işçilerinden muayene ettikleri 1 284 kişiden 16'sı veremli çıkmıştır.⁴⁷⁵ Yine bu dönemde şehirlilerin normal hayatta görmek istemedikleri bir varlık pişmiş olarak ekmeğin içinde karşılarına çıkmıştır. şehir bitli ekmekle tanışmıştır. Belediye kontrolleri sırasında, gece yarında Sultanahmet'teki bir fırında bit tespit etmiştir. Kontrol ekipleri un çuvallarının arasında, çalışanların çamaşırlarında ve fırın içinde yattıkları mahalde çok sayıda bit görmüşlerdir.⁴⁷⁶ Tabii şehirdeki fırın işçilerinin birçoğu mevsimsel olarak Anadolu'dan gelen bekâr gurbetçilerden olmuştur. Bu işçilerin ücretleri ve hayat şartları çok düşük olduğu için fırınlarda yatıp kalkmışlardır. Bu durum devam ettiği sürece bu tarz sorunlarla İstanbullular karşılaşmıştır.⁴⁷⁷

Fırıncılar, şehirde müteşebbisler tarafından büyük ekmek fabrikaları kurulacak haberleri üzerine örgütlenmişlerdir. İstanbul Ekmek ve Francala Kooperatifi adı altında birleşme talepleri Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından uygun görölmüştür. 29 Eylül 1950 tarihinde kuruluş izni verilmiştir. Kooperatif, ekmek ve francala imalini teşkilatlandırmak ve imalatla ilgili başka teşebbüslerde bulunmak gayesi ile kurulmuştur.⁴⁷⁸

Kurulan kooperatife ilk etapta şehirdeki 250 adet fırından 120 adeti katılmışlardır. Kooperatifin hedefinde olan elektrikli (şehirdeki 250 fırının bir yılda

⁴⁷⁴ *Vatan*, 27 Eylül 1951.

⁴⁷⁵ *Son Posta*, 12 Kasım 1950.

⁴⁷⁶ *Vatan*, 11 Haziran 1954.

⁴⁷⁷ *Vatan*, 24 Aralık 1953.

⁴⁷⁸ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 123.76..6.

tükettiği 15 bin ton odunun temin edilmesi ayrı bir sorundu) modern fırın teşebbüsü bir türlü hayata geçirilememiştir.⁴⁷⁹

Şehirdeki ilk modern ekmek fabrikası işadamı Rıza İncekara tarafından Sütlüce’de kurulmuştur. Vali Gökay’ın açtığı bu ekmek fabrikasında günde 10 binin üzerinde ekmek üretimine başlanmıştır. Gökay, açılışta ekmek üretimin temiz bir müesseseye kavuşmasından memnuniyetini belirtmiştir.⁴⁸⁰ Gökay, fırınların temizliğine ve halkın buralardan hoşnut kalmasına göreve geldiğinden itibaren özen göstermiştir. Nitekim açılışını yaptığı yeni ekmek fabrikası mntikasına yakın olan Halıcıoğlu semtini ziyaretinde bir vatandaşın ekmek konusundaki şikâyetini dinlemiştir. Vatandaş şikâyetini şu sözlerle ifade etmiştir.⁴⁸¹

“Semtimize halen ekmek çıkarmakta olan tek fırın var. Yunanlı biri tarafından işletilen bu fırında bozuk ve hamur ekmek çıkarılıyor. Bugün sizin geleceğinizi bizden duyduğu için ekmek kalitesini düzeltti.”

Bu sözler üzerine vali şikâyetçi olunan fırına doğru yönelmiştir. Vali, ekmekleri kontrol etmiş ve sonrasında fırıncı ile aralarında şu diyalog geçmiştir:

“ – Bak Halıcıoğlu halkı senden şikâyetçi. Hamur ekmek satıyormuşsun. Ne dersin?

– Efendim ben daima pişkin ekmek satarım. İşte görüyorsunuz.

– Evet, görüyorum amma bugün müstesna. Halıcıoğlu’na geleceğimi öğrenince kaliteyi yükseltmişsin. Teşekkür ederim. Benim bir de ani teftişlerim vardır. Mesela yarın akşam saat 12 de vali ile karşılaşabilirsin. Şayet o zaman ekmekler yine bozuk çıkarılmış olursa hışmımdan kaçacak yer bulamazsın!”

Gökay, fırıncıya gözdağı verdikten sonra mahalden ayrılmıştır. Fakat sözlerinin bir göz korkusu olmadığını 45 gün içinde fırıncıya ve İstanbullulara göstermiştir. Vali, ani teftişlerinden birini Halıcıoğlu’na yapmıştır. Gökay, 1,5 ay sonra habersizce şikâyet

⁴⁷⁹ *Son Posta*, 18 Kasım 1950.

⁴⁸⁰ *Vatan*, 3 Nisan 1951.

⁴⁸¹ *Son Posta*, 2 Ocak 1950.

üzerine denetlediği söz konusu fırına gitmiştir. Bu ani denetimde fırından alınan numuneler uygun çıkmıştır.⁴⁸²

Şehirdeki fırıncılar birçok defa kendi aralarında toplanmalarına ve birçok defa da belediye yetkilileri ile konuşmalarına rağmen kooperatif çatısı altında modern bir ekmek fabrikası kuramamışlardır. Buna mukabil fırıncılar, şehirde müstakil müteşebbisler tarafından kurulan ekmek fabrikalarına mani olmaya çalışmışlardır. Fırıncılar, modern ekmek fabrikasında çalışan işçileri de para ile satın alarak çeşitli hilelerle bu müesseselere halkın güvenini azaltmışlardır. Ayrıca modern ekmek fabrikalarının şehir içinde ekmek dağıtmasını zorbalıklarla engellemişlerdir. Modern ekmek fabrikaları, ekmeğini satan bayilerin fırıncılar tarafından tehdit edilmesiyle de iş yapamaz hale gelmişlerdir. Belediye ise fırıncılar ile bu fabrikalar arasındaki çatışmayı halka yararı olur umuduyla körüklemiştir. Nihayetinde şehirdeki iki önemli modern ekmek fabrikası iki yıllık mücadeleden sonra kapanmıştır. Böylece “fabrika fırına, iyi kötüye, sağlık sömürüye ve yeni eskiye” mağlup olmuştur. Fırıncılar, “kontrolsüz, başıboş, iptidai hallerinin” devamını sağlamışlardır.⁴⁸³

İstanbul ekmek piyasası, fırıncılara kaldıktan kısa bir süre sonra fırıncılar ekmeğe zam istemeye başlamışlardır. 1954 yılı ocak ayı ortasında bir araya gelen İstanbul Ekmek Sanayii İşverenler Sendikası, maliyetler karşısında zarar ettiklerini belirtmişler ve ekmeğe zam yapılmasını istemişlerdir. Aksi halde 31 Ocak itibari ile ekmek çıkartmamakla yetkilileri tehdit etmişlerdir.⁴⁸⁴ Sendikanın bu açıklamasına mukabil belediye iddia edildiği gibi zararın söz konusu olmadığını açıklamıştır.⁴⁸⁵ Menderes, şehrin ekmek meselesi ile ilgili olarak Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş'ı görevlendirmiştir. Çelikbaş, fırıncı temsilcileri ile görüşmesinde ekmek fiyatlarının artırılamayacağını fakat ucuz unun temin edilmesini inceleyeceğini belirtmiştir.⁴⁸⁶ Fırıncılar, bakan ile görüşmelerinden sonra çözüm sürecini görmek üzere daha önce aldıkları ekmek çıkarmama kararlarını askıya almışlardır.⁴⁸⁷ Fırıncılar ile belediye ve vekâlet arasındaki müzakereler çıkmaza girince, İstanbul Ekmek Sanayii İşverenler Sendikası çareyi “yüksek vicdan ve hamiyet sahibi” Başbakan Menderes'e

⁴⁸² *Son Posta*, 2 Şubat 1950.

⁴⁸³ *Vatan*, 26 Aralık 1953.

⁴⁸⁴ *Vatan*, 19 Ocak 1954.

⁴⁸⁵ *Vatan*, 20 Ocak 1954.

⁴⁸⁶ *Vatan*, 29 Ocak 1954.

⁴⁸⁷ *Vatan*, 30 Ocak 1954.

vaziyetlerini aktarmakla aramışlardır.⁴⁸⁸ Bu teşebbüslerinden de sonuç alamayan fırıncılar, ekmek fiyatı tespiti için mahkeme yolunu da denemişlerdir.⁴⁸⁹ Fırıncılar, bu amansız mücadelelerine 1956 yılının sonlarından itibaren kavuşmuşlardır. Şehirde, enflasyon ile birlikte ekmek fiyatları 1959 yılında 3 yıl öncesine göre iki katını geçmiştir.⁴⁹⁰

İstanbul'daki ekmeğin üretimi kadar ekmeğin kalitesi de mesele olmuştur. Ekmek niteliğini, buğdayın kalitesi belirlemiştir. Bu dönemde halk kepek katkılı olan esmer ekmekten ve tam buğday unundan imal ekmekten kaçınmıştır. Ekmek kalitesinin artırılmasında yeni umut Amerika'dan ve Kanada'dan ithal edilen Manitoba buğdayı olmuştur. Söz konusu buğdaydan elde edilen beyaz un ile II. Dünya Savaşı öncesinde İstanbulluların yediği ekmek görünümü sağlanmıştır. İstanbullular bu şekilde beyaz ekmek üretimi yapan fırınlara rağbet etmişlerdir.⁴⁹¹

DP döneminde İstanbul halkının ekmek ihtiyacı bütün tedbirlere rağmen (Amerika, Kanada, Macaristan, Suriye gibi ülkelerden buğday ithal edilmiştir) karşılanamamıştır. Şehirli bu dönemde fırınların kapısında uzun kuyruklar oluşturmuştur.⁴⁹²

3.2.1.3. Et, Süt ve Yağ

İstanbul halkının, temel protein kaynağı olan hayvansal gıdalara ulaşması, bunları temin edip sofrasında bulundurması belli zorluklar içinde olmuştur. DP iktidarı döneminde şehrin et ve süt ihtiyacının karşılanması için mücadele edilmiştir. Fakat İstanbulluların bu temel gıdalarının temini kalıcı bir çözüme kavuşturulamamıştır. Özellikle et sorunu, ses uyumunun da etkisiyle şehirli için “dert” kelimesi ile özdeşleşmiştir. Gökay, et işi ile yakından sıkı bir şekilde ilgilenmiştir.⁴⁹³ Celeplerin, kasapların, kaçakçıların, belediyenin ve Et Balık Kurumu'nun müdahil olduğu bu alanda yapısal ve gündelik sorunlar meselenin kalıcı çözümünü engellemiştir.

⁴⁸⁸ BOA, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 19.109..12..1.

⁴⁸⁹ Vatan, 28 Şubat 1956.

⁴⁹⁰ Son Posta, 26 Haziran 1959.

⁴⁹¹ Son Posta, 2 Nisan 1950.

⁴⁹² Son Posta, 7 Nisan 1950; Vatan, 24 Temmuz 1954; Vatan, 11 Mayıs 1955; Son Posta, 9 Ocak 1957, bkz. Ek 23; Vatan, 5 Haziran 1959.

⁴⁹³ Vatan, 3 Mayıs 1956, bkz. Ek 24.

İstanbul halkının tüketimine sunulan etler çoğunlukla Anadolu'dan ve Trakya'dan tedarik edilmiştir. Bununla beraber zaman zaman Amerika'dan⁴⁹⁴, Yeni Zelanda'dan⁴⁹⁵ donmuş etler getirilmiştir. 1952 yılında İstanbul'da tüketilen etin % 20,04'ü Trakya'dan, % 32,62'si Batı Anadolu'dan, % 16,56'sı Orta Anadolu'dan, 21,93'ü Doğu Anadolu'dan ve % 8,82'si Kuzey Anadolu'dan temin edilmiştir.⁴⁹⁶

1950'ler Türkiye'sinde henüz kasaplık besi anlayışı ve yatırımcılığı gelişmediğinden dolayı ülkedeki et arzı ve talebi dengeli olmamıştır. Bu olgu ile birlikte çiftçilerin hayvancılıktan çok bu dönemde daha iyi gelir getiren tarımcılığa yönelmesi et üretimini olumsuz etkilemiştir.

İstanbul şehrindeki et kesim ve sevk işinin yapıldığı mezbaha Haliç'te faaliyette bulunan Karaağaç Müessesesi'dir. Avrupalıların yaklaşık 1750'lerden itibaren yaptığı modern hayvan kesim hizmetleri İstanbul'da 1919 yılında vermeye başlanmıştır. Dönemin şehremini Operatör Dr. Cemil Topuzlu Paşa, şehir sağlığı bakımından hayvan kesiminin sokaklarda ve açık alanlarda yapılmasını tehlikelerini görmüştür. Topuzlu, Haliç'te karaağaç mevkiinde ilk modern mezbahaneyi kurmuştur.⁴⁹⁷

İstanbul Belediyesi Karaağaç Mezbahası'nda kesilen hayvanlar şehrin ana et ihtiyacını karşılamıştır. Bu mezbahanedeki (Tablo 13) küçükbaş hayvan olarak kuzu, koyun, oğlak ve keçi türleri kesilmiştir. Büyükbaş hayvan olarak dana, sığır, boğa, öküz, malak ve manda türleri kesilmiştir. Bu hayvanların yanı sıra sayı ve oransal olarak az da olsa domuz kesimi yapılmıştır. Karaağaç Mezbahası'nda bu dönemde yapılan hayvan kesim sayıları ve bu kesimlerden elde edilen et miktarları yıllar içinde farklılık göstermiştir. 1950 yılında Karaağaç Mezbahası'nda kesilen toplam küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı 1 milyonun üzerinde gerçekleşmiştir. Bu kesilen hayvanlardan elde edilen et miktarı ise 26 bin tondan fazla olmuştur.

Mezbahanedeki kesilen hayvanların eti, şehirdeki kasaplar vasıtasıyla halka perakende olarak satılmıştır. 1952 yılında şehirde 928 kasap et satış işi ile iştigal etmiştir. Bu kasaplar şehirde şu şekilde dağılım göstermiştir: Beyoğlu (285 adet), Beşiktaş (55 adet), Sarıyer (25 adet), Eminönü (135 adet), Fatih (157 adet), Eyüp (52 adet), Bakırköy (30 adet), Kadıköy (86 adet), Üsküdar (63), Beykoz (16 adet)

⁴⁹⁴ *Vatan*, 1 Şubat 1959, bkz. Ek 25.

⁴⁹⁵ *Son Posta*, 30 Nisan 1958, bkz. Ek 26.

⁴⁹⁶ Enis Tahsin Til, "İstanbul'un Et Davası", *Vatan*, 20 Aralık 1953.

⁴⁹⁷ Muzaffer Akalın, "Mezbaha ve Kombinalar", *Vatan*, 14 Ağustos 1958.

ve Adalar (24 adet). Bu kasaplarla hayvan üreticileri arasında şehirde hizmet veren 8 adet büyük toptancı, 50 adet perakende mümessili kasap ve 139 adet toptancı kasap bulunmuştur. İstanbul'da et sektöründe çalışan bu kasap ve toptancıların yanı sıra şehirde domuz kasaplığı yapan işletmeler de vardı. Bu dönemde 12 kasap mezbahane kesilen yıllık ortalama 150 – 200 ton domuz etinin perakende satışını yapmıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Enis Tahsin Til, “İstanbul’un Et Davası”, *Vatan*, 20 Aralık 1953.

Tablo 13

İstanbul Belediyesi Karaağaç Mezbahası'nda kesilen ve şehre kesik gövde olarak getirilen hayvanların sayısı ve çıkan toplam et tonajı.

Sıra No	Yıllar	Birim	Koyun	Keçi	Kuzu	Oğlak	Siğir	Manda	Dana	Malak	Boğa	Domuz
1	1950	Sayı	606 931	3 720	391 730	3 734	61 332	4 273	2 601	963	11	2 315
		Ton	13 794	73	3 702	24	7 785	839	176	79	2	240
2	1951	Sayı	605 908	8 453	438 462	693	65 439	6 055	5 055	1285	46	2 102
		Ton	13 074	164	4 359	6	8 882	1 101	321	98	9	211
3	1952	Sayı	569 248	4 195	437 516	4759	72 332	5 521	5 722	1 079	-	2076
		Ton	13 118	82	4 048	30	10 027	1 090	369	83	-	218
4	1953	Sayı	557 007	2 868	500 535	4 446	80 829	5 731	10 621	1454	-	1 351
		Ton	12 548	81	4 668	26	11 362	1 133	693	78	-	148
5	1954	Sayı	589 649	3 472	438 971	2 132	102 813	5 689	11 773	1 596	-	1 559
		Ton	13 092	60	3 841	12	13 531	1 189	735	82	-	174
6	1955	Sayı	669 348	4 198	513 288	2 138	113 712	6 714	16 727	2 780	-	2 098
		Ton	14 859	74	4 989	13	14 994	1 375	1 043	152	-	232
7	1956	Sayı	687 917	8 055	547 965	2 791	116 850	9 291	27 402	3 052	-	2 057
		Ton	14 507	139	4 784	16	12 684	1 589	1 585	139	-	213
8	1957	Sayı	543 700	19 011	526 483	15 688	105 307	7 966	18 542	1981	-	1 649
		Ton	11 610	333	4 280	86	13 015	1 520	965	82	-	165
9	1958	Sayı	241 428	43 650	386 399	5 357	34 409	8 633	4 825	1 598	-	1 761
		Ton	4 938	841	3 748	33	4 430	1 721	282	93	-	192
10	1959	Sayı	431 631	20 303	465 072	3 876	75 785	3 702	14 204	1 398	-	1 794
		Ton	8 794	348	4 184	26	9 714	727	954	100	-	187

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11(1955 – 1959), s.69; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 81.

İstanbul'da et arzının belli bir düzene girmesi, Et ve Balık Kurumu'nun şehre gelmesi ile başlamıştır. Bu kurum et hizmeti işlerinin bütün aşamalarında hizmet vermiştir. Hayvan temini, kendi kombinasında kesim, sağlıklı koşullarda soğuk hava depolarında saklama, soğuk dağıtım ve tanzim satış yerlerinde perakende satış EBK'nın düzen verdiği alanlar olmuştur. EBK, 1954 yılından itibaren şehrin Zeytinburnu mahallinde yatırımlarına başlamıştır. Kurum Zeytinburnu'nda bir kesimhane inşa ederek modern kesim tesisleri kurmuştur. Bu kesimhaneden sevk edilen (Tablo 14) hayvan sayısı ve bunların miktarı şehirdeki et sıkıntısına ve etin fiyat ayarlamasına yardımcı olmuştur.

Tablo 14

İstanbul şehrinde et balık kurumu tarafından kesilen ve şehre kesik gövde olarak getirilen hayvanların sayısı ve çıkan toplam et tonajı.

Sıra No	Yıllar	Birim	Zeytinburnu Kesimhanesi				Diğer Kombinalar					Yurt Dışından İthal		
			Koyun	Kuzu	Sığır	Manda	Koyun	Kuzu	Keçi	Sığır	Manda	Koyun	Sığır	Toplam
1	1955	Sayı	-	-	-	-	14 222	-	-	8 609	-	-	-	23 831
		Ton	-	-	-	-	281	-	-	1 252	-	-	-	1 533
2	1956	Sayı	7 088	-	2 973	-	26 150	-	-	14 929	-	-	-	51 140
		Ton	165	-	448	-	456	-	-	1 707	-	-	-	2 776
3	1957	Sayı	125 526	-	22 655	134	79 216	-	-	1 849	-	-	16 158	245 538
		Ton	2 612	-	2 682	22	1 724	-	-	1 849	-	-	3 927	11 198
4	1958	Sayı	261 540	16 862	23 724	-	244 801	47 133	409	11 431	873	43 079	-	649 852
		Ton	5 272	25	5 114	-	4 838	397	8	1 271	170	1 144	-	18 239
5	1959	Sayı	229 317	-	42 352	-	118 936	-	-	4 538	116	-	-	395 259
		Ton	5 017	-	6 287	-	2 687	-	-	189	20	-	-	14 200

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 81.

İstanbul'da piyasaya verilmek üzere kesilen ve getirilen etlerin muhafazası önemli bir sorun teşkil etmiştir. Et ve Balık Kurumu Beşiktaş'ta yaptırdığı soğuk hava deposunu 1,5 yıllık inşa sürecinden sonra, 27 Aralık 1954 tarihinde işletmeye açmıştır. Tesisler günlük 100 ton buz üretme kapasitesiyle kurulmuştur. Üretilen buzun 300 tonu stok yapılabiliyordu. Buzhane, aynı anda 2000 ton balığı ve 20 bin gövde eti muhafaza edebiliyordu.⁴⁹⁹ EBK, Anadolu'dan tren ile getirdiği kesilmiş hayvan gövdelerini muhafaza etmek için de Haydarpaşa Soğuk Hava Deposu'nu da inşa etmiştir.

Et ve Balık Kurumu, İstanbul'a kesilmiş olarak getirdiği veya Zeytinburnu kombinasında kestiği hayvanları ilk önce şehirdeki kasaplarla anlaşarak satış işlemlerini onlar üzerinden yürütmüştür. 1954 yılı ilkbaharında şehirdeki yaklaşık 100 kasapta, kurum kendi belirlediği fiyatlardan et satışlarını gerçekleştirmeye başlamıştır.⁵⁰⁰ Kurum, 1957 yazından itibaren EBK Tanzim Satış Yerlerini açarak hizmetlerine devam etmiştir.⁵⁰¹

İstanbul'da satılan et, sucuk, pastırma, kavurma ve salam sürekli kontrollerden geçmiştir. Belediye veteriner muayene laboratuvarı söz konusu hayvansal gıdaların tahlillerini yapmıştır. Bu tahlillerin sonucunda ürünlerde çoğu zaman sıkıntı görülmüştür. Ürünlerdeki bozukluk durumlarını ortalama verileri yaklaşık olarak şu şekildedir. Etin bozukluklu durumu % 10 - 15 oranındadır. Türevlerinde ise durum ya aynı ya da daha da kötü durumdadır: Kavurma % 10 - 15, salam % 7 - 10, pastırma % 10 - 15 ve sucuk % 15 - 25 oranında bozuk çıkmıştır.⁵⁰²

İstanbul şehrinin hayvansal gıdalarından olan etten sonra süt meselesi 1950'lerin önemli bir sorunudur. Bu meselenin hayati ehemmiyeti ve şehir halkının sağlığı bakımından ciddiyeti DP iktidarının ilk aylarında TBMM'de gündeme gelmiştir. Mecliste, vekiller tarafından konunun dillendirilmesi üzerine dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihad Reşad Belger, İstanbul'un süt durumu hakkında bilgi vermiştir. Belger, İstanbul'da yaklaşık 1 000 ahır içindeki 5 000 inekten süt verimi alındığını belirtmiştir. Bakan, konuşmasında ahır ve hayvanların kontrollerinin, sütün toptancılar tarafından alınıp şehre dağıtımına kadarki süreçlerdeki denetimlerin yetersizliğini

⁴⁹⁹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 - 1955 (Belediye İşleri), s. 143.

⁵⁰⁰ Son Posta, 29 Nisan 1954.

⁵⁰¹ Vatan, 27 Ağustos 1957.

⁵⁰² İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 - 1959), s. 51.

belirtmiştir. Konu ile ilgili yakın zamanda yaptığı tetkiklerin neticesinde, kendisinde menfi kanaat oluştuğunu vekiller ile paylaşmıştır.⁵⁰³

Sütün, sağlıklı şartlarda üretimi ve tüketiciye ulaştırılmasının olumsuzluğu yanında bu dönemde sık sık gündeme gelen bir diğer konu ise süte su katılması meselesi ön plana çıkmıştır. Bu olgu zaman zaman süt satıcıları tarafından da itiraf edilmiştir.⁵⁰⁴ 1953 yılında sütçülerin cemiyet reisinin yaptığı bir konuşmada telaffuz ettiği rakamlar, işin boyutuna dair fikir vermiştir. Başkan, İstanbul'da her gün 60 ton civarında süt üretiminin yapıldığı fakat tüketimin ise 100 ton civarında olduğunu söylemiştir. Cemiyet başkanı, aradaki 40 tonluk farkı süte krema ve kaymakaltı sütlerinin karıştırıldığını ifade ederek izah etmeye çalışmıştır. Fakat başkanın izahından dönemin gazetecilerinin anladığı süte su katıldığı olmuştur.⁵⁰⁵

Bu dönemde üretilen sütlerin muhafazası ve sağlıklı bir şekilde tüketime sunulması bakımından önemli bir işletme Beşiktaş'ta faaliyete geçmiştir.⁵⁰⁶ Özel sektör tarafından kurulan günlük 30 ton kapasiteli pastörize süt fabrikası, seyyar sütçülerle mücadele edememiştir. Belediye de sütün ve süt ürünlerinin pastörize şekilde tüketimini sağlayamadığı için fabrika kapanmak zorunda kalmıştır.⁵⁰⁷

İstanbul'da pastörize süt fabrikası uzun soluklu hizmet verememiştir. Fakat aynı dönemde kurulan bir yağ fabrikası, halk nezdinde kabul görmüştür. 1952 yılı ilkbaharında bir Hollanda firması vilayetten yağ fabrikası kurmak için izin istemiştir.⁵⁰⁸ Söz konusu yağ fabrikası, Hollanda Şirketi olan Ünilever (% 80 hissedar) ile İş Bankası (% 20 hissedar) ortaklığında kurulmuştur. Bakırköy Yağ Fabrikası, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın katılımı ile açılmıştır.⁵⁰⁹ Fabrikanın İstanbul piyasasına Vita ve Sana Yağı markaları olarak sürdüğü ürünler şehir halkının yoğun ilgisiyle karşılanmıştır.⁵¹⁰ Ünilever, Sana ve Vita için verdiği reklamlarla satışlarını artırmıştır.⁵¹¹ Fabrikanın ürettiği yağ miktarının piyasada artmasıyla birlikte şehirdeki yağ fiyatları da düşmüştür.⁵¹²

⁵⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, IX Devre, 1. Sene (26.06.1950), 13. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, 9 – 10.

⁵⁰⁴ *Son Posta*, 12 Ocak 1952.

⁵⁰⁵ Ercümen E. Talu, " İstanbul'un Sütü", *Son Posta*, 21 Ekim 1953.

⁵⁰⁶ *Son Posta*, 14 Mart 1952.

⁵⁰⁷ *Vatan*, 15 Şubat 1954.

⁵⁰⁸ *Vatan*, 26 Mart 1952.

⁵⁰⁹ *Son Posta*, 6 Ocak 1953.

⁵¹⁰ *Son Posta*, 7 Şubat 1954.

⁵¹¹ *Son Posta*, 30 Nisan 1955, bkz. Ek 27.

⁵¹² *Son Posta*, 21 Ekim 1957.

3.2.1.4. Meyve ve Sebze

1956 yılında bir gazete “şehrimizdeki sebze bostanları azalıyor” haberi ile İstanbul’un önemli bir kaybına dikkat çekmiştir. Haber, şehir içindeki bostanların kıymetlendiğini, dolayısıyla bu arsaların parsellenip satıldığını belirtmiştir. İstanbul’un taze sebze deposu bu bostanların azalmasına bir çözüm olarak Büyükçekmece, Kartal ve Pendik gibi ilçelerdeki hububat ekimi yapılan alanların bostana çevrildiği müjdesi verilmiştir.⁵¹³ Bu haber şehrin beslenme ihtiyaçlarını karşılaması bakımından bostanların önemine işaret etmiştir. Bununla beraber bostan alanlarının şehrin içinden yavaş yavaş şehrin çevresine kaydığı gerçeğini tarihe not düşmüştür. Bu hakikat, aynı zamanda İstanbul’un bostanlarla süregelen beraberliğinin kırılma noktasını oluşturmuştur. Nasıl şehrin denizindeki (Haliç, Boğaziçi, Marmara) balık türleri ve miktarları azalmışsa aynen öyle de şehrin içindeki sebze üretimi de zamanla azalmıştır.

İstanbul şehri kendi üretimini kaybettiğçe meyve ve sebze ihtiyaçlarını daha fazla Trakya ve Anadolu’dan karşılamaya başlamıştır. Bu dönemde narenciye ürünleri Akdeniz’den, kavun ve karpuzlar Trakya’dan, üzüm Trakya ve Bozcaada’dan, elma ve armut çeşitleri Sapanca, Amasya, Ankara ve Gümüşhane’den ve şeftali Bursa’dan gelmiştir.⁵¹⁴

İstanbul şehrinde meyve ve sebze sevkiyatları şehirde bulunan iki hal üzerinden yapılmıştır. Bu iki halden geçirilmeden meyve ve sebze satışı yapmak yasaklanmış ve belediyenin sıkı kontrolünde tutulmuştur.⁵¹⁵ Fakat bu kat’i kural şehir içindeki bahçe ve bostanlardan getirilen meyve ve sebzeler için zaman zaman uygulanmamıştır. Bu istisnai durumun sebebi şehirdeki meyve ve sebze fiyatlarına denge getirir düşüncesi etkili olmuştur.⁵¹⁶

Eminönü ve Unkapanı arasındaki merkez hali hizmet vermiştir. Burası eski İstanbul’un tam merkeziydi. Hal mıntıkası 1950’lerin başında şehre bir sıkıntı

⁵¹³ *Son Posta*, 24 Nisan 1956.

⁵¹⁴ *Son Posta*, 20 Mart 1955.

⁵¹⁵ *Son Posta*, 30 Nisan 1958.

⁵¹⁶ *Vatan*, 22 Temmuz 1953.

vermezken, nitekim dönemin Valisi Gökay, buraya ilave hal binaları inşa etmiştir.⁵¹⁷ 1960'lara yaklaştığımızda şehrin merkezindeki bu hal merkezi sıkıntı oluşturmaya başlamış ve nitekim dönemin Belediye Başkanı Kemal Aygün tarafından istimlak planı içine alınmıştır.⁵¹⁸ Şehirdeki diğer küçük hal yeri ise Kadıköy'de hizmet vermiştir. Eminönü'ndeki halde 321 tüccar icrayı ticaret etmiştir. 1949 yılında hizmete başlayan Kadıköy Hali'nde ise 12 tüccar meyve ve sebze ticareti ile işgal etmiştir.⁵¹⁹

Bu sebze hallerinde bütün yıl içinde onlarca çeşit (Tablo 15 ve Tablo 16) meyve ve sebze satılmıştır. Dönem itibari ile elma, armut, üzüm, şeftali, portakal, mandalina, limon, kestane, kiraz, ayva, taze erik, çilek ve muz İstanbulluların en fazla para ödedikleri meyvelerden olmuştur. Şehrin sebze tüketiminde ise taze fasulye, biber, domates, patlıcan, sakızkabağı, pırasa, ıspanak, bakla, araka, salatalık ve yeşil salata ön plana çıkmıştır.

⁵¹⁷ *Son Posta*, 12 Temmuz 1952.

⁵¹⁸ *Son Posta*, 4 Nisan 1958.

⁵¹⁹ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 160 – 165.

Tablo 15**İstanbul Merkez Hali'nde 1952, 1953 ve 1958 yıllarında satılan meyvelerin kıymet toplamları.**

Sıra No	Meyveler	1952 (Lira)	1955 (Lira)	1958 (Lira)	Sıra No	Meyveler	1952 (Lira)	1955 (Lira)	1958 (Lira)
1	Kestane	832 037	1 031 268	2 312 707	19	Kuru erik	3 503	8 108	1 513
2	Elma	4 176 942	5 691 516	10 039 911	20	Yeşil zeytin	56 674	685	-
3	Armut	1 918 166	2 611 000	4 558 905	21	Taze incir	47 884	63 892	258 953
4	Üzüm	6 270 475	9 748 937	15 539 914	22	Çağla badem	11 221	5 221	67 506
5	Muşmula	17 657	4 774	137 048	23	Ağaç çileği	4 090	7 726	1 777
6	Kayısı	446 051	335 156	2 484 183	24	Hünnap	4 492	1 415	3 128
7	Zerdali	26 313	15 205	71 531	25	Malta eriği	81 129	288 865	919 226
8	Vişne	219 559	367 705	1 541 050	26	Muz	995 842	3 117 707	7 014 990
9	Kiraz	580 079	972 324	6 219 807	27	Dut	2 578	-	-
10	Fındık	162 400	236 393	309 347	28	Portakal	5 932 148	10 154 941	14 690 339
11	Ayva	761 512	788 409	1 555 271	29	Mandalina	1 602 417	3 077 763	6 275 591
12	Kızılcık	33 372	23 261	53 612	30	Kavun	59 648	170 477	285 422
13	Üvez	12 910	2 013	9 219	31	Karpuz	30 062	182 820	598 734
14	Taze erik	523 800	1 598 202	3 775 726	32	Limon	1 912 724	4 004 517	6 303 190
15	Şeftali	2 820 922	3 033 995	10 442 279	33	Turunç	3 746	4 706	22 758
16	Nar	150 591	258 289	747 161	34	Ağaçkavunu	465	1 262	5 090
17	Çilek	691 590	732 537	1 315 907	35	Trabzon Hur.	3 394	2 440	4 299
18	Ceviz	325 258	319 907	692 552	36	Poplen	137 410	196 935	444 430

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 71; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 94; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 91.

Tablo 16

İstanbul Merkez Hali'nde 1952, 1953 ve 1958 yıllarında satılan sebzelerin kıymet toplamları.

Sıra No	Sebzeler	1952 (Lira)	1955 (Lira)	1958 (Lira)	Sıra No	Sebzeler	1952 (Lira)	1955 (Lira)	1958 (Lira)
1	Bamya	416 767	584 775	1 045 013	22	Taze soğan	227 486	228 244	141 504
2	Sakızkabağı	682 068	1 539 288	2 831 003	23	Salamura y.	39 597	57 657	45 402
3	Taze fasul.	2 903 282	3 870 027	11 242 315	24	Patates	136 795	311 563	1 164 586
4	Biber	1 460 310	2 229 272	5 350 107	25	Helvacı kab.	67 883	98 207	213 864
5	Domates	3 226 519	7 089 680	17 398 748	26	Kuru soğan	51 213	14 730	9 412
6	Patlıcan	1 649 323	2 838 877	5 435 381	27	Arpacık s.	2 455	1 075	197
7	Bezelye	150 293	180 801	185 938	28	Salça	14 625	21 092	3 682
8	Taze yap.	121 376	205 558	269 577	29	Enginar	245 803	448 861	1 083 400
9	Lahana	394 846	458 486	633 845	30	Salatalık	795 480	2 143 920	5 278 714
10	Pırasa	561 973	553 840	6 270 824	31	Yeşil salata	810 814	703 859	1 364 476
11	Ispanak	700 281	664 808	1 693 453	32	Karnabahar	199 181	223 093	594 784
12	Kereviz	192 220	298 879	779 547	33	Marul	22 149	89 007	436 615
13	Bakla	637 813	674 312	1 274 672	34	Taze mısır	17 143	98 785	82 463
14	Şalgam	944	982	2 719	35	Asmakabağı	5 049	7 851	975
15	Pancar	67 866	103 824	24 654	36	Maydanoz	55 114	100 560	128 515
16	Ebegümece	179	42	-	37	Dereotu	12 189	57 665	55 319
17	Semizotu	62 853	128 062	129 102	38	Nane	3 315	11 282	3 181
18	Havuç	299 049	624 798	1 384 661	39	Tere	601	144	1 065
19	Yerelması	7 469	8 845	35 591	40	Turp	32 402	125 108	69 819
20	Araka	550 967	874 145	3 030 919	41	Pazı	7 945	56 904	26 943
21	Taze sarım.	46 567	28 006	56 402	42	Roka	3 080	23 830	19 705

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 71; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 94; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 91.

Bu dönemin meyve ve sebze sektöründeki önemli bir gelişimi ve değişimi, ürünlerin muhafaza usullerinde mesafe alınmasında yaşanmıştır. Üreticilerin yeni çalışmalarının sonucudur ki kış mevsiminde yaz meyve ve sebzeleri İstanbul manav tezgâhlarında yer almaya başlamıştır. Şehirli için artık kış meyvesi olan portakal ve mandalina yanında yaz meyvesi olan üzüm ve kavunu görmek; kış sebzesi olan lahanaya ve karnabaharın yanında yaz sebzesi olan taze fasulye ve domatesi görmek olağan olmuştur.⁵²⁰

DP iktidarı döneminde İstanbul şehrindeki meyve ve sebze ürünlerinin hale getirilmesi ve halden şehre sevk edilmesi işlerini kabzımallar ellerinde tutmuşlardır. Kabzımallar, üretici ile tüketici arasındaki komisyoncu olarak iş görmüşlerdir. Bu dönemde şehirde bulunan yaklaşık 50 civarındaki kabzımal şehrin bütün ihtiyacını karşılayacak meyve ve sebzelerin bütün aşamalarında sevk ve idarede bulunmuşlardır. Başka bir ifade ile de 1950 – 1960 yılları arasında İstanbulluların, meyve ve sebzeyi alıp yemeleri bu kabzımalların insafına kalmıştır. Kabzımallar, işin üretim, toplama, nakliye, hal piyasası ve manavlara sevk aşamalarında etkin bir denetim kurmuşlardır. Üretim aşaması kabzımallar tarafından iki şekilde kontrol edilmiştir. Birincisi, şehrin mevsimsel meyve ve sebze ihtiyacının karşılandığı İzmit, Yalova ve Bursa mahallerindeki birçok bağ, bahçe ve bostanlar söz konusu kabzımallarca araçlar ihdas edilerek satın alınmış veya kiralanmıştır. İkincisi, küçük çiftçiler üretimin dikim, tohumlama, ilaçlama, bakım ve hasat zamanında birebir maddi desteğini aldığı kabzımallara borçlandırılmıştır. İşte İstanbul meyve ve sebze piyasasını elinde tutan kabzımallar bu ikili etkin yaklaşımla üretimin ana sahipleri ve kontrolcülerini olmuşlardır. Kabzımallar, elde ettikleri bu avantajla şehre ne zaman ne kadar ürün gelecek, keyfiyetini kendi çıkarları için düzenlemişlerdir. Böylece şehirdeki meyve ve sebze fiyatlarını ve satış miktarlarını bire bir kontrol etmişlerdir.⁵²¹

Şehir yönetimi halka sağlıklı, yeterli ve uygun meyve ve sebze temin etmek için kabzımalların bu güçlü yapıları ile mücadele etmişlerdir. Özellikle Gökay, meşhur çıkışları ve tanzim satışları ile bu mücadelede başarı elde etmeye çalışmıştır. O'nun "madrabazlar (kabzımal) yola gelmezse taksim meydanında domates satarım",⁵²² "cami avlusuna pazar kurarım",⁵²³ ve "şehrin sebze ve meyvesiz kalmaması için uçakla mal

⁵²⁰ *Vatan*, 12 Ocak 1953.

⁵²¹ Sadun Tanju, "Kaç Çeşit Kabzımal Var?", *Vatan*, 1 Temmuz 1955.

⁵²² *Son Posta*, 4 Temmuz 1951.

⁵²³ *Vatan*, 27 Haziran 1953.

getiririz” sözleri, anlık etkilerden öteye geçmemiştir. Gökay, şehirdeki meyve ve sebze fiyatlarını sürekli kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, şehirde meyve ve sebzelerin toptan hal fiyatları ve manavlardaki perakende fiyatları belirlenen ölçüde ve şehrin her yerinde aynı olması için sık sık kontrol yapmıştır. Fakat günlük arz ve talebin etkin olduğu bu piyasada denetim işi her zaman zorlayıcı olmuştur. Nitekim Gökay, Kadıköyü’ne yaptığı bir baskın teftişinde meyve ve sebze fiyatlarındaki düzensizliği görmüştür. Kadıköyü’ndeki çarşıda satılan meyve ve sebzelerin Moda, Kızıltoprak ve Şaşkınbakkal semtlerinde % 30 daha pahalı olduğunu tespit etmiştir. Vali, belirlenen fiyattan yüksek satış yapan söz konusu yerleri kapatma cezası ile cezalandırmıştır.⁵²⁴

Kabzımallar, adlarının kötüye çıkması sonucunda bir girişimde bulunmuştur. İstanbul Kabzımallar Cemiyeti, yaptıkları toplantıda, her ne kadar bu dönem içinde şehrin meyve ve sebze meselesini yapısal bir çözüme kavuşturamamış olsa da, kötüye çıkan “kabzımal” ismini “komisyoncu” olarak değiştirmişlerdir.⁵²⁵ Yeni komisyoncular, eskimeyen kabzımal anlayışı ile şehrin meyve ve sebze piyasasının aktörleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

3.2.1.5. Çay, Şeker ve Kahve

İnsan yaşamına keyif katan çay, şeker ve kahve gibi ürünler, eski İstanbulluların keyfini zaman zaman kaçırmıştır. Çünkü 1950’li yıllarda bu ürünleri bulmak çok müşkül bir mesele olmuştur.

1957 yılında şehre aylık 150 bin kilo (eylül ayında 119 676 kg. ve ekim ayında 156 605 kg. çay verilmiştir) civarında çay verilmesine karşın bu miktar kâfi gelmemiştir.⁵²⁶ Bununla birlikte çay tiryakilerinin, çayın renk ve koku vermemesinden şikâyetçi olmaları çay sorununun başlıca sorununu teşkil etmiştir. Bu konu ile ilgili şehirdeki kahvehane sahipleri kullandıkları çayın her geçen gün bozulduğunu belirtmişlerdir. Çayların bozuk olmasından dolayı müşterilerin çayın sık sık demlenmediği ithamlarını cevaplamak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Çayın kalitesinin düşük olduğu, Tekel yetkilileri tarafından kabul edilmemiştir. Aksine

⁵²⁴ *Son Posta*, 26 Haziran 1953.

⁵²⁵ *Son Posta*, 29 Ağustos 1960.

⁵²⁶ *BCA*, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 79.494..8.

çaylarının güzel olduğu, en iyi Rize çayları ile ithal çayların harmanlanarak piyasaya arz edildiğini beyan etmişlerdir.⁵²⁷

İstanbul'a sevk edilen şeker miktarı da halkın ihtiyacını karşılamamıştır. 1954 yılında şehirde kişi başına 9 gr. şeker (yaklaşık 1 adet kesme şeker) düşmüştür.⁵²⁸ Aynı yıl içinde şeker darlığı sürekliliğini korumuştur. Halk yığınları, şeker için bakkallar önünde saatlerce kuyruk beklemiştir. Yetkiler, halk yığılmalarına bir çare olarak şeker vesikasını geliştirmiştir. 250 gr.'lık şeker vesikaları polis karakollarınca halka dağıtılmıştır.⁵²⁹ Fakat bu vesika tedbiri de şehir halkının şeker meselesini çözememiştir. Şeker tevzi eden dükkânlar önünde geceleyenler, şeker için kavga edip birbirini yaralayanlar eksik olmamıştır. İnsanların şeker için katlandıkları bu duruma karşılık, piyasanın kontrol ve takibine rağmen fırsatçılar el altından satışlarına devam etmişlerdir.⁵³⁰ 1954 yazındaki şeker kıtlığı şerbetçileri ve yoğurt fiyatlarını da etkilemiştir. Şerbetçiler, şeker olmadığı için şerbet ve limonata üretememişlerdir. Bu çıkmazdan kurtulmak için ayran satışlarına ağırlık vermişlerdir. Ayran satışları da beraberinde yoğurt fiyatlarını artırmıştır.⁵³¹

1954 yazında yaşanan şeker sıkıntısı, yetkilileri 1955 yılı yaz başında tedbire sevk etmiştir. Bu tedbir çerçevesinde Hollanda'dan partiler halinde 500 ton, 3000 ton şeker ithal edilmiştir. Bu dönemde şehir geçen yıla göre şeker kıtlığı çekmemiş olsa da bazı semtlerdeki işgüzar bakkallar şeker tevziatının az olduğunu belirterek dağıtım sırasında vatandaşa sıkıntı vermişlerdir.⁵³²

İstanbul perakende sektörüne Migros girdikten sonra şehirdeki kahve satış işleri hepten sarpa sarmıştır. Migros, edindiği imtiyazla (şehre tahsis edilen kahvenin 1/5'i, 1/3'ü gibi oranlar, çoğu zaman Migros'a ayrılmıştır⁵³³) elde ettiği kahveleri “belli bir miktar alış veriş mukabilinde bedava vermiştir” veya “belli üründen şu kadar alana şu kadar kahve şu fiyata” şeklinde kampanyalarla satışa sunmuştur.⁵³⁴

⁵²⁷ *Son Posta*, 23 Ağustos 1956.

⁵²⁸ *Vatan*, 22 Haziran 1954.

⁵²⁹ *Vatan*, 1 Temmuz 1954.

⁵³⁰ *Vatan*, 2 Temmuz 1954.

⁵³¹ *Vatan*, 5 Temmuz 1954.

⁵³² *Vatan*, 23 Haziran 1955.

⁵³³ *Vatan*, 8 Mayıs 1956, bkz. Ek 28.

⁵³⁴ *Son Posta*, 9 Ekim 1955.

Bu dönemde İstanbullular, kahve dağıtımını üzerine fikirlerini paylaşmışlardır. Kahvenin kimler tarafından ve nasıl dağıtılması gerektiğine dair görüşlerini açıklamışlardır.

Kahve dağıtımını nasıl yapılmalı? Yer: Cağaloğlu⁵³⁵

Gündüz Aykut (Tiyatro Oyuncusu): - Mesele kimin dağıtacağına değil, namuslu dağıtmakta. Tamam mı? Mösyö Migros'un dağıtım usulünü beğenmiyorum. 5 liraya 68 gram kahve! Nerde görülmüş bu!

Hüseyin Sarı (Çaycı): - Migros'tan hiçbir şey çıkmaz, neden dersin kuyruğa giren beş defa daha giriyor. Bunu bakkallar da yapamaz. Gazyağı dağıtımında neler oldu gördük.

Azmi Özcan (Bir Gazete Memur): - Bu dağıtımını en iyi muhtarlar yapıyor. Eskiden olduğu gibi fişlerle dağıtılsa çok iyi olur sanıyorum. Migros'un bu son dağıtımından hiçbir şey alamadık. Bereket versin matbaadan 100'er gram verdiler de kahve yüzü görebildik. Yoksa validenin hali haraptı.

Mesadet Söyler (Ev Hanımı): - Migros zengin işi, bakkal fakir işi. Söz temsili bakkala "Şuradan 50 kuruşluk pirinç tartıver Alefendi" desem verir değil mi ya, lakin Migros'tan alamam işte. Önce utanırım 50 kuruşluk bir şey almaya. Kahveyi de bakkallar vermeli. Ama hile yaparlarmış, ona ben değil belediye murakıpları karıştır.

3.2.2. Barınma İhtiyaçları ve Kira Sorunları

1960 yılında İstanbul'da bulunan (Tablo 17) toplam 303 418 meskenin, % 38,59'u ev sahibi; % 58,24'ü kiracı kullanımında idi. Yani şehirdeki her 10 evden 4'ünde ev sahibi, 6'sında ise kiracı ikamet etmekteydi. Şehirde hemen hemen her bütçeye göre kiralık ev bulunmaktaydı. Bu yıldaki kira ortalaması 165 lira olarak tespit edilmiştir.

⁵³⁵ Hilmi Yavuz, "Size Bir Sualimiz Var", *Vatan*, 25 Mart 1957.

Tablo 17

İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenin tasarruf şekilleri ve aylık ortalama kira miktarları.

Sıra No	Açıklamalar / Kriterler		Adet	%
1	Tasarruf Şekli	Toplam Mesken Ünitesi	303 418	100
2		Mesken sahibi	114 996	38,59
3		Kiracı	173 530	58,24
4		Diğer	9 453	3,17
5	Aylık Kira Durumu	0 – 49 L	12 692	7,31
8		50 – 99 L	41 830	24,11
9		100 – 149 L	32 374	18,66
10		150 – 199 L	28 618	16,49
11		200 – 299 L	33 928	19,55
12		300 + L	24 088	13,88
13		75 – 99 m ²	46 621	15,65
14		100 – 149 m ²	31 856	10,69
15		150 + m ²	14 373	4,82
17		Aile başına aylık kira ortalaması (L)		165,94 L

Kaynak: DİE. 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi. Ankara Basım Ve Ciltevi. Ankara, 1962. s. 56 – 57 .

İstanbul'da şehrin nüfusu normal seyrinde artış gösterdiği zamanlarda barınma ihtiyaçlarında arz – talep dengesi nispeten korunmuştur. 1951 yılında, Gayrimenkul Sahipleri Derneği Üyeleri, şehirdeki boş ev sayısı 20 bin adet civarında olduğunun bilgisini paylaşmışlardır. Bununla birlikte 8 bin adet de garsoniyer ev olduğu belirtilmiştir. Mülk sahipleri, Süreyya Paşa Sineması'nda yaptıkları toplantıda milletvekillerinden kira ücretlerinin serbest bırakılmasını istemiştir. Kiraların tamamen serbest kalması sonucunda, Birlikte Milli Korunma Kanunu ile verilen kiralarda şehirde bir rekabet oluşturacağını ve kira ücretlerinin kendiliğinden dengeleneceğini söylemişlerdir.⁵³⁶

1953 yılı başından itibaren TBMM'de kiralarda meselesi konuşulmaya başlanmıştır. Meclis, Mayıs ayında bir karara varmıştır. Milli korunma kanununun kira hükümlerini içeren maddeleri tadil edilmiştir. Buna göre 1939 kiralarda esas olmak üzere meskenlere 1 Haziran 1953 tarihinden itibaren % 50, 1 Ocak 1954 tarihinden itibaren de yine % 50 artış yapılmıştır. Meskenlerden gayri yerlere ise 1 Haziran 1953 tarihinden itibaren % 150 zam yapılmıştır. Kanun ile bilumum mesken kiralarda 1 Haziran 1955 tarihinden, meskenlerden gayri kiralarda ise 1 Ocak 1955 tarihinden itibaren serbest bırakılmıştır.⁵³⁷

Kanun ile birlikte şehirde iki yıl süresince kiralarda konusunda bir kaos yaşanmıştır. Özellikle şehirdeki otel kiracıları ve dükkân kiracıları, kiralarda serbestliği konusunda yoğun bir muhalefet faaliyeti yürütmüşlerdir. 1955 yılında Ankara'da oluşturulan komisyon kira meselesi için yeni oranlar tespit etmiştir. Buna göre 1939 yılı kiraları esas alınarak meskenlere % 300 kira artışı, işyerlerine de % 500 kira artışı öngörülmüştür.⁵³⁸ Komisyon kararından sonra şehirde belediye bünyesinde 20 adet kira takdir heyeti teşkil edilmiştir. Bu heyetler ücret karşılığında vatandaşlara hizmet vermiştir.⁵³⁹

Dönemin İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik, TBMM'de 1954 ile 1957 yılları arasında, İstanbul Belediyesi'ne kira rayiçleri için yapılan müracaat sayıları ve neticeleri hakkında milletvekillerini bilgilendirmiştir. Buna göre 1954 yılında, 684 adet müracaat gerçekleştirilmiştir. Bu müracaat miktarının 663 adeti karara bağlanmıştır. 1955 yılında 2

⁵³⁶ *Son Posta*, 29 Ekim 1951.

⁵³⁷ *Vatan*, 7 Mayıs 1953.

⁵³⁸ *Vatan*, 21 Nisan 1955.

⁵³⁹ *Son Posta*, 9 Ağustos 1956.

170 adet müracaattan 1 746 adeti, 1956 yılında 2 994 adet müracaattan 2 300 adeti ve 1957 yılında ise 1 873 adet müracaattan 1 374 adeti karara bağlanmıştır.⁵⁴⁰

3.2.3. Şehrin Enerjisi ve Isınma Sorunları

İstanbul'un elektrik, gaz, odun ve kömür ihtiyaçları 1950'li yılların önemli sorunlarından olmuştur. Bu enerji ve ısı kaynaklarının azlığı ve bazen yokluğu vilayet ve belediyenin yoğun mesaisini almıştır. Şehir yönetimi halkın bu ihtiyaçları için çok çaba harcarsa bile zaman zaman çaresiz kalmıştır. Bu çaresizliğin sebeplerini bütçeler, hava şartları ve şehrin hızla artan nüfusu oluşturmuştur. Söz konusu olan bu enerji ve ısı kaynakları şehre bir şekilde getirilse bile şehir içindeki dağıtımları aynı bir sorun teşkil etmiştir. Dolayısıyla hem sevkiyat sıkıntılarında dolayı hem de maddi imkânların yetersizliğinden dolayı şehirliler, hayatın bu olmazsa olmazlarından yer yer ve zaman zaman yararlanamamışlardır.

Bu dönemde İstanbullular gündelik enerji ve ısınma kaygılarını gidermeye çalışırken bir taraftan da geleceğe dair önemli plan ve projeler düşünülmüştür. Bunlardan en kayda değer olanı 1959 yılı sonbaharında İstanbul'da atom teknolojisi konusunda bir girişimde bulunulmuştur. 10 Haziran 1955 yılında, hükümet ile ABD arasında atom enerjisinden barışçıl maksatlarla yararlanmak için anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince Küçükçekmece'de Atatürk Eğitim ve Araştırma Reaktörü projesi için düşünülen yapının temeli atılmıştır.⁵⁴¹

3.2.3.1. Elektrik

İstanbul'un elektrik ihtiyacını I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren Silahtarağa Santrali sağlamıştır. Haliç'in Kâğıthane ağzına kurulmuş bu müessesede kömür yakılmak suretiyle elektrik üretilmiştir. İstanbul'un gelişen ve değişen elektrik ihtiyacına göre santrale takviye yatırımlar yapılmıştır. 1956 yılındaki ilaveler ile

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, XI Devre, 1. Sene (07.05.1958), 65. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, 19.

⁵⁴¹ *Son Posta*, 31 Ekim 1959.

santralin elektrik üretim kapasitesi 1/3 oranında artırılmıştır. Bu yatırımın açılışını yapan Vali Gökay, davetlileri enginar üzerine yenen kabak tatlısından sonra üslubunca güldürmüştür. Gökay açılış konuşmasında şehir için elektriğin önemini vurgulamış ve bu ihtiyacın giderilmesi için verdiği mücadeleyi izah etmiştir.⁵⁴²

“Buraya gelirken, bir fabrikanın bacasına, bir de kendi boyuma baktım. Ve yaptığım işin büyüklüğünü anladım. Elektrik bu şehrin en mühim bir davasıdır. Karda neler çektiğimi bir ben bilirim. Çatalağzı’ndan elektrik getirmeseydim, gazeteler altı sayfa bile çıkamazdı. (...) Biraz önce gördüğümüz gibi türbinin çarkını çevirmeğe kuvvetim yetmedi. Allah razı olsun, orgeneralim (İstanbul Örfi İdare Kumandanı Orgeneral Nurettin Aknoz) imdadıma yetişti. Tabii, o hepimizden kuvvetli.”

Valinin konuşmasında söz konusu ettiği Çatalağzı, Zonguldak’ta yer alan elektrik santralidir. Şehrin elektrik işlerini idare eden İETT Umum Müdürü Kamran Görgün, Ağustos 1952 tarihinde İstanbullulara Çatalağzı’dan getirilecek elektriğin müjdesini vermiştir.⁵⁴³ Bu müjde, yatırımların tamamlanması ile Ekim ayında hayata geçmiştir.⁵⁴⁴ Şehre, Çatalağzı Elektrik Santrali’nden elektrik takviyesi yapıldıktan sonra Silahtarağa Santrali’nde yakılan 600 ton yıkanmış kömürün miktarı günlük 200 tona inmiştir.⁵⁴⁵ Bu durum şehrin hava temizliği ve Haliç’in çevre kirliliği açısından önemli bir değişim getirmiştir. Çatalağzı’ndan getirilen elektriğin Rumeli yakasını geçişini sağlamak için bu dönemde Boğaziçi üzerinden Kandilli – Bebek arasında yüksek gerilim hatları geçirilmiştir.⁵⁴⁶

Şehirde yapılan bu yatırımlarla elektrik kullanımı artırılmış ve önemli bir sorun olan voltaj iniş çıkışları giderilmeye çalışılmıştır. 1950 – 1954 yılları arasında Kâğıthane, Ayazağa, Küçükçekmece, Ümraniye, Küçükyalı, Soğanlı ve Yakacık mıntıklarına elektrik verilmiştir.⁵⁴⁷ Büyükçekmece ise 1959 yılında elektriğe kavuşmuştur.⁵⁴⁸ İstanbul’daki elektrik kullanımının artmasının sonucu abone sayılarına

⁵⁴² *Vatan*, 27 Şubat 1956.

⁵⁴³ *Son Posta*, 10 Ağustos 1952.

⁵⁴⁴ *Vatan*, 23 Ekim 1952.

⁵⁴⁵ *Vatan*, 13 Ocak 1953.

⁵⁴⁶ *Vatan*, 3 Ekim 1959.

⁵⁴⁷ *Son Posta*, 6 Haziran 1956.

⁵⁴⁸ *Son Posta*, 30 Eylül 1959.

yansımıştır. 1950 – 1956 yılları arasında 120 756 adet yeni elektrik abonesi kaydedilmiştir. Bu sayı ile birlikte şehirdeki abonman sayısı 298 258 adete çıkmıştır.⁵⁴⁹

3.2.3.2. Havagazı

Havagazı ısınma ve aydınlatma çözümleri için üretilmiş bir enerji kaynağıdır. Gaz, kömürün yakılması ile üretilmiştir. İstanbul'da 1870 yılında ilk defa Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması için gazhane kurulmuştur. Karşı yakada aynı amaçla Beylerbeyi Sarayı'nın yanına da bir tane gazhane yapılmıştır. Sistemin iyi işlemesi üzerine halk için Avrupa yakasında Yedikule'de ve Anadolu yakasında Hasanpaşa'da birer gazhane inşa edilmiştir. Söz konusu gazhaneler, Fransız ve Türk tacirler tarafından işletildikten sonra 1945 yılında hükümetçe satın alınıp İETT idaresine verilmiştir.⁵⁵⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında şehirde havagazına olan rağbet artmıştır. İdare artan taleplere karşılık vermek için çeşitli yeni yatırımlar yapmıştır. 1953 yılında Yedikule gazhanesine 3 adet kompresör ilave edilmiş ve şehre 10 bin m uzunluğunda boru döşenmiştir. Aynı zamanda şehrin değişik yerlerine tazyik düşürücü merkezler inşa edilmiştir. Böylece havagazının dengeli bir tazyik ile abonelerine ulaşması sağlanmıştır.⁵⁵¹

Bu dönemde yapılan en önemli yatırımı, fırınların yenilenmesi oluşturmuştur. 1956 yılında, 65 yıldır kullanılan eski yatay hovine fırınları yıkılmıştır. Bunların yerine aynı yıl Fransız yapımı 27.000 m³/gün kapasiteli dikey picard fırınlar tesis edilmiştir.⁵⁵² Bu dönemde özellikle Anadolu yakasında bulunan 14 bin adet aboneye kesintili gaz verilmiştir. İETT idaresi Kurbağalıdere'deki havagazı tesislerine yaptığı yatırımlarla gaz arzındaki kesintiyi düzenlemiştir.⁵⁵³ Fakat yatırımlara rağmen, Kadıköy yakasının havagazı performansından zaman zaman şikâyetçi olunmuştur. O dönem

⁵⁴⁹ *Vatan*, 10 Eylül 1956.

⁵⁵⁰ Salih Sezen; Ahmet Apaydın, (hzl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, Paraf Yayınları, İstanbul Ocak 2012, s. 217.

⁵⁵¹ *Son Posta*, 31 Temmuz 1953.

⁵⁵² S. Sezen; A. Apaydın, (hzl.), *a.g.e.*, s. 217.

⁵⁵³ *Vatan*, 26 Aralık 1956.

Selamiçeşme’de ikamet eden Gazeteci İsmet Bozdağ hem ocağın hem de şofbenin gaz yetersizliğinden dolayı çalışmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁴

Bu dönemde havagazı ile ilgili önemli bir çalışma Dolmabahçe Gazhanesi’nin yıkılmasıdır. 1954 yılından itibaren bu gazhane ile ilgili çevre sakinlerinden şikâyetler gelmeye başlamıştır. Beşiktaş, Taksim, Gümüşsuyu ve Ayas Paşa civarında oturan İstanbullular, gazhaneden çıkan hem kömür kokusu hem de gaz kokusundan zehirlendiklerini belirtmişlerdir.⁵⁵⁵ Bu tarz şikâyetler üzerine şehrin içinde bir gazhanenin bulundurulması imkânın kalmadığı anlaşılmıştır. İdare, gazhanenin Kâğıthane’ye taşınmasına karar vermiştir. Yapılan düzenlemelerle birlikte 90 yıllık şehrin en eski havagazı üretim merkezi olan Dolmabahçe Gazhanesi’nin yıkım işlemleri Şubat 1960 yılında başlatılmıştır.⁵⁵⁶

3.2.3.3. Odun ve Kömür

İstanbul’un ana yakacak maddesi olarak odun tercih edilmiştir. Şehrin vakti yerinde olanları yakacak maddesi olarak odun yakmışlardır. Durumu müsait olmayanlar ise kömür yakmışlardır. İstanbul’un odun ihtiyacı en yakın ormanlık alanlardan karşılanmıştır. İğneada’dan Yalova’ya bütün bu çevre mıntıkadan şehre odun getirilmiştir. Bu dönemde, orman köylüleri devletten aldıkları izin kapsamında baltalık ormandan kestikleri odunları, satış mahallerine indirmişlerdir. Bu aşamada devlet ormandan çıkan odun üzerinden vergisini alarak odunun mülkiyetini ve tasarruf şeklini köylüye bırakmıştır. Köylü de elde ettiği odunları şehirden gelen odun tüccarlarına satmıştır. Bu tüccarlar karayolu, tren ve özellikle de deniz yolunu kullanarak odunları şehre getirmişlerdir.⁵⁵⁷

1958 yılında Vatan Gazetesi’nde oduncular, kendi aralarında yaptığı açık oturumda ilginç bir noktanın altını çizmişlerdir. Oduncular, depo olarak en elverişli yerlerin şehrin sahil boylarının olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü deniz yolu ile gelen odunlar ikinci bir masraf (satış fiyatı şehrin her yerinde narh sebebi ile aynıydı) ile

⁵⁵⁴ İsmet Bozdağ, “Kadıköy’ün Havagazı Derdi”, *Son Posta*, 20 Haziran 1957.

⁵⁵⁵ *Vatan*, 2 Temmuz 1954.

⁵⁵⁶ *Son Posta*, 14 Şubat 1960.

⁵⁵⁷ *Vatan*, 1 Ağustos 1958.

şehrin içlerine taşınmamış oluyordu. Odunculardan İstanbul Mahrukat Tüccarları Cemiyeti Başkanı Suphi Aksan bu noktada şikâyetini dile getirmiştir: “Şehrin turistik olma hevesi Kavaklar’dan Salıpazarı’na, Sarayburnu’ndan Florya’ya depo yeri bırakmadı.” demiştir. Söz konusu açikoturumda Aksan devamla, bir İstanbul gerçeğini de dillendirilmiştir: “Hala 3 – 5 asır önceye bağlıyız. Bir yenilik düşünmeli, bir şeyler yapmalı. Maçka’daki bir apartman 8 çeki (1 çeki 100 kilodur) odunla mükemmelen ısınır. Taşlıtarla’daki bir gecekonduya 18 çeki bile yetmez.” demiştir.⁵⁵⁸

1951 yılı sonbaharında Yalova’ya giden İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, odun durumu ile ilgili yaptığı incelemelerden sonra mutlu dönmüştür. Gökay, hükümetin köylüye bol miktarda makta (baltalık orman alanından odun yapmak için köylüye verilen saha) verdiğini söylemiştir. Odunun bol olmasından dolayı gelecek kışın İstanbullular için rahat geçeceğini belirtmiştir.⁵⁵⁹ Gökay, halkın odun ihtiyacının karşılanması için çevreden şehre odun sevkiyatının aksamamasına dikkat ettiği gibi şehrin Yenikapı, Kumkapı, Unkapanı, Üsküdar ve Kadıköy mahallerinde Belediye Odun Tanzim Satış Yerleri işleterek piyasadaki fiyatları da kontrol altında tutmuştur.⁵⁶⁰

Odun ile birlikte mangal kömürü de o dönem İstanbul’unda yoğun kullanılmıştır. Çerkezköy, şehrin mangal kömürü ihtiyacını karşılayan önemli bir üretim merkezi olmuştur. Zaman zaman Yugoslavya’dan da çeşitli ağaçlardan ve özellikle de meşeden üretilen kömür de (bu kömür yüksek kalorili, tozsuz, kuru ve kalburlanmıştır) ithal edilmiştir.⁵⁶¹

İstanbul şehrinin kışlık yakacağı olarak odundan sonra kömür yer almıştır. Şehre kömür Zonguldak’tan gelmiştir. Bu dönemde yoğun bir şekilde Tavşanlı Linyit Kömürü de şehirde yakacak olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁶²

İstanbul’a kömürün gemilerle getirilmesi ve boşaltılması önemli bir sorun olmuştur. Kömür boşaltma işlemleri uzun yıllar boğazın küçük iskele ve rıhtımları üzerinde yapılmıştır. 1950 yılında kömür boşaltma işlemleri için Kuruçeşme’de büyük bir rıhtım inşası tamamlanmıştır. 15 Nisan 1950 tarihinde Kuruçeşme Rıhtımı 7,5 metre eninde ve 375 metre boyunda hizmete girmiştir. Buradaki kömür sahası 34,209 m²’ydi

⁵⁵⁸ *Vatan*, 1 Ağustos 1958.

⁵⁵⁹ *Son Posta*, 12 Ekim 1951.

⁵⁶⁰ *Vatan*, 13 Aralık 1952.

⁵⁶¹ *Vatan*, 25 Kasım 1953.

⁵⁶² *Son Posta*, 11 Kasım 1951; *Vatan*, 13 Aralık 1952.

ve bu alan 80.000 ton kömür almaktaydı. Rıhtım, aynı anda 6 geminin yanaşabilmesine imkân verecek şekilde inşa edilmiştir. Bu gemiler 5 vinç ile hızla boşaltılıp (saatte bin ton) nakil vasıtalarına aktarılabilmıştır. Bu çerçevede, rıhtım üzerinde 1953 – 1957 yılları arasında 887.099 ton kömür boşaltılmıştır.⁵⁶³ Kuruçeşme kömür tesisleri tamamlandıktan sonra İstanbul'un semtlerine kömür sevkiyatı sadece buradan yapılmıştır.

Kömür sevkiyatı belli oranlarda ve torbalanmış olarak yapılmıştır. İstanbullular kendilerine tahsis edilen kömür miktarlarının bedelini ve nakliye parasını çoğu zaman belediyeye gün öncesinden yatırmışlardır. 1958 yılında tanzim edilen Kömür Satış ve Tevzi Talimatnamesi'ne göre İstanbul hane halklarının ev durumlarına göre alabilecekleri kömür miktarları şu şekilde düzenlenmiştir.⁵⁶⁴

- Bir veya iki oda ve bir holden ibaret ikametgâhlara yarım ton,
- Üç veya daha fazla odalı ve bir sobalı ikametgâhlara bir ton,
- Dört veya daha fazla odalı ve iki sobalı ikametgâhlara bir buçuk ton,
- Beş veya daha fazla odalı ve iki sobalı ikametgâhlara iki ton,
- Kontenjanı bir ton ve daha fazla olanlara % 90 kok ve % 10 linyit veya briket verilir.

İstanbul'un yakacak ihtiyacı için kış öncesinde getirilen odun, mangal kömürü ve kömür miktarları normal şartlarda İstanbulluları bahara ve yaza çıkarmıştır. Fakat şehrin kış şartları ağır geçtiği vakit durum pek iç açıcı olmamıştır. Özellikle 1954 kışı söz konusu yakacakları ki bir önceki seneye göre stoklar daha fazlaydı, hızla eritmiştir. İstanbullular Şubat ayında yakacaksız kalmışlardır. Kış şartları dolayısı ile ormandan yeni odun getirmek zorlaşmıştır. Aynı yıl içinde Yugoslavya'da da kış şartlarının ağır olması kömür sevkiyatını aksatmıştır. Bu durum karşısında hükümet İstanbul halkının ısınma meselesine vaziyet etmiştir.⁵⁶⁵ Askeri kamyonlar ile Şile'den, Denizcilik

⁵⁶³ *Son Posta*, 16 Nisan 1950; *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1974, s. 51.

⁵⁶⁴ *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1958.

⁵⁶⁵ *Vatan*, 6 Şubat 1954.

Bankası'nın gemileri ile Yalova'dan odun getirilmiş ve şehrin yakacak ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.⁵⁶⁶

3.2.4. Fiyatlar ve Enflasyon

1950 – 1960 yıllarında emtia fiyatları ve artış oranları Milli Korunma Kanunu ile bir düzen içinde tutulmaya çalışılmıştır. Bu kanun II. Dünya savaşı sürecinde 18 Ocak 1940 tarihinde 3780 sayısıyla yürürlüğe girmiştir. Kanun üzerinde 6 Haziran 1956 yılında tadilat yapılmıştır.

Konser, müsamere, tiyatro, yapılacak çeşitli eğlencelerin fiyat ve ücret tarifeleri belirlenip denetlenmiştir. Aynı şekilde şehirde bulunan 900'e (887 adet) lokanta ve gazinonun tarifleri tespit edilen oranlar üzerinden tanzim edilmiştir.⁵⁶⁷

1950 – 1960 yılları arası, fiyatlar ve enflasyon bakımından İstanbullular için zor yıllar olmuştur. Bu dönemde tüketici fiyatlarında önemli artışlar yaşanmıştır. 1914 yılı için 1 olarak verilen taban değeri aradan geçen 36 senede yani 1950 yılında 35.08 olmuştur. Bu değer 1960 yılında 86.33 noktasına ulaşmıştır.⁵⁶⁸ Bu 10 yıllık süreçte tüketici fiyatları 2.46 kat oranında artmıştır. İstanbul geçinme indeksinde (Tablo 18) gıda maddelerinin (2.47 oranında) , ısınma, aydınlatma, temizleme maddelerinin (2.20 oranında) ve ev kiralalarının (2.50 oranında) artmıştır.

⁵⁶⁶ *Vatan*, 9 Şubat 1954.

⁵⁶⁷ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 145.

⁵⁶⁸ Şevket Pamuk, *İstanbul Ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar Ve Ücretler 1469 - 1998*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara Aralık 2000, s. 22.

Tablo 18**İstanbul geçinme indeksi.**

Sıra No	Yıllar	Umumi İndeks		Gıda Maddeleri	Isıtma, Aydınlatma ve Temizleme Maddeleri	Giyim ve Ev Eşyası	Ev Kirası		Muhtelif
		A	B				A	B	
1	1938	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2	1950	324.8	391.6	459.4	314.0	375.0	120.0	500.0	222.1
3	1951	322.7	389.5	479.4	281.4	415.2	120.0	500.0	222.4
4	1952	345.9	412.7	488.6	308.9	414.0	120.0	500.0	244.5
5	1953	366.3	430.0	532.3	325.5	406.7	137.5	500.0	256.0
6	1954	418.9	491.4	609.3	398.1	452.0	200.0	612.5	279.3
7	1955	457.7	518.5	646.7	406.8	479.1	258.3	604.2	302.6
8	1956	523.4	558.6	745.7	482.4	552.1	300.0	500.0	315.5
9	1957	562.9	598.1	809.9	506.7	610.1	300.0	500.0	336.2
10	1958	667.1	702.3	988.0	561.3	761.7	300.0	500.0	379.2
11	1959	792.1	827.2	1135.0	694.7	948.5	300.0	500.0	511.4

Kaynak: İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), İstanbul, Belediye Matbaası, 1961. s. 109.

* 1938 yılı ortalaması 100 olduğuna göre.

** A Milli korunma kanunu hükümlerine tabi.

*** B Serbest.

Yıllık enflasyon, 1950 (% -4,7) ve 1951 (% -1,8) yıllarında artış olmamış, tam tersine enflasyonda düşüş yaşanmıştır. Diğer arta kalan yıllarda ise enflasyon değerleri sürekli artmıştır.⁵⁶⁹ Bu artış oranları 1952’de (% 6), 1953’te (% 3,4), 1954’te (% 9,5), 1955’te (% 8,7), 1956’da (% 14,3), 1957’de (% 12,0), 1958’de (% 12,4), 1959’da (% 26, 4) ve 1960’da (% 5,6) şeklinde gerçekleşmiştir. Enflasyonun bu yıllık artış oranlarından 1956 (% 14,3), 1957 (% 12,0), 1958 (% 12,4), 1959 (% 26, 4) yılları İstanbul’un 1914 yılından o güne değin, savaş yılları (I. Ve II. Dünya Savaşları) haricinde gördüğü en yüksek artışlar olarak görülmüştür.

1950 – 1960 yılları arasında Türk lirası değer kaybetmiştir. 1998 yılı için 1 lira olarak verilen taban değeri 1950 yılında 506.602 lira olmuştur. Bu değer 1960 yılında 204.277’ye düşmüştür.⁵⁷⁰ Bu 10 yıllık süreçte Türk lirasının alım gücü düşmüştür.

Altın fiyatları da bu dönemde yaklaşık 3 kat artmıştır. Külçe altının 1950 yılında gram fiyatı 5,0 lira idi. 1960 yılında bu değer 16,0 liraya yükselmiştir. Aynı dönemde 1950 yılında Cumhuriyet altının fiyatı 35,0 lira idi. 1960 yılında bu değer 108,0 liraya yükselmiştir. 1950 yılında Reşat altınına baktığımızda fiyatı 39,0 lira idi. 1960 yılında bu değer 140,0 liraya yükselmiştir.⁵⁷¹

İstanbul, 1950 – 1960 döneminin ilk çeyreğinden itibaren hayat pahalılığını hissetmeye başlamıştır. Bu dönemin son çeyreğinde ise artık emtia fiyatları fazlasıyla yükselmiştir. Şehirdeki hayat pahalılığı İstanbulluların en önemli sorunu haline gelmiştir. Halkın temel gıda maddelerine ve tüketim ürünlerinin perakende fiyatları (Tablo 19) sürekli artmıştır. 1950 yılında ekmek 26,00 krş. iken, bu rakam 1959 yılında 63,77 krş’a yükselmiştir. Şeker, 174,00 krş. iken 323,00 krş’a yükselmiştir. Kahve, 845,00 krş’tan 4 070, 00 krş’a yükselmiştir. Yağ, 552,15 iken 1 170,72 krş. olmuştur. Sığır eti, 197,08 krş. iken 579,55 krş.’a çıkmıştır. Patates, 24,58 krş. iken 71,14 krş. olmuş ve soğan 18,00 krş. İken 55,50 krş.’a yükselmiştir.

⁵⁶⁹ Ş. Pamuk, *İstanbul Ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar Ve Ücretler 1469 - 1998*, s. 22.

⁵⁷⁰ a.g.e., s. 32.

⁵⁷¹ TÜİK *İstatistik Göstergeler 1923 – 2008*, Türkiye İstatistik Kurumu Ankara Haziran 2009, s. 622.

Tablo 19

İstanbul şehri gıda maddeleri ve tüketim ürünlerinin perakende fiyatların yıllık ortalaması, kg/krş.

Sıra No	Maddeler	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1	Ekmek	26.00	30.00	30.00	30.00	30.00	33.33	36.00	48.00	52.63	63.77
2	Tuz	12.00	12.00	12.00	12.00	16.08	15.98	20.00	20.50	25.56	36.29
3	Şeker	174.00	140.00	140.00	140.00	140.08	155.04	173.00	213.00	225.33	323.00
4	Kahve	845.00	847.50	863.75	1018.00	1083.08	1140.70	1143.00	-	3840.00	4070.00
5	Yumurta	9.41	9.54	9.91	10.33	11.25	11.89	15.00	18.70	20.51	27.88
6	Süt	60.00	60.00	60.00	60.00	70.00	80.00	85.00	89.42	92.50	114.40
7	Yağ	552.16	488.12	559.16	656.50	699.58	783.12	839.00	740.73	792.00	1170.72
8	Kaşar P.	430.58	411.87	415.83	405.42	508.58	571.92	540.00	620.80	640.63	847.85
9	Beyaz P.	233.50	217.70	221.25	239.17	268.41	283.96	294.00	346.50	370.45	539.40
10	Koyun Eti	227.50	229.54	235.83	303.83	347.66	375.53	436.00	390.00	500.83	619.65
11	Sığır Eti	197.08	200.00	209.58	226.67	281.00	285.47	322.00	299.00	417.29	579.55
12	Pirinç	146.00	147.08	150.09	126.83	132.66	134.38	216.00	233.50	205.48	261.23
13	Makarna	66.80	66.66	65.75	66.42	73.33	74.15	81.00	130.20	162.61	162.59
14	K.Fasulye	73.66	75.20	75.00	81.67	92.33	109.91	133.00	260.00	249.28	275.00
15	Nohut	71.75	73.70	76.40	79.75	90.58	93.35	105.00	123.00	177.25	172.17
16	Patates	24.58	23.79	25.75	29.66	33.83	33.42	58.00	75.00	79.06	71.14
17	Soğan	18.00	35	36.66	20.33	24.41	27.63	63.00	63.00	34.17	55.50
18	Petrol	-	23.00	30.00	30.83	31.00	30.00	30.00	30.80	37.63	56.78

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 85 – 89; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 108 – 112; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 119.

İstanbul Valisi Ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, 1953 yılında şehirdeki hayat pahalılığını bir rapor halinde Ankara'ya sunmuştur. Gökay, raporda vilayetin aldığı tedbirleri ve bu tedbirlerin neticelerini de ticaret bakanlığına iletmiştir.⁵⁷²

- Tanzim satışları tertibi suretiyle çeşitli gıda maddelerini imkân nispetinde müsait fiyatlarla İstanbullulara temin etmek,
- Umumun yiyip içmesi, yatıp kalkması, taranıp temizlenmesine mahsus mahallere tayin edilen muayyen evsaf ve ona göre tespit olunan sınıflarına nazaran umumi tip tarifeler vermek,
- Fiyatlarında arızı ve normal sebeplerden dolayı daimi artışlar görülen gıda maddelerine narh veya azami satış fiyatı tespit etmek,
- Narh veya azami fiyat tespit edilmeyen diğer gıda maddeleri hakkında müstahsil bölge fiyatları ile şehrimiz toptan ve perakende fiyat piyasalarını günü gününe takip etmek,
- Tüketiciye gıda maddelerini günün toptan fiyatlarına göre en müsait şartlarla satan geçici ve daimi Pazar yerlerini artırmak ve bunların satışlarıyla yakından alakadar olmak.

Gökay, İstanbulluların, gazetecilerin ve şehrin değişik meslek temsilcilerinin hayat pahalılığı var sözlerini hep geçiştirmişti. Fakat bir noktadan sonra durum saklanmayacak boyutlara ulaşmış olduğundan Ankara ile şehirdeki hayat pahalılığını paylaşma ihtiyacı hissetmiştir. Vali, kendisinin aldığı yerel ve küçük ölçekli tedbirlerin yanı sıra hükümetten de bazı yapısal çözümleri (fiyatı yükselen gıda maddelerinin ihracat programına alınmaması, güney sınırındaki hayvan kaçakçılığının önlenmesi gibi) istemiştir. Ankara, şehrin artık karakteristiği olacak olan hayat pahalılığı konusunda zaman zaman girişimlerde bulunmuştur. Fakat bu girişimler hiçbir zaman kalıcı bir çözüm sunmamıştır. Konu ilgili toplantılar veya fikir alışverişleri hayat pahalılığının boyutlandırılması ve buna karşı alınacak vaatlerin sunulması şeklinde olmuştur. Hayat pahalılığının fakir İstanbul halkını ezmesini engellemek için çare yine

⁵⁷² *Vatan*, 27 Haziran 1953.

vilayetin ve belediyenin uygulamalarından çıkmıştır. Bunun tipik örneği şehir yönetimi İstanbulun değişik semtlerinde halk için ucuz lokantalar açmıştır.⁵⁷³

Bu dönemde şehrin Kadıköy ve Sarıyer bölgelerinde benzer ürünlerin daha yüksek fiyatlara alıcı bulunduğu gözlemlenmeye başlanmıştır.⁵⁷⁴ İstanbul için bu hususiyet ilerleyen zaman içinde daha belirgin hal almıştır. Şehir ekonomisi için hayat pahalılığı nasıl yerleşik bir hal almışsa şehir içindeki semt semt fiyat farklılıkları da o şekilde kalıcı olmuştur. Nitekim dönemin sonunda milli güvenlik kurulunda bu durumun varlığı tartışılmıştır. Tartışmanın içinde yer alan askeri yönetimin Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, Kasım 1960 yılındaki toplantıda İstanbul'un bu vaziyetinin artık geri dönüşü olmayan bir yol olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:⁵⁷⁵

“Efendim, tatbikatta bundan daha şiddetli hükümler olduğu halde fiyat artışları önlenememiştir. Bizim tatbikatımız vardır. Daha şiddetli hükümler olduğu halde hiçbir zaman fiyat seviyesini sabit tutamadık. Bizim arz talep bahsinde fazla bir iddiamız da yoktur. Bizim ekonomimiz tam manası ile teşkilatlanmış bir ekonomi değildir.

İstanbul'un muhtelif semtlerinde fiyat farklılıklarının olduğunu, bunların çok fahiş bir şekil aldığını biliyoruz. Bir semt halkının ödeyemediği bir fiyatı bir başka semt ödeyebilir. İstanbul cihetinde sekiz liraya satılan eti Beyoğlu'nda 11 liraya alıyorlar, esnaf da satıyor. Eminönü semtinde 6 liraya olan başka bir maddeyi, Beyoğlu tarafı 11 liraya alıyorlar. Niçin böyle oluyor, çünkü adam bu parayı veriyor. Diğer bir semtte bu daha ucuz olabilir. Şişli semtinde bir limonun bir liraya satıldığını bana da söylediler. Eminönü'nde 30-40 kuruşa bulunması kabil olan bu limon, aynı fiyatla Şişli'de sattırılırsa, limon bulunmayacaktır. Ödeyeceği kira ve nakliye masrafları dolayısıyla, fiyatların yüksek tutulmasında kendisini haklı görüyor.”

3.2.5. Tarım

İstanbul şehir merkezinde ve yakın çevresinde 1950'li yıllarda bostanlar önemli yer tutmuştur. Söz konusu bostanlar şehrin içinde ve yakınında olduğu için sebzeler taze taze sevk edilip tüketilmiştir. Şehirdeki bu bostanların tohum ve fide ihtiyacı büyük ölçüde Büyükdere Fidanlığı'ndan karşılanmıştır. Büyükdere Bahçe Kültürleri İstasyonu,

⁵⁷³ *Vatan*, 3 Nisan 1953.

⁵⁷⁴ *Vatan*, 26 Haziran 1953.

⁵⁷⁵ *T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, (30.11.1960), Kırk Üçüncü Birleşim, Birinci Oturum.

patlıcan, pırasa, bezelye, lahana, marul, kıvırcık, kereviz, fasulye, sakızkabağı, salatalık, dereotu, bamya, kırmızıturp, şalgam, pazı, ıspanak, pancar, kınakına, kır domates, sırk domates ve biber tohumlarını şehirlilerin hizmetine sunmuştur. Fidanlık ayrıca domates, biber, patlıcan, lahana, karnabahar ve kereviz fideleri yetiştirip bunları İstanbul'daki bostan sahiplerine satmıştır.⁵⁷⁶

İstanbul il sınırları içinde 1950'li yıllardan itibaren tarım aletlerinin kullanımında artışlar olmuştur. Tarım alanında kullanılan traktör sayısı 1951 yılında 290 iken bu sayı 1955 yılında 544'e yükselmiştir. Toprak işlemede kullanılan pulluk sayısı 216 iken 4 yıl içinde 553 olmuştur. Aynı şekilde harman makinesi sayısı 40'tan 129'a; biçer döğer 10'dan 17'ye ve motopomp 20'den 180'e çıkmıştır.⁵⁷⁷

İstanbul, yıllar içinde tarımın da modernleşmesi ile tahıl, bakliyat ve sanayi bitkileri üretiminde (Tablo 20) gelişme göstermiştir. 1950 yılında 20 bin ton buğday üretimi yapılırken 1959 yılında bu rakam 65 bin tona çıkmıştır. Bakla üretimi 1950 yılında 962 ton iken bu üretim 1959 yılında 2 582 ton olmuştur. Şekerpancarı üretimi 1950 yılında 7 650 ton iken 1959 yılında 47 800 tona yükselmiştir.

⁵⁷⁶ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 131.

⁵⁷⁷ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 71.

Tablo 20**İstanbul ili il sınırları içinde 1950 – 1960 yılları arasında yapılan ekim alanlarından alınan ürün miktarı.**

Sıra No	Ürün Grubu / Cinsi	1950 (Ton)	1951 (Ton)	1952 (Ton)	1953 (Ton)	1954 (Ton)	1955 (Ton)	1956 (Ton)	1957 (Ton)	1958 (Ton)	1959 (Ton)	
1	Tahıllar	Buğday	19 863	34 478	42 743	40 107	40 743	52 820	25 356	71 456	77 921	65 874
2		Arpa	5 808	7 841	10 018	10 039	9 634	12 393	7 891	15 534	16 060	15 282
3		Yulaf	7 797	12 000	10 410	11 549	10 185	19 290	12 987	24 048	30 850	24 460
4		Çavdar	640	872	7 924	1 047	1 347	7 346	4 189	7 189	2 746	2 342
5		Kaplıca	1 250	1 394	2 033	1 945	1 810	1 275	1 218	2 854	1 649	1 552
6		Kuşyemi	-	-	-	-	280	210	158	100	90	65
7		Mısır	2 575	5 486	5 649	8 956	9 229	9 154	6 015	9 084	11 413	13 107
8		Mahlût	95	110	96	76	100	-	-	-	-	-
9	Bakliyat	Bakla	962	1 960	140	1 241	913	2 204	1 356	2 343	4 127	2 582
10		Bezelye	308	343	328	443	429	144	22	56	30	35
11		Nohut	209	212	196	180	222	390	272	383	443	324
12		Fasulye	125	1 200	239	399	324	185	226	221	224	200
13		Mercimek	37	42	38	23	8	5	10	22	22	15
14		Burçak	224	243	3	124	413	41	22	14	30	7
15	Sanayi Bitkileri	Patates	1644	420	1000	1 068	1 145	1 190	648	943	798	62
16		Pancar	7 650	14 700	72 800	30 400	21 800	34 850	24 050	58 125	58 800	47 800
17		Keten	327	497	645	708	498	749	647	1 128	844	828
18		Soğan	2 606	3 996	8 936	10 980	14 704	18 460	12 049	20 631	21 720	20 664
19		Sarımsak	192	140	311	290	468	365	298	266	154	219

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 34; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 57; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 48.

Tarım verimliliğini artırmak için tohum ıslahına önem verilmiştir. Vilayet sınırları içinde Yalova Çiftlik Köyü'nde, Kartal Kurtköyü'nde, Üsküdar Dudullu Köyü'nde, Bakırköy Yağcılar Köyü'nde, Çatalca Merkez'de, Mimar Sinan ve Yassıviran Köyleri'nde, Silivri Merkez'de, Çanta Köyü'nde ve Sinekli Nahiyesi'nde tohum temizleme evleri faaliyet göstermiştir. Bu evlerde tohumlar temizlenmiş ve ilaçlanmıştır. Bu şekilde yıllık ortalama 2 milyon kg. tohum ıslah edilmiştir. Bu tohum evlerine uzak beldeler için ayrıca 18 triyör seyyar olarak çalışmıştır. Bu şekilde ücra köşelerdeki köylere de ulaşıp oralardaki çiftçilerin tohumları temizlenmiştir. Tohum ıslahı çalışmaları yanında ekim alanlarındaki verimliliği artırmak için başta fare olmak üzere, kargalarla, çekirgelerle, domuzlarla ve sair bilimum haşaratla mücadele edilmiştir.⁵⁷⁸

3.2.6. Hayvancılık

İstanbul ili sınırları içinde halkın önemli bir geçim kaynağı da hayvancılık olmuştur. Vilayette küçükbaş olarak koyun türleri ve keçi türleri yetiştirilmiştir. Büyükbaş olarak inek, öküz, manda ve az da olsa deve beslenmiştir. İstanbul'da küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yanı sıra önemli miktarda at, eşek ve katır cinsine insanlar tarafından bakılmıştır. 1950 – 1959 yılları arasında vergiye tabi hayvanların sayılarında artışlar (Tablo 21) olmuştur. 1950 yılında vilayette 200 bin adeti aşkın olan koyun sayısı 1959 yılında 300 bin adeti geçmiştir. Aynı şekilde 60 bin adete yakın olan inek ve öküz sayısı 1959 yılında 80 bin adet olmuştur. At o dönem için nakliye işlerinin vazgeçilmezi olarak 1950 yılında vilayette toplam 18 805 adet bulunmuştur. Bu rakam 1959 yılında artmış 26 233 adet olarak gerçekleşmiştir.

⁵⁷⁸ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 72 – 73.

Tablo 20**İstanbul ili il sınırları içinde 1950 – 1960 yılları arasında yapılan ekim alanlarından alınan ürün miktarı.**

Sıra No	Ürün Grubu / Cinsi	1950 (Ton)	1951 (Ton)	1952 (Ton)	1953 (Ton)	1954 (Ton)	1955 (Ton)	1956 (Ton)	1957 (Ton)	1958 (Ton)	1959 (Ton)	
1	Tahıllar	Buğday	19 863	34 478	42 743	40 107	40 743	52 820	25 356	71 456	77 921	65 874
2		Arpa	5 808	7 841	10 018	10 039	9 634	12 393	7 891	15 534	16 060	15 282
3		Yulaf	7 797	12 000	10 410	11 549	10 185	19 290	12 987	24 048	30 850	24 460
4		Çavdar	640	872	7 924	1 047	1 347	7 346	4 189	7 189	2 746	2 342
5		Kaplıca	1 250	1 394	2 033	1 945	1 810	1 275	1 218	2 854	1 649	1 552
6		Kuşyemi	-	-	-	-	280	210	158	100	90	65
7		Mısır	2 575	5 486	5 649	8 956	9 229	9 154	6 015	9 084	11 413	13 107
8		Mahlût	95	110	96	76	100	-	-	-	-	-
9	Bakliyat	Bakla	962	1 960	140	1 241	913	2 204	1 356	2 343	4 127	2 582
10		Bezelye	308	343	328	443	429	144	22	56	30	35
11		Nohut	209	212	196	180	222	390	272	383	443	324
12		Fasulye	125	1 200	239	399	324	185	226	221	224	200
13		Mercimek	37	42	38	23	8	5	10	22	22	15
14		Burçak	224	243	3	124	413	41	22	14	30	7
15	Sanayi Bitkileri	Patates	1644	420	1000	1 068	1 145	1 190	648	943	798	62
16		Pancar	7 650	14 700	72 800	30 400	21 800	34 850	24 050	58 125	58 800	47 800
17		Keten	327	497	645	708	498	749	647	1 128	844	828
18		Soğan	2 606	3 996	8 936	10 980	14 704	18 460	12 049	20 631	21 720	20 664
19		Sarımsak	192	140	311	290	468	365	298	266	154	219

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 34; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 57; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 48.

1950 yılı toplam et üretimi 28 299 tondur. Bu toplam et üretiminin 16 232 tonu koyun eti, 114 tonu kıl keçisi eti, 12 tonu tiftik keçisi eti, 10 642 tonu sığır eti ve 1 299 tonu manda etinden oluşmuştur. 1960 yılı toplam et üretimi 47 247 tondur. Bu toplam et üretiminin 19 556 tonu koyun eti, 211 tonu kıl keçisi eti, 25 0642 tonu sığır eti, 2 210 tonu manda eti ve 206 tonu domuz etinden oluşmuştur. İstanbul'daki et üretiminin Türkiye içindeki oranları ise yıllara göre şöyledir: 1950 yılı % 31.88, 1951 yılı % 30.87, 1952 yılı % 29.70, 1953 yılı % 30.89, 1954 yılı % 30.71, 1955 yılı % 30.17, 1956 yılı % 27.80, 1957 yılı % 28.77, 1958 yılı % 34.86, 1959 yılı % 35.81, 1960 yılı % 29.25'tir. Et üretim oranlarında İstanbul'daki üretimin ülke içindeki üretimin önemli bir kısmına karşılık geldiği görülmüştür. 1950 ile 1960 arasında İstanbul'da et üretimi yıllık ortalama % 10.03 artmıştır.⁵⁷⁹

Hayvancılığın süt üretimi bakımından sağılan hayvan sayılarında artışlar yaşanmıştır. 1950 yılında toplam sağılan hayvan sayısı 147 563 adet olarak gerçekleşmiştir. Bu hayvanların, 104 921 adeti koyun, 33 556 adeti kıl keçisi, 6 724 adeti inek ve 2 362 adeti mandadan oluşmuştur. Bu rakamlar 1960 yılında ise şu şekilde değişmiştir: Toplam sağılan hayvan sayısı 530 825 adettir. Bu hayvanların 332 270 adeti koyun, 100 463 adeti kıl keçisi, 80 026 adeti inek ve 19 066 adeti mandadan oluşmuştur. Bu dönem içinde (1950 – 1960) şehirde sağılan hayvan sayısında önemli artış (yıllık ortalama % 18.007) göstermiştir. 1950'ler Türkiye'sinde pastörize süt sanayii henüz gelişmemiştir. Dolayısıyla çabuk bozulan bir ürün olan süt, üretildiği yerde tüketilmiştir. Bu özellik dolayısı ile eski İstanbul'da mandıracılık ve mandıralarda üretilen sütün açık bir şekilde pazarlanması yaygın bir ticaret biçimi olmuştur.⁵⁸⁰

Yukarıda verilerini paylaştığımız sağılan hayvan sayılarından elde edilen süt miktarları ise şu şekilde şekillenmiştir. 1950 yılı toplam süt üretimi 13 540 tondur. Bu toplam süt üretiminin 4 721 tonu koyun sütü, 2 416 tonu kıl keçisi sütü, 4 844 tonu inek sütü ve 1 559 tonu manda sütünden oluşmuştur. 1960 yılı toplam süt üretimi 44 883 tondur. Bu toplam süt üretiminin 11 686 tonu koyun sütü, 4 477 tonu kıl keçisi sütü, 23 399 tonu inek sütü ve 5 321 tonu manda sütünden oluşmuştur. 1950 ile 1960 arasında İstanbul'da süt üretiminde yıllık ortalama % 19.56'lık bir artış gerçekleşmiştir. Bu

⁵⁷⁹ Ahmet Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16 Tarım II (1929-1996)*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 962 – 963, 968.

⁵⁸⁰ a.g.e., 921 – 922.

artışta sağılan hayvan sayısının artış oranının (aynı dönem sürecinde sağılan hayvan sayısı artışı yıllık ortalama % 18.007 olmuştur) etkisi görülmüştür.⁵⁸¹

1958 yılı toplam deri üretimi 1 296 951 adettir. Bu toplam deri üretiminin 1 098 285 adeti koyun derisi, 55 125 adeti kıl keçisi derisi ve 143 541 adeti sığır derisinden oluşmuştur. 1960 yılı toplam deri üretimi 1 757 990 adettir. Bu toplam deri üretiminin 1 518 350 adeti koyun derisi, 15 690 adeti kıl keçisi derisi ve 223 950 adeti sığır derisinden meydana gelmiştir.⁵⁸²

1950 yılı toplam yapağı ve kıl üretimi 335 tondur. Bu toplam üretimin 315 tonu yapağı, 20 tonu ise kıl üretimidir. 1960 yılı toplam yapağı ve kıl üretimi 440 tondur. Bu toplam üretimin 414 tonu yapağı, 26 tonu ise kıl üretimidir. 1950 yılından 1960 yılına kadar devam eden dönemde İstanbul'da yapağı ve kıl üretimi yıllık ortalama % 3.70 oranında artmıştır.⁵⁸³

İstanbul şehri, DP iktidarı döneminde modern tavukçuluk ile tanışmıştır. Amerikalı mütehasıs O. C. Uffort, bu yıllarda şehirde bulunmuştur. Uffort, modern tavukçuluk konusunda çeşitli bilgilendirmeler yapmıştır. Amerikalı uzman, ziraat vekâleti tarafından İstanbul Lisesi'nde açılan tavukçuluk kursuna katılmıştır. Buradaki kursiyerlere Amerikan ekonomisi için tavukçuluğun ve hindiciliğin ne kadar önemli olduğunu aktarmıştır.⁵⁸⁴

İstanbul'da 1950 yılında 136 000 tavuk ve horoz vardır. Yumurta üretimi aynı yıl 6 355 000 adettir. Bu rakamlar 1960 yılında tavuk ve horoz sayısında 219 000'e, yumurta üretiminde ise 12 617 000'a çıkmıştır. Tabii oranlar Türkiye ölçeğinde (ülkedeki toplam tavuk ve horozun 1950'de % 0,70'i, yumurta üretimin de % 0.69'u İstanbul'dadır; 1960'ta bu oranlar sırasıyla % 0.81 ve 1.35 olarak artmıştır.) küçük rakamlar olarak kalmıştır.⁵⁸⁵

1950 – 1960 döneminde İstanbul'da arıcılık verileri şu şekildedir. 1950 yılında bal kovanı sayısı 11 984 adet, bu kovanlardan elde edilen bal miktarı 55 ton, üretilen balmumu ise 8 tondur. 1960 yılında bal kovanı sayısı 12 016 adet, bu kovanlardan elde edilen bal miktarı 75 ton, üretilen balmumu ise 17 tondur. Yıllar içinde kovan sayısı pek

⁵⁸¹ Ahmet Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16 Tarım II (1929-1996)*, s. 951 – 952, 959 – 960.

⁵⁸² *a.g.e.*, s. 974.

⁵⁸³ *a.g.e.*, s. 984 – 985, 992 – 993.

⁵⁸⁴ *Vatan*, 20 Mart 1956.

⁵⁸⁵ *a.g.e.*, s. 916.

değişmemiştir. Fakat bal üretim verimliliği yıllara göre farklılık göstermiştir. Özellikle 1953 yılında (110 ton), 1955 yılında (109 ton), 1956 yılında (125 ton), 1957 yılında (107 ton) yüksek rakamlar elde edilmiştir. Arıcılık ve buna bağlı olarak üretilen bal, balmumu miktarları ülke ölçeğinde küçük bir yer tutmuştur. 1950 yılında arı kovani Türkiye'deki arı kovanları sayısının % 1.16'sını teşkil etmiştir. Üretilen bal miktarı % 1.06'ya ve balmumu miktarı % 1.24'e tekabül etmiştir. Bu oranlar 1960 yılında arı kovani sayısı % 0.81, bal miktarı % 0.79 ve balmumu miktarı da % 0.79 şeklinde oluşmuştur.⁵⁸⁶

1950 – 1960 döneminde İstanbul'da ipek böcekçiliği verileri şu şekildedir. 1950 yılında açılan ipek böceği kutusu sayısı 125 adet, bu kutulardan ipek kozası miktarı 7 tondur. 1957 yılında açılan ipek böceği kutusu sayısı 250 adet, bu kutulardan ipek kozası miktarı 15 tondur. Yıllar içinde ipek böceği sayısı ve elde edilen ipek kozası miktarı 2 katına çıkmıştır. İpek böcekçiliği ve buna bağlı olarak üretilen ipek kozası miktarı ülke ölçeğinde küçük bir yer tutmuştur. 1950 yılında ipek böceği Türkiye'deki ipek böcekleri sayısının % 0.20'sini teşkil etmiştir. Üretilen ipek kozası miktarı % 0.28'e tekabül etmiştir. Bu oranlar 1957 yılında ipek böcekleri sayısı % 0.43, ipek kozası miktarı da % 0.54 şeklinde oluşmuştur. ⁵⁸⁷

Vilayetin veterinerlik işleri arasında boğa deposu ve damızlık hizmetleri bulunmuştur. Silivri'de bulunan boğa deposu 3-4 aylıkken çevreden damızlık evsafını haiz boğaları satın alma yoluyla toplamıştır. Bilahare bu damızlıklar yaklaşık 2 yıllık rejimli bir bakımdan sonra ihtiyaç duyulan köylere karsız bir şekilde satılmıştır. Bu dönemde özellikle İsviçre esmeri safkan boğalar yetiştirilmiştir. Bu boğaların süt verimliliğine katkısı olduğu için köylüler tarafından da rağbet görmüştür. Boğa deposu hizmetinin yanı sıra suni tohumlama çalışmaları da 1950 yılından itibaren İstanbul'un çevresinde başlamıştır. Üsküdar, Kartal, Çekmece, Bakırköy, Çatalca ve Hadımköy mıntıklarındaki köylerde her sene 2 000 civarında inek suni tohumlama işleminden yararlanmışlardır. Tohumlamada safkan montafon boğalıkların tohumları kullanılmıştır. Bu işlemler sonucunda doğum başarı oranı ise % 85 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁸⁸

Vilayetin veterinerlik işleri arasında aygır deposu ve aşım hizmetleri bulunmuştur. Elde tutulan 40 civarındaki aygır ile her sene nisan, mayıs, haziran

⁵⁸⁶ Ahmet Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16 Tarım II (1929-1996)*, s. 943 – 944, 946.

⁵⁸⁷ a.g.e., s. 943 – 944, 946.

⁵⁸⁸ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955*, s. 77 – 78.

aylarında aşım hizmeti verilmiştir. Mevcut olan 11 aşım durağında yıllık ortalama 1 500 kısrak için aşı yapılmış ve böylece kısraklardan sağlıklı, iyi cins taylar elde edilmiştir.⁵⁸⁹

Belediye veterinerlik işleri, belediye kanun ve yönetmelikleri, hayvan sağlık zabıtası kanun ve yönetmelikleri doğrultusunda yürütülmüştür. Bu konudaki yasal mevzuat çerçevesinde oluşturulan belediye veteriner teşkilatı (kadrosunda 30 civarında memur ve 25 civarında müstahdem bulundurmıştır) şehirde belediye sınırları içindeki yaşayan bütün hayvanlarla ilgili iş ve işlemleri yapmıştır. Bu işler hayvan hastanesi çalışmaları, muayene ve laboratuvar çalışmaları, kuduzla savaş ve kuduz müşahede yerleri oluşturma çalışmaları, hayvan pazar yerleri belirleme çalışmaları, balıkxhane ve balık muayenesi çalışmaları, bulaşıcı hastalıklarla mücadele çalışmaları ve pis ahırlar ve karasinekle mücadele çalışmalarından oluşmuştur.⁵⁹⁰

Şehirde hayvan hastanesi Fatih'te yer almıştır. Bu hastane ikisi uzman toplam dört veteriner kadrosuyla hizmet vermiştir. Bu hastanede her yıl on bini (1950 yılında 12 567, 1952 yılında 11 830 ve 1954 yılında 12 811 adet hayvan) aşkın hayvan muayene ve tedavi edilmiştir.

Muayene ve laboratuvar birimi, belediyenin şehirdeki sağlık kontrollerinde topladığı hayvani gıdaları muayene ve analiz vazifesi görmüştür. Bu çalışmaların yıllar içindeki miktarı ve neticesi şu şekilde gerçekleşmiştir. 1950 yılında 667 tahlil – 203 bozuk netice, 1952 yılında 508 tahlil – 96 bozuk netice ve 1954 yılında 444 tahlil – 46 bozuk netice alınmıştır.

Kuduzla ilgili etkili savaş için 1951 senesinde Eminönü Kadırğa'da ve 1953 senesinde Üsküdar Nuhkuyusu'nda iki kuduz müşahedesini yerini açılmıştır. Bu yerlerin işlevi kuduz şüphesi taşıyan ve insan ısırarak hayvanların toplanmasıdır. Bu müşahede yerlerinde toplanan hayvanların yıllar içindeki miktarı ve kontrol sonuçları şöyledir. 1950 yılında 626 hayvan – 22 kuduz olan, 1952 yılında 762 hayvan – 70 kuduz olan ve 1954 yılında 733 tahlil – 50 kuduz olan netice alınmıştır.

1949 yılına kadar hayvan pazar yeri şehirde Suriçi'nde Çarşamba semtinde konuşlanmıştır. Bu yıldan sonra bu pazar yeri Edirnekapı sur dışına alınmıştır. Anadolu yakasında ise Üsküdar Bağlarbaşı'nda oluşturulan belediye yeri kullanılmıştır. Bu mntikalarda hayvan alış verişini yapılırken el değıştiren hayvanların hastalık durumları

⁵⁸⁹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 77.

⁵⁹⁰ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, (Belediye İşleri), s. 188 - 191.

kontrol edilmiştir. Hayvanların muayenesi hayvan pazarı veterinerleri tarafından yapılmıştır. Bu dönemde pazar yerlerinde muayene edilen hayvan sayılarının yıllar içindeki miktarı şöyledir: 1950 yılında 6 396 hayvan, 1952 yılında 3 952 hayvan ve 1954 yılında 5 351 hayvan muayene edilmiştir.

1951 yılına kadar balıkhanedeki balık muayene işlerini o bölgedeki veterinerler yapmıştır. Bu tarihten itibaren ise balıkhanede devamlı olarak bir uzman veteriner bulundurulmaya başlanmıştır. Veterinerin muayenesi sonucunda yenmesi mahzurlu balıklara imha raporları düzenlenmiştir.

Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede belediye aşılama, tedavi etme ve itlaf etme çalışmaları yürütmüştür. Belediye bulaşıcı hastalıkları insanların ihbarıyla veya seri kontroller neticesinde öğrenmiştir. Özellikle süt ineklerindeki tüberküloz insanlara da bulaştığı için kontroller sıkı tutulmuştur. Bu dönemde beygirlerde görülüp insanlara da bulaşan ruam (malleüs) hastalığı sonucu 200'ü aşkın tırnaklı hayvan, bedelleri ödenmek suretiyle itlaf edilmiştir. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele çerçevesinde hastalıkları önleme amaçlı on binlerce büyükbaş ve küçükbaş hayvana şarbon, kanıtlı hayvana veba ve difteri ve sahipli kedi – köpeğe kuduz aşısı yapılmıştır.

Belediye sınırları içinde 1955 yılında 598 adet inek ve 2 045 adet beygir ahır yer almıştır. Bu ahırların gübrelikleri şehir için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu gübreliklerden türeyen ve beslenen karasineklerle mücadele işini belediye yürütmüştür. Bu amaçla belediye her sene ilkbahar ve sonbaharda olmak üzere yılda iki defa şehirdeki ahırları ve gübrelikleri motorlu pülverizatörlerle dezenfekte etmiştir.

3.2.7. Balıkçılık

İstanbul'un ile balık arasındaki ilişki, balığın deniz ile olan ilişkisi mesabesinde. Balık için deniz nasıl hayatının şekillendiği yere İstanbullular için de balığın varlığı yaşamın devamı için vazgeçilmez olmuştur. Kuruluşundan itibaren balık ekonomisi ve iiaşesi, İstanbulluların hayatında yer edinmiştir. Başta Haliç olmak üzere, Boğaziçi'nin küçük koyları, Marmara'nın açıkları balığın bin bir türlüüne ev sahipliği yapmıştır. Bu deniz alanlarının kendine özgü hususiyetlerinin olması ve balık göç

yollarının (Karadeniz ve Akdeniz arası) üzerinde bulunması sebebiyledir ki İstanbul hiçbir zaman balıksız kalmamıştır. Mamafih, şehir için balık sadece miktar ve sayı değildir. İstanbul balıklarının lezzetleri başkaca hiçbir denizin balığı ile kıyas kabul edilmemiştir. Şehrin uskumrusu, toriği, lüferi, kalkanı ve dahi palamudu türlerinin en lezizi olarak sofralarda yerini almıştır. Bu lezzetlerden kaybolanlar ise eski edebiyatın en özgün eserlerinin satır aralarına serpilmiş tatları ile yaşamını sürdürmüştür. İstanbul için balık; ekmek, yemek, zevk ve dahi kültürdür.

İstanbul ve balık arasındaki bağı bu coğrafyada kurulmuş kadim medeniyetlerin paralarının üzerindeki balık resimleri kadar köprünün oltacıları da göstermiştir. 1956 yılında bir gazete haberine Köprüaltı oltacıları konu olmuştur. Hoş gazetelerden çok önce o oltacılar denizden gelecek balığı beklemişlerdir. Zaman zaman bir günlük gazete şu veya bu sebepten yayınına ara vermiştir. Fakat İstanbul oltacıları yaz kış demeden soğuk, yağmur, kar aldırış etmeden denize demir atmış bu zevklerinden vazgeçmemişlerdir.⁵⁹¹

1950'lerde şehirde balıkçılık ile meşgul olan iki grup zümre yer almıştır. Bunlardan birincisi sermaye olarak güçlü ve işin ticaretini sırtlayan balıkçıların oluşturduğu Balık Müstahsilleri Kooperatifi'dir. İkincisi ise sermaye ve balıkçılık teşkilatı bakımından zayıf olan balıkçıların oluşturduğu Balık Avcıları İstihsal ve Kredi Satış Kooperatifi'dir.⁵⁹² Ülkenin en önemli balıkçıları İstanbul sularında hizmet vermekle birlikte bu sektör henüz o dönemde iyi teşkilatlanmamıştır. 6 Nisan 1951 tarihinde bu yolda atılan önemli bir adım İstanbul Küçük Balıkçılar Balık İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin kurulmasıdır.⁵⁹³ Kooperatif "avlanma faaliyetlerini tanzim, tedvir ve tevsi eylemek ve ortaklarının ihtiyaçlarını karşılayacak başka teşebbüslerde bulunmak" amacıyla merkezi İstanbul'da olmak üzere teşkilatlanmıştır.

Balıkçılığın bilinçli yapılmasını sağlamak için İTÜ ile işbirliği içinde Et ve Balık Kurumu tarafından finanse edilen Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü, İstanbul'da Baltalimanı'nda kurduğu istasyon ile balıkların yumurtlama zamanını ve seyrini takip ederek sektörü bilinçlendirip denizlerdeki balık yaşamına

⁵⁹¹ *Vatan*, 23 Mart 1956.

⁵⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 1. Sene (15.XII.1950), 19. İnikat, 1. İçtima, 1. Celse, s. 15.

⁵⁹³ *BCA*, Fon Kodu: 30..18.1.2,Yer No: 125.27..16.

katkıda bulunmuştur.⁵⁹⁴ Bu kurum vasıtasıyla hazırlanan su yolu haritaları, balıkçılığın gelişimi için fayda sağlamıştır.⁵⁹⁵

İstanbul Balıkhanesi, 23 Mart 1950 tarih ve 5639 sayılı kanun hükümlerine göre 1 Nisan 1950 tarihinden itibaren maliye idaresinden alınıp belediye idaresine devredilmiştir. Bu devirle birlikte balıkçılardan alınan “saydiye vergisi” de kaldırılmıştır.⁵⁹⁶ Balıkhaneye yaklaşık 50 kişilik bir memurlar ve hizmetliler kadrosuyla idare edilmiştir. Balıkhanenin belediye devriyle birlikte avcılık mevzuatının takibi de yapılmaya başlanmıştır. Bu cümleden olarak kaçak ve kanunlara aykırı avlanan balıkçılar cezalandırılmıştır. Aynı şekilde belediye görevlileri veteriner muayenesi ile balıkhaneye gelen balıkları kontrol etmişlerdir. Nitekim bu kontroller sonucunda zaman zaman sağlığa uygun olmayan tonlarca balık imha edilmiştir. Bu tür uygulamalar balıkhanenin Duyunu Umumiye ve maliye idaresi dönemlerinde olmadığı için yeni dönemde balıkhaneye çeki düzen gelmiştir. Balıkhanenin belediye işletmesine geçmesiyle hem Anadolu’ya balık sevki ve hem de ihracat işleri istikrara girmiştir. 1952 yılında alınan 50 adet frigorifik vagon ile Anadolu’ya balık sevkiyatı iyileştirilmiştir.⁵⁹⁷

1954 yılında elde edilen balığın % 40’ı şehirde tüketilmiştir. Kalan % 60’lık oranın yarısının % 30’u Anadolu, diğer % 30’u da ihracat için ayrılmıştır.⁵⁹⁸ 24 Nisan 1958 tarihinde İstanbul Balık İhracatçıları Birliği’nin kurulması ile de sektörün yurt dışına balık satışları düzene girmiştir.⁵⁹⁹

1958 ve 1959 yılında İstanbul Balıkhanesi’nden geçen balık miktarları (Tablo 22) şehir ekonomisine girdi sağlamıştır. O dönemde İstanbul sularında tutulan balıkların şehirde, ülkede ve yurtdışında tüketilmiştir. Balık çeşitlerinden palamut, torik ve uskumru satış yekûnunun önemli kısmını oluşturmuştur. Bunların yanı sıra lüfer, kılıç, orkinos, istavrit, sardalya, kolyoz, kalkan, kırlangıç, istakoz ve pavurya birlikte diğer onlarca balık çeşidi İstanbul’un balıkçılık ekonomisini zenginleştirmiştir.

⁵⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, IX Devre, 3. Sene (04.II.1952), 30. İnikat, 2. İçtima, 2. Celse, s. 27.

⁵⁹⁵ Son Posta, 12 Eylül 1950.

⁵⁹⁶ Son Posta, 26 Mart 1950.

⁵⁹⁷ Son Posta, 20 Şubat 1952.

⁵⁹⁸ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, (Belediye İşleri), s. 152 – 158.

⁵⁹⁹ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 148.22..3.

Tablo 22

İstanbul Balıkhanesi'nden; belediye sınırları içinde sarf olunan, Türkiye şehirlerine gönderilen ve yurtdışına ihraç edilen balıkların miktarı ve kıymetleri toplamı.

Sıra No	Balıklar	Yıllar	Belediye Sınırı İçinde Sarf Olunan		Türkiye Şehirlerine Gönderilen		Türkiye Haricine Gönderilen	
			Miktarı (Kilo)	Kıymeti (Lira)	Miktarı (Kilo)	Kıymeti (Lira)	Miktarı (Kilo)	Kıymeti (Lira)
1	Palamut	1958	1 356 028	3 003 646	850 000	1 180 000	141 260	156 257
		1959	3 842 606	4 530 319	158 700	306 000	419 064	421 438
2	Torik	1958	3 227 429	2 132 472	350 000	420 000	10 320 447	7 073 174
		1959	813 410	2 341 164	-	-	650 850	1 223 630
3	Uskumru	1958	812 854	2 960 692	188 560	471 400	159 790	356 043
		1959	1 343 114	5 037 493	476 070	1 280 925	514 400	55 945
4	Lüfer	1958	393 190	1 551 322	-	-	-	-
		1959	420 936	1 882 834	-	-	-	-
5	Kılıç	1958	186 755	1 452 334	-	-	-	-
		1959	91 782	1 163 644	-	-	-	-
6	Orkinos	1958	238 775	133 378	-	-	67 940	51 084
		1959	324 897	603 018	-	-	-	-
7	İstavrit	1958	450 458	758 128	-	-	-	-
		1959	791 784	1 357 696	-	-	-	-
8	Sardalya	1958	474 148	1 188 142	-	-	-	-
		1959	324 837	992 532	-	-	-	-
9	Kolyoz	1958	92 234	328 049	-	-	-	-
		1959	136 484	419 605	-	-	-	-
10	Kalkan	1958	896 095	2 696 636	-	-	-	-
		1959	618 152	2 232 141	-	-	-	-
11	Kırlangıç	1958	43 443	114 229	-	-	-	-
		1959	23 047	86 489	-	-	-	-
12	İstakoz	1958	62 540	740 167	-	-	-	-
		1959	71 447	851 377	-	-	-	-
13	Pavurya	1958	53 589	49 549	-	-	-	-
		1959	51 331	52 301	-	-	-	-
14	Diğer	1958	1 311 004	5 193 589	-	-	-	-
		1959	1 488 920	5 104 676	-	-	1 121 500	1 156 931

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 89.

İstanbul 1950 – 1960 yılları arasında balık bakımından bol bir dönem geçirmiştir. Balıkçıların ağlarına takılan balık miktarları zaman zaman satış yoluyla tükenmeyecek raddelere varmıştır. Böyle durumlarda şehrin güzel bir hasleti gün yüzüne çıkmıştır. 1953 yılı sonunda balıkçılar cemiyeti fakir halka hane başına 20 kilo uskumru ve hamsi dağıtmıştır.⁶⁰⁰

İstanbul balıkçılık sektörü bu dönemdeki soğuk hava deposu yapımları⁶⁰¹ ve yeni balık satış dükkân inşaları⁶⁰² ile güçlendirilmiştir. Balık avlamada kullanılan ağların pamuk ipliğinden naylon ipe geçişi ise tam bir devrim olmuştur. Balıkçılar, EBK tarafından ithal edilen 40 ton naylon balık ağını ilk defa kullanmaya başlamışlardır. Bu yeni naylon ağlarını kullanan 100'ü aşkın gırgır takımı, balıkçılıkta daha verimli hale gelmiştir.⁶⁰³

3.2.8. Sanayi, İş Adamları ve İşçiler

1950'ler İstanbul'u gıda üretiminden giyime, mefruşattan mobilyaya, elektrikli araçlardan makine yapımına, metal sanayiinden kâğıt ve kâğıt ürünlerine birçok alanda sanayi ve iş koluna ev sahipliği yapmıştır. Bu sanayi ve iş kollarında üretim yapan işletmeler, el tezgâhlarından küçük sanayi işletmelerine ve yerli sermaye gruplarının fabrika yatırımlarından yabancı sermaye gruplarının uluslararası yatırımlarına kadar geniş bir yelpazede yer almıştır.

Bu dönem, kırsal ve zirai üretimden şehir ve sanayi üretimine geçişin umut verici başlangıçlarının yaşandığı zaman dilimidir. Şehrin ekonomi hayatında var olan ve yeni kurulan birçok müessese kendi gelişimlerini hızlandırdıkları gözlemlenmiştir. Bunun tezahürü olarak şehrin iş potansiyeli sürekli artmıştır. Sanayi alanlarına yakın ve hatta içinde yeni yeni mesken alanları da şehri çepeçevre sarmıştır.

DP iktidarı ile başlayan siyasal ve sosyal değişim karşılıklı etkileşimle ekonomiye de ivme kazandırmıştır. Buna bağlı olarak değişen ve gelişen yaşam biçimleri topluma yeni standartlar getirmiştir. Toplumun yaşam algısının değişmesi ve

⁶⁰⁰ *Vatan*, 30 Aralık 1953, bkz. Ek 29.

⁶⁰¹ *Son Posta*, 28 Aralık 1954.

⁶⁰² *Son Posta*, 23 Mart 1957.

⁶⁰³ *Son Posta*, 28 Ekim 1959.

refahının yükselmesi, yeni ve farklı üretimleri etkilemiştir. Bu hususiyetlerin etkisiyle şehirde iş alanları gelişmiş ve iş adamları sermayelerini büyütülmüştür. İşleyen yüzlerce küçük sanayiden fabrikalara kadar birçok işletmede binlerce işçi yeni ekmek kapıları bulmuştur. Nihayetinde İstanbul, iş adamları ve işçileri ile bir sanayi kenti olma yoluna girmiştir.

3.2.8.1. Sanayi ve Üretim

CHP iktidarı son döneminde 8 Mart 1950 tarihinde yeni odalar kanunu kabul edilmiştir. 5590 sayılı 1950 tarihli Odalar Kanunu (Tam ismi: “Ticaret Ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, Ticaret Odaları” ve “Ticaret Ve Sanayi Odaları”, Ticaret Odaları”, Sanayi Odaları”, ve “Ticaret Borsaları” Birliği Kanunu) 93 maddeden oluşmuştur. Kanun ile ticaret ve sanayi odalarının tarifi, kuruluşu, çalışma sınırları, odaların görevleri, temsil ve imza yetkisi, ehliyet, ajanlıklar, kayıt mecburiyeti olanlar ve bütçeler düzenlenmiştir. Bu kanuna göre; ticaret ve sanayi odaları meslek hizmetleri görmek, meslek ahlak ve dayanışmasını korumak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun surette gelişmesine çalışmak ve bu maksatla verilecek işleri yapmak üzere kurulan, tüzel kişiliğe sahip ve mesleki teşekkül mahiyetinde kamu kurumlarıdır (Madde 1), şeklinde vasıflandırılmıştır.⁶⁰⁴

1950 tarihli Odalar Kanunu, 1925 ve 1943 yılı düzenlemelerine göre daha özerk bir yapıya sahip olmuştur. Bu kanun ile sanayi odalarına müstakil oda kurma yetkisi sağlanmıştır. Bu doğrultuda 30 Mayıs 1952 tarihinde İstanbul Sanayi Odası kurulmuştur. Böylece İstanbul'daki ticaret ve sanayi odaları birbirinden ayrılmıştır. Bu kanunla İstanbul Sanayi Odası, organlarını (meclis, yönetim kurulu, genel sekreter ve yardımcılar) kendi üyeleri arasından seçme hakkını elde etmiştir.⁶⁰⁵

İstanbul sanayicileri bir oda etrafında teşkilatlandıktan sonra diğer sorunlarının çözümü için çalışmışlardır. İstanbul sanayinin en başta gelen sorunu sanayi bölgelerinin düzenlenmesi meselesi teşkil etmiştir. 1955 yılı başında şehir meclisi olağanüstü toplantı yaparak bu konuyu ele almıştır. Toplantı başında Vali Gökay,

⁶⁰⁴ Ufuk Gülsoy; Bayram Nazır, (hızl.), *Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası (1923 – 1960)*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2012, s. 155 – 156.

⁶⁰⁵ a.g.e., s. 163.

“Şehrin sanayi bölgelerinin projesi (imar müdürlüğünün çalışmasını kastediyor) tespit edilmiştir. Bu proje, İstanbul’un yıllardır mustarip bulunduğu bir derdi halletmektedir. Bu dava, şehrin en esaslı davasıdır.” diyerek konunun önemini açıklamıştır. Söz İmar Müşaviri Cevat Erbel’e (İstanbul imar planları heyetinin sorumlusu) bırakılmıştır. Erbel, ilk önce İstanbul tarihi yarımada içindeki sanayi alanlarının sur dışına çıkarılacağını ve bunların surlardan 500 m uzaklıkta boş sahaya nakledileceğini belirtmiştir. Nakledilen bu alan yani Zeytinburnu (özellikle Kazlıçeşme) mıntıkası, Bakırköy’e taşmayacak şekilde sanayi alanı olarak kullanılacağını söylemiştir. İmar müşaviri devamla Beyoğlu ve civarındaki sanayi müesseselerinin Hasköy’ün arka taraflarına naklini beyan etmiştir. Boğaziçi’nin Rumeli yakası içinse İstinye sanayi bölgesi olarak kararlaştırılmıştır. Yalnız hâlihazırda boğaza serpilmiş fabrikalar yıkılma kararı dışında tutulmuştur. Yeni kurulacaklara sadece İstinye’de müsaade edilmiştir. Erbel, son olarak Anadolu yakasına değinmiştir. Bu bölgede Fikirtepe ve civarı sanayi alanı tespit edilmiştir. Bu sanayi bölgesine bir de hususiyet atfedilmiştir: Kokusuz ve dumansız üçüncü sınıf bir sanayi bölgesi olarak düşünülmüştür.⁶⁰⁶

Şehir yönetimin ve imar sorumlularının bu öngörülerini sanayiciler yoğun bir muhalefet ile karşılamışlardır. İstanbul Sanayi Odası’nda mesele ele alınmıştır. Oda üyesi bir sanayici fikirlerini şu şekilde açıklamıştır:⁶⁰⁷

“Halicin turistik bir mevki olduğu düşünülerek Unkapanı’ndan içeriye doğru bütün sanayi müesseselerinin kaldırılması cihetine gidilmiştir.

Evvela Halicin tarihi kıymeti mucibi münakaşa bir mevzudur. Ayrıca böyle bir tedbire gidilecek olursa kalkınma halinde olan sanayimize en büyük bir darbe indirilmiş olacaktır. Haliçte 140 fabrika olduğu gibi hali inşada olan birçok fabrikalar da mevcuttur. Esasen haliç, sanayi bakımından tam manasıyla ideal bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü su vardır. Bu gerek imalat gerekse nakliyat bakımından çok mühim bir unsurdur. Ayrıca hinterlandı geniştir ve Alibeyköy’üne kadar uzanabilmektedir. Bütün dünyada da sanayi nehir boylarına kurulmuştur. Sanayinin bu yerlerden kaldırılıp başka yere götürülmeğe teşebbüs edilmesi bu milli servetin mahvına sebebiyet verecektir.

Halicin temizlenmesi mevzuu bahisse, biz halici temizleme derneği kurarak biz de bu işe kendi çapımızda iştirak edebiliriz”

⁶⁰⁶ *Son Posta*, 20 Ocak 1955.

⁶⁰⁷ *Vatan*, 25 Mart 1955.

İstanbul Sanayicileri, sanayi alanlarının hususiyetlerine şehir gelişiminin ana perspektifinden bakmamışlardır. Şehri, kendi çıkarlarına feda etmekte bir mahzur görmemişlerdir. Bu bakımdan meseleye ciddi yaklaşmamışlardır. Nitekim yukarıda düşüncelerini paylaştığımız üyenin sözleri üzerine bir başka üye “Temizlenmesi istenilen Haliç midir, yoksa sanayiciler midir?” diye soru dillendirmiş ve bütün salon gülüşmüştür.

Şehir yönetiminin sanayi alanı belirleme çalışmalarına dönemin Nafia Vekâleti de şerh koymuştur. Bakanlık, o dönem yeni inşa edilen Topkapı – Edirne yolunun (E-5) güneyinde sanayi alanının belirlenmiş olmasına itiraz etmiştir. Ankara’daki yetkililer Zeytinburnu mıntikasının boşatılmasını ve yeni sanayi yapımlarına kapatılmasını istemiştir. Bu isteğe karşı şehir yönetimi, vaziyetin uygulanabilirliğinin imkânsızlığını vurgulamıştır. Buna sebep olarak, sanayi alanından çıkarılması istenen devlet yolunun güneyinde 400 aşkın irili ufaklı fabrikanın varlığı gösterilmiştir.⁶⁰⁸

Bu dönemde bir girişim, Sağmalcılar’da bir sanayi sitesinin kurulması teşebbüsü olmuştur. Eski Lykos deresinin üzerine denk gelen bu alanda 343 bölümlü bir site planlanmış ve arsası temin edilmiştir. Burada site kurularak şehrin içinde istimplâk edilen özellikle Karaköy, Azapkapı ve civarındaki dükkân sahiplerine yer bulmak amaçlanmıştır.⁶⁰⁹

1960 yılında şehrin içinde yer alan oto sanatkârlarının (tamircilerinin), şehrin dışında toplanmak için yapılan girişim kayda değer bir konu olmuştur. Bu minvalde yapımına başlanan Levent Oto Sanayi Sitesi inşası, epey yol almıştır.⁶¹⁰

İstanbul sanayicilerin ve işletmelerin yer meselesinin dışında başkaca sorunları da olmuştur. Bu sorunlar zaman zaman iş akışını etkileyecek boyutlara çıkmıştır. Bu cümleden olarak sanayinin enerjisi kritik durumunu korumuştur. Ana enerji kaynağı olan kömürün bulunamaması zaman zaman fabrikaları kapanma noktasına getirmiştir.⁶¹¹ Enerjiden sonra sanayicileri en çok etkileyen konu ise hammadde kıtlığı ve bu hammadde fiyatlarının düzensiz bir seyir işlemesi teşkil etmiştir. Sanayiciler

⁶⁰⁸ *Son Posta*, 16 Haziran 1950.

⁶⁰⁹ *Son Posta*, 25 Ocak 1960.

⁶¹⁰ *Son Posta*, 16 Şubat 1960.

⁶¹¹ *Son Posta*, 21 Ocak 1956.

hammadde varken karaborsacıların elinde tutulmasından da çok müşteki olmuşlardır.⁶¹² 1950 yılı sonbaharında pamuk hammadde fiyatlarının yükselmesi tekstil sektörünü durma noktasına getirmiştir.⁶¹³ 1954 yılında iplik ve kumaş fabrikalarının maruz kaldığı krizi de döviz yokluğu tetiklemiştir. Şehirde faaliyet gösteren 31 kamgan ipliği fabrikası hammadde yokluğunda iş kaybına uğramıştır. Söz konusu olan hammadde “tops” adı verilen taranmış Avustralya yönünden imal edilmiştir. Bu madde o dönem İngiltere’den ithal edilmiştir. Topstandan, kamgan ipliği yapılmış ve bu ince kamgan ipliklerinden de kumaş imal edilmiştir.⁶¹⁴ 1958 yılında demir ve çelik sektöründeki 10 bini aşkın işçi işsizlikle yüz yüze kalmıştır. Karabük demir çelik sanayiinden şehre arz edilen hammaddenin kesintiye uğraması buna amil olmuştur. Demir ve çelik hammaddesinin yokluğu sebebi ile şehirdeki büyük işyerlerinden Halıcıoğlu Demas Demir Çekme Fabrikası, Eyüp Bahariye Yolu Telay Sıcak Çekme Fabrikası, Silahtarağa Gayret Demir Çekme Fabrikası, Silahtarağa Remas Demir Çekme Fabrikası, Topçular Demir ve Bakır Fabrikası ve Ayvansaray Telay Çivi Fabrikası yüzlerce işçisini işten çıkarmak zorunda kalmıştır.⁶¹⁵

Bütün bu olumsuzluklara rağmen İstanbul, üreten şehir vasfını korumuştur. Şehirde hemen hemen her alanda (Tablo 23) onlarca küçük büyük işletme bu dönemde faaliyet göstermiştir. Başta gıda alanında olmak üzere tekstil, demir ve çelik, ağaç, deri, kimya, inşaat, plastik ve kâğıt sanayiinde onlarca fabrika şehrin muhtelif alanlarına serpilmiştir. Bu işletmelerden çikolata ve şekerleme yapımı, yün ipliği ve yünlü dokuma, çorap imalatı, kumaş ve konfeksiyon üretimi, demir ve sac imalatı, deri işleme, kauçuk üretimi, kimyevi madde üretimi, plastik üretimi, kâğıt ve karton imalatı ön plana çıkmıştır.

⁶¹² *Vatan*, 29 Nisan 1956.

⁶¹³ *Son Posta*, 17 Kasım 1950.

⁶¹⁴ *Vatan*, 16 Haziran 1954.

⁶¹⁵ *Vatan*, 15 Mart 1958.

Tablo 23**İstanbul Sanayi Odası'nda kayıtlı fabrika ve imalathanelerin san'at şubelerine göre tasnifi.**

Sıra No	1 / 2 San'at Şubesi	1954	1955	1958	1959
1	Değirmenler	11	14	14	13
2	Makarna Fabrikaları	13	13	12	11
3	Çeltik Fabrikaları	6	6	7	6
4	Hububat Unları v.s.	4	6	10	12
5	Çikolata, Şekerleme ve Tahin Helvası Fabrikaları	69	71	100	85
6	Glikoz ve Nişasta Fabrikaları	5	4	4	4
7	Nebati Yağ Fabrikaları	19	19	24	24
8	Süt Mamulleri v.s.	8	8	9	9
9	Konserve Sanayi Fabrikaları	20	24	30	29
10	Gazoz ve Sair Meşrubat Fabrikaları	13	18	21	19
11	Yün İpliği ve Yünlü Dokuma Fabrikaları	82	83	101	99
12	Pamuk İpliği Bük. ve Sar., Makara ve Yum. Fab.	65	64	66	64
13	İplik ve Kumaş Boyahaneleri	45	58	76	77
14	Emprime ve Yazma İşleri	13	16	33	33
15	Pamuklu Dokuma Sanayi	40	42	58	54
16	İpekli Okuma Sanayi	37	34	38	38
17	Çorap Fabrikaları	79	74	104	104
18	Trikotaj, Tül Perde, Fanila, Kumaş ve Konfeksiyon	122	125	213	218
19	Demir ve Saç Sanayii	185	268	488	488
20	Tel çekme, çivi, cıvata sanayii	29	36	75	79
21	Bakır Sanayii	26	28	61	56
22	Alüminyum ve Kurşun Eşya Sanayii	10	15	47	47
23	Tahta Sanayi; Bıçkı, Doğrama, Marangozluk	39	41	54	60
24	Kontrplak Fabrikaları	7	9	10	12

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 107; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 125.

Sıra No	2 / 2 San'at Şubesi (devamı)	1954	1955	1958	1959
25	Deri Fabrikaları (Tabakhane)	79	97	118	114
26	Deri Mamulleri Sanayii	11	11	14	16
27	Kauçuk Eşya ve Malzeme Sanayii	87	104	163	158
28	Sabunhaneler	11	14	31	31
29	Boya, Vernik, Cila İmalathaneleri	11	15	36	36
30	Çeşitli Kimyevi Maddeler İmali	21	22	56	59
31	Oksijen, Asit Karbonik v.s. Gaz İstihsalı	6	6	7	9
32	Soğuk Hava Depoları	2	4	5	6
33	Sinema Stüdyoları	11	16	10	10
34	Tıbbi Kimyevi Müstahzarat ve İtriyat Sanayii	68	75	109	114
35	Çini, Mozaik ve Emsali İnşaat Malzemeleri	26	29	31	32
36	Tuğla, Kiremit Fabrikaları	15	21	20	17
37	Taş Ocağı ve Taş Kırma	5	5	4	5
38	Mermer Sanayii	6	6	10	13
39	Maden İstihracı Kuruluş Merkezleri	5	15	29	29
40	Seramik İmalathaneleri	3	11	10	9
41	Çimento Fabrikaları	3	3	3	3
42	Kireç Ocağı	3	4	7	7
43	Cam Eşya İmalathaneleri	16	15	45	45
44	Matbaalar	82	82	100	105
45	Plastik, Galalit Ve Bakalit Eşya Sanayii	90	109	155	163
46	Kâğıt ve Karton Mamulleri Sanayii	26	29	72	70
47	Teneke Kap ve Eşya İmali	-		58	58

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 107; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 125.

İstanbul, DP iktidarı döneminde ülkenin en büyük sanayii şehri özelliğini korumuştur. Şehir, bu unvanını yeni açılan sanayi müesseselerinin çoğunluğuna ev sahipliği yaparak devam ettirmiştir. Nitekim 1954 yılında ülke genelinde açılan 280 fabrikanın 197 adeti İstanbul'da kurulmuştur.⁶¹⁶

Şehirde sanayi alanında yapılan belli başlı yatırımlardan biri 1951 yılında kurulan ampul fabrikasıdır. Fabrika, Türk şirketi Vehbi Koç Müessesesi ile Amerikan şirketi General Elektrik ortaklığı ile hayata geçmiştir. Müessese, 150'ye yakın ampul çeşitliliği ve yıllık 6 milyon üretim kapasitesi üzerine projelendirilmiştir.⁶¹⁷ Aynı yıl Anadolu Çimentoları Türk Anonim Ortaklığı'na bağlı olarak üretim yapan Kartal Çimento Fabrikası'nın kapasitesi yeni fırın yatırımları ile birlikte günlük 400 ton artırılmıştır.⁶¹⁸ 1956 yılında Tuzla'da inşa edilen jeep fabrikası ise bu dönemde otomobil sanayi alanındaki en önemli yatırım olmuştur. Türk Verdi ve Amerikan Willy's Overland ortak girişimi olan fabrika yıllık 5 bin araç üretim kapasitesi ile kurulmuştur.⁶¹⁹ Dönemin bir başka büyük yatırımı ise Maltepe – Kartal arasında Cevizli mntıkasında projelendirilen sigara fabrikasıdır. Fabrikanın temel atma töreni Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile gerçekleştirilmiştir.⁶²⁰

3.2.8.2. İşadamları ve Özel Girişimcilik

DP, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara geldikten sonra şehirdeki özel teşebbüs meşguliyetleri ve bu işlerle meşgul olan sanayici işadamları ile yakinen ilgilenmeye başlamıştır. Yaz başında kurulan hükümetin yeni Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velibeşe, yaz sonunda İstanbul'a gelmiştir. Şehirdeki sanayi odasını ziyaret eden bakan, burada işadamları ile görüşmüştür. İşadamları, bakandan sanayi ile ilgili isteklerini belirtmişlerdir. İşadamları sanayi kalkınma kanununun süratle çıkarılmasını, muamele vergisinin tadilini ve müstakil sanayi odasının kurulmasını dile getirmişlerdir. Bunlarla beraber, işadamları ham kauçuk ve belli ipliklerin ithalinin serbest

⁶¹⁶ *Son Posta*, 9 Haziran 1955.

⁶¹⁷ *Vatan*, 2 Haziran 1951.

⁶¹⁸ *Vatan*, 13 Ağustos 1951.

⁶¹⁹ *Son Posta*, 26 Nisan 1956.

⁶²⁰ *Ayın Tarihi*, 29 Haziran 1957.

birakılmasını talep etmişlerdir. Son olarak sermaye konusuna değinen işadamları uzun vadeli kredilerden ve Marshall planından daha geniş surette yararlanmak istediklerini belirtmişlerdir. İşadamlarının bu isteklerine karşılık Bakan Velibeşe, acele kararlardan kaçındığını söylemiştir. Bakanlığın faaliyette olan sanayi kuruluşlarının envanterine sahip olmadığını, bunların yeni tespit edilmeye başlandığını açıklamıştır. Bu iş ve işlemler tamamlandıktan sonra büyük bir sanayi kongresi toplama hedeflerinin olduğunu belirtmiştir.⁶²¹

1950'li yıllarda sanayi alanında iki sima dikkat çekmiştir. Bu kişilerden birincisi Vehbi Koç, diğeri ise Hacı Ömer Sabancı'dır. Koç, I. Dünya Savaşı sonrasında ticari hayata atılmış bir müteşebbistir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte hızla inşa edilen ve gelişen Ankara'da küçük esnaf sınıfından büyük işadamlığı kategorisine geçmiştir. Vehbi Koç, asıl çıkışını II. Dünya Savaşı'nın akabinde gittiği Amerika'daki ticari münasebetlerinden sonra yapmıştır. Şehre açılan ilk ampul fabrikası O'nun kişisel ısrarlarının bir neticesidir ki ilk önemli yabancı yatırımı ülkeye çekmiştir. Dönem içinde İstanbul'da açtığı Divan Oteli simgesel bir turizm yatırımı olarak şehrin sosyal ve eğlence hayatını etkilemiştir.⁶²²

Sabancı, Kayserili bir işadamıdır. Hikâyesi Erciyes Dağı'nın eteklerinde başlamıştır. Bu mıntıka Zencidere, Talas, Reşadiye, Hisarcık, Erkilet ve Akçakaya köylerini içine alan bir yayladır. Bu bağlık ve bahçelik coğrafyada Rumlar, Ermeniler ve Türkler beraber yaşamışlardır. Hacı Ömer, 1915 Irak Cephesi'nde babasını şehit vermiş ve amcası Ahmet Sabancı'nın himayesinde büyümüştür. Aile önceleri Ceyhan ve Adana'da sermaye birikimini sağlamıştır.⁶²³ Sonraları İstanbul'a gelmiş ve Emirgan Korusu'nu bu dönemde satın almıştır. Hacı Ömer, yeni aldığı koruda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı da ağırlamıştır.⁶²⁴ Bu dönemde Menderes de zaman zaman Divan Oteli'ndeki programlara katılmıştır.⁶²⁵

⁶²¹ *Son Posta*, 9 Eylül 1950.

⁶²² *Vatan*, 3 Ekim 1959.

⁶²³ Ahmet Emin Yalman, "Milyoner Olmanın Sırrı", *Vatan*, 20 Kasım 1959; *Vatan*, 21 Kasım 1959.

⁶²⁴ *Vatan*, 30 Haziran 1952, bkz. Ek 30.

⁶²⁵ *Vatan*, 15 Ocak 1956, bkz. Ek 31.

1950'ler İstanbul'u bugünkü birçok holdingin girişim hayatına başladığı dönemdir. Akkök, Borusan, Tekfen, Enka, E.C.A., Profilo, STFA ve Alarko gibi birçok kurumsal müessese bu dönemde iş hayatına atılmıştır.⁶²⁶

3.2.8.3. İşçiler ve Sendikalar

Üretim alanlarının artmasıyla birlikte İstanbul'daki işçi sayıları 1950 – 1960 döneminde sürekli artış göstermiştir. Bu artışla birlikte şehirdeki işçi sorunları da kamuoyunun gündeminde daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Başta işçi ücretleri olmak üzere, sosyal haklar, sağlık hizmetleri, çalışma saatleri, haftalık ve yıllık izinler, sendika ve grev hakları işçilerin şikâyetçi olduğu konulardan olmuştur. Bu dönemde işçi kazanımları ve sendikal faaliyetler tam manasıyla yerleşmediği için işçiler örgütlenmelerde ve ortak karar alma süreçlerinde bütünlük gösterememişlerdir.

21 Mart 1952 tarihinde hükümet ile Milletlerarası Çalışma Bürosu arasında Cenevre'de varılan mutabakat sonucunda İstanbul'da Yakın ve Ortadoğu İş gücü Faaliyet Merkezi kurulmuştur.⁶²⁷ Merkezin kuruluş amacı, iş gücünün teşkilatlandırılması ve düzenlenmesi, iş gücünün yetiştirilmesi ve mesleki ehliyetlerinin geliştirilmesi gibi bir dizi faaliyeti öngörmüştür.

İstanbul için bu müessesesinin varlığı bu dönem için çok anlamlı olmuştur. Çünkü İstanbul 1950 – 1960 döneminde iş kapasitesi artmış bir şehir olarak karşımıza çıkmıştır. 1949 yılında şehirdeki işçi sayısı 30 851 adetti, bu rakam 1957 yılında 129 699 adete yükselmiştir.⁶²⁸ Hükümet yetkilisi Samet Ağaoğlu'nun açıkladığı bu rakamlar bağlamında, şehirdeki işçi sayısı 8 yılda 4 kat artmıştır. İşçilerin sayısı bu kadar artarken, şehirde işçi olmanın cazibesi nedir? sorusunu o dönem ekmeğini işçi olarak kazananlara, Gazeteci Ali Gevgili yöneltmiştir.

⁶²⁶ Ayşe Buğra, *Türk İşadamları ve Türk Devleti*, Baydar, Oya; Dinçel, Gülay (ed.), *75 Yılda Çarkları Döndürenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Mayıs 1999, s. 71.

⁶²⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 3. Sene (06.VI.1952), 81. İnikat, 2. İçtima, 1. Celse, s. 89.

⁶²⁸ *Ayın Tarihi*, 24 Ağustos 1957.

Aldığımız işçi ücreti ile geçinebiliyor musunuz? Yer: Cerrahpaşa ve Cağaloğlu.⁶²⁹

Zeki Uğurlu (İşçi): Haftada bir kere etli yemek yiyebildiğimizi düşünürseniz; geçinip geçinmediğimizi söylemeye her halde lüzum kalmaz. Eğlenceyi ise çoktan unuttuk. Bugün sadece ev kirasını verebiliyoruz.

Mustafa aksu (İşçi): Aldığım para ancak kendime yetiyor; hâlbuki geride beslenecek bir aile var. Sonra evlenmek de istiyorum; tabii daha annesi ile babasını geçindirmekten aciz insanın bir de kadını nasıl besleyeceği sorulacak şey. Sakalımı tıraş ettirecek para yok cebimde vallahi!

Abdi Yıldız (İşçi): Geçiniyoruz ama şimdilik. Bekârlığın bu gibi nimetleri de var neyse ki. Fakat doğrusunu söylemem gerekirse istikbalimi çok karanlık görüyorum, çok! Kaldığım evde ise elektrik bile yok, teller odamın yanından geçiyor. Anlayacağınız, bırakın istikbalimi, evim dahi karanlık.

Fevzi Yalçın (İşçi): Geçinmesine iyi geçineceğim; şu kira olmasa! Dev gibi karşıma çıkıyor ve bütün işi bozuyor. Eğlenceyi haftadan haftaya hava almaya inhisar ettirdik. Yalnız bir parçacık da sporseverliğimiz var. Gerçi stadyuma gidemiyoruz ama kendi aramızda futbol oynuyoruz!

Ahmet Yalçın (İşçi): Bugünkü şartlar altında geçinemiyoruz işte. İki odalı ev tutsak aylığı en aşağı yüz lira; hem de altı aylık peşin istiyorlar. Bize de şehir haricinde, gecekondu'lara göçmekten başka çare kalmıyor. Eğlence mi? sinemanın kapısını unutalı eksiksiz, on dört yıl oluyor!

İşçilerin geçim şartlarını serdettikleri düşünceleri böyleyken, 1952 yılında TBMM'de çalışma bakanlığı bütçe görüşmelerinde, Türkiye Köylü Partisi adına Milletvekili Cezmi Türk, işçilerin refah seviyesinin durumu ile ilgili tipik bir tespitte bulunmuştur. Türk, tespitini şu cümlelerle açıklamıştır:⁶³⁰

“(…) Cumhuriyet devrinde esaslı olarak ele alınmadığı için imparatorluktan devraldığımız iş hayatındaki imkânları dahi bugün çalışan vatandaşlarımıza temin edememiş bulunuyoruz. 1918’de altın mukabili evrakı nakdiye 420 kuruş iken, İstanbul’da çalışan en adi

⁶²⁹ Ali Gevgili, “Size Bir Sualimiz Var”, *Vatan*, 26 Mart 1957.

⁶³⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IX Devre, 3. Sene (27.II.1953), 55. İnikat, 8. İçtima, 2. Celse, s. 58.

bir işçiye o zamanın parasıyla saat ücreti olarak 10 kuruş verilirdi. 1952 senesinde bir altın lira mukabili evrakı nakdiye 45 lira iken hususi bir iş yerinde çalışan ve kalifiye olmayan adi bir işçinin saat ücreti 15 kuruştur. Bu 30 senedir ne kadar gerilediğimizi göstermesi bakımından ehemmiyetli bir noktadır.”

Bu dönemde işçi sorunları çeşitlilik göstermiştir. İşçiler zaman zaman bu sorunlarını yüksek sesle dile getirmişlerdir. 1953 yılı sonbaharında Mahmutpaşa'daki mensucat işçileri günlük 11 – 12 saatlik çalışma sürelerinden şikâyetçi olmuşlardır. İşçiler, günlük 8 saat çalışmak istediklerini belirtmişlerdir.⁶³¹ Tekstil işçileri gece saat 01.00'den sonra çalışmak istememişlerdir. Yetkililerin aldıkları karara rağmen işverenler bu kısıtlamaya uymamışlardır. Sendikaların baskıları sonucunda yapılan kısmi denetimler caydırıcı olmamıştır.⁶³² Bu dönemde bir türlü düzene koyulmayan bir sorun da otel, lokanta ve eğlence sektöründeki işçilerin % 10 payı meselesidir. Mezbaha ve kundura sektöründeki işçilerinin sorununu ise iş kanunu kapsamına alınmamaları oluşturmuştur.⁶³³

Şehirde her ne kadar zaman zaman toplantı ve yürüyüş yapmalarına izin verilmesine de yoğun bir sendikal faaliyet var olmuştur. Bu dönem içinde Elektrikli, Gaz ve Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası, Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası, Deri ve Kundura İşçileri Sendikası ve İstanbul Gazeteciler Sendikası gibi birçok örgütlenme faal olarak kurullarını çalıştırarak mutat toplantılarını yapmışlardır. Tüm sendikaların temsil edildiği bir de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği teşekkül etmiştir. Bu birlik de iki yıl da bir bütün sendikaları temsilen delegelerin katıldığı büyük kongreler yapmıştır. Birlik, 1956 yılında Spor ve Sergi Sarayı'nda 48 sendikayı temsilen 538 delegenin katıldığı bir kongre yapmıştır. Kongreye DP, CHP, HP il teşkilatları ve birçok milletvekili de iştirak etmiştir. Kongre başladıktan sonra CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in salona girişi işçileri coşturmuştur. Şehirdeki bütün sendikaların temsilcisi olan birlik yetkilileri söz alarak hepsi adına başlıca sendikal sorunlarını dillendirmişlerdir. En başta grev hakkına değinmişlerdir. Hatip, “Grevsiz sendikaların cereyansız ampulden farksız olduğunu, batı demokrasilerinde asırlık bir mazisi olan grevin Türk işçisine verilmesi hakkındaki tereddütlerin yersizliğini” dillendirmiştir. Daha sonra iş kanunu, deniz iş kanunu, sendikalar ve cemiyetler kanunundaki bazı maddelerin tadili

⁶³¹ *Vatan*, 13 Eylül 1953.

⁶³² *Vatan*, 17 Kasım 1953.

⁶³³ *Son Posta*, 8 Ekim 1953.

istenmiştir. Kongrede, ücretli senelik izin, umumi bir zammın tahakkuku, hafta tatili yevmiyelerinin tam olarak ödenmesi, işçi sağlığı ve iş emniyetinin temini istenmiştir. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği çalışma vekâletinden aşağıdaki husuları talep etmişlerdir:⁶³⁴

- Grev hakkının bir an evvel Türk işçisine verilmesi,
- İş kanununun tadilata tabi tutulması,
- Gelir vergisi indirim haddinin yükseltilmesi,
- Sigortalar mevzuunun ehemmiyetle yeniden ele alınması,
- Ölen işçilerin kıdem tazminatlarının varislerine verilmesi,
- Senelik ücretli mezuniyet,
- Hafta tatili ve bayram tatillerindeki ücretlerin tam iblağı,
- Sendikalar kanunun tadilata tabi tutulması,
- Asgari ücretin bütün işkollarına tatbiki,
- İlave tediye (ödeme) meselesinde işçilerin memurlardan tefrik edilmemeleri,
- Sendika muhtariyetinin anayasa ile teminat altına alınması,
- İş mahkemeleri kanunun tadil edilmesi,
- Hakem kurulları hakkında nizamnamenin bir an evvel çıkması ve bunun tatbiki,
- Aile ve çocuk zamlarının verilmesi.

İstanbul'daki işçilerin zaman zaman işsiz kalması ve hali hazırdaki işçi piyasasına taşradan sürekli vasıfsız eleman girişi dönemin ana meselelerinden olmuştur. 1960'lara yaklaştığımızda şehirde hâsıl olan ekonomik darlık en başta işçilerin düzenini bozmuştur. İşverenler, hammadde sıkıntısı, kredi dar boğazı ve en önemlisi iştira (tüketicinin satın alma gücü) gücünün azalması gibi çeşitli sebeplerden dolayı birçok işçinin işine son vermiştir. Bu durum özellikle bazı sektörlerde etkin bir biçimde temayüz etmiştir. 1959 yılı yaz başında şehirdeki maden sektöründen 1 050 adet, tekstil sektöründen 10 500 adet ve tütün sektöründen 3 250 adet işçi, işinden olmuştur. Bu rakamların diğer sektörlerle birlikte günlük ortalaması 500 kişiyi bulmuştur. Ekonomideki bu kötü seyrin tezgâhlara yansımaları da olmuştur. Bu bağlamda yine aynı süreçte 3 420 tezgâh, 148 kauçuk ve lastik imalathanesi tamamen kapanmıştır. Bu

⁶³⁴ *Vatan*, 29 Nisan 1956.

kapanmaların yanı sıra işletmesini süreli veya süresiz tatil eden müesseseler de yer almıştır.⁶³⁵

İşçi piyasasında taşradan gelen gurbetçilerin etkin olması bu dönemin hususiyetlerinden olmuştur. Hoş İstanbul bütün tarihsel süreçte mevsimsel ve kalıcı işçileri barındırmıştır. Bu konuda dönemin İş ve İşçi Bulma İstanbul Bölgesi Müdürü Dr. Ekmel Zamil aydınlatıcı bilgiler paylaşmıştır. Müdür, iş ve işçi bulma sorununun tarihinin bu şehirde Romalılar dönemine kadar gittiğini belirtmiştir. Sonraki zaman safhalarında da devlet elinin bu mesele üzerinde tutulduğunu söylemiştir. Bu anlamda meselenin 1946 yılı itibari teşkilat (İş ve İşçi Bulma Kurumu) bünyesinde değerlendirildiğini açıklamıştır. Teşkilatın ana vazifelerinin işverenler işçi arasında tavassut, kalifiye işçi yetiştirme, işçi mevzuuna ait etütler ve barındırma yurtları tesis etmek olduğunu izah etmiştir. Zamil, basın toplantısında kurumun verdiği hizmet çerçevesinde binlerce işçiye iş imkânı bulduğunu söyledikten sonra dikkat çekici bir istatistiksel bir oran paylaşmıştır. İstanbul Bölge Müdürü, şehirdeki kuruma iş için müracaat edenlerin % 74'ünün taşradan gelenlerin oluşturduğunu belirtmiştir.⁶³⁶ Nitekim ilerleyen senelerde bu olgudan şehirdeki işçiler ve sendikalar müşteki olmaya başlamıştır. Şehre işçi akını sürekli artış gösterdiğinden durumu fırsat gören işverenler hâlihazırda çalıştırdıkları sendikalı işçileri işten çıkartmışlardır. İşverenler ihtiyaç duydukları işgücünü daha az maaş talep eden ve daha az sosyal hakka rıza gösteren gurbetçilerden karşılaşmışlardır.⁶³⁷

Şehirdeki İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun 1952 verilerine göre, bölge müdürlüğüne yıl içinde 35 588 kişi başvuruda bulunmuştur. Bu toplam başvuru rakamınının 29 482 adeti erkeklerden ve 6 105 adeti de kadınlardan oluşmuştur. Başvurular neticesinde 3 046'sı kadın ve 11 163 erkek olmak üzere toplam 14 209 işçi, işe alınmıştır. Verilen istatistiklere göre her iki kadından biri ve her üç erkekten biri işe yerleştirilmiştir.⁶³⁸

⁶³⁵ *Son Posta*, 27 Haziran 1959.

⁶³⁶ *Son Posta*, 18 Nisan 1951.

⁶³⁷ *Son Posta*, 26 Ekim 1954.

⁶³⁸ *Son Posta*, 23 Ocak 1953.

3.2.9. Ticaret ve Esnaflar

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iktisadi alanda benimsenen devletçi ve yarı devletçi politikaların bir sonucudur ki ticaret ve ticaret odaları da kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bu durum 1945'lerden sonra değişmeye başlamıştır. İstanbul tüccarları, İstanbul Tüccar Derneği ismi altında birleşerek hükümet ve devlet nezdindeki nüfuz alanından çıkıp hür ve serbest olmak için mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerin neticesinde CHP iktidarı, son döneminde, 8 Mart 1950 tarihinde yeni odalar kanunu kabul etmiştir. 5590 sayılı 1950 tarihli Odalar Kanunu (Tam ismi: “Ticaret Ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, Ticaret Odaları” ve “Ticaret Ve Sanayi Odaları”, Ticaret Odaları”, Sanayi Odaları”, ve “Ticaret Borsaları” Birliği Kanunu) 93 maddeden oluşmuştur. Kanun ile ticaret ve sanayi odalarının tarifi, kuruluşu, çalışma sınırları, odaların görevleri, temsil ve imza yetkisi, ehliyet, ajanlıklar, kayıt mecburiyeti olanlar ve bütçeler düzenlenmiştir. Bu kanuna göre ticaret ve sanayi odaları meslek hizmetleri görmek, meslek ahlak ve dayanışmasını korumak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun surette gelişmesine çalışmak ve bu maksatla verilecek işleri yapmak üzere kurulan, tüzel kişiliğe sahip ve mesleki teşekkül mahiyetinde, kamu kurumlarıdır (madde 1), şeklinde vasıflandırılmıştır.⁶³⁹

1950 tarihli Odalar Kanunu, 1925 ve 1943 yılı düzenlemelerine göre daha özerk bir yapıya sahip hale gelmiştir. Bu kanunla İstanbul Ticaret Odası, organlarını (meclis, yönetim kurulu, genel sekreter ve yardımcılarını) kendi üyeleri arasından seçme hakkını elde etmiştir.⁶⁴⁰

İstanbul şehri para ve mal değişiminin (sirkülasyonunun) sürekli aktif olduğu bir ticaret merkezi olarak var olagelmiştir. Şehirdeki ticaret erbabının bu şekilde odalaşmasıyla belli bir özerkliğe kavuşması sonucunda bu sirkülasyon daha bir sistemli hale gelmiştir. 1955 yılının yaz ayında “istifçiliği ve karaborsayı” önlemek amacıyla şehir yönetiminin beyanname uygulaması İstanbul'daki ticaretin rakamsal büyüklüğüne dair fikir vermiştir. Dönemin Valisi Ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, 48 saat içindeki süreçte, İstanbul tüccarlarının elindeki mal durumu ile ilgili verdiği beyanname neticelerini basın ile paylaşmıştır. Gökay, İktisadi Murakabe Kadrosu'na iki

⁶³⁹ Ufuk Gülsoy; Bayram Nazır, (hızl.), *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası (1923 – 1960)*, s. 155 – 156.

⁶⁴⁰ a.g.e., s. 159.

gün içinde 3 409 beyanname verildiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Şehir esnafının verdiği bu beyannamelerin mal cinsleri ve miktarları ise şu şekilde aktarmıştır:⁶⁴¹

“ Demir, 700 beyanname, toplam 35 900 958 kg.; boru, 614 beyanname, toplam 2 656 328 m ve 1 135 185 kg.; kanaviçe, 52 beyanname, toplam 13 823 kg. ve 13 070 adet çuval; plastik, 94 beyanname 41 561 m ve 15 877 kg; otomobil ve kamyon lastiği, 182 beyanname 18 403 adet; kauçuk, 158 beyanname, 3 487 877 kg.; sud kostik, 94 beyanname, 1 176 289 kg.; alüminyum, 95 beyanname, 130 796 m ve 72 697 kg., teneke levha, 18 860 adet ve 6 841 491 kg.; kalay, 74 beyanname, 130 699 kg., kimyevi gübre, 26 beyanname, 1 694 532 kg.; nal mihı, 5 beyanname, 72 104 kg.; çivi, 494 beyanname, 2 082 251 kg. ve elektrik tel borusu, 142 beyanname, 1 022 420 m.”

Ticaretin ihtiyaç temelli dönen çarkını, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen reklam ve ilan sektörü hızlandırmıştır. Nitekim Oktay Akbal, gazetede ki köşesinden eski gazete ilanlarına bir göz atmıştır. Akbal, 1952 yılında Vatan Gazetesi'ne verilen ilanları okurları ile paylaşmıştır:⁶⁴²

“İşte 1952 de Vatan'ın sayfalarını bol bol kaplayan ilanlardan birkaçı: Arlon, Movado saatleri, Shaffers dolmakalemleri (25 – 85 lira arasında, Ronson çakmakları (32 – 85 lira arasında), Hoover marka makineler, Aga, Tesla radyoları, Gislaved, Royal Good Year lastikleri, Dodge ve Wolkswagen otomobilleri (5 000 lira ile en fazla 16 bin lira arasında), türlü markalarda buzdolapları, gaz sobaları, motosikletler, deniz motorları, kamyonlar, piller, neler, neler...”

İstanbul ticari hayatının şehir ve ülke ekonomisi açısından katma değerinin, şehrin ödediği vergi miktarının önemli boyutta olduğu görülmüştür. İstanbul maliye teşkilatı şehirdeki 11 vergi dairesinden oluşmuştur. 1950 yılındaki düzenleme ile Fatih, Eminönü, Galata, Beyoğlu, Bakırköy, Üsküdar ve Kadıköy ilçelerinde vergi daireleri teşekkül etmiştir. Bunların yanı sıra şehirde gezici esnaf, muamele, veraset ve tasfiye vergi daireleri ihdas edilmiştir. 7 ilçedeki vergi daireleri, buldukları yerlerdeki mükelleflerin gelir, kurumlar, esnaf vergileri ile hayvanlar vergisinin tarh, tahakkuk ve

⁶⁴¹ *Son Posta*, 17 Temmuz 1957.

⁶⁴² *Vatan*, 28 Temmuz 1958.

tahsil işleriyle meşgul olmuşlardır. Gezici esnaf vergi dairesi, bütün İstanbul'daki nakil vasıtaları sahipleri ile bunlarda ecir (ücretli çalışan, gündelikçi) olarak çalışanların ve bilumum seyyar esnafın vergi işleri ile ilgilenmiştir. Muamele vergi dairesi İstanbul'daki muamele (alış-veriş) ve istihlâk (harcama) vergi mükelleflerinin işleriyle iştigal etmişlerdir. Veraset vergi dairesi, veraset (miras) vergisi mükelleflerinin işleriyle ilgilenmiştir. Tasfiye vergi dairesi, bütün İstanbul'un kazanç vergisi işlerinin tasfiye muamelatıyla uğraşmıştır.⁶⁴³ Bu vergi çeşitliliğinde İstanbul'daki esnafın muhasebe iş ve işlemleri, şehirde görev yapan yaklaşık 10 bin muhasebeci tarafından yürütülmüştür. Bu meslek grubunun üyeleri, Türkiye Serbest Muhasebeciler Cemiyeti çatısı altında görev yapmış ve merkezleri de İstanbul şehrinde yer almıştır.

Tüccarın, muhasebecinin ve vergi dairelerin yer aldığı İstanbul vergi kaleminde yüksek meblağlar söz konusu olmuştur. Ve miktarlar yıldan yıla artış göstermiştir. İstanbul vilayetinde 1950 yılı fiili tahsilat toplamı 198 milyon lira olmuştur. 1953 yılında bu rakam % 79,11 artarak, 355 liraya ulaşmıştır. 1956 yılında artış nispeti % 258,58 olarak gerçekleşmiş ki bu oran da 711 milyon liraya tekabül etmiştir.⁶⁴⁴

İstanbul şehir ticaret hayatının varlığının sürdürülebilirliğine önemli bir katkı dönem sonunda gelmiştir. DP iktidarının son ayında Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketler Birliği İstanbul merkezli kurulmuştur. 21 Nisan 1960 tarihli ve 12970 sayılı kararname ile kurulan birlik, sigortacılık mesleğinin “inkışafı, sigorta şirketleri arasında tesanüt temini ve haksız rekabeti bertaraf tedbirleri ittihaz ve tatbik etmek” amacıyla faaliyete geçmiştir.⁶⁴⁵

⁶⁴³ *Son Posta*, 12 Ekim 1950.

⁶⁴⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, X Devre, 3. Sene (31.V.1957), 75. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, 44.

⁶⁴⁵ *Resmi Gazete*, 21 Mayıs 1960.

3.2.9.1. Pazarlar ve Seyyar Satıcılar

Şehirdeki perakende fiyatlarına olumlu etkisi olur düşüncesi ile şehrin değişik semtlerinde sabit ve geçici pazarlar kurulmuştur. Şehirde kurulan daimi ve geçici pazar yerleri şu mıntikalarda yer almıştır:⁶⁴⁶

Daimi pazar yerleri,

- Eminönü: Mısır Çarşısı arkası, Bayezid Makasçılar Caddesi, Küçükpazar İğdiş İskelesi Sokak, Kumkapı Meydanı.
- Fatih: Karagümrük, Aksaray'da Teceddüt Sokak.
- Beşiktaş: Ortaköy.

Geçici pazar yerleri,

- Beyoğlu: Osmanbey, Tophane, Taksim, Galata, Kasımpaşa.
- Beşiktaş: Teşvikiye, Köyiçi.
- Eminönü: Çiçekpazarı, Sultanahmet, Üniversite arkası.
- Fatih: Çarşamba, Unkapanı, Karagümrük, Şehremini, Kocamustafa Paşa, Haseki, Samatya.
- Kadıköy: Göztepe, Taşköprü, Bostancı, Erenköy, Yeldeğirmeni.
- Bakırköy: Bakırköy, Zeytinburnu, Yeşilköy.
- Beykoz: Paşabahçe, Anadoluhisarı, Yalıköy.
- Sarıyer: Türbe Sokak.
- Eyüp: Muhlispaşa, Taşlıtarla.
- Üsküdar: Altunizade Sokak.
- Maltepe.
- Yalova.

Şehirde kurulan toplam 8 adet daimi pazar ve 33 adet geçici pazar yeri işletmeleri belediyeden bazı imtiyazları almıştır. Belediye, yeter ki ucuz mal satsın, vatandaş fayda görsün diye pazarcılardan kira parası istememiştir, pazarcıların çevreye

⁶⁴⁶ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 145 - 146.

kirletmesini sineye çekmiş ve mahallenin pazarcılardan şikâyetlerine kulak asmamıştır. Pazar yerleri ve satıcılar, İstanbulluların hayatında yer almaya başladığı andan itibaren eleştirilerin de odağında yer almıştır. Birincisi, pazar yerlerinde belirli bir fiyat olmadığı ve ürünler üstünde fiyatlar yazılı halde bulundurulmadığı için, pazarcılar kendi aralarında hızla işbirliği yaparak piyasadan da zaman zaman pahalı ürün satmışlardır. İkincisi, pazarcılar, el çabukluğu ile çürük ve bozuk ürünleri tüketiciye vermişlerdir. Üçüncüsü, bazı pazarcıların tartıları ürünleri eksik tartmış ve bunu tüketici kontrol edememiştir. Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için konuyu dillendiren gazeteciler çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Fiyat meselesinin halli için pazarbaşlarına büyük karatahtalara söz konusu ürünlerin belediye tarafından hal fiyatlarının yazılması istenmiştir. Bozuk ve çürük malın alınmasını engellemek için tüketiciye seçme hakkı tanınması dillendirilmiştir. Tartı meselesi de Yunanistan da mükemmelen uygulanan şekliyle her pazarbaşında bir memur ve onun önünde bir tartı olsun ve halk aldığı ürünlerin tartısını bu noktalardan kontrol etsin denmiştir. Fakat basında ve kamuoyunda böyle etraflıca konuşulan mesele belediyede pek akis bulmamıştır.⁶⁴⁷ Bu tarz şikâyetler dönem boyunca devam etmiştir. 1958 yılında, belediye sadece temizlik meselesine duyarlılık göstermiştir. Bunun için her şeyden önce pazar kurulan sokak gibi yerlerin toprak değil beton olmasına dikkat edileceği yetkililerce belirtilmiştir. Temizlik işinde pazar bittiği vakit mahallin temizliğini pazarcıların yapması istenmiştir. Ve son olarak belediye imkân dâhilinde pazar yerlerini arazöz ile yıkamıştır.⁶⁴⁸

Dönemin en büyük şehir pazarı Fatih Çarşamba'da çarşamba günü kurulan Çarşamba Pazarı'dır. Gazeteci Nail Güreli, pazarın o dönemdeki bir günlük halini nakletmiştir. Pazarın iki türlü havasının var olduğunu söylemiştir. Buna göre sabahleyin daha bir intizamlı ve kısmen fiyatlar yüksektir. Sabah müşterileri hali vakti yerinde olan hanımlardan oluşmuştur. Pazar, öğleden sonra canlanmaya başlamış ve akşamüstüne doğru kıvamı gittikçe artmıştır. Pazarın artan kalabalığı esnaf için de iş zamanı anlamına gelmiştir. Bu kalabalıktan payını almak için pazarcılar tezgâhtarlık hünerlerinin bin bir türüsünü göstermişlerdir. En başta gürültü yapmak prim yapmıştır: “– Kaynanam duymasın, on beşe kavun! Yetişen alıyor...” “ – Bir dostluk kaldı yolcular, yirmiyeye domates...” “ – Satar ama böylesini satamaz, malın iyisi burada...” “ – Limon alın benden alın...” “ – Haniya, hamal isteyen?” sedaları pazarda yankılanmıştır. Bütün bu yükselen uğultu içinde satıcısından alıcısına insanın her

⁶⁴⁷ Enis Tahsin Til, “Pazar Yerleri”, *Vatan*, 2 Kasım 1950.

⁶⁴⁸ *Son Posta*, 1 Ocak 1958.

türlüsünün bulunduğu bu pazarda bir taraftan da kıyasıya pazarlıklar yapılmıştır. Üç aşağı beş yukarı pazardaki maşa, takunya, paça, işkembe, domates, ibrişim ardı arkasınca bir iki torbalara, zembillere girmiştir. Vakit geç olup hava kararınca tezgâh başlarına, ters çevrilmiş sandık ve küfe üzerlerine mumlar çıkartılmıştır. Yanan mum ışığı ile beraber fiyatlar da erimeye başlamıştır: “50 kuruşluk domates 25’e, 30’luk biber 15’e” düşmüştür. Yanan mumların ışığı altında, gün yüzünden utanan çehreleri ile fakir ihtiyar kadınların sessiz gölgeleri belirmiştir. Bu son fasılda pazarın fiyatları düşen kırıntıları, ufak siyah torbalara girmiştir.⁶⁴⁹

İstanbul’daki seyyar satıcılar, farklı menşelerden oluşmuştur. 1950’li yıllarda şehirdeki seyyar satıcılar bu bakımdan dört gruba ayrılmıştır.⁶⁵⁰

- Aslen İstanbullu olup da seyyar satıcılığı bir nevi aile mesleği haline getirerek babadan oğula geçiren ve bu işle en az yirmi, yirmi beş yıldan beri uğraşan insanlar. Genel olarak züccaciye, tuhafiyeye, kavafiye ve kırtasiye seyyarlığı yaparlar.
- İstanbulun dışındaki vilayetlerden, taşlarının bile altın olduğu düşünüyordukleri bu şehre gelip de en kolay meslek olarak seyyar satıcılığı seçenler. Meyve ve sebze satıcılığı ve köftçilik ile uğraşırlar.
- Bazen lise, çok defa üniversite öğrenimlerini tamamlamak için seyyar satıcılık yapan öğrenciler ki hemen hepsi tuhafiyeye ve kırtasiye üzerine iş yapar.
- Piyasadaki ekonomik darlıklardan dolayı geçim zorluğuna düşerek asıl mesleklerini bırakıp seyyar satıcılık yapanlar. Bunlar meslekleri olan terziliği, kunduracılığı, marangozluğu bırakıp sokakta sebze ve meyve satıcılığı yapmışlardır.

3.2.9.2. Esnaflar ve Faaliyet Alanları

DP iktidarı döneminde İstanbul şehrinde çeşitli ticarethaneler faaliyet göstermiştir. Bu ticarethaneler kuruluş yapısı itibari şahıs veya ortaklı şirketlerden

⁶⁴⁹ Nail Güreli, “İstanbul’un En Büyük Seyyar Pazarında”, *Son Posta*, 16 Eylül 1954.

⁶⁵⁰ Mustafa Necati S., “Seyyar Satıcılara Dair”, *Vatan*, 19 Ağustos 1960.

oluşmuştur. Faaliyette olan şirketler iş hacimleri bakımından da sınıflara ayrılmıştır. Gerek şahıs firması olarak gerekse kurumsal şirketler olsun bütün bu ticarethaneler şehirdeki birçok hizmete yönelik faaliyet göstermiştir. Başta bakkallar, fırıncılar, kasaplar, kahveciler, lokantacılar, oduncu ve kömürcüler, helvacılar, sütçü ve yoğurtçular, muhallebici ve tatlıcılar, otelci ve hamamcılar olmak üzere gruplandırabileceğimiz esnaf zümreleri İstanbulluların ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

İstanbul'daki şahıs ve ortaklı şirketlerin sayısı 1950 – 1960 dönemi içinde (Tablo 24) sürekli artış göstermiştir. İstanbul'da 1954 yılında 4 056 adet şirket ve 16 058 adet de şahıs firması kayıtlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu rakamlar 1959 yılında artmıştır. Bu yılda şehirdeki şirket sayısı 7 024 adete yükselmiştir. Şahıs firması sayısı ise 24 711 adet olmuştur.

Tablo 24**İstanbul Ticaret Odası'nda kayıtlı faal şirketler ve müesseselerle ferdi ticarethaneler ve tacirler.**

Sıra No	Yıllar	Şirket Şekli	Fevkalade Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Dördüncü Sınıf	Beşinci Sınıf
1	1954	Şirket / Müessese	434	542	904	1 305	587	280
		Ferdi Ticarethane	97	276	1 111	4 699	6 612	3 263
2	1955	Şirket / Müessese	193	128	2 415	1 191	559	343
		Ferdi Ticarethane	41	79	2 470	4 635	6 552	3 956
3	1958	Şirket / Müessese	245	137	2 972	1 569	699	527
		Ferdi Ticarethane	42	81	3 301	6 245	8 047	5 323
4	1959	Şirket / Müessese	307	227	3 756	1 484	644	606
		Ferdi Ticarethane	101	172	4 870	6 389	7 705	5 474

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 107; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 125.

İstanbul şehrinde bu dönemde ticaret odasına kayıtlı olmayan binlerce de esnaf yer almıştır. Bu küçük işletmeler kendi iş alanlarında dernekler olarak örgütlenmişlerdir. Kasaplar Derneği, Berberler Derneği, Umum Yemek Pişirenler Derneği gibi şehirde 30'u aşkın esnaf teşkilatı yer almıştır. Bu esnaf dernekleri de birleşerek İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekler Birliği'ni oluşturmuştur. Şehir esnafı yıllık mutata toplantılar yaparak sorunlarını konuşmuşlardır. Bu toplantı ve kongrelerde aldıkları kararları ve istekleri şehrin yöneticileri ile paylaşmışlardır.

Bu dönemde esnaf için önemli sorun zam meselesidir. Fiyatlar, Milli Korunma Kanunu çerçevesinde yetkililer tarafından belirlendiği için, zaman içinde kar marjları düşmüştür. Enflasyon ve girdi maliyetlerin artması sonucunda esnafların işlerini yürütmesi zorlaşmıştır. Nitekim 1956 yılında Esnaf Dernekleri Birliği durumlarını belediyeye arz etmiştir. Dernek basın bürosu, gazetecilere verdiği demeçte artık isteklerinin son haddinde olduğunu bundan dolayı 50 bin esnafın varlığını sürdürmesi için belediyenin zam taleplerini değerlendirmesini istemiştir.⁶⁵¹

DP iktidarı döneminde, şehirdeki imar faaliyetleri sebebiyle binlerce esnaf cadde üstü dükkânını kaybetmiştir. Bu durumun varlığı da birçok esnafı mağdur etmiştir. Belediyenin bu türden mağdur olan esnafa yer göstermesi veya yeni yapılar inşa etmesi genelde sürüncemede kalmıştır. Bunun üstüne birçok esnaf da istimlâk ödemelerini ya zamanında alamamıştır ya da hiç alamamıştır. İstimlâk sonucu dükkânını kaybeden birçok esnaf gösterilen yerlerin işi için uygun olmayışından dolayı iş kaybına uğramıştır. Nitekim şehrin sahil kenarlarındaki oduncu esnafının yerlerinden edilmesi bu durumun tipik bir örneğidir. O dönemde Fındıklı'da hizmet veren oduncuların Hürriyeti Ebediye tarafına gönderilmeleri, Kumkapı ve Yenikapı'daki oduncu ve kömürçülerin Kazlıçeşme'deki metruk mezarlığa yerleştirilmeleri ve Kuruçeşme'deki oduncu depolarının Mecidiyeköy'üne nakledilmeleri esnaf için ekonomik kayıplara neden olmuştur.⁶⁵²

İstanbul esnafının bir başka derdi ise şehirdeki işportacılar olmuştur. Mahmutpaşa esnafının oluşturduğu Mahmutpaşa'yı Güzelleştirme Cemiyeti üyelerinin yıllık kongresinde bu konu dillendirilmiştir. Bölgede faal olan işportacılardan şikâyetçi

⁶⁵¹ *Vatan*, 4 Mart 1956.

⁶⁵² *Vatan*, 4 ağustos 1958.

olan esnaf üyeleri, işportacıların işlerine zarar verdiğini belirtmişlerdir. Masrafsız ve vergisiz kendilerinden daha çok kazandıklarını dile getirmişlerdir.⁶⁵³

İstanbul esnafı, belediyenin kestiği cezalardan da dert yanmıştır. Şehirdeki işletmeler ve dükkânlar belediye zabıtası ve murakıpları tarafından sürekli kontrol edilmiştir. Bunun yanı sıra şehrin vali ve belediye başkanlarının ani baskınları veya tebdili kıyafet dolaşmaları esnafın korkulu rüyası olmuştur. Bu dönemde kontrol edilen (Tablo 25) fırıncı, manav, kasap, bakkal, kahveci, lokantacı, oduncu, kömürcü, muhallebici, otelci, hamamcı, seyyar satıcı ve şoförler gibi onlarca meslek grubu yetkililer tarafından çeşitli sebeplerden dolayı cezalandırılmıştır. Esnafa verilen cezalarda ise fiyat etiketinin olmaması, faturasız, fahiş fiyatla, eksik tartılı ürün satışı yapmak, dükkânını temiz tutmamak, çalışanların sağlık muayenelerine dikkat etmemek, sinemada sigara içirmek, şehrin caddelerinin işgal etmek, ruhsatsız veya ruhsata aykırı inşaat yapmak, tarife harici yolcu taşımak ve yolcu almamak gibi suçlar görülmüştür. Cezalandırılan esnaf grubuna ve sebeplerine göre fırıncılar, manavlar, kasaplar, bakkallar gibi gıda alanında faaliyet gösteren esnafın en çok temizlik ve sağlık muayenelerinde dikkatsiz oldukları tespit edilmiştir. Şehirdeki seyyar satıcılar ise cadde işgalinden dolayı en fazla cezalandırılmıştır. Şoförler ise tarife ücretlerine riayet etmemekten ve keyiflerine göre yolcu almamaktan ceza almışlardır.

⁶⁵³ *Vatan*, 2 Nisan 1953.

Tablo 25

İstanbul Belediye Zabıtası tarafından tatbik edilen cezalar, bu cezaların sebepleri ve esnaf grupları.

Sıra No	1 / 2 Suç Sebepleri	Yıllar	Fırıncı	Manav	Kasap Ve Sakatçı	Bakkal	Kahveci	Lokanta, Aşevi, Gazino	Kömürcü, Oduncu	Helvacı, Sütçü, Yoğurtçu	Muhallebici, Tatlıcı	Otel, Han, Hamam, Pansiyon	Seyyar Satıcılar	Şoförler	Diğer Esnaf Ve Şahıslar	
1	Etiketsiz	1954	351	233	111	230	-	8	75	76	29	-	126	-	71	
		1955	181	213	80	169	3	3	18	71	23	-	31	-	80	
		1958	12	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1959	76	60	30	22	6	20	-	10	11	-	10	-	1	
2	Faturasız	1954	2	236	19	73	-	1	-	5	2	-	60	-	148	
		1955	1	406	377	179	-	2	4	72	3	-	29	-	19	
		1958	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1
		1959	-	13	-	5	3	-	-	-	3	2	-	-	23	
3	Tarifesiz	1954	3	-	19	5	385	395	8	50	134	185	-	-	112	
		1955	3	-	6	6	214	468	-	65	60	56	1	-	24	
		1958	-	-	1	3	6	-	-	-	1	3	-	1	1	
		1959	5	28	12	45	416	300	-	-	155	112	-	-	110	
4	Fahiş Fiyat / Narha Riayetsiz	1954	9	161	56	115	2	177	110	51	32	66	72	-	206	
		1955	6	207	2	53	3	103	38	30	26	16	43	-	62	
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		1959	-	15	17	-	-	20	4	-	5	14	8	-	12	
5	Bozuk / Eksik Tartılı	1954	399	-	3	34	2	-	5	1	2	-	3	-	173	
		1955	171	19	24	22	-	20	11	17	1	-	27	-	38	
		1958	7	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
		1959	60	-	11	3	-	16	-	-	10	-	-	-	-	
6	Temiz Değil	1954	478	143	167	355	185	363	14	212	184	164	63	-	681	
		1955	570	185	208	410	217	398	-	136	194	162	213	-	598	
		1958	1 215	687	609	1 079	735	1 442	41	352	546	262	577	25	2 970	
		1959	1 228	1 059	1 040	1 593	1 371	1 722	107	440	807	520	90	11	1 089	
7	Sağlık Muayenesi Yok	1954	403	187	200	257	271	322	1	226	132	168	75	-	534	
		1955	490	246	187	364	322	348	3	230	176	117	395	-	759	
		1958	479	428	310	544	409	585	32	136	262	117	221	4	443	
		1959	326	469	983	789	893	1 030	49	132	508	426	93	46	812	
8	Sinemada Sigara İçmek	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	237	
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	346	
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	433	
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	253	

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 175; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 168.

Sıra No	2 / 2 Suç Sebepleri (devam)	Yıllar	Fırıncı	Manav	Kasap Ve Sakatçı	Bakkal	Kahveci	Lokanta, Aşevi, Gazino	Kömürcü, Oduncu	Helvacı, Sütçü, Yoğurtçu	Muhallebici	Otel, Han, Hamam, Pansiyon	Seyyar Satıcı	Şoförler	Diğer Esnaf Ve Şahıslar
9	Cadde İşgali	1954	16	596	30	205	101	25	40	51	1	1	938	-	985
		1955	13	468	60	206	78	31	34	41	4	-	3 139	-	844
		1958	103	615	66	244	230	105	49	20	22	23	1 022	471	2 159
		1959	106	1 113	148	504	524	180	81	71	69	42	636	132	1 034
10	Tramvaydan Atlamak Tramvaya Asılmak	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	170
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	363
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	218
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	212
11	Ruhsatsız / Ruhsata Aykırı İnşaat	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 438
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3 295
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4 959
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6 679
12	Tarife Harici Yolcu Taşımak	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	637	-
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	634	-
13	Saat Bozuk / Saat Mühürsüz	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	76	-
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	53	-
14	Yolcu Almamak	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	508	-
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	639	-
15	Diğer Seyrüsefer Suçları	1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11 827
		1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 852
		1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 392	-
		1959	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 510	-
16	Diğer Sebepler	1954	84	31	38	58	22	35	22	5	11	-	22	-	1 877
		1955	263	117	174	197	65	116	14	31	110	9	96	-	2 201
		1958	595	306	237	519	331	758	23	109	502	87	129	191	7 049
		1959	530	300	512	617	422	612	82	126	182	179	71	210	5 678

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 175; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 168.

3.2.9.3. Belediye Tanzim Satışları

İstanbul perakende piyasasını düzenleyen en önemli unsur Milli Koruma Kanunu çerçevesinde fiyatlara konan narh ve kar hadleridir. Piyasanın fiyat dengesini etkileyen ikinci bir önemli unsur da belediye tanzim satışları olmuştur. 1950 – 1960 döneminin ikinci çeyreğinden itibaren piyasalardaki ürün fiyat artışlarına bir tedbir olarak şehrin içinde insan trafiğinin yoğun olduğu Mısır Çarşısı, Fatih, Aksaray, Bayezid, Cağaloğlu, Taksim, Şişli, Nişantaşı, Kasımpaşa ve Kadıköy gibi yerlerde tanzim satış noktaları açılmıştır. Dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, belediye tanzim satış işini ki kendisi BTS olarak rumuzlandırmıştı, çok ciddiye almıştır. 1953 yılı yaz mevsiminde konu ile ilgili açıklamasında meseleyi ele alış sebeplerini etraflıca izah etmiştir:⁶⁵⁴

“Ticaret serbesttir. Fakat hiçbir vakit vatandaşların menfaatlerine ve bilhassa rızıkına zarar verecek mahiyette bir serbestiye müsaade edilemez. Müstahsil (üretici), ‘mal para etmiyor’, müstehlik (tüketici), ‘ateş pahasına yıyorum’ diye şikâyet ediyor. Aynı cins mal dört dükkân ileride iki misli fiyata satılıyor. Bunları tanzim etmek zorundayız. Yıllardan beri devam eden ve bazen de düzelen bu halin esaslı bir şekilde tanzimine karar verdik ve işe başladık. Kıyamet koptu. Yalova’ya ve diğer istihlal (üretici) telgraflar çekilerek mal gönderilmemesi istendi, aynı zamanda manavların mal almalarına mani olunmağa kalkışıldı. Fakat söylediğim gibi bu vaziyet hüsrarla neticelendi. Aldığımız tedbirler sayesinde bütün bu hareketler akim kaldı. Birkaç madrabaz maksadına erişemedi. Tanzim satışları devam edecektir. Fena hareket edenler de cezalarını bulacaklardır. Cenabı Hak kerim kuluna daima yardımcıdır.”

Belediye tanzim satış tecrübeleri beraberinde akşam pazarları fikrini de olgunlaştırmıştır. Yetkililer, şehrin işten eve dönüş noktalarında akşam saat 16.00 ile 19.00 arasında akşam pazarları açmışlardır. İlk olarak Eminönü ve Fatih ilçelerinde uygulama yapılmıştır.⁶⁵⁵

Şehirde hızla yayılan belediye tanzim yerlerindeki meyve ve sebze satışlarına halkın yoğun ilgi göstermesi, İstanbul kabzımalarını telaşlandırmıştır. Durum ile ilgili

⁶⁵⁴ *Vatan*, 1 Temmuz 1957.

⁶⁵⁵ *Vatan*, 4 Temmuz 1957.

olarak kabzımallar kaygılarını dile getirmişler ve ürünlerdeki fiyat artışlarının kendilerinin dahil dışında geliştiğini belirtmişlerdir. Kabzımallar, meyve sebze ürünlerindeki fiyat artışlarından üretici olan çiftçi ile perakende satış yapan manavları suçlamışlardır. Vali, yukarıdaki açıklama metninde de ifade ettiği şekliyle sıkıntının ana sebebinin “madrabaz” diye tanımladığı kabzımallar da olduğuna inanmıştır. Dolayısı ile bu iki taraflı görüşmeden bir sonuç çıkmamıştır. Bilakis vali toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, tanzim işlerinin hükümet dahilyle de tekâmül ettirileceğini belirtmiştir.⁶⁵⁶

Belediye tanzim satış yerlerinde sonraki süreçte meyve ve sebzedden sonra odun, kömür, balık, nohut, fasulye, pirinç ve mercimek gibi halk ihtiyaçlarına karşılık gelen birçok mal ve ürün İstanbullulara sunulmuştur.⁶⁵⁷

Belediye tanzim satışları 1954 yılında da devam etmiştir. Tanzim satışlarına halkın rağbet göstermesi üzerine Laleli, Beşiktaş Köprü altı, Karaköy, Talimhane, Feriköy, Şehzadebaşı, Eyüp, Florya, Heybeliada, Büyükada ve Boğaz İskelelerinde de ilave satış noktaları açılmıştır.⁶⁵⁸

Tanzim satış yerlerinde 1955 yılında satılan ürünlere ve miktarlarına göre bu satışların İstanbullular için kıymetli olduğu anlaşılmıştır. Meyve ve sebze (2 100 000 kg), pirinç (emsaline göre % 30 ucuz – 68 425 kg), beyaz peynir (narh fiyatına göre 40 ila 100 kuruş daha ucuz – 48 000 kg), kaşar peyniri (narh fiyatına göre 40 ila 100 kuruş daha ucuz – 17 500 kg) , zeytinyağı (litresi 370 kuruştan – 20 000 kg), balık (emsaline göre % 20 ucuz – 65 608 kg) ve kurbanlık koyun (2000 adet) satılmıştır.⁶⁵⁹

3.2.9.4. Migros

İstanbul şehir yönetiminin belediye tanzim satış yerleri ile faydasını gördüğü perakendecilik sektörü, bir noktadan sonra ilgililer tarafından daha sistemli hale getirilmek istenmiştir. Bu minvalde şehir yönetimi, merkez yönetimle koordineli bir şekilde yurtdışındaki perakendecilik sektörünün tecrübelerini yakın izlemeye almıştır. İlgililer, şehrin belli noktalarına büyük mağaza kurma anlayışı olan Amerikan sistemi

⁶⁵⁶ *Son Posta*, 8 Temmuz 1953.

⁶⁵⁷ *Vatan*, 21 Kasım 1953; *Son Posta*, 25 Ocak 1959.

⁶⁵⁸ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 144.

⁶⁵⁹ *a.g.e.*, s. 149.

ile İsviçreli bir manavın kurduğu seyyar dükkân anlayışı olan Migros sistemini kıyaslamışlardır.⁶⁶⁰

Amerikan sistemi ile Migros sistemi arasındaki karşılaştırma sonucunda Migros sistemine karar verilmiştir. Bu bağlamda İsviçre’de bu teşkilatın müessisi olan Senatör Gottlieb Duttweiler, İstanbul’a davet edilmiştir. Duttweiler, Vali Gökay ile görüşükten sonra basın açıklamasında “Bu gibi teşekküller ekonomik bir organizasyon oldukları kadar aynı zamanda psikolojik bir teşekküldür” demiştir. İsviçreli girişimci bu ilk demecinde sözlerine devamla sahibi olduğu Migros teşkilatının ince bir pazarlamasını da yapmıştır: “İstanbul vali ve belediye reisinin bir psikolog oluşu bizim için, şehrinizde kuracağımız teşkilat bakımından büyük bir avantajdır.”⁶⁶¹

Duttweiler’in şehirdeki ve Ankara’daki temasları, İstanbul Sebze ve Meyvacılar Cemiyeti’ni kaygılandırmıştır. Cemiyet, Gökay’ı sık sık rahatsız ederek şehir halkının ucuz ürün temin etmesi için fedakârlık yapabileceklerini dillendirmişlerdir. Fakat yetkililer, teşkilatın şehirde kurulmasına muhalif olan ilgililere prim vermemiştir. Nitekim belediye iktisat müdürü Ferruh İlter, teşkilatı yerinde incelemek için İsviçre’ye gitmiştir. İlter, 4 haftalık tetkiklerini hararetle dönemin meraklı gazetecilerine anlatmıştır. İktisat müdürü, İsviçre’de 30 yıllık bir mazisi ve 295 bin üyesi bulunan Migros kooperatif teşkilatının, 831 çeşit ürünü pratik ve ekonomik usullerle randımanlı çalıştığını hayretle gördüğünü söylemiştir. İlter, son olarak Migros’un fahiş kar ve istismarcılıktan uzak kalarak ticari ahlakı da tesis ettiğini açıklamıştır.⁶⁶²

1954 yılının kış ortasında başlayan Migros görüşmeleri aynı yılın ilkbaharında netleşmiştir. Dönemin Ticaret Bakanı Prof. Fethi Çelikbaş ile Migros Teşkilatı Başkan Yardımcısı Hochstansser konuyu karşılıklı ele almışlardır. İkili, Ziraat Bankası’nın Karaköy Şubesi’nde yaptıkları bir dizi görüşme sonucunda ortaya bir sözleşme taslağı çıkarmışlardır.⁶⁶³

İstanbul halkı, 1954 tarihinin ilk günlerinden 1955 yılı sonbaharına kadar İsviçre merkezli bir perakende zincirinin kuruluş çalışmalarını büyük bir ilgi ve alaka ile takip etmişlerdir. İstanbullular, şehirdeki yerleşik toptan ve perakende esnafın, ürün

⁶⁶⁰ *Son Posta*, 28 Ağustos 1953.

⁶⁶¹ *Vatan*, 19 Ocak 1954.

⁶⁶² *Vatan*, 12 Mart 1954; *Vatan*, 21 Mart 1954.

⁶⁶³ *Vatan*, 26 Mart 1954; *Vatan*, 2 Nisan 1954.

temininden fiyatlara kadar birçok hususiyetinden şikâyetçi oldukları için Türk Migros'unun şehirde faaliyete geçmesini sabırsızlıkla beklemişlerdir.

Türk ve İsviçreli tarafların müzakereleri sonucunda iktisat ve ticaret vekâletince teşkilatın kuruluşu onaylanmıştır. Mi-gros Türk Ticaret Anonim Şirketi, “halkın gıda maddeleri ihtiyaçlarını ucuz olarak temin etmek maksadıyla gereken her türlü ticari, sınai ve mali muamele ve taahhütlere girişmek” üzere merkezi İstanbul olarak 15 Temmuz 1954 tarihinde kurulmuştur.⁶⁶⁴

Migros teşkilatı, şehirde ilk fiili satışlarını seyyar Migros kamyonları ile yapmıştır.⁶⁶⁵ Halk ilk günlerden itibaren Migros satışlarını heyecanla karşılamıştır. Onlarca Migros kamyonu, İstanbul'un semtlerini durak durak gezerek satışlarını gerçekleştirmiştir. Duttweiler, satışların başlamasından 7 ay sonra “Faaliyetimiz memnunluk vericidir. Migros henüz bir kuruş kar etmemiş, hatta teşkilatlanma dolayısıyla zararlara uğramıştır.” demiştir. Bu dönemde Migros'un en çok eleştiri aldığı kahve satışları ile ilgili eleştirilere (“belli bir miktar alış veriş mukabilinde bedava vermesi ” veya “belli üründen şu kadar alana şu kadar kahve şu fiyata” şeklinde kampanyalarla satışa sunması) verdiği cevap ilginç olmuştur. Migros idare meclisi üyesi Talha Altınbaşak, “Her kamyonu günde 750 paket kahve veriyoruz. Kahveyi eğer yalnız satarsak ilk istasyonda biter ve esas ihtiyaç sahiplerine değil, karaborsaya intikal eder” diye açıklama yapmıştır.⁶⁶⁶

Migros, şehirdeki ilk sabit satış noktasını seyyar satışlara başladıktan 2 yıl 2 ay sonra, 16 Aralık 1957 tarihinde oluşturmuştur. Beyoğlu Balıkpazarı'nda açılan ilk Migros Marketi'nde İstanbul halkı, ilk defa kendi kendine servis (self servis) satış usulü ile de tanışmıştır.⁶⁶⁷

İstanbul şehrinde 1 Ekim 1955 tarihinde 20 satış arabası ile hizmete başlayan Migros, 3 yıl içinde 60 satış arabasına ulaşmıştır. Bu seyyar satış kamyonlarına ilaveten 4 adet de sabit self-service mağaza açmıştır. Migros, Beyoğlu'ndan sonra Eminönü, Bakırköy ve Laleli Koska mağazalarını faaliyete geçirmiştir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 136.64..7, bkz. Ek 32.

⁶⁶⁵ *Vatan*, 1 Ekim 1955.

⁶⁶⁶ *Son Posta*, 23 Mart 1957.

⁶⁶⁷ *Son Posta*, 17 Aralık 1957.

⁶⁶⁸ *Son Posta*, 1 Ekim 1958, bkz. Ek 33.

Mi-gros Türk Ticaret Anonim Şirketi, 27 Mayıs askeri darbesinden önceki basın açıklamalarında zarar beyanlarını paylaşmıştır. Bu durum askeri darbe yönetimi tarafından ele alınmıştır. 24 ağustos 1960 tarihinde bakanlar kurulu kararı ile teşkilatın zarar ve kredi borçları faizsiz şekliyle yapılandırılmıştır. Şirket şehirde hizmet vermeye devam etmiştir.⁶⁶⁹

3.2.10. Şehre Özgü Meslek Grupları

İstanbul, şehir özellikleri itibariyle belli mesleklerin icra edildiği bir mekân olmuştur. Bu meslek grubundan iki tanesi, hamallar ve kapıcılar şehre özgü hususiyetler taşımışlardır. Bu meslek grupları ait oldukları sosyal yapıları, doğup büyüdüleri coğrafi alanlar, yaşam biçimleri, giyim ve kuşamları, kullandıkları şiveler ve toplumun arta kalanıyla geliştirdikleri ilişkiler bakımından şehir ekonomik ve sosyal yapısının zenginliğine katkıda bulunmuşlardır.

3.2.10.1. Hamallar

Hamallık, İstanbul şehrinde ticaretin tarihi kadar eski bir meslektir. Ticari ürünlerin geldiği iskelelerden şehir içlerindeki ara pazarlara kadar her yerde hamallar yer tutmuştur. Osmanlı döneminde genellikle bekâr kimseler bu işi yapmışlardır. Bekâr olmalarındaki tanım esasında İstanbul'da bekâr olarak iş yapmalarından kaynaklanmıştır. Hamalların ana amacı şehirde para yapıp köyüne götürmek olmuştur. Bundan dolayı evli olanlar da eşlerini köyde bırakıp gelmişlerdir. Hamallar meslek grubu olarak Osmanlı esnaf grupları içinde en kalabalıklardan birini teşkil etmiştir. Gürbüz, güçlü, sağlıklı ve çalışkan olan kimselerden olan hamallar aynı zamanda dürüstlükleriyle de meşhur olmuşlardır. Bu kalabalık esnaf grubu han odalarında, açık alanlarda, dükkân üstlerinde gecelemişlerdir. Mahalle içlerine alındığı nadir görülmüştür. Şehirde Mercan odaları, Mahmudpaşa Cebehane odaları, Süleymaniye

⁶⁶⁹ Resmi Gazete, 3 Eylül 1960.

Pertevpaşa ve Hilalci odaları, Atpazarı bekârhaneleri, Gedikpaşa bekârhanesi, Unkaparı Azaplar bekârhanesi gibi sahalar yoğun olarak barındıkları yerlerden olmuştur.⁶⁷⁰

Osmanlı döneminde at hamalı, arka hamalı ve sırik hamalı olarak iş gören hamallar arasında her dinden ve her milletten insan yer almıştır. Şehirdeki iş tutma mekânları ve barınma mekânları “memleketlilik” esasına dayanmıştır. Yani aynı iskelede Türk, Rum ve Ermeni beraber çalışmışlardır. Bu kimselerin ortak özelliği hepsi de Anadolu’nun aynı şehirden gelmiştir. Hamallar Anadolu’nun hemen hemen her yerinden gelmişlerdir. Fakat Sivas, Kayseri, Tokat, Çankırı, Niğde, Kastamonu, Erzincan, Erzurum, Malatya, Karahisari, Tosya, Arapkir, Divrik, Harput, Kemah, Eğin ön plana çıkmıştır.⁶⁷¹

İstanbul hamalları Osmanlı döneminden cumhuriyete lonca sistemi ile gelmiştir. 1924 yılında hamallar cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet, 1951 yılında ikiye ayrılmıştır: Yükçüleri Koruma ve Yardımlaşma Derneği ile Hamallar Derneği. 1954 yılında Hamallar Derneği tekrardan diğer dernekle birleşmiştir. Bu dönemde Tahtakale’de Hamal olarak görev yapan ve diğer hamallara da çavuşluk eden Hasan Çavuş’un anlatımına göre bir hamal hasta olduğu zaman Esnaf Hastanesi’ne yatırılıp hastanın masrafları bağlı buldukları dernek tarafından karşılanmıştır. Hasta hamal, hastalığının ilk haftasındaki evresinde tam hamal payı almıştır. Sonraki bir ayda bu yarıya düşürülmüştür. Hasta hamal yine iyileşmez ise dernek kendisine bir aylık pay ödemesi yaptıktan sonra meslek ile ilişkisini kesmiştir.⁶⁷² İstanbul hamallarının arasında günlerce kalan Mesut Özdemir, güçlü ve kuvvetli nice hamalın 10 ila 15 senelik mesaiden sonra verem, fitik, bel ağrıları ve baldır şişmeleri neticesinde hayatının sonlandığını belirtmiştir.⁶⁷³

1950’li yıllarda şehrin hamalları Konya, Sivas Suşehri, Malatya Adıyaman, Arapkir, Elazığ ve Hınıs bölgelerinden gelmiştir. Bu dönemdeki İstanbul hamalları Osmanlı dönemindeki İstanbul hamallarından yemek konusunda farklılık göstermiştir. Eski hamallar az yemekle iktifa ederken yakın dönemdeki hamallar çok yemek yiyerek işlerini sürdürmüşlerdir. Hamal Tahir Çavuş bu durumu “ (Hamal) Boğazına düşkün olacak. Midesi pek olacak.” diye ifade etmiştir. Tahir Çavuş, gazeteci Hasan Cengiz’e

⁶⁷⁰ Hüseyin Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı Şubat 2007, s. 3 – 5, 115 – 120, 136.

⁶⁷¹ *a.g.e.*, s. 3 – 5, 127 – 135.

⁶⁷² Mesut Özdemir, “Tanımadığımız İnsanlar Günlük Kazancımıza Ortaktı”, *Vatan*, 26 Ocak 1957.

⁶⁷³ Mesut Özdemir, “Ağır Yük Er Geç Hastalık Getirir”, *Vatan*, 28 Ocak 1957.

efsane Mancınık Şaban'ı da anlatmıştır. Hamal Mancınık Şaban, 500 kg. yükü sırtına vurdukları zaman bana mısın dememiştir. Zaman acı yüzünü O'na da göstermiş, röportaj sırasında Mancınık Şaban gece bekçiliğine düşmüştür.⁶⁷⁴

İstanbul belediye teşkilatına bağlı, 42 hamal bölüğü bu dönemde yer almıştır. Bu bölüklerde toplam 10 bin civarında iş erbabı istihdam edilmiştir. Bölükler 1 kâtip (yazıcı, kayıt tutan), 1 kâhya (idareci) ve 1 kesedar (para işleri, kazancın taksimatını yapan) marifeti ile yönetilmiştir.⁶⁷⁵ Bu bölükler şehrin Çarşıkapı, Çiçekpazarı, Gazcılar, Asmaaltı İpçileri, Yağ İskelesi, Tütün Gümrüğü, Odun Kapı, Araba Vapuru İskelesi, Ayankapı, Yağ Kapanı, Kereste, Hal, Meydancık ve Kürkçükapı gibi mıntıklarına serpilmiştir.⁶⁷⁶

Hamallar, yıllık olarak düzenledikleri kongrelerle sorunlarını tartıştıkları platformlar oluşturmuşlardır. Hamalların genel şikâyeti, ücret tarifelerin çok eskiden kaldığı, idarecilerin sektöre müdahil olmaları, adam kayırmacılığının yapılması ve dernek yönetiminin hesaplarının şeffaf olmaması, şeklinde olmuştur. Hamallar süreç içerisinde bu konularda pek mesafe alamamışlardır. Fakat 1954 yılındaki kongrede becayiş usulünü dernek tüzüğüne koydurmayı başarmışlardır. Becayiş usulüyle istirahat için köyüne giden herhangi bir hamal, yerine arkadaşını, kardeşini veya oğlunu çalıştırabilme hakkını kazanmıştır.⁶⁷⁷

1956 tarihindeki İstanbul Yükçüleri Koruma ve Yardımlaşma Derneği'nin Spor ve Sergi Sarayı'ndaki yıllık kongreleri tam bir mücadele toplantısı olmuştur. İki bin hamalın katıldığı kongrenin güvenliği 100'ü aşkın polis tarafından sağlanmıştır. Kongrede hamallar grubu ile kâhyalar grubu yetki kazanma savaşı vermişlerdir.⁶⁷⁸

Ertesi yılki kongrede hamallar arasındaki çatışma ayyuka çıkmıştır. Kongrede sunumlar ve sözlü tartışmalar sağlıklı bir şekilde yapılamamıştır. Yoğun güvenlik önlemleri altında seçimler yapılabilmıştır.⁶⁷⁹ Hamallar arasındaki mücadele dönem sonuna kadar devam etmiştir. 1960 yılındaki kongrede hamallar, her bir bölükteki resmi

⁶⁷⁴ Hasan Cengiz, "İstanbul'da Hamallar", *Vatan*, 12 Mayıs 1957.

⁶⁷⁵ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 147.

⁶⁷⁶ *Son Posta*, 24 Ekim 1952.

⁶⁷⁷ *Son Posta*, 20 Aralık 1954.

⁶⁷⁸ *Vatan*, 19 Mart 1956.

⁶⁷⁹ *Son Posta*, 25 Mart 1957.

görevli sayısını 9'dan 2'ye indirmeyi başarmışlardır. Böylece yıllardan beri üzerlerinde yük olan kâhya sultasını hafifletmişlerdir.⁶⁸⁰

Hamallar, sıradan ve sıradışı varlıkları ile İstanbul şehir hayatının eskimeyen izleri ve şehir kültürünün çeşnisi olmuşlardır. Bu dönemden farklı iki anekdotta, şehrin zaman kesitinde, hamallar yer almıştır. Birincisi, 1957 yılının Mart ayında vuku bulmuştur. Bu vakitte İstanbul'da etkin olan yıldız-karayel (halk tabiri ile çaylak fırtınası) fırtınası bir İstanbullu'yu Galata Rıhtımı'ndan denize düşürmüştür. Mağdur gencin yardımına iki hamal koşmuştur. Hamallar, ellerindeki iplerin uçlarını denize atmak suretiyle denizdeki genci kurtarmışlardır.⁶⁸¹

Bu hadiseden 2 ay sonra Sirkeci Antreposu'nda bir vinç kazası gerçekleşmiştir. Vinçleri, gemiden 20 çuvallık (her bir çuval 100 ila 120 kg arasında) bloklar halinde boşaltım işlemleri yapmışlardır. İş sürecinde bir vincin halatı kopmuş ve 20 çuvalın altında iki hamal ezilmiştir. Hamallardan Mehmet Savaş, oracıkta ölmüştür.⁶⁸²

Bu iki olay ve iki derin duygu: Umut ve dram. Şehir hamallarının öyküsünün değişmeyen iki olgusunu göstermiştir. Sonuçta söz konusu olan insan ve yükür. Yükün insan tarafından taşınmasıdır.

3.2.10.2. Kapıcılar

Kapıcılar, hamallara göre şehir için daha yeni bir meslek grubudur. Kapıcılık, şehirdeki modern yaşam algısının ve apartmanlaşmanın bir sonucu olarak var olmuştur. Kapıcılıktan önce, İstanbul'un geçmiş dönemlerinde vekilharç ve kâhyalar şehir hayatında yer almıştır. Bu kâhyalar ve vekilharçlar çalıştıkları konağın, köşkün iç ve dış işlerini görmüşlerdir. Bu bakımdan kişiye özel veya aileye özel bir çalışma sistemleri olmuştur. Bu meslek grupları, giden konaklar ve köşkler ile birlikte şehir hatırası içinde yerlerini almışlardır. Müstemilatlarıyla birlikte yıkılan ve şehirde yok edilen her bir köşkün yerine her bir konağın alanına zamanla apartmanlar, siteler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren şehirde gelişen yeni yaşam şekli ve

⁶⁸⁰ *Son Posta*, 29 Ağustos 1960.

⁶⁸¹ *Son Posta*, 28 Mart 1957.

⁶⁸² *Vatan*, 2 Haziran 1957.

yaşamların taşındığı apartmanlarla birlikte bir hizmet alanı olarak kapıcılık iş kolu gelişmiştir. Kapıcılık ve kapıcılar kişiye özel, aileye özel çalışma biçiminden apartmana veya birden fazla apartmana özel hizmet verme şekline dönüşmüştür. Bu dönemde apartman kapıcıları ile birlikte şehirde hatırı sayılır miktarda da han kapıcısı hizmet vermiştir.

1950’li yılların öncesinde kapıcılar şehrin yerlilerinden ve güngörmüş olanlarından temin edilmiştir. Bu vakıa, şehrin yoğun biçimde göç almasıyla değişmiştir. Gelişen ve değişen şehirde apartman sakinleri kapıcılık hizmetlerini, şehre yeni gelen gurbetçi ailelerden temin etmeye başlamıştır.

İstanbul kapıcıları, İstanbul Kapıcılar Derneği adı altında örgütlenmişlerdir. Bu dönemde mutat yıllık toplantılarla mesleki keyfiyetlerine düzen verip belli hakları kazanmaya çalışmışlardır. Taksim Kristal Gazinosu’nda yapılan toplantıya Talimhane, Ayaspaşa ve Cihangir’deki apartmanların kapıcıları yoğun olarak katılmışlardır. Kapıcılar, İstanbul’daki bütün kapıcıları birleştirebilirlerse ev sahiplerine karşı kendilerini koruyabileceklerini söylemişlerdir.⁶⁸³

1956 yılında bir araya gelen apartman ve han kapıcıları, İstanbul’daki 20 bin kapıcıya mesleki ve hukuki ehliyet kazandırılması üzerinde durmuşlardır. Söz konusu toplantıda bir üye “ Bizler, her bakımdan mal sahiplerinin keyiflerine bağlı bulunuyoruz. İstedikleri anda işimize son verebilirler.” demiştir. Üye devamla istikballerinin teminatı olmadığını belirtmiş ve sözlerini “İş kanununun şumulüne alınıp sigortadan istifade etmemiz gerekir.” diyerek noktalamıştır.⁶⁸⁴

Bu dönemdeki Kapıcılar Derneği kadar güçlü bir yapıya sahip Malatyalı kapıcıların kendi aralarında dayanışma teşkilatı oluşturmuşlardır. Malatyalı kapıcı Osman, “Malatyalı oldun mu korkma, Malatyalı bir kapıcı, bir haftadan fazla işsiz kalmaz. Dünyayı yıkar bir iş buluruz.” sözleriyle aralarındaki tesanüdü anlatmıştır. Malatyalı kapıcılar, mutat zamanlarda Taksim Parkı’nda buluşarak kapıcı piyasasındaki bilgilerini paylaşmışlardır: “Kim işinden ayrılmış?” “Nerede boş kapıcılık var?” soruların cevapları bu parkta verilmiştir. Malatyalılar, sessiz ve gürültüsüz hallerine sır

⁶⁸³ *Vatan*, 2 Ağustos 1953.

⁶⁸⁴ *Vatan*, 26 Nisan 1956.

saklama hususiyetlerini de ekledikleri için apartman sakinleri tarafından tercih edilmiştir. Bunlardan arta kalan kapıcılıkları Sivashılar ve Elazığlılar doldurmuştur.⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ *Vatan*, 9 Mayıs 1957.

4. BÖLÜM

İSTANBUL'DA ULAŞIM, SAĞLIK VE ASAYİŞ

İstanbuluların gündelik hayatında ulaşım, sağlık ve asayiş alanları önemli yer tutmuştur. Söz konusu alanlardaki yatırımlar ve hizmetler şehirdeki yaşam kalitesinin ana belirleyicileri olmuştur. Dönem itibari ile bu hizmet alanlarında bir dizi iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Fakat şehrin büyüyen yapısı içinde üretilenler çözümler yetersiz kalmıştır.

4.1. ULAŞIM: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER

İstanbul için ulaşım, şehrin özellikleri itibari ile önemli bir konu olmuştur. Şehrin dağınık coğrafi yapısı ve engebeli topografik özellikleri, ulaşımın ana belirleyici unsurlarını teşkil etmiştir. İki kıta ve buna ilaveten adalar üzerine serpilmiş yaşam alanını bir merkezde toplamak aşılması güç bir sorun teşkil etmiştir. Şehir bütünlüğünü sağlamak ve merkez ile çevre etkileşimini sürekli kılmak için zaman içinde farklı çözümler üretilmiştir. Bu çözümlerin temelini şehrin köprü ve yollarla bir ulaşım ağına sahip olmasını sağlamak oluşturmuştur. Bu ulaşım ağlarının aktif bir şekilde kullanmak adına atlı arabalardan dolmuşlara, tramvaylardan otobüslere ve sandallardan vapurlara çeşitli nakil vasıtaları dönemsel ve sürekli olarak hizmete sunulmuştur.

4.1.1. İstimlâk Sorunu

1950 – 1960 döneminde şehir içi ulaşım alanında yatırım yapmak isteyen dönemin iktidarı ve şehir yönetimi, ulaşım mesai işlerinde en evvel karşılıklarına şehirdeki istimlâk sorunu çıkmıştır. Yeni dönemde İstanbul'da artan motorlu taşıt sayısının şehir içi seyrüseferini karşılamak için yeni yollar projelendirilmiştir. Bu noktada şehrin meskûn yapısı geniş cadde, sokak ve meydanlardan oluşmadığından dolayı, bu durum

beraberinde bir dizi girişimi getirmiştir. Bu bir dizi girişim istimlâk olarak karşımıza çıkmıştır. Yani Şehir iinin trafik akışı için gerekli görülen geniş cadde, geniş sokak ve büyük meydan oluşturulmasına engel teşkil eden özel veya kamu mülkiyetindeki yapı ve arsaların söz konusu amaç için kamulaştırılmıştır. Bu bağlamda Şehirdeki birçok tarihi eser, han, hamam, medrese, cami ve türbe istimlâk edilip yıkılmıştır. Aynı Şekilde Şehrin sivil mimarisinden dükkân veya ikametgâh olarak kullanılan birçok yapı ortadan kaldırılmıştır. İstimlâk sorunu, bütün bu işlerin planlanmasından projelendirilmesine, mülk sahipleri ile ilişkilerden yıkım işlemlerine, bunların gerekliliklerinin kritiğinden işin aşamalarındaki usul ve usulsüzlüklere ve kıymet kaybına uğrayan Şehirden mağdur olan insanlara kadar geniş bir çerçeveyi içine almıştır.

İstimlâk işleri beraberinde mülkiyet hakkı meselesini de gündeme getirmiştir. Dönem itibari ile ülkede geçerli olan anayasanın bazı maddeleri ile vatandaşların mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır. Söz konusu anayasanın 70. Maddesinde “mülkiyet ve tasarruf hakkı Türklerin tabii haklarındanır” denilmıştir. 74. Madde de “Umumi menfaatler için, lüzumu, usulüne göre anlaşılmadıa ve mahsus kanunları mucibince değer pahası verilmedikçe hiçbir kimsenin mlk istimlâk edilemez” hükmü beyan edilmiş ve bu suretle istimlâk işlerinin mahiyeti, Şekli, usulü erevelendirilmiştir.⁶⁸⁶

DP iktidarı döneminde İstanbul’daki istimlâk işleri 1956 yılına kadar 3710 sayılı Belediye İstimlâk Kanunu hükümlerine göre yapılmıştır.⁶⁸⁷ 9 Ekim 1956 yılından sonra da 8 Eylül 1956 günlü ve 6830 sayılı İstimlâk Kanunu hükümleri geçerli olmuştur.⁶⁸⁸

Bu dönemde İstanbul Şehrindeki istimlâkler daha çok 1956 yılından sonra yapılmıştır. Yeni kanunun hükümlerine göre istimlâk ile ilgili hususiyetler Şunlardır:⁶⁸⁹

- Bir gayrimenkulün istimlâki içi, umumi menfaatin bulunması Őarttır.
- İstimlâk değeri yeminli komisyon marifeti ile tespit edilir. Tespit edilen değer pahası peşin verilerek istimlâk yapılır.
- Mülk sahibi yeminli komisyonun takdir ettiği bedeli kabul etmez ise, konuyu asliye mahkemesine taşıyabilir.

⁶⁸⁶ Orhan Sami Güvenç, “İstimlak Ve Mülkiyet Hakkı”, *Vatan*, 5 Ağustos 1959.

⁶⁸⁷ *Vatan*, 14 Nisan 1956.

⁶⁸⁸ Mustafa E. Elöve, “Yeni İstimlak Kanunu”, *Vatan*, 26 Eylül 1959.

⁶⁸⁹ Orhan Sami Güvenç, “İstimlak Ve Mülkiyet Hakkı”, *Vatan*, 5 Ağustos 1959.

- Mahkeme davaya bakar, bilirkişi raporu doğrultusunda hüküm verir.
- Belediye mahkeme kararı beklemeden söz konusu gayrimenkule el koyar veya yıktırırsa, mal emniyetine açıkça tecavüz etmiş olur. Bunu yaptıranlar ve yapanlar hukuki ve cezai yönlerden suçlu düşerler.

Yürürlüğe giren istimlâk kanunu, 18 aylık bir uygulama sürecinden sonra Vatan Gazetesi'nin düzenlediği açık oturumda tartışılmıştır.⁶⁹⁰ Toplantıda söz alan DP İstanbul eski il başkanı Av. Esat Çağa, kanunun uygulanmadığını belirtmiştir. Çağa, kanunda yer alan yazılı ihbar müddetlerine, bedelin peşin ödenmesi şartına ve değer pahasının biçilmesine uyulmadığını açıklamıştır. Av. Esat Çağa devam ederek, fiili el koyma ve bedelin peşin ödenmemesi, keza değer pahasının verilmemesi, tahliyelerdeki usulsüzlüklerin anayasa ve istimlâk kanununa aykırı olduğunu izah etmiştir. Doç. Dr. Av. İsmet Giritli de kanunun asıl gayesi olan suiistimalleri önleyemediğini söylemiştir. Bunun giderilmesi için değerlerin komisyon tarafından değil de başka ülkelerde olduğu gibi vergi matrahı üzerinden yapılmasının şart olduğunu vurgulamıştır. Giritli, kanunun vazettiği “umumi menfaat kararının” gözetilmediğini belirttikten sonra kanunda ayrıca “kanuna aykırı hareket edecek” idare adamları için açık müeyyidelerin olmamasının eksikliğine dikkat çekmiştir. Av. Talha Altınbaşak, her vatandaşın gayrimenkul mülkünde dava açma hakkının olmasına rağmen, mülk sahipleri ısrarla tek ve aynı mahkemeye yönlendirilmesini eleştirilmiştir. Altınbaşak ayrıca mahkemenin sürekli aynı kişileri bilirkişi seçmesinin haksızlığını dillendirmiş ve mülk sahiplerinin bilirkişi önerme hakkının bulunduğunu belirtmiştir. Av. İsmail Arar, vatandaşın kanunsuzluklar karşındaki çaresizliğine değinmiştir. Arar, istimlâklerin polis marifetiyle vatandaşın ürkütecek şekilde yapıldığını söylemiştir. Bu durumda da vatandaşın devlet karşısında ezildiğini belirtmiştir. Av. Adil Aşçıoğlu, vatandaşın hak arama geleneğinin oluşmadığı izah etmiştir. Ayrıca insanların mahkeme davalarının uzun sürmesinden çekindiğini için hakkının peşine düşmediğini paylaşmıştır.

İstanbul'un istimlâk meselesi mülk sahiplerine ve şehirlilere verdiği huzursuzluktan sonra istimlâk işlerini yaptıran ve yapanlara da sıkıntı olmuştur. DP yetkilileri, askeri yönetim döneminde istimlâk işlerini konu alan davaların sanıkları olmuştur.

⁶⁹⁰ Vatan, 4 Mayıs 1958.

İstimlâk davası, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Yassıada'da kurulan darbe mahkemesinde ele alınmıştır. Dava ile ilgili Başbakan Adnan Menderes, İstanbul Valileri ve Belediye Başkanları Kemal Hadımlı, Mümtaz Tarhan, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün, Başbakanlık Müsteşarı Dilâver Argun (İstanbul'da başbakanın işlerini takip ile vazifeli ve birinci derecede imar işlerinden sorumludur.) ve diğer ilgili zevat sanık olarak yargılanmıştır.

Dava sonucunda, Adnan Menderes'e idam cezası, Kemal Aygün'e ağır müebbet hapis cezası, Dilâver Argun'a 15 yıl ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden men cezası; Kemal Hadımlı, Mümtaz Tarhan, Ethem Yetkiner'e ise beraat kararı verilmiştir.⁶⁹¹

4.1.1.1. İstimlâk Alanları ve Menderes'in İstimlâk İşlerine Kattığı İvme

İstimlâk, şehir için planlanan ve uygulanacak projeler önünde engel teşkil eden arsa ve yapıların kamulaştırılmasıdır. Belli bir bedel karşılığında yapılan kamulaştırmalar sonucunda, yapılmak istenen projeler uygulamaya konulabilmiştir. İstanbul için bu istimlâk meselesi tarih içinde var olagelen bir konu olmuştur. Tarihi sur içinde meskûn olan şehrin içinde her ne kadar bostanlar ve yangın alanları büyük yer tutuyor olsa bile görsel mekânların yeniden tanzim edilmesi söz konusu olmuştur. Bu çerçevede forumlar, meydanlar, ana cadde üstleri ve belli tepe sırtları yeni yapımların mahalli olmuştur. Bu sebeptendir ki bu mıntikalarda yer yer ve zaman zaman istimlâkler (müsadereler de dâhildir) yapılmış ve akabinde boşalan alanlara yeni inşalar projelendirilmiştir.

1950 – 1960 döneminde şehir istimlâkler ve buna bağlı yıkımlar bakımından tarihinin en kapsamlı ve hızlı değişimlerinden birini yaşamıştır. Bu dönemdeki istimlâk planları blok halinde ele alınmamıştır. Süreç biraz plan, biraz plan sonrası fiili gereklilik, biraz alandaki keyfi kararlılık ve en son olarak masa başı çizimleri / kararları muvacehesinde gelişmiştir.

⁶⁹¹ Emine Gürsoy Naskali, (hızl.), *Yassıada Zabıtları IX İstimlâk Davası*, Kitabevi, İstanbul 2012, s. IX.

1953 yılında belediye bünyesinde şehrin istimlâk alanları ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. 1950 yılından bu yıla kadarki süreçte şehirde henüz 46 adeti adalet sarayına yer açmak için olmak toplam 250'ye yakın istimlâk yapılmıştır. Belediyenin seyrüseferin rahatlatılması için “salahiyetli ilim ve fen adamlarına” hazırlattığı istimlâk planlaması şu şekildedir:⁶⁹²

- Eminönü – Sirkeci arasındaki mâniaların kaldırılarak bu mıntıkadaki seyrüseferin rahatlatılması,
- Eminönü’nde asgari 100 otomobil alabilecek büyük bir otopark inşası,
- Bayezid Meydanı ile Simkeş Hanı’nın etrafının düzeltilmesi,
- Aksaray – Topkapı arasındaki caddenin tanzimi,
- Tepebaşı – Taksim arasında seyrüseferin gidiş ve geliş yollarının tespit edilen kısımlarının genişletilmesi,
- Karaköy Meydanı’ndaki seyrüseferi bozan mâniaların kaldırılması,
- Eyüp’teki Çarşı Meydanı’nın tanzimi,
- Emirgan, İstinye ve Yeniköy’de seyrüsefere mâni olan çıkıntıların tanzimi,
- Üsküdar ile Beykoz arasındaki seyrüsefere mani olan bütün noktaların ıslahı,
- Kadıköy – Moda arasındaki tramvay yolunun düzeltilmesi.

Belediyenin çok önemli kararlar olarak kamuoyuna lanse ettiği bu 5 yıllık planlaması, şehir meclisine ve bilahare de hükümete sunulmuştur. Plan çerçevesinde öngörülen sahalara ileriki zaman içinde istimlâk işlerinin bir bakıma çekirdeği olmuştur. Merkezi hükümet ve Menderes’in İstanbul’un istimlâk işlerine vaziyet etmesi ile birlikte belediyenin uzun yıllara yaydığı bu mühim değişim planları çok vasat kalmıştır. Meydanından caddesine, caddesinden sokağına şehrin bütün eski haline el atılmıştır. Menderes’in 1954 yılında Yeşilköy’deki basın toplantısındaki “Ortaçağa mahsus sefalet ve iptidailiği ebedi surette geride bırakacağız.” ve “Garp tipinde en ileri memleketlerin arasında yer almak üzereyiz.” sözleri İstanbul’un geçireceği değişimin ilanı olmuştur.⁶⁹³

Menderes, 1956 yılında İstanbul’daki basın toplantısının gündemini şehre ayırmıştır. Başbakan, sohbetinin imar konusu kısmına “Dünle bugün arasında büyük

⁶⁹² *Son Posta*, 25 Mayıs 1953.

⁶⁹³ *Vatan*, 4 Ağustos 1954.

farklar vardır. Devletin yapıcı kuvveti iki misline çıkmıştır. Bu itibarla dün yapılamayan işleri bugün düşünecek ve yapacak mevkiyiz” sözleri ile başlamıştır. Konuşmasının satır aralarında İstanbul’un imar işlerinin amacına, şekline ve kaygılara dair izahatlar vermiştir.⁶⁹⁴

“İstanbul’un imar davası şu gayeleri tatmin maksadıyla ele alınmıştır. Trafik, estetik, rahatlık, güzelleştirme, türkün bedii zevklerinin tezahürü, turistlere ve bütün dünyaya hakkımızda güzel fikirler verilmesi... İstanbul memlekete çok şeyler veriyor. Buna karşılık memleketten yardım beklemek hakkıdır. Doktorluk, üniversite, basın için İstanbul bir merkezdir.

Bir arkadaşımız sordu: ‘İstanbul’daki imar faaliyeti hızlanacak mı?’ Bu hareket yeni başlıyor. Elbette hızlanacak, genişleyecektir. Halk ve matbuat bunu benimsedikçe tereddütsüzce yeni hareketlere geçilecektir. (...)

İmardan dolayı mal ve mülk sahipleri endişeye düşmüşlerdir. İtidal ve insafla muamele göreceklere emin olabilirler. Biz istiyoruz ki kimse zarara uğramasın. İstimlâk yoluyla maldan mahrum kalmak vatandaşlara cazip gelmez. Fakat biz öyle yollardan yürüyeceğiz ki vatandaşlar istimlâk hareketlerini seve seve karşılayacaklar ve bunu benimseyeceklerdir. (...)

İkinci bir nokta şudur: İstanbul tarihi bir şehirdir. Hususiyetleri vardır. Böyle bir süratle imar hareketinde bunların zedelenmesi ihtimali vatandaşları düşündürebilir. Hâlbuki emelimiz, kıymetleri zedelemek değildir değil, toz içindeki harabeleri temizlemek, gidilmez yerlerdeki eserleri vitrine koyar gibi meydana çıkarmak, turistik kıymetleri belirtmektir. İstanbul bu bakımdan hiçbir şey kaybetmeyecek, mevcut her şey bir kat daha değerlenecektir. Eski bir eser yolumuzun üzerine bir engel diye çıkarsa, hail halinden kurtarılması için her şey yapılacaktır. Üsküdar’daki çeşme buna bir misaldir. Basık hale düşmüştü. Söktük, çıkarttık, yükselttik. Aynı yerde yeniden kuruldu, yere batmış halinden kurtuldu. (...)

İstanbul, 1900 model bir şehir olarak kurulmuştur. Her şey 600 000 nüfusa göre ayarlanmıştır. Hâlbuki bugün bir buçuk küsur milyon nüfusu vardır. Trafik ihtiyaçlarını ona göre ayarlamak bir zarurettir.”

Menderes, 1956 yılının sonbaharından 1960 yılının ilkbaharına kadar şehrin imar – istimlâk işleri ile yakından ilgilenmiştir. Bu süreçte sık sık da eleştirilere maruz kalmıştır. Her eleştiri sonrasında, Başbakan Menderes, imar hareketlerine yaklaşımını yeniden anlamlandırıp taze heveslerle işe koyulmuştur. 1957 Şubat ayındaki eleştirilere

⁶⁹⁴ *Vatan*, 24 Eylül 1956.

yaklaşımı belirttiğimiz bu keyfiyetin tipik bir örneği olmuştur.⁶⁹⁵ Menderes, bu eleştirilere “İstanbul dünyanın dürdanesidir, Türkiye’ye milyonlar getirecek bir hazinedir.” demiştir. Şehirdeki ağaçların kesilmesine “İki bin ağaç kesiliyor dediler. Evet, buna mukabil 20 bin 200 bin ağaç dikmekteyiz.” karşılığını vermiştir. Menderes, açılan ve genişletilen yeni cadde ve sokaklarla ilgili söylentileri “İstanbul’un durumunu tetkik ettirdim. Şehir kuruldu kurulalı daha 7 000 sokağa belediye arabası veya çöp kamyonu girmemiş. (...) Dünyanın incisi olan bu memleketi böyle mi bırakmamızı istiyorlardı. İstanbulu bir defa daha fethediyoruz.” açıklaması ile izah etmiştir.

İstanbul’un imar işlerini, şehrin Türkler tarafından alınışına atıfla “fetih” kavramı ile açıklayan Menderes’e şehir meclisi bir unvan ve bir paye verme ihtiyacı hissetmiştir. Şehir meclisinin 1 Haziran 1957 tarihindeki oturumunda, meclis üyesi Hayri Erdoğan, birçok arkadaşının da imzasını taşıyan bir takriri meclis başkanlığına sunmuştur.⁶⁹⁶ Takrir, başbakanın şehir imar işlerine katkısından sitayişle bahsederek “Kıymetli müşidimiz Sayın Adnan Menderes’e meclisimizin bir şükran ifadesi olarak İstanbul şehri fahri belediye reisliği unvanının tevcihini ve kendisine bir hatıra olmak üzere şehir armasını havi bir plak verilmesini arz ve teklif ederiz.” cümleleriyle bitirilmiştir.

Menderes, fahri belediye reisliği aldığı Haziran ilk haftasında Karşı’dan İstanbul’a gelmiştir. Haziran, Temmuz ve Ağustos süresince kahir ekseriyette şehirde kalmıştır. Temmuz başında Gökay’ın 3 aylık izne çıkması ile birlikte Başbakan, pazarları da dâhil vilayette çalışmaya başlamıştır.⁶⁹⁷ Bu süreçte, Menderes, vilayetten ara ara çıkıp imar işlerini tetkik etmiştir.⁶⁹⁸

Başbakan Adnan Menderes, 1958 yılı başlarında TIME Dergisi’ne kapak olmuştur. Dergi, başbakanın farklı yönlerini ele alırken metin içi bir başlığı da “İmarcı Adnan” olarak adlandırmıştır. Yazının içeriğinde fotoğraflarla şehirdeki değişime dikkat çekilmiş ve İstanbul’un bu yeni halinin turistler tarafından merak edildiği belirtilmiştir.⁶⁹⁹

İstanbul’un Gökay’dan sonra yeni valisi ve belediye başkanı olan Mümtaz Tarhan, Menderes’e verilen fahri belediye başkanlığı unvanını bir tören düzenleyerek

⁶⁹⁵ *Son Posta*, 27 Şubat 1957.

⁶⁹⁶ *Son Posta*, 2 Haziran 1957.

⁶⁹⁷ *Vatan*, 16 Haziran 1957.

⁶⁹⁸ *Son Posta*, 3 Temmuz 1957.

⁶⁹⁹ *Vatan*, 31 Ocak 1957.

20 Mart 1958 tarihinde tevcih etmiştir.⁷⁰⁰ Başbakan, verilen bu unvanla gururlandığını belirtmiştir. Menderes, teşekkür konuşmasında imar hareketlerinin kazanımlarına değinmiş ve sözlerini “Mazinin hasreti çekilecek nesi var? Eski Aksaray yolunu mu istiyorsunuz?” cümleleri ile bitirmiştir. Başbakan, 1958 ve 1959 yıllarında da imar işlerini yakinen takip etmiştir. 17 Eylül 1958 yılında şehirdeki yeni yatırımların açılışında yaptığı hitabede “Yepyeni bir vatanı inşa için kıyam halindeyiz.” diyerek İstanbul’un yeni halinin kendisine verdiği heyecanı yansıtmıştır.⁷⁰¹

Başbakan Adnan Menderes, iktidarı döneminde şehre son gelişlerinden birini 1960 yılının mart ayında gerçekleştirmiştir. İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, başbakanın onuruna Karaköy Liman Lokantası’nda bir akşam yemeği tertip etmiştir. Liman Lokantası’na teşrif eden misafirlerin huzurunda belediye başkanı, Menderes’e belediye meclisinin “imarın liderine” verdiği altın malayı takdim etmiştir. Menderes, mütehassıs olmuş. Başbakan, şehrin imarının yalnız İstanbul ve Türkiye’de değil bütün bir dünyada derin bir alaka ve dikkatle takip olunduğunu belirtmiştir.⁷⁰²

Bütün dünyanın ilgisini çeken şehrin imar hareketlerindeki istimlâk alanlarındaki ev, apartman, dükkân ve arsa miktarları (Tablo 26) özellikle 1956 yılından itibaren büyük rakamlara ulaşmıştır. Bu dönemde şehirdeki istimlâk faaliyetleri belediye, nafia müdürlüğü ve karayolları müdürlüğü marifeti ile yapılmıştır. Dönemin başlangıcında 1949 yılından itibaren en büyük istimlâkler (46 adet yapı ve 12 adet arsa istimlâk edilmiştir.) Sultanahmet Adliye Sarayı’nın inşaat sahasında yapılmıştır. İstimlâklerin artışında kırılma noktası olan 1956 yılında 987 adet yapı ve 295 adet arsa istimlâk edilmiştir. Bu dönemde en fazla istimlâk 1957 yılında yapılmıştır. Söz konusu yıl içinde 896 adeti ev, 182 adeti apartman ve 939 adeti dükkân olmak üzere toplam 2 417 adet yapı yıkılmıştır.

⁷⁰⁰ *Son Posta*, 21 Mart 1958.

⁷⁰¹ *Son Posta*, 18 Eylül 1958.

⁷⁰² *Son Posta*, 14 Mart 1960.

Tablo 26**İstanbul şehrinde belediye diğer kurumlar tarafından yapılan istimlâkler sayısı ve istimlâklerin toplam bedelleri.**

Sıra No	Yıllar	İstimlâk Yapan Kurum	Binalar Sayısı					Arsa	İstimlâk Bedeli (Lira)
			Ev	Apartman	Dükkân	Diğer Bina	Toplam		
1	1948 1954	Adalet Sarayı İnşası İçin	-	-	-	-	46	12	2 647 934
2	1950	Belediye	-	-	-	-	36	16	1 274 747
3	1951	Belediye	-	-	-	-	104	37	1 050 000
4	1952	Belediye	-	-	-	-	50	25	1 350 000
5	1953	Belediye	-	-	-	-	68	33	6 537 609
6	1954	Belediye	-	-	-	-	187	35	4 520 078
7	1955	Belediye	52	-	61	10	123	35	17 500 000
		Nafia Müdürlüğü	1	-	-	-	1	14	410 419
8	1956	Belediye	446	62	226	59	793	217	63 835 123
		Nafia Müdürlüğü	156	12	16	8	192	55	13 122 766
		Karayolları Müd.	2	-	-	-	2	23	511 553
9	1957	Belediye	896	182	939	139	2 156	1 014	181 446 611
		Nafia Müdürlüğü	151	11	16	6	184	73	12 048 399
		Karayolları Müd.	54	-	-	23	77	-	989 106
10	1958	Belediye	453	58	641	123	1 275	334	95 128 850
		Nafia Müdürlüğü	36	5	43	-	84	27	3 087 179
		Karayolları Müd.	18	-	-	-	18	8	384 564
11	1959	Belediye	151	12	144	28	335	465	29 495 044
		Nafia Müdürlüğü	3	-	-	-	3	5	997 060
		Karayolları Müd.	7	-	-	-	7	8	741 425

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 138; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 136.

4.1.1.2. İstimlâk Bütçesi ve İstimlâkzedeler

İstimlâk kaynaklı mağduriyetler şehirde had safhada olmuştur. İstimlâk hadisesi şehir için yeni bir kavram değildir. Bu şehir, kuruluşundan itibaren sürekli bir yıkım ve yapım döngüsünün mekânı olmuştur. Fakat tarihsel süreçte konunun mülk sahipleri açısından hassasiyeti zaman zaman iyi gözetilmiştir. Nitekim Pertev Nihal Sultan, Aksaray’da Valde Camii’ni yaptırmaya niyet edince, eserin bina edileceği alan istimplâk edilmiştir. İstimlâk karşılığı olarak mülk bedelleri sahiplerine tevdi edilirken helallik de istenmiştir. 1950’lerde, söz konusu mülk sahiplerinin torunları, mülklerin atalarından alınırken gönüllerinin nasıl hoş edildiğini anlatmışlardır.⁷⁰³

Tarihte böyle güzel örnekler var iken 1950 – 1960 arasındaki istimplâk işlerinde bu pek hatırlanmamıştır. İstimlâk işlerinin keyfiyetini bu dönemde halkın ağzına pelesenk olan “istimplâkzede” kavramı anlatmıştır. Tipik bir grup dükkân sahibi istimplâkzede, çareyi sandal üstünde meyve ve satmakta aramışlardır.⁷⁰⁴ İstimlâkzedelik, istimplâk kararının gerekliliği süreci ile başlamıştır. Çünkü istimplâk bütçesi oluşturulmadığı gibi çoğu zaman istimplâk planlaması yapılmadan yıkım işlerine girilmiştir. Yıkım kararı verildikten sonra meskûn ailelerin taşınma müddetlerinin kısıtlılığı ve nereye taşınacaklarını bilmemeleri sorunun ikinci önemli mağduriyetini oluşturmuştur. İstimlâk işlerindeki üçüncü ve en önemlisi ise hak sahipleri taahhüt edilen vakitte ödemelerini alamamışlardır. İstimlâk mağduriyetlerinin tuzu biberi ise İstanbullular sahip oldukları mülkü değerinde verememişlerdir. İstimlâk alanlarındaki arsa ve yapılara biçilen değerler, dönem piyasası içinde oldukça düşük kalmıştır. Şehirli, zaman zaman ve yer yer ellerindeki arsa ve yapıları yok pahasına ellerinden çıkarmışlardır. Bu meselenin bir başka boyutu ise istimplâk alanları zaman zaman vurguncuların eline düşmüştür.

Başbakan Adnan Menderes, imar ve istimplâk işlerini anlattığı 1956 yılındaki basın toplantısında gazetecilere “imar hamlelerinin ve büyük istimplâklerin bedelini nereden bulacaksınız?” sorusunun cevabına şöyle vermiştir:⁷⁰⁵

⁷⁰³ Orhan Sami Güvenç, “İstimlak Ve Mülkiyet Hakkı”, *Vatan*, 5 Ağustos 1959.

⁷⁰⁴ *Vatan*, 31 Temmuz 1958, bkz. Ek 35.

⁷⁰⁵ *Vatan*, 24 Eylül 1956.

“Belediyenin pek çok arsaları vardır. Bunlar şehrin menfaatine olarak paraya çevrilecektir. (...) İstanbul’da illi emlak geniştir. Kısmen şunun bunun elindedir.

Sonra İstanbul’un imarında şehir içindeki askeri binalar ve arsalar yüzlerce milyon liralık bir kaynak teşkil edebilecektir. (...) İstanbul’da askeri kıtaların sulh zamanında zaten şehrin ortasında kalmaması lazımdır. Bu hal, zabıt ve rabıt bakımından da şehrin gelişmesi bakımından da mahzurludur.

Bir komisyon askeri binalar ve arsalarla beraber hazineye ait binaları da tetkik edecektir. Mesela şehrin ortasında bir noktada yüz metre uzunluğunda cepheli bir askeri fırın görürsünüz. Bu bir kıymet israfıdır.”

Başbakanın öngördüğü arsa satışlarından kaynak oluşturup imar ve istimlâk bütçesini finanse etmek düşüncesi sonraki yıllarda gerçekleşmemiştir. Belediye istimlâk bütçesini ilk önceleri genel bütçe içinde değerlendirmeye çalışmıştır. Fakat genel bütçe içinde oluşturulan kalemler kifayetsiz kalınca belediye çeşitli gelir yolları aramaya başlamıştır. Belediye ilk önce açılan yeni yollarla birlikte emlak kıymeti artan mülkün sahiplerine şerefiye vergisi çıkarmıştır. Bu keyfiyet itirazları ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu sebepten tatbikatı pek mümkün olmamıştır. İkinci çözüm olarak belediye elindeki kıymetli gayrimenkulleri satışa çıkarmıştır. Bütün bu teşebbüslere rağmen 1957 yılı sonuna doğru 100 milyon lirayı aşkın istimlâk ödemesi birikmiştir. Yeni vali olan Mümtaz Tarhan, istimlâk borçlarına gelir amacıyla Taksim Belediye Gazinosu’nu Vakıflar İdaresi’ne satmıştır.⁷⁰⁶ 1958 yılının başında belediye hükümetten 25 milyonluk bir tahsisat almayı da başarmıştır.⁷⁰⁷ Bu şekilde borçların yaklaşık 1/3’ü karşılanırken bir taraftan da yıkıntı yerlerindeki molozların yığılması sorun olmaya başlamıştır. Bunların taşınması için ayrı bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. Fakat bunun için bütçe olsa bile yeterli miktarda nakil vasıtası sağlanamamıştır.⁷⁰⁸

İstanbul halkının istimlâk alacaklarını maliyeci olduğunu vurgulayarak kaynak oluşturup ödeyeceğini belirten Mümtaz Tarhan, sözünü yerine getiremeden valilik ve belediye başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Yerine gelen Ethem Yetkiner, ilk iş

⁷⁰⁶ *Vatan*, 11 Aralık 1957.

⁷⁰⁷ *Son Posta*, 5 Şubat 1958.

⁷⁰⁸ *Vatan*, 20 Nisan 1958.

olarak İller Bankası'ndan borçlanma yoluna gitmiştir. Yetkiner, göreve geldiği ilk ay içinde 70 milyon lira borçlanma gerçekleştirmiştir.⁷⁰⁹

Belediye, bu dönemde binalarını ve arsalarını satmasına, borçlanmasına, tahvil çıkarmasına⁷¹⁰ ve ilave vergiler koyma çabasına rağmen bir türlü istimlâk borçlarını kısır döngüsünden çıkamamıştır. Başbakanın, konuştuğu tarih olan 1956 sonbaharından 1958 sonbaharına gelinen 2 yıllık süreçte istimlâk finansı iyi yönetilememiştir. 1958 yılının sonbaharından 1960 yılının ilkbahar başlangıcına kadar şehrin bu gerçekliği (Belediye iflas etti gibi düşünceler serbestçe serdedilmiş ve buna mukabil bütün bu eleştiriler içerikli olarak yöneticiler tarafından cevaplandırılmamıştır.) hem muhalif il parti idarecilerinin hem de TBMM'nde muhalif milletvekillerinin biricik eleştiri malzemesi olmuştur. Nihayet belediyenin yoğun çabaları neticesinde hükümet belediye için 1960 yılının şubat ayında istimlâk borçlarını ödemek üzere 50 milyonluk kaynağı onaylamıştır.⁷¹¹

Askeri darbeden sonra da ödenmeyen istimlâk borçları şehir yönetiminin en önemli sorunu olmaya devam etmiştir. Yıl biterken yetkililer, borçların ödemesinin geciktiğini kabullenmişlerdir. Borçların en kısa zamanda ödeneceğini de vaat etmişlerdir.⁷¹²

4.1.2. Ulaşımın Ana Çözümleri

İstanbul şehri motorlu taşıt trafiği tarihçesinde motorlu taşıtların sayısının artış hızı, şehrin ulaşım çözümlerinin itekleyici unsuru olduğu görülmüştür. 1945 yılında şehirde toplam 2 754 motorlu taşıt varken bu sayı takip eden 10 yıl içinde yaklaşık 10 kat artmıştır. 1955 yılında şehirde toplam motorlu taşıt sayısı 21 908 adete yükselmiştir. Bu rakam o dönem için İstanbul'da trafik sıkışıklığının başlaması için yetmiştir. 1950'lerden dönem sonuna, İstanbul şehrinde trafik, insanların gündelik hayatını kolaylaştıran bir unsur olmaktan ziyade insanların gündelik hayatını zorlaştıran bir

⁷⁰⁹ *Son Posta*, 21 Mayıs 1958.

⁷¹⁰ *Son Posta*, 2 Kasım 1958, bkz. Ek 34.

⁷¹¹ *Son Posta*, 6 Şubat 1960.

⁷¹² *Son Posta*, 29 Aralık 1960.

unsur olarak (trafik sorunu ve ilerleyen zamanda sadece hareket değil buna ilaveten şehirde araç ile durmak da (park sorunu) mesele haline gelmiştir) anılmıştır.

1950’li yıllarda İstanbul’un şehir içi ulaşımını akışkan kılmak için o dönem yöneticilerinin öngörebildiği en kestirme ve kesin çözümler meydan açmak ve büyütmek, yol açmak ve genişletmek ve köprü yapmak faaliyetlerinden oluşmuştur.

4.1.2.1. Meydanlar

Bir tören ve gösteri şehri olarak düşünülmüş ve öylece inşa edilmiş İstanbul için meydanlar, anlamlı olmuştur. Doğu Roma ve Bizans dönemlerinde forumlar, Osmanlı zamanında meydanlar olarak adlandırılan bu geniş alanlar kendi vakitlerinin en büyük sosyal yaşam mekânları olmuştur. 1950’ler itibari ile meydanlar şehrin yeni görsel anlayışı ve motorlu taşıt trafiği için yeniden elden geçirilmiştir. Bu çerçevede Bayezid, Aksaray, Eminönü, Karaköy, Taksim, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy, Maltepe ve Kartal meydanlarında bu dönemde düzenlemeler yapılmıştır.

Bayezid Meydanı, eski İstanbul’un merkezi yeri olarak bu dönemde birçok plan ve proje değişikliklerine maruz kalmıştır. Meydanın seviyesi bu dönemde defalarca indirilmiş ve yükselmiştir. Yine meydan çevre binaların yıkımıyla peyderpey genişletilmiştir. 1955 yılı sonlarından itibaren Aksaray ve Ordu Caddesi istikametinden gelen 30 m’lik yol genişletilerek meydanla birleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 9 m’lik yolun Marmara Denizi tarafında yer alan ve Patrona Halil Hamamı ile karşılıklı konumlanmış bulunan Simkeşhane ve Hasanpaşa Hanı’nın yola taşan kısımları tıraşlanmıştır.⁷¹³ Yeni yılın başlangıcında ise yine aynı sırada bulunan Marmara Sineması’nın önünde bir ada halinde yer alan yapı grubunun yıkım işlemleri başlamıştır.⁷¹⁴ Meydanda genişletilmesi için başlatılan çalışmalar bir yıl içinde amaçlanan seviyeye getirilmiştir. 1956 yılının sonbaharına gelindiğinde meydan, o zamanki insanların zevki gereği “göz ve gönül” alıcı hale dönüşmüştür.⁷¹⁵ 1957 yılında Bayezid Camii etrafında istimplâk çalışmalarına devam edilmiştir. Camiinin sağ tarafına denk düşen 30’u aşkın sivil mimari “abidenin ihtişamı” ve “meydanın güzelleşmesi”

⁷¹³ *Vatan*, 4 Ekim 1955.

⁷¹⁴ *Son Posta*, 9 Ocak 1956.

⁷¹⁵ *Vatan*, 18 Eylül 1956.

adına yıkılmıştır.⁷¹⁶ Sonbahar yine gelince Bayezid Meydanı'ndan bir yaprak kopma zamanı gelmiştir. 1957 yılının eylül ayında meydanın camii, üniversite ve hamam üçgenin ortasında yer alan ve şehrin 30 yıl önceki valisi Ali Haydar Bey tarafından yaptırılan havuzun sökülme işlemleri başlatılmıştır.⁷¹⁷ Meydan, havuzun sökülme ameliyle birlikte çukurlaştırılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde seviye çevre yapılarına göre aşağı düşürülmüştür. Son iki yıldır çalışmaları sitayişle haberleştiren gazeteciler de meydanın bu yeni "çukur (meydan)" halini beğenmemişlerdir. Bu keyfiyet üzerine meydanın tekrar doldurulması kararlaştırılmıştır.⁷¹⁸ Şehirdeki istimlak işlerinin finansal krize girdiği eşzamanında Bayezid Meydanı çukur haline terk edilmiştir. Enkaz ortasındaki çukurda biriken yağmur göletine eski harbiye ve yeni üniversite binasının görkemli giriş kapısının sureti yansımıştır.⁷¹⁹ Meydan 1958 yazı başına kadar tekrardan düzenlenmiştir. Bilahare tekrardan bozulmuştur. 1960 yılı başında şehrin belediye başkanı olan Kemal Aygün, Şehir Mimarı Piccinata'ya yeniden bir plan ve proje hazırlatmıştır. Plana göre, meydan hemen hemen eskisi haline geri getirilmesi amaçlanmıştır: "Meydan araç trafiğine kapatılacak. Meydanın seviyesi tekrar yükseltilecek ve ortada yeniden bir havuz olacak." Belediye Başkanı Kemal Aygün, "Bayezid Meydanı son şeklini aldıktan sonra huzur ve sükûn parkı haline getirilmiş olacaktır." demiştir. Sözlerin sarf edildiği tarih, 15 Ocak 1960'tır.⁷²⁰ Meydan, yapılan son plan ve projelendirme çerçevesinde üçüncü defa bozulmuştur. Yapılacak yeni düzenleme ile birlikte önceki iki düzenlemenin toplam maliyetinin 100 milyonu aşacağı öngörülmüştür.⁷²¹ Bu rakam, enteresan bir şekilde belediyenin döndüremediği istimlak borçlarının karşılığına denk gelmiştir. Meydan bu son tadilatına girerken yapılan plan ve projelerin hayata geçirilmesi için Aygün, gerekli tahsisatı hükümetten alamamıştır.⁷²² Yıkımları, yapımları ve tekrar yıkımları, Gazeteci Burhan Arpad dönem sonunda köşesinde değerlendirmiştir.⁷²³

“(İstanbul belediye) başkan yardımcılarının: ‘İller Bankası planlama bürosuna giderek Beyazıt Meydanı için hazırlanan maket üzerinde bilgi almış’ oldukları yazılı.

⁷¹⁶ *Son Posta*, 2 Ocak 1957; *Son Posta*, 16 Ocak 1957, bkz. Ek 36; *Vatan*, 28 Ocak 1957, bkz. Ek 37.

⁷¹⁷ *Son Posta*, 19 Eylül 1957.

⁷¹⁸ *Vatan*, 13 Kasım 1957.

⁷¹⁹ *Vatan*, 15 Kasım 1957, bkz. Ek 38.

⁷²⁰ *Vatan*, 16 Ocak 1960.

⁷²¹ *Vatan*, 25 Mart 1960.

⁷²² *Vatan*, 17 Nisan 1960.

⁷²³ Burhan Arpad, "Beyazıt 1960", *Vatan*, 12 Mayıs 1960.

Beyazıt Meydanı, plan ve maket! Yıl 1960. Beyazıt meydanının bugünkü duruma getirilişine başlandığından bu yana dört yıl geçti. Havuzun mermerleri bir gecede parçalanıp atıldı, ağaçlar kesilip yolların altı üstüne getirileli dört yıl oldu. Beyazıt Meydanı meydanlıktan çıkıp İstanbulun bazı semtlerine ad veren çukur bostanlar örneği koskoca bir çukur oldu. Meydanın çukur bostan olması için yüzlerce kamyon haftalarca toprak taşıdı, binlerce işçi aylarca toprağı kazdı. Sonra beton döküldü, çevre beton ve taş yığınları yükseltildi. O da yetmedi. Vezneciler'e doğru giden tramvay caddesi de kazıldı, beş metre derinliğinde susuz bir göl meydana getirildi. Suyu çekilmiş gölün iki kıyısındaki Askeri Tıbbiye ve Elektrik İdaresi binalarının nerdeyse temelleri görünecek. Bütün bu şehircilik faciaları, Beyazıt Meydanı'yla Aksaray yolunu aynı seviyede birleştirmek gerekçesiyle işlendi.”

Aksaray Meydanı, Bayezid'den gelen ana aksın Millet ve Vatan Caddeleri'ne ayrıştırılması amacıyla düzenlenmiştir.⁷²⁴

Eminönü Meydanı, bu dönemde topyekûn değişen bir saha olmuştur. Eminönü ilk önce meydan olarak genişletilmiştir. Daha sonra hem Unkapanı yönünde hem de Sirkeci yönünde büyük istimplâk alanları tespit edilerek buraların yıkım işlemleri gerçekleştirilmiştir.⁷²⁵

Karaköy Meydanı, Köprü'nün karşı tarafı olarak Eminönü gibi yoğun ticari hareketliliğinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Ticari hareketliliğin getirdiği tıkanıklığı gidermek gayesi ile meydan genişletilmiştir. Tünel'in karşı tarafına denk ada istimplâk edilip yıkılmıştır.⁷²⁶ Bu dönemde zarif görünümü ve bitmeyen öyküsü ile ilgi çeken yapı ahşap Karaköy Camii, istimplâk kararı neticesinde yerinden sökülüştür. Bu yapının sökülüş haline camisi olmayan tek ada olan Kınalıada sakinleri talip olmuştur.⁷²⁷

Taksim Meydanı, tarihsel olarak her ne kadar şehrin dışında kalan ve suyun şehre taksim edildiği yer isimlendirmesini anımsatsa da artık bu dönemde bu mahal İstanbul'un merkezi olmaya başlamıştır. Harbiye, Şişli, Mecidiyeköy ve hinterlandının yerleşim alanı itibariyle yoğun nüfus akınına uğramasıyla birlikte Taksim'in önemi gün geçtikçe artmıştır. Meydanın öneminin artması ile birlikte alanda istimplâk ve yıkım çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde zaman zaman Başbakan Adnan Menderes de bu

⁷²⁴ *Son Posta*, 19 Temmuz 1959, bkz. Ek 39.

⁷²⁵ *Vatan*, 21 Ocak 1957, bkz. Ek 40; *Son Posta*, 21 Temmuz 1957, bkz. Ek 41.

⁷²⁶ *Son Posta*, 2 Haziran 1958.

⁷²⁷ *Vatan*, 28 Eylül 1958.

genişletme ve dzenleme işlerini yakinen takip etmiştir. Bu meydana başta Kristal Bufe'nin bulunduğu ada olmak üzere bnyk bir genişletme faaliyeti yurutulmuştur.⁷²⁸

Beşiktaş Meydanı, gelişen bir bolyenin merkezi olarak dzenlenip genişletilmiştir. Bu sahada yer alan Sinan Paşa Camii etrafındaki yapılar istimplak edilip yıkılmıştır.⁷²⁹

Uskudar Meydanı, donem itibari ile arabalı vapurların Anadolu yakasındaki iskelesi konumundadır. Bu sebeptendir ki vapur cikışında arabalar yoğunluk yaşamıştır. Bu sorunu cozmek icin carşıdaki 60 civarındaki dukkânın istimplak işlemleri yapılmıştır. İstimlak edilen binaların yıkımı ile birlikte meydanın genişlemesi sağlanmıştır.⁷³⁰

Anadolu yakasında Kadıköy, Maltepe ve Kartal iskele meydanlarında çeşitli dzenlemeler yapılmıştır. Bu şekilde bu alanlardaki seyruseferlerin rahatlatılması amaçlanmıştır.

4.1.2.2. Yollar

İstanbul'un 1950'li yıllarda sahip olduğu yol ağı, şehirde sayısı artan motorlu taşıt trafiği zaman zaman ve yer yer karşılayamamıştır. 1950 yılının ağustos ayında şehir yetkililerince davet edilen Amerikalı trafik uzmanları İstanbul'un seyrusefer durumunu incelemişlerdir. İncelemeler neticesinde uzmanlar, şehrin yol durumunun daha ilave 10 bin motorlu taşıt icin kâfi geleceğini belirtmiştir.⁷³¹ Bu tespitin yapıldığı sırada şehirde kayıtlı motorlu taşıt sayısı yaklaşık (Tablo 28) 9 bindir. şehir yönetimi henüz yeni bnyk yol inřa çalışmalarına başlamadan daha önce İstanbul'daki motorlu taşıt sayısı söz konusu edilen kritik rakama 1954'lerde ulaşmıştır. şehrin trafik durumunun bu gerçekliği beraberinde trafik yol sıkışıklığını getirmiştir. Trafik sıkışıklığı da dūřünülen yol plan ve projelerine ivme katmıştır. Bu bağlamda İstanbul'un birçok noktasında şehir ic trafieğine yönelik istimplakler ve yol imar çalışmaları yapılmıştır.

⁷²⁸ *Son Posta*, 2 Temmuz 1957.

⁷²⁹ *Son Posta*, 2 Temmuz 1958.

⁷³⁰ *Son Posta*, 6 Ağustos 1959.

⁷³¹ *Son Posta*, 8 Ekim 1958.

Tablo 28**İstanbul şehrinde motorlu kara nakil vasıtaları sayısı.**

Sıra No	Yıllar	Resmi / Hususi	Otomobil	Taksi	Otobüs	Kamyon / Kamyonet	Motosiklet	Motorlu Ziraat Plaka
1	1950	Resmi	14	-	100	911	60	-
		Hususi	2 554	2 861	133	1 751	509	61
2	1951	Resmi	15	-	151	967	63	-
		Hususi	3 460	4 852	147	2 563	579	83
3	1952	Resmi	15	-	201	1 047	75	-
		Hususi	4 057	5 032	162	2 962	714	109
4	1953	Resmi	14	-	194	1 117	78	-
		Hususi	4 846	5 398	171	4 034	815	99
5	1954	Resmi	13	-	242	1 400	81	-
		Hususi	5 731	5 740	177	5 652	883	93
6	1955	Resmi	14	-	264	1 604	87	-
		Hususi	7 143	5 740	334	5 652	1 070	60
7	1956	Resmi	17	-	369	1 843	96	-
		Hususi	7 635	6 169	394	6 164	1 138	-
8	1957	Resmi	32	-	542	2 023	94	-
		Hususi	7 843	6 407	397	6 998	1 168	-
9	1958	Resmi	38	-	538	2 209	92	-
		Hususi	8 432	6 316	408	7 840	1 240	-
10	1959	Resmi	43	-	619	2 479	100	-
		Hususi	8 765	7 026	445	9 573	1 484	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 158; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 178; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 171.

İstanbul ve çevre ikileminde şehrin eski merkezinde yer alan milyon taşının ayrı bir anlamı vardır. Bu taşın yer aldığı Sultanahmet ve civarı bu dönemde düzenleme yapılan yerlerin başında gelmiştir. Özellikle caminin çevresindeki sivil binalar istimlak edilmek suretiyle hem caminin görkeminin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir hem de boş geniş bir meydan elde edilmiştir.⁷³²

Sultanahmet'in birer adım uzağında yer alan Cağaloğlu⁷³³ ve Çemberlitaş mıntıkasında da bir dizi istimlak ve yıkım çalışmaları yapılmıştır. Çemberlitaş'ın hemen dibinden başlayan ev ve dükkânlar istimlak edilmiş ve etrafı açılmıştır.⁷³⁴ Sultanahmet – Çemberlitaş ve Bayezid uzantısında yer alan Divanyolu sağdan ve soldan, medrese önlerinde yapılmış olan bina ve dükkânların yıkılması suretiyle genişletilmiştir.⁷³⁵

Bayezid Meydanı, bu dönemde eski İstanbul'un ilk çekirdeğinin kalbi durumundadır. Meydanın genişletilmesi ile birlikte buraya çıkan ve buradan ayrılan bütün güzergâhlar üzerinde bu dönemde çalışmalar yapılmıştır. Bayezid – Sultanahmet aksının genişletilmesiyle birlikte Bayezid – Eminönü, Bayezid – Laleli – Aksaray, Bayezid – Saraçhane - Edirnekapi akslarının plan ve yapım işleri devreye alınmıştır. Bayezid'den Eminönü ulaşımı sağlamak için 30 m genişliğinde Rüstem Paşa Camii'ne inişi sağlayacak yol için çalışmalar yapılmıştır.⁷³⁶ Bu programlama çerçevesinde güzergâh üzerindeki 237 bina 1960 yılı başında istimlake tabi tutulmuştur.⁷³⁷

Bayezid – Laleli – Aksaray aksında yoğun istimlak çalışmaları yapılmıştır. Burada güzergâhta, Bayezid – Topkapı arasının düz bir satıh üzerinde birbirine kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu amaçla güzergâh üzerindeki başta Simkeşhane olmak üzere birçok tarihi yapı yıkılmıştır.⁷³⁸ Bu genişletme ameliyesi ile birlikte yolun 3 m kadar indirilmesi çalışmaları da yapılmıştır.⁷³⁹ Bu dönemdeki çalışmalar neticesinde Aksaray'dan Bayezid'e geniş bir bulvar kazanılmıştır.⁷⁴⁰

Bayezid – Saraçhane – Edirnekapi güzergâhının açılması ve genişletilmesi çalışmaları bu dönemin diğer bir Bayezid bağlantılı çalışması olmuştur. Bu bağlamda

⁷³² *Son Posta*, 4 Aralık 1957.

⁷³³ *Vatan*, 17 Kasım 1958.

⁷³⁴ *Son Posta*, 9 Nisan 1957.

⁷³⁵ *Son Posta*, 19 Nisan 1953.

⁷³⁶ *Son Posta*, 6 Mayıs 1959.

⁷³⁷ *Son Posta*, 13 Şubat 1960.

⁷³⁸ *Son Posta*, 21 Mayıs 1957, bkz. Ek 42

⁷³⁹ *Son Posta*, 30 Temmuz 1957.

⁷⁴⁰ *Son Posta*, 19 Temmuz 1959.

Şehzadebaşı'ndaki birçok bina istimlâk edilip yıkılmıştır.⁷⁴¹ Bu bölgede ilaveten Süleymaniye Camii etrafındaki başta Nebatat Enstitüsü yapısı olmak üzere birçok bina istimlâk edilmiştir. Bu istimlâkler neticesinde Süleymaniye Bulvarı açılmıştır.⁷⁴²

Aksaray – Topkapı – Londra asfaltı güzergâhı şehrin Avrupa'ya açılan kapısı olarak telakki edilmiştir. Bu sebeptendir ki başta Başbakan Menderes olmak üzere dönemin şehir yönetimi Millet Caddesi yapım çalışmalarını yakinen takip etmişlerdir. Yapılan çalışmalar ile bu aks yaklaşık 60 m genişliğinde hizmete açılmıştır.⁷⁴³ Bu dönemde ilave bir çalışma da Eyüp ve Yedikule arasında planlanmıştır. Bu iki nokta arasında 50 m genişliğinde bir yol yapım işinin çalışmaları yürütülmüştür.⁷⁴⁴ Topkapı – Edirnekapı arasında kalan Vatan Caddesi'nin açılıp 60 m olarak genişletilmesi bu dönemin Millet Caddesi ile birlikte prestijli çalışmaları olarak lanse edilmiştir.⁷⁴⁵

Edirnekapı – Fatih – Malta – Saraçhane güzergâhı, 1950 – 1960 yılları boyunca istimlâk ve inşa çalışmalarının yürütüldüğü bir saha olmuştur. Bu alan üzerinde ilk önce yol güzergâhı ve çevre bağlantıları tespit edilmiştir.⁷⁴⁶ Bu yol şehrin gecekondulu mıntıkası olan ve zamanla da nüfus yoğunluğunun fazlaca arttığı Rami ve Taşlıtarla yerleşim alanlarını hem Bayezid'e hem de Eminönü bağlamıştır. Bunun diğer anlamı şehir iş merkezinin ile çevre işçi merkezi buluşturulmuştur. Bu aks, Malta ve civarındaki dükkânların istimlâkiyle daha da genişletilmiştir.⁷⁴⁷ Yol genişletme çalışmaları tamamlanınca beton yol olarak hizmete girmiş ve yol bilahare ışıklandırılmıştır.⁷⁴⁸ Edirnekapı – Saraçhane bitiminde, yeni belediye sarayının karşısına denk düşen alanda yer alan büyük konak yapıları da istimlâk edilmiştir.⁷⁴⁹

Saraçhane, bu dönemde yeni belediye binasının da projelendirildiği bir alan olarak ön plana çıkan bir kesişme noktası olmuştur. Bayezid – Edirnekapı ve Unkapanı – Yenikapı güzergâhlarının kesiştiği bu alandan hem Unkapanı yönü hem de Yenikapı yönü açılıp genişletilmiştir. Saraçhane ve Unkapanı arasındaki yol, 50 m genişliğinde inşa edilmiş ve Bozdoğan Su Kemerinin gözlerinden geçmiştir.⁷⁵⁰ Bu dönemde Unkapanı mıntıkasında yer alan Küçükpazar'da 500'e yakın bina istimlak istimlâk

⁷⁴¹ *Son Posta*, 10 Ekim 1958.

⁷⁴² *Vatan*, 8 Ocak 1957.

⁷⁴³ *Son Posta*, 26 Ocak 1957; *Son Posta*, 25 Ağustos 1957.

⁷⁴⁴ *Vatan*, 30 Temmuz 1958.

⁷⁴⁵ *Son Posta*, 11 Şubat 1958.

⁷⁴⁶ *Son Posta*, 20 Haziran 1950.

⁷⁴⁷ *Son Posta*, 14 Şubat 1959.

⁷⁴⁸ *Son Posta*, 8 Ekim 1959; *Son Posta*, 16 Ocak 1960.

⁷⁴⁹ *Vatan*, 14 Temmuz 1958.

⁷⁵⁰ *Vatan*, 19 Nisan 1960.

edilmiş ve Manifaturacılar Çarşısı yapılmıştır. Burada yaşayan 15 bini aşkın insan taşınmak durumunda kalmıştır.⁷⁵¹ Unkapanı'ndan gelip Saraçhane'den geçen yol devam ettirilerek Aksaray üzerinden Yenikapı'ya bağlanmıştır. Bu yol çalışması sırasında da birçok bina istimlâk edilip yıkılmıştır.⁷⁵²

Sultanahmet – Bayezid – Aksaray – Topkapı – Edirnekapı – Saraçhane – Unkapanı yol yapım ve inşa çalışmalarından sonra şehrin o dönem için ticari hayatının merkezi olan Eminönü'nde de önemli istimlâk, yıkım ve yapım çalışmaları yapılmıştır. Eminönü – Unkapanı ve Eminönü – Sirkeci istikametleri söz konusu çalışmaların sahası olmuştur. Eminönü – Unkapanı arası şehrin meyve ve sebze halini de barındırması bakımından gündelik hayatın yoğun olduğu ve hem insan hem de motorlu taşıt trafiğinin sıkıştığı bir alan olmuştur. Bu sıkışıklığı gidermek için 1956 yılı sonbaharından itibaren istimlâk ve yıkım çalışmaları yapılmıştır.⁷⁵³ Eminönü – Sirkeci arasındaki istimlâkler ise Sarayburnu'ndan devam eden Florya Sahil Yolu'na bağlanmak için yapılmıştır. Bu amaçla Sirkeci ve Sarayburnu arasındaki bir takım taş ambarlar da istimlâk edilip yıkılmıştır.⁷⁵⁴

Karaköy'den Azapkapı ve Tophane yönlerine yol açma çalışmaları yapılmıştır. Karaköy – Azapkapı istikametinde birçok yapı istimlâk edilmiştir. Bu güzergâhta yer alan Mehmet Paşa Camii ve Çeşmesi'nin etrafındaki binalar da yıkılmıştır. Böylece bu iki tarihi eserin çevresi açılmıştır.⁷⁵⁵ Karaköy – Azapkapı aksındaki yol genişliği, istimlâk ve yıkım çalışmaları sonunda 30 m'ye çıkarılmıştır.⁷⁵⁶ Karaköy – Tophane istikameti şehrin önemli akslarından biri olarak ele alınmıştır. Yolun devamında yer alan Fındıklı ve Kabataş noktaları geçildikten sonra Dolmabahçe'ye ulaşılmıştır. Karaköy'den gelen yol, Dolmabahçe mıntokasında ikiye ayrılmıştır. Buradan bir yol Gümüşsuyu'nu takiben Taksim'e çıkarılmıştır. Yol düz devam ettirilerek Beşiktaş'a vardırılmıştır. 1956 yılının sonbaharında Karaköy'den Tophane'ye doğru ilerleyen yol üstünde istimlâk çalışmaları yapılmıştır. İstimlâk edilen binaların yıkılması ile hem yol 25 m kadar genişletilmiştir hem de tarihi Tophane Çeşmesi'nin etrafı açılmıştır. Burada yer alan kömür depoları da nakledilmiştir.⁷⁵⁷ Kabataş noktasında, burada yer alan tek el dairesinin ambarları, çay atölyesi ve umum müdürlük binası istimlâk edilmiş ve tesisler

⁷⁵¹ *Vatan*, 4 Nisan 1956; *Son Posta*, 30 Ağustos 1956.

⁷⁵² *Son Posta*, 23 Mayıs 1957.

⁷⁵³ *Son Posta*, 15 Eylül 1956.

⁷⁵⁴ *Son Posta*, 7 Ocak 1960.

⁷⁵⁵ *Son Posta*, 7 Ocak 1957.

⁷⁵⁶ *Son Posta*, 17 Mayıs 1960.

⁷⁵⁷ *Vatan*, 24 Eylül 1956.

Maltepe ile Bomonti'ye taşınmıştır.⁷⁵⁸ Ayrıca bu sahada yol boyunca yer alan setler de yıktırılmış ve yolun genişlemesi temin edilmiştir.⁷⁵⁹

Taksim, meydan genişletme çalışmaları ile beraber en başta düzenlenen çıkış güzergâhlarından birisi İstiklal Caddesi olmuştur. Cadde, üzerinde kısmen genişletme çalışmaları yapılabildiği için.⁷⁶⁰ Bu dönemde Taksim'den Harbiye – Şişli istikametine yol genişletme çalışmalarına başlanmıştır. Yolun devamında yer alan Halaskargazi Caddesi de bu dönemde düzenlenip genişletilmiştir. Cadde üzerinde yer alan çıkıntılar yıktırılmıştır.⁷⁶¹ Taksim – Dolmabahçe yolu 1959 yılında etüdü yapılarak inşası çalışmalarına başlanmıştır. İki nokta arasındaki yol Gümüşsuyu üzerinden ve Dolmabahçe Stadi'nin yanından geçirilerek 1960 yılının başlarında tamamlanmıştır.⁷⁶²

Bu dönemde yapılan çalışmalarla Beşiktaş'ın, eski yerleşim mahalleri olan Ortaköy – Arnavutköy – Bebek sahil boyunca şehrin kuzeyine olan bağlantısı iyileştirilmiştir. Bu güzergâhta yapılan istimlâklerle sahil yolu genişletilmiştir.⁷⁶³ Ayrıca Ortaköy – Etiler arasında bir bağlantı yolu projesi yine bu dönemde geliştirilmiştir.⁷⁶⁴ Beşiktaş, şehrin yeni gelişim sahası olan Levent'e de Yıldız Yokuşu (Barbaros Bulvarı) üzerinden bağlanmıştır. Bu güzergâhta ilk önce 30 m genişliğinde yol düşünülmüştür. İstimlâk çalışmaları bu doğrultuda yapılmıştır.⁷⁶⁵ Daha sonra bu yol genişliğinin yetersizliğine kanaat getirilmiştir. Bu sahada yeni istimlâklere gidilerek yıkım işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesi olarak Yıldız Yokuşu 50 m yol genişliğine ulaşmıştır.⁷⁶⁶ Bu yolun devamında maslak ve Ayazağa yollarında da çalışmalar yürütülmüştür. Bu güzergâhtaki yol çalışmalarına askeri vasıtalar da katılmıştır. İnşa edilen yol uzatılarak Baltalimanı'na ulaştırılmıştır. Böylece, Levent ve Maslak üzerinden de boğaza ulaşılmıştır.⁷⁶⁷

Bu dönemde Anadolu yakasında Üsküdar ve Kadıköy ilçelerinin merkezde yer aldığı bir yol yapım çalışması yürütülmüştür. Üsküdar'ın iskeleden içe doğru kat eden Hâkimiyeti Milliye Caddesi üzerindeki dükkânlardan caddeye taşınlar istimlâk edilip

⁷⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, X Devre, 3. Sene (27.II.1957), 49. İnikat, 3. İçtima, 1. Celse, 311.

⁷⁵⁹ Vatan, 7 Mart 1957.

⁷⁶⁰ Son Posta, 28 Ocak 1953.

⁷⁶¹ Son Posta, 27 Eylül 1956; Son Posta, 16 Nisan 1957.

⁷⁶² Son Posta, 16 Temmuz 1959; Son Posta, 11 Ocak 1960.

⁷⁶³ Son Posta, 6 Temmuz 1959.

⁷⁶⁴ Son Posta, 14 Ağustos 1959.

⁷⁶⁵ Son Posta, 13 Ocak 1957.

⁷⁶⁶ Son Posta, 25 Ağustos 1957.

⁷⁶⁷ Son Posta, 6 Ekim 1959.

yıkılmıştır.⁷⁶⁸ Üsküdar'dan Şemsipaşa'yı takiben Haydarpaşa'ya giden yol 25 m olarak düzenlenmiştir. Bu sahil yolu üstünde yer alan tütün depoları yıkılmıştır.⁷⁶⁹

Bu dönemde Kadıköy'deki yol çalışmalarının önemlilerinden birincisi, merkez meydanda itibaren Altıyol'a çıkan caddenin genişletilmesi olmuştur. Bu yol sağ ve sol kenarındaki 72 bina istimlâk programına alınmıştır.⁷⁷⁰ Kadıköy'deki Bağdat Caddesi'nin çalışmaları uzun bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. 1958 yılının sonbaharında çalışmalar başlamıştır. Cadde üzerindeki ağırlıklı olarak yer alan arsalar ve bahçeler istimlâk edilmiştir. İstimlâk sonrası yapım işlerine başlanmıştır.⁷⁷¹ Cadde, çalışmaların bitmesine takiben 1960 yılında trafiğe açılmıştır.⁷⁷²

Şehir içi trafiğinin dışında bu dönemde ele alınan çevre yolu plan ve projesi de trafik akışına katkı sağlamıştır. 1 Mart 1950 tarihli 5539 sayılı kanunla bayındırlık bakanlığına bağlı karayolları genel müdürlüğü kurulmuştur. Bu birimin kurulmasıyla İstanbul şehrinin ulaşım yapılandırılması makro düzeyde ele alınmıştır. Genel müdürlük geliştirdiği projelerle şehre çevre yolu kazandırmıştır. Böylece şehir içinden geçen transit yol şehir dışına alınmıştır. Ayrıca şehiriçi trafiğindeki merkez – çevre akışını rahatlatmıştır.⁷⁷³ Çevre yolu kapsamında E-5 karayolu yapımına 1951 yılında başlanmıştır.⁷⁷⁴

Bu dönemde açılan ve yeniden bakıma alınan yolların zeminleri beton asfalt, parke, beton, adi şose ve stabilize olarak düzenlemiştir. Yol kenarlarına tretuvar ve adi kaldırım çalışmaları yürütülmüştür. Şehir belediyesi bu alanlardaki hizmetlerini yıllar içinde (Tablo 27) artırmıştır.

⁷⁶⁸ *Son Posta*, 19 Mayıs 1957.

⁷⁶⁹ *Son Posta*, 1 Haziran 1959.

⁷⁷⁰ *Son Posta*, 27 Nisan 1960.

⁷⁷¹ *Son Posta*, 6 Eylül 1958.

⁷⁷² *Vatan*, 16 Ağustos 1960.

⁷⁷³ S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 225.

⁷⁷⁴ *a.g.e.*, s. 231.

Tablo 27**İstanbul şehri içinde belediyece yapılan yol inşaat ve tamirâtı.**

Sıra No	Yıllar	Beton Asfalt ve Sathi Asfalt Kaplama	Parke	Beton	Adi Şose	Adi Kaldırım	Stabilize	Tretuvar	Toplam
		m ²	m ²	m ²	m ²	m ²	m ²	m ²	m ²
1	1950	105 302	59 731	5 169	13 677	96 580	-	-	280 459
2	1951	131 730	187 136	6 137	28 218	245 197	-	-	598 418
3	1952	112 412	129 522	12 619	71 726	148 831	-	24 266	499 376
4	1953	162 554	103 672	8 338	2 870	249 040	-	4 209	424 910
5	1954	179 959	133 378	35 266	10 062	268 645	-	21 832	649 242
6	1955	186 630	204 920	4 039	-	352 991	-	5 106	753 656
7	1956	247 633	199 604	1 094	7 364	344 819	-	10 388	710 912
8	1957	338 677	244 621	30 400	22 531	228 631	105 363	31 005	1 061 228
9	1958	466 957	338 172	15 338	17 500	619 005	71 863	91 351	1 620 186
10	1959	516 971	247 978	129 779	43 470	280 088	14 922	70 803	1 303 101

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 139; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 139.

4.1.2.3. Köprüler

Haliç ve Boğaziçi İstanbul şehrini üç ana parçaya böldüğü için trafik bütünlüğünü sağlamak amacıyla Haliç ve Boğaziçi üzerinde köprü inşa plan ve proje çalışmaları yapılmıştır.

Haliç üzerindeki Galata ve Atatürk köprüleri, 1950’li yıllarda şehrin iki eski yakasını (Tarihi yarımada ve Pera) birleştirmek üzere hizmet vermiştir. Bu iki köprüden 1955 yılında günde 52 bin adet araç geçmiştir. Bu rakam 1960’larda 100 bin adeti geçmiştir.⁷⁷⁵

Galata Köprüsü veya Karaköy Köprüsü, kısaca “Köprü” kelimesiyle ifade edilmiştir. Şehirdeki ilk köprü Sultan II. Mehmed zamanında yapılmıştır. Fakat fiçılar ve kayıklar üzerine inşa edilen bu eski köprü kısa sürede kullanılamaz hale gelmiştir. O tarihten XIX. Yüzyıla kadar iki yaka arasında taşımacılık sandallarla yapılmıştır. Sultan II. Mahmud, uyguladığı Avrupa tarzı siyasetinin bir tezahürü (İstanbul’da Batı ve Avrupa demek Pera demektir.) olarak mı düşündü bilinmez, Haliç üzerine köprü inşasının emrini Kaptanı Derya Nazırı Nuri Ahmet Paşa’ya vermiştir. Köprüye, “Hayretiye” adı verilmiştir. Köprü, 1836 yılında bizzat Sultan’ın atı ile geçmesi suretiyle hizmete açılmıştır. Halefleri, Sultan I. Abdülmecid ve Sultan II. Abdülhamid de bu iki yaka arasında köprüler inşa etmişlerdir. Bu ahşap köprülerden sonra 1912 tarihinde Almanya’dan temin edilen malzemelerle ahşap olmamak üzere yenisi inşa edilmiştir.⁷⁷⁶

Köprü, Eski İstanbul ile Beyoğlu arasındaki bütün trafik yükünü çekmiştir. Bununla birlikte Boğaziçi İskeleleri’ne, Anadolu yakası kıyılarına, Adalar’a ve Marmara hattına giden vapurlar da bu Köprü’den kalkmıştır. Köprü, günlük 1 saat olarak da Haliç’e gemi giriş – çıkışlarına izin vermiştir. Köprü açılınca Galata Kulesi’nde ilk yarım saat kırmızı, sonraki yarım saat de yeşil ışık yakılmıştır. Kırmızı ışık ile beraber Haliç’e girişler, yeşil ışıkla beraber de Haliç’ten çıkışlar yapılmıştır.⁷⁷⁷

Bütün bu iş yükünden dolayı Köprü’nün sık sık bakıma alınması söz konusu olmuştur. Nitekim bu dönemde 5’er yıl ara ile iki defa uzun süreli bakımdan geçmiştir.

⁷⁷⁵ İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT, s. 175.

⁷⁷⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi, “İstanbul Köprüleri”, *Vatan*, 20 Ekim 1956.

⁷⁷⁷ *Vatan*, 13 Aralık 1956.

1954 yılındaki bakım dolayısı ile Köprü'nün geliş ve gidişleri dönüşümlü olarak kullanıma kapatılmıştır. Kullanımda olan diğer yarısı ise yaya trafiğine ve otomobil ile otobüslerin geçişine ayrılmıştır. Sair seyrüsefer araçları atlı arabalar, tramvaylar, kamyon ve kamyonetler ise Haliç üzerindeki ikinci köprü olan Atatürk Köprüsü'ne yönlendirilmiştir.⁷⁷⁸ Bu dönemdeki tamir ve bakım sürecinde Köprü'nün sadece bir tarafının açık bırakılmasına karşın motorlu taşıt trafiğinin sıkışmaması beraberinde çeşitli söylentileri de getirmiştir. Bu söylenti, normal zamanlarda Köprü trafiğinin atlı arabalar ve tramvaylar tarafından sıkıştırıldığı fikridir. Şehirde bu kanaatin oluşması bu iki grup seyrüsefer vasıtasına ilerleyen zamanlarda sekte vurulacağına da habercisi olmuştur.⁷⁷⁹

İstanbul'un nüfus yoğunluğunun artması ve buna bağlı seyrüseferin çoğalması neticesinde Köprü'de bulunan iskelelerin yavaş yavaş buradan taşınması gündeme gelmiştir. Bu itibarla yavaş yavaş vapur iskeleleri Köprü'den alınmaya başlanmıştır.⁷⁸⁰ Köprü, 1959 yılının kış mevsiminde tekrardan bakıma alınmıştır.⁷⁸¹

Atatürk Köprüsü, 1939 yılında inşa edilmiştir. Bundan önce Beyoğlu'nu Unkapanı'na bağlayan köprüler genelde Galata Köprüsü'nün sökülüp buraya taşınması ile inşa edilmiştir.⁷⁸²

Boğaziçi Köprüsü, yapılmadan önce iki kıta (Asya ve Avrupa) arasındaki motorlu taşıtlar arabalı vapurlar ile taşınmıştır. 1950'li yıllarda boğazı karşıdan karşıya kat eden Kabataş – Üsküdar arabalı vapur hattı hizmet vermiştir. Bu geçişler zaman kaybı bakımından sıkıntı yaşattığı için dönemin başından itibaren DP iktidarı Boğaziçi üzerinde bir asma köprü inşa etme politikasını hep canlı tutmuştur. Bu iş için uluslararası tecrübeden yararlanıp çeşitli etütler yaptırılmıştır. Nihayetinde daha 1953 yılında asma köprünün bugünkü şekli ortaya çıkmıştır.⁷⁸³ Boğaziçi üzerine asma köprü yapılması çevre yolları ile birlikte değerlendirilmiştir. İstanbul çevre yolu üzerinde ilk çalışmalar 1953 yılında başlamıştır. Bu tarihte bayındırlık bakanlığı, İstanbul Belediyesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi temsilcilerinin katılımıyla bir komite kurulmuştur. Komite çalışmalar neticesinde konunun oldukça tafsilatlı ve teknik olduğunu görmüştür. Bu sebepten çevreyolu çalışmasının bir müşavir mühendislik firmasına etüdünün uygun

⁷⁷⁸ *Vatan*, 7 Haziran 1954.

⁷⁷⁹ Sadun Tanju, "Köprünün İfşaatı", *Vatan*, 15 Haziran 1954.

⁷⁸⁰ *Vatan*, 26 Aralık 1956. Bkz. Ek1.

⁷⁸¹ *Son Posta*, 5 Kasım 1959.

⁷⁸² Feridun Fazıl Tülbentçi, "İstanbul Köprüleri", *Vatan*, 20 Ekim 1956.

⁷⁸³ *Vatan*, 21 Temmuz 1953, bkz. Ek 43.

olacağını belirtmiştir. 1955 yılında karayolları genel müdürlüğü Amerikalı De Leuw Cather Müşavir Mühendislik Firması ile bağlantı kurmuştur. Firmadan, çevreyolu ve Boğaziçi köprüsü hakkında bir rapor istenmiştir. Ayrıca öngördükleri güzergâhları belirtmeleri talep edilmiştir. Bir yıllık bir çalışma neticesinde Amerikalı firma etütlerini tamamlamıştır. Çalışmayla belirtilen güzergâh sonraki yıllarda uygulanan projeye (Ankara asfaltı ile Londra asfaltını birleştiren Beylerbeyi – Ortaköy boğaz geçişi ve devamında Haliç köprüsünün yapılması) yakınlık göstermiştir. Firma verdiği rapor doğrultusunda Haliç köprüsünün ve iki yakasının bağlantı yollarının hemen inşa edilmesini tavsiye etmiştir. Hükümet, Boğaziçi köprüsü için borçlanıp taksitlerinin de geçiş ücretleriyle ödenmesini düşünmüştür. Amerikan müşavirlik firması bunun uygulamada mümkün olamayacağını, elde edilecek geçiş gelirlerinin borç taksitlerini karşılamayacağını belirtmiştir. Projenin bu şekilde finanse edilmesi düşünülüyorsa Boğaziçi köprü yapımının 1970’li yıllara ertelenmesini tavsiye etmiştir. 1958 yılında karayolları genel müdürlüğü başka bir Amerikalı D.B. Steinmann Müşavirlik Mühendislik Firması’na Boğaziçi köprüsü projesinin hazırlanması işini vermiştir. Firma iki yıllık bir çalışma neticesinde 1960 yılında köprünün detaylı avan projesini hazırlamıştır. Genel müdürlük 1958 yılında aynı zamanda İstanbul trafiği çözümlemesi için etütler yaptırmış. Buna göre haliç ve Boğaziçi geçişlerindeki azami trafik yoğunluğu ve seyahat arzu hatları saptanmıştır.⁷⁸⁴

Boğaziçi asma köprüsü bu dönemde yapılamamıştır. Şehirdeki motorlu taşıt sayısının artması ve bu araçlarının iki kıta arasında daha sık geçiş yapma keyfiyetleri, Kabataş – Üsküdar arasındaki bekleme sürelerini 150 dakikalara kadar çıkarmıştır.⁷⁸⁵

4.1.3. Şehiriçi Ulaşım ve Unsurları

İstanbul şehir içi ulaşımı kendine özgü hususiyetler içermiştir. Şehir iki kıta (Asya ve Avrupa) ve üç ana yerleşim (tarihi yarımada, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy) üzerine kurulmuştur. Tarihi yarımada ve Beyoğlu eski yerleşim alanları olduğu için sokaklar motorlu vasıtalar için uygun olmamıştır. Şehri ikiye ayıran Boğaziçi iki yaka arasındaki ulaşımın en büyük engelleyicisidir. Şehrin Anadolu yakası yeni gelişen

⁷⁸⁴ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, s. 177 – 178.

⁷⁸⁵ *Son Posta*, 24 Temmuz 1959.

yerleşim alanı olduğu için ana ve ara yollar henüz şekillenmemiştir. Şehiriçi ulaşımının bu özelliklerinin tuzu biberi bir de Adalar'a ulaşım sorunudur. Bütün bu dağınık coğrafyaya serpilmiş şehirliler (o dönem için şehrin uç noktaları Bakırköy – Şenlikköy – Sarıyer – Beykoz – Kartal ve Adalar) tek merkeze (Eminönü – Köprü – Beyoğlu aksı) bağımlı olarak hayatlarını idame ettirdikleri için sorunu daha bir çözülemez hale getirmiştir. Bu temel şehir yapısı trafik sorununun kronikleşmesindeki birincil sebep olmuştur.

Bu dönemde şehiriçi yollarına beynelmilel işaret levhaları konulmuştur. Şehrin içindeki yoğun trafikli kavşak noktalarına 1951 yılında otomatik işaret fenerleri yerleştirilmiştir. Bu dönemde ilk trafik ışığı, Karaköy Domuz Sokağı başına konmuştur. Yol emniyetini sağlamak ve kazaları önlemek için viraj aynaları yerleştirilmiştir. Boğazın her iki kıyısı boyunca uzanan yollarda seyreden vasıtaların denize düşmemesi için geceleri parıldayan ihbar işaretleri yerleştirilmiş ve beton imdat babaları dikilmiştir. Seyrüsefer eğitimine önem verilmiştir. Radyo ve sinema bu eğitim için kullanılmıştır.⁷⁸⁶

1960 tarihinde şehirdeki çalışan nüfusun işe geliş gidiş şekilleri çeşitlilik (Tablo 29) göstermiştir. Bu yıl itibari ile toplam çalışan nüfusun % 41,57'si işe yaya olarak gitmiştir. Bu oranın dışında kalan çalışanlar ise otobüs, tren ve vapur seçeneklerinden birini tercih etmiştir. İşe geliş gidişlerde toplu taşıma vasıtalarını günlük 100 bini aşkın çalışan kullanmıştır. Bu insan trafiğini sorunsuz bir şekilde transfer etmek için bu dönemde toplu taşıma unsurları etkin bir biçimde kullanılmıştır.

⁷⁸⁶ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 216 -217; S. Sezen; A. Apaydın, (hzl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 227.

Tablo 29

İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle aile reisinin işe gidiş geliş şekli.

Sıra No	Açıklamalar / Kriterler	Adet	%	
1	Aile Reisinin İşe Gidiş Geliş Şekli	Toplam çalışan aile reisi	248898	100
2		Yaya	103 470	41,57
3		Otobüs	77 182	31,01
4		Tren	12 432	5,00
5		Vapur	23 180	9,31
6		Diğer	32 634	13,11
7	Aile başına çalışan sayısı ortalaması	1,09		
8	Aile başına nüfus	4,08		

Kaynak: DİE. 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi. Ankara Basım Ve Ciltevi. Ankara, 1962. s. 57.

4.1.3.1. Atlı Arabalar

Atlı arabalar, şehir nostaljisi olarak hafızalarda yer etmiştir. Kadim zamanlardan bu tarafa bütün o amansız çöllerin ve bozkırların sadık dostu ve savaş meydanın kıvrak bir cenktaşı olan atlar, şehir hayatında yalnız kalmışlardır. Arkadaşlıkları ve dostlukları ilk önce şehrin karanlığına bırakılarak onlardan kurtulmaya çalışılmıştır. 1952 yılı sonbaharında (mevsim ayrılığı anımsatıyor) atlı arabaların şehir içindeki seyir vakti, şehiriçi trafiği düzenleme çerçevesinde alınan kararlarla kısıtlanmıştır. Karar gereği atlı arabaların gün içindeki çalışma saatleri akşam 9.00 ile sabah 6.00 arası ile sınırlandırılmıştır.⁷⁸⁷ Bu karar ile atlı arabalara, bugün ağır vasıtalar (kamyonet, kamyon ve tır) uygulanan muameleyi reva görmüşlerdir. Dönem sonuna doğru da atlı arabalar şehir hayatından hepten uzaklaştırılmıştır.⁷⁸⁸

4.1.3.2. Tramvaylar

1869 yılında atlı tramvayların şehirde çalışması imtiyazı yabancı bir şirkete verilmiştir. 1871 yılında ilk atlı tramvaylar, Azapkapı – Aksaray, Aksaray – Yedikule, Aksaray – Topkapı hatlarında işletmeye girmiştir. 1911 yılında atlı tramvaylar Kurtuluş ve Şişli'ye uzatılmıştır. 1914 tarihinde atlı tramvaylar tarihe karışmış ve yerine elektrikli tramvaylar konulmuştur. 1939 yılında Avrupa yakası tramvaylarının işletmesi belediyeye geçmiştir. 1954 yılında Anadolu yakası tramvaylarının işletmesini elinde tutan Üsküdar – Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi'nin mali durumu iyice bozulmuştur. Şirket 11 Kasım 1954 tarihinde olağanüstü toplantısında kendisini fes etmiş ve tasfiye kararı almıştır. Şirket ve belediye görüşmeler yaparak işletmenin devrinde anlaşmışlardır. Bu durum belediye umum meclisinde 16 Mart 1955 tarihli toplantıda kabul edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Üsküdar – Kadıköy tramvay işletmesi 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren İETT Umum Müdürlüğü'ne geçmiştir.⁷⁸⁹

⁷⁸⁷ *Son Posta*, 9 Eylül 1952.

⁷⁸⁸ *Son Posta*, 12 Kasım 1959.

⁷⁸⁹ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, s. 121, 127.

1955 yılından itibaren İstanbul şehiriçi ulaşımında otobüsler çoğalmıştır. Buna makabil tramvaylar azalmıştır. 1956 yılında 56 tramvay hattı ve 270 tramvay varken bu sayı 1960 yılında 16 hatta ve 130 tramvaya düşmüştür. Hat ve tramvay sayılarındaki bu düşüş kendini yolcu sayılarının azalmasında da göstermiştir. 1950 yılında tramvayların yıl içinde taşıdığı toplam yolcu sayısı 97 514 296 adetken, bu rakam 1960 yılında 42 808 386 adete gerilemiştir. Bu değişimin birinci sebebi yeni yol çalışmaları sırasında tramvay hatlarının sökülmesi ve yeni yol yapımlarında tekrardan bu hatların döşenmemesidir. İkinci sebep ise tramvayların yıpranması ve eskimesidir. Arıza yapan tramvaylar için hem yedek parça bulunamamıştır hem de onarımları maliyetli hale gelmiştir. Üçüncü sebep şehrin mekânsal genişlemesi ile birlikte merkez – çevre bağının yol pratiği bakımından ancak otobüs ile sağlanabilir hale gelmesidir. Dördüncüsü ise otobüslerin o dönem ki tramvaylara göre daha seri çalışmalarıydı. Şehrin yeni temposu da tercihini otobüsler için kullanmıştır. Nitekim 1960 yılını takip eden 6 sene içinde tramvaylar şehir hayatından tamamen çıkmıştır.⁷⁹⁰ Tramvayın İstanbulluların hayatından çıkması şehirlilerde bir kırıklık hissi doğurmuştur. Tramvaylardan sonra şehir ulaşımında yaygınlaştırılan trolleybüsler, alınlarında kocaman “tramvayın kardeşiyiz” yazıları ile seferlerini yapmışlardır.

4.1.3.3. Otobüsler

İlk otobüsler (4 adet Fransız yapımı Renault marka otobüs) 1931 yılında şehrin tramvay işletmecileri tarafından sefere konulmuştur. 1942 yılında Amerika’dan 9 adet White marka otobüs alınmış ve servislere başlamıştır. 1943 yılında 15 adet, 1945 yılında 5 adet ve 1948 yılında 52 adet İsveç yapımı Scania – Vabis marka otobüs alınmıştır. 1951 ve 1952 yıllarında 50’er adet Alman yapımı Büssing marka otobüs alınmıştır. 1953 yılında İsveç otobüsleri peyderpey hurdaya çıkarılmıştır. 1956 yılında karayollarından devren 11 adet Mercedes – Benz otobüs alınmıştır. 1957 yılında 300 adet Çekoslovakya yapımı Scoda marka otobüs alınmıştır. 1959 yılında 75 adet

⁷⁹⁰ İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT, s. 121, 127 – 128.

Mercedes – Benz, 12 adet Bussing ve 30 adet Magirus otobüsleri alınmış ve İstanbulluların hizmetine başlamıştır.⁷⁹¹

Otobüs sayısındaki artış ve tramvayların şehir hayatından yavaş yavaş çekilmesi sonucunda şehiriçi yolcu taşımacılığında otobüslerin etkisini artırmıştır. 1950 yılında otobüslerle (Seferlerde 46 otobüs ve 286 personel ile hizmet vermiştir.) taşınan yolcu sayısı 16 401 167 adet iken bu sayı 1955 yılında 52 537 228 adete çıkmıştır. 1958 yılında 100 milyonu (107 415 840 yolcu) geçmiş ve 1960 yılında 139 245 674 (Seferlerde 378 otobüs ve 4 833 personel ile hizmet vermiştir.) olmuştur.⁷⁹²

Bu dönemde İstanbul otobüs depoları (garajları) Avrupa yakasında Topkapı, Şişli ve Levent olmak üzere toplam 3 adet olarak hizmet vermiştir. Anadolu yakasında ise sadece Bağlarbaşı otobüs deposu yer almıştır.⁷⁹³

Otobüsleri kullanan yolculardan ücret tahsil edilmesi önemli bir sorun olmuştur. Bu dönemde otobüslerde bir şoför ve bir biletçi olmak üzere iki personel görev yapmıştır. Yolcular, otobüse arka kapıdan biner ön kapıdan da inerlerdi. Otobüse binen yolcu gideceği durağı söyler buna göre de biletçi ücretini söyleyip biletini keserdi. Fakat bu uygulama beraberinde biletçi – yolcu tartışmalarını getirmiştir. Buna bir çözüm olarak 1959 yılında dönemin İETT genel müdürü Sedat Erkoğlu, kadın biletçi uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama neticesinde otobüslerde yaşanan eski münakaşalar kaybolmuştur.⁷⁹⁴

Otobüs ve buna bağlı olarak şoförlerin artması üzerine şehrin valisi Gökay, ulaşımda görevli personelin sağlık durumlarını ele almıştır. Bunun için Gökay, üniversiteyken kendi asistanı olan Dr. Abbas Erdoğan Noyan ile İETT Levazım Müdürü Sadi Sarı Beyleri Fransa'ya göndermiştir. Bu kişiler Fransa'da kaldıkları 6 ay boyunca psikoteknik eğitimi almışlardır. İstanbul'a döndüklerinde İETT'nin Şişli deposunda ilk psikoteknik değerlendirme laboratuvarını kurmuşlardır. Görevde kaldığı 7 yıl boyunca Noyan, İETT şoför, vatman ve kondüktörlerini eğitimden geçirip test etmiştir.⁷⁹⁵

1950'lerde şehrin genişlemesi üzerine otobüs hatlarında düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre Bayezid – Şişli, Bayezid – Nişantaşı, Bayezid – Kurtuluş hatları

⁷⁹¹ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, s. 121 – 122.

⁷⁹² *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁹³ *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁹⁴ S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 251.

⁷⁹⁵ *a.g.e.*, s. 233.

kaldırılmıştır. Bu dönemde yeni ihdas edilen yeni hatlar ise Bayezid – Maltepe, Bayezid – Çarşamba, Bayezid – Edirnekapı, Bayezid – Kocamustafapaşa, Taksim – Levent, Taksim – Kurtuluş, Taksim – Maçka, Taksim – Şişli, Taksim – Dolapdere ve Taksim – Beşiktaş'tır.⁷⁹⁶

1957 yılında İtalyan Ansaldo-San Giorgio firmasına trolleybüs tesisleri (elektrikli otobüs hatları) ihalesi yapılmıştır (1961 yılında Topkapı – Eminönü hattıyla hizmete girmiştir).⁷⁹⁷

4.1.3.4. Dolmuşlar

İstanbul şehrinde dolmuşluğun evveliyatı Osmanlı Devleti zamanında Haliç'te ve Boğaziçi'nde yolcu taşıyan kayıklara kadar gitmiştir. O dönemde kayıklar tamamen dolduktan sonra seferlerine başlamıştır. Karada dolmuşçuluk ise 1930'larda başlamıştır. 1929 dünya ekonomik krizi neticesinde taksicilik gelirlerinde azalma göstermiştir. Bu dönemde Aşçı Halit namındaki bir taksici aynı yöne giden müşterileri taksiye ile taşımaya başlamıştır. Taksi ücretini bütün yolculara pay ederek tahsilatını yapmıştır. Bu sistem tutunca taksici Halit, önce Eminönü – Nişantaşı ve sonra da Karaköy – Taksim arasında dolmuş hattını geliştirmiştir. “5 kuraşa” taksim sesleri dolmuşların ekonomik krizinin reçetesi olmuş ve kısa sürede Bayezid – Fatih, Şişli – Pangaaltı, Sirkeci – Karaköy arasında ilave hatlar kurulmuştur. 1954 yılına gelindiğinde dolmuşçuluk sistemi İstanbul şehrinde yaygınlaşmıştır. Bu yıl içinde belediye dolmuşları tanımıştır. Dolmuşların, uyması gereken kuralları, dolmuş arabası özellikleri ve tarife ücretlerini resmi olarak belirlemiştir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 235.

⁷⁹⁷ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, s. 122, 133.

⁷⁹⁸ S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *a.g.e.*, s. 241.

4.1.3.5. Şehir Hatları

Şehir hatları, Marmara, Boğaziçi ve Haliç su alanları ile parçalanmış topraklar üzerinde kurulu olan İstanbul şehrinin ulaşımını sağlamak için geliştirilen vapur seferleridir. Bu vapur seferleri yukarıda zikrettiğimiz su alanlarının kıyılarını / iskelelerini birbirine yaklaştırmıştır. Söz konusu seferler ile tarihsel süreçte yolcu, yük ve nakil vasıtaları taşınmıştır.

Şehir hatlarının tarihi Osmanlı Tanzimat dönemine kadar gitmiştir. Osmanlı Devleti'nde deniz ticareti ve yolcu taşımacılığı ile yabancı şirketler işgal etmiştir (Bu dönemde biri İngiliz diğeri Rus iki vapurla seferler yapılmıştır). 1844 yılında Osmanlı Devleti, Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi'ni kurmuştur. Halkın, ecnebi firmaların fiyatlarından şikâyetleri üzerine 1862 yılında Vapurlar İdaresi'nden 20 gemi ayrılarak Fevaid-i Osmaniye adı altında örgütlenmiştir. Yeni kurulan Fevaid-i Osmaniye teşkilatı kendisine kırmızı zemin üzerine ince ay ve beş köşeli yıldız motifleriyle bezeli sancağı kullanmaya başlamış, bununla savaş gemilerinden ayırt edilmesi amaçlanmıştır. Bu yeni teşkilat Haliç, Adalar ve Marmara hattında seferlerine başlamıştır. Denize özel ilgi duyan Sultan Aziz, Fevaid-i Osmaniye'nin ismini 1871 yılında İdare-İ Aziziye olarak değiştirmiştir. İdare-i Aziziye'nin ismi 1978 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından İdare-i Mahsusa olarak yenilenmiştir. 1910 yılında ise Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi olarak isimlendirilmiştir.⁷⁹⁹ Mustafa Kemal de Osmanlı Seyri Sefain İdaresi'ne ait Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıkmıştır.⁸⁰⁰

Seyr-i Sefain İdaresi, 1 Temmuz 1933 tarih ve 2248 sayılı kanunla lağvedilmiştir. Şehir hatları, Denizbank ve sonra da devlet kurumu olan Denizcilik İşletmesi'ne devredilmiştir. 1952 yılında Denizcilik Bankası şehir hatları işletmesini devralmıştır.⁸⁰¹

Bu devlet kurumunun yanında Şirketi Hayriye vapurları da İstanbul sularında yolcu taşımacılığı yapan diğeri bir teşkilattır. Fuat ve Ahmet Cevdet Paşaların, Büyük Reşid Paşayı ikna etmesi üzerine Sultan Abdülmecid'in emriyle 1851 yılında kurulmuştur. Şirketi Hayriye Osmanlı'nın ilk anonim şirketi unvanını taşımıştır. Başta

⁷⁹⁹ Z. Toprak, "Fevaid-i Osmaniye İdaresi", *DBİA*, C. III, s. 307.

⁸⁰⁰ Eser Tutel, "Seyr-İ Sefain İdaresi", *DBİA*, C. VI, s. 542.

⁸⁰¹ E. Tutel, "Şehir Hatları İşletmesi", *DBİA*, C. VII, s. 142.

padişah ve validesi birçok ileri gelen kimseler şirketin hisse senetlerini almışlardır. Şirketin hat güzergâhı Eminönü ile Boğaziçi köyleri arası olarak belirlenmiştir. Şirket, 3 yıl için İngiltere’den 6 adet yandan çarklı vapur sipariş vermiştir. 1866 – 1890 yıllarında görevde kalan Hüseyin Haki Efendi’nin idaresinde şirket parlamış ve ünlenmiştir. Ahşap gövdeli bu ilk vapurlarda kışın kapalı salonları ısıtmak için sobalar yakılmıştır. Şirketi Hayriye, cumhuriyet kurulduktan sonra da 1945’lere kadar şehre hizmet vermiştir. Bu tarihten itibaren şirket dönemin Münalakât Vekâleti tarafından satın alınmıştır. Aynı vapurlar ve personel İstanbullulara hizmet vermeye devam etmiştir.⁸⁰²

1 Mart 1952 yılı ve 5842 sayılı kanunla Denizcilik Bankası T.A.O. (Şirketin ortakları arasında Türkiye İş Bankası, Emlak Kredi Bankası, Eti Bank Ve Türkiye Ticaret Bankası bulunmuştur.) kurulmuştur. İstanbul ve civarı hat güzergâhlarındaki vapurlar bu teşkilatın bünyesinde çalışmaya başlamışlardır. O dönemdeki İstanbul merkezli şehir hatları güzergâhlarını şu şekilde planlanmıştır:⁸⁰³

Yolcu ve yük hatları;

- a) Haliç Hattı: Karaköy Köprüsü ile Kâğıthane arasındaki deniz sahasını kapsar.
- b) Boğaziçi Hattı: Karaköy Köprüsü – Harem doğrultusunun kuzeyini kapsar. Anadolu ve Rumeli kavaklarına kadar çıkar.
- c) Marmara Hattı: Üç güzergâhı kapsar. Karaköy – Haydarpaşa – Kadıköy hattı birincisi. İkincisi, Adalar hattı ve üçüncüsü de Yalova hattıdır.

Araba vapuru hatları;

- a) Üsküdar – Kabataş hattı. Bu 1870’lerden itibaren Suhulet araba vapuru ile taşımacılık yapılmaya başlanmıştır. 1954 tarihinde Fransa’dan alınan motorlu gemiler ve haliç tersanesinde inşa olunan Kartal araba vapuru da bu hatta çalışmıştır.
- b) Sirkeci – Harem hattı. İlk defa 10 Nisan 1959 tarihinde seferler başlamıştır. Çardak, Mudanya ve Sahilbent araba vapurları çalıştırılmıştır.
- c) Kartal – Yalova hattı. 15 Temmuz 1949 tarihinde açılmıştır.

⁸⁰² E. Tutel, “Şirket-İ Hayriye”, *DBİA*, C. VII, s. 307.

⁸⁰³ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl*, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT, s. 44; S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *Faytonlardan Marmaray’a İstanbul’da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 229.

d) İstinye – Paşabahçe hattı. Özellikle yaz sezonlarında kullanılmıştır. 1966 yılından itibaren seferler yapılmıştır.

1 Mart 1958 tarihinde öğle vakti İzmit körfezinde denizcilik işletmelerine ait Üsküdar Vapuru'nun batmasıyla 500'e yakın yolcu hayatını kaybetmiştir. Bu kaza ile birlikte şehir hatlarının iş düzeninde bazı değişiklikler hayata geçmiştir. Bunların en önemlisi vapur istiap hadleri belirlenmiş ve sıkı denetime alınmıştır. Gemi kaptanlarının ehliyetleri gözden geçirilmiş ve eğitim takviyesi verilmiştir. Yolcuların kaza anında nasıl hareket edeceklerinin bilmemesinin anlaşılması üzerine yolcu eğitimleri verilmiş ve can yeleği kullanma bilinci kazandırma çalışmaları yapılmıştır. Halkın eski vapurları protesto etmeleri üzerine bazı vapurlar seferlerden kaldırılmış ve yeni vapurlar seferlere konulmuştur.⁸⁰⁴

4.1.4. Havaalanı

1911 yılında Trablusgarp Savaşı vesilesi ile Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın teşebbüsüyle Yeşilköy'e pist ve hangarlar yapılmıştır. 1925 yılında itibaren alman Junkers – Merke ve Lufthansa firmasına İstanbul – Ankara, 1926 yılında İtalyan havacılık şirketine İstanbul – Brendizi ve 1939 yılında Romanya Devlet Hava Yolları'na İstanbul – Bükreş arasında yolcu, yük ve posta taşıma izinleri verilmiştir. 1947 yılında Amerikalı Westinghouse Electric International Company ve The IG White Engineering Corporation ile Yeşilköy Havaalanı'nın yapımı için sözleşme imzalanmıştır. Şirket 23 Mayıs 1953 tarihinde projeyi tamamlamıştır. Havalimanı, 1 ağustos 1953 yılındaki resmi törenle “Yeşilköy Hava Meydanı” adıyla açılmıştır. Havaalanı uluslararası bir pistte, otomobil yollarına, modern yolcu terminaline, bakım hangarlarına, radyo alıcı – verici cihazlarına ve yedek enerji santraline sahip bir şekilde hizmet vermeye başlamıştır.⁸⁰⁵

1959 yılında İstanbul havaalanı, hava trafiğinde 12 498 defa yabancı uçak seferi ve 17 484 defa Türk uçak seferi toplamda da 29 982 defa uçak seferi düzenlenmiştir. Bu

⁸⁰⁴ S. Sezen; A. Apaydın, (hızl.), *Faytonlardan Marmaray'a İstanbul'da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, s. 247 - 248.

⁸⁰⁵ a.g.e., s. 237.

seferlerle iç hatlarla gelen yolcu sayısı 139 652'dir, iç hatlardan giden yolcu sayısı ise 138 582'dir. Aynı yıl içinde dış hatlarla gelen yolcu sayısı 71 819'dur, dış hatlardan giden yolcu sayısı ise 78 230'dur. Bu rakamlar ertesini yıl yani 1960 tarihinde değişiklikler arz etmiştir. Buna göre sefer sayılarında yabancı uçak seferlerinde % -6.26, Türk uçak seferlerinde % -15.23, toplam uçak seferlerinde ise % -11, 53 oranında düşüşler yaşanmıştır. Uçak seferlerindeki bu düşümlere bağli olarak aynı yıl yolcu sayılarında da düşümler olmuştur. İç hatlar gelen yolcu sayısı % -21.12 ve iç hatlar giden yolcu sayısı % -18.55 düşüm yaşamıştır. Dış hatlar gelen yolcu sayısı ise % -7.64 ve dış hatlar giden yolcu sayısı % -11.45 düşüm yaşamıştır.⁸⁰⁶

4.1.5. Limanlar

İstanbul limanının kurulması ve imtiyazının verilmesi 1890 tarihlerine kadar gitmiştir. Bu tarihte Fransızlar tarafından kurulan İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketi 85 yıllığına liman işletmesinin kara ile ilgili kısmını üzerine almıştır. Şirket, 1895 yılında Galata Rıhtımını, 1900 yılında da Sarayburnu - Sirkeci Rıhtımını bitirmiştir. Şirket bu yatırımlar mukabilinde liman gelirlerini (palamar ücreti, yüklemedeki emtiadan alınan rıhtım resmi, ardiye ücreti ve abonmanlık ücreti) kendisine toplamıştır. 29 Temmuz 1925 yılında denize ait hizmetleri yürütmek üzere İstanbul Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu şirket yükleme – boşaltma, tahliye, dalgıçlık ve vapurlara tatlı su verme hizmetlerini üstlenmiştir.

Hükümet, 23 Aralık 1934 gün ve 2665 sayılı kanunla Fransız şirketi satın almış ve İstanbul Liman İşleri Müdürlüğü'nü kurmuştur. 10 ağustos 1951 gün ve 5842 sayılı yasa ile genel müdürlük kaldırılmış ve Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı kurulmuştur.⁸⁰⁷ Liman işleri bütünüyle 1 Mart 1952 yılında Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığına devredilmiştir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ A. Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 10 Ulaştırma (1933 - 1996)*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 503, 513.

⁸⁰⁷ Ekmel Derya, "*İstanbul Limanı'nın Kuruluşu*", Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi ODTÜ Kasım 1981, Yiğit Gülöksüz (Drl.), ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara Kasım 1982, s.157.

⁸⁰⁸ *İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT*, s. 48 – 49.

Yeni rıhtım ve liman planlama, proje ve inşaat işleri 27 Ocak 1954 gün ve 6237 sayılı “Limanların İnşaatı Hakkında Kanun” gereğince bayındırlık bakanlığı limanlar dairesi başkanlığına verilmiştir.⁸⁰⁹

1950 – 1960 döneminde İstanbul limanına birçok yabancı bayraklı (Tablo 30) gemi uğramıştır. Bu dönemde sayısal olarak yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte Amerikan, İsveç, Panama, Yunan, Rus, Danimarka, Macar, İngiliz, Norveç, Batı Alman ve İtalyan gemileri İstanbul limanında mal indirip mal yüklemiştir.

⁸⁰⁹ E. Derya, “İstanbul Limanı'nın Kuruluşu”, s. 157.

Tablo 30**İstanbul limanına giren ve çıkan milli ve yabancı gemi sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Türk	Amerikan	İsveç	Panama	Yunan	Rus	Danimarka	Macar	İngiliz	Norveç	Alman (Batı)	İtalyan	Toplam (diğer ülkelerle birlikte)
1	1950	12 412	117	127	10	59	3	31	33	94	92	96	243	13 424
2	1951	10 802	65	52	9	54	-	30	30	80	41	56	177	11 544
3	1952	12 328	45	75	13	55	-	48	14	53	43	73	211	13 084
4	1953	12 670	93	127	68	189	180	64	54	115	156	116	513	14 956
5	1954	12 776	84	103	36	123	8	34	27	116	55	121	222	14 006
6	1955	13 003	84	80	29	190	4	28	26	87	45	91	144	14 102
7	1956	13 823	76	67	3	216	7	8	28	75	69	99	133	14 842
8	1967	13 939	103	83	11	176	31	15	21	76	71	98	469	14 989
9	1958	13 176	86	63	14	122	57	11	22	96	84	126	178	14 245
10	1959	12 701	84	61	14	135	78	6	27	93	84	130	127	13 825

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 142 -143; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 156 -157; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s.154 -155.

4.1.6. Posta, Telgraf ve Telefon Hizmetleri

Posta, Telgraf ve Telefon (PTT), verdiği hizmetler (mektuplar, kartpostallar, tebrik kartları, telgraflar ve telefonlar) ile Şehir hayatının en merkezinde yer almış bir mÜessese olarak yer almıştır. Mektuplar ve telefonlar Şehir insanın eli, ayağı, gÖzü ve kulağı olmuştur. İstanbullular hem Şehir içi iletiŐiminde hem de Şehirden taşraya iletişim de dÖnemin bu ulaşım araçlarını kullanmıŐlardır.

Şehirde bu hizmetleri yÜrÜtmek içi posta merkezleri ve telgraf merkezleri (Tablo 31) hizmet vermiştir. Posta ve telgraf merkezlerinin yanı sıra abone kutuları alanında yıllara gÖre artan sayılarda hizmet verilmiştir. Bu dÖnem içiinde abone kutu sayısı iki katına çıkarılmıştır.

Tablo 31

İstanbul şehri posta teşkilatı; posta merkezleri, telgraf merkezleri ve abone kutuları sayıları.

Sıra No	Yıllar	Posta Merkezleri	Telgraf Merkezleri	Posta ve Telgraf Merkezleri	Abone Kutuları
1	1950	2	1	96	2 482
2	1951	2	1	96	2 984
3	1952	2	1	97	3 485
4	1953	2	1	99	3 497
5	1954	2	1	97	4 085
6	1955	2	1	98	4 170
7	1956	2	1	102	4 188
8	1957	2	1	103	4 623
9	1958	2	1	100	4 684
10	1959	2	1	101	5 009

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 145; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 158; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 164.

Şehirdeki telefon hizmetleri bütün çalışma ve yatırımlara rağmen ihtiyacı karşılamamıştır. İstanbul'un merkezi, Bakırköy, Yeşilköy, Beyoğlu, Şişli, Boğaziçi Rumeli, Üsküdar, Kadıköy, Boğaziçi Anadolu, Adalar ve şehir civarı bu telefon hizmetlerinden (Tablo 32) faydalanmıştır. Bu sahaların abonelik sayıları yıllar içinde sürekli artış göstermiştir. 1950 yılında İstanbul'da özel ve resmi toplam 21 955 adet telefon abonesi hizmet almıştır. Bu rakam geçen 9 yıl içinde 1959 yılında 60 781 adet aboneye ulaşmıştır. Bu artış oranına rağmen 1959 tarihinde şehirde hala 70 bine yakın İstanbullu abone olmak için sıra beklemiştir.⁸¹⁰

⁸¹⁰ *Vatan*, 4 Kasım 1959.

Tablo 32**İstanbul şehri posta teşkilatı; telefon hattı ve abone sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Hatların Sayısı						Abonelerin Sayısı		
		İstanbul + Bakırköy + Yeşilköy	Beyoğlu + Şişli + Boğaziçi Rumeli	Üsküdar + Kadıköy + Boğaziçi Anadolu	Adalar	Şehir Cıvarı	Toplam	Resmî Daireler	Özel Aboneler	Toplam
1	1950	8 133	12 028	1 339	469	552	22 521	1 126	20 829	21 955
2	1951	9 777	13 539	1 920	478	559	28 273	1 135	24 472	25 607
3	1952	9 953	15 191	2 121	505	851	28 621	1 178	26 755	27 933
4	1953	10 097	16 541	2 789	523	1 234	31 204	1 140	29 290	30 430
5	1954	13 918	17 037	3 013	526	1 510	36 004	1 210	33 900	35 110
6	1955	14 760	19 193	3 831	904	1 896	40 584	1 341	38 272	39 613
7	1956	18 753	21 131	5 515	961	1 959	48 319	1 443	38 272	39 613
8	1957	20 087	26 199	6 087	1 040	3 577	56 990	1 557	54 378	55 933
9	1958	21 094	27 320	6 140	1 179	4 262	59 997	1 692	57 122	58 814
10	1959	21 392	28 495	6 181	1 511	4 424	62 003	1 755	59 026	60 781

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 144; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 160; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 158.

4.2. SAĞLIK: HASTALIKLAR VE TEDAVİ HİZMETLERİ

İstanbul, şehir olarak tarih boyunca hem hastalıkların hem de bu hastalıkların tedavisinin kaynağı olmuştur. Bu kalabalık şehre beledi hizmetler vermek (sağlıklı su şebekesi kurmak, muntazam çalışan kanalizasyon ağı projelendirip uygulamak, evsel atıkları yani çöpleri imha etmek, insanların iaşesini sağlamak ve bunun sağlığa uygunluk şartlarını kontrol altında tutmak vs.) çoğu zaman zorlayıcı olmuştur. Öte yandan İstanbul kuruluşundan itibaren bir liman şehri olmuştur. Bu özellik şehri gelenin gidenin eksik olmadığı bir hareket noktası haline getirmiştir. İnsanların, tüccarların, gezginlerin, sefirlerin taşıdığı hastalıklar şehre taşınmıştır. Bu sebeplerdendir ki salgın hastalıklar (karahumma, kızıl, kızamık, para tifo, kolera, veba, verem, difteri, şarbon, boğmaca v.s.) şehrin sağlık hayatında yer edinmiştir.

4.2.1. Hastalıklar

İstanbul'da 1950'li yıllarda insanların sağlık yaşamlarını bulaşıcı hastalıklar tehdit etmiştir. Bu bulaşıcı hastalıklar şehirde yaygınlaşmasın diye belediye tephirhaneleri aracılığı ile hizmet vermiştir. Nitekim bu tephirhaneler ücretli ve ücretsiz temizlik hizmetlerinde bulunmuştur. Belediyenin üç adet tephirhanesinde (İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar Tephirhaneleri) 1955 yılında ücretsiz 70 bine yakın insan temizlenmiştir. Aynı yıl 3 bini aşkın mesken, 2 bine yakın umumi mahal, 50 bine yakın mobilya eşyası ve 80 bini aşkın diğer kullanılan eşyalar aynı şekilde ücretsiz temizlenmiştir.⁸¹¹ Sadece bir yıl için geçerli olan bu rakamların büyüklüğü, şehrin bulaşıcı hastalık korkusunun boyutunu çizmiştir. Bütün bu korkulara, alınan tedbirlere karşın şehirde bulaşıcı hastalık çeşitleri ve vaka sayıları İstanbulluları tehdit etmiştir. Şehirde, karahummadan difteriye, kızamıktan boğmacaya kadar pek çok bulaşıcı hastalık (Tablo 33) kendisine yaşam alanı bulmuştur.

⁸¹¹ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 47.*

Tablo 33**İstanbul ili bulaşıcı hastalık vakaları sayısı.**

Sıra No	Hastalıklar	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1957	1958	1959
1	Lekeli Humma	45	53	34	12	12	5	1	6	11
2	Kara Humma	441	555	541	541	719	678	360	65	540
3	Paratifo A, B	83	144	118	69	115	157	45	71	60
4	Difteri	179	262	443	496	588	777	908	474	486
5	Sarı Beyin Humması	20	12	15	-	-	-	-	-	-
6	Salgın Menenjit	-	-	-	25	115	30	25	38	50
7	Basilli Dizanteri	-	-	-	6	13	1	-	-	-
8	Amipli Dizanteri	-	-	-	10	3	5	1	-	-
9	Dizanteri	10	13	12	-	-	-	-	-	-
10	Kızıl	1 333	345	198	442	246	208	399	190	359
11	Kızamık	707	712	669	812	486	833	1 144	403	613
12	Kuduz	-	4	2	4	3	9	3	4	2
13	Çiçek	-	-	-	-	-	-	-	-	2
14	Malta Humması	7	2	2	1	5	-	1	-	5
15	Sıtma	-	-	-	-	-	-	-	-	2
16	Şarbon	47	30	50	70	76	38	47	29	24
17	Veba	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Cüzzam	3	-	6	2	1	2	4	1	-
19	Salgın Çocuk Felci	3	11	1	6	18	15	37	56	159
20	Salgın Ansefit	-	-	-	-	-	-	4	-	-
21	Gıda Zehirlenmeleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Boğmaca	297	99	300	340	554	260	374	-	-
23	Kalazar	-	-	1	-	-	-	-	-	-
24	Bang	-	-	1	-	-	-	-	-	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 34; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 57; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 48.

İstanbul şehrinde bu hastalıklarla mücadele etmek için halkın aşılmasına önem verilmiştir. Bu dönemde çiçek, tifo, tifüs, difteri, tifo ve tifüs karması, tifo, difteri ve tetanos karması ile difteri ve tetanos karması aşuları (Tablo 34) yaygın olarak tatbik edilmiştir.

Tablo 34**İstanbul ili belediye hekimleri ve belediye tephirhaneleri tarafından tatbik edilen aşılar sayısı.**

Sıra No	Yıllar	Çiçek	Tifo	Tifüs	Difteri	Karma*	Karma**	Karma***
1	1950	124 306	21 435	10 097	-	115 480	-	-
2	1951	144 275	4 831	-	162	227 426	-	-
3	1952	96 108	5 170	62	42 262	175 123	-	969
4	1953	91 486	116 370	-	46 729	55 207	232 141	778
5	1954	98 914	60 459	-	1 571	34 005	130 146	-
6	1955	118 537	90 722	26	1 628	-	130 069	-
7	1956	97 634	72 350	12 958	2 263	17 743	134 800	-
8	1957	79 716	84 700	-	3 310	15 403	70 529	-
9	1958	86 070	68 082	-	523	54 853	156 333	17 441
10	1959	95 164	50 895	18	151	26 354	175 256	959
11	1960							

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 32; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 55; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 46.

* (tifo + tifüs)

** (tifo + difteri + tetanos)

*** (difteri + tetanos)

4.2.1.1. Verem

Verem, başta akciğerler olmak üzere deri, kemikler, boyun bezeleri, beyin zarı ve bağırsaklarda hastalık yapabilen verem basilinin geçmişi çok eskidir. Sanayi devrimiyle birlikte kötü barınma şartları ve yetersiz beslenme sonucunda verem, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa’da etkili olmuştur. Ölüm üzerindeki ve sayısındaki etkisiyle ölümün kaptanı olarak tanımlanmıştır. Bu beyaz ölüm, XIX. Yüzyılda Osmanlı devletinde de varlığını göstermiştir. III. Selimin gözdesi Safinaz Sultan’dan başlayarak Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, eşleri Sultan Abdülhamid’in annesi Tirimüjgan ve Sultan Vahdeddin’in annesi Gülüstü kadınefendiler ve nihayet Sultan Vahdettin veremden ölmüştür. Dönemin her türlü imkânına sahip hanedan üyelerini dahi bu kadar etkileyen verem halkın korkusu olmuştur.

Hem babasını hem de annesini veremden kaybeden Sultan II. Abdülhamid bu hastalıktan çok çekinmiş ve hastalığın önleyici tedbirlerine ve tedavi edilmesi çarelerine eğilmiştir. Sultan’ın emriyle Cemiyeti Tıbbiye-i Şahane konuyu 8 Şubat 1895 yılında masaya yatırmış ve dönemin ehilleri tarafında tartışmalar yapılmıştır. Bu toplantının sonucunda, veremliler için tükürük hokkası uygulaması başlatılmıştır.

Veremle mücadele Osmanlı devletinin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında devam etmiştir. 1927 yılında kurulan İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti bu sürecin kırılma noktası olmuştur. Cemiyet, 1954 yılında isim değişikliğine gitmiş ve İstanbul Verem Savaş Derneği adını almıştır. Bu isim değişikliğinden iki yıl sonra Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Medresesi’nde Odio-Visuel Eğitim Merkezi açılmıştır. Dernek, BCG aşı kampanyalarına destek vermiştir. Bununla birlikte veremle mücadelede dispanserler önemli olduğu için İstanbul’un çeşitli semtlerinde (Tablo 35) bu kuruluşlar dernek tarafından açılıp işletilmiştir. Verem hastalığının önü, derneğin başkanı Tefvik Sağlam’ın (1934 – 1963) etkili çalışmalarıyla (dispanser ve sanatoryum inşaları, propaganda ve eğitim çalışmaları, BCG uygulamaları ve dar alanlı tarama çalışmaları) kesilmiştir.⁸¹²

Verem hastalığı, insanlar için korkunçluğu toplum tarafından bilinmesi ve bütün çabalara rağmen 1950’li yıllarda İstanbulluların başat sağlık sorunu (Tablo 35) olmaya

⁸¹² Nuran Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi)*, İstanbul Üniversitesi Projesi, İstanbul 2010, s. 93 – 97.

devam etmiştir. 1950 yılında verem savaş dispanserlerine müracaat sayısı 37 917 adetti, buna mukabil teşhis konulan hasta sayısı 4 236 adet idi. Bu dönemde verem teşhisi sayısı 1958 yılında 18 852 adete ulaşmıştır. Teşhis edilen hasta sayısı şehirdeki her yüz kişiden birini temsil etmiştir. Ne var ki yukarıda veremle savaş için yapılan çalışmaların iyi neticesinde, bu kadar veremli hastalığın olduğu 1958 yılında verem sebebiyle ölen hasta sayısı 763'te kalmıştır.

Tablo 35

İstanbul şehrinde verem kontrol için ilk müracaat edenlerin ve bu ilk müracaatta teşhis edilen veremli hastaların sayısı.

Sıra No	Dispanserler	Yıllar	Kontrol İçin İlk Müracaat Edenler	İlk Müracaatta Verem Teşhisi Konularlar
1		1950	37 917	4 236
2	Fatih*,	1951	41 210	5 785
3	Sultanahmet, Eyüp,	1952	52 129	6 100
4	Edirnekapı, Unkapanı,	1953	60 855	6 125
5	Şehremini, Kasımpaşa,	1954	61 980	7 719
6	Kumkapı, Süleymaniye,	1955	112 113	6 042
7	Erenköy, Üsküdar,	1956	105 955	6 419
8	Beykoz, Kocamustafapaşa,	1957	130 636	7 808
9	Balat, Kadıköy,	1958	115 641	18 852
10	Taksim, Şişli,	1959	142 895	5 377
	İstinye, Sarıyer Naile Sağlam,			
	Kartal,			
	Merkez Epidemiyoloji Servisi			
	ve Gezgin Röntgen.			

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 25 – 26; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 48 – 49; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 39 – 40.

* İşaretli Fatih dispanseri bakanlığa ait; kalan diğer dispanserler ise verem savaş derneğine aittir.

4.2.1.2. Sıtma

Ateşli bir hastalık olan sıtma ile İstanbul'da 1950'lerin ilk yıllarında sıkı bir şekilde mücadele edilmiştir. O dönemde sağlık bakanlığı ile Amerikalı uzmanlar sıtma ile mücadelede beraber çalışmışlardır. Marshall planı çerçevesinde temin edilen 1440 püskürtücü ile 50 ton D.D.T. ülkenin sıtma alanlarına püskürtülmüştür.⁸¹³

1952 tarihinde, Sıtma Savaş Derneği Başkanı Dr. İzzet Arkan'nın yaptığı bilgilendirmelere göre, teşkilat olarak o dönemde 9 doktor, 196 sıhhat memuru ve amele ile 3 motosiklet, 2 cip ve 2 kamyon ile hizmet vermiştir. Bu teşkilat, sıtma ile mücadele için her köyü on beş günde bir ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında köyde, hastalık vakalarına rastlanıldığı vakit tedavi işlemleri yapılmıştır. Teşkilat bu tedavi hizmetlerinin yanı sıra sivrisinek membalarını ilaçlayarak mücadelesine devam etmiştir. Başkanın paylaştığı verilere göre 1951 yılında 81 060 kişi muayene edilmiştir. Bu muayene neticesinde 1 636 kişide sıtma görülmüş ve tedavileri yapılmıştır. Sıtma ile mücadele kapsamında köylerdeki evlerin her sene en az bir defa D.D.T. ile ilaçlanmasına özen gösterilmiştir. Nitekim 1951 yılında bu çalışma için 2 ton D.D.T. sarf edilmiştir.⁸¹⁴

4.2.1.3. Veba

Bir tür enfeksiyon hastalığı olan veba tarih içinde şehirlerin korkulu rüyası olmuştur. 1951 yılının yaz mevsiminde Yemen'de görünen ve günde 4 bin kişinin ölümüne sebep olan veba salgını İstanbul'da da panik havası oluşturmuştur. Şehirdeki Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü, İstanbulluların olası veba salgınına yakalanmaması için bir dizi tedbir almıştır. Yapılan işlerin en başında, hastalığın amili olan fareler ile mücadele gelmiştir. Müdürlük, şehrin umumi yerlerini kurduğu ekipler

⁸¹³ *Son Posta*, 18 Haziran 1950.

⁸¹⁴ *Vatan*, 5 Ocak 1952.

aracılığı ile temizleme ve ilaçlama çalışmaları yapmıştır. Bununla birlikte evinde fare bulan şehirliere müdürlük tarafından bedelsiz ilaç temin edilmiştir.⁸¹⁵

4.2.1.4. Şap

1957 yılının Temmuz ayında Konya şehrinde görülen şap hastalığı büyük hayvan kayıplarına neden olmuştur. Çift tırnaklı hayvanlar arasında görülen bu şap hastalığından şehirdeki hayvanların % 30'u (1 350 000) ölmüştür. O dönemde ülkede yaşanan bu kıyımın bir küçük benzeri de İstanbul şehrinde görülmüştür. Konunun ciddiyeti üzerine bir araya gelen İstanbul Süt Müstahsilleri ve Damızlık Hayvan Yetiştiriciler Cemiyeti, İstanbul Veteriner Teşkilatı yetkilileri ile birlikte şap hastalığı için toplantı yapmışlardır. Cemiyet Başkanı Osman Özbek, şehirde şap hastalığından dolayı 10 bin hayvanın telef olduğunu belirtmiştir. Arta kalan süt hayvanlarının da 1 yıl süre ile süt veriminde performans düşüklüğü olacağını açıklamıştır. Şap hastalığı hızlı seyir gösterdiğinden ve mücadele için özellikle çiftçilerin belli bir bilince sahip olması gerektiğinden bu konu üzerinde de durulmuştur. Toplantıda, veterinerlik yetkilileri hastalık hakkında ilmi ve teknik açıklamalar yapmışlardır. Şap hastalığından korunma ve tedavi imkânları tafsilatlı bir şekilde hayvan yetiştiricilerine aktarılmıştır. Toplantı, hayvan sahiplerinin suallerinin ilgililerce cevaplanmasıyla sonlandırılmıştır.⁸¹⁶

4.2.1.5. Kuduz

Kuduz, eski İstanbul'un sokak köpeklerinin ve kısmen sokak kedilerinin sebep olduğu viral bir zoonoz (insanlara hayvanlardan geçen hastalık) hastalıktır. Şehirde zaman zaman bu hastalık yaygın bir şekilde görülmüştür. 1950 yılı yaz mevsiminde 6 gün içinde 24 kişi bu hastalıktan hastanelere kaldırılmıştır. Bu vakalar, şehrin Galata Arap Camii Sokağı'nda, Edirnekapı Bayrampaşa Sokağı'nda, Küçükpazar Kaftancı Sokağı'nda, Taksim Hacı Abat Mahallesi Teşrifatçı Sokağı'nda, Erenköy'nde ve

⁸¹⁵ *Son Posta*, 27 Temmuz 1951.

⁸¹⁶ *Vatan*, 20 Temmuz 1957.

Kısıklı Alemdağı Caddesi'nde görülmüştür. Bu köpek ısırmalarına ilaveten Küçükpazar Kible Çeşme Sokağı'nda iki kişiyi de kudurmuş kedi ısırmıştır.⁸¹⁷

4.2.1.6. Tifo

Tifo, kirli içme suları ve pis yiyeceklerle bulaşan mikrobik bir hastalıktır. Şehrin yaşam standartları ile yakından ilgili bir hastalık olan tifo, şehir yöneticilerinin ayrı bir hassasiyet gösterdikleri hastalık olmuştur. Konu ile 1951 tarihinde çıkan haberler Vali Gökay tarafından hemen ele alınmıştır. Gökay, yaptığı tetkikler neticesinde dile getirilen tifo hastalığının şehirde görülmediğini söylemiştir. Vali ve Belediye Başkanı Gökay, tifonun gündeme gelmesi vesilesi ile gazetecilere ilave açıklamalarda bulunmuştur. Gökay, oluşturulan sağlık ekipleriyle şehirdeki bostanlarda yetiştirilen çiğ yenen sebzelerin (salata, salatalık, marul gibi) lağım suları ile sulanmasının engellendiğini belirtmiştir. Takip ve kontrole rağmen bostanlarında temiz su kullanmayanların sebzelerinin söküldüğünü açıklamıştır.⁸¹⁸

4.2.2. Sağlık Hizmetleri

Hastalık ve şifa bu şehirde at başı giden hayatın iki vakıasıdır. Nitekim İstanbul'da örgün belediye sağlık teşkilatının temeli 1893 yılında başlayan kolera salgını sırasında atılmıştır. Kolera hastalığının şehirden uzaklaştırılması eldeki imkânların (tephirhane – dezenfeksiyon istasyonları, doktorlar, cerrahlar, eczacılar, aşıcılar ve konuyla ilgili görevliler) bütünüyle Şehremaneti bünyesinde disipline edilmesiyle başlamıştır.⁸¹⁹

⁸¹⁷ *Son Posta*, 8 Temmuz 1950.

⁸¹⁸ *Vatan*, 17 Nisan 1951.

⁸¹⁹ N. Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi)*, s. 41 – 42.

Cumhuriyet döneminde, belediye hizmetlerini düzenleyen 14 Nisan 1930 tarihli ve 1471 sayılı Belediye Kanunu'nda belediyelerin, beldenin ve belde halkının sıhhat, selamet ve refahını temin için şu görevler belirtilmiştir:⁸²⁰

“ Umuma açık olan yerlerin temizliğine, intizamına bakmak; yiyecek-içecek kontrolü; salgın ve bulaşıcı insan ve hayvan hastalıklarının önüne geçmek ve yayılmasına mani olmak için hükümet teşkilatı ile birlikte çalışmak; belediye mezbahasından başka yerlerde kasaplık hayvan kestirmemek; mürebbiye, sütine, hizmetçi, aşçı, berber, gıda maddesi satıcısı, süthanelerde hizmet edenlerle süt satanlar ve bunun gibi halk ile temas eden hizmet erbabının sağlık muayenelerini yaptırmak; su getirtmek, suları sağlıklı ve temiz tutmak; ücretli ücretsiz umumi helalar yaptırmak; fakir ailelerin ikiz çocuklarına, öksüz, fakir, kimsesiz çocuklara para, hekim ilaç, yeme, içme, giyinme, barınma, tahsil, terbiye bakımından yardım etmek, fakir hastalara meccanen bakmak, ilaç vermek, fakir cenazelerini meccanen kaldırmak, hasta ve işten aciz olup ta bakacak kimsesi bulunmayanlara bakmak; yetimhane, acezehane, doğum ve emzirme evleri açmak; teşkilatı ve yerleri Sağlık Bakanlığı tarafından tayin ve tasdik edilmek şartıyla tımarhane, dezenfeksiyon istasyonları açmak ve işletmek; sağlık yardımı ve imdat merkezleri yapmak ve işletmek; plan ve tesisatı ve yerleri sağlık bakanlığınca tasdik edilmek şartıyla beldenin ihtiyacına göre ücretli, ücretsiz belediye hastanesi ve hayvan hastanesi kurmak ve işletmek; eczanesi olmayan yerlerde eczane açmak, fakirlere parasız veya ucuz ilaç vermek, ücretli, ücretsiz muayenehane, dispanser açmak, fakirler için meccani doğum yardımı temin etmek üzere ebe çalıştırmak.”

Belediye kanunuyla birlikte, Umumi Hıfzıssıhha Kânununu da belediyelere halk sağlığı ile ilgili görevler yüklemiştir:

“Temiz su temini, kanalizasyonlar ile mezbahaların yapılması, mezarlıkların kurulması, ölü nakil ve definleri, çöplerin uzaklaştırılıp imhası, meskenlerin sağlıklı olmasına nezaret etmek, sıcak ve soğuk hamamlar kurmak, yiyecek içecek denetimi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ilk yardım teşkilatı, hastane, dispanser, süt çocuğu muayene ve tedavi evi, aceze ve ihtiyar yurtları ve doğumevi açmak, ücretsiz doğum yardımı için ebe çalıştırmak.”

⁸²⁰ N. Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi)*, s. 46.

Halk sağlığı için şehirde alınması gereken tedbirlerin oldukça ayrıntılı ve hayatın birçok alanıyla ilgili olduğu görünmüştür. Şehirde insanların sağlıklı ve güven içinde yaşaması için belediye temizlikten kontrole, ölü definlerinden ebelik hizmetlerine bir dizi hizmeti ücretli veya ücretsiz yerine getirmekle mükellef tutulmuştur.

26 Ağustos 1958 tarihinde yürürlüğe giren Vilayet Sıhhat Müdür ve Hükümet Tabipleri ile Belediye Sağlık İşleri Müdür ve Belediye Tabiplerine ait vazife talimatnamesi ile sıhhat ve içtimai muavenet müdürlerinin görevleri tanımlanmıştır. Ayrıca bu talimatname ile belediye sağlık işleri müdürünün, belediye başhekimlerinin ve belediye hekiminin görevleri belirlenmiştir.

Bütün bu kanun ve yönetmeliklerin amir hükümlerince İstanbul'da sağlık alanında şehrin ihtiyaçlarına karşılık kurumlar oluşturulmuştur. Hastane, sağlık merkezleri ve çeşitli dispanserlerle İstanbul şehri yalnız İstanbul'daki hastalar için değil, Türkiye çapında bir teşhis ve tedavi merkezi olmuştur.⁸²¹ İstanbul şehrinde sağlık hizmetleri devlet hastaneleri (23 adet, Tablo 37), belediye hastaneleri (6 adet, Tablo 38), Türk cemiyet ve özel sağlık kuruluşları (35 adet, Tablo 39), azınlıklara ait cemaat hastaneleri (4 adet, Tablo 40) ve yabancı hastaneleri (8 adet, Tablo 41) olmak üzere 75'i aşkın kurum ve kuruluş aracılığı ile verilmiştir.

Bu sağlık kuruluşlarının yanı sıra belediye sağlık merkezleri, dispanserler, hekimlikler ve doğumevleri aracılığı ile sağlık hizmetleri şehrin geneline serpiştirilmiştir. 1959 yılında İstanbul belediyesinin hastaneler haricindeki hizmet kurumları şunlardan oluşmuştur: Süleymaniye, Beşiktaş, Edirnekapı, Üsküdar Sağlık Merkezleri; Hasköy, Sarıyer, Zeytinburnu Dispanserleri; İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Tophane, Galata Zühreviye Dispanserleri; Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu Başhekimlikleri; Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Bayezid, Burgaz, Heybeliada, Kısıklı, Kızıltoprak, Küçükpazar, Taksim Mevki Hekimlikler; 11 semtte Sıhhi İmdat Teşkilatı (Cankurtaran) ve Büyükkada'da bir Doğumevi hizmet vermiştir.

Şehirlerde belediyelerin sağlık hizmetlerine dair düzenlemelerin yanı sıra il özel idarelerin yapması gereken sağlık hizmetleri de kanunlarla belirtilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-ı Muvakkatı yasal düzenlemesiyle devlet göreceği bazı kamu hizmetlerini il özel idaresine devretmiştir. Bu

⁸²¹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 3.

hizmetler arasında sağlık hizmetleri de yer almıştır. Bu kanun doğrultusunda İstanbul'da il özel idaresi birçok sağlık kuruluşunu kurup işletmiştir. Bu kurumlara 1950'li yıllarda Arnavutköy, Eyüp, İstranca – Çatalca, Rami, Samandıra, Kartal, Yalova ve Zeytinburnu dispanserleri ilave edilmiştir. Bütün bu dispanserler, gezici sağlık otomobili ve cankurtaranlarla teçhiz edilmiştir.⁸²²

Hem belediye hem de il özel idaresi marifetiyle İstanbul'da sağlık alanında hizmetler verilmiştir. Bu iki teşkilat hastalıkları önleyici ve hastalık sonrası tedavi edici süreçlerin bizzat içinde bulunup halk sağlığını korumuşlardır.

⁸²² N. Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi)*, s. 40 – 49.

Tablo 37**İstanbul şehri devlet hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.**

Sıra No	Devlet Hastanelerinin İsimleri	Yıllar	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuvar Röntgen İşlemleri
1	Bakırköy Akıl, Haydarpaşa Buluşıcı Has.,	1950	5 974	55 675	339 994	398 243
2	Haydarpaşa Numune, Haydarpaşa Verem, Guraba, Heybeliada San.,	1951	6 099	62 026	173 465	422 860
3	Kuduz Tedavi Müessesesi, Şişli Çocuk, Cezaevi,	1952	7 312	66 769	449 783	439 619
4	Yedikule Verem, Baltalimanı Kemik Verimi, Beyoğlu İlk Yardım,	1953	7 566	71 641	584 936	489 163
5	Valdebağlı Prevan. Ve San., Süleymaniye Doğum Ve	1954	7 929	63 883	449 086	478 423
6	Çocuk Bakımevi, Süreyya İlmen San., Sümerbank Bakırköy Bez	1955	8 166	78 366	607 295	511 734
7	Fabrikası, PTT İşletmesi San., İşçi Sigortaları Kurumu	1956	8 118	81 807	777 480	577 443
8	Hastaneleri (Nişantaşı, Sultanahmet Ve Eyüp), Koşuyolu Verem,	1957	8 878	88 630	916 991	591 761
9	Beykoz Yüksek Tahsil Gençlik Prevantoryumu,	1958	8 960	98 107	905 575	775 148
10	İstinye Sağlık Merkezi, D.D.Y. Yakacık San. Hastaneleri.	1959	9 550	94 511	1 213 563	705 124

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 20; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 43; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 33.

Tablo 38

İstanbul şehri belediye hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Sıra No	Belediye Hastanelerinin İsimleri	Yıllar	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuvar Röntgen İşlemleri
1	Beyoğlu,	1950	1 607	24 528	215 589	108 878
2	Cerrahpaşa,	1951	1 802	26 992	190 210	150 550
3	Darülaceze,	1952	1 951	28 792	213 103	153 963
4	Haseki Kadınlar,	1953	1 951	30 841	245 325	179 498
5	Zeynep Kâmil,	1954	2 151	32 973	261 094	160 955
6	Zührevi Hastalıklar Hastaneleri.	1955	2 151	36 061	264 413	191 070
7		1956	2 151	33 488	291 852	200 681
8		1957	2 151	35 363	362 291	166 714
9		1958	2 419	43 908	339 028	203 560
10		1959	2 483	60 806	316 842	224 759

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 43; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 34.

Tablo 39**İstanbul şehri Türk Cemiyet ve özel sağlık kuruluşları yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.**

Sıra No	Türk Cemiyeti ve Özel Sağlık Kuruluşları İsimleri	Yıllar	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuvar Röntgen İşlemleri
1	Nişantaşı Güzelbahçe, Kordon, Sultanahmet Esnaf Cemiyetleri, Denizcilik	1950	685	5654	21 149	55 397
2	Bankası, İstanbul Park Hastaneleri;	1951	712	6 413	23 086	61 729
3	Cağaloğlu Sıhhat, Şişli Sağlık, Şişli Şifa, Kunt Sağlık, Ortaköy Şifa,	1952	787	9 148	45 502	80 106
4	Yerebatan Sağlık, Moda Sıhhat Yurtları;	1953	808	9 990	58 467	74 346
5	Dr. Rahmi Duman Tedavi, Erez, İstanbul Doğum, Şişli Ömür, Gümüşsuyu Cerrahi, Şişli Marmara Klinikleri;	1954	937	10 641	70 290	57 856
6	Çamlıca, Büyükkada, Erenköy Sanatoryumları;	1955	866	10 641	70 290	57 856
7	Küçükyalı, Marmara, Göztepe Çamlıköşk, Göztepe, İdealtepe,	1956	951	10 783	72 759	50 405
8	Polis Prevantoryumları;	1957	1 058	11 548	82 358	82 217
9	Çocuk Esirgeme Kurumu Bakırköy, Mahmut Ata, Şişli Dr. Pakize İ. Tarzi, Çamlıca, Özkan	1958	971	11 154	51 982	58 795
10	Doğumevileri;	1959	1 036	12 068	51 728	57 433
11	Kadıköy Dr. Bedri Tapocu, Bakırköy Akay Dinlenme Ve Tedavi Evi, Teşvikiye Sağlikevi	1960	-	-	-	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 20 – 21; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 42 – 43; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 34 – 35.

Tablo 40

İstanbul şehri cemaat hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Sıra No	Cemaat Hastaneleri İsimleri	Yıllar	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuvar Röntgen İşlemleri
1	Balıklı Rum Hastanesi, Balat Musevi Hastanesi, Taksim Vakıf Ermeni Hastanesi, Yedikule Ermeni Hastanesi,	1950	929	3 862	9 526	10 338
2		1951	904	4 191	12 655	10 834
3		1952	964	4 817	17 353	13 197
4		1953	964	4 715	19 181	12 458
5		1954	1 029	5 226	20 452	18 247
6		1955	960	5 331	29 093	22 910
7		1956	994	5 571	28 820	15 568
8		1957	1 010	6 524	34 716	14 294
9		1958	1 042	5 621	40 513	18 056
10		1959	1 062	5 341	42 008	19 786

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 20 – 21; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 42 – 43; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 36.

Tablo 41

İstanbul şehri yabancı hastaneleri yatak sayıları ve yatakta/ayakta tedavi olanların sayıları.

Sıra No	Yabancı Hastaneleri İsimleri	Yıllar	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi	Ayakta Tedavi	Laboratuvar Röntgen İşlemleri
1	Alman Hastanesi,	1950	580	6 094	21 340	24 439
2	Fransız Akliye Hastanesi,	1951	582	6 110	25 216	29 436
3	Fransız Jeremeye Hastanesi,	1952	580	6 337	25 357	32 403
4	Fransız Pastör Hastanesi,	1953	590	6 529	20 774	37 023
5	İtalyan Hastanesi,	1954	590	7 092	24 066	42 301
6	Avusturya Santo George Hastanesi,	1955	588	7 892	30 323	42 353
7	Bulgar Hastanesi,	1956	588	8 582	33 668	48 624
8	Amerikan Amiral Bristol Hastanesi,	1957	608	9 669	34 440	49 739
9		1958	610	8 426	36 178	45 724
10		1959	610	10 292	34 657	41 365

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 20 – 21; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 42 – 43; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 36.

1950 – 1960 yılları arasında inşa edilen sağlık kuruluşlarından bazıları şöyledir:

Dispanserler: Taksim (1951), Şişli (1952), İstinye, Sarıyer (1955), Kartal (1956), Zeytinburnu (1960).

Prevantoryumlar: Altunizade Polis (1950), Beykoz Yüksek Tahsil Gençlik (1953), Kazasker Marmara (1954),

Sanatoryumlar: Süreyya Pasa İşçi (Yapı, 1951 – 1957 yılları arasında peyderpey inşa edilmiştir.), İçerenköy PTT (1952), TCDD Yakacık (1957), Çamlıca Özel Dr. Nüzhet Ziyal (1959).

Verem Hastanesi: Koşuyolu (1951).

4.2.2.1. Sağlık Personeli

İstanbul hastanelerinde bu dönemde birçok doktor, ebe, hemşire, eczacı, kimyager, laborant, sağlık memuru ve müstahdem (Tablo 42) hizmet vermiştir. Kadrolardaki bu meslek gruplarının sayıları yıllar itibari ile de artış göstermiştir. 1950 yılında şehirde 599 doktor hizmet vermekte iken bu sayı 1959 yılında 962'ye ulaşmıştır.

İstanbul dişçilik fakültesinden 1950 – 1960 arası mezun öğrenci sayısı toplamı, 755'tir. Bu on yıllık süreçte fakülteden mezun olanlar ki yıllık mezun sayısı ortalaması 75.50'dir, öğrenciler İstanbul ile birlikte ülkede başka fakülte olmadığı için tüm Türkiye'ye hizmet vermişlerdir.⁸²³

⁸²³ A. Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri II Sağlık (1927-1996)*, s. 139,142.

Tablo 42

**İstanbul ili hastanelerinde devlet, il özel idare ve belediye bütçelerine bağlı;
doktor, ebe, hemşire, eczacı, kimyager, laborant, sağlık memuru ve müstahdem
sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Doktor	Ebe	Hemşire	Eczacı	Kimyager	Laborant	Sağlık Memuru	Diğer Memurlar	Müstahdemler
1	1950	599	67	187	42	14	43	102	282	1953
2	1951	553	59	179	36	16	45	125	268	2023
3	1952	610	53	204	38	17	53	120	248	2145
4	1953	645	72	244	52	19	57	137	278	2280
5	1954	672	75	244	56	20	57	141	327	2442
6	1955	727	89	317	64	41	63	162	359	2582
7	1956	823	94	403	71	36	62	145	284	2519
8	1957	947	84	409	37	23	64	147	268	2668
9	1958	879	95	248	39	25	102	173	313	2965
10	1959	962	87	517	46	21	98	218	292	3040
11	1960	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 41; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 32.

4.2.3. Darülaceze

Darülaceze, II. Abdülhamid zamanının yapılmış bir şefkat kapısıdır. Bina yapım aşamasındayken 10 Temmuz 1984 tarihinde vuku bulan İstanbul depreminde Haseki Nisa Hastanesi'ne bağlı Acezehane yıkılmıştır. Bunun üzerine, Sultan'ın emriyle buradaki sakinler (aceze, hastalar ve yetim kız çocukları) yeni inşanın biten kısımlarına yerleştirilmiştir. Darülaceze kısa sürede düzene girmiş ve 1950'lere gelene kadar her yıl ortalama bin sakinine hizmet vermiştir.

1905 yılı darülaceze sakinlerinin sayısı ve kalanların inançları bakımından imparatorluk toplum yapısının fotoğrafıdır: Toplam kalan sayısı 795, bu toplamın 595'i Müslüman, 116'sı Rum, 53'ü Ermeni, 5'i Ermeni Katolik ve 26'sı Musevi'dir.

Darülaceze, tarihiyle kalanlarıyla ve kalanların öyküleriyle kocaman bir insanlık hallerinin sahnesi olmuştur. Başta Osmanlı hanedan mensupları, şehzade eşleri, cariyeler ve bilumum saraylı kadınlar, paşazadeler, tanınmış bestekârlar, aktörler ve iyi hallerinde yüksek mevki tutmuş nice varlıklılar bu müessesesinin şefkatine sığınmıştır.

Darülaceze, asırlık bir kurum olduğu için kuruluşundan itibaren daima müesses bir nizama sahip olmuştur. 1940'lı yıllarda Darülaceze'ye şu nitelikleri taşıyanlar kabul edilmiştir:⁸²⁴

- Hayatını çalışarak kazanamayacak derecede alil, sakat veya ihtiyar olmakla beraber kanunen kendisine bakmakla mükellef mali kudreti olan akraba ve taallukatı bulunmayanlar.
- Alil, sakat veya olup taşınır veya taşınmaz malı ve parası bulunduğu halde bakacak kimsesi olmayanlar.
- Bu nitelikleri taşıyanlardan mal ve mülkünü Darülaceze'ye bağışlayanlar veya kaydıhayat şartıyla bakılmak üzere ferağ edenler.
- Emekli, dul ve yetimlerden maaşlarını Darülaceze'ye terk edenler.
- Ücret karşılığında bakılması istenen bakıma muhtaç kimseler.
- Sokağa bırakılmış süt ve mama çocukları.

⁸²⁴ N. Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul Haziran 1996, s. 143.

- Mali güçleri olmadığı tespit edilenlerin, zihinsel ve bedensel bir hastalık nedeniyle uzun süre tedavi altında kalanların çocukları ile anne babası tutuklu ve asker olan çocuklar.
- Anne ve babaları olmayan ve kanunen bakmakla yükümlü kimseleri bulunmayan öğrenim çağındaki muhtaç çocuklar.

1950 yılında darülaceze müessesesi, toplam 10 pavyon ve 1 müdürlük binasından oluşmuştur. Kurumun 2 pavyonu toplam 200 yatak kapasiteli hastane olarak hizmet vermiştir. 1 pavyonu 100 yataklı çocuk yuvası olarak kullanılmıştır. Müessese toplam bin kişilik bir kapasiteye sahip olarak hizmet vermiştir. Bu şefkat yuvasında 12 doktor, 1 eczacı ve 13 hemşire olmak üzere 26 sağlık personeli çalışmıştır. Bu sağlık personeline hizmetlerin yürütülmesinde 173 müstahdem eşlik etmiştir.⁸²⁵

Bu dönemde eskiden kurulmuş marangozhane, kundurahane ve terzihane atölyeleri faal halde çalışmıştır. Bu birimlerde acezeleri çalıştırmak, bir meslek ve sanat sahibi yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca atölyelerde yapılan ürünlerin satışından kuruma gelir elde edilmiştir. Bu şekilde atölyelerde 150'ye yakın aceze çalışmıştır.⁸²⁶

1950 – 1960 yılları arasında Darülaceze Müessesesi'nden hizmet alanların sayıları (Tablo 43) yıllar içinde istikrar göstermiştir. Bu dönemde şehirdeki ihtiyarlar, maluller ve bakıma muhtaç çocuklar kurumun günlük iâşe ve sürekli bakım hizmetinden faydalanmışlardır.

⁸²⁵ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 253.

⁸²⁶ a.g.e., s. 255 – 256.

Tablo 43**İstanbul Belediyesi Darülaceze’de himaye edilen ihtiyar, malul ve çocuk sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Yıl İçinde Girenler		Yıl İçinde Çıkanlar		Yıl İçinde Ölenler		Ertesi Yıla Devrolunanlar		Günlük İaşe Edilenler	
		İhtiyarlar / Maluller	Çocuklar	İhtiyarlar / Maluller	Çocuklar	İhtiyarlar / Maluller	Çocuklar	İhtiyarlar / Maluller	Çocuklar	İhtiyarlar / Maluller	Çocuklar
1	1950	428	264	205	190	244	82	524	530	356	268
2	1951	423	186	198	162	260	56	489	498	473	358
3	1952	345	87	158	184	246	26	420	375	417	292
4	1953	462	117	157	222	284	11	521	162	459	137
5	1954	451	94	151	93	287	23	519	146	503	251
6	1955	230	112	137	107	203	38	459	114	399	129
7	1956	232	105	109	57	196	51	386	111	346	109
8	1967	239	61	83	35	158	36	384	101	312	86
9	1958	269	73	79	46	166	30	408	98	326	87
10	1959	198	66	54	36	139	25	413	103	400	112

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 35; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 58; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 49.

4.2.4. Eczaneler

1861 yılında yürürlüğe giren “Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname” ile İstanbul’daki eczaneler ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile eczacıların görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.⁸²⁷

İstanbul Eczacılık Fakültesi’nden 1950 – 1960 arası mezun öğrenci sayısı toplamı, 585 adettir. Bu on yıllık süreçte fakülteden mezun olanlar ki yıllık mezun sayısı ortalaması 58.50 adettir, öğrenciler İstanbul ile birlikte ülkede başka fakülte olmadığı için tüm Türkiye’ye hizmet vermişlerdir. Bu durum beraberinde İstanbullular’ın ilaç hizmeti alımlarında sıkıntıya sebep olmuştur.⁸²⁸

İstanbul’da ecza deposu ve eczane sayısında (Tablo 44) yıllar içinde artış olmuştur. 1950 yılında şehirde 23 adet ecza deposu ve 157 adet eczane varken bu rakam 1959 yılında 44 adet ecza deposuna ve 309 adet eczaneye çıkmıştır. İstanbul’daki bu eczaneler, bazı dönemlerde çeşitli şikâyetlerin konusu olmuştur. Böyle durumlarda eczaneler, şehrin sağlık müdürlüğü tarafından kontrol edilmiştir.⁸²⁹

⁸²⁷ N. Yıldırım, Nuran, İstanbul’un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi), s. 41; *Son Posta*, 1 Mart 1956.

⁸²⁸ A. Kal’a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri II Sağlık (1927-1996)*, s. 130, 136.

⁸²⁹ *Son Posta*, 1 Mart 1956.

Tablo 44**İstanbul ili 1950 – 1960 yılları arası eczane ve ecza deposu sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Yılbaşında Mevcut Olanlar		Yıl İçinde Kapananlar		Yıl İçinde Açılanlar		Toplam	
		Eczane	Ecza Deposu	Eczane	Ecza Deposu	Eczane	Ecza Deposu	Eczane	Ecza Deposu
1	1950	157	23	-	1	1	2	158	24
2	1951	158	24	-	1	-	1	158	24
3	1952	158	24	1	-	1	2	158	26
4	1953	158	26	-	-	-	1	158	26
5	1954	158	26	-	-	42	-	200	26
6	1955	200	26	3	-	64	3	261	29
7	1956	261	29	1	1	29	2	289	30
8	1957	289	30	5	1	15	8	299	37
9	1958	299	37	8	-	18	7	309	44
10	1959	309	44	4	1	26	1	331	44

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 42 - 40; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 37.

4.3. ASAYİŞ VE ADALET

1950 – 1960 döneminde İstanbul şehrinin güvenliği iki ayaktan asayiş ve adaletten oluşmuştur. Şehrin asayiş işleri, asayiş tehdit eden unsurlar ile bunlara karşı alanın tedbirler ve verilen hizmetler bakımından külli bir görünüm arz etmiştir. Başta şehrin en yüksel amiri olarak vali ve belediye başkanı asayiş işleri ile yakinen alakadar olmuştur. Vali, asayiş işlerini şehirdeki emniyet teşkilatını, zabıta teşkilatını ve bekçiler birimini aktif bir şekilde yönlendirerek idare etmiştir. Bu dönemde gündelik yaşam içinde sürekli vuku bulan hırsızlık, gasp, tecavüz, cinayet ve örgütlü suçlarla mücadele edilmiştir. Şehirde bu şekilde kısmi ve mahallî asayiş olaylarının yanında bütün İstanbul'u etkileyen büyük olaylar da meydana gelmiştir. Toplumsal derinliği ve izleri bakımından bu büyük asayiş olayları şehrin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını etkilemiştir. 6 – 7 Eylül Olayları, Galata Rıhtımı Olayları, Topkapı Olayları ve Üniversite Olayları bu asayiş olaylarının ön plana çıkmıştır.

Bu büyük asayiş olayları, İstanbul'un güvenliğini, beraber ve birlikte yaşama zenginliğini zedelemiştir. Adalet, bu yoğun ve büyük asayiş olayları karşısında zayıf kalmıştır. Adaletin daha bir işlevsellik kazanmasına vasıta olur düşüncesi ile inşa edilen Sultanahmet Adalet Sarayı yapım süreci, bu dönemin şehir sorunlarından biri olmuştur. Adaletin önemli bir birimi olan cezaevlerinin yetersizliği ve denetimsizliği veya denetim sonuçları, dönem için iç açıcı olmayan durumlar arz etmiştir.

Bütün bu vaziyet içinde, XX. Yüzyıl ortasında Sultanahmet Meydanı'nda idam sahnelerinin yaşanması ve bu karelerin seyirlik hale getirilmesi İstanbul'un mazisindeki hatıralardan olmuştur.

4.3.1. Asayiş

Suç kavramı, insan ile başlamıştır. Bu gerçeklik insanın kesif bir şekilde yer aldığı şehir hayatında daha bir temayüz etmiştir. İstanbul şehri, tarihsel süreçte birçok suçun sahnesi olmuştur. Şehrin imparatorluk saraylarının odalarında, hamamlarında işlenen suçlardan tutun da ıssız sokak karanlıklarına kadar her alan suç mahallî

olmuştur. DP iktidarı döneminde İstanbul'un nüfus olarak hızla kalabalıklaşması ve sosyal yönden farklılaşması, şehirdeki suç çeşitlerinde ve suç oranlarında artışlara sebep olmuştur.

4.3.1.1. Asayişin Tehdit Unsurları

1950 – 1960 yılları arasında şehirdeki asayiş, şehrin birçok zaafından beslenmiştir. Bu olumsuzlukların en başında şehirdeki işsizlik oranının sürekli artış göstermesi gelmiştir. Şehrin işsizlik karakteri yıllara göre değişim gösterdiği gibi mevsimsel olarak yıl içindeki nüfus hareketlerine göre de değişim göstermiştir.

İstanbul'da bu dönemde hırsızlık, dolandırıcılık, yankesicilik, kapkaç, hakaret, dövme, yaralama, cinayet, sarkıntılık, tecavüz, eve tecavüz, tehdit, kendi rızası ile kız kaçırma, kadın avcılığı, kaçakçılık, eroin ve bilumum zehirli madde kullanma ve satış alanlarında her yıl çeşitli suçlar işlenmiştir.⁸³⁰

4.3.1.2. Asayiş Hizmetleri

İstanbul'daki asayiş hizmetlerinin ana sorumlusu emniyet teşkilatıdır. Emniyet teşkilatı, emniyet müdürünün alt yapılanması içinde, bu dönemde valinin emir ve direktifleri ile çalışmaktaydı. Emniyet teşkilatının şehir asayiş ve güvenliğinde en büyük yardımcısı zabıta teşkilatıdır. Şehrin genel ve yağın asayiş kontrolü yaya devriyeler ve bekçiler vasıtasıyla sağlanmıştır.

⁸³⁰ *Son Posta*, 19 Eylül 1952.

4.3.1.2.1. Emniyet Teşkilatı

İstanbul'da, 1950 – 1960 yılları arasında ortalama 2 500 polis kadrosu ile emniyet hizmeti verilmiştir. Bu kadronun elindeki araç sayısı yıllara göre artış göstermiş olsa bile oldukça kısıtlı kalmıştır. Mesela 1952 yılında teşkilatın araç sayısı sadece 4'tür. Teşkilatın bu yetersiz yapısı, geniş bir coğrafi alana serpilmiş İstanbul'un asayiş hizmetlerinde zorluklar çıkarmıştır. Şehrin suç oranı yüksek mntıkaları ve terk edilmiş büyük harabeleri, İstanbul'un güvenliği için bu dönemde denetim altına alınamamıştır.

4.3.1.2.2. Zabıta

Şehirdeki zabıta teşkilatı, bu yıllarda uzun süre emniyet teşkilatı bünyesinde görev yapmıştır. İstanbul'un yönetimin birleşik yapısının vilayet ve belediye olarak ikiye ayrılması ile birlikte belediye teşkilatı içinde zabıta birimi kurulmuştur. Bu birimin kurulması ile birlikte şehir kontrolleri düzene girmiştir.

1958 ve 1959 yıllarında belediye zabıtası (Tablo 45) merkez müdürlük altında Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar ve Zeytinburnu ilçelerinde teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlarda bine yakın personel görevli istihdam edilmiştir. Teşkilat içindeki personel belli bir hiyerarşi içinde vazifelendirilmiştir. Bu bağlamda müdür, müdür muavini, baş komiser, komiser, komiser muavini ve zabıta memuru teşkilatın düzeni içinde yer almıştır.

Tablo 45

İstanbul Belediyesi Zabıta Teşkilatı.

Sıra No	Şubeler	Yıllar	Müdür	Müdür Muavini	Merkez Memuru	Baş komiser	Komiser	Komiser Muavini	Zabıta Memuru	Diğer Memurlar	Toplam
1	Müdürlük	1958	1	4	3	7	8	8	100	44	178
		1959	1	4	4	3	7	6	89	43	158
2	Adalar	1958	-	-	1	3	3	3	30	4	44
		1959	-	-	1	2	2	3	24	4	86
3	Bakırköy	1958	-	-	1	2	2	2	40	4	51
		1959	-	-	1	2	2	3	42	4	54
4	Beşiktaş	1958	-	-	1	3	3	3	40	4	54
		1959	-	-	1	2	4	2	46	5	61
5	Beykoz	1958	-	-	1	2	2	2	30	4	41
		1959	-	-	-	3	2	2	31	4	42
6	Beyoğlu	1958	-	-	1	5	5	5	80	8	104
		1959	-	-	1	4	4	5	84	8	108
7	Eminönü	1958	-	-	1	5	5	5	100	7	128
		1959	-	-	1	5	4	6	84	8	108
8	Eyüp	1958	-	-	1	2	2	2	30	4	44
		1959	-	-	1	3	2	2	31	5	44
9	Fatih	1958	-	-	1	5	5	5	70	8	94
		1959	-	-	-	6	6	4	63	8	87
10	Kadıköy	1958	-	-	1	3	3	3	40	5	55
		1959	-	-	1	3	1	2	35	4	46
11	Sarıyer	1958	-	-	1	2	2	2	30	3	41
		1959	-	-	1	3	2	1	31	4	42
12	Şişli	1958	-	-	1	3	3	3	40	4	54
		1959	-	-	1	3	3	3	34	4	48
13	Üsküdar	1958	-	-	1	3	3	3	40	4	54
		1959	-	-	1	2	3	2	30	3	41
14	Zeytinburnu	1958	-	-	1	2	2	2	30	4	41
		1959	-	-	1	1	2	1	30	5	40
15	Toplam	1958	1	4	14	48	48	48	700	109	975
		1959	1	4	15	43	44	42	655	108	914

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 167.

4.3.1.2.3. Bekçiler

Eski İstanbul'un eski bir ananesi de çarşı ve mahalle bekçileridir. Bekçiler, var olduğu dönemde ana caddelerden şehrin en kuytu dehlizlerine kadar İstanbulluların huzur ve güven kaynağına katkı sağlamıştır. Bekçilerin ifa ettiği zabıta görevleri, idari ve beledi görevleri, adli görevleri ve sağlık görevleri şehirlilerin yaşamlarını kolaylaştıran öğeler olmuştur.⁸³¹

Bu dönemde İstanbul'da bekçi olarak çalışanların belli sorunları da olmuştur. Bu sorunların en başında bekçiler teşkilat kanunlarının değiştirilmesini istemiştir. Bekçilerin diğer istekleri ikramiye almak, şehirdeki toplu taşıma vasıtalarında ücretsiz seyahat etmek ve vazifede ölen bekçilerin ailelerine tazminat ödenmesi şeklinde sıralanmıştır.⁸³²

4.3.1.3. Önemli Asayiş Olayları

1950 ile 1960 yılları arasında sonuçları itibari ile şehri derinden sarsan altı adet büyük asayiş olayı olmuştur. Bu olaylardan iki tanesi kaza sonucunda meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi Küçükyalı Sinema Faciası'dır. Diğer önemli kaza olayı ise şehrin göbeğinde meydana gelen Sirkeci Patlaması'dır. İstanbul'da bu dönemde vuku bulan 6-7 Eylül Olayları ise şehrin etnik kimliğinin bir çatışması olarak karşımıza çıkmıştır. Şehirde meydana gelen iki olay ise DP – CHP kavgasının tipik örnekleri olarak başlamış ve büyümüştür. Bu olaylar, Galata Rıhtımı Olayları ile Topkapı Olayları'dır. İstanbul'da bu dönemde uzun ve etkili bir seyir izlemiş olan iktidar – üniversite mücadelesinin sonucu olarak kimlik kazanan son büyük olay, Üniversite Olayları'dır.

⁸³¹ *Son Posta*, 12 Şubat 1953.

⁸³² *Son Posta*, 21 Ekim 1958.

4.3.1.3.1. 6 – 7 Eylül Olayları

6 – 7 Eylül Olaylarının ana tetikleyici unsuru o dönem gittikçe kamuyu nezdinde yer edinen Kıbrıs Meselesi olmuştur. Sonbaharda gerçekleşen olaylar öncesinde 1955 yılının nisan ayında yapılan Kıbrıs mitingleri şehirdeki gerilimin başlangıcı olmuştur.⁸³³ Kıbrıs meselesi şehir gündeminden yaz boyunca da düşmemiştir. Aynı yılın ağustos ayı sonlarında İstanbullular arasında Fener Rum Patrikhanesi'nin çeşitli faaliyetlerinin dedikodusu yayılmıştır. Bu söylentilere göre patrikliğe bağlı çeşitli “metropolitler, Türkiye aleyhinde neşriyat yapan yunan gazetelerine iane toplamışlardır.”⁸³⁴ Bu ve benzeri şehir şayiaları halk arasında hızla yayılmıştır. Olayların bir gün öncesinde yani 5 Eylül günü, iki Türk genci İstiklal Caddesi'nde “Kıbrıs Türk'tür” diye bağıarak propaganda yapmıştır. Aynı gün belediye otobüsünde Rumca konuşan iki vatandaş zorla aşağı indirilmiştir. Ada vapurunda da şarkı söyleyen Rumlar susturulmuştur.⁸³⁵

Ertesi gün Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberi şehirde hızla yayılmıştır. Kıbrıs meselesi dolayısı ile azınlıklara karşı şehirde oluşan menfi hava bu haberle bir infiale dönüşmüştür. İstanbul'un Beyoğlu, Pangaaltı, Kurtuluş, Yüksekaldırım, Karaköy Bankalar Caddesi, Eminönü, Sirkeci ve Kumkapı sentlerinde Rumlar'a ait ticarethane ve evler tahrip edilmiştir.⁸³⁶

Şehirdeki bu gelişmeler üzerine, olayların önünü almak ve yeni mağduriyetlere sebep vermemek için örfi idare ilan edilmiştir. Örfi idare dokuz ay devam etmiş ve 1956 yılı Haziran ayında kalkmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olayları yakinen izlemiş ve yetkililerden bilgi almışlardır. Bu olaylar karşısında dönemin ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü, “Tecavüze uğrayanların ıstıraplarını teessürle paylaşıyoruz.” demiştir. Diğer muhalif lider Osman Bölükbaşı ise “Hadiseleri teessüf ve nefretle karşılarız” ifadelerini kullanmıştır.⁸³⁷

Hadiselerden zarar gören vatandaşlara ve yakılıp yıkılan kiliselere hem devlet eliyle hem de Kızılay marifetiyle çeşitli yardımlar yapılmıştır.⁸³⁸

⁸³³ *Son Posta*, 22 Nisan 1955.

⁸³⁴ *Son Posta*, 27 Ağustos 1955.

⁸³⁵ *Vatan*, 6 Eylül 1955.

⁸³⁶ *Vatan*, 7 Eylül 1955.

⁸³⁷ *Son Posta*, 7 Eylül 1955; *Vatan*, 7 Haziran 1956.

⁸³⁸ *Vatan*, 16 Eylül 1955; *Vatan*, 29 Nisan 1956.

6-7 Eylül hadiseleri sonrasında İstanbul'da adli tahkikat yapılmıştır. Bu çerçevede ilk önce Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti mensupları gözaltına alınmıştır. Olaylarla ilgili çok sayıda polis de mahkemeye çıkarılmıştır. Sivil vatandaşlar ve resmi görevlilerle birlikte dönemin vali ve belediye başkanı Fahrettin Kerim Gökay da yargılanmak istenmiştir. Fakat yürütülen idari tahkikat neticesinde Devlet Şurası, Gökay hakkında bir suç unsuru bulmamıştır. Bu keyfiyet üzerine men'i muhakeme kararı verilmiştir.⁸³⁹ Aynı süreçte suç isnat edilen 19 polis de haziran ayında beraat etmiştir.⁸⁴⁰ Olaylarla ilgili son olarak diğer sanıklar hakkında da beraat kararı verilmiştir. Kararda mahkeme heyeti, "Sanıklar hakkında mahkûmiyetlerine yeter ve kanaati vicdaniyeyi temine medar delil bulunmadığını, suç işlemek kastıyla hareket ettiklerine kanaat getirilmemiş olduğunu" belirtmiştir.⁸⁴¹

6-7 Eylül Olayları, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Yassıada'da kurulan darbe mahkemesinde de ele alınmıştır. Dava, 19 Ekim 1960 tarihinde başlamış, 20 oturum muhakeme devam etmiş ve 5 Ocak 1961 tarihinde sonuçlanmıştır. Dava ile ilgili Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, olay sırasında Başbakan Yardımcısı olan Fuat Köprülü, olay sırasında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Fahrettin Kerim Gökay ve diğer ilgili zevat sanık olarak yargılanmıştır.⁸⁴²

Köprülü ile Gökay'ın dava ile ilgili tutuklanmaları 27 Mayıs askeri darbesinden 4 ay sonra gerçekleşmiştir.⁸⁴³

Dava, olayların hükümetçe tertip edildiği iddiası sebebiyle açılmıştır. İstanbul'daki gerginliği ateşleyen Selanik şehrindeki Atatürk'ün evinin bombalaması ve bu haberin sığağı sığağına servis edilmesi hükümetçe planlanmıştır iddiası isnat edilmiştir.

Dava sonucunda, Celal Bayar hakkında takibat yapılamayacağına; Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu hakkında verilecek kararın anayasa davası ile

⁸³⁹ *Son Posta*, 29 Nisan 1956.

⁸⁴⁰ *Vatan*, 30 Haziran 1956.

⁸⁴¹ *Son Posta*, 25 Ocak 1957.

⁸⁴² E. G. Naskali, (hızl.), *Yassıada Zabıtları 2 6/7 Eylül Olayları Davası, Kitabevi, İstanbul Mayıs 2007*, s. VII.

⁸⁴³ *Vatan*, 4 Ekim 1960.

birleştirilmesine; Fuat Köprülü ve Fahrettin Kerim Gökay'ın beraatine karar verilmiştir.⁸⁴⁴

Olayların duruşmasında, patrik mahkemede tertip dememiştir.⁸⁴⁵ Olaylardan Yahudiler de etkilenmiştir. Olayları takip eden 1956 ve 1957 yılları içinde 4 000'e yakın Yahudi İsrail'e göç etmiştir.⁸⁴⁶

4.3.1.3.2. Sirkeci Patlaması

6 Ocak 1959 tarihinde saat 10.25 sularında Sirkeci Babıali caddesinde büyük bir infilak olmuş ve akabinde yangın çıkmıştır. Olaya kısa süre içinde İstanbul ve Beyoğlu itfaiye ekiplerinden 78 kişi müdahale etmiştir. Ekipler ikiye ayrılarak bir kısmı yangını söndürme uğraşısında bulunmaya başlamış diğer grup ise yaralı ve ölümlere ulaşmaya çalışmıştır. Yangın gün içinde öğleden sonra söndürülmüştür. Neyyir Han'da yazıhanesi bulunan madenci Mustafa Atik'e ait en az 300 kilo dinamitin infilakı sonucunda gerçekleşen bu faciada 38 kişi ölmüştür. Bununla birlikte 42 ağır yaralı ve 101 hafif yaralı hastanelere sevk edilmiştir.⁸⁴⁷

4.3.1.3.3. Küçükyalı Sinema Faciası

24 Ocak 1959 tarihinde saat 22.14 sularında Küçükyalı Neş'e Sineması çökmüştür. Olaya kısa sürede Kadıköy ve Üsküdar itfaiye ekipleri müdahil olmuştur. Binanın çökmesine eski yapı üzerine yeni katların çıkılması sebebiyet vermiştir. Bu olay sonucunda enkazdan 35 ölü ve 26 yaralı çıkarılmıştır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ E. G. Naskali, (hızl.), *Yasıada Zabıtları 2 6/7 Eylül Olayları Davası*, s. XV.

⁸⁴⁵ E. Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s. 196.

⁸⁴⁶ R. N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devlet'in Örnek Vatandaşları (1950 – 2003)*, s. 63.

⁸⁴⁷ Tarık Özavcı, (hızl.), *İstanbul Yangınları 1923 – 1965*, Ekin Basımevi, İstanbul 1965, s. 154 – 157.

⁸⁴⁸ a.g.e. s. 174 – 175.

4.3.1.3.4. Topkapı Olayları

Topkapı olayları, dönemin ana muhalefet lideri İsmet İnönü'nün İstanbul'a girişi sırasında kaldığı olayların tanımlamasıdır. CHP lideri, 1959 yılının Mayıs ayı başında Uşak ve İzmir gezilerinde yolu kesilmiş ve çıkan arbede de başından yaralanmıştır. Ülke genelinde DP – CHP gerilimi had safhaya çıkmıştır.⁸⁴⁹ İşte İnönü, böyle bir atmosfer içinde İstanbul'u ziyaret etmek istemiştir. CHP il parti teşkilatı genel başkanlarını karşılamak için şehirde bir dizi hazırlık yapmıştır. İçişleri bakanı Namık Gedik, bu hazırlıkları "CHP memleketi ne pahasına olursa olsun anarşiye götürmek istiyor." sözleri ile değerlendirmiştir.⁸⁵⁰ Bütün bu karşılıklı zıtlama ortamında İsmet İnönü İstanbul'a gelmiştir. Genel başkan, Yeşilköy'den hareket edip Topkapı'dan şehre girince DP'li ile CHP'li partizanların karşılıklı kavgası da başlamıştır. Şehirde meydana gelen bu hadiseler üzerine İstanbul Cumhuriyet savcılığı aynı gün, 4 Mayıs 1959 tarihinde basın ve beyan yasağı koymuştur.⁸⁵¹ İnönü, başından geçen hadiseleri Taşlık'taki evinde kabul ettiği gazetecilere yorumlamıştır. Genel başkan buradaki demecinde maruz kaldığı hadiselerle ilgili şikâyetlerini meclise taşıyacağını belirtmiştir. İnönü, buradaki açıklamasında "vatandaş hakkında idare tarafından tecavüzün devlet kuvvetlerinin müsamahası altında yapıldığını" ileri sürmüştür.⁸⁵² CHP genel başkanı, sözlerini "vatandaşın kanunların önünde eşit muamele görmesi demokratik rejimin ameli olarak en hassas noktasıdır ve bütün mücadelemizi bu basit esaslar içinde hülusa etmek mümkündür" şeklinde sürdürmüştür.⁸⁵³ İstanbul'da meydana gelen bu Topkapı hadiseleri dış basında da yankı bulmuştur. BBC ve Paris radyosu konu ile ilgili ayrıntılı ve uzun süreli yayınlar yapmıştır.⁸⁵⁴ TIME Dergisi, İsmet İnönü'yü sayfalarına taşımıştır. Genel başkanın maruz kaldığı hadiseleri "eski asker İnönü, başından yaralandı" başlığı ile haberleştirmiştir.⁸⁵⁵

Topkapı Olayları, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Yassıada'da kurulan darbe mahkemesinde ele alınmıştır. Dava ile ilgili Cumhurbaşkanı Celal Bayar,

⁸⁴⁹ *Vatan*, 2 Mayıs 1959.

⁸⁵⁰ *Son Posta*, 4 Mayıs 1959.

⁸⁵¹ *Son Posta*, 5 Mayıs 1959.

⁸⁵² *Son Posta*, 6 Mayıs 1959.

⁸⁵³ *Vatan*, 6 Mayıs 1959.

⁸⁵⁴ *Vatan*, 5 Mayıs 1959.

⁸⁵⁵ *Vatan*, 7 Mayıs 1959.

Başbakan Adnan Menderes, İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün ve diğer ilgili zevat sanık olarak yargılanmıştır.

Dava sonucunda, Celal Bayar ve Adnan Menderes'e ölüm cezası, Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün'e müebbet hapis cezası verilmiştir.⁸⁵⁶

4.3.1.3.5. Galata Rıhtımı Olayları

Galata Rıhtımı Olayları, CHP'li iki vekilin (Tokat Milletvekili Ahmet Dâniş Yurdakul ile Ankara Milletvekili İbrahim Hakkı Saffet Omay) İstanbul'a gelişlerinde yaşanan hadiselerdir. Vekil Yurdakul, bir zamanlar Beyoğlu kaymakamlığında da bulunmuştur. Bu iki vekil, 24 Eylül 1959 günü Çanakkale'den hareket ettikleri Gemlik Vapuru ile akşam 20.15 sularında İstanbul'a varmışlardır. CHP'li birçok partili ve vekillerin gelişini takip etmek isteyen gazeteciler Galata Rıhtımı'nda vekilleri karşılamışlardır. Hadiseler tam da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Polis, vekilleri karşılayan ve bu karşılaşmada tezahüratta bulunan partililere müdahil olmuştur. Çıkan arbede de yaralanmalar meydana gelmiştir. Bu hadiseler sonucunda bazı CHP'liler ve olayları izleyen gazeteciler, gözaltına alınmıştır.⁸⁵⁷ Gözaltına alınan sanıklar 1 aylık yargılama sürecinde peyderpey serbest bırakılmıştır. Tutukluların son 4 tanesi, 22 Ekim'de yapılan duruşma sonunda serbest bırakılmıştır.⁸⁵⁸

4.3.1.3.6. Üniversite Olayları

DP, iktidarı süresince üniversite ile ilişkilerinde dönem dönem gerginlikler yaşamıştır. İktidarın üniversite kadrosunu kontrol etmek isteği ve bu isteğe karşı üniversite camiasının direnişi iki taraf arasındaki ana mesele olmuştur. Üniversite – iktidar mücadelesi 1960 yılı nisan sonunda had safhasına varmıştır. Başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere ülkede bu gerginliğe bağlı asayiş olayları yaşanmıştır.

⁸⁵⁶ E. G. Naskali, (hızl.), *Yassıada Zabıtları X Topkapı Olayları Davası 1*, Kitabevi, İstanbul 2012, s. XIII.

⁸⁵⁷ *Vatan*, 25 Eylül 1959.

⁸⁵⁸ *Vatan*, 23 Ekim 1959.

İstanbul'da Bayezid ve çevresinde meydana hadiseler üzerine 28 Nisan 1960 tarihinde bakanlar kurulu kara ile sıkıyönetim ilan edilmiştir. Kararnamede "İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vuku bulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında devlet kuvvetlerine karşı vaki mukavemet hareketlerinin amme huzur ve asayişini ihlal edecek istidat göstermesi muvacehesinde" örfi idarenin ilan edildiği belirtilmiştir.⁸⁵⁹

Üniversite (İstanbul) Olayları, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Yassıada'da kurulan darbe mahkemesinde ele alınmıştır. Dava ile ilgili Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve diğer ilgili zevat sanık olarak yargılanmıştır.

Dava anayasa davasına bağlanmıştır. Anayasa davası sonucunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında ölüm cezası verilmiştir. Celal Bayar'ın idamı milli birlik komitesince onaylanmamış, diğer hükümlülerin cezası ise onaylanmıştır.⁸⁶⁰

4.3.2. Adalet

İstanbul'da adaleti tesis etmek üzere, ağır ceza mahkemeleri, asliye hukuk mahkemeleri, sulh ceza mahkemeleri, sulh mahkemeleri ve icra daireleri görev yapmıştır. Ülke ölçeğinde yürürlükte olan, adalet müessesesinin işlevselliğini ve çalışma seyrini düzenleyen kanunlar İstanbul şehrinin ihtiyaçlarına cevap vermemiştir.⁸⁶¹ Şehirde adaleti temsil eden hâkim ve savcılarının tayin ve terfilerindeki düzensizlik, adalet hizmetlerinin ikinci önemli sorunu olmuştur. Normal şartlarda söz konusu adli yetkililerin çalışma durumları ve tayinleri kurallara bağlanmıştır. Fakat bu gerçeklik İstanbul şehrindeki adliye teşkilatında çoğu zaman adalet bakanları tarafından göz ardı edilmiştir. Adalet bakanları parti ve politika mülâhazalarını ve akrabalık,

⁸⁵⁹ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 154.91..9, bkz. Ek 44.

⁸⁶⁰ E. G. Naskali, (hızl.), *Yassıada Zabıtları III İstanbul Ankara Olayları Davası*, Kitabevi, İstanbul 2008, s. XXXII.

⁸⁶¹ Av. Mehmet Ali Sebük, "İstanbul Mahkemeleri", *Vatan*, 1 Temmuz 1953.

dostluk ve ahbablık vaziyetlerini gözeterek hâkim ve savcı tayinlerinde etkin rol oynamışlardır.⁸⁶²

1950 – 1960 döneminde birçok davada belediye ve İstanbullular karşı karşıya gelmişlerdir. Bu davaların bir kısmı adliye mahkemelerinde görülmüştür. Belediye ile vatandaş arasındaki idari davalar ise Danıştay’da görüşülmüştür. Adliye mahkemelerinde belediye tarafından şahıslar aleyhine ve şahıslar tarafından belediye aleyhine açılan davalar (Tablo 46) görüşülmüştür. Bu cümleden olarak 1950 yılına geçmiş yıllardan 1 172 adet belediyenin açtığı ve 1 169 adet de şahısların açtığı dava devir etmiştir. Bu dönemde ilerleyen zaman içinde sonuçlanan dava sayısından daha fazla her iki taraf da yeni davalar açmıştır. Bu sebeptendir ki belediye ve vatandaş arasında çözüme kavuşmayan dava sayısı her geçen yıl artmıştır. Nitekim 1950 yılına göre devreden dava sayıları 1959 yılında belediyenin açtığı davalar sayısı 3 462 adete ve şahısların açtığı dava sayısı 2 836 adete yükselmiştir.

Belediye ve şahıslar arasında adliye mahkemelerinde görülüp de hükme bağlananların davaların lehte ve aleyhte olma durumları aynı şekilde yıllara göre farklılık göstermiştir. Mesela 1950 yılında belediyenin açtığı davalardan sonuçlanan toplam 310 adet davanın 175 adetini belediye kazanmıştır. Buna karşın belediye, 135 adet davayı ise kaybetmiştir. Aynı yıl içinde şahısların açtığı davalardan sonuçlanan toplam 270 adet davanın 141 adetini şahıslar kazanmıştır. Buna karşın şahıslar, 129 adet davayı ise kaybetmiştir.

⁸⁶² Av. Mehmet Ali Sebük, “İstanbul Mahkemeleri”, *Vatan*, 1 Temmuz 1953.

Tablo 46**İstanbul belediyesi hukuk işleri; adliye mahkemelerinde açılan davalar.**

Sıra No	Yıllar	Belediye Tarafından Şahıslar Aleyhine Açılan Davalar					Şahıslar Tarafından Belediye Aleyhine Açılan Davalar				
		Devir Eden Davalar	Yeni Açılan Davalar	Sonuçlanan Davalar	Lehte Sonuçlanan	Aleyhte Sonuçlanan	Devir Eden Davalar	Yeni Açılan Davalar	Sonuçlanan Davalar	Lehte Sonuçlanan	Aleyhte Sonuçlanan
1	1950	1 172	455	310	175	135	1 169	257	270	141	129
2	1951	1 317	525	317	180	137	1 165	287	231	121	110
3	1952	1 525	526	232	169	63	622	245	212	32	32
4	1953	1 819	545	206	161	45	1 053	373	252	46	46
5	1954	1 859	736	370	311	59	1 844	431	440	80	80
6	1955	2 524	629	607	433	174	1 376	463	343	251	92
7	1956	2 546	890	287	209	78	1 496	726	475	386	89
8	1957	3 149	436	377	294	83	1 747	1 326	558	442	116
9	1958	3 208	525	271	184	87	2 515	1 164	843	682	161
10	1959	3 462	519	268	232	36	2 836	793	344	276	68

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 154; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 173; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 166.

Belediye tarafından şahıslar aleyhine ve şahıslar tarafından belediye aleyhine açılan idari davalar (Tablo 47) Danıştay’da görüşülmüştür. Bu cümleden olarak 1950 yılına geçmiş yıllardan 308 adet belediyenin açtığı ve 129 adet de şahısların açtığı dava devir etmiştir. Bu dönemde ilerleyen zaman içinde sonuçlanan dava sayısından daha fazla her iki taraf da yeni davalar açmıştır. Bu sebeptendir ki belediye ve vatandaş arasında çözüme kavuşmayan dava sayısı her geçen yıl artmıştır. Nitekim 1950 yılına göre devreden dava sayıları 1959 yılında belediyenin açtığı davalar sayısı 1 671 adete ve şahısların açtığı dava sayısı 3 012 adete yükselmiştir.

Belediye ve şahıslar arasında Danıştay’da görülüp de hükme bağlananların davaların lehte ve aleyhte olma durumları aynı şekilde yıllara göre farklılık göstermiştir. Mesela 1950 yılında belediyenin açtığı davalardan sonuçlanan toplam 135 adet davanın 72 adetini belediye kazanmıştır. Buna karşın belediye, 63 adet davayı ise kaybetmiştir. Aynı yıl içinde şahısların açtığı davalardan sonuçlanan toplam 115 adet davanın 76 adetini şahıslar kazanmıştır. Buna karşın şahıslar, 39 adet davayı ise kaybetmiştir.

Tablo 47**İstanbul belediyesi hukuk işleri; Danıştay'da açılan idari davalar.**

Sıra No	Yıllar	Belediye Tarafından Şahıslar Aleyhine Açılan Davalar					Şahıslar Tarafından Belediye Aleyhine Açılan Davalar				
		Devir Eden Davalar	Yeni Açılan Davalar	Sonuçlanan Davalar	Lehte Sonuçlanan	Aleyhte Sonuçlanan	Devir Eden Davalar	Yeni Açılan Davalar	Sonuçlanan Davalar	Lehte Sonuçlanan	Aleyhte Sonuçlanan
1	1950	308	171	135	72	63	129	179	115	76	39
2	1951	314	146	126	55	71	192	187	98	54	44
3	1952	438	293	193	115	78	625	271	135	85	50
4	1953	586	242	175	100	75	502	240	186	105	81
5	1954	550	252	238	156	82	515	260	247	146	101
6	1955	515	356	152	122	30	484	600	253	171	82
7	1956	719	503	125	80	45	831	592	186	115	71
8	1957	1 097	266	135	82	53	1 237	1 003	147	65	82
9	1958	1 228	579	136	86	50	2 093	1 150	231	91	140
10	1959	1 671	453	41	34	7	3 012	1 510	347	94	253

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 154; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 173; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 166.

4.3.2.1. Adalet Sarayının Yapımı

İstanbul'daki adalet hizmetinin en önemli sorunu, mahkemelerin konuşlanacağı mekânların yetersizliği oluşturmuştur. Şehrin muhtelif yerlerine dağılmış durumdaki adliye binaları hizmet alımını İstanbullular için müşkül hale getirmiştir. Söz konusu binaların eski, yıpranmış ve bakımsız olması ise çalışanlar için sağlıksız bir ortam anlamına gelmiştir. Basık, havasız ve daracık muhakeme salonları alınan kararların bir parçasını teşkil etmiştir. Yüksek katlı binalardaki mahkemelerin ince uzun merdivenleri hem hâkim ve savcılar hem de sanık avukatları şikâyetçi olmuştur.⁸⁶³

İstanbul'daki adalet hizmetlerinin sağlıklı bir mekân içinde yürütülmesi için beş yılı aşkın süre içinde inşa edilen Sultanahmet Adalet Sarayı'nın birinci kısmı bu dönemde tamamlanmıştır. İnşası tamamlanan yapı, 1955 yılının, yeni adli yıl açılışında hizmete girmiştir. Sultanahmet Adliye Sarayı'nın açılışını Başbakan Adnan Menderes gerçekleştirmiştir.⁸⁶⁴

4.3.2.2. Adli Tabiplik ve Çalışmaları

1950'li yıllarda adli tabipliklerin çalışma alanlarını ağırlıklı olarak yara muayeneleri, ölüm muayeneleri, ahlaka karşı yapılan saldırılara ait muayeneler ve akıl muayeneleri oluşturmuştur. Adli tabipliğin söz konusu alanlarda toplam çalışması 1950 yılında 17 818 adettir. Bu iş yükü dönem içinde inişli çıkışlı bir grafik göstermiştir. Buna göre 1951 yılında toplam adli tabiplik çalışması % 6.61 artmış, 1952'de % 13.40 artmış, 1953'te % -4.55 düşmüş, 1954'te % -12.39 düşmüş, 1955'te % 24.49 artmış, 1956'da % -14.15 düşmüş, 1957'de % 20.78 artmış, 1958'de % -5.36 düşmüş, 1959'de % -0.28 düşmüş ve 1960'ta % 19.19 artmıştır. Bu değişim sürecinde İstanbul'daki değerler genelde Türkiye değerleriyle paralellik arz etmiştir. 1957 yılı bu durumun istinasıdır yani bu yılda Türkiye genelinde tabiplik iş yükü düşerken İstanbul'da

⁸⁶³ Av. Mehmet Ali Sebük, "İstanbul Mahkemeleri", *Vatan*, 1 Temmuz 1953.

⁸⁶⁴ *Son Posta*, 6 Eylül 1955, bkz. Ek 45.

artmıştır. Adli tabiplik işleri içinde yara muayeneleri ilk sırayı almış ve bu dönemde toplam iş yükünün yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'nü oluşturmuştur.⁸⁶⁵

4.3.2.3. Cezaevleri ve Hükümlüler

İstanbul adli makamlarının verdiği ceza hükümleri, şehrin cezaevlerinde infaz edilmiştir. Bu dönemde Sultanahmet'te ve Üsküdar'da yer alan cezaevlerinde hükümlüler barındırılmıştır.

Bu cezaevlerinin asayiş ve güvenliğini sağlamak için zaman zaman baskın arama ve teftiş faaliyetleri yürütülmüştür. 1953 yılında şehrin en büyük cezaevi olan Sultanahmet Cezaevi'nde polis ve jandarma eşliğinde arama yapılmıştır. Bu arama neticesinde cezaevinde yaralama ve öldürme gayesi ile saklanan birçok kama ve bıçak bulunmuştur. Aynı arama sonucunda koğuş ağalığı tesis etmiş olduğu tespit edilen 30 mahkûm başka cezaevlerine nakledilmiştir. Cezaevi idaresi, aramaların bitiminde hükümlüleri suçlarına göre tanzim ederek yeni koğuş sistemini uygulamaya koymuştur.⁸⁶⁶

Sultanahmet Cezaevi'ndeki aramalardan birkaç gün sonra hapishanedeki eroinmanların sıkıntısı baş göstermiştir. Aramalar sırasında, kullanmak için sakladıkları eroinlerini kaybeden hastalar kafalarını duvarlara vurmaya başlamışlardır. Bu keyfiyet üzerine idare, hastaların tedavisi için tıbbi yardım almıştır.⁸⁶⁷

4.3.2.4. Noterlik, Baro ve Avukatlar

1950 yılında İstanbul'da 15 adet noter hizmet vermiştir. Bu sayı yıllar içinde artarak 1960 yılında 21 âdete ulaşmıştır. Bu noterlik artışına karşın iş yükü iki kat (

⁸⁶⁵ A. Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 11 Adalet (1932-1995)*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 189 – 190, 234 – 236, 201 – 203.

⁸⁶⁶ *Son Posta*, 4 Ocak 1953.

⁸⁶⁷ *Vatan*, 7 Ocak 1953.

1950'de 302 129 iken 1960 yılında 683 140 olmuştur) artmıştır. Bu dönemde noterlerin iş türleri arasında senetler, kefaletnameler ve vekâletnameler başta gelmiştir.⁸⁶⁸

İstanbul'da 1959'da 2 448 avukat vazife görmüştür. Bu sayı 1960 yılında 2 192'ye düşmüştür. Bu dönemde Türkiye'de hizmet veren her üç avukattan biri İstanbul'da bulunmuştur.⁸⁶⁹

⁸⁶⁸ A. Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 11 Adalet (1932-1995)*, s. 244 – 245.

⁸⁶⁹ *a.g.e.*, 181.

5. BÖLÜM

İSTANBUL'DA ÇEVRE VE İMAR

İstanbul, tarih boyunca zengin florası ile meşhur bir coğrafi alandır. Roma'dan Bizans'a, Bizans'tan Osmanlı'ya şehrin ana karakteristiği taş kullanımı ve taş yapı inşaları olmuştur. Sert abidevi taş yapılar ve soğuk devasa mermer sütunlar, bu imparatorluklar için daim surette gücün sembolü olagelmıştır. İstanbul şehrinin bu güç gösterisi çoğu zaman zengin şehir florası ile ince bir estetiğe dönüşmüştür. İstanbul'da taşın çiçekle gülle yumuşatılmasının örneklerini her köşe başında vücut bulmuştur. Bu hususiyet bazen İstanbul'dan başka şehirlere de aktarılmıştır. Nitekim Selimiye Camii inşa edilip küşadı yaklaşınca, İstanbul'dan on binlerce gülfidanı yola çıkarılmıştır.⁸⁷⁰

5.1. ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI

İstanbul, çevre ve çevre sorunları bakımından geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Şehir ağaçları, parkları, bahçeleri ile tabiatın bir güzellik manzumesi olarak var olmuştur. Şehrin temizlik işleri, çöpleri, gürültüsü, karasineği, sokak köpekleri, hamamları ve yangınları çevre sorunun öğeleri olarak yer almıştır.

5.1.1. Ağaçlar, Parklar ve Peyzaj Anlayışı

Şehri fethettikten sonra Fatih, imparatorluğun yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'nın çekirdeğini inşa etmiştir. Sarayın inşası ile birlikte saray bahçeleri de düzenlenmiştir. Gül, nergis, sümbül ve lale gibi süs bitkileri bu sarayın bahçesinde yerli bahçıvanlar tarafından yetiştirilmiştir.

⁸⁷⁰ T. Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s. 31.

İstanbul'da saray bahçelerinin kurulması ve yaşatılması için padişahlar etkili olmuştur. Sultan II. Mahmud'un Avrupa'dan getirttiği okka gülünün saray bahçelerinde ve şehirde yetiştirilmesi yaygınlaşmıştır. Okka gülü, İstanbullulara sadece seyir zevki ve hoş rayiha vermemiş; çiçeklerinden yapılan reçel ve şerbetle nesillerin ağız tadı olmuştur. Bu özen ve ilgidendir ki bu saray bahçelerinde, dönemler itibariyle ortalama 250 çeşit farklı bitki türü yetiştirilmiştir. XVI. Yüzyılda yaşayan Ubeydi, "Netayicü el Ezhar" eserinde nergisin 269 çeşidini kayıt altına almıştır.

XVIII. Yüzyılda İstanbul'a gelen Venedikli papaz Jean Baptiste Toderini "Türklerin çiçekleri çok sevdiğini, (...) her mevsim odalarında kristal vazolar içinde çiçekler bulduklarını kaydetmiştir." 1700'lerden itibaren İstanbul bu süs bitkilerinin yetiştirilme merkezi haline gelmiştir.

İstanbul'u yurt edinmiş bu bitkilerin ve çiçeklerin bakımına özen gösterilmiştir. Sultan II. Abdülhamid devrinde 250 tanesi yıldız sarayı bahçesinde görevli olmak üzere, toplamda diğer saray bahçeleri ile beraber 400 adet bahçıvan istihdam edilmiştir.

Bu hoş kokulu çiçekler, güzel görümlü bitkiler İstanbul'u sevmiştir. İstanbul isim olup onların üzerine konmuştur: İstanbul Kardeleni, İstanbul Kılıççiçeği, İstanbul Nergisleri, İstanbul Süseni, İstanbul Zambağı ve İstanbul Lalesi.⁸⁷¹

İstanbul'un kırlarında bahçelerinde yetişen bitkilerin yanı sıra bir de bilimsel amaçlı "nebatat bahçeleri" kurulmuştur. 1839 – 1936 yılları arasında İstanbul'da Galatasaray Nebatat Bahçesi, Demirkapı Nebatat Bahçesi, Kadırga Nebatat Bahçesi, Haydarpaşa Nebatat Bahçesi ve Süleymaniye Nebatat Bahçesi varlığını sürdürmüştür. Bu bahçelerden ilk dördü 1950 yılına erişmeden solmuş gitmiştir. 1935'te kurulan Süleymaniye Nebatat Bahçesi ise 1950'li yıllarında en üst seviyesine ulaşmıştır. İÜ Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü'ne ait olan bu bahçenin sorumlusu Prof. A. Heilbronn 1955 yılında emekliye ayrılması ile bahçe üzerindeki denetim azalmış ve bahçe zayıflamıştır.⁸⁷²

İstanbul şehrinin 1950'lerde, Büyükdere Fidanlığı (Büyükdere Bahçe Kültürleri İstasyonu) ve Beykoz Ağaçlama Fidanlığı fidan üretim yeri olarak hizmet vermiştir. Büyükdere Fidanlığı, İstanbul'un kuzeyinde Sarıyer sınırları içinde yer alan 350

⁸⁷¹ Turhan Baytop, *İstanbul Florası Araştırmaları (Toplayıcılar, Herbaryumlar, Floralar, Botanik Bahçeleri, Kaynaklar) 1553 - 1965*, Eren Yayınları, İstanbul 2002, s. 91 – 92.

⁸⁷² a.g.e., s. 101 – 105.

dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştur. Bu 350 dönümlük arazinin 140 dönümü meyveli fidanların yetiştirilmesine, 70 dönümü süs fidanı yetiştirilmesine, 70 dönümü damızlık ağaçlara çelik tohum yatak ve yastıklara, kalan 70 dönüm ise yollara, su havuzlarına, müstemilat ve istirahatteki tarlalara ayrılmıştır.⁸⁷³

Büyükdere fidanlığı meyve fidanı yetiştirme şubesinde 29 cins meyve üzerinde çalışılmıştır. Fidanlığın süs fidanı yetiştirme şubesinde 156 cins yaprak döken büyük küçük ağaçlar, 67 cins yaprak dökmeyen büyük küçük ağaçlar, 42 cins tırmanıcı fidanlar, 57 cins reçineli ağaçlar, 114 cins gül, 78 cins ser nebatları üzerinde çalışılmıştır. Fidanlığın damızlık ağaçlar, etüt ve mücadele işleri kısmında memleketin muhtelif yerlerinden ve şehirlilerin süs nebatlarına ilgisinin artmasıyla Avrupa'dan çeşitli fidanlar getirilerek tetkike tabi tutulup uygun görülenlerin çoğaltılmasına başlanmıştır. Damızlık ağaçlar kısmı aynı zamanda şehirdeki resmi ve hususi bahçelerin kurulmasına, bu bahçelerdeki mücadele, bakım, dikim, budama gibi işlere rehberlik yapmıştır. Büyükdere Fidanlığı, şehrin ihtiyacını karşılayamadığı için bitişiğindeki 18 dekarlık alan istimlak edilip fidanlığa katılmıştır.

Beykoz Ağaçlama Fidanlığı çam, orman, süs ve yol ağaç ve ağaççıklarını yetiştirmek üzere kurulup işletilmiştir. Fidanlık, toplam 2 200 dekarlık alan üzerine kurulmuştur. Bu toplam alanın 1 770 dekarı ormanlık sahaya ayrılmıştır. 281 dekarı ağaçlara, 87,5 dekarı yaprak döken park ve sanayi ağaçlarına, 55 dekarı süs ağaç ve ağaççıklarına ve 26,5 dekarı damızlık ve tohumluk ihtiyacını karşılamağa ayrılmıştır.

İstanbul'da Büyükdere Fidanlığı ve Beykoz Fidanlıklarına 1955 yılından sonra Erenköy Fidanlığı ve Ziraat Fidanlığı katılmıştır.

Bütün bu fidanlıklar başlarındaki mütehassıslar tarafından kontrol edilip geliştirilmiştir. Büyükdere Fidanlığı'nda 1950 yılında 7 memur, 18 müstahdem ve 66 amele çalıştırılmıştır. Beykoz Ağaçlama Fidanlığı'nda 1950 yılında 4 memur, 10 müstahdem ve 45 amele istihdam edilmiştir. Bu sayı sonraki senelerde de korunmuştur. Ağaç ve bahçe işleri belli bir birikim ve tecrübe istediği için Büyükdere Fidanlığı'nda bu ihtiyaca binaen Pratik Bahçıvan Yetiştirme Yurdu açılmıştır. Böylece ağaçlarıyla bahçeleriyle bilinen İstanbul şehrinin bu kıymetleri emin ellere bırakılması hedeflenmiştir.

⁸⁷³ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 129 – 136.

İstanbul'daki bütün bu fidanlıklardan şehre her yıl mevsimli mevsimsiz on binlerce fidan sevk edilmiştir. Fidanların ağaca dönüşmesine vesile olan bu fidanlıklardan her yıl çıkan meyveli ve meyvesiz fidan sayıları (Tablo 48) her yıl artmıştır. Bu artış sürecinin kırılma noktası Büyükdere ve Beykoz fidanlıklarına katılan Erenköy ve Ziraat Fidanlıklarının ürettikleri fidan sayıları olmuştur. 1950 yılında şehirde toplam 233 009 fidan dikilmişken bu rakam 1959 yılında 681 578'e çıkmıştır. Nüfusun 1,5 katına çıktığı bir dönemde fidan sayısının 3 kat artmıştır.

Tablo 48

İstanbul şehri il özel idareye bağlı Büyükdere Bahçe Kùltürleri İstasyonu, Beykoz Ağaçlama Fidanlığı ve Ziraat Vekâlet'ine bağlı Erenköy Amerikan Asma Fidanlığı, Bölge Ziraat Okulu Amerikan Asma Fidanlığı yerlerinden paralı ve parasız çıkışı yapılan fidan sayıları.

Sıra No	Yıllar	Büyükdere Fidanlığı		Beykoz Fidanlığı	Erenköy Fidanlığı	Ziraat Fidanlığı
		Meyveli	Meyvesiz			
1	1950	88 719	63 494	80 796	-	-
2	1951	73 327	92 508	107 814	-	-
3	1952	83 205	86 477	88 671	-	-
4	1953	63 223	120 099	68 207	-	-
5	1954	108 358	211 781	151 186	-	-
6	1955	72 061	192 166	79 899	-	-
7	1956	107 526	200 864	88 041	143 248	80 875
8	1957	79 129	265 928	137 290	98 206	124 250
9	1958	71 197	199 896	128 246	238 990	89 200
10	1959	72 980	299 652	105 173	123 073	80 700

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 41; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 63; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 75.

Şehrin yeni yerleşim alanları, yeni kurulan mahalleler, yeni açılan yolların etrafları çeşitli ağaç türleriyle güzelleştirilmiştir. 1952 yılında Taşlıtarla göçmen mahallesine 4 000 çam, 1 500 dişbudak ve 8 000 meyve ağacı dikilmiştir. 1953 yılında ağaçlandırma alanları şöyledir: Taşlıtarla göçmen mahallesine 1 600 dişbudak ve 2 000 meyve ağacı, Ayazağa maslak yoluna 2000 çam ağacı, yeni Elmalı Bendi yollarına 900 dişbudak ağacı ve Topkapı asfaltına 200 çınar ağacı dikilmiştir. 1954 yılında Ayazağa maslak çamlığına 2 500 çam ağacı, yeni Elmalı Bendi yollarına 750 dişbudak ağacı ve 120 köknar çamı, Topkapı asfaltına 525 çınar ağacı, Taşlıtarla göçmen mahallesi yollarına 500 dişbudak ağacı, İstinye ağaçlandırmasına 1 000 erguvan ağacı, Bayezid Camii avlusuna 250 mazi ağacı ve 18 servi ağacı ve eski adliye binası arsasına 100 çınar ağacı dikilmiştir.⁸⁷⁴

1950'li yıllardan itibaren belediye park, bahçe ve park, bahçe, çocuk bahçesi, yeşil saha ve koruların bakımı, gelişimi ve büyütülmesi için çalışmalar yapmıştır. Bu alanların yıllar içinde hem adet olarak hem de m² olarak (Tablo 49) artmıştır.

Bu dönemde yapılmış, park ve bahçeler şöyledir: Saraçhane Parkı (4 500 m²), 2 Nolu Park (Taksim Gezisi) Alanı (10 000 m², 1955 yılında bu alanın tamamı gül bahçesi haline getirilmiştir.), Yerebatan Sarayı Üstü (1750 m²) , Beylerbeyi Çocuk Bahçesi (5 000 m²), Harbiye Çocuk Bahçesi (2 000 m²), Cihangir Çocuk Bahçesi (1 500 m²), Kadıköy Çarşı Meydanı Yeşil Sahası (2 000 m²), Fatih Camii Avlusuna Yeşil Sahası (8 000 m²), Unkapanı Bahçesi (3 000 m²), Şemsipaşa Parkı (2 000 m²), Dolmabahçe Yeşil Sahası (2 000 m²), Selimiye Parkı (2 500 m²), Kadıköy İskele Bahçesi (4 000 m²), Kadirga Çocuk Bahçesi (8 000 m²), Fener Parkı (3 000 m²), Çengelköy Parkı (3 000 m²), Şehremini Büyüksaray Meydanı (2 000 m²), Çarşamba Parkı (3 500 m²), Yıldız Parkı Botanik Bahçesi (7 000 m²).⁸⁷⁵

⁸⁷⁴ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 73 – 74.

⁸⁷⁵ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 126 – 128.

Tablo 49**İstanbul belediyesine ait park, bahçe, çocuk bahçesi, yeşil saha ve korular.**

Sıra No	İlçeler	1951		1955		1959	
		Adet	m ²	Adet	m ²	Adet	m ²
1	Adalar	2	17 000	2	17 000	2	17 000
2	Bakırköy	2	13 000	3	27 000	3	9 540
3	Beşiktaş	6	526 200	9	534 900	21	635 205
4	Beykoz	3	301 107	4	601 170	5	600 772
5	Beyoğlu	12	98 750	14	100 100	24	107 390
6	Eminönü	12	136 050	23	166 950	24	190 240
7	Eyüp	-	-	1	1 500	2	1 850
8	Fatih	7	42 600	14	62 850	24	120 140
9	Kadıköy	6	18 300	7	22 300	11	262 090
10	Sarıyer	3	384 000	4	384 150	9	402 700
11	Şişli	4	183 000	4	183 000	9	43 950
12	Üsküdar	6	351 800	9	359 200	12	300 000
13	Toplam	63	2 054 620	94	2 460 120	146	2 690 877

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 126; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 137.

5.1.2. Temizlik Hizmetleri

İstanbul'da şehir yöneticileri temizlik işini önemsemişlerdir. Şehirde temizlik olmadığı zaman sağlık sorunlarının baş göstereceğinin bilincinde olan yöneticiler temizlik işlerinin düzen ve tertibi için caydırıcı cezalar öngörmekten geri durmamışlardır.⁸⁷⁶

İstanbul'da XIX. Yüzyıl ortalarından itibaren şehremaneti kurulduktan sonra bu teşkilat bünyesindeki Nezafet-i Fenniye Müdürlüğü aracılığı ile şehrin temizlik işlerine el atmıştır. Belediye kadrosunda maaşlı ameleler bulundurulmuştur. Bu temizlik işçileriyle şehrin bütün sokakları çöplerden arındırılmaya çalışılmıştır. Savaş dönemlerinde dahi bu temizlik işlerine ara verilmemiştir. Öyle ki kadro ihtiyaçları kadın çöpçülerden, ihtiyar ve çocuklardan sağlanmıştır.⁸⁷⁷

Mütareke döneminde İstanbul'da Şehreminlik yapan Cemil Topuzlu, temizlik konusunda şehri bilinçlendirme gayretini göstermiştir. Şehirde yaşayan insanlara kirli suların sokaklara dökülmesinin zararlarını anlatmıştır. Bununla birlikte hemşerilerinden sokaklara sümkürmemelerini ve tükürmemelerini istemiştir. Bir tabip olarak temizliğe dikkat edilmediği takdirde şehirde etkili olabilecek bulaşıcı hastalıklar noktasında bilgilendirmeler yapmıştır.⁸⁷⁸

Bu dönemde, temizlik işleri için şehrin değişik yerlerinde birçok yapılar inşa edilmiştir. Üsküdar ve Edirnekapı'da garaj; Emirgan, Kınalıada, Eminönü, Heybeliada ve Nuhkuyusu'nda temizlik işçileri koğuşu; Edirnekapı'da temizlik işçileri hamamı; Azapkapı ve Beşiktaş'ta çöp iskeleleri; Büyükada'da çöp ihrak fırını bu yapıların belli başlılarıdır.⁸⁷⁹

Temizlik işçilerinin teşrifatı belediye tarafından karşılanmıştır. 1955 yılında işçileri için 1650 kat elbise, 1650 çift postal, 250 çift lastik çizme alınmıştır. Ayrıca aynı

⁸⁷⁶ Mehmet Mazak, (ed.), *Şehri-İ İstanbul'un Temizlik Kültürü*, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s. 166 – 169.

⁸⁷⁷ *a.g.e.*, s. 153.

⁸⁷⁸ *a.g.e.*, s. 156 – 157.

⁸⁷⁹ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959)*, s. 130.

yıl işçilerin istirahatte kullanmaları için 5 adet tulum, 100 adet 2'şer kişilik ranzalı karyola ve 200 adet battaniye tedarik edilmiştir.⁸⁸⁰

İstanbul belediye teşkilatı temizlik işlerini bünyesinde istihdam ettiği temizlik işçileri ile yapmıştır. Bu dönemde temizlik işçilerinin ve bu işçilerin kullandığı vasıta sayılarında (Tablo 50) yıllar içinde artış olmuştur. 1951 yılı temizlik hizmetlerinde 1 262 adet işçi çalışmıştır. Bu işçilerin temizlik hizmetlerinde kullandığı araçlar ve sayıları ise şöyledir: 264 adet hayvan, 4 adet jeep, 1 adet kar makinesi, 9 adet arazöz, 59 adet çöp kamyonu, 264 adet çöp arabası, 278 adet el arabası, 3 adet motosiklet, 2 adet tamir arabası ve 150 adet ahşap çöp sandığından oluşmuştur. 1959 yılında ise 2 635 temizlik işçisinin kullandığı araçlar ve sayıları şu şekilde değişmiştir: 221 adet hayvan, 6 adet jeep, 3 adet kar makinesi, 16 adet arazöz, 160 adet çöp kamyonu, 196 adet çöp arabası, 484 adet el arabası ve 360 adet ahşap çöp sandığından oluşmuştur.

⁸⁸⁰ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 183.

Tablo 50**İstanbul belediyesi temizlik işçisi ve temizlik vasıtaları sayısı.**

Sıra No	Yıllar	Temizlik İşçisi	Hayvanlar	Jeep	Kar Makinesi	Arazöz	Çöp Kamyonu	Çöp (At) Arabası	El Arabası	Çöp (Ahşap) Sandığı	Motosiklet	Tamir Arabası
1	1951	1 262	264	4	1	9	59	264	278	150	3	2
2	1952	1 571	218	4	1	9	55	218	278	165	2	2
3	1953	1 718	197	4	1	9	62	197	295	182	2	2
4	1954	1 759	194	4	-	11	83	181	295	157	1	-
5	1955	1 945	194	4	-	15	113	181	295	190	1	1
6	1956	2 465	177	4	3	10	73	177	310	295	-	-
7	1957	2 524	196	4	3	11	82	180	370	330	-	-
8	1958	2 577	232	4	3	11	92	196	467	330	-	-
9	1959	2 635	221	6	3	16	160	196	484	360	-	-

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 170; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 52.

5.1.2.1. Çöpler

Osmanlı Devleti zamanında şehrin atıklarının toplanması ve bu atıkların imha edilmesi görevini “Arayıcı Esnafı” yerine getirmiştir. Bu esnaf grubu mahalle ve sokaklardan topladığı atık ve çöpleri en yakınındaki tanzifat iskelesine getirmiştir. Bu iskeleye getirdiği çöpleri deniz kenarında deniz suyuyla ayrıştırılmıştır. Arayıcı esnafı, bu ayrıştırmadan elde ettiği geri dönüşüm değerindeki malzemeleri ayırmıştır. Arta kalan işe yaramaz posayı “tanzifat kayıkları” aracılığı ile açık denize taşınmıştır. Bu açık deniz Adalar’ın ilerisi olarak belirlenmiştir. Bu süreç 1850’lerden 1950’lere kadar kesintisiz devam etmiştir. Tabiidir ki bu uygulama beraberinde deniz kirliliğini getirmiştir. Özellikle lodoslu havalarda uzaklara bırakılan çöpler gerisin geriye kıyılara gelmiştir. Bu deniz kıyısı kirliliğini de “dolap kayıkları” ile gidermeye çalışılmıştır.⁸⁸¹

1950’lerde çöpler denizde imha edilmeye devam edilmiştir. Fakat çevre açısından birçok sakıncasını ve halkın şikâyetlerinin önünü almak için bu işlem tarzından 17 Temmuz 1954 tarihinde vazgeçilmiştir. Bu tarihten itibaren çöplerin denizde değil karada imhası düşünülmüştür. Bu amaçla şehrin değişik üç noktasında çöp imhası için yer belirlenmiştir. Avrupa yakası çöpleri iki ana bölgede toplanması işlemleri başlatılmıştır. Tarihi yarımada ve civarı çöpleri Davutpaşa Mithat Paşa Çiftliği ve Hürriyet Tepesi alanına, Beyoğlu ve civarı çöpleri ise Kâğıthane Köyü alanına toplanmıştır. Anadolu yakası çöpleri ise Üsküdar’ın Ümraniye Köyü alanına toplanmıştır. Bu mıntikalarda toplanan çöpler Amerika’dan alınan 6 traktör ile toprağa gömülmüştür. Şehirde oluşturulan bu üç büyük çöp imha sahası satın alınan pülverizatörler ile ilaçlanma işlemleri de sürekli yapılmıştır. Bu şekilde çöplerdeki haşeratlar öldürülmüştür.⁸⁸²

Bu dönemde belediye çöp toplama ve imha işlerine yüzbinlerce lira harcarken bir taraftan da çöpten gelir elde etme imkânlarını araştırmıştır. O vakte kadar şehrin çöpleriyle 2-3 tane yabancı firma ilgilenmiştir. Bu şirketler kara düzen bir çalışma tarzıyla çöplerin içindeki maden, cam, porselen, kemik ve kâğıt gibi kıymetli eşyaları ayırmaya çalışmışlardır. Belediye bu iptidai işlem tarzından yeterince kazanç elde edememiştir. Konu ile ilgili Avrupa’dan davet edilen birçok alakalı firma çöplerin

⁸⁸¹ M. Mazak, (ed.), *Şehri-İ İstanbul’un Temizlik Kültürü*, s. 158 – 160.

⁸⁸² *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 185.

niteliksel durumu ve niceliksel verileri ile ilgili bilgi edinmek istemiştir. Ne var ki belediyenin, şehrin çöpleri ile ilgili o güne kadar hiçbir istatistiksel çalışması olmadığı için söz konusu firmalar yatırım yapmaktan çekinmişlerdir. Belediye bu sorunu aşmak için İTÜ ile çöp tahlilleri üzerine çalışmaya başlamıştır.⁸⁸³

5.1.2.2. Haliç'in Temizlenmesi

Haliç, çekim gücüyle eski zamanlardan itibaren yoğun yerleşim görmüştür. Bu yoğun yerleşime bağlı olarak çevre bol miktarda çöp üretmiştir. Haliç'in kirlenmesinde işte bu çevre yerleşimin ürettiği atıklar ve çöpler fazlasıyla etkili olmuştur. Öyle ki Kasımpaşa ve Galata'da kurulan çöp iskelelerinde biriken atıklar genelde Marmara Denizi'nin içlerine doğru boşaltılırken zaman zaman direkt Haliç'e boşaltılmıştır. Boşaltılan bu çöpler bu limanı peyderpey doldurmuştur.⁸⁸⁴

Haliç'in kirlenmesinin boyutu ileri safhalara varınca deniz ulaşımı bu durumdan olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Özellikler iskele dipleri vapurların yaklaşımını engelleyecek noktalara gelmiştir. 1883 yılında bu duruma bir çözüm için Balat, Cibali, Hasköy, Galata Balık Pazarı, Sirkeci ve Fener kıyılarının "taraklı vapurlar" ile temizlenmesi düşünülmüştür.⁸⁸⁵

Haliç, 1950'lere geldiğinde İstanbul'un en önemli çevre sorunlarından biri haline almıştır. Bu sorunun büyüklüğündendir ki merkezi hükümet buranın temizlenme meselesi ile yakinen ilgilenmiştir.⁸⁸⁶ Bu çevre sorunu ile ilgilenen yetkililer, Eyüp sakinlerinin yoğun şikâyetlerini de dikkate alarak Haliç'e dağınık şekilde akan kirli suları toplamak, fabrika atıklarının dökülmemesini sağlamak ve fabrika baca dumanlarından korumak amacıyla çeşitli planlamalara girişmişlerdir.⁸⁸⁷ Fakat bütün iyi niyet izharları bir türlü hayata geçirilememiştir. Haliç'in kirlilik boyutu ilerleyen

⁸⁸³ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 184 – 185.

⁸⁸⁴ M. Mazak, (ed.), Şehri-İ İstanbul'un Temizlik Kültürü, s. 160.

⁸⁸⁵ a.g.e., s. 160 – 161.

⁸⁸⁶ Son Posta, 2 Haziran 1953.

⁸⁸⁷ Son Posta, 18 Ekim 1953.

dönemde seyrüsefer imkânlarını da kısıtlamaya başlamıştır. Nitekim 1956 yılında Kâğıthane vapur seferleri kaldırılmıştır.⁸⁸⁸

Haliç'i bu kirli ve balçık halinden kurtarmak için bu dönemde bir proje de gündeme gelmiştir. Söz konusu düşünce Büyükdere yolu ile boğazdan Haliç'e su transferidir. Ancak bu fikir kâğıt üzerinde kalmıştır.⁸⁸⁹

1950'lerden sonra Haliç'in kirliliği üzerinde sürekli düşünen ve temizlik programı geliştiren hükümet nihayet 1957 yılında bir adım atmıştır. Haliç'e tahsis edilen bir tarak gemisi Silahtarağa'dan boğaza doğru temizleme ameliyesine başlamıştır.⁸⁹⁰ Bu temizleme faaliyetleriyle birlikte Haliç için iyi bir gelişme de bu mahalde meskûn olan fabrikalara nakil tebligatlarının yapılmasıdır.⁸⁹¹

1960 yılına gelindiğinde Haliç'i temizleme çalışmaları dönem şartları içinde devam etmiştir. Yapılan çalışmalar meyve de vermeye başlamıştır. Haliç üzerinde yer alan Eyüp – Sütlüce – Defterdar arasındaki sahanın deniz derinliği, 1 m'den 4,5 m'ye çıkarılmıştır.⁸⁹²

5.1.3. Gürültü İle Mücadele

İstanbul ve gürültü ile mücadele denilince şehir tarihi açısından önemli bir isim, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'dır. Gökay, şehirdeki yoğun mesaisinin arasına “gürültü ile mücadeleyi” de katmıştır. Kendisinden sonra yönetime gelen halefleri de O'nun izini takip etmişlerdir. Şehrin yaşamını olumsuz etkileyen motorlu taşıtların klaksonları, seyyar satıcıların bağırmaları, hoparlörlü, davul ve zurnalı sokak toplantıları, şehir içindeki işletmelerin sesleri, gece geç vakte kadar süren boğaz eğlenceleri ve dahi Boğaziçi'nden geçen gemi düdüklüğü gürültü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Gökay, 1950 yılı yaz mevsiminde gürültü ile mücadeleye başlamıştır. Bu çerçevede şehirdeki otomobillerin klakson seslerinin muayene ve kontrol işlemleri

⁸⁸⁸ *Son Posta*, 17 Mart 1956.

⁸⁸⁹ *Vatan*, 6 Kasım 1956.

⁸⁹⁰ *Son Posta*, 14 Şubat 1957.

⁸⁹¹ *Son Posta*, 27 Mart 1957.

⁸⁹² *Son Posta*, 18 Mart 1960.

titizlikle yürütülmüştür. Söz konusu hususiyete dikkat etmeyen şoförler cezalandırılmıştır.⁸⁹³

Aynı yılın sonbaharında gürültü ile mücadele tedbirleri genişletilmiştir. Alınan kararlar gereğince akşam 22.00 ile sabah 07.00 arasında hiçbir surette sokaklarda seyyar satıcı bağırımlarına, yüksek sesle radyo dinlemelerine ve sair müsaade edilmemiştir.⁸⁹⁴

Bu dönemin sonuna doğru şehirde önemli bir sorun haline gelen hoparlörlü ve zurnalı toplantılar da yasaklanmıştır. Böylece İstanbul sokakları miting meydanı haline gelmekten kurtulmuştur.⁸⁹⁵

5.1.4. Karasinek ile Mücadele

Karasinek eski İstanbul'un mide bulandıran sorunlarının başında gelmiştir. Özellikle ilkbahar ile birlikte bütün yaz boyunca devam eden bu sorunla şehirliler yekvücut mücadele etmişlerdir. İstanbul'da karasineğin çok olmasına şehirdeki 3 000'e yakın inek ve at ahırlarının varlığı sebep olmuştur.⁸⁹⁶

1951 yılında şehrin Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Ankara'dan bir müjde ile gelmiştir. Gökay'ın müjdesi karasinek ile amansız bir savaşın başlatılmasıdır. Vali, bir milyonluk D.T.T. ilacı ısmarlandığını ve bunun karasinekle mücadelede stok halinde ellerinde bulunduracaklarını söylemiştir.⁸⁹⁷ Dönem boyunca karasinek ile mücadele titizlikle yürütülmüştür. Bu konudaki önemli bir aşama 1959 yılında kat edilmiştir. Buna göre şehrin her ilçesinde karasinekle mücadele için bir "yıldırım ekibi" kurulmuştur. Bu ekip, belediye şube müdürünün başkanlığında 1 hekim, 1 veteriner, 1 temizlik memuru, 1 belediye zabıta amirinden oluşturulmuştur. Aynı süreçte vilayette toplanan Hıfzıssıhha Meclisi de karasinek ile mücadele için bir dizi karar almıştır. Bu kararlar şunlardır.⁸⁹⁸

⁸⁹³ *Son Posta*, 21 Temmuz 1950.

⁸⁹⁴ *Son Posta*, 13 Ekim 1950.

⁸⁹⁵ *Son Posta*, 21 Nisan 1959.

⁸⁹⁶ *7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri)*, s. 190.

⁸⁹⁷ *Son Posta*, 21 Kasım 1951.

⁸⁹⁸ *Son Posta*, 4 Ağustos 1959.

- Her aile kapalı çöp kutusu kullanacak,
- Boşalan çöp kutusu ilaçlanacak,
- Pazar yerleri ilaçlanacak,
- Sayfiyelerde her yere çöp atılmayacak,
- Umumi helalar muntazaman ilaçlanacak,
- Ahırlardaki gübreler derhal imha edilecek,
- Bütün dükkânlar her gün kontrol edilecek,
- Haftada bir gün “sinek itlaf günü” ilan edilecek.

5.1.5. Sokak Köpekleri

Sokak ve köpek ayrı ayrı birer kavram olarak hepimizin içini ısıtan sözcüklerdir. Ne var ki bu iki sözcük yanyana (sokak köpekleri) gelip yeni bir tamlama oluşturduklarında işler değişmiştir. En azından şehir ve o şehri yöneten belediye için bu durum böyle olmuştur. İstanbul sokakları her devirde köpeklerin yaşam alanı olmuştur. Köpeklerin sokaktaki varlıkları ile şehirlilerin onlardan şikâyetleri ve dahi köpeklerin insanlar eliyle sokaklardan uzaklaştırılması, ortak tarihin birer parçası halinde yol almıştır.

1950 yılında İstanbul şehrinde köpekler önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bu tarihten itibaren 1960'lara kadar her yıl sokaktan toplanan on binlerce (1950 yılında 13 570, 1952 yılında 23 940 ve 1954 yılında 31 171 adet) köpek öldürülmüştür. Bu dönemde sokakta yaşayan köpeklerden öldürülen köpek sayısı bu kadar yüksekken ve her yıl artarken; sokaklardan alınıp Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'ne teslim edilen köpek sayısı (1951 yılında 2 386, 1952 yılında 3 853 ve 1954 yılında sadece 926 adet köpek) her yıl daha da azalan bir oranda kalmıştır.⁸⁹⁹

⁸⁹⁹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 186.

5.1.6. Hamamlar

İstanbul hamam geleneğinin güçlü olduğu bir şehir kültürüne sahiptir. Roma ve Osmanlı dönemlerinde bu umumi temizlik mahalleri faal olmuşlardır. 1950’lerde de bu gelenek devam etmiştir. Bu dönemde şehirde hem şahıslara ait hamamlar hem de belediyenin işlettiği hamamlar hizmet vermiştir. Bu hamamlar, genel olarak duvarlarla çevrili ve üzerine kubbe oturtulmuş tarihten gelen eski yapılardan oluşmuştur.

1950 – 1960 döneminde işletilen hamamların en çok pisliğinden ve bacalarından şikâyet edilmiştir. Hamamlarda kullanılan peştamalların pis, yırtık ve ıslak olması ana sorun olmuştur. Bununla birlikte hamamlarda yakılan kalitesi düşük linyitin çevreyi duman içinde bırakması da ikinci önemli bir sorunu teşkil etmiştir.⁹⁰⁰

Belediye hamamlarının bu dönemde şehrin sosyal yaşamında ve sağlık hayatında önemli bir yer tutmuştur. Belediye, şehirlilerden temizlenme imkânı olmayanlara bedelsiz hamam hizmeti vermiştir. Bu çerçevede, İstanbul belediyesi halk hamamlarında parasız yıkananların sayıları şu şekildedir: 1950 yılında 45 062, 1951 yılında 63 195, 1952 yılında 102 186, 1953 yılında 78 175, 1954 yılında 41 609, 1955 yılında 69 122, 1956 yılında 40 516, 1957 yılında 48 873, 1958 yılında 61 403 ve 1959 yılında 36 104 kişidir.⁹⁰¹

5.1.7. Yangınlar

1950’ler İstanbul’unda şehrin neredeyse tamamı Bayezid ve Galata Kuleleri’nden görünebilmiştir. Bu kulelerdeki memurlar, dumanlara en yakın itfaiye grubunu haberdar etmişlerdir. Bu iki kuleden daha eski yerleşik olan sarnıçlar ise yangınların daha bir başka canlı tanığı olmuştur. Şehrin kuruluşundan itibaren su ihtiyacına binaen inşa edilmiş bu sarnıçlar yangın zamanlarında tam bir kurtarıcı vazifesi görmüştür.

⁹⁰⁰ *Son Posta*, 23 Şubat 1958.

⁹⁰¹ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955)*, s. 57; *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959)*, s. 48.

İstanbul yangınlarına birçok olay sebebiyet vermiştir. Şehirde meydana gelen yangınların ana sebeplerini çocukların kibritle veya ateşle oynaması, gaz lambası devrilmesi, lamba veya soba parlaması, sigara izmariti, ateş sıçraması, elektrik kazaları, havagazı açılması, mutfak ateşleri, soba ve ocak kurumları teşkil etmiştir. 1950 – 1960 döneminde şehirdeki yangınların sayılarında (Tablo 51) artış yaşanmıştır. 1950 yılında İstanbul’da çeşitli sebeplere dayalı toplam 711 adet yangın vakası meydana gelmiştir. Bu rakam 1953 yılında 1 074 adet olmuştur. Yangın olayı sayısı 1958 yılında 1 367 adet ile dönemin en yüksek seviyesine çıkmıştır.

Tablo 51**İstanbul şehrinde meydana gelen yangınların sebepleri itibariyle sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Çocuğun Kibritle / Ateşle Oynaması	Lamba Devrilmesi	Lamba / Soba Parlama	Sigara İzmariti / Ateş Sıçraması	Elektrik Kazaları	Havagazi Açılması	Mutfak Ateşleri	Soba / Ocak Kurumları	Diğer Sebepler	Sebebi Meçhul	Toplam
1	1950	25	1	50	141	42	-	161	140	129	22	711
2	1951	-	-	100	106	53	-	92	174	178	9	712
3	1952	-	-	166	153	75	-	132	230	155	6	917
4	1953	2	3	213	225	68	1	163	315	52	28	1 074
5	1954	30	9	239	201	89	4	107	447	22	32	1 180
6	1955	21	15	267	240	83	11	213	266	89	22	1 227
7	1956	8	25	273	253	93	11	263	281	55	21	1 283
8	1957	-	16	277	274	101	14	231	349	69	13	1 344
9	1958	1	2	317	354	105	10	215	285	63	12	1 367
10	1959	-	4	270	252	64	7	203	283	59	16	1 167

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 168; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 164.

İstanbul şehrinde meydana gelen yangınların sonuçları irdelendiğinde Şu rakamlar söz konusu olmuştur. Dönem içinde kısmen ve tamamen yanan bina sayısı (Tablo 52) en yüksek rakama 1954 yılında ulaşmıştır. Bu yıl içinde kısmen yanan bina sayısı 1 435 adet ve tamamen yanan bina sayısı ise 111 adet olarak gerçeklemiştir. Dönem içinde halktan ölüm vakası en yüksek 1959 yılında meydana gelmiştir. bu yıl içinde 97 vatandaş yangından dolayı yaşamını yitirmiştir. Şehirdeki yangın vakalarından zaman zaman itfaiye çalışanları da hayatını kaybetmiştir. 1952 yılında 2 kişi, 1957 yılında 3 kişi ve 1959 yılında 1 kişi yangın söndürme hizmetini ifa ederken ölmüştür. Bu ölüm vakalarına karşın şehirde yürütölen itfaiye hizmetleri neticesinde onlarca İstanbullu da yangınlardan kurtarılmıştır. İstanbul yangınlarından en yüksek tahliye adetine 852 kişi ile 1955 yılında ulaşılmıştır.

Tablo 52**İstanbul şehrinde meydana gelen yangınların sonuçları ve yangınlar sırasında kazaya uğrayanların sayıları.**

Sıra No	Yıllar	Yangın Vakası Sayısı	Yangın Neticeleri					Yangında Kazaya Uğrayanlar				Tahliye Edilenler
			Başlangıçta Söndürülen Bina	Kısmen Yanarak Kurtarılan Bina	Tamamen Yanan Bina	Yanan Nakil Vastalari v.s.	Toplam	Halk		İtfaiye		
								Yaralananlar	Ölenler	Yaralananlar	Ölenler	
1	1950	711	490	151	93	128	862	42	14	7	-	-
2	1951	712	482	169	43	85	779	21	26	4	2	5
3	1952	917	616	191	58	149	1 014	71	12	-	-	72
4	1953	1 074	692	189	49	259	1 189	43	19	-	-	129
5	1954	1 180	841	1 435	111	243	2 635	81	39	-	-	113
6	1955	1 227	863	126	23	327	1 344	32	38	4	-	852
7	1956	1 283	988	118	38	228	1 372	93	37	2	-	296
8	1957	1 344	950	120	52	325	1 447	73	38	2	3	132
9	1958	1 367	1 000	97	40	316	1 453	140	40	6	-	304
10	1959	1 167	887	116	54	206	1 263	189	97	6	1	195

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 150; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 166; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 162.

5.1.7.1. İtfaiye ve Yangın Hizmetleri

İstanbul itfaiyesi teşkilat yapısı 1950'li yıllarda 1 merkez büro, 7 grup ve bu gruplara bağlı müfrezelerden oluşmuştur. Teşkilattaki bu yapılanmada oluşturulan gruplar İstanbul'un eski ilçelerini merkez alarak kurulmuştur. Bu grupları tarih itibari ile kuruluşları şöyledir: İstanbul Grubu (1923), Beyoğlu Grubu (1923), İstinye Deniz Grubu (1923), Kadıköy Grubu (1923), Büyükkada (Adalar) Grubu (1924), Üsküdar Grubu (1925) ve Bakırköy Grubu (1926). İstanbul dağınık bir coğrafya üzerinde kurulduğundan bu gruplar arasını doldurmak için müfrezeler teşkilatları kurulmuştur. Müfrezelerin kurulmasıyla yangınlara daha kısa sürede müdahale mümkün hale gelmiştir. İtfaiye grupları arasında kurulan müfrezeler ve bunların kuruluş tarihleri şöyledir: Heybeliada Müfrezesi (1924), Burgazada Müfrezesi (1926), Yeşilköy Müfrezesi (1927), Erenköy Müfrezesi (1928), Halıcıoğlu Müfrezesi (1933), Rami Müfrezesi (1933), Florya Müfrezesi (1936), Haliç Müfrezesi (1941), Çubuklu Müfrezesi (1951) ve Kınalıada Müfrezesi (1951). İlave müfrezeler ise şunlardır: Beykoz, Sarıyer, Fındıklı, Beşiktaş, Arnavutköy ve Levent.⁹⁰²

İtfaiye hizmetlerinde önemli bir unsur yangınlara bilinçli müdahale etmek ve kısa sürede sonuç almaktır. Bu süreçte itfaiye kadrosunun iş güvenliği de dikkat isteyen bir husustur. İşte bu noktada eğitilmiş kadrolar yetiştirmek için şehirde bir itfaiye okulu hizmet vermiştir. Bu okul Ekim – Temmuz döneminde her sene 35 – 40 civarında itfaiye personeli yetiştirmiştir. Yetiştirilen bu eğitilmiş itfaiyeciler hem şehrin ihtiyaçları hem de ülkenin sair şehirlerinin ihtiyaçları için görev almışlardır. İtfaiye okulunda kültür derslerinin yanı sıra inşaat, malzeme, şehircilik, zehirli gaz, tahrip esasları, elektrik tesisatçılığı ve bundan çıkan yangınlar, su tesisatı, yangın söndürme usul ve vasıtaları hakkında bilgi verilmiştir.⁹⁰³

İstanbul belediyesinin itfaiye teşkilatı, şehre yayılmış gruplar bünyesindeki amir, şoför ve itfaiyecilerden oluşmuştur. İtfaiye kadrosu, 1950 – 1960 yılları arasında (Tablo 53) zenginleştirilmiştir. 1950 yılında teşkilat bünyesinde 25 adet amir hizmet vermiştir. Bu amirlerin idaresinde şehir genelinde 106 adet şoför ve 390 adet itfaiyeci çalıştırılmıştır. 1959 yılında ise itfaiye hizmetleri kadrolar açısından iyileştirilmiştir. Bu

⁹⁰² 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 172.

⁹⁰³ a.g.e., s. 174.

yıl içinde istihdam edilen amir sayısı 40 adete yükselmiştir. Bu amirler idaresinde 150 adet şoför ve 500 adet itfaiyeci bulundurulmuştur.

Tablo 53**İstanbul belediyesi itfaiye teşkilatı ve kadro sayıları.**

Sıra No	İtfaiye Bölge Grupları	Yıllar	Amir	Şoför	Diğer memurlar	İtfaiyeci (Erat)	Toplam
1	Merkez Büro,	1950	25	106	15	390	536
2	İstanbul Grubu,	1951	26	108	15	387	536
3		1952	28	111	16	418	571
4	Beyoğlu Grubu,	1953	30	118	16	423	587
5	Üsküdar Grubu,	1954	19	121	25	414	589
6	Kadıköy Grubu,	1955	31	121	28	412	592
7		1956	35	122	38	444	639
8	İstinye Grubu,	1957	35	130	40	443	648
9	Bakırköy Grubu,	1958	38	141	50	468	698
10	Adalar Grubu	1959	40	150	50	500	740

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 150; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 169; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 161.

İstanbul belediyesi itfaiye teşkilatı, yangın hizmetlerinde kullanılmak üzere birçok aracı (Tablo 54) envanterinde bulundurmıştır. Hasta nakil otomobili, kılavuz, nakliye kamyoneti, pompalı kılavuz, tahrip kamyoneti, motopomp, hafif motopomp, merdivenli otomobil, arazöz (su tankı), motorbot, motosiklet, imdat kılavuzu, pompalı kamyonet, pompasız kamyonet, pompasız jeep kılavuzu, pompalı jeep kılavuzu, sabih motopomp, iki tekerlekli merdiven, küçük motopomp, motorlu sandal ve pompalı köpük arabası teşkilatın kullandığı araçların çeşitlerini teşkil etmiştir. İtfaiye teşkilatına dönem içinde yatırım yapılarak bu araçların ihtiyaca göre artırılması yoluna gidilmiştir.

Tablo 54**İstanbul belediyesi itfaiye vasıtası sayıları.**

Sıra No	Vasıtalar	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1	Hasta Nakil Otomobili	2	3	3	3	2	2	2	2	2	2
2	Kılavuz	4	4	4	5	5	4	4	4	4	4
3	Nakliye Kamyoneti	-	-	2	-	2	2	2	2	1	1
4	Pompalı Kılavuz	-	-	-	-	-	3	3	3	3	3
5	Tahrip Kamyoneti	8	11	11	9	10	11	10	10	10	10
6	Motopomp	62	63	66	68	70	63	69	71	83	95
7	Hafif Motopomp	14	14	14	17	14	5	5	5	5	8
8	Merdivenli Otomobil	4	6	6	6	8	8	6	6	8	6
9	Arazöz (Su Tankı)	34	38	35	37	37	44	42	42	42	42
10	Motorbot	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3
11	Motosiklet	4	4	2	2	2	2	2	2	2	2
12	İmdat Kılavuzu	3	3	3	3	4	4	3	3	3	3
13	Pompalı Kamyonet	6	6	6	6	5	5	5	4	4	4
14	Pompasız Kamyonet	2	5	4	4	3	-	-	1	1	1
15	Pompasız Jeep Kılavuzu	2	2	3	3	10	3	3	4	4	4
16	Pompalı Jeep Kılavuzu	11	11	10	10	2	10	10	9	9	9
17	Sabih Motopomp	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
18	İki Tekerlekli Merdiven	-	-	-	1	2	-	2	2	1	1
19	Küçük Motopomp	-	-	-	-	-	21	21	16	16	16
20	Motorlu Sandal	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1
21	Pompalı Köpük Arabası	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
22	Toplam	165	172	174	179	181	193	196	193	205	220

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 152; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 168; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 164.

5.1.7.2. Önemli yangınlar

Yeşildirek Topalyan Hanı yangını, 13 Şubat 1950 tarihinde saat 21.15 sularında çıkmıştır. İstanbul, Beyoğlu itfaiyeleri ve Haliç deniz motoru sabahın ilk ışıklarına kadar yangın söndürmek çalışmış ve ekipler sabah 7.00 sularında muvaffak olmuşlardır. Yangına, hanın zemin katında Abdullah Ünver'e ait bulunan 11 sayılı dükkândaki Erzincan Pazarı'nda yanmakta olan sobanın kıvılcımları sebebiyet vermiştir. Yangın sonucunda 32 dükkân tamamen yanmıştır.⁹⁰⁴

Tahtakale Balkapanı Hanı yangını, 27 Temmuz 1950 tarihinde saat 13.03 sularında çıkmıştır. İstanbul, Beyoğlu itfaiyeleri akşam saatlerine doğru yangını söndürmüşler. Yangın sonucunda hanın 2 katı yanmıştır.⁹⁰⁵

Tarabya Beyaz Konak Oteli yangını, 19 Nisan 1954 tarihinde saat 13.10 sularında çıkmıştır. İstinye, Beyoğlu itfaiyeleri ve Boğaziçi deniz motoru akşam saatlerinde yangının şiddetini kesebilmişlerdir. Beş katlı bu ahşap yapı tamamen yanmıştır.⁹⁰⁶

Emirgan Korusu Sarıköşk yangını, 15 Temmuz 1954 tarihinde saat 6.29 sularında çıkmıştır. İstinye, Beyoğlu itfaiyeleri ve Boğaziçi deniz motoru öğle saatlerinde yangını söndürmüşler. İki katlı bu ahşap yapı tamamen yanmıştır.⁹⁰⁷

Zeytinburnu Et ve Balık Kurumu Kombinasi yangını, 12 Ekim 1955 tarihinde saat 23.40 sularında çıkmıştır. Bakırköy ve İstanbul itfaiyeleri yangını sabaha karşı söndürmüşlerdir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na ait kombina zarar görmüştür.⁹⁰⁸

Şehzade Camii avlusunda kurulu Mobilyacılar Çarşısı yangını, 9 Ocak 1957 tarihinde saat 19.30 sularında çıkmıştır. Mobilyacılar çarşısı, Kapalıçarşı yangınından sonra belediyenin esnafa bulduğu geçici çözümle kurulmuştur. İstanbul ve Beyoğlu İtfaiyelerinin çabasına rağmen dükkânların tamamı (40 adet) yanmıştır. Camii bu

⁹⁰⁴ T. Özavcı, (hızl.), *İstanbul Yangınları 1923 – 1965*, s. 110 – 111.

⁹⁰⁵ *a.g.e.*, s. 112 – 113.

⁹⁰⁶ *a.g.e.*, s. 115 – 116.

⁹⁰⁷ *a.g.e.*, s. 116 – 117.

⁹⁰⁸ *a.g.e.*, s. 116 – 117.

yangından büyük zarar görmüş, kubbe kurşunları erimiş ve tamamen yanmaktan zor kurtarılmıştır.⁹⁰⁹

Süleymaniye Siyavuşpaşa Konağı yangını, 22 Mayıs 1958 tarihinde saat 19.58 sularında çıkmıştır. İstanbul ve Beyoğlu itfaiyeleri yangına müdahale etmiştir. Yangın sonucunda bir selamlık ve bir haremlık kısımlarından müteşekkil 28 odalı bu üç katlı yapı tamamen yanmıştır.⁹¹⁰

Hasköy Aynalıkavak Belediye Film Deposu yangını, 20 Temmuz 1959 tarihinde saat 1.12 sularında çıkmıştır. Beyoğlu itfaiyesi ve Haliç deniz motoru yangına müdahale etmiştir. Yangın sonucunda belediye ait bina tamamen yanmıştır. Binanın 25 odasında çeşitli şirketlere ait filmler yanmış. Binanın bekçisi Hamdi Sağna ile metresi Fitnat Hanım yataklarında yanarak ölü bulunmuşlardır. Yangının bekçinin içtiği sigaradan çıktığı ihtimali üzerinde durulmuştur.⁹¹¹

Bu dönemde denizlerde de önemli yangınlar olmuştur:

Norveç Bandıralı Bosphorus Vapuru yangını, 19 Nisan 1950 tarihinde saat 9.26 sularında çıkmıştır. Kadıköy itfaiyesi, Haliç ve İstinye deniz motorları ile yangın akşam saatlerine doğru söndürülmüştür.⁹¹²

Moda Deniz Garajı yangını, 11 Ocak 1955 tarihinde saat 12.07 sularında çıkmıştır. Kadıköy itfaiyesi yangını 14.30 sularında söndürmüştür. Yangın garajda yakılan çakmağın benzini parlatmasıyla başlamıştır. Yangın sonucunda 40 adet küçük deniz vasıtası zarar görmüştür.⁹¹³

Tophane Salıpazarı liman ve antrepo inşaatı yangını, 15 Şubat 1955 tarihinde saat 3.05 sularında çıkmıştır. Beyoğlu itfaiyesi ve haliç deniz müfrezelerinin müdahalesi ile yangın sabahın ilk saatlerinde söndürülmüştür. Yangın ambarda istiflenen balıkçı muşambalarının kızışmasıyla başlamıştır. Yangın sonucunda liman inşaat alanı, ambar kısımları ve kereste depoları zarar görmüştür.⁹¹⁴

⁹⁰⁹ T. Özavcı, (hızl.), *İstanbul Yangınları 1923 – 1965*, s. 141.

⁹¹⁰ *a.g.e.*, s. 148 – 149.

⁹¹¹ *a.g.e.*, s. 176.

⁹¹² *a.g.e.*, s. 111 – 112.

⁹¹³ *a.g.e.*, s. 119 – 120.

⁹¹⁴ *a.g.e.*, s. 141 – 121.

5.1.7.2.1 Sahaflar Çarşısı Yangını

Sahaflar yangını, 6 Ocak 1950 tarihinde saat 20.21 sularında başlamıştır. Bu tarihi mekânın başına gelen felaket, Bayezid Kulesi yangın gözetleme memuru tarafından itfaiyeye haber verilmiştir. 4 numaralı dükkânın sahibi saatçı İsmail'in mangalından sıçrayan kıvılcımla çıkan yangın 3 saat içinde ancak söndürülebilmektedir. Yangın söndürmede Bayezid havuzunun sularından da yararlanılmıştır.⁹¹⁵

5.1.7.2.2 Kapalıçarşı Yangını

Kapalıçarşı yangını, 26 Kasım 1954 tarihinde saat 22.53 sularında başlamıştır. Yangın kısa sürede o kadar büyümüş ki İstanbul ve Beyoğlu itfaiyelerinin mücadelesi yetersiz kalmıştır. Gecenin ilerleyen saatlerinde Bakırköy, Üsküdar ve Kadıköy itfaiye grupları da söndürme faaliyetlerine katılmıştır. Kapalıçarşı, eski şehrin göbeğinde vuku bulunduğu için etraftaki bütün sarnıçlardan sular çekilerek yangın söndürülmeye çalışılmıştır. Yangına 40 koldan müdahale edilmesine karşın gecenin ilerleyen saatlerinde sonuç alınmıştır. Kazazlar Sokağı'nda buluna yorgancı Davud'un dükkânındaki elektrik kısa devresi yangına sebebiyet vermiştir. Yangın sonucunda çarşı içinde 74'ü tamamen, 1 290'ı kısmen toplam 1364 dükkân, çarşı dışında ise 30 dükkân yanmıştır. Toplam maddi kayıp 15 milyon civarında olmuştur. Bu zararın 7 milyonu sigorta şirketlerince karşılanmıştır. Hükümet yararlılık gösteren itfaiye müdürlerini kol saati ile ödüllendirmiştir.⁹¹⁶

5.2. İMAR VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

İstanbul, güçlü bir mimari geleneğin yaşam alanı olarak XX. yüzyıla girmiştir. Şehre kimliğini veren kamu ve sivil mimari, kendi türünün en güzel örneklerini

⁹¹⁵ T. Özavcı, (hızl.), *İstanbul Yangınları 1923 – 1965*, s. 109 – 110.

⁹¹⁶ *a.g.e.*, s. 117 – 119.

barındırmıştır. Bu noktadan itibaren şehrin mimari geleneğini devam ettirmek veya bu geleneğe yeni anlamlar katmak mümkün olmamıştır. Modern zamanlar ile birlikte değişen şehircilik anlayışı, mimarlık anlayışı ve yaşam şekillerinin farklılığı şehrin yapı zenginliğini zayıflatmıştır.

1950 – 1960 döneminde şehrin imar faaliyetleri, dönem öncesindeki planlamalar ve yeni çalışmalar doğrultusunda yürütülmüştür. Tarihi eserlerin korunması için çaba sarf edilmiştir. Surlar, camiler, saraylar ve diğer eski yapılar üzerinde restorasyon çalışmaları yapılmıştır.

5.2.1. İmar Faaliyetleri

İstanbul’da, 1950 – 1960 yılları arasında yapılan imar çalışmaları şehrin çehresini etkilemiştir. Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde şehirde başlayan imar planlama çalışmaları, ikinci çeyrekte kendine uygulanma imkânları bulmuştur. DP iktidarı dönemindeki imar çalışmaları, hem geçmişteki planların kullanımı hem de o planların tadil vaziyetlerinin uygulanması ile yapılmıştır. Şehrin genişlemesine bir düzen verme kaygısıyla yapılan tapu ve kadastro işleri bu dönemin çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Buna mukabil artan nüfusun ihtiyaçları için oluşturulan yeni konut ve mesken alanlarının uçlarında devasa gecekondu mahallerinin varlığına engel olunamamıştır.

3.7.1.1. İmar Planlama Çalışmaları

Şehir planlamak ve şehrin kentsel yapısına müdahale etmek modern zamanların bir özelliği olarak gelişen bir anlayıştır. Ortaçağ toplumlarının algısında şehir durağan bir gerçeklik olarak değerlendirildiği için, şehir bir kere kurulduktan sonra ona artık müdahale edilmemiştir. Nitekim İstanbul’a bu manada ilk programlı müdahale XIX. yüzyıl başında gerçekleşmiştir. “Moltke Planı” diye adlandırılan bu çalışma ayrıntılara hiç inmeyen, kabataslak, niteliksiz küçük bir mevcut durum tespiti niteliğini taşımıştır.

Bu ilk aşamadan sonra “mevzi imar planı” diye adlandırılan çalışmalar söz konusu olmuştur. 1868 yılı Hocapaşa yangını vesilesiyle Suriçi'nin burun kısmı olarak nitelendirebileceğimiz Eminönü Kumkapı aksının doğu kısmı planlanmıştır. Bu yangın alanlarına odaklı mevzi planlama çalışmaları sonucunda XX. yüzyılın başına kadar İstanbul'un % 80'i planlanmıştır. Anadolu yakasında ise Osmanlı bürokrasisinin yeni yaşam alanı olan Kızıltoprak'tan Bostancı'ya banliyö hattı alanı planlanmıştır.⁹¹⁷

Cumhuriyet dönemi İstanbul imar planlama çalışmaları İstanbul'a davet edilen şehir planlamacısı Henry Prost ile başlamıştır. Şehrin gelişme biçimini etkileyen en önemli faktörlerden birisi liman yeri tespiti meselesi olmuştur. Prost merkezi hükümetin bu konu ile ilgili yaklaşımın öğrenmek amacıyla vilayet kanalıyla durumu sorgulatmıştır. Dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya: “Bir yabancının hangi cesaretle Türk Hükümeti'nin böyle bir konuda fikrini öğrenmeye kalkıştığı” ifade edilerek aracı konumundaki vilayeti adam akıllı azarlamıştır. Bu küçük hikâye, İstanbul'a çağrılan şehir planlamacılarından Prost ve haleflerinin ne kadar olumsuz bir fikri ortam içinde çalışmalarını yürüttüklerine ve yürüteceklerine dair ipuçları sunmuştur.

20 Eylül 1948 tarihinde İstanbul Belediye Başkanlığı'na sunduğu raporunda Prost, dile getirdiği ilgisizlik sorunu da planlama ve planın uygulanması gerçekliği arasındaki ilişkinin rengini vermiştir.⁹¹⁸

“Şehrin muhtelif yerlerinde bulunan yangın yerleri çok perişan bir durumdadır. Hele bu yangın yerlerine yapılan evler ise İstanbul gibi medeni bir şehrin, şehircilik veçhesiyle kabili telif olunmayacak derecede çirkin ve şehrin atisi için korkunçtur. 1942-1943 senesinde de bu hususta verdiğim rapor maalesef okunmadan masa gözlerinde hapse mahkûm olmuştur”

Cumhuriyet döneminde Henry Prost'un yaptığı planlamalar, İstanbul'un 1990'lara kadarki gelişim sürecindeki çalışmaların esin kaynağıdır. Prost, 1935'lerden 1950'lere kadar şehrin planlamasında etkili olmuştur. Prost, İstanbul bölgesi (1500 hektar), Beyoğlu bölgesi (1400 hektar) ve Üsküdar – Kadıköy bölgesi (2800 hektar)

⁹¹⁷ Uğur Tanyeli, *Cumhuriyet İstanbul'u, İstanbul'un Dört Çağı İstanbul Panelleri*, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 6 Ağustos 1993, s. 80 – 86.

⁹¹⁸ *Son Posta*, 20 Temmuz 1951.

üzerinde çalışmıştır. Prost'un 1/5000 ölçekli nazım planı, toplam 5700 hektara tekabül etmiştir. Prost, bu nazım planının yanında 164 pafta çeşitli ölçeklerde tafsilat planları da tanzim etmiştir.⁹¹⁹

Prost'un şehre ve şehrin planlanıp inşa edilmesine yaklaşımları XIX. Yüzyıl sonu Avrupa şehircilik anlayışından esinlenmiştir. Bu anlayışın öngörüsü tarihi şehir dokusunu yıkıp yolları genişletmek ve yapı – arazi kullanım yoğunluğunu artırmak olmuştur. Bu genel anlayış çerçevesinde şüphesiz İstanbul için olumlu etkileri de olmuştur. İstanbul'un şehirciliği açısından planlamaları ve raporları bağlamında yaptığı çalışmaları şunlardır:⁹²⁰

- Tarihi Yarımada Nazım Planı Ve Şehrin Gelişme Yönü İle İlgili Tavsiyeler.
- Boğaziçi Planları.
- Haliç Sanayi Bölgesi Kararları.
- Yenikapı Limanı.
- İstanbul Silüetini Korumak Amacıyla 40 Rakamı Kararları.
- Sultanahmet Arkeolojik Koruma Alanı.
- Birçok Meydan Düzenleme Ve Yol Açma Projeleri.

Prost'un yukarıdaki önerilerinin bir kısmı etkili olduğu dönemde uygulamaya konulmuştur. Bu planlar, DP dönemindeki İstanbul imar hareketlerine hem genel yaklaşım olarak hem de projeler olarak yol gösterici olmuştur.

Prost, tarihi İstanbul yarımadası nazım planında Paris örneğinden hareket etmiştir:

“Paris örneği düz ve geniş caddelerin iki tarafında sokağı ve karşı apartmanları seyreden sağlıklı, manzarasız, ışiksiz, bahçesiz, 5-6 katlı apartman dizilerinden oluşan bir şehir dokusunu çok meyilli olan İstanbul topografyası üzerine yerleştirmek, Osmanlı ev kültürü yerine o yıllarda hâkim yaklaşım olan alafanga yaşam tarzının icabı olarak gerçekleştirmek bu planın amacı idi”.

⁹¹⁹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 36.

⁹²⁰ T. Cansever, İstanbul'u Anlamak, s. 135.

Prost'un planlaması içinde yer alan İstanbul silüetini korumak amacıyla alınan tedbir, 40 rakamı kararlarıdır. Buradaki espri denizden 40 metre yükseklikten itibaren yapı inşası olarak 4 kattan = 12 metreden fazlasına müsaade edilmemesidir. Planın uygulamaları sonucunda, tarih boyunca İstanbul'a denizden gelen seyyahları, sefirleri etkileyen İstanbul silüeti kıyıya yaklaşıldıkça görülemez hale gelmiştir. Planın öngördüğü ölçüler İstanbul'a kıyından uzakta bakıldığında silüetinin korunması noktasında geçerli olmuştur. Prost, bu kararıyla Osmanlı şehir yapısında büyük anıtlar ile o anıt çevresindeki yapıların ölçü, mahiyet ve mimari ilişkilerini gözden kaçırmıştır.

Prost planında yer alan Arkeolojik Alan Kararı, Ayasofya – Sultanahmet ve Ahırkapı uzantısında kalan Bizans saraylar bölgesini korumuştur. Bu alanda yapı yüksekliğini iki kat ile sınırlandırması bölgede oluşabilecek arsa ve yapı spekülasyonunu önlemiştir.

Prost, İstanbul'un karşı kıyısında Beyoğlu – Taksim – Harbiye çizgisinde apartmanlaşmayı öngörürken bu yapı bloku içerisine Taksim Gezisi İki Nolu Park Kararı ve Düzenlemesini yerleştirmesi şehre nefes aldırılmıştır. Bununla birlikte şehrin daha fazla kuzeye doğru genişlemesinin tehlikesine işaret etmiştir. Nitekim DP iktidarı döneminde Emlak Kredi Bankası eliyle Mecidiyeköy'de (Esentepe Gazeteciler Sitesi) ve daha ilerisinde Levent yerleşim alanlarını tehlikeli bulmuştur. Çünkü bu gelişim seyrinin beraberinde Boğaziçi'nin korunmasının imkânsızlığını getireceği uyarısında bulunmuştur. Nitekim Prost'un haklılığı hemen kısa bir süre içinde vuku bulmuştur. Öyle ki 1950 – 1960 arası İstanbul'da neşredilen gazetelerin arka sayfalarının emlak ilanları ile dolmuştur. İlan sahipleri hafta sonları için ilgililerin Sirkeci'den alınıp boğazın muhtelif alanlarındaki (özellikle Anadoluhisarı, kuzeyi güneyi çok revaçta) parselleri görebilecekleri salık verilmiştir.

Post'tan sonra belediyede planlama için “Profesörler Kurulu” (K. Ahmet Aru, Mukbil Gökdoğan, M. Ali Handan, Mithat Yenen) oluşturulmuştur.

Profesörler kurulu, İstanbul Nazım Planları üzerinde tadilatlar yapmışlardır:⁹²¹

⁹²¹ T. Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s. 139.

- Beyoğlu Nazım Planı (1954 yılı başında tamamlanmıştır).
- İstanbul Bölgesi Nazım Planı (1955 yılı başında tamamlanmıştır).
- Anadolu Bölgesi Nazım Planı (1956 yılı başında tamamlanmıştır).
- Rami Yöresinde Sanayi Bölgesi.
- Haliç Sanayi Bölgesinin Bütün Haliç'e Teşmil Edilmesi.

Prost'un planlarında, 1 500 hektar olan İstanbul bölgesi imar alanı 9 600 hektar alana çıkarılmıştır. 1 400 hektar olan Beyoğlu bölgesi 3 300 hektar alana çıkarılmıştır. 2 800 hektar Üsküdar – Kadıköy bölgesi 8 000 hektar alana çıkarılmıştır. Prost'un 1/5000 ölçekli nazım planı, toplam 5 700 hektara tekabül etmişti, yeni yapılan planlamalar ile İstanbul Nazım Planı toplam alanı 20 900 hektara çıkmıştır.⁹²²

Kurul, ana planların yanında ayrıntılı planlar da hazırlamıştır. Hazırlanan bu planlar 1956 ve sonrasındaki şehir içi yol güzergâhlarının nasıl olacağını ve yeni yerleşim yerlerini öngörmüştür:

Beyoğlu Nazım Planı içindeki ayrıntılı plan alanları şöyleydi:⁹²³

- Karaköy – Azapkapı – Kasımpaşa – Halıcıoğlu
- Karaköy – Tophane – Boğazkesen Caddesi.
- Taksim – Gümüşsuyu – Sıraselviler – Cihangir.
- Taksim – Tarlabası – Refik Saydam Caddesi.
- Taksim – Dolapdere – Kasımpaşa.
- Harbiye – Şişli – Mecidiyeköy.
- 2 Nolu Park ve Civarı.
- Valikonağı Caddesi ve Devamı.
- Beşiktaş – Spor Caddesi – Ortaköy – Kuruçeşme – Bebek Anayol Güzergâhı.

⁹²² 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 36.

⁹²³ a.g.e., s. 36.

İstanbul Bölgesi Nazım Planı içindeki ayrıntılı plan alanları şu şekildedir:⁹²⁴

- Eminönü – Unkapanı – Atatürk Bulvarı.
- Şehremini – Topkapı Güzergâhı.
- Ve Diğer Ana Güzergâhlar.
- Florya Mahallinin 480 Hektar Alanının 1/5000 Ve 1/2000 İmar Planları.
- Bakırköy Baruthane Sahasının 450 Hektar Alanının Nazım Planı.

Kurul'un yeni Beyoğlu Nazım Planı, Prost'un palanında kalan boşlukların iskânını öngörmüştür. Plan ayrıca “şehrin modernleşmesi” için müsaade edilen gökdelenleri yeri, ölçü ve yükseklikleri itibariyle belirtmiştir. Bu planla birlikte şehrin kuzeye doğru gelişmesi yasallaştırılmıştır.

Kurulun öngördüğü Topkapı- Rami sanayi bölgeleri ve Haliç sanayi alanları tarihi yarımadanın sosyo-ekonomik yapısını etkilemiştir. Bu etki sonucudur ki kısa zaman içinde Fatih, Edirnekapı, Ayvansaray, Unkapanı çöküntü bölgeleri alanına dönüşmüştür.

Haliç sanayi alanının genişletilmesi ile Süleymaniye, Saraçhane, Şehzadebaşı, Bayezid-Soğanağa bölgeleri sakinleri tarafından terk edilmiştir. Bu bölgelerde kalan boş yapılar sanayi – depolama alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yapılar, zaman içinde, şehre iç göçle yeni gelen fakat gecekondusunu yapamayacak kadar fakir olan insanların barınakları olmuştur.

Menderes, 1957 sonrası İstanbul imar işleriyle bizzat ilgilenmeye başlamıştır. 1 Haziran 1957 tarihinde şehir meclisinin verdiği fahri belediye başkanlığı payesi Menderes – İstanbul imar işlerinin de kırılma noktasını oluşturmuştur.

Menderes, yoğun şekilde İstanbul ile ilgilendiği bu dönemde eski planlama kurulundan Cevat Erbel ve ekibiyle çalışmıştır. Sedat hakkı Eldem ve Emin Onat da kendisine danışmanlık yapmışlardır. Menderes, belediye imar müdürlüğü ve karayolları teşkilatını bu yeni dönemde seferber etmiştir. Yeni oluşumla beraber planlama işleri saha tetkiklerinden uzaklaşarak masa başında yapılmaya başlanmıştır. Masa başındaki bu çalışmalar toplumun, meslekle ilgili kişilerin ve meslek örgütlerinin inceleme ve

⁹²⁴ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 37.

eleştirilerinden uzak tutulmuştur. Bunun neticesidir ki planların uygulamalarında sıkıntılar baş göstermiştir.

1957 yılında planlama ve uygulama sürecinin sıkıntılarını bertaraf etmek için bir Alman ve bir İtalyan mimarla anlaşmalar sağlanmıştır. Münih şehri Baş Mimarı Prof. Hans Högg ve İtalyan Şehircilik Enstitüsü Başkanı Prof. Luigi Piccinato İstanbul Belediyesi'nde danışman olarak işe başlamışlardır. Yeni danışmanlar birlikte iller bankası finansörlüğünde Nazım Plan Bürosu kurulmuştur. Prof. Piccinato, şehrin kuzeye doğru genişlemesinin sakıncalarını öngörmüş ve şehrin doğu – batı çizgisinde gelişmesini tavsiye etmiştir.

5.2.1.2. Yeni Mesken Alanları ve Konut İnşaları

İstanbul'un idarecileri mesken meselesini önemsemişlerdir. Vali Gökay, mesken meselesinin çözümü için önemli bir fonksiyonu olan belediyenin şehrin değişik mahallerinde inşa ettiği ucuz evler dolayısıyla verdiği bir demeçte “bu büyük sosyal bir davadır” demiştir.⁹²⁵

1950 yılında İstanbul'da birçok amaca matuf yapı (Tablo 55) yer almıştır. Söz konusu yıl içinde şehirde barınma amaçlı ev, apartman, pansiyon, otel, han, bekâr evi ve baraka toplamı 114 499 adettir. San'at ve ticaret amaçlı dükkân, han, fabrika, değirmen, hamam, fırın, garaj, ahır, ardiye ve depo toplamı 39 743 adetti. Şehirde genel ve resmi amaçlı okul, kışla, hastane, cami, mescit, kilise, havra, sinema ve tiyatro toplamı ise 156 353 adettir. İstanbul'daki yapı stokunun yarısını genel ve resmi binalar oluşturmuştur.

⁹²⁵ *Son Posta*, 9 Eylül 1951.

Tablo 55**İstanbul şehri 1950 yılı itibariyle binaların sayıları ve kullanılış durumları.**

Sıra No	Grup	Kullanım Amaçları	1950 Yılı Sayıları
1	Evler	Ev	102 361
2		Apartman	5 384
3		Pansiyon	10
4		Otel ve Han	190
5		Bekâr Evi	488
6		Baraka	6 066
7		Bölüm Toplamı	114 499
9	San'at ve Ticaret Evleri	Dükkân	32 688
10		Han	943
11		Fabrika / Değirmen	803
12		Hamam	189
13		Fırın	306
14		Garaj	482
15		Ahır	1 738
16		Ardiye / Depo	1 657
17		Diğer Binalar	987
18		Bölüm Toplam	39 743
19	Genel ve Resmi Binalar	Okul	438
20		Kışla	50
21		Resmi binalar	628
22		Hastane	126
23		Cami / Mescit	564
24		Kilise	207
25		Havra	11
26		Sinema / Tiyatro	87
27		Bölüm Toplam	2 111
28	Genel Toplam		156 353

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 127.

1950 – 1960 döneminde İstanbul şehrinde mesken ihtiyacına yönelik ev ve apartman inşaları (Tablo 56) yapılmıştır. Şehirde özellikle 1951 ile 1955 yılları arasında yıllık ortalama 3 000’i aşkın yeni ev ve apartman inşa edilmiştir. Dönem içinde 1957 yılında ev ve apartman yapım sayısı toplam 992 adet rakamı ile en düşük seviyeye inmiştir.

İstanbul genelindeki inşaat faaliyetlerinin ilçeler durumu incelendiğinde bu dönem içinde Adalar, Beykoz, Eminönü, Eyüp, Sarıyer ve Zeytinburnu’nun kayıtlı yapım çalışmalarının en az olduğu mntıklar olduğu görünmüştür. Buna karşın Bakırköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Fatih, Kadıköy, Şişli ve Üsküdar’da ise kayıtlı bina yapımların yüksekliği dikkat çekmiştir.

Tablo 56**İstanbul şehrinde yıllara göre ilçelerde yapılan ev ve apartman sayıları.**

Sıra No	Yıllar	A:Ev B: Apartman	Adalar	Bakırköy	Beşiktaş	Beykoz	Beyoğlu	Eminönü	Fatih	Eyüp	Kadıköy	Sarıyer	Şişli	Üsküdar	Zeytinburnu	Toplam
1	1950	A	43	128	29	23	168	64	159	62	160	51	-	128	-	1 015
		B	37	1	72	6	255	82	424	10	111	8	-	19	-	1 025
2	1951	A	43	128	29	23	168	64	159	62	160	51	-	123	-	1 537
		B	43	42	146	-	319	82	861	6	154	20	-	19	-	1 692
3	1952	A	74	177	55	32	163	50	351	89	460	124	-	209	-	1 784
		B	40	7	114	-	347	110	444	3	249	26	-	100	-	1 440
4	1953	A	57	147	385	167	171	28	146	75	164	60	-	98	-	1 498
		B	61	89	118	-	438	76	539	2	299	58	-	177	-	1 788
5	1954	A	59	235	449	47	108	32	126	44	115	79	-	110	-	1 408
		B	40	13	132	4	486	85	468	62	409	49	-	201	-	1 919
6	1955	A	48	27	80	31	112	52	55	246	188	79	482	59	-	1 459
		B	62	78	96	10	137	46	392	53	423	46	228	194	-	1 719
7	1956	A	8	3	73	11	60	28	95	35	36	15	69	26	-	459
		B	17	50	112	11	67	35	276	14	248	41	60	136	-	1 067
8	1957	A	1	84	14	3	15	2	5	38	38	9	68	37	-	318
		B	5	50	40	9	24	7	142	7	189	20	131	50	-	674
9	1958	A	3	58	10	2	18	3	5	14	94	5	2	84	-	299
		B	14	137	47	12	74	4	86	16	441	26	215	109	4	1 183
10	1959	A	19	76	19	4	26	4	12	9	48	86	8	37	-	348
		B	17	126	63	5	72	13	89	19	205	27	127	70	3	823

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s.128; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 129.

İstanbul şehrinin 1960 yılındaki mesken miktarını, meskenin tasarruf şekillerini, mesken alanlarını ve meskenlerin oda sayılarına (Tablo 57) bakıldığında şu oranlarla karşılaşılmıştır. Şehirdeki toplam mesken miktarının % 98,21'i dolu ve % 1,79'u boştur.

Meskenlerin tasarruf şekillerinin oranları % 38,59'u ev sahibi, % 58,24'ü kiracı şeklinde oluşmuştur.

Meskenlerin inşa şekillerinin oranları % 16,43'ü münferit ev, % 24,81'i bitişik ev, % 23,51'i ev dairesi, % 35,25'i apartman dairesi şeklinde oluşmuştur.

Meskenlerin kullanım alanlarının oranları % 40,55'i 0 ila 49 m², % 28,29'u 50 ila 74 m², % 15,65'i 75 ila 99 m², % 10,69'u 100 ila 149 m², % 4,82'si 150 + m² şeklinde yer almıştır. Bu dönemde kişi başına düşen mesken miktarı 15,50 m² olmuştur.

Meskenlerin oda sayısı oranları % 10,78'i 1 odalı, % 23,64'i 2 odalı, % 24,55'i 3 odalı, % 20,51'i 4 odalı, % 11,87'si 5 odalı, % 8,65'i 6 odalı şeklinde oluşmuştur. Bu dönemde oda başına düşen nüfus oranı ise 1,28 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 57**İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle mesken miktarı, meskenin tasarruf şekilleri, inşa durumu ve mesken alanları.**

Sıra No	Açıklamalar / Kriterler		Adet	%
1	Mesken Miktarı	Toplam Mesken Ünitesi	303 418	100
2		Dolu mesken ünitesi	297 979	98,21
3		Boş mesken ünitesi	5 439	1,79
4	Tasarruf Şekli	Mesken sahibi	114 996	38,59
5		Kiracı	173 530	58,24
6		Diğer	9 453	3,17
7	İnşa Durumu	Münferit ev	48 951	16,43
8		Bitişik ev	73 944	24,81
9		Ev dairesi	70 059	23,51
10		Apartman dairesi	105 025	35,25
11	Mesken Alanı (m ²)	0 – 49 m ²	120 826	40,55
12		50 – 74 m ²	84 303	28,29
13		75 – 99 m ²	46 621	15,65
14		100 – 149 m ²	31 856	10,69
15		150 + m ²	14 373	4,82
17	Nüfus başına mesken alanı ortalaması (m ²)		15,50 m ²	
16	Oda Sayısı	1 odalı	32 118	10,78
17		2 odalı	70 448	23,64
18		3 odalı	73 166	24,55
19		4 odalı	61 123	20,51
20		5 odalı	35 354	11,87
21		6 + odalı	25 770	8,65
22	Oda başına nüfus ortalaması		1,28 kişi	

Kaynak: DİE, 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi, Ankara Basım Ve Ciltevi, Ankara, 1962. s. 56.

İstanbul şehrinin 1960 yılı itibariyle meskenlerin özellikleri, meskenlerin mutfak durumu, w.c. durumu, banyo durumu, şehir suyu durumu, pis su tesisatı, elektrik durumu, hava gazı durumu ve ısıtma durumu sayılarına (Tablo 58) bakıldığında şu oranlarla karşılaşılmıştır. Şehirdeki toplam meskenlerin % 80,49'u mutfaklı ve % 19,51'i mutfaksızdır.

Meskenlerin w.c. durumu oranlarında % 87,74'ü müstakil ve % 12,26'sı müşterektir.

Meskenlerin banyo durumu oranlarında % 45,55'inde banyo var ve % 54,45'inde banyo yoktur.

Meskenlerin şehir suyu durumu oranlarında % 40,55'inde şehir suyu var ve % 28,29'ünde şehir suyu yoktur.

Meskenlerin pis su tesisatı durumu oranlarında % 75,97'si kanalizasyona ve % 16,99'u fosseptiğe bağlıdır.

Meskenlerin elektrik durumu oranlarında % 95,09'unda elektrik var ve % 4,91'inde elektrik yoktur.

Meskenlerin havagazı durumu oranlarında % 33,59'unda hava gazı var ve % 66,41'inde havagazı yoktur.

Meskenlerin ısıtma durumu oranlarında % 3,48'i kalorifer ile ve % 94,09'u soba ile ısınmaktadır.

Tablo 58

İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenlerin özellikleri; mutfak durumu, w.c. durumu, banyo durumu, şehir suyu durumu, pis su tesisatı, elektrik durumu, hava gazı durumu ve ısıtma durumu.

Sıra No	Açıklamalar / Kriterler		Adet	%
1	Mutfak Durumu	Mutfaklı	239 834	80,49
2		Mutfaksız	58 145	19,51
3	W. C. Durumu	Müstakil	261 460	87,74
4		Müşterek	36 519	12,26
5	Banyo Durumu	Banyo var	135 715	45,55
6		Banyo yok	162 263	54,45
7	Şehir Suyu Durumu	Şehir suyu var	120 826	40,55
8		Şehir suyu yok	84 303	28,29
9	Pis Su Tesisatı	Kanalizasyona bağlı	226 366	75,97
10		Fosseptiğe bağlı	50 634	16,99
11		Diğer	20 979	7,04
12	Elektrik Durumu	Elektrik var	283 346	95,09
13		Elektrik yok	14 633	4,91
14	Hava Gazı Durumu	Hava gazı var	100 103	33,59
15		Hava gazı yok	197 876	66,41
16	Isıtma Durumu	Kalorifer	10 360	3,48
17		Soba	280 367	94,09
18		Diğer	7 252	2,43

Kaynak: DIE, 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi, Ankara Basım Ve Ciltevi, Ankara, 1962, s. 56 – 57.

İstanbul şehrinde 1960 yılı itibariyle meskenlerin bina durumu ve iskân şartı durumu incelediğinde (Tablo 59) toplam 303 418 adet binanın 197 617 adetinin sağlam olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın aynı yıl içinde kontrol edilen binalarının 59 181 adetinin tamir edilir ve 41 181 adetinin de çürük olduğu gözlemlenmiştir.

Şehirdeki binaların iskân durumlarında oranlar ise şöyledir. Toplam 303 418 yapının 147 241 adetinin iyi durumda olduğu belirtilmiştir. Bu toplam mesken sayısı içinde 91 168 adetinin orta durumda ve 59 570 adetinin de kötü olduğu görülmüştür.

Tablo 59

İstanbul'daki 1960 yılı itibariyle meskenlerin bina durumu ve iskân şartı durumu.

Sıra No	Açıklamalar / Kriterler		Adet	%
1	Bina Durumu	Toplam Mesken Ünitesi	303 418	100
2		Sağlam	197 617	66,32
3		Tamir edilir	59 181	13,82
4		Çürük	41 181	13,82
5	İskân Şartı Durumu	İyi	147 241	49,81
6		Orta	91 168	30,60
7		Fena	59 570	19,99

Kaynak: DİE, 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi, Ankara Basım Ve Ciltevi, Ankara, 1962, s. 56.

5.2.1.3. Gecekondu Sorunu ve Şehrin Karakterine Etkisi

Gecekondu sorunu plansız ve programsız büyüyen bütün yakın zaman sanayi şehirlerinin ana karakteristiği olagelmıştır. İstanbul şehri de bu olgudan kendini koruyamamıştır. 1950 yılı öncesinde küçük çapta şehri çevreleyen gecekondu yapılaşmaları, söz konusu yıl ve takip eden zaman içinde şehrin genel görünümünü etkilemiştir.

Gökay'ın, 1950 yılı başında kullandığı “Gecekondulardaki vatandaşların ıstırapları politika mevzuu olmamalıdır” cümlesi, zaman içinde bütün masumiyetini kaybetmiştir.⁹²⁶ Dönem sonunda, yani 1960 yılına kadar gelen süreçte, gecekondu en büyük politika malzemesi olmuştur. Bu hususiyetin İstanbul'a getirdiği sonuçla birlikte, gecekondu sorunu artık şehrin ıstırapı haline dönüşmüştür.

5.2.2. Tarihi Eserlerin Korunması ve Restorasyonlar

DP iktidarının devraldığı İstanbul, tarihi eserler bakımından oldukça zengin bir şehir hüviyeti taşımıştır. İktidar, şehrin bazı yapılarına da sahip çıkmıştır. Tarihi yapıyı çevreleyen surlar, şehrin her tepesinde her köşesinde yer alan camiler ve eski yönetim merkezleri olan saraylar korunup restore edilmiştir.

5.2.2.1. Surlar

İstanbul surları, kara ve deniz surları olarak güvenlik amacıyla yapılmıştır. İnşa edildiği dönemlerde şehre gelen kara ve deniz saldırıları, bu surların sağladığı güvenlikle püskürtülmüştür. O devirlerde şehrin güvenliği için surların önemi daim surette devam ettiği için sürekli bakım ve onarım görmüştür. Ne var ki, şehir Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra surların şehri koruma ehemmiyeti de

⁹²⁶ *Son Posta*, 27 Ocak 1950.

kalmamıştır. DP, iktidarı dönemde tarihi yarımadaıı çevreleyen surlarda yenileme çalışmaları yapmıştır.

3.7.2.2. Camiler

1950 yılından itibaren İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından birçok camii onarımdan geçmiştir.⁹²⁷ Eyüb, Sultanahmet, Süleymaniye, Fatih, Bayezid, Şehzade, Sokullu, Sümbül Efendi, Yıldız Hamidiye, Hırka-i Şerif, Nuruosmaniye, Mihrimah, Yahyaefendi, Sultan Selim, Rumi Mehmet Paşa, Laleli, Zalmahmud ve Küçük Ayasofya camileri bu dönemde onarım gören yapılardan belli başlısı olmuştur.

3.7.2.3. Saraylar

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezindeki saraylar, kendi zamanlarında yaşam mekânları olmuştur. Dolayısı ile yaşanan bu mekânlar beraberinde gerekli ilgi ve alakayı görerek mutat bakım ve onarımlardan geçmiştir. Fakat cumhuriyetin ilanı ile birlikte şehirdeki saraylar, yaşanan mekânlar olmaktan çıkmıştır. Mamafih, bu mekânlar o zamanlar müze olarak da hizmet vermemiştir. Sarayların bu şekilde atıl bırakılmış olmaları beraberinde bu yapıların bakım ve onarım ihtiyacını da getirmiştir. Dolmabahçe Sarayı ve Topkapı Sarayı, DP iktidarı döneminde bakım ve onarımdan geçirilmiştir. Bakım ve onarım işlemleri yapıldıktan sonra müze olarak ziyarete açılmıştır.

⁹²⁷ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, s. 59.

6. BÖLÜM

İSTANBUL'DA SOSYAL HAYAT

Bir medeniyet şehri olan İstanbul'da sosyal hayat canlı ve üretken olmuştur. Şehir; eğitime, bilime, sanata, kültüre, müziğe ve arta kalan sosyal hayatın bütün alanlarına kendi kimliğini vermiştir. Bununla birlikte şehir, söz konusu bu alanların hepsinden etkilenmiştir.

6.1. EĞİTİM: OKULLAR VE OKUR-YAZARLIK

İstanbul, siyasal ve ekonomik gücü elinde tuttuğu dönemlerden itibaren bir eğitim ve öğretim şehri olmuştur. Saray içinden başlayarak mahalle mekteplerine kadar eğitim bu şehrin parlak yüzü olmuştur. Şehirde inşa edilen ve yaşatılan onlarca medrese, kurulan yüzlerce kütüphane eğitim ve öğretim isteğinin göstergesi olmuştur.

6.1.1. Halk Eğitimi ve Okur-Yazarlığı Artırma Çalışmaları

1950 sonrası şehirleşmenin ivme kazanması ile birlikte halk eğitimine önem verilmiştir. Bu dönemde açılan halk eğitimi ile yaygın eğitimin disipline edilmesi çalışmaları yapılmıştır. Şehirde yaşayan insanlar için okur – yazar olmak, hayati bir ehemmiyet taşıdığı için İstanbullular bu dönemde okullarda açılan kurslara rağbet etmişlerdir.

6.1.2. Okul Öncesi, İlk, Orta, Lise Okul ve Öğrenci Sayıları

İstanbul'da 1950 yılında 35 adet anaokulu hizmet vermiştir. Bu okullarda 43 tane öğretmen görev yapmıştır. Okul öncesi eğitim fırsatından yararlanan öğrenci sayısı 673'ü erkek, 572'si kız olmak üzere toplam 1245 adettir. 1960 yılında 47 adet okulda 73 adet öğretmen görev yapmıştır. Okul öncesi eğitimden yararlanan öğrenci sayısı ise 1216'sı erkek, 972'si kız olmak üzere toplam 2188 adettir. 1950 – 1960 döneminde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yılların ortalaması 46.10 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran okul öncesi eğitimde öğretmen yetersizliğini göstermiştir. Aynı dönemde Türkiye ortalaması ise 28.50 öğrenciydi. Bu ortalama ile kıyas yapıldığında İstanbul'daki anaokullarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı daha yüksek olmuştur.⁹²⁸

1950 – 1960 döneminde ilkokullara yeni kayıt sayısı 1950 yılında 17 075 öğrencidir. Bu sayı 1955 yılında 23 221 kişiye ve 1960 yılında 30 125 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemin yeni kayıt yıllık ortalaması ise 23 069 öğrencidir. Yeni kayıt sayısı artış oranı % 6.75 iken aynı dönemde yeni okul artış oranı yıllık % 1.075 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kıyaslamadan da okullaşmanın yeni kayıt edilen öğrencileri karşılayamadığı görülmüştür. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bu dönemde yıllık ortalama 34.60 olarak gerçekleşmiştir.

Okulların resmi ve özel durum oranları karşılaştırmasında 1950 yılında şehirdeki her resmi 5 ilkokula karşılık 1 tane özel ilkokul hizmet vermiştir. Resmi ve özel okul karşılaştırmasında ilerleyen süreçte 1950 yılında % 17,08; 1955 yılında % 17,79 ve 1960 yılında 17,72 oranında özel okul var) özel okullar lehine bir artış olmuştur. Bu veriler de İstanbul şehrindeki ilkokulların yaygınlaşmasında özel ilkokulların payının yadsınamayacak ölçüde ve oranda olduğunu göstermiştir.⁹²⁹

1950 – 1960 döneminde ortaokullara yeni kayıt sayısı 1950 yılında 5 742 (1949 – 1950) eğitim yılı ilkokul mezun sayısı 10 865; tablo 60) öğrencidir. Bu sayı 1955 yılında 10 100 (1954 – 1955) eğitim yılı ilkokul mezun sayısı 13 788 öğrencidir, Tablo 60) kişiye ve 1959 yılında 13 025 (1958 – 1959) yılı ilkokul mezun sayısı 21 319

⁹²⁸ A. Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikileri 17 Eğitim I (İlk, Orta Ve Lise) (1928-1996)*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 115 – 116, 126.

⁹²⁹ a.g.e., s. 136 – 137, 139, 142, 144 – 145, 155, 163.

öğrenciye (Tablo 60) ulaşmıştır. Bu dönemin yeni kayıt yıllık ortalaması ise 9 575 öğrencidir. Yeni kayıt sayısı artış oranı yıllık % 18.86 iken aynı dönemde yeni okul artış oranı yıllık % 11.34 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kıyaslamadan da okullaşmanın yeni kayıt edilen öğrencileri karşılayamadığı görülmüştür. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bu dönemde yıllık ortalama 17.70 olarak gerçekleşmiştir.

Okulların resmi ve özel durum oranları karşılaştırmasında 1950 yılında şehirdeki her resmi 1 ortaokula karşılık 1 tane özel ortaokul hizmet vermiştir. Resmi ve özel okul karşılaştırmasında dönemin ortalarında 1950 yılında % 51,39; 1955 yılında % 58,43 ve 1960 yılında 51,40 oranında resmi okul var) resmi okullar lehine bir artış olmuştur. Bu veriler de İstanbul şehrindeki ortaokulların yaygınlaşmasında özel ilkokulların payının yarı yarıya olduğunu göstermiştir.⁹³⁰

1950 – 1960 döneminde liselere yeni kayıt sayısı 1950 yılında 2 473 (1949 – 1950 eğitim yılı ortaokul mezun sayısı 1 944 (Tablo 60) öğrencidir. Bu sayı 1955 yılında 3 223 (1954 – 1955) eğitim yılı ortaokul mezun sayısı 1 863 öğrencidir, Tablo 60) kişiye ve 1959 yılında 5 202 (1958 – 1959) yılı ortaokul mezun sayısı 5 544 öğrencidir, (Tablo 60) kişiye ulaşmıştır. Bu dönemin yeni kayıt yıllık ortalaması ise 3 359 öğrencidir. Yeni kayıt sayısı yıllık artış oranı % 10.006 iken aynı dönemde yeni okul artış oranı yıllık % 3.67 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kıyaslamadan da okullaşmanın yeni kayıt edilen öğrencileri karşılayamadığı görülmüştür. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bu dönemde yıllık ortalama 12.40 olarak gerçekleşmiştir.

Okulların resmi ve özel durum oranları karşılaştırmasında 1950 yılında şehirdeki her resmi 1 liseye karşılık 2 tane özel lise hizmet vermiştir. Resmi ve özel okul karşılaştırmasında öğrencilerin eğitim aldıkları okul açısından (1950 yılında % 69,85; 1955 yılında % 79,99 ve 1960 yılında % 80,18 oranında resmi okulda okuyan öğrenci var) resmi okullar lehine bir artış olmuştur. Bu veriler de İstanbul şehrindeki lise eğitiminin önemli bir kısmını özel liselerin yüklediğini göstermiştir.⁹³¹

1950 yılında İstanbul'da toplam 40 adet mesleki-teknik lise-ortaokul hizmet vermiştir. Bu okullarda toplam 651 öğretmen görev yapmıştır. Bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı ise 3 054 kız öğrenci 4 565 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 7 619'du. 1950 – 1960 döneminde okullaşma yıllık % 1.27 artışla okul sayısı 1960 yılında

⁹³⁰ A. Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17 Eğitim I (İlk, Orta Ve Lise) (1928-1996)*, s. 193, 201 – 202, 204, 206 – 207, 209 – 210.

⁹³¹ a.g.e., s. 258 – 259, 269, 274 – 275.

51 adete ulaşmıştır. Öğretmen sayısı ise aynı dönemde yıllık % 1.66 artışla 1960 yılında 1 085'e ulaşmıştır. Öğrenci sayısı yıllık 1.38 artışla 1960 yılında 10 111'e ulaşmıştır. Meslek ve teknik liselerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı dönem ortalaması 11.80'dir. Bu okullardan mezun sayısı 1950 yılında 644'ü kız öğrenci, 1 550'si erkek öğrenci olmak üzere toplamda 2 214'tü. Bu okullardan 1955 tarihinde 1 958 öğrenci ve 1960 tarihinde 2 475 öğrenci mezun olmuştur.⁹³²

⁹³² A. Kal'a, (yay. yön.), *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 18 Eğitim II (Mesleki Teknik Eğitim I) (1928-1996)*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 91 – 92.

Tablo 60**İstanbul şehri resmi ve özel ilkokul, ortaokul ve liselerin okul sayısı, öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, mezun sayısı.**

Sıra No	Yıllar	İlkokullar				Ortaokullar				Liseler			
		Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1	1950 1951	548	2 800	93 800	11 195	39	671	9 113	1 703	36	1 401	16 846	3 655
2	1951 1952	554	2 915	98 011	11 579	39	649	9 392	1 749	38	1 461	16 855	2 603
3	1952 1953	561	3 094	106 475	11 549	38	657	11 062	2 067	38	1 474	17 925	3 180
4	1953 1954	580	3 171	113 240	13 788	38	674	11 829	1 863	39	1 498	19 108	3 394
5	1954 1955	583	3 323	122 741	14 979	38	700	13 767	2 438	39	1 550	20 342	4 432
6	1955 1956	565	3 756	131 968	15 795	38	735	15 216	2 238	44	1 529	20 449	4 470
7	1956 1957	561	4 085	142 600	18 245	41	841	16 842	2 288	46	1 671	22 923	4 135
8	1957 1958	576	4 455	151 922	19 156	45	890	19 340	2 790	47	1 733	24 749	4 492
9	1958 1959	586	4 716	161 916	21 319	46	996	21 802	3 314	47	1 839	27 878	5 544

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 114; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 54.

6.2. BİLİM: ÜNİVERSİTELER, ÖĞRENCİLER VE ÖĞRETİM ÜYELERİ

İstanbul ve bu şehri yönetenler, Bizans'tan Osmanlı'ya Osmanlı'dan bugüne bilime ve bilimin öğretilmesine önayak olmuştur. Bilim uğraşısı ve yüksek tahsil imparatorların, sultanların mesailerinde yer almıştır.

Cumhuriyet birlikte bütün bu tarihsel birikim yine en üst ilgiyle yeniden organize edilmiştir. 1933 üniversite reformuyla üniversite yeni tanıma ve yeni gayelere göre yapılandırılmıştır. Prof. Schwartz, 1952 yılında kaleme aldığı makalesinde, hizmet verdiği İstanbul Üniversitesi'nden ayrılmadan önce üniversitenin anlamını ve Türkiye için önemini ifade etmiştir:⁹³³

“Üniversitenin gayesi, bir memleket gençliğinde ilme karşı alaka uyandırmak suretiyle vatandaşlara, hatta bütün insanlığa karşı mes’uliyet duygusunu terbiye etmek ve böylece vicdanı şuurlandırmaktır.

Bir memleketin prosperitesi ve muvazenesi için kat’i önemi haiz olan bilgi zihniyeti, yani çıplak hakikatleri aramak ve çekinmeden ifade etmek kabiliyetini sağlayan üniversitenin milli hayattaki rolü her türlü takdirin üstündedir. Üniversitede doktorlar, mühendisler, hâkimler, avukatlar, memurlar, zabıtlar, tüccarlar, politikacılar ve kısaca milletin bütün varlığını ve istikbalini kendilerine emanet ettiği şahsiyetler yetişir. Bu sebeptendir ki, bir üniversitenin seviyesi, bir milletin kendi istikbali için ideal olarak kabul ettiği seviye ile hemâyar olmak zaruretindedir. Hatta daha ileriye giderek diyebiliriz ki, üniversite, insanlığın en mükemmel şahsiyetlerinin istediği ideal yaşama şartlarını temin etmek için uygun bir teşkilat olmalıdır. o halde ‘Türkiye fakir bir memlekettir’ diye, üniversitesini de memleketin umumi seviyesine uydurarak mütevazi ölçüler içinde kalmasını istemek hiç de doğru değildir. Üniversite, memleket ve millet için, hatta insanlık için vazolunan ileri ve yüksek ideallerin gerçekleşmiş bir örneği haline gelmelidir.”

1950’li yıllarda üniversitelerde okuyan binlerce öğrenci, İstanbul şehir dokusunun baskın karakterlerinden biri olmaya başlamıştır. Türkiye’nin gözde yükseköğretim kurumlarını barındıran İstanbul’a bu dönemde ülkenin her tarafından

⁹³³ Schwartz Philipp, *İstanbul Üniversitesinin Bugünkü Durumu ve İstikbali*, Namık Kemal Aras (ed.), *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961)* (s. 474 – 497), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi, s. 474.

öğrenciler okumak için gelmişlerdir. Öğrenciler, bu kurumlara giriş yapmak ve bu kurumlardan mezun olmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Üniversite okumak kadar hatta bazen daha fazla şehirde bir öğrenci olarak barınmak ve kalmak çoğu zaman zor bir iş halini almıştır.

İstanbul'daki yükseköğretim kurumlarında okuma hakkı kazanan öğrenciler için en önemli sorun şehirde kalacak bir yer bulma meselesi olmuştur. Devletin sağladığı yurt imkânları kısıtlı olduğu için devlet yurtlarında üniversitelerin çok düşük bir oranı kalabilmiştir. O dönemde okulların sınavlarını kazandıkları halde yurt meselesini çözemediği için öğrenciler memleketlerine dönmüşlerdir.

6.2.1. Üniversiteye Girişler, Öğrenci Sayıları ve Mezuniyetler

Üniversiteye girişler bu dönemde belli kurallara bağlı hale getirilmediği için her eğitim yılı başında öğrenciler için bir kaos ortamı oluşmuştur. Bu dönemde her yükseköğretim kurumu kendi sınavını kendisi yapmıştır. 1950'lerin ilk yıllarında üniversite kontenjanları öğrenci müracaatlarını yüksek oranda karşılamıştır. Fakat ilerleyen yıllarda talebin artması ile birlikte kontenjanlar yetersiz kalmıştır.

İstanbul'daki üniversitelerde ve yükseköğretim kurumlarında bu dönemde öğrenim gören öğrenci sayılarında (Tablo 61) yıllar içinde artış olmuştur. 1951 – 1952 öğretim yılında öğrenci sayısı 15 553 adetti. Bu rakam 1958 – 1959 öğretim yılında 26 242 adete yükselmiştir.

İstanbul'daki üniversitelerden ve yükseköğretim kurumlarından bu dönemde mezun olan öğrenci sayılarında yıllar içinde kısmi bir artış olmuştur. 1951 – 1952 öğretim yılında mezun öğrenci sayısı 1 590 adetti. Bu rakam 1958 – 1959 öğretim yılında 1 860 adete yükselmiştir.

Tablo 61

İstanbul şehrindeki üniversite fakülteleri ile yüksekokullardaki öğretim üyesi sayısı, öğrenci sayısı ve mezun öğrenci sayısı bilgileri.

Sıra No	Fakülte ve Yüksekokullar	1951 – 1952			1952 – 1953			1957 – 1958			1958 - 1959		
		Öğretim Ü.	Öğrenci	Mezun	Öğretim Ü.	Öğrenci	Mezun	Öğretim Ü.	Öğrenci	Mezun	Öğretim Ü.	Öğrenci	Mezun
1	Edebiyat Fakültesi	138	2 233	107	136	1 618	104	147	1 509	58	156	1 902	52
2	Hukuk Fakültesi	62	2 717	157	64	3 057	167	74	3 664	292	82	5 664	289
3	İktisat Fakültesi	35	1 619	88	43	1 507	35	54	3 135	63	58	3 359	-
4	Fen Fakültesi	121	1 141	88	120	1 524	431	148	1 778	91	139	2 396	67
5	Tıp Fakültesi	227	2 459	357	240	2 773	383	276	1 619	271	502	2 326	238
6	Fen F. Eczacı Okulu	13	219	66	13	186	69	18	414	49	20	448	73
7	Tıp F. Dişçi Okulu	15	220	64	17	295	49	15	550	546	19	542	82
8	Yüksek Öğt. Okulu	-	19	4	-	21	-	17	80	7	16	91	7
9	İst. Eğitim Enstitüsü	36	116	57	37	101	53	54	277	146	57	321	110
10	Güzel Sanatlar Aka.	82	273	67	82	244	81	80	524	92	82	520	111
11	Yük. İk. Ve Tic. O.	33	1 397	169	34	1 397	159	42	2 910	118	46	2 335	96
12	Yük. Deniz Tic. O.	23	192	44	25	159	33	27	196	34	27	194	13
13	Teknik Okulu	50	455	44	54	678	91	73	948	167	75	914	134
14	Gazetecilik Enstitüsü	26	670	26	25	343	24	17	477	20	18	525	33
15	Teknik Üniversite	230	1 594	215	203	1 760	231	322	2 827	333	325	2 894	388
16	Orman Fakültesi	35	209	37	32	121	45	44	736	26	49	855	-
17	Tek. Üni. Tek. Okulu	-	-	-	-	-	-	200	1 060	82	203	956	167
18	Toplam	1 126	15 533	1 590	1 125	15 784	1 955	1 608	22 704	2 395	1 874	26 242	1 860

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 112 – 113; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 125; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 62, 70.

6.2.2. Öğretim Üyeleri ve Bilime Katkıları

1933 yılındaki üniversite reformuyla vasıfları yetersiz bulunan 71 profesör, 13 doçent ve 73 asistan kadro dışı bırakılmıştır. Yeni üniversitenin kadro ihtiyaçları şu kanallardan sağlanmıştır:⁹³⁴

- Lağvedilen darülfünun hocalarından,
- Avrupa'da yetişen yeni genç nesil hocalardan,
- Çoğunluğu Hitler rejiminden kaçan Almanların oluşturduğu yabancı hocalar ki tamamı 65 ordinaryüs profesör, 22 profesör ve 93 doçent olmak üzere toplam 180 kişiydi.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu düzenlemeyle oluşturulan yükseköğretim yapısının işleyişindeki arızalar zaman içinde gün yüzüne çıkmıştır. Bu noktada en başta gelen sorunlardan biri, II. Meşrutiyetten bu tarafa yapılan düzenlemelerin başarılı netice vermemesinden dolayı üniversite hocalığının hala özel bir nitelik ve karakter arz eden bir meslek kabul edilmemesiydi. Böyle bir mesleğin ihdası ve normal memurin kanunundan ayrılması gerekmiştir.

Bu sebeplere çözüm amacıyla 18 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanunla (Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte Ve Kurumların Özerklikleri Ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanunu) yeni düzenleme yapılmıştır.⁹³⁵ Bu yeni yasa ile öğretim üyelerinin statüleri düzenlenmiştir. 15. Madde ile üniversite mesleği üyeleri belirtilmiştir: üniversite doçentleri, profesörleri ve ordinaryüs profesörleri. Doçentliğe geçiş, bilim imtihanı ve yabancı dil imtihanı neticesine göre düzenlenmiştir. Başarılı olan adaylar profesörler kurulu seçimi, rektör teklifi ve bakanlık ataması ile tayin olunmuştur. Profesörlüğe geçiş ise açık kadroyla başlamıştır. Seçimi profesörler kurulu, onayı senato, bakanın teklifi ve ortak kararname süreci sonunda atama gerçekleşmiştir. Üniversite öğretim üyeliğinde son yükselme noktası olan ordinaryüs profesörlük seçimi de profesörlük seçimindeki prosedürün tatbiki söz konusu olmuştur.

⁹³⁴ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1996, s. 101.

⁹³⁵ *a.g.e.*, s. 107 – 108.

Kanunla birlikte statüsü netleşen öğretim üyelerinin ikinci önemli kazancı maddi imkânlarındaki değişim olmuştur. Düzenleme ile doçentlere 200, profesörlere 300 ve ordinaryüs profesörlere 440 lira tazminat ödemesi ihdas edilmiştir.

Üniversite öğretim üyelerine tanınan yeni maddi ve manevi haklar ile birlikte 1946 ve 1960 yılları arasında ölçülebilir performans artışları gözlenmiştir. Bu minvalde, üniversitelerdeki bilimsel çalışmalar artmış, üniversiteye kadro yetiştirme (bu dönemde 373 doçent yetiştirilmiş) gayretleri çoğalmıştır.

1960 yılı askeri darbesi iktidarı ele aldığında 27 Ekim 1960 tarihinde çıkardıkları 114 sayılı yasa ile öğretim üyeleri üzerinde tasarrufta bulunmuştur.

6.2.2.1. Kadrolar ve Yeni Kadro Yetiştirme Çalışmaları

Bilim dünyasına atılan ilk ciddi adım doktora çalışmasıdır. Bu çalışmaların varlığı üniversiteler için hayati öneme sahip olmuştur. 1950 – 1960 yılları arasında İstanbul'daki üniversitelerde (İÜ ve İTÜ) yapılan doktora çalışmaları alanları itibariyle şu şekildedir:

İstanbul üniversitesi, Fen Fakültesi'ndeki bölümler ve yapılan doktora çalışmaları:⁹³⁶

- Kimya alanında 31 adet doktora çalışması yapılmış. Bu dönemde yapılan çalışmalara danışmanlık yapan üniversite hocalarında Alman öğretim üyelerinin ağırlığı (25 adet danışmanlık) görülmektedir.
- Matematik alanında 8 adet doktora çalışması yapılmış. Bu dönemde yapılan çalışmalara danışmanlık yapan üniversite hocası olarak Cahit Arf (6 adet danışmanlık) görülmektedir.
- Fizik alanında 14 adet doktora çalışması yapılmış. Bu dönem içinde (1960 yılında) şehircilik tarihimiz açısından önemli bir Üsküdar belleği olan merhum Ahmet yüksel Özemre de doktora yapanlar arasındadır.

⁹³⁶ Feza Günergun, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1933 – 1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar*, Namık Kemal Aras (Ed.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961)* (s. 501 – 517), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi, s. 502 – 517.

- Botanik alanında 10 adet doktora çalışması yapılmış.
- Zooloji alanında 9 adet doktora çalışması yapılmış.
- Jeoloji alanında 5 adet doktora çalışması yapılmış.
- Astronomi alanında 7 adet doktora çalışması yapılmış.
- Jeofizik alanında 2 adet doktora çalışması yapılmış.
- Biyokimya alanında 7 adet doktora çalışması yapılmış.

İstanbul üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1950 ve 1960 yılları arasında toplam 93 adet doktora çalışması yapılmıştır.

İstanbul üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'ndeki bölümler ve yapılan doktora çalışmaları:⁹³⁷

- Türk Dili Ve Edebiyatı alanında 7 adet doktora çalışması yapılmış. Reşit Rahmeti Arat, İsmail Hakkı Ertaylan ve Ahmet Hamdi Tanpınar danışman olarak görev yapmışlar.
- Arkeoloji alanında 5 adet doktora çalışması yapılmış.
- Tarih alanında 8 adet doktora çalışması yapılmış. Cavit Baysun 4 adet danışmanlık, Mükrimin Halil Yınanç 2 adet danışmanlık yapmışlar. Cengiz Orhonlu 1958 yılında Cavit Hoca'nın danışmanlığında doktorasını vermiş.
- Felsefe alanında 6 adet doktora çalışması yapılmış. Hilmi Ziya Ülken ve Macit Gökberk hocalar tez danışmanı olarak ön plana çıkmaktadır.
- Psikoloji alanında 8 adet doktora çalışması yapılmış.
- Coğrafya alanında 4 adet doktora çalışması yapılmış.
- İngiliz Dili Ve Edebiyatı alanında 7 adet doktora çalışması yapılmış. Halide edip Adıvar danışman olarak görev yapmış.
- Arap – Fars Dili ve Edebiyatı alanında 3 adet doktora çalışması yapılmış. Fuat Sezgin 1950 yılında Mükrimin Halil Yınanç hocanın danışmanlığında doktorasını yapmış.
- Sanat Tarihi alanında 1 adet doktora çalışması yapılmış. Semavi Eyice bu dönemde A. M. Mansel hocanın danışmanlığında tek doktora yapan öğrenci.
- Fransız Dili ve Edebiyatı alanında 2 adet doktora çalışması yapılmış.

⁹³⁷ Feza Günergün, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1942 – 1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar*, s. 518 – 526.

- Sosyoloji alanında 4 adet doktora çalışması yapılmış. Bütün tezlerin danışmanı Hilmi Ziya Ülken Hocadır.
- Alman Dili Ve Edebiyatı alanında 1 adet doktora çalışması yapılmış.
- Klasik filoloji alanında 2 adet doktora çalışması yapılmış.
- Pedagoji alanında 1 adet doktora çalışması yapılmış.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1950 ve 1960 yılları arasında toplam 59 adet doktora çalışması yapılmıştır.

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde yapılan doktora çalışmaları:⁹³⁸

- İktisat Fakültesi'nde toplam 32 adet doktora çalışması yapılmış.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yapılan doktora çalışmaları:⁹³⁹

- İstanbul teknik üniversitesinde 41 adet doktora çalışması yapılmıştır.

6.2.3. Önemli Yüksek Öğretim Kuruluşları

İstanbul'da yükseköğretim kuruluşları oluşturan birçok fakülte ve yüksekokul şehirde hizmet vermekteydi. Bu yüksekokullar zamanla gelişerek şehirde kurulan üniversitelerin ilk nüvelerini oluşturmuşlardır. Bu dönemde faaliyet gösteren yükseköğretim kurumları şunlardır: İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Konservatuar, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Öğretmen Okulu, İslam Eğitim Enstitüsü, Yüksek İktisat Ve Ticaret Okulu, Teknik Okulu, Yüksek Deniz Ticaret Okulu ve Gazetecilik Okulu'ndan oluşmaktadır.

⁹³⁸ Ülkü A. Azrak, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1943 – 1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar*, Namık Kemal Aras (ed.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961)* (s. 527 – 529), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi, s. 527 – 529.

⁹³⁹ Hadise Kaya, *İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1949 – 1961 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar*, Namık Kemal Aras (ed.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961)* (s. 530 – 534), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi, s. 530 – 534.

6.2.3.1. Konservatuar

İstanbul'daki belediye konservatuarının başlangıcı 1916 yılında eğitim bakanlığına bağlı kurulan Darü'l-Elhan müessesesidir. Bu dönemde kurum Türk musikisi eğitimi vermiştir. 1926 yılından itibaren İstanbul konservatuarı Şehremaneti'ne bağlanmıştır. Türk musikisi eğitimi yasaklanmış ve bu dönemden itibaren batı müziği eğitimi verilmiştir. 1944 yılından itibaren Belediye Konservatuarı olarak adlandırılmıştır.

1950'lere gelindiğinde konservatuardan mezun olanlardan kurulu şehir orkestrası, şehir korusu, şehir armonisi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu kurumdan mezun olanlardan bazıları Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası'nda, Cumhurbaşkanlığı Bاندosu'nda ve Devlet Operası'nda görev almışlardır. Konservatuarda 1953 yılından itibaren tiyatro, bale ve halk müziği bölümleri de açılmıştır. Belediye konservatuarı 1952 yılından itibaren düzenli olarak Taksim Belediye Gazinosu'nda her Pazar saat 11.00 de konserler vermeye başlamıştır.⁹⁴⁰

Konservatuarın faaliyetlerinden şehir armonisi, 1940'lardan itibaren düzenli olarak açık hava konserleri vermiştir. 1953 yılından itibaren kadro genişletilmiş ve şehir cazı ile şehir salon orkestrası birimleri oluşturulmuştur.

Şehir orkestrası 1943 yılında kurulmuştur. Orkestranın polifonik musikideki faaliyetleri genç nesillerin ilgisini çekmiştir. Orkestranın Pazar konserleri radyodan yayınlanmıştır.

Şehir Korosu 1945 yılında kurulmuştur. Koro, 80 kişilik kadrosu ile halkın beğendiği konserler vermiştir.

Türk Musikisi İcra Heyeti, uzun bir aradan sonra 1940'lardan itibaren tekrar faaliyete geçmiştir. Eski eserlerin tetkik ve tasnifiyle 15 günde bir yapılan konserler yoğun bir dinleyici alakası ile karşılanmıştır.

⁹⁴⁰ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 237 – 238.

Folklor Musiki Heyeti, halk müziğimizi aslına uygun bir şekilde duyurmuş ve umumun zevkini tatmin edici çalışmalar yapmıştır.⁹⁴¹

Belediye Konservatuarı, yatılı kısmı Ortaköy’de, gündüzlü kısmı Tepebaşı’nda faaliyetlerini yürütmüştür. Yatılı kısma ilkokulu bitirmiş gençlerden musiki istidadı olanlar alınmıştır. Bu kısımdaki öğrenciler normal orta ve lise derslerinin yanında musiki dersleri de almışlardır. Böylece mezun olan erkek ve kız öğrenciler hem diplomalarını edinmişler, hem de bütün musiki nazariyatını, piyano, bir yaylı saz ve bir de nefesli saz öğrenmişlerdir.

Konservatuarın gündüzlü kısım ise yalnız musiki derslerine ayrılmıştır. Buradaki eğitimde izlenen program şöyledir: İlk senesi hazırlık devresi, 4 sene ilk, 4 sene orta ve 2 sene yüksek devredir. Fakat bu tahsil süreleri bölümlere göre farklılık göstermiştir.

Konservatuarda okutulan dersler: Solfej, armoni, kontrpuan, füg, kompozisyon, enstrümantasyon, orkestrasyon, enstrüman bilgisi, topluluk idaresi, partison okuma ve çalma, müzik şekilleri, analiz, musiki tarihi, biyografi ve sanat tarihidir.

Şan bölümünde okutulan dersler: Keman, viyola, viyolonsel, kontrbas, flüt, pikkolo, obüs, korangle, klarnet ailesi, saksafon ailesi, fagot, kontrfagot, korno, alto, kornet, ünrapet, bügl, trmbon, tenor, bariton, öfonyom, tuba, nefes basolarıdır.

Vurmalı sazlar bölümünde okutulan dersler: Türk musikisi nazariyatı, tarihi ve biyografisi, ferdi ve toplu teganni, üslup, edebiyat ve metin izahı ve folklordur.

Tiyatro bölümünde okutulan dersler: Fonetik, diksiyon, metin tatbikatı, pandomin ve mimik, artikülasyon ve jesti külasyon, makyaj, dramartürji, ses hıfzıssıhhası, nefes alma, tiyatro tarihi, Türk ve Avrupa edebiyatından bilgiler ve örnekler, mitoloji, sanat tarihi eksrim, kostüm ve dekor ve opera tatbikatıdır.

Bale bölümünde okutulan dersler: Bale etütleri, solfej, piyano ve musiki bilgisidir.⁹⁴²

⁹⁴¹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 239 – 241.

⁹⁴² a.g.e., s. 243.

6.2.3.2. Güzel Sanatlar Akademisi

Osmanlı Devleti zamanında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1928 yılından itibaren Güzel Sanatlar Akademisi olarak isimlendirilmiştir. Bu isimle, “akademi” ismini ve statüsünü kullanan ilk yükseköğretim kurumu olmuştur. Akademi bu dönemde, yüksek mimarlık, resim, heykel, tezyini sanatlar, Türk tezyini sanatlar, iç mimarlık, seramik, grafik ve afiş bölümlerinden oluşmuştur.⁹⁴³

6.2.3.3. İstanbul Üniversitesi

İstanbul üniversitesi, şehrin ilk üniversitesidir. Üniversitenin kuruluşu geleneksel anlamıyla fethin tarihi olarak kabul edilmiştir. İstanbul üniversitesi, 1933 tarihinde ilga edilen Darülfünun’un yerine ikame edilen yükseköğretim müessesesidir. 1950 yılı öncesinde İstanbul Üniversitesi, 6 fakültesi ve 23 bini aşkın öğrencisi ile Türkiye’nin en büyük yükseköğretim kurumu özelliğini taşımıştır. Bu dönemde üniversitede, 38 ordinaryüs profesör, 105 profesör ve 234 doçent öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Bu öğretim üyeleri üzerinde iktidar, 1954 yılından itibaren baskı kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimlerin dayanak ve hareket noktası da, yapılan düzenleme ile üniversite senatosu görüşü alınarak söz konusu öğretim üyelerinin milli eğitim bakanı tarafından görevden alınabilmesi olmuştur.⁹⁴⁴

6.2.3.4. İstanbul Teknik Üniversitesi

İTÜ, dünyada hala faal en eski genel mühendislik okuludur. Tarihi, XVIII. yüzyılın ilk dönemine (Sultan I. Mahmud) kadar gitmiştir. Aynı yüzyıl içinde kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayun ve Mühendishane-i Fünun-ı Berri-i Hümayun okulları, bu eski kurumun geçmişteki aşamaları olmuştur. Bu eski mühendislik okulu, 1944

⁹⁴³ Önder Küçükerman, “Güzel Sanatlar Akademisi”, *DBİA*, C. III, s. 459.

⁹⁴⁴ Necdet Sakaoğlu, “İstanbul Üniversitesi”, *DBİA*, C. IV, s. 247 – 248.

yılında İstanbul Teknik Üniversitesi adını almıştır. Bu dönemde üniversite, inşaat, mimarlık, makine ve elektrik bölümlerinden oluşmuştur. Bu fakültelere, 3 Şubat 1953 tarihinde Maden Fakültesi eklenmiştir. Bu dönemde iki adet enstitü rektörlük bünyesinde hizmete başlamıştır. 1952 yılında Hidrojeoloji ve Sismoloji Enstitüsü ile Sivil Havacılık Enstitüsü açılmıştır. 1954 yılında İTÜ'ye bağlı Maçka Kışlası'nda Teknik Okul açılmıştır.⁹⁴⁵

Üniversite 1950'lerde hızla gelişince Gümüşsuyu binası kifayetsiz kalmıştır. Bunun üzerine Taşkışla askeri binaları üniversiteye devredilmiştir. Yapılan bakım ve onarımın akabinde 1951 yılında Mimarlık Fakültesi, 1952 yılında rektörlük birimleri ve İnşaat Fakültesi yeni yerleşkesine taşınmıştır.⁹⁴⁶

6.2.4. Üniversitelerin Özerklik Meselesi

11 Ekim 1934 yılında İstanbul Üniversitesi talimatnamesi kabul edilmiştir. Üniversitenin işleyişini düzenleyen bu yönetmeliğin 3 – 10 maddeleri rektörlüğün tayini, görevi, sorumlulukları ve çalışma şekline ayrılmıştır.⁹⁴⁷ Bu düzenlemeye göre üniversitenin genel idaresi rektöre verilmiştir. Rektör, üniversitede milli eğitim bakanının temsilcisi ve bu sıfatıyla bütün üniversite işlerinin sorumlusu olarak belirtilmiştir (3. Madde). Rektör, eğitim bakanın teklifi üzerine ortak kararname ve cumhurbaşkanının onayıyla atanmıştır (4. Madde). Rektör, üniversiteyi temsil edip, üniversite yapısını idare etmiş ve eğitimini yürütmüştür. (5. Madde). Üniversite heyeti ve üniversite istişare heyeti, genel görevlerinde rektörün yardımcısı olarak görev yapmışlardır (10. Madde). Rektör, her dönem sonunda üniversitenin faaliyet ve sonuçlarını bir rapor halinde milli eğitim bakanlığına sunmuştur (8. Madde).

Rektörlük ile birlikte üniversite yapılanması içinde yer alan “üniversite heyeti”, yönetmeliğin 11 - 15 maddeleri ile tanımlanıp çalışma şekli belirlenmiştir. Üniversite heyeti rektörün başkanlığında fakülte dekanları ve genel sekreterlerden oluşmuştur (11. Madde). Heyet, üniversitenin ilmi çalışmalarını düzenlemiş ve idare etmiştir (12. Madde a bendi). Heyet üniversite öğretim üyeleri, öğrenciler ve dinleyiciler hakkında

⁹⁴⁵ A.M. Celal Şengör, Kazım Çeçen, “İstanbul Teknik Üniversitesi”, *DBİA*, C. IV, s. 239 – 240.

⁹⁴⁶ *a.g.m.*, s. 240.

⁹⁴⁷ M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993)*, s. 89 – 94.

disiplin işleriyle sorumlu tutulmuştur (12. Madde b ve c bendi). Heyet, üniversite bütçesini hazırlamıştır (12. Madde d bendi). Heyet kararlarını çoğunluk esasına göre vermiş, eşitlik durumunda karar rektörün tarafına göre alınmıştır (14. Madde). Alınan kararlardan izne ihtiyaç olunanlar bakanlığa sorulmuş ve uygulanmış, izne ihtiyaç duyulmayan kararlar hemen uygulanmıştır (15. Madde)

Üniversite istişare heyeti, fakülte istişare komitelerinin (fakülte istişare komiteleri idari ve maliye, tedrisat ve programlar, neşriyat ve talebe işlerinden oluşmaktadır, 31. Madde) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu komiteler rektörün başkanlığında toplanmıştır (16. Madde).

Üniversite meclisi, fakülte meclislerinin (fakülte profesörlerden ve değişimli ikişer doçentten oluşur, 33. Madde) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu meclisler bakanın veya rektörün başkanlığında toplanmıştır (22. Madde).

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu düzenlemeyle oluşturulan yükseköğretim yapısının işleyişindeki arızalar zaman içinde gün yüzüne çıkmıştır. Bu noktada en başta gelen sorun üniversite özerkliği meselesi olmuştur. Bu sebeplere çözüm amacıyla 18 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanunla (Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte Ve Kurumların Özerklikleri Ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanunu) yeni düzenleme yapılmıştır.⁹⁴⁸

Yeni kanunun değindiği özerklik meselesi şu şekilde düzenlenmiştir: Üniversiteler, fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde o üniversiteyi oluşturan fakülteler de bu kanun hükümlerine göre bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğine sahiptirler (1.Madde). Bu birinci maddeyle çerçevesi çizilen üniversite yapısının, yönetim organları itibariyle de işleyiş biçimi belirlenmiştir. Üniversite üst yönetiminde üç temel unsur tanımlanmıştır. Birincisi senato, ikincisi üniversite yönetim kurulu ve üçüncüsü de rektördür. Bu yapı içinde senato karar organıdır ve rektör, önceki rektör, dekanlar, fakülte profesörleri arasından seçilen iki ordinaryüs profesör veya profesörlerden oluşmuştur. Yönetim kurulu ise rektör, önceki rektör ve dekanlardan meydana gelmiştir. Bu yapı içerisinde rektör, fakülte profesörler kurullarının bir araya gelip profesörler

⁹⁴⁸ M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993)*, s. 105 – 107.

arasından iki yıllığına seçilmiştir. Göreve gelen rektör, üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisi, kurulların başkanı ve yönetim işlerinin sorumlusu olmuştur.

Üniversitelerin bu yerel yapılanması çatı bir örgütlenmeyle tamamlanmıştır. Yeni yasanın 13. ve 14. Maddelerinde “üniversiteler arası kurulu” oluşturulmuştur. Kurul, özerk üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamayı amaçlamıştır. Kurul üyeleri rektör, dekan ve senato temsilcilerinden oluşmuştur. Bu üyelerin milli eğitim bakanının başkanlığında çalışması öngörülmüştür.

Üniversitelerin özerklik meselesini tamamlayan denetim unsuru milli eğitim bakanına verilmiştir. Yalnız bir farkla ki bakan bu denetim yetkisini, özerkliğe halel getirmemesi için TBMM adına yapması öngörülmüştür.

6.3. SANAT: TİYATRO, SİNEMA, RESİM VE MÜZİK

İstanbul, hem görünümüyle hem de kuruluş şekliyle bütün sahne sanatlarının mekânı olarak karşımıza çıkmıştır. XX. yüzyılın başından itibaren bu şehir bütün bu modern sanatlara kucak açmıştır. Kimi zaman bir okul sahnesi, kimi zaman eski bir fabrika harabesi, kimi zaman köhne bir gazino tiyatronun, sinemanın yaşam alanı olmuştur. İstanbul evini, sokağını, kahvesini, bakkalını ve meydanlarını sanata ve sinemaya açmıştır. Bahçesini, adasını, Boğaziçi’ni, surlarını, hisarlarını ve saraylarını sanata açmıştır. Köşkünü, konağını, yalısını, balıkçı teknesini, uskumrusunu, martısını sinemaya açmıştır. İstanbul, bütün bu modern sanatların görüntüsü olmuş, sesi olmuş ve fonda İstanbul, sanatın ilhamı olmuştur.

6.3.1. Tiyatro

Şehir tiyatrolarının tarihi 1914 yılında başlamıştır. 27 Ekim 1914 tarihinde Darülbeydi-i Osmani olarak kurulmuştur. Reşat Rıdvan bu okuldaki tiyatro kısmının (diğeri müzik) başına getirilmiş ve bir de edebi heyet seçilmiştir. Tiyatro şubesi Şehzadebaşı’ndaki Letâfet Apartmanı’nda yedi kısım olarak hizmet vermeye

başlamıştır. Bu kurumun ilk temsili Çürük Temel (1916) Tepebaşı Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Sonraki yıllarda savaş etkisi ve ödenek sorunları sebepleriyle zayıf kalmıştır. 1926 yılında Darülbeyti ismi Şehir Tiyatroları olarak değişmiş ve belediyeden ödenek almaya başlamıştır. 1927 yılında Muhsin Ertuğrul şehir tiyatrolarının yöneticisi olmuş ve Hamlet oyunu bu dönemde gösterime girmiştir. Bu süreçten sonra topluluk düzenli bir sanat kurumu kimliği kazanmaya başlamıştır. 1935 yılında çocuk gösterimleri sahnelenmiştir.⁹⁴⁹

Tarihsel sürecinde tiyatronun en önemli sorunu oyun yazarının kısıtlı olmasıdır. Tanzimat edebiyatının uzantısı olan uyarlamacı gelenek, gösterimdeki oyunların temel özelliklerinden olmuştur. Cumhuriyet dönemi tiyatro yazarlığı 1960'lara gelinceye değin üç dönemden oluşmuştur.⁹⁵⁰

- 1923 – 1940 Dönemi: Tiyatro edebiyatının devrimci görüşü yansıtması. Bu bağlamda oyunların ölkücü, Osmanlı dönemini eleştiren ve toplumdaki değer değişimini yansıtan oyunlar olması.
- 1940 – 1950 Dönemi: Tiyatro edebiyatının memur kesiminin görüşünün ve duygularının dile getirilmesi.
- 1950 – 1960 Dönemi: Tiyatro edebiyatında nesnel eleştirinin egemen olması.

1950 – 1960 döneminde Galip Güran, Orhan Asena, Nazım Kurşunlu, Turgut Özakman, Refik Erduran, Haldun Taner, Çetin Altan, Necati Cumalı ve Sabahattin Kudret Aksal yeni yetişen tiyatro yazarlarındandır.⁹⁵¹

Şehir tiyatrolarındaki oyunlarda iki gelenek etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, Avrupa tiyatrosunun etkisi ile şekillenmiştir. İkincisi ise geleneksel halk tiyatrosunun (Karagöz, Meddah, Ortaoyunu) etkisi ile oluşmuştur. Tabii Avrupa'dan uyarlamaları birebir yaparken geleneksel halk tiyatrosunda yüzyıllar boyunca birikmiş bir takım yapı, biçim, deyiş özelliklerini çıkarıp yeni nesil tiyatroyu bu öğeler üzerine kurmada zayıf kalmıştır.⁹⁵²

⁹⁴⁹ Metin And, "Şehir Tiyatroları", *DBİA*, C. VII, s. 145 – 146.

⁹⁵⁰ M. And, *50 Yıllık Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 512.

⁹⁵¹ *a.g.e.*, s. 519.

⁹⁵² *a.g.e.*, s. 412, 447, 458.

Şehir tiyatroları 1950’li yıllarda dram, komedi ve çocuk tiyatroları olarak faaliyet göstermiştir. Bu dönemde tiyatrodaki sanatkâr ve sahne personeli kadrosu 1950 yılında 68 iken 1955 yılında 104’e çıkmıştır.⁹⁵³

1952 yılında tiyatronun başına Orhan Hançerlioğlu, yönetmenliğine de Viyanalı Max Meinecke getirilmiştir. Bu dönemin oyunlarında oyun kişileri ve çevre büyük önem ve çeşitlilik kazanmıştır.⁹⁵⁴1959 yılında Muhsin Ertuğrul tiyatroya yeniden dönmüştür. O’nun dönüşüyle Şehir Tiyatroları parlak bir döneme girmiştir.⁹⁵⁵

1950 – 1960 döneminde şehir tiyatrolarının dram, komedi ve çocuk kısımlarında temsiller gösterilmiştir. Şehir tiyatrolarına dönem içinde Eminönü, Lale ve Kadıköy sahneleri de katılmıştır. Bütün bu sahnelerde telif, tercüme ve adaptasyon tiyatro eserlerinin temsilleri gösterilmiştir. Bu dönemde hem temsil sayıları hem de seyirci sayılarında (Tablo 62) yıllar içinde bir artış yaşanmıştır. Şehir tiyatrolarının 1950 – 1951 sezonunda 17 eser sahneye konulmuştur. Bu 17 eser, tiyatro sahnelerinde 475 temsilde gösterilmiştir. Sahnelen 475 temsili, toplam 197 039 adet seyirci izlemiştir. Şehir tiyatrolarının 1959 – 1960 sezonunda 16 eser sahneye konulmuştur. Bu 16 eser, tiyatro sahnelerinde 903 temsilde gösterilmiştir. Sahnelen 903 temsili, toplam 324 671 adet seyirci izlemiştir.

⁹⁵³ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 284.

⁹⁵⁴ M. And, 50 Yılın Türk Tiyatrosu, s. 463.

⁹⁵⁵ M. And, “Şehir Tiyatroları”, *DBİA*, C. VII, s. 145 – 146.

Tablo 62

İstanbul belediyesi şehir tiyatrosu kısımları, temsil ve seyirci sayıları.

Sıra No	Yıllar	A:Temsil / B:Sevirci	Dram Kısmı	Komedî Kısmı	Çocuk Tiyatrosu	Eminönü Kısmı	Lale Kısmı	Kadıköy Kısmı	Toplam	Temsil Olunan Eserler Sayısı			
										Telif	Tercüme	Adapte	Toplam
1	1949	A	211	212	57	-	-	-	480	3	6	5	14
	1950	B	68 153	98 066	20 820	-	-	-	197 039				
2	1950	A	210	211	54	-	-	-	475	8	6	3	17
	1951	B	55 367	125 147	28 390	-	-	-	208 904				
3	1951	A	242	241	57	-	-	-	54	7	7	3	17
	1952	B	78 200	122 673	37 785	-	-	-	337 658				
4	1952	A	234	240	56	111	-	-	641	7	9	3	19
	1953	B	70 843	96 847	34 915	18 405	-	-	220 510				
5	1953	A	226	228	56	110	-	-	620	3	9	4	16
	1954	B	63 658	107 924	37 083	20 618	-	-	229 278				
6	1954	A	234	227	51	187	-	-	641	3	11	2	16
	1955	B	78 689	106 549	36 974	15 752	-	-	232 964				
7	1955	A	226	224	52	110	-	-	612	4	13	1	18
	1956	B	52 045	110 735	27 148	20 995	-	-	210 921				
8	1956	A	204	218	47	185	-	-	654	6	10	6	22
	1957	B	46 621	108 563	17 794	43 412	-	-	216 390				
9	1957	A	204	215	49	140	-	-	603	4	9	1	14
	1958	B	44 512	100 289	22 907	16 396	-	-	184 104				
10	1958	A	206	217	52	99	-	-	574	4	14	-	18
	1959	B	57 348	124 000	24 256	24 773	-	-	230 377				
11	1959	A	223	186	18	108	215	153	903	7	9	-	16
	1960	B	89 450	105 811	4 520	30 335	68 569	25 986	324 671				

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 153; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 172; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 165.

6.3.2. Sinema

XX. Yüzyılın en önemli sanat alanı sinemadır. Sinema tıpkı roman gibi batıda çıkıp bütün dünyaya yayılmıştır. Tanzimat döneminde Beyoğlu'ndaki "büyülü fener" ve "optik tiyatro" gösterileri sinema öncesinin sanatsal etkinlikleri olmuştur. II. Abdülhamid, Bertrand adlı bir Fransız marifetiyle Yıldız'da "sinematograf" gösterileri yaptırmıştır. Dünya sinema tarihinin başladığı (teknik buluştur) 1894/1895'li yıllardan hemen 1 yıl sonra İstanbul Beyoğlu'nda sinema gösterimleri başlamıştır. Sinemacılığı Beyoğlu'nda ticari bir iş olarak ilk yapan kişi Romanya doğumlu Leh Yahudisi olan Sigmund Weinberg'tir. Weinberg'in ülkeyi terk etmesinden sonra İstanbul Lisesi'nde memur olan Fuat Uzkınay sinemacılığın yeni heveslisi olarak vazifeyi devralmıştır. Türk sinema tarihinin ilk filmi olan "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" (14 Kasım 1914) yapımını çekmiştir. Uzkınay, bundan sonraki süreçte Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin çalışanı ve idarecisi (1916 – 1953) olarak birçok işe imza atmıştır. Sultanahmet Mitingi (1919) görüntüleri kendisinden kalan hatıralar arasında yerini almıştır. Muhsin Ertuğrul öncesi sinema tarihimizin diğer isimleri Sedat Simavi, Ahmet Fehim ve Şadi Fikret Karagözoğlu'dur. Simavi, Pençe (1917) ve Casus (1917); Fehim, Mürebbiye (1919) ve Binnaz (1919); Karagözoğlu, Bican Efendi Vekilharç (1921) filmleri ile süreci devam ettirmişlerdir.⁹⁵⁶

Sinema yapımcılığının etkili bir şekilde Türkiye gelmesi Muhsin Ertuğrul'un eliyle olmuştur. Tiyatro kökenli ve Darülbeyazıt eğitimli bu sanat adamı 1919 yılında gittiği Almanya'da sinemayla ilgilenmeye başlamıştır. Aynı yıl içinde Stambul Yapımevi'ni Nabi Zeki Ekemen ile birlikte kurmuştur. Ertuğrul, ilk filmini oyuncu yönetmen olarak 1919 yılında İstirap ismiyle çevirmiştir. Yeni yönetmen işi sevmiş olacak ki Almanlarla ortak iki film için yönetmelik koltuğuna oturmuştur: Kara Lale Bayramı ve Şeytana Tapanlar. İstanbul'a döndüğünde sinema işletmecisi Kemal Ve Şakir (Seden) Kardeşler'i film yapımcılığı için ikna etmiştir. Bu iknanın sonucunda Eyüp Defterdar Mensucat Fabrikası'nda Kemal Film Stüdyosu kurulmuştur. Stüdyoda iki yıl içinde Ertuğrul yönetiminde 6 film üretilmiştir: İstanbul'da Bir Facia Aşk (1922

⁹⁵⁶ Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi 1896 – 1986*, Metis Yayınları, İstanbul Kasım 1987, s.11 – 35.

), Boğaziçi Esrarı (1922), Ateşten Gömlek (1923), Leblebici Horhor (1923), Kızkulesi'nde Bir Facia (1923) ve Sözde Kızlar (1924).⁹⁵⁷

Muhsin Ertuğrul yönetmen olarak ve zaman zaman oyuncu olarak 1953 yılına kadar film yapmıştır. Bu ilk dönem filmlerinde tiyatro havası hâkim olmuştur; sinema dili henüz gelişmemiştir. Bu dönem sinema filmleri konularını tiyatro ve edebiyattan almıştır.

Yönetmen Faruk Kenç, Muhsin Ertuğrul'dan sonra sinemanın ikinci sıçrama tahtası olmuştur. Kenç'in 1943 yapımı Dertli Pınar filmi sessiz çekilip stüdyoda seslendirilmiştir. Bu uygulama Türk sinemasında bir gelenek oluşturmuştur. 1948 yılında Belediye Gelirleri Kanunu'nda yapılan değişiklikle yerli film getiri vergisi % 25'e düşürülmüştür (yabancı film getiri vergisi % 70'ti). Bu düzenlemeyle Türk filmciliği 1950'li yıllara üretken bir biçimde girmiştir. Bu dönemde birçok yönetmen onlarca film yapmıştır.

Bu çoklu denemeler beraberinde kaliteyi de getirmiştir. Lütfi Akad Türk filmciliğinde sinema dilini yakalayan titiz yönetmen olarak önemli yapımlara imza atmıştır: Lüküs Hayat (1950), Tahir ile Zühre (1952) ve Arzu ile Kamber (1952) filmlerindeki birikimini Kanun Namına (1952) yapımında zirveye çıkarmıştır. Ayhan Işık ve Gülistan Güzey'in başrolünü paylaştıkları film, büyük bir kent ortamında küçük insanların hayata bakışını sinema diliyle anlatması bakımından önemli yer tutmuştur. Akad, bir dizi polisiye filminden sonra Yalnızlar Rıhtımı (1959) yapımıyla şiirsel gerçekliğin güzel bir örneğini vermiştir. Yalnızlar Rıhtımı aynı zamanda bir aile filmidir: Senaryo Attila İlhan, başrol oyuncular Sadri Alışık ve Çolpan İlhan.

Dönemin diğer bir yönetmeni Metin Erksan'dır. Erksan, senaryosunu Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yazdığı Âşık Veysel'in Hayatı (1952) filmiyle sinemaya merhaba demiştir. Bir dizi sıradan filminden sonra Gecelerin Ötesi (1960) yapımıyla önemli bir iş çıkarmıştır.

Atif Yılmaz (Batıbeki), kuşağının üretken bir yönetmeni olarak 1950 – 1960 yıllarında güzel filmler yapmıştır: Gelinin Muradı (1957), Bir Şoförün Gizli Defteri (1958), Karacaoğlan'ın Kara Sevdası (1959), Suçlu (1959) ve Bu Vatanın Çocukları (1959).

⁹⁵⁷ Rekin Teksoy, *Sinema Tarihi*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2005, s. 390 – 393.

Akad'ın ilk filmlerinin senaryolarını yazan Osman F(ahir) Seden yönetmen olarak, geniş kitlelerin beğenisine yönelik yapımlara imza atmıştır: Berduş (1956), Altın Kafesler (1958) ve Kırık Plak (1959).

Yönetmen Memduh Ün, birçok sıradan filmde sonra döneminin en önemli yapımlarını gerçekleştirmiştir: Üç Arkadaş (1958). Ün, bu filmde insanlar arasındaki dayanışma ve çıkarısız dostluk ilişkilerini (gözleri görmeyen genç kız Muhterem Nur ile Fikret Hakan, Semih Sezerli ve Salih Tozan arasında) ustalıkla işlemiştir.

Dönemin son önemli yönetmeni Nevzat Pesen'dir. Pesen, Belgin Doruk ile Göksel Arsoy'un başrollerini oynadıkları Samanyolu (1959) filmiyle iyi iş çıkarmıştır.

1950 – 1960 yılları arasında İstanbul dekor olarak Türk filmlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde çekilen filmler arasında iki film İstanbul'un tabiatına ve tarihine ışık tutmuştur. Birincisi, yabancıların çektiği İstanbul (1957) filmidir. Film, tarihi yarımada'nın yeşilliğini, Sultanahmet ve Haliç'in havadan çekilmiş muhteşem güzelliklerini, Galata Köprüsü, Ortaköy Camii ve sisler içindeki Boğaziçi'ni yani masalsı İstanbul'u kendine dekor yapmıştır. İkincisi, yönetmen Aydın Arakon'nun çektiği İstanbul'un Fethi (1951) filmidir. Film dekor alanları olarak Ayasofya, İstanbul Surları ve Rumelihisarı'nın tarihi güzelliklerini seçmiştir.⁹⁵⁸

1950'ler sonunda Türk Sinemacılığı artık yıllık 80 film üreten çark haline almıştır. Beyoğlu Yeşilçam Sokağı bu işin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde kötü yürekli varlıklı erkekler ve kadınlar, iyi yürekli yoksul genç kız ve delikanlılar, kötü yola düşmüş altın yürekli fahişeler, aldatılan eşler, tecavüze uğrayan kadınlar ve namus uğruna cinayet işleyen katiller sinema filmlerinin yaygın karakterleri olmuştur.⁹⁵⁹

İstanbul şehri, sinemanın dünya üzerinde yayılmaya başladığından itibaren sinema gösteri salonlarına kavuşmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde harbiye binası yanında inşa edilen “Dersaadet merkezi kumandanlığı sineması” tipik bir oluşturmuştur. Enver Paşa'nın emriyle kurulan bu sinemada son harp filmleri izlenmiştir. Film gösterimleri sonrasında ise devlet erkânı, harp teknikleri ve cephe uygulamaları üzerine fikir alış verişinde bulunmuşlardır.⁹⁶⁰

⁹⁵⁸ Semra Kır, *İstanbul'un 100 Filmi*, İBB Kültür A.Ş., İstanbul 2010, s. 19, 22.

⁹⁵⁹ R. Teksoy, *Sinema Tarihi*, s. 395 – 397.

⁹⁶⁰ Mustafa Gökmen, *Eski İstanbul Sinemaları*, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul Ekim 1991, s. 56.

1900'lerin başından 1950'li yıllara kadar şehirde 300'e yakın farklı işletmeci tarafından onlarca sinema salonu işletilmiştir. 1950 – 1960 yılları arasında Türk sinema işletmeciliği ve sinema seyircileri ile ilgili sayısal veriler (Tablo 63) sektörün aşama kaydettiğini göstermiştir. 1950 yılında İstanbul'da faal halde 92 sinema salonu hizmet vermiştir. Bu salonlarda film izleyen seyirci sayısı toplamı ise 11 822 000 sinemasever olmuştur. 1959 yılında İstanbul'da sinema salonu 165, bu salonlarda film izleyen seyirci sayısı ise 26 113 000 sinemasever olmuştur.

Tablo 63**İstanbul şehrinde ilçelere göre sinema ve seyirci sayıları.**

Sıra No	Yıllar	A:Sinema B:Seyreçi (x1000)	Adalar	Bakırköy + Zeytinburnu	Beşiktaş	Beykoz	Beyoğlu	Eminönü	Eyüp	Fatih	Kadıköy	Sarıyer	Şişli	Üsküdar	Toplam
1	1950	A	4	3	4	4	23	8	9	15	7	4	-	11	92
		B	72	251	534	67	5 856	1 282	509	1 768	756	143	-	590	11 822
2	1951	A	4	3	4	4	23	8	9	16	7	4	-	11	93
		B	73	256	574	68	5 965	1 327	522	1 858	867	146	-	612	12 268
3	1952	A	4	6	8	5	26	10	8	18	9	5	-	10	109
		B	76	425	650	170	6 500	1 750	700	1 885	950	284	-	925	14 315
4	1953	A	4	6	8	5	26	10	8	19	9	5	-	11	111
		B	76	475	750	185	6 900	1 935	751	2 001	1 010	316	-	973	20 615
5	1954	A	6	8	6	5	29	16	6	17	10	6	-	11	120
		B	170	540	895	287	8 552	4 417	469	2 251	1 426	467	-	1 141	20 615
6	1955	A	6	10	10	7	24	17	7	18	11	6	5	13	135
		B	160	382	1 325	305	6 964	5 499	597	2 094	1 512	365	1 140	1 007	21 350
7	1956	A	5	9	8	6	23	15	7	19	10	5	3	11	121
		B	224	823	1 326	434	7 815	5 448	709	2 711	1 578	429	841	1 157	23 500
8	1957	A	5	10	8	5	22	17	14	19	13	8	3	14	138
		B	251	1 099	1 277	251	7 553	6 755	1 387	2 724	1 890	537	728	1 232	25 684
9	1958	A	7	15	8	8	22	15	17	22	19	7	5	19	164
		B	314	1 775	1 569	638	7 522	5 417	2 402	2 944	2 466	708	1 158	1 210	28 123
10	1959	A	7	12	10	10	22	10	24	26	18	5	7	14	165
		B	283	1 292	1 492	553	6 119	2 662	2 081	4 986	2 393	512	2 467	1 273	26 113

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 154; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 173; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 166.

6.3.3. Resim

Yakın zaman sanatı olarak resim, XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da var olmaya başlamıştır. Tanzimat ile başlayan gelişim seyrinde sonraki bir asır içinde güzel örnekler kazandırılmıştır. 1955 yılında sanat tarihçisi ve eleştirmen olarak Tanpınar, Türk ressamlarının ve Türk resminin eriştiği olgunluğu takdir etmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu durumun bu surette ortaya çıkmasında ressamların, dönem sanatları ile bağdaşmasının önemini vurgulamıştır. Tanpınar resim üzerine verdiği mülakatta dönemin genç ressamlarının umut vadeden dünyalarına kapı aralamıştır. Genç ressam Ferruh başağa için, “gizli güzelliklerin peşinde, kendine güçlükler icat ediyor” demiştir. Devam etmiş: “ O'nun sanatı Boğaziçi baharına benziyor. Beklemek ve üzerinde düşünmek lazım. Fakat nasıl hapsedilmiş ürperişlerle dolu bir dünyası var. Gemini kemiren bir koşu atı gibi!” “Nuri'ye gelince, son sergisine hakikaten hayran oldum. Sade kuvvet, sade güzellik aşkı! Portreler, peyzajlar, nonfigüratif tecrübeleri... Fakat O'nunla Ferruh'un nonfigüratiflerine tecrübe denilir mi? Abstraksiyonu lezzet haline getirmişler.” Tanpınar, dönemin sanatçılarından, ressam Füreya Kılıç, ressam Aliye Berger ve Arza İnal üzerine de düşüncelerini paylaşmıştır. Füreya Hanım, “Eski zevkin en canlı tarafını yakalamış.”, Aliye Hanım, “ Masal, adeta gözlerinde! Pek az insan etrafında bu kadar güzellik görebilir.” ve İnal “Bizde, madde ile hatta lâalettayin madde ile irticali oyun onunla başladı. Eline ne geçerse ondan yeni bir şey çıkarıyor.”⁹⁶¹

6.3.4. Müzik

1950'li yıllarda Safiye Ayla “Gönül Şarkıları”, “Çile Bülbülüm Çile”; Müzeyyen Senar “Kırmızı Gülün Alı Var”, “Keklik”; Hamiyet Yüceses “Bakmıyor Çeşm-i Siyah”, “Makber”; Zeki Müren “Bir Muhabbet Kuşu”, “Beklenen Şarkı”; Ahmet Üstün “İlimon Ektim Taşa” şarkılarıyla müzik dünyasında ön plana çıkmıştır.⁹⁶²

⁹⁶¹ Sefa M. Yurdanur, “Türkiye ve Resim Sanatı Ahmet Hamdi Tanpınar'la Bir Konuşma”, *Vatan*, 5 Mayıs 1955.

⁹⁶² Ayhan Dinç; Özden Cankaya; Nail Ekici, (hızl.), *İstanbul Radyosu Anılar ve Yaşantılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Mayıs 2000, s. 126.

6.4. KÜLTÜR: KÜTÜPHANELER, MÜZELER VE SERGİLER

XX. yüzyıl İstanbul kültür hayatı, medeniyet algısının, sinmişliğini ve kopuşunu bir arada yaşamıştır. Bu hususiyeti ile şehrin kültür hayatı, yeniden bir varoluş mücadelesi vermiştir. Halkevleri, kütüphaneler, müzeler, sergiler, radyo, televizyon ve basın bu mücadelenin dinamikleri olarak şehrin kültür hayatında yer almıştır.

6.4.1. Halkevleri

1930'lerden sonra, Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması ve halka anlatılması ihtiyacı hissedilmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları ve daha geniş bir zaman diliminde bütün öğretmen dernekleri kapatılmıştır. Söz konusu ihtiyacın karşılanması için Şubat 1932 tarihinde halkevleri kurulmuştur. Kuruluş döneminde öğretmenler buralarda görevlendirilerek hizmet yürütülmüştür. Halkevlerinin o dönemki hizmet alanları dil, edebiyat, tarih, güze sanatlar, temsil, spor, içtimai yardım, halk dershanesi ve kursları, kütüphane ve neşriyat, köycülük, müze ve sergilerden oluşmuştur.⁹⁶³

DP, parti 1952 yılı itibari ile şehirdeki halkevlerini kapatmıştır. Halkevlerinin mülkleri şehirdeki çeşitli müesseselere verilmiştir. Bu cümleden Eminönü Halkevi, talebe birliğine verilmiştir; Kadıköy Halkevi, adliye binasına çevrilmiştir.

6.4.2. Sahaflar Çarşısı ve Kütüphaneler

Sahaflar Çarşısı'nın oluşum seyri, Bayezid Camii avlusunun Sultan Abdülmecid zamanında Tunuslu muhacirlere ekmek kapısı olması ile başlamıştır. Tunuslular sahaflar çarşısı alanına büyük sandıklar koyarak içinden çıkardıkları fesleri satmışlardır. Sultan Abdülaziz zamanında hakkaklar (mühür kazıyan kimseler) burayı mesken

⁹⁶³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 351.

tutmaya başlamıştır. Hakkaklara izafeten bu avlu “Hakkaklar Çarşısı” olarak anılmıştır. 1850’lerden itibaren çarşıya Acem kitapçıları sokulmuştur. Bu tarihlerden sonra İbrahim Hilmi, Ahmet Hilmi, Ahmet Halit gibi ilk Türk kitapçılar çarşıda yer edinmişlerdir. Böylece Kapalıçarşı içinde bulunan sahaflar çarşısı bugünkü yerine taşınmaya başlamıştır.⁹⁶⁴

1950’lerde çarşıda 25’i aşkın esnaf hizmet vermiştir: Raif Yelkenci, İhsan Manavoğlu, Nizamettin Aktuç, İsmail Hakkı, İsmail Dilmen, Cemil Zorlu, Naki Bora, Şemsettin Yeşil, Türkmenzade, Adnan Tefvik, Ali Üşük, Ali Ertem, Hulusi Karadeniz, Ekrem Karadeniz, Hacı Muzaffer, Nurettin Eren, Necati Alpas, İsmail Akçay, Pertev Altinköprü, Arslan Kaynardağ, Mehmet Şakir, Selahaddin Bekiroğlu, Mustafa Kamurançığır, Mustafa Ardakoç ve Mahmut Cevat.

Bu dönemde birçok tarihi ve yeni açılmış kütüphane, okuyucu hizmeti vermiştir. Atıf Efendi, Ayasofya, Belediye, Beyazıt, Fatih Camii, Hacı Selim Ağa, Hüsrev Paşa, Köprülü, Millet, Murad Molla, Nuruosmaniye, Ragıp Paşa, Süleymaniye, Şemsi Paşa gibi tarihi sur içindeki kütüphaneler bünyelerinde bulundurdukları zengin kitap koleksiyonlarıyla İstanbullu okuyucuları ağırlamışlardır. Söz konusu bu kütüphanelerin 1950 yılı itibari ile (Tablo 64) toplam kitap sayısı 311 405 adettir. Aynı yıl içinde bu kütüphaneler 162 790 adet okuyucu tarafından ziyaret edilmiştir. 1959 yılında bu kütüphanelerin kullanıma sundukları kitap sayısı toplamı 361 539 adettir. Aynı içinde her ne kadar kitap sayısında artış olmuş olsa da okuyucu sayısı düşmüştür. Bu yıldaki okuyucu sayısı 134 991 adet olarak gerçekleşmiştir.

İstanbul şehrinde 1950’li yıllarda 10’u aşkın da halk kütüphanesi, İstanbullulara hizmet vermiştir. Bu kütüphaneler dönem itibari ile (Tablo 65) 200 bini aşkın kitabı bünyelerinde bulundurmışlardır. Söz konusu kütüphanelerden istifade eden okuyucu sayısı ise ortalama 100 bin ila 150 bin adet arasında değişmiştir.

⁹⁶⁴ Ömer Faruk Yılmaz, *Tarih Boyunca Sahaflık Ve İstanbul Sahaflar Çarşısı*, Sahaflar Derneği Yayınları, İstanbul 2005, s. 66 – 67.

Tablo 64**İstanbul kütüphaneleri kitap sayısı ve okuyucu sayısı bilgileri.**

Sıra No	Kütüphaneler	1952		1953		1958		1959	
		Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı
1	Atıf Efendi	9 591	2 486	9 689	5 160	10 014	1 130	9 201	1 296
2	Ayasofya	1 209	3 298	1 209	2 668	-	-	319	2 043
3	Belediye	69 967	7 144	70 368	8 950	83 516	9 591	83 641	11 724
4	Beyazıt	83 956	101 785	87 575	100 658	111 867	87 615	116 276	87 698
5	Fatih Camii	9 057	1 864	9 057	1 692	-	-	-	-
6	Hacı Selim Ağa	13 763	21 010	7 495	5 223	-	-	-	-
7	Hüsrev Paşa	10 121	2 400	10 153	-	5 419	4 135	5 867	1 562
8	Köprülü	2 764	389	2 756	435	2 855	729	2 855	1 636
9	Millet	30 946	10 544	31 308	8 157	31 844	13 435	32 113	15 963
10	Murad Molla	9 262	9 670	9 281	5 823	4 903	1 361	4 893	1 703
11	Nuruosmaniye	11 251	1 103	11 251	574	2 919	18 200	1 229	2 549
12	Ragıp Paşa	4 826	220	4 826	191	4 955	187	2 714	226
13	Süleymaniye	54 692	877	54 915	842	87 192	2 786	85 640	1 029
14	Şemsi Paşa	-	-	-	-	11 685	6 484	16 791	7 562
15	Toplam	311 405	162 790	309 883	140 373	357 169	145 653	361 539	134 991

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953), s. 113 – 114; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s.71 – 72

Tablo 65

İstanbul halk kütüphaneleri sayısı, kitap sayısı ve okuyucu sayısı bilgileri.

Sıra No	Yıllar	Kütüphane sayısı	Kitap sayısı	Okuyucu sayısı
1	1950	13	229 556	142 447
2	1951	12	229 463	147 710
3	1952	12	241 442	146 447
4	1953	12	239 465	125 940
5	1954	13	268 562	109 029
6	1955	13	264 862	69 554
7	1956	11	258 891	94 839
8	1957	11	271 895	134 888
9	1958	-	-	-
10	1959	12	278 727	123 255
11	1960	12	284 437	126 940

Kaynak: Doç. Dr. Sedat Murat, İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 4 Kültür Ve Spor, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997, s. 160 – 161.

6.4.3. Müzeler

Bu dönemde müzelerin zenginleştirilmesi, bakım ve onarımı için şu çalışmalar yapılmıştır. Atatürk inkılap müzesi, onarımdan geçirilmiştir. Makbule Atadan tarafından armağan edilen 60 parça hatıra eşya sergilenmek üzere müzeye yerleştirilmiştir. Ressam Çallı İbrahim'e ait olan "Trikopis'in Kılıcını Gazi'ye Teslimi" adlı büyük kabartma, alçı çerçeveli sanat eseri olan yağlı boya çalışması müzeye kazandırılmıştır. Müze kitaplığındaki ciltsiz kitaplar ciltlenip yaldızlanmıştır.

Tevfik Fikret Aşiyen Müzesi, onarımdan geçirilmiştir. Eşi Nazıma Hanım'dan ve kayınbiraderi Hikmet Dizer tarafından armağan edilen hatıra eşyalar sergilenmek üzere müzeye yerleştirilmiştir. Müzede bir eksiklik olan Edebiyatı Cedide Salonu hazırlanmıştır. Müze 1955 yılında tekrar bakıma alınmış bu sebepten ziyaretçi kabul edilmemiştir.

Belediye müzesi, müzenin bulunduğu Gazanferaga Medresesi bütün müstemilatıyla onarılmıştır. Müze çeşitli kukla ve tablolarla zenginleştirilmiştir. Müzede XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait sedef, oyma eşya, porselen, teşbih koleksiyon, yıldız malı ve bolgamin haçları eserlerini ihtiva eden bir salon açılmıştır. Ressam Fuat Soydan'ın 3 yağlı boya çalışması müzeye kazandırılmıştır. İstanbul sergisi vesilesi ile dönemin meşhur ressamlarına yaptırılan 28 İstanbul temalı yağlı boya çalışması, Fatih'in madalyası ve büstü ve 11 adet ufak boy karakalem çalışması müzeye devredilmiştir. Almanya'da hazırlanan 15 adet renkli İstanbul fotoğrafları satın alınıp müzede sergilenmeye başlanmıştır. Allah ve Muhammed sülüs yazılı iki tabak ve Mevlana'ya ait Edirne Mevlevi Şeyhinin el işi olan sülüs yazılı bir oyma levha müze tarafından satın alınmıştır. Yıldız mamulü olan Nuruosmaniye ile sebil ve çeşmesini canlandıran renkli fayans plak satın alınmıştır.

Tanzimat Müzesi, TBMM tarafından belediyeye verilen ihlamur kasırları restore edilmiştir. Buradaki merasim köşkü yeniden düzenlenip müze haline getirilmiştir. Müzeye Tanzimat dönemine ait vesikalar ve resimler konup sergilenmiştir. 15 Ekim 1952 tarihinden itibaren müze ziyaretçi kabul etmeye başlamıştır. Tanzimat müzesi için Tanzimat devrinde yapılmış olan Dolmabahçe, Çırağan, İhlamur Kasırları, Beylerbeyi

Sarayı ve Küçüksu Kasrı büyük kıtada agrandismanları yapılmıştır. Tanzimat müzesinde Tanzimat devri bilginlerine ait salon düzenlenmiştir.⁹⁶⁵

Bu dönemde şehirde Arkeoloji, Ayasofya, Topkapı, Deniz, Sağlık, Atatürk İnkılap, Tevfik Fikret, Belediye, Tanzimat ve Yerebatan müzeleri ziyaretçi kabul etmiştir. Dönem içinde müze ziyaretçi sayılarında (Tablo 66) kısmı artış yaşanmıştır. 1955 yılında bütün bu müzelerin toplam ziyaretçi sayısı 667 050 adet olmuştur. Bu rakam 1959 yılında 850 729 adete yükselmiştir.

⁹⁶⁵ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 206 – 212.

Tablo 66

İstanbul müzeleri yıllara göre ziyaretçi sayısı bilgileri.

Sıra No	Müzeler	1955	1956	1957	1958	1959
1	Arkeoloji	73 105	71 473	73 533	69 037	76 283
2	Ayasofya	134 895	102 174	145 013	154 487	164 125
3	Topkapı	179 173	169 620	217 935	411 937	400 012
4	Deniz	27 856	31 318	36 110	32 257	23 338
5	Sağlık	138 635	142 938	136 938	134 283	95 394
6	Atatürk İnkılap	9 435	13 868	8 975	15 419	12 176
7	Tevfik Fikret	6 565	1 861	-	-	5 070
8	Belediye	26 746	23 286	12 238	5 653	5 598
9	Tanzimat	7 690	4 773	3 593	6 462	6 233
10	Yerebatan	62 950	80 860	90 780	64 000	62 500
11	Toplam	667 050	642 171	725 115	893 535	850 729

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 72.

6.4.4. Sergiler

1950 yılı İstanbul sergisi, İstanbul ticaret ve sanayi odası öncülüğünde 1 Temmuz 1950 tarihinde açılmıştır. Bu sergi odanın 1949 yılında tertip ettiği sergiden sonraki ikinci sergi olmuştur. İstanbul Sergisi, Spor ve Sergi Sarayı'nda 1 aylık süreyle açık kalmıştır. Sergide Türk ve yabancı ürünler (İngiliz, Fransız, alman, İtalyan, İsviçreli ve Pakistanlı firmalar katılmıştır) pavyonlarda yerini almıştır. Fatih Devri ve İstanbul'u canlandıran pavyon, Kızılay pavyonu, Marshall planı pavyonu ve Türk çarşısı pavyonu ilgi gören pavyonlar arasında yer almıştır.⁹⁶⁶

6.4.5. İstanbul Radyosu

İstanbul'daki ilk telsiz telefon yayını 19 Mart 1923 tarihinde Darülfünun'da gerçekleştirilmiştir. İstanbul'a ilk verici 5 kW gücünde Eyüp Hasdal'a yerleştirilmiştir. Radyo yayıncılığı için 5 Eylül 1926 tarihinde Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu girişimin öncüsü Sedat Nuri İleri ve hamisi ise o zaman İş Bankası Umum Müdürü olan Mahmud Celal Bayar'dır.1 Mart 1927 tarihinde Hasdal verici istasyonunda kısa süreli deneme yayınları yapılmıştır. Asıl radyo yayınları 6 Mayıs 1927 yılında Sirkeci'deki Büyük Postane'nin üst katında başlamıştır. Yayınlar akşam saatinde başlatılmıştır. Çünkü radyo yayın için telgrafın vericisini kullanmıştır. Telgraf bitiminden sonra radyo yayını başlatılmıştır. Söz konusu tarih dünya radyo yayınlarının başlangıcının 7 yıl sonrasına tekabül etmiştir. Bu ilk tecrübe şirketin 13 Haziran 1937 yılında tasfiye edilmesiyle son bulmuştur. Radyo bu dönemde Türk musikisi ve batı müziğinin önemli sanatçılara ve güzel örneklerine ev sahipliği yapmıştır.

1932 yılı Şubat ayında Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Kılıç Ali radyo müdürü Hayrettin Hayreden'i telefonla aramıştır: “Gazi, Kadir gecesi Ayasofya Camii'nde okunacak mevlidi dinlemek istiyor, yayınlayabilir misiniz” demiştir. Bu imkânsız istek için çözüm bulunmuştur: Ayasofya ile Büyük Postane arasına kablo çektirilmiş ve yayın

⁹⁶⁶ U. Gülsoy; B. Nazır, (hzl.), *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası (1923 – 1960)*, s. 202 – 203.

yapılmıştır. Yayın sonrası Atatürk tebrik etmiştir. Ayrıca, Bağdat, Şam, Tunus ve İskeçe'den radyoya tebrikler gelmiştir.⁹⁶⁷

İlk radyo tecrübesinden sonra ikinci tecrübe 2 yıllığına Beyoğlu Parmakkapı'daki Ambassador Oteli'nde yaşanmıştır. Bu radyo da kapanınca, II. Dünya savaşı haberlerini İstanbul halkına vermek için Beyoğlu Postanesi binasında hükümet radyo yayınlarına başlamıştır. 1940'lı yıllar İstanbul radyosunun bir açılıp bir kapandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde radyo yayınları için önemli sorun olan mekân sıkıntısı çözüme kavuşmuştur. 11 Kasım 1945 tarihinde Harbiye'ye Radyoevi'nin temeli atılmıştır. Bu dönemin sonunda İstanbul radyosu ilk naklen canlı yayını yapmıştır. 3 - 5 Haziran 1949 tarihleri arasında Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan uluslararası güreş müsabakaları (Milli takım dünya şampiyonu olmuştur.) radyodan verilmiştir. 1 Eylül 1949 yılında Radyoevi'nde İstanbul radyosu yayın hayatına başlamıştır. Böyle çeyrek asırdır emekleyen radyo yayıncılığı düzenli bir şekilde İstanbullular'ın hayatındaki yerini almıştır.⁹⁶⁸

DP iktidarı ile birlikte Radyoevi'nin müdürü Hasan Refik Ertuğ görevden alınmış ve yerine Ferit Zahir Törümküney getirilmiştir. Yeni radyo müdürü, "Türk musikisini yükseltmek, konuşma saatlerini genişletmek, fasıl heyetlerini daha geniş ve derli toplu bir hale sokmak" için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Aynı yılın eylül ayında "çocuk saati" programını radyonun yayın akışı içine koymuştur. Yeni dönemde İstanbul radyosu yeni programlar ile zenginleştirilmiştir: Kore Saati, Kayıp Mektupları, Masal Saati, Radyo Gazetesi ve Korodan Sesler gibi. İstanbul Radyosu programları zenginleştikçe yazılı basının da radyoya ilgisi artmıştır. Basında radyonun magazinsel kısmıyla ilgili haftalık dergiler çıkmaya başlamıştır: Radyo Haftası, Radyo Dünyası, Radyo, Radyo Âlemi, Radyo Magazin gibi.⁹⁶⁹

Radyo müdürü Törümküney, 14 Temmuz 1952 tarihinde kalp krizinden ölünce boşalan koltuğa Mesut Cemil geçmiştir. Cemil, Türk ve batı müziğini iyi bilen birisidir ve Ankara Radyosu'nun müdürlüğünde de bulunmuştur. Mesut cemil, radyonun müzik yayınlarına bir düzen ve disiplin getirmiştir. Radyo programında yer alan Klasik Türk

⁹⁶⁷ A. Dinç; Ö. Cankaya; N. Ekici, (hzl.), *İstanbul Radyosu Anılar ve Yaşantılar*, s. 53 – 77.

⁹⁶⁸ a.g.e., s. 80 – 117.

⁹⁶⁹ a.g.e., s. 118 – 127.

müziğini kendisi, halk müziğini Ahmet Yamacı ve batı müziğini ise Cemal Reşit Rey idare etmiştir. ⁹⁷⁰

1954 yılında radyoda bir tasfiye harekâtı yapılmıştır. Radyoda çalışan bazı sanatçıların işine son verilmiştir. Radyo sanatçılığı için sınavlar açılmış ve yeni sanatçılar alınmıştır. ⁹⁷¹

1955 yılında Mesut Cemil müdürlükten istifa etmiş ve yerine müdür yardımcısı olan Dr. Nevzat Atlığ geçmiştir. Bu değişimle birlikte İstanbul Radyosu'nun yayın içeriğinde yapısal bir kırılma olmuştur. Cemil, birikimi ile radyoyu düzeyli müziğin icra edildiği bir iletişim aracı olarak düşünmüştü ve öyle idare etmişti. Fakat yeni dönem ile birlikte İstanbul Radyosu kapılarını show programlarına da açmıştır. ⁹⁷²

Bu değişimin tipik örneği “On Beş Günde Bir” programıdır. Programın sunucusu Orhan Boran'dır. Boran, şehrin zengin ses ve sahne sanatçı kaynağından yararlanarak onları bir mikrofon etrafında toplamıştır. Çağdaş meddahlardan batı müziği ustalarına kadar herkesin renk verdiği o vakte kadar görülmemiş bu show (Programı Radyoevi'nde canlı izlemek için torpilli davetiye aranmıştır.) 27 Mayıs askeri darbesine kadar İstanbulluların kulaklarından eksilmemiştir. Boran'ın BBC'ye gitmeden evvel sunuculuğunu yaptığı sponsorlu yarışma programları da bir fenomen olmuştur. Bu yarışma programlarının etkisiyle radyo reklamcılığı yükselişe geçmiştir. İstanbul Radyosu artık şehir halkının eğlencesinin bir parçası olmuş ve radyo İstanbullular tarafından daha fazla benimsenmiştir. Haberler radyodan alınmış, şarkılar, türküler radyodan dinlenmiş maçlar radyodan dinlenmiştir. Öyle ki tiyatroya gidemeyenler “Radyo Tiyatrosu” ve “Arkası Yarın” programlarını sabırsızlıkla bekler olmuşlardır. ⁹⁷³

1955'te radyo spikerleri dünyası bir duayen kazanmıştır: Halit Kıvanç. Kıvanç, skeç sunumlarıyla başladığı mesleki kariyerine spor spikerliği ile devam etmiştir. ⁹⁷⁴

Dr. Nevzat Atlığ, 14 Şubat 1958 tarihinde radyo müdürlüğünden istifa etmiştir. Atlığ'ın yerine Salih Akgöl atanmıştır. İstanbul Radyosu'ndaki ilgi çeken bir program 1950 – 1960 döneminin son yıllarında yayınlanmıştır. Her Pazar saat 11.00'de Şan

⁹⁷⁰ A. Dinç; Ö. Cankaya; N. Ekici, (hzl.), *İstanbul Radyosu Anılar ve Yaşantılar*, s. 127 – 128, 133 – 134.

⁹⁷¹ *a.g.e.*, s. 127 – 128.

⁹⁷² *a.g.e.*, s. 138.

⁹⁷³ *a.g.e.*, s. s. 138 - 141.

⁹⁷⁴ *a.g.e.*, s. s. 142 – 143.

Sineması'nda verilen hem Türk müziği hem de klasik batı müziği konserlerinin radyodan canlı yayınlanmıştır.⁹⁷⁵

Şehrin kendine has, fonetik ve leksikolojik özelliklere sahip ağzı; nezaket, zarafet, görgü ve kültürü özümsemiş bir İstanbul Türkçesi olarak dönemin radyosunda yaşamıştır.⁹⁷⁶

6.4.6. İTÜ TV

Türkiye ilk televizyon yayını İstanbul şehrinde gerçekleştirilmiştir. Yüksek Frekans Tekniği Profesörü Mustafa Santur öncülüğünde 9 Temmuz 1952 yılında İTÜ stüdyolarından İstanbul şehrine yayın yapılmıştır. Yayın Beyoğlu ve civarında seyredilmiştir. Bir dükkânın vitrinine konulan televizyon halkın ilgisini celp etmiş ve mağaza önündeki yığılma seyrüsefer akışını aksatmıştır. Dönemin Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek'in İTÜ TV'nin Londra'da gördüğünden farklı olmadığını belirtmiştir.⁹⁷⁷

Takip eden yıl boyunca yeni televizyon her Cuma yayınlarına devam etmiştir. Halkın bir kısmı yayınları üniversite televizyonunun kurulu olduğu konferans salonunda izlemeye başlamıştır. Yayınların başladığı yıl içinde otellerde, eğlence yerlerinde ve evlerde televizyonun yaygınlaşması ile 5 bin civarında bir seyirci kitlesi oluşmuştur.⁹⁷⁸

İTÜ TV'de ilk tiyatro 30 Kasım 1954 yılında yayınlanmıştır. Televizyon yayınlarına 1955 ve sonraki yıllarında devam etmiştir. Televizyon Adalar'dan Bakırköy'e nerdeyse İstanbul'un tamamında izlenir olmuştur. İstanbul'daki üniversite olaylarının büyümesi üzerine 2 Mayıs 1960 tarihinde İTÜ TV kapatılmıştır. Askeri darbeden sonra 10 Ekim 1960 tarihinde yayın hayatına geri dönmüştür. Aynı yılın son ayına girerken Fecri Ebcioğlu tarafından canlı yayınlanan "Büyük Geçit" programı gösterime girmiştir.⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ A. Ding; Ö. Cankaya; N. Ekici, (hızl.), *İstanbul Radyosu Anılar ve Yaşantılar*, s. 149, 159.

⁹⁷⁶ Tanju Oral, "İstanbul Türkçesi", *DBİA*, C. IV, s. 243.

⁹⁷⁷ Ömer Serim, *Türk Televizyon Tarihi 1952 – 2006*, Epsilon Yayınları, İstanbul Ocak 2007, s. 27 – 29.

⁹⁷⁸ a.g.e., s. 29 – 30.

⁹⁷⁹ a.g.e., 2007, s. 31 – 32.

6.4.7. Basın

İstanbul, başta ekonomi olmak üzere, siyasetin, kültürün, sanatın, sporun, düşüncenin merkezi olarak tarihsel süreçte gazete ve dergilerin kurulduğu, geliştiği bir şehir olagelmıştır. Basın, bu şehirden çoğu zaman ülkenin gündemini oluşturmuş ve bu gündemin bizatihi yönlendirmesini de yapmıştır. DP iktidarı döneminde basın, Türk siyasal ve toplumsal hayatının en güçlü kuvvetlerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür.

1950 – 1960 döneminde merkezi İstanbul'da bulunan belli başlı gazeteler şunlardır: Milliyet, Son Posta, Vatan, Son Saat, Akın, İstanbul Ekspres, Son Telgraf, Gece Postası, Vakit, Son Dakika, Zaman, Hergün, Jamanak, Fransızca İstanbul, Vima, Jurnal Dorian, Apoyematini, Marmara, Tahidromoşalom'dır.

6.5. TURİZM: YATIRIMLAR VE ZİYARETLER

İstanbul, modern turizm anlayışının dünyada oluşup gelişmediği dönemlerde birçok seyyah tarafından merak edilmiş bir şehir hüviyeti taşımıştır. Bu seyyahlar şehre gelmişler ve uzun süreler kalmışlardır. Şehre gelen ve hatta ahir ömrünü şehirde geçiren seyyahlar, şehrin büyüünden etkilenmişlerdir. Seyyahların gördüğü şehir, bir imparatorluk başkentiydi. Zaman içinde İstanbul eski ekonomik kaynaklarını kaybetmiştir. Bu hal içinde 1950'li yıllarda İstanbul, turist gözüyle (turizm açısından) bakımsız, kirli ve karanlık bir şehir görünüm arz etmiştir. Öyle ki şehirde eski olan herşey kendine uzatılacak bir el beklemiştir. Bununla beraber, şehre gelen turistti tutacak yemek ve konaklama imkânları yetersiz kalmıştır. Dönem içinde şehri ziyaret eden NY Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Profesörü Casper Kaemer Jr. “Baha biçilmez eserlerinizi turistlere gösterecek teşkilat kurunuz, bu işi yapmak kolaydır” diyerek “turizm davasını” özetlemiştir.⁹⁸⁰

⁹⁸⁰ *Vatan*, 1 Mayıs 1955.

6.5.1. Turizm Yatırımları

DP iktidarı döneminde turistler genelde şehre büyük gemilerle gelip Galata Rıhtımı'na demir atmışlardır. Turistler, sabah kamaralarından ayrılıp, öğlen yemek için geri gelmişlerdir. Yemekten sonra tekrar şehir gezisine çıkıp akşam kamaralarına dönmüşlerdir. Şehirde, turistin yemek yiyeceği lokanta ve konaklayacağı otel olmadığı için 1950'ler İstanbul'unda turizm zayıf kalmıştır.

İstanbul'da sayısal olarak binleri geçen lokanta hizmet vermiştir. Fakat bu mekânların temizlik ve sağlık şartları iç açıcı bir görünüm arz etmemiştir. Hizmet veren mekânların bakım ve gösterişi, teşrifatında kullanılan tezgâhlar, masa ve sandalyeler ve nihayetinde bardak, çatal, bıçak, kaşık ve tabaklar yeterli tertip ve düzen içinde olmamıştır. Lokantalarda hizmet veren personelin kılık ve kıyafeti, davranış biçimleri turizm açısından düzeltilmesi gereken konulardan olmuştur. Özellikle şehirde belli gıda maddelerinin teminin zorlaştığı dönemlerde müessese sahipleri yemeklerde kötü malzeme kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bütün bu olumsuzlukları düzeltme adına şehirde uygulanan "lokanta sınıflandırması" kâğıt üzerinde kalmıştır. 1950'li yıllarda lokantalardaki olumsuzlardan mekâna yoldan zorla müşteri çekmek ve fiyat fırsatçılığı yapmak da yer almıştır.

DP'nin iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren İstanbul'da otel inşası ciddi olarak ele alınmıştır. Dönemin başlangıcında şehirde (Tablo 67) 164 adet otel hizmet vermiştir. Bu otellerde 4 202 oda ve bu odalarda 6 330 yatak yer almıştır. 164 adet otelin 134 adetinde telefon, 32 adetinde kalorifer ve 40 adetinde lokanta bulunmuştur. Şehirdeki otellerin 78 adeti umumi banyolu, ancak 19 adetinin bir kısmında da hususi banyo bünyesinde yer almıştır.

Dönem içinde, İstanbul'da Hilton Oteli ve Divan Oteli açılmıştır. Bu iki otelin açılması ile birlikte şehrin turistik otel ihtiyacının karşılanmasında nispeten iyileşme sağlanmıştır.

Tablo 67**İstanbul şehrindeki oteller sayıları ve özellikleri.**

Sıra No	Yıllar	Otel Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Telefonlu Otel	Kaloriferli Otel	Lokantalı Otel	Umumi Banyolu	Odaların Bir Kısmı Hususi Banyolu
1	1951	164	4 202	6 330	134	32	40	78	19
2	1954	206	4 397	8 882	153	44	48	108	20
3	1956	262	5 826	11 070	201	52	53	167	33
4	1958	263	6 165	11 979	195	73	41	161	37
5	1959	289	6 567	12 963	213	79	40	175	39

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 156 – 176; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 170.

6.5.2. İstanbul'u Ziyaret Eden Devlet Adamları

İstanbul, sıradan turistler için cezbedici olduğu gibi ülkemizi ziyaret amacıyla Ankara'ya gelen devlet adamları için de bu niteliğini korumuştur. Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanının ve başbakanının daveti üzerine Ankara'ya gelen devlet adamları mesailerinin bir kısmını da İstanbul gezilerine ayırmışlardır. Söz konusu devlet başkanları ve başbakanlar şehirde yine Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Menderes tarafından ağırlanmışlardır. Yabancı misafirler gelmeden önce şehirdeki geçit yolları ve tören alanları temizlenmiş ve süslenmiştir. Bayar ve Menderes, mevkidaşlarını şehirde büyük nezaketlerle karşılamışlar, ağırlamışlar ve yolcu etmişlerdir. Türk yetkiler, misafirlerini donanma geçitleri, askeri tatbikatlar ve deniz sporlarından oluşan çeşitli gösterilerle keyiflendirmişlerdir. Misafirler, mutlak etkinlik olarak çoğu zaman boğazda vapur keyfi yapmış ve lezzetli deniz mahsullerinden yemiştir.

1950 – 1960 arası 30'u aşkın hükümet ve devlet başkanı İstanbul'u ziyaret etmiştir. Federal Almanya Başbakanı Dr. Konrad Adenauer,⁹⁸¹ Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito,⁹⁸² İngiltere'nin eski başbakanlarından Sir Winston Churchill⁹⁸³ ve Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru⁹⁸⁴ ön plana çıkan önemli şahsiyetler olmuştur.

6.6. SPOR: KULÜPLER VE MÜSABAKALAR

İstanbul, kuruluşundan itibaren bir gösteri şehri olarak renklerin ve takımların mücadelesine tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak şehirde bulunan gayrimüslimlerin dahiliyle modern sporlar gelişme göstermiştir. Özellikle mütareke döneminde şehirde yoğun bir şekilde konuşlanmış olan işgal kuvvetleri askerlerinin oluşturdukları takımlar, İstanbul'daki sportif faaliyetlere ivme katmıştır.

⁹⁸¹ *Vatan*, 25 Mart 1954, bkz. Ek 46.

⁹⁸² *Vatan*, 17 Nisan 1954, bkz. Ek 47.

⁹⁸³ *Son Posta*, 6 Ağustos 1959, bkz. Ek 48.

⁹⁸⁴ *Son Posta*, 24 Mayıs 1960, bkz. Ek 49.

6.6.1. Kulüpler

Şehirde 1950 – 1954 yılları arasında 45 adet, 1955 – 1959 yılları arasında 30 adet spor kulübü kurulmuştur.⁹⁸⁵

Modaspor Kulübü, Kadıköy tarafında faaliyet gösteren Kadıköy Futbol Kulübü ve Elpis Futbol Kulübü ile beraber Anadolu yakasının eski kulüplerindendir. Modaspor Kulübü, 1903 yılında Kadıköy Futbol Kulübü içinde çıkan anlaşmazlıklar neticesinde İngilizler tarafından kurulmuştur. Forma renkleri olarak kırmızı maviyi belirlemişlerdir. 1905 yılında Kadıköy Futbol Kulübü ve Modaspor arasında Papazın Çayırı'nda oynanan maçın hakemliğini Galatasaray'ın kurucusu Ali Sami Yen yapmıştır. Kulüp, savaşlar nedeniyle faaliyetlerine ara vermiştir. 1946 yılında su sporları ve 1952 yılında basketbol şubeleriyle yeniden kendini göstermeye başlamıştır. Basketbol takımıyla önemli başarılar elde etmiştir. 1954, 1955, 1958 ve 1959 yıllarında İstanbul basketbol lig şampiyonlukları kazanmıştır.⁹⁸⁶

Beykoz Spor Kulübü, mahallinde bulunan Beykoz Çayırı'nın Türk sporuna armağanıdır. İstanbul'daki azınlıkların ve yabancıların kurduğu takımlar maçlarının bir kısmını bu çayırda oynamaları üzerine bölge halkı da futbola ilgi duymaya başlamıştır. Bu ilgi ve merak edebiyatçı Ahmet Mithat Efendi öncülüğünde 1908 yılında “Mümâresat-ı Bedeniye Şubesi” adıyla bir kulübe dönüşmüştür. Kulüp ismi 1911 yılında Beykoz İdman Şark Yurdu olmuştur. Kulüp 1923 tarihinden itibaren İstanbul 1. Lig'inde başarıyla mücadele etmeye başlamıştır. 1957 yılında iki metre boyunda ve 200 kilo ağırlığında hacme sahip Atatürk kupasını kazanmıştır.⁹⁸⁷

Üsküdar Spor Kulübü, Üsküdar, İstanbul'da futbolun başladığı XX. yüzyıl başlarında bu spora çok ilgi göstermiştir. Bu semtte gençler, “Anadolu idman ocağı” adıyla maçlara katılmaya başlamışlardır. Bu çekirdek oluşum 1908 yılında Burhan Felek'in (Mehmet Burhaneddin) önderliğinde Anadolu Üsküdar Spor Kulübü adını alarak resmileşmiştir. Kulüp, Üsküdar'ın manevi havasına atıfla yeşil, Anadolu'nun

⁹⁸⁵ A. Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 4 Kültür Ve Spor*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997, s. 407.

⁹⁸⁶ Hacı Hasdemir, *İstanbul'un 100 Spor Kulübü*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s. 31.

⁹⁸⁷ a.g.e., s. 44 – 45.

hasat rengi olan sarı renklerini benimsemiştir. Bu kulüp milli mücadele döneminde Anadolu'ya silah kaçırılmasına önayak olmuştur. Kulüp İstanbul ligindeki mücadelelerinde inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. 1960 yılında varlığını devam ettirdiği kulüp binasına askeri darbeye birlikte el konulmuştur. Bu bina kaybı kulübü maddi yönden sarsmıştır.⁹⁸⁸

Vefa Spor Kulübü, 1908 yılında Vefa İdadisi öğrencileri tarafından “Vefa Mürebbi-İ Beden Kulübü” kurulmuştur. Vefa İdadisi öğrencilerinin bir kısmının aktif futbol oynadığı diğer Vefa ve çevresinde faal olan 3-4 kulüp bir araya gelerek yeşil ve beyaz renkleri etrafında Vefa Spor Kulübü olarak birleşmişler. Vefalı gençlerin kurduğu bu spor kulübü Vefa Lisesi'nden mezun dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından kulüp binası vefa stadına taşınmıştır. Yücel, takıma destek de vermiştir. Vefa, 1952 yılından itibaren İstanbul'daki 8 profesyonel takımdan bir olarak uzun yıllar İstanbul'un diğer köklü kulüplerine (Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasay) karşı başarılı müsabakalar çıkarmıştır.⁹⁸⁹

Beyoğlu Spor Kulübü, Beyoğlu'nda yaşayan Rumlar, 1914 yılında Pera Kulübü'nü kurmuşlardır. O devirde İstanbul'da faal olan 15 Rum kulübü 1922 yılında Pera Kulübü öncülüğünde birleşip İstanbul Yunan Spor Federasyonu kurmuşlardır. İşgal yıllarında talimhanede yapılan maçlar sürekli olaylara sahne olmuştur. Pera Futbol Kulübü, turnuva için gittiği Fransa'da kendini İstanbul şampiyonu olarak tanıttınca Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tarafından FIFA'ya şikâyet edilmiştir. FIFA aldığı kararla Pera'yı Avrupa'da maç yapmaktan men etmiştir. Bu karar neticesinde kulüp dağılmıştır. Boşa çıkan futbolcular Yunanistan'a geçerek bugün AEK (Atletiki Enosis Konstaninople) futbol takımını kurmuşlardır.

Beyoğlu'nda yerleşik Rumlar Pera Kulübü'nü Beyoğluspor kulübü olarak kurmuşlardır. Kulüp özellikle voleybol branşında etkin olmuştur. 1950 – 1951, 1951 - 1952, 1952 – 1953 sezonunda hem İstanbul hem de Türkiye şampiyonluklarını kazanmışlardır. Bu başarıda, Beyaz Rus voleybolcular Aleksandr ve Valantin Holyafkin kardeşler ile Süryani asıllı Marsel ve Lui Salabi kardeşlerin büyük payı olmuştur.⁹⁹⁰

Kasımpaşa Spor Kulübü, mütareke döneminde Kasımpaşa'da müsabakalar yapan Altıntuğ ve Kasımpaşa Terbiye-i Bedeniye Kulübü 1921 yılında birleşerek

⁹⁸⁸ H. Hasdemir, *İstanbul'un 100 Spor Kulübü*, s. 46 – 47.

⁹⁸⁹ a.g.e., s. 48 – 49.

⁹⁹⁰ a.g.e., s. 64 – 65.

Kasımpaşalılar olarak birleşmişlerdir. Kulüp ismi, 1942 yılında Kasımpaşa spor kulübü olarak belirlenmiştir. Bu kulüp unvanıyla 1952 yılından itibaren İstanbul Profesyonel Futbol Ligi'nde ve 1959 yılında kurulan Türkiye Ligi'nde mücadele etmiştir.⁹⁹¹

Darüşşafaka Spor Kulübü, 1908 yılında Darüşşafaka Lisesi'nde gayri resmi kurulan Sebat Takımı 1914 yılında tescillenmiştir. Kulüp, 1950 ile 1965 yılları arasında özellikle voleybol ve basketbol alanlarında İstanbul ve Türkiye ölçeğinde yapılan karşılaşmalarda başarılı olmuştur. 1959 yılında voleybolda Türkiye şampiyonu, 1959 – 1960 sezonunda da basketbol İstanbul şampiyonu unvanlarını elde etmiştir.⁹⁹²

Beşiktaş Jimnastik Kulübü, Beşiktaş İlçesi'nde yer alan Serencebey Mahallesi'ndeki Osman Paşa'nın konağının bahçesinde başlayan bir öyküye sahiptir. Söz konusu bahçede takriben 22 gençten oluşan bir grup 1902 yılının sonbaharında jimnastik hareketleri yapmak üzere mutat olarak toplanmaya başlamışlardır. Bu çekirdek oluşumdan 1903 yılı mart ayında özel izinle Bereket Jimnastik Kulübü kurulmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında eskrim hocası Fuad Balkan ve güreş ile haltere ilgi duyan Mazhar Kazancı beylerin öncülüğünde Bereket Jimnastik Kulübü ismini Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü olarak değiştirmiştir.

Kulüp, Beyoğlu Mutasarrıfı Muhittin Bey'in teşvikiyle 13 Ocak 1910 tarihinde tescillenmiştir. Böylece Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü tescil edilen ilk Türk spor kulübü olmuştur. Kulüp üyelerinin artması sonucu BOJK, İhlamurdan Akaretler'e taşınmıştır. 1911 yılına gelindiğinde kulüp renklerini (siyah - beyaz) seçmiş ve futbol şubesini eklemiştir. Bu dönemde Şeref Bey, semtin iki futbol takımı olan Valideçeşme ve Basiret Kulüplerini birleştirip Beşiktaş'ın futbol şubesini oluşturmuştur.

Beşiktaş 1923 – 1924 sezonunda ilk defa resmi olarak düzenlenen İstanbul lig şampiyonluğunu kazanmıştır. Beşiktaş, “kara kartal” lakabını 19 Ocak 1941 tarihinde edinmiştir. Bu tarihte BJK futbol şubesi kurucusu Şeref Bey vefat ettiği için takım sahaya siyah formayla çıkmıştır. Maç esnasında Mehmet galin isimli bir balıkçı takımına tribünden destek verirken “Haydi kara kartallar. Hücum edin kara kartallar.” diye tezahürat yapmıştır. Şeref Stadi'nı dolduran binlerce taraftar kara kartal yakıştırmalarını daha o maçta benimsemiştir.⁹⁹³

⁹⁹¹ H. Hasdemir, *İstanbul'un 100 Spor Kulübü*, s. 78 – 79.

⁹⁹² a.g.e., s. 66.

⁹⁹³ a.g.e., s. 24 – 28.

Fenerbahçe Kulübü, 1907 yılında İngilizlerin kulübünde futbol oynayan Ziya, Ayetullah ve Necip bir araya gelmesi ile kurulmuştur. İlk yıllardaki ayrılıklar ve mali sıkıntılar sebebiyle kulüp zor günler geçirmiştir. Fakat Kuşdili Spor Kulübünün eski başkanı Mustafa Bey'in marifetiyle iki kulüp birleştirilmiştir. Kulübün amblemini takımında solaçık oynayan Hikmet Topuz çizmiş ve çok beğenilmiştir. O'nun çizimiyle oluşan amblem bugünlere kadar gelmiştir. 1913 yılında kulüp, birçok branşı (Kısa sürede 35 alanda mücadele vermeye başlamıştır.) yeni nizamnamesine ilave ederek güçlü bir şekilde mücadelelere başlamıştır. Özellikle mütareke döneminde (1918 – 1923), işgal kuvvetlerinin oluşturduğu Fransız ve İngiliz askeri takımlarına karşı başarıyla mücadele etmesiyle Fenerbahçe, İstanbul halkının günlünde taht kurmuştur. Fenerbahçe 1932 yılında geçirdiği bir yangınla 25 yılda biriktirdiği bütün maddi eser ve izlerini kaybetmiştir. Kulüp aynı yıl Atatürk'ün verdiği maddi destek ile de bugünkü stat yerini almıştır. Böylece stat mülkiyetine sahip olmuş ilk kulüp unvanını elde etmiştir.⁹⁹⁴

Galatasaray Spor Kulübü, tarihi II. Bayezid dönemine kadar giden Mekteb-i Sultani öğrencilerinin 1905 yılındaki örgütlenmesiyle kurulmuştur. Kulüp, topu yağlayıp şişirmekle mahir Ali Sami Yen başkanlığında birleşmiştir. Yeni başkan hatıralarında topa yama lazım olduğunda düşünmeden pabucunu feda ettiğini anlatmıştır. 1912 yılında çıkan cemiyetler kanunundan sonra kulüp resmileşmiş ve 1 Eylül 1913 tarihinde yine Ali Sami Yen başkanlığında güncel kurucu liste ile yoluna devam etmiştir. Kulüp, ilk önce kırmızı beyaz renklerle müsabakalara çıkmıştır. Bir ara sarı lacivert renkleri benimsenmiştir. Fakat en sonunda sarı kırmızı renkte karar kılınmıştır. Kulübün kurucular kurulu üyesi Bekir Sıtkı Bircan'ın verdiği bilgiye göre bu renk seçiminde, Gül Baba'nın II. Bayezid'e verdiği sarı kırmızı güllerden esinlenilmiştir. Kulüp meşhur 1924 yılında "Re Re Re Ra Ra Ra Galatasaray Galatasaray Cim Bom Bom" sloganına Sabit Cinol'un uyarlamasıyla kavuşmuştur. Taraftarlar bu uyarlamayı benimsemiştir.⁹⁹⁵

İstanbul Yelken Kulübü, Türkiye'nin ilk yelken ihtisas kulübüdür. Yelken sporuna emek veren dört sporcu, Behzat Baydar, Burhan Kunt, Şeref Birgen ve Harun Ülman öncülüğünde 1952 yılında kurulmuştur. Kurucular ilk toplantısını Karaköy Liman Lokantası'nda yaparak tüzüklerini burada hazırlamışlardır. Yelken kulübünün

⁹⁹⁴ H. Hasdemir, *İstanbul'un 100 Spor Kulübü*, s. 38 – 41.

⁹⁹⁵ a.g.e., s. 32 – 34.

diğer kurucu üyeleri dönemin önemli devlet adamları ve bürokratlarından seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Tümamiral Rıdvan Koral, Denizcilik Bankası Umum Müdürü Yusuf Ziya Öniş ve Ulvi Yenal İstanbul Yelken Kulübü'nün destekleyicileri olmuşlardır. Kulüp kurulurken Fenerbahçe Burnu'nda 60 yataklı bir otel, bir lokanta, meteoroloji ve benzin istasyonu yapım amaçları da deklare edilmiştir.⁹⁹⁶

6.6.2. Müsabakalar

İstanbul şehri 1950 – 1960 yılları arasında uluslararası bazı müsabakalara ev sahipliği yapmıştır. Bu karşılaşmaların en başında futbol maçları gelmiştir. Türk Milli Takımı, İstanbul'da yabancı ülkelerden gelen birçok milli takım ile sahalara çıkmıştır. Aynı şekilde İstanbul Karma Takımı, birçok yabancı şehrin takımları ile futbol maçları yapmıştır. Futboldan başka şehirde uluslararası basketbol turnuvaları da düzenlenmiştir. Bu dönemde yapılan uluslararası güreş müsabakaları ise İstanbullular tarafından ilgiyle takip edilmiştir. İstanbul şehrinin o dönemde ev sahipliği yaptığı en önemli organizasyon ise Balkan Oyunları olmuştur.

6.7. EĞLENCE: BAYRAMLAR, KUTLAMALAR, TÖRENLER

1950 – 1960 döneminde şehirde eğlence, çeşitlilik arz etmiştir. İstanbullular, bir taraftan kırlara ve denizlere açılarak tabiatla bütünleşmişlerdir. Şehrin deniz, donanma, kurtuluş ve fetih günleri coşku ile kutlanmıştır. Resmi ve dini bayramlarda, devlet halk ile bütünleşmiş ve komşular yaşam sevincini paylaşmıştır.

⁹⁹⁶ *Son Posta*, 3 Şubat 1952.

6.7.1. İstanbulluların Kır, Deniz ve Gece Keyifleri

Eski İstanbul'da açık alanlar eğlence mekânları olarak kullanılmıştır. Geçmişte atların beslenmesi için korunmuş, şehrin dört bir yanındaki büyük çayırlar şehirlilerin ortak eğlence alanları olmuştur. Bu yeşil alanların yanı sıra şehrin içinde yer aldığı deniz bir başka İstanbul keyfini insanlara sunmuştur.

Bahar ve Çiçek Bayramı, İstanbul'un baharı karşılama şöleni olmuştur. 1950 yılında bu bahar sevinçleri İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay marifetiyle bir bayram havasına bürünmüştür. Gökay, Topkapı Sarayı'nın bahçesi olan Gülhane parkına el atarak yıllardır atıl kalan bu alanı çiçek bahçesine çevirmiştir. İlkini 20-21 Mayıs 1950 tarihinde başlatan ve 200 bin İstanbullunun akın ettiği "çiçek gösterisi" sonraki yıllarda gelişerek devam etmiştir. Ertesi yıl bahar ve çiçek bayramı halk tarafından daha bir ilgiyle karşılanmış ve dört gün sürmüştür. 1952 yılındaki etkinlikler 7 gün devam etmiş ve Gülhane Parkı çeşitli pavyonlarla zenginleştirilmiştir. Fakat etkinliklerin devam ettiği bu 7 gün boyunca yağın yağmurlar katılımı 100 binlere düşürmüştür. 30 Mayıs 1953 tarihinde başlayan etkinlikler ise 15 Temmuz'a kadar devam ettirilmiştir. Söz konusu bahar ve çiçek bayramında 124 adet pavyon açılmıştır. Bu pavyonların çoğunluğu soğuk büfe, teşhir ürünleri ve çiçek sergilerinden oluşmuştur. 1953 yılı Gülhane şenliklerine şehrin tanınmış sahne ve saz sanatkârları ile şehir bandosu ve konservatuar icra heyeti de katılmıştır. Bütün bu zengin gösteri şöleni lunapark alanının büyütülmesiyle duruğa çıkmıştır. Belediyenin bu özen ve gayretleri karşılıksız kalmamış, park alanı 1 milyonu aşkın İstanbullu tarafından ziyaret edilmiştir. Belediye etkinlikler için harcadığı 22 000 lira mukabilinde ziyaretçilerden 149 000 lira hasılat elde etmiştir. Belediye sonraki yıllarda Gülhane'deki şenlikler için havuz, şadırvanlı çarşı, hayvanat bahçesi, açık sahne ve bir danışma bürosu inşa etmiştir. 1954 - 1955 yılındaki bahar ve çiçek bayramı daha büyük çapta kutlanmıştır. Kutlamalar Mayıs ortalarından başlayarak Ağustos ortasına kadar 3 aylık bir süreye yayılmıştır. 1955 yılında Gülhane Parkı'na ilave olarak Şemsipaşa parkı da şenliklerin yapıldığı ikinci bir olmuştur. Böylece 1950 yılında başlayan park eğlencesi 5 yıl içinde şehir eğlencesine dönüşmüştür. Şenliklere, 1955 yılında, 176 pavyon (41 adet lunapark, 4 adet banka, 35 adet soğuk büfe ve lokanta, 5 adet kahvehane ve çayhane, 10 adet sanayi ürünleri teşhir alanı, 4 adet gösteri alanı, 2 adet dans alanı, 7 adet yüksek sanat teşhir

alanı, 5 adet tiyatro alanı,18 adet dükkânın yer aldığı şadırvanlı çarşı alanı, 45 adet kuruyemiş ve meşrubat alanı) iştirak etmiştir. Şenlikleri, 2 409 841İstanbullu ziyaret etmiş ve 953 799 lira gelir bırakmışlardır.⁹⁹⁷

İstanbullular bütün kış bunaldıkları şehir merkezinden bahar ile birlikte çevre İstanbul'a taşınmışlardır. Avrupa yakasında batıya doğru Bakırköy'den itibaren, Florya, Şenlikköy, Halkalı, Çekmeceler, Silivri ve Çatalca; kuzeye doğru Mecidiyeköy'den itibaren Levent, Maslak, Hacıosman, Büyükdere ve Sarıyer bu dönemde sayfiye yerleri olarak ilgi görmüştür. Anadolu yakasında doğuya doğru Göztepe'den itibaren Bostancı, Küçükyalı, Maltepe, Kartal, Yakacık, Pendik ve Tuzla; kuzeye doğru Beylerbeyi'nden itibaren Çengel, Kandilli, Küçüksu, Hisar, Kanlıca, Paşabahçe ve Beykoz şehrin sayfiye yerleri olarak hizmet vermiştir.

İstanbul'un eski yaz sıcaklarının biricik devası yine şehrin mavi serin suları olmuştur. Bahar bitimiyle İstanbullular şehrin değişik halk plajlarına akın etmişlerdir. Avrupa yakasında Florya ve Kilyos ile bütün boğaz kıyısı; Anadolu yakasında Caddebostan – Pendik sahil şeridi, Adalar ve bütün boğaz kıyısı İstanbul'un plajları olarak hizmet vermişlerdir.

Eski İstanbul'da kiraathaneler ve mahalle kahvehaneleri toplantı yerleri olarak hizmet vermiştir. Kiraathanelere ve kahvehanelere gidemeyecek durumda olan toplumun ileri gelenleri ise konaklarındaki selamlıklarda, gece yarısına kadar uzayan helva sohbetleri düzenlemiştir. Bu helva sohbetleri toplantıları iptidai görünmeye başlayınca Sultan II. Abdülhamid döneminde şehirde ilk kulüp açılmıştır. Dönemin Maliye Nazırı Mısırlı Mustafa Paşa, İstanbul'daki ilk kulübün açılışına (1887) öncülük etmiş ve kulübün tesisini, idare masrafını üstlenmiştir. Bu ilk şehir kulübü “Encümeni Ülfet” ismi altında hizmet vermiştir. Bu kulüpteki sohbet ortamlarına katılacakların rütbe ve mevki durumlarına özen gösterilmiştir. Zaman içinde kulüpte sohbetin yanı sıra kumar oyunlarına yer verilince, bu hususiyetin dedikodusu çıkmıştır. Hem bu sebepten hem de kulübün müdavimi olan Âli Paşa'nın ölümü sonrasında şehrin bu ilk kulübü kapatılmıştır. Bu dönemde Beyoğlu'nda ecnebilerin devam ettiği birçok kulüp de açılmıştır. Büyük kumar oyunları artık bu kulüplerin içinde oynanmaya başlanmıştır. Osmanlı dönemindeki kapitülasyonlar dolayısı ile bu kulüplerde kumar oynayan gayrimüslimlere dokunulmamıştır. Ancak cumhuriyet ile birlikte kulüplerde baht ve

⁹⁹⁷ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 111, 138 – 140.

talih oyunları yasak edilmiştir. 1952 yılında şehirde 26 adet kulüp yer almıştır. Bu kulüplerin isimleri ve şehir içinde buldukları mntıka şöyledir: Sipahi Ocağı (Beyoğlu), Büyük Kulüp (Beyoğlu), Anadolu Kulübü (Büyükada), Küçük Mahfel (Beyoğlu), İstanbul Kulübü (Beyoğlu), Galatasaraylılar Cemiyeti (Beyoğlu), Roma Kulübü (Beyoğlu), Moda Deniz Kulübü, Beyoğlu Kulübü, Çamlıca Kulübü (Yeniköy), Türk Satranç Kulübü (Beyoğlu), Kardeşlik Kulübü (Beyoğlu), Pangaaltı Briç ve Satranç Kulübü, Kalamış Kulübü, Küçük Kulüp (Şişli), Adalar Kulübü (Büyükada), Bizim Kulüp (Laleli), Yalova Şehir Kulübü, Yeşilada Kulübü (Büyükada), Şile Şehir Kulübü, Ankara Kulübü (Sirkeci), Silivri Şehir Kulübü, İsviçre Kulübü (Beyoğlu), İstanbul Yelken Kulübü (Fenerbahçe), Büyükada Deniz Kulübü ve Bakırköylüler Kulübü (Bakırköy).⁹⁹⁸

6.7.2. Denizcilik, Kurtuluş ve Fetih Günleri

İstanbulular, kendilerine özgü olan denizcilik, kurtuluş ve fetih günlerine ilgi göstermişlerdir. Her yıl 1 Temmuz'da şehirliler deniz bayramını kutlamıştır. 27 Eylül'de Barbaros'un anısına donanma gününü karşılamışlardır. 6 Ekim'de şehrin mütareke dönemindeki işgalden kurtuluşu sevinçle yaşanmıştır. 29 Mayıs'ta İstanbul'un Sultan II. Mehmet tarafından fethini kutlamışlar ve Fatih'i anmışlardır.

Deniz ve donanma günleri, İstanbul'un coşkuyla kutladıkları özel anlardan olmuştur. 1 Temmuz Deniz Bayramı ve 27 Eylül Donanma Bayramı'nda şehrin üç noktası özel ve anlamlı olmuştur. Törenler Taksim Abidesi'ne çelenk konularak başlatılmıştır. Beşiktaş'ta Barbaros Hayreddin Paşa Heykeli'nin önünde ve Türbesi'nin yanında devam etmiştir. Burada leventler yeniden beyazlara bürünmüş ve Preveze'de Barbaros'un kalyonundaki sancak, tekrardan göndere çekilmiştir. Öğleden sonra Moda Koyu'nda su sporları gösterileri ve yarışları düzenlenmiştir.

6 Ekim, o dönem için özel ve ayrıcalıklı olmuştur. Çünkü İstanbuluların birçoğu işgal günlerini gördüğü için, o günleri anımsamışlardır. 6 Ekim şehirde, gündüz Taksim⁹⁹⁹ ve Sultanahmet daha sonraları Vatan Caddesi geçitleriyle kutlanmıştır. Gece

⁹⁹⁸ *Vatan*, 1 Kasım 1952.

⁹⁹⁹ *Son Posta*, 7 Ekim 1958, bkz. Ek 50.

ise şehir aydınlatılarak fener alayları düzenlenmiştir. Çamlıca'da yakılan meşale, sabahın ilk ışıklarına kadar şehirde kuzey ışıkları hissini yaşatmıştır.

1950 – 1960 döneminde şehirde yaşayanlar bir askerin 500. defa burçlara bayrak dikişini izlemişlerdir. İstanbul'da fetih surlarda, meydanlarda ve tören geçitlerinde kutlanmıştır. Fetih gününde, Sultan II. Mehmed'in türbesi hem devlet ileri gelenleri hem de halk tarafından ziyaret edilmiştir.

Bu dönemde 500. yıl münasebeti ile PTT idaresi İsviçre'de hatıra pulları bastırmıştır. Bu pullar, fetih kutlamaları ile birlikte halka satılmıştır.¹⁰⁰⁰

6.7.3. Resmi Kutlamalar

İstanbul şehri, bütün ülkeyle aynı anda 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı'nı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nı coşkuyla kutlamıştır.

Her 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda şehrin sokaklarını dolduran çocuklar ıslıl ıslıl gözlerle, İstanbullulara hayatın varlığını anımsatmışlardır.

19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, şehirde tam bir görsel şölene dönüşmüştür. Kutlamalar Avrupa yakasında Dolmabahçe Stadi'nda ve Anadolu yakasında Fenerbahçe Stadi'nda yapılmıştır. Şehrin liseli gençleri günlerce hazırladıkları gösterileri bu statlarda sergilemişleridir. Statları dolduran İstanbullular, Deniz Harp Okulu ve Kuleli Askeri Lisesi öğrencilerinin kendilerine özgü hareketleriyle ve kaligrafileriyle coşmuşlardır.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı günlerinde şehir temizlenmiştir. Cadde ve sokaklar bayraklarla süslenmiştir. Taksim Meydanı'ndaki törenlerden sonra gece fener alayları düzenlenmiştir.

¹⁰⁰⁰ *Son Posta*, 7 Mayıs 1953, bkz. Ek 51.

6.7.4. Dini Bayramlar

İstanbuluların dini bayramları, ramazan bayramı ve kurban bayramı, sevinç ve neşe içinde kutlanmıştır. Komşuluk ilişkilerinin yoğun bir şekilde devam ettiği bu yıllarda şehirliler, mutlu anlarını paylaşmışlardır.

İstanbul'da ramazan bayramı kandiller, camiler ve mahyalar arasından geçip varılan bir güzel gün olarak anımsanmıştır. Akraba gidiş-gelişleri, ihtiyar insanların anımsanması, mahalle büyüklerinin ellerinin öpülmesi ve mezarlık ziyaretleri bayramın yaşayan aneleri olmuştur.

Kurban bayramı, şehirde, kurbanlık temin edip kesmenin telaşıyla karşılanmıştır. Bir yıldır ete hasret şehirliler, paylaşımlarla bu özel günlerde özlemlerini gidermişlerdir.

6.8. ÖLÜM: MEZARLIKLAR VE KAYIPLAR

Mezarlıklar, geçmiş zaman içinde yaşamış insanların uygarlık düzeylerinin göstergesidir. Öyle ki ölümsüz, soylu servi ağaçlarının gölgesinde kendine yer bulmuş mezar, mezar taşı, taşın bezemesi ve hüsnü hattı bize o toplumun renklerini anlatmıştır. Çiçeklerle süslenen gelin başlı bir mezar taşı metfun lohusa bir kadından haber vermiştir. Sarıklı, ağırbaşlı bir mezar taşı metfun ilmiye sınıfının bir efendisini temsil etmiştir. Kallavi kavuklu, heybetli bir mezar taşı metfun kaleler fethetmiş bir veziri beklemiştir.¹⁰⁰¹

“O taşların üstündeki kâtibi kavuklar sokakta gezinen efendilerin, abani sarıklar çarşıdaki esnafın başında da vardır. Taşların üstündeki çiçekler, etrafta rengârenk öbekler halindedir. Sanki şu kallavili mezar taşının altındaki vezir, yanındaki kazasker efendiyle sohbet halindedir. Kaykılıp duran üsküflü mezar taşının altındaki yeniçeri çorbacısı, kâtibi kavuklu mezarın sahibiyile çubuklarını tutturmekteler.”

¹⁰⁰¹ İ. Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, s. 27 – 28.

Ölüm ve mezarlık İstanbul'un tarihiyle içiçe geçmiştir. Büyük mezarlıklardan üç beş ölünün defnedildiği küçük hazirelere kadar şehrin dokusunun önemli bir parçası bu taş ve servi bezeli alanlardır. Osmanlı Devleti'nin payitahtı olduktan sonra İstanbul'da mezarlıklar için geniş yerler ayrılmıştır. Bu mezara özgü topraklar ve o mezarın kimliğinin kazındığı taşlar şehirde kalıcı olma isteğinin en bariz göstergeleri olmuştur. Eyüp, Karacaahmet, Silivrikapı, Merkezefendi, Edirnekapı, Kasımpaşa ve Beyoğlu sırtlarındaki Müslüman mezarlıkları; Balıklı Rum, Topkapı Ermeni, Hasköy Yahudi, Taksim Latin ve Pangaaltı Ermeni mezarlıkları bu minvaldeki büyük alanları ihtiva eden kabristanlar olmuştur.¹⁰⁰²

Mezarlıkların oluşumunda şehri sahiplenme ve kalıcı olma duygusunun yanı sıra ikinci bir etken görünür olma arzudur. Bu arzunun gün yüzüne çıktığı mezarlıklar ve hazireler şehir içindekilerdir. Mezarlık için kullanılan alanların; konuşlandırılma biçimi, yapı şekilleri ve kullanılan taşlar bu konuda fikir vermiştir. Yol üstünde olması hatta içinden küçük bir patikanın geçmesi mezarlığı kıymetlendirmiştir. Bu görünür olma arzusu kabir başlarındaki taşların zevkiyle üst doruğa çıkartılmıştır. Taşların ebatlarının büyümesi, bezemelerin zenginleşmesi ve kitabelerin uzaması hep bu görünme kaygısından kaynaklanmıştır.¹⁰⁰³

6.8.1. Anma Törenleri

İstanbul'da 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü törenlerinde, devlet erkânı ve halk birlikte Sarayburnu'ndaki Atatürk Heykeli'ne çelenk koyarak saygı duruşunda bulunmuşlardır. Bu dönemde, şehirdeki üniversitelerde beş dakikalık saygı duruşundan sonra konferanslar düzenlenmiştir.

İstanbul'da o dönemde Edirnekapı şehitliği ve Hürriyet abidesindeki şehitler anılmıştır. Şehrin yakın geçmişinde yer alan Pierre Loti ve şehrin mimarı Mimar Sinan unutulmamıştır.

DP iktidarı döneminde Kore Savaşı'na gönderilen askerlerden şehit olanlar da bu dönemde, şehirde anılmıştır.

¹⁰⁰² Ethem Eldem, *İstanbul'da Ölüm Osmanlı – İslam Kültüründe Ölüm Ve Ritüelleri*, İstanbul 2005, s.16 – 17.

¹⁰⁰³ a.g.e., s. 24.

6.8.2. Mezarlık Nakilleri ve Mezarlıkları Nakledilenler

1954 yılında Edirnekapı – Eyüb yolu köşesindeki mezarlıklar nakledilmiştir. Yine 1954 yılında blok apartmanların yapıldığı Atatürk Bulvarı üzerindeki mezarlıklar nakledilmiştir. Aynı yılda opera binası toprak hafriyatından çıkan kemikler nakledilmiştir. Bu dönemde belediye sarayı istimlâk sahasındaki Ebul Fadık Mezarlığı nakledilmiştir. Aynı şekilde belediye sarayı istimlâk sahasındaki Ankaravi Medresesi Mezarlığı nakledilmiştir.¹⁰⁰⁴ 1951 yılında Fatih'in Kovacı Başçısı Ali Dede'nin Okmeydanı'ndan bulunan mezarı Beyoğlu Mevlevihanesi Mezarlığı'na nakli yapılmıştır.¹⁰⁰⁵

6.8.3. Mezarlıkların Bakımı ve Cenaze Hizmetleri

İstanbul'da mezarlıkların bakımını ve cenaze hizmetleri belediye bünyesinde yürütülmüştür. Belediyenin bu hizmetleri Sultanahmet'teki müdürlük dairesinden sevk ve idare olunmuştur. Ayrıca hizmetin iyi verilmesi için Fatih ve Kadıköy'de cenaze istasyonları hizmet vermiştir. Şehirdeki bu istasyonlara 1954 yılında Beyoğlu cenaze istasyonu ve 1956 yılında Adalar cenaze istasyonu ilave edilmiştir.

1955 yılında İstanbul'da belediye mülkiyetinde 432 adet mezarlık yer almıştır. Bu mezarlıklardan bir kısmı dolduğu için yeni definlere kapatılmıştır. Bu metruk mezarlıkların toplamı 282 adetti. Bu toplamın 260 adetini Türk Mezarlığı, 13 adetini Rum Mezarlığı, 7 adetini Ermeni Mezarlığı ve 2 adetini Musevi Mezarlığı teşkil etmiştir. Şehirdeki faal işler haldeki mezarlık sayısı ise 150 adetti. Bu toplamın 89 adetini Türk Mezarlığı, 33 adetini Rum Mezarlığı, 21 adetini Ermeni Mezarlığı ve 7 adetini Musevi Mezarlığı oluşturmuştur.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁴ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 202 – 203.

¹⁰⁰⁵ a.g.e., s. 202.

¹⁰⁰⁶ a.g.e., s. 194.

Belediyenin mezarlıklar müdürlüğü mezarlıkların parselli haritalarını (Kozlu Mezarlığı'nı ve Zincirlikuyu Mezarlığı'nı başlayıp bitirmiştir) bu dönemde hazırlamaya başlamıştır. Bu hazırlıklarla beraber şehirdeki mezarlıkların çevre duvarları, iç yolları elden geçirilmiş ve bazı mezarlıklar, mezarlık güvenliği için dikenli tellerle çevrilmiştir.

Mezarlıkları ağaçlandırma ve çimlendirme çalışmalarına önem verilmiştir. Birçok mezarlığa şehir şebeke suyu taşınmıştır. Su şebekesi taşınan mezarlıklara çeşmeler yapılmıştır. 1954 yılında şehirdeki mezarlıklarda kapsamlı bir temizlik faaliyeti yapılmıştır. Temizlik işçilerinden kurulu ekiplerle hem Avrupa hem de Anadolu yakasındaki mezarlıklar yabancı otlardan ve dikenlerden temizlenmiştir.¹⁰⁰⁷

Bu dönemde belediye mezarlıklar ilgili bir çalışmasıyla, tarihi mezarların onarım ve arşivlenmesi işini ele almıştır. Bu iş için ehil kimselerden, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç, Prof. Dr. Rıfki Melül Meriç, Yazar Kadircan Kafı, Yazar Reşat Bayatlı ve Reşat Ekrem Koçu'dan bir encümen oluşturulmuştur.¹⁰⁰⁸

Cenaze defin işlerini yürüten belediye mezarlıklar müdürlüğü bu hususta paralı ve parasız olmak üzere iki tür hizmet vermiştir. Parasız definler için cenaze sahipleri muhtarlıklardan fakir ilmühaberi çıkarmışlardır. Paralı definler ise kendi içinde sınıflara ayrılmıştır. 1955 yılında bu cenaze hizmetleri şu şekilde sınıflandırılmış ve ücretlendirilmiştir: 1. Sınıf 300 lira, 2. Sınıf 200 lira, 3. Sınıf 100 lira, 4. Sınıf 50 lira ve 5. Sınıf 25 lira. Cenaze sahipleri defin işlemlerini başka bir ilçede isterlerse ayrıca nakil ücreti alınmıştır.¹⁰⁰⁹

Defin işlemlerinde mevta başına 4,5 m2 mezarlık yeri ayrılmıştır. Şehirdeki mezarlık fiyatlarında o dönemde Zincirlikuyu Mezarlığı'nın tarifesi (4,5 m2 si 200 lira, 12 m2 si 500 lira, 20 m2 si ise 1000 lira) diğer mezarlıkların tarifesinden (4,5 m2 si 50 lira, 12 m2 si 150 liraydı) yüksek olmuştur. Bu dönemde belediye mezarlık ve cenaze hizmetlerini 200 civarında bir personel ile vermiştir.

1950 – 1960 arasında belediyenin yerine getirdiği cenaze hizmeti şekilleri ve sayılarına (Tablo 68) göre belediye 1950 yılında toplam 2 986 adet cenaze hizmeti vermiştir. Bu rakam 1960 yılında 5 372 adete çıkmıştır.

¹⁰⁰⁷ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 197.

¹⁰⁰⁸ a.g.e., s. 196.

¹⁰⁰⁹ a.g.e., s. 194 – 195.

Tablo 68

İstanbul belediye mezarlıklar müdürlüğü tarafından kaldırılan cenazelerin sayıları ve bunların ücretli – ücretsiz durumları ile sınıflarının belirtilmesi.

Sıra No	Yıllar	Ücretli							Ücretsiz	Genel toplam
		Birinci sınıf	İkinci sınıf	Üçüncü sınıf	Dördüncü	Beşinci sınıf	Çocuk	Toplam		
1	1950	372	551	887	539	233	-	2 592	394	2 986
2	1951	362	653	1 002	603	290	-	2 930	459	3 389
3	1952	415	742	1 198	559	416	-	3 330	326	3 656
4	1953	438	824	1 235	433	515	-	3 445	332	3 777
5	1954	713	1 134	1 223	329	480	-	3 879	362	4 241
6	1955	564	1 014	1 280	360	388	-	3 505	265	3 771
7	1956	757	1 259	1 598	372	454	89	4 529	320	4 849
8	1957	690	1 415	1 635	295	576	105	4 716	391	5 107
9	1958	760	1 418	1 592	162	577	105	4 614	255	4 849
10	1959	861	1 445	1 658	194	450	95	5 013	359	5 372

Kaynak: İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 11 (1951 – 1955), s. 174; İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 13 (1955 – 1959), s. 167.

6.8.4. Türbeler, Bakımları ve Ziyarete Açılması

Türbeler, mezarlıklar gibi İstanbul kimliğinin önemli parçasıdır. Sur içi ve dışı olmak üzere İstanbul üç yüzü aşkın türbeye ev sahipliği yapmıştır. Bu türbelerin hem mütevazı olanları hem de görkemli olanları İstanbul silüetine katkı sağlamıştır. Tarih boyunca Padişahlar başta olmak üzere şehzadeler, sultanlar, kadınefendiler ve devlet ricalinden varlıklı kimseler ölümlerinden sonrası için kendilerine yakışır bir türbede defnedilmeyi arzulamışlardır. Bu hususiyetin sonucudur ki İstanbul'da 15 adet padişah türbesinde 28 padişah ve 18 adet hanedan türbesinde 380 hanedan üyesi defnedilmiştir.¹⁰¹⁰

1950'lerden itibaren türbelerin bakımları ve temizlikleri yapılmış ve yeniden ziyaretlere açılmıştır. Bu dönemde bakımları ve onarımları yapılarak ziyarete açılan türbeler şunlardır: 1951 yılında hürriyeti ebediye tepesinde bulunan Mahmut Şevket Paşa Türbesi telvin (boyanması) ve badanalanması.¹⁰¹¹ 1951 yılında hürriyeti ebediye tepesinde bulunan Talat Paşa mezarının noksanlarının giderilerek onarılması.¹⁰¹² 1952 yılında Ashabı kiramdan Âmir'in mezarının onarılması. Fatih devri âlimlerinden İbni Manisa'nın mezarının onarılması. Fatih'in hocası Molla Gürani'nin mezarının onarılması. Fatih'in ekmekçi başçısı Muhiddin'in mezarının onarılması. 1953 yılında Kaap Hazretlerinin Türbesi, Üryani Dede Türbesi, Bukalı Dede Türbesi onarılması. Fatih'in kavaşbaşısının mezarının onarılması. Fatih devri ricalinden Ebüddürda Efendi'nin türbesinin onarılması. Ashabı kiramdan Abdullah Elhuri Hazretleri ile Hafir Hazretlerinin türbesinin onarılması. Çarşıkapı'daki Kara Mustafa Paşa türbesinin onarımı. 1954 yılında Abdurrahman Şeref Bey'in mezarının onarılması. İdrisi Bitlisi'nin mezarının onarılması. 1955 yılında Zembilli Ali Efendi'nin mezarının onarılması.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ E. Eldem, Ethem, *İstanbul'da Ölüm Osmanlı – İslam Kültüründe Ölüm Ve Ritüelleri*, s. 26.

¹⁰¹¹ 7 Yıl İçinde Vilayet Ve Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955 (Belediye İşleri), s. 198.

¹⁰¹² a.g.e., s. 199.

¹⁰¹³ a.g.e., s. 202 – 203.

6.8.5. Ölüm ve Definer

1950 – 1960 döneminde İstanbul şehri kendisine değer katan birçok sakinini ebediyete uğurlamıştır. Bu insanlar, şehrin siyasi hayatından ekonomik hayatına, sosyal hayatından kültürel hayatına, sanat hayatından spor hayatına birçok alanında iz bırakmıştır.

1949 yılı Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın ölümüyle sonlanmıştır. Bölükbaşı, yeni yılın ilk günlerinde Şişli Camii'de kılınan cenaze namazıyla ebediyete uğurlanmıştır. İstanbul eski valisi Dr. Lütfi Kırdar ve yeni valisi Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, cenaze törenine katılmışlardır.¹⁰¹⁴

2 Nisan 1950 tarihinde eski başbakan Recep Peker ölmüştür. Peker, harp akademisi mezunu bir askerdir. Yemen, Rumeli ve Kafkas cephelerinde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte CHP milletvekili olarak siyasi hayatı başlamıştır. 1946 yılına kadar değişik bakanlık görevlerinde bulunmuştur. 1946 – 1947 yılları arasında başbakanlık yapmıştır. Peker'in cenazesi Bayezid Camii'nden kaldırılmıştır. Edirnekapı şehitliğine defnedilmiştir. Cenaze törenine DP Genel Başkanı Celal Bayar ve Adnan Menderes katılmıştır.¹⁰¹⁵

10 Nisan 1950 tarihinde Mareşal Fevzi Çakmak ölmüştür. Çakmak, İstanbul doğumlu bir subaydır. I. Dünya Savaşı'nda general olarak Çanakkale cephesinde görev yapmıştır. Osmanlı Erkânı Harbiye Reisliği'nde bulunmuştur. Sakarya Savaşı'ndaki başarılarından dolayı BMM kendisine mareşallik tevcih etmiştir. Çakmak, cumhuriyetin ilk genelkurmay başkanı olarak bu görevini 1944 yılına kadar sürdürmüştür. Mareşal'in cenazesi Teşvikiye'deki evinden Bayezid Camii'ne ve Bayezid Camii'den Eyüp'e eller üstünde taşınmıştır. Cenazeye yoğun katılım yaşandığı için resmi ve askeri tören yapılamamıştır.¹⁰¹⁶

12 Kasım 1950 tarihinde Orhan Veli Kanık ölmüştür. Kanık, bir akşamüzeri Kumkapı Tiyatro Caddesi'nde fenalaşarak düşmüştür. Zabıtalarca Cerrahpaşa Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Fakat kısa süre içinde hayatını kaybetmiştir. Cenazesi,

¹⁰¹⁴ *Son Posta*, 2 Ocak 1950.

¹⁰¹⁵ *Son Posta*, 3 Nisan 1950; *Son Posta*, 4 Nisan 1950.

¹⁰¹⁶ *Son Posta*, 11 Nisan 1950; *Son Posta*, 13 Nisan 1950.

Bayezid Camii'nden kaldırılmıştır. Sevenleri, Bayezid'den Rumelihisarı'na kadar eller üstünde taşımıştır.¹⁰¹⁷

28 Temmuz 1951 tarihinde Ali Sami Yen ölmüştür. Ali Sami Yen, Galatasaray kulübünün kurucusudur. Teşvikiye Camii'de düzenlenen törenden sonra Feriköy aile mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰¹⁸

1 Eylül 1951 tarihinde Dr. Mazhar Osman ölmüştür. Osman, Askeri Tıbbiye'nin asabi ve akli hastalıklar alanında uzmanlaşmıştır. Toptaşı Tımarhanesi'nin başhekimi iken hastaneyi 1927 yılında Bakırköy'üne nakletmiştir. Dönemin valisi Gökay, talebesi olarak ardından "O, her cepheden okunacak bir kitaptır." cümlesini kurmuştur. Cenazesi Bayezid Camii'nden asri mezarlığa kaldırılmıştır.¹⁰¹⁹

12 Mart 1952 tarihinde Ömer Rıza Doğrul ölmüştür. Doğrul, dinler tarihi ve dini ilimler üzerine çalışmıştır. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmıştır. Edirnekapı Şehitliği'nde kayınpederi Mehmet Akif Ersoy'un yanına defnedilmiştir.¹⁰²⁰

2 Kasım 1952 Tarihinde Yanya Müdafii Mehmet Esat Bülkat Paşa ölmüştür. Paşa, 1862 yılında Yanya'da doğmuştur. 1890 Harbiye'den mezun olmuştur. 1897 Yunan Harbi'nde Yanya'da savaşa katılmıştır. Çanakkale Savaşı'nda kuzey grubu komutanı olarak görev almıştır. Esat Paşa, Kadıköy Osmanağa Camii'den kaldırılmış ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²¹

28 Ocak 1953 tarihinde Neyzen Tefik Kolaylı ölmüştür. Kolaylı, neyzen ve hiciv şairi olarak şehrin sosyal hayatında yer almıştır. Sağlığında kendisine hamilik yapan Gökay, Neyzen'in ardından "O mudil ve iç hayatı çok zengin bir filozoftu. Felsefesi reybi olmaktan ziyade inançlı ve müspetti. Bu kütleyi, cemaati duymuş, cemaatin dertlerini hem ney ile hem de diliyle hem de hiciv yoluyla cemiyete mal etmesini bilmişti" sözlerini sarf etmiştir. Cenazesi Beşiktaş Sinanpaşa Camii'nden kaldırılıp Kartal Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²²

¹⁰¹⁷ *Son Posta*, 14 Kasım 1950; *Son Posta*, 18 Kasım 1950.

¹⁰¹⁸ *Vatan*, 30 Temmuz 1951.

¹⁰¹⁹ *Vatan*, 2 Eylül 1951 bkz. Ek 52; *Son Posta*, 2 Eylül 1951.

¹⁰²⁰ *Son Posta*, 14 Mart 1952; *Son Posta*, 15 Mart 1952.

¹⁰²¹ *Vatan*, 3 Kasım 1952.

¹⁰²² *Vatan*, 29 Ocak 1953, bkz. Ek 53.

30 Nisan 1953 tarihinde Muhittin Üstündağ ölmüştür. Üstündağ İstanbul şehrinin eski vali ve belediye başkanıdır. Cenaze töreni, Teşvikiye Camii'nde düzenlenmiş ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰²³

1 Aralık 1953 tarihinde Süleyman Erguner ölmüştür. Erguner, genç yaşlarında bir dizi kimseden ney dersleri almıştır. Neyzen Erguner, kendi alanında “bir usul tesis edecek kadar yepyeni bir üslup vücuda getirmiştir.” Cenazesi, Fatih Camii'den kaldırılmış ve Edirnekapı Şehitliği'nde defnedilmiştir.¹⁰²⁴

11 Aralık 1953 tarihinde Sedat Simavi ölmüştür. Galatasaray Lisesi mezunudur. Simavi, 1919 tarihinden itibaren basın hayatında yer almıştır. 1948 yılında Hürriyet Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmış ve Kanlıca Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²⁵

27 Aralık 1953 tarihinde Şükrü Saraçoğlu ölmüştür. Saraçoğlu, cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele komisyon başkanlığı yapmıştır. Dönem içinde muhtelif bakanlık vazifelerinde bulunmuştur. 1942 yılında başbakan olmuştur. Kendi döneminde yürürlüğe giren varlık vergisini uygulamıştır. 1948 tarihinde meclis başkanı olmuştur. Cenazesi, Şişli Camii'nden kaldırılmış ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²⁶

14 Ocak 1954 tarihinde İsmail Habib Sevük ölmüştür. Sevük, edebiyatçı olarak birçok eser vermiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmış ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²⁷

7 Mayıs 1954 tarihinde İsmail Hakkı Eren ölmüştür. Eren, Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın sancaktarıdır. Eren, o dönemde 100 yaşını aşkın haliyle her yıl yapılan Osman Paşa'yı anma törenlerine katılmıştır. Cenazesi, Sumbülefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²⁸

10 Mayıs 1954 tarihinde Sait Faik Abasıyanık ölmüştür. Faik, hikâyeci ve romancı olarak şehrin birçok enstantanesini edebiyata kazandırmıştır. Cenazesi, Şişli Camii'nden kaldırılmış ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰²⁹

¹⁰²³ *Son Posta*, 1 Mayıs 1953; *Son Posta*, 2 Mayıs 1953.

¹⁰²⁴ *Vatan*, 3 Aralık 1953; *Son Posta*, 4 Aralık 1953.

¹⁰²⁵ *Son Posta*, 12 Aralık 1953; *Vatan*, 14 Aralık 1953.

¹⁰²⁶ *Vatan*, 28 Aralık 1953; *Vatan*, 29 Aralık 1953.

¹⁰²⁷ *Vatan*, 15 Ocak 1954; *Vatan*, 16 Aralık 1953.

¹⁰²⁸ *Vatan*, 8 Mayıs 1954.

¹⁰²⁹ *Vatan*, 12 Mayıs 1954; *Vatan* 13 Mayıs 1954.

6 Şubat 1955 tarihinde Süreyya İlmen Paşa ölmüştür. İlmen, eski serasker Rıza Paşa'nın oğludur. Kendisi de askeri eğitim almış ve generalliğe kadar yükselmiştir. Mahmut Şevket Paşa tarafından Avrupa'da çeşitli orduların tetkikleri ile vazifelendirilmiştir. Dönüşünde, orduda tayyareciliğin kurulması için mücadele etmiştir. Süreyya İlmen, sahibi olduğu bazı mülkleri İstanbul halkına hizmet için bağışlamıştır. Bu çerçevede Süreyya Sineması'nı Darüşşafaka'ya, Yakacık ve Maltepe'deki geniş arazilerini işçi sigortaları kurumuna vermiştir. Cenazesi, Kadıköy Zühtü Paşa Camii'nden kaldırılmış ve Maltepe Süreyya Paşa Hastanesi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³⁰

6 Mayıs 1955 tarihinde Hüseyin Saadettin Arel ölmüştür. Arel, bestekâr ve musikişinastır. Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Almanca dillerini bilen birisi olarak avukatlık mesleğini icra etmiştir. Cenazesi Şişli Camii'nden kaldırılmıştır.¹⁰³¹

1 Temmuz 1955 tarihinde Adnan Adıvar ölmüştür. Adıvar, tabip ve bilim insanı olarak hizmet vermiştir. Kendisi değişik vekilliklerde bulunmuştur. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmış ve Edirnekapı şehitliğine defnedilmiştir. Cenaze törenine, Rauf Orbay, Yahya kemal ve bazı eski ittihatçılar katılmıştır.¹⁰³²

7 Temmuz 1955 tarihinde Ali Naci Karacan ölmüştür. Galatasaray Lisesi mezunudur. Genç yaşından itibaren Türk basının içinde yer almıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Milliyet Gazetesi'ni çıkarmıştır. Cenazesi, şişli Camii'nden kaldırılmış ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰³³

8 Aralık 1955 tarihinde Fatın Gökmen ölmüştür. Gökmen, matematikçi ve astronomi hocasıdır. Kandilli Rasathanesi'nin kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapmıştır. Cenazesi kandilli Camii'nden kaldırılmıştır.¹⁰³⁴

20 Ekim 1956 tarihinde Hakkı Tarık Us ölmüştür. Us, bir hukukçu olarak gazetecilik yapmıştır. Dönemin Vakit Gazetesi'nin sahiplerindendi. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmış ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³⁵

¹⁰³⁰ *Son Posta*, 7 Şubat 1955; *Vatan*, 9 Şubat 1955.

¹⁰³¹ *Vatan*, 7 Mayıs 1955.

¹⁰³² *Vatan*, 2 Temmuz 1955; *Vatan*, 3 Temmuz 1955.

¹⁰³³ *Son Posta*, 8 Temmuz 1955.

¹⁰³⁴ *Son Posta*, 9 Aralık 1955.

¹⁰³⁵ *Vatan*, 21 Ekim 1956.

13 Ocak 1957 tarihinde Ebul'ulâ Mardin ölmüştür. Mardin, eski kazasker Yusuf Sıtkı Efendi'nin oğludur. 1880 tarihinde İşkodra'da doğmuştur. Hukuk eğitimi almış ve üniversitede medeni hukuk kürsüsünde hocalık yapmıştır. Birçok eser kaleme almış ve birçok öğrenci yetiştirilmiştir. Cenazesi, Bayezid Camii'den kaldırılmış ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³⁶

29 Ocak 1957 tarihinde Ziya Osman Saba ölmüştür. Saba, Galatasaray Lisesi mezunu bir hukukçudur. Genç yaşından itibaren edebiyat ile ilgilenmiştir. Şiir ve hikâyeleri döneminin birçok dergisinde yer almıştır. Cenazesi, Eyüp sultan Camii'nden kaldırılmış ve Eyüp Mezarlığı'na defnedilmiştir. Törene, başta Abdülhak Şinasi Hisar ve Behçet Necatigil olmak üzere birçok edebiyatçı katılmıştır.¹⁰³⁷

24 Mayıs 1957 tarihinde İbn'ül Emin Mahmut Kemal İnal ölmüştür. İnal Mühürdar Emin Paşa'nın oğludur. Çocukluğundan itibaren mektep – medrese tahsili görmüştür. Fakat “asıl tahsili hususidir. Merak ve çalışmalarıyla kendini yetiştirmiştir.” Evkaf dairesinde memuriyettik görevinde bulunmuştur. Zengin bir yazma koleksiyonunu barındıran evi aynı zamanda mutat ilmi meclislerin de mekânı olmuştur. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmış ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³⁸

18 Ekim 1957 tarihinde Hüseyin Cahit Yalçın ölmüştür. Genç yaşında itibaren gazetecilik faaliyetleri içinde bulunmuştur. Cenazesi Şişli Camii'nden kaldırılmış ve Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³⁹

13 Kasım 1957 tarihinde Nuri Demirağ ölmüştür. Demirağ, bir müteşebbis olarak cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolu ve fabrika yapım işlerinde bulunmuştur. Samsun, Sivas ve Erzurum mıntikasında yüzlerce km demiryolu döşemiştir. Bununla birlikte Karabük Demir Çelik Fabrikası, İzmit Kâğıt Fabrikası ve Bursa Merinos Fabrikası inşaatlarını yapmıştır. Nuri Demirağ, 1936 yılında ilk tayyare fabrikasını kurmuş ve ilk Türk tipi tayyare üretmiştir. Siyasi hayata ilk muhalif parti olan Milli Kalkınma Partisi'nin kurucusu olarak girmiştir. Cenazesi, Beşiktaş Sinanpaşa Camii'nden kaldırılmış ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ *Vatan*, 14 Ocak 1957; *Son Posta*, 16 Ocak 1957.

¹⁰³⁷ *Vatan*, 31 Ocak 1957; *Vatan*, 1 Şubat 1957.

¹⁰³⁸ *Son Posta*, 26 Mayıs 1957; *Vatan*, 26 Mayıs 1957, bkz. Ek 54; *Son Posta*, 28 Mayıs 1957.

¹⁰³⁹ *Vatan*, 19 Ekim 1957.

¹⁰⁴⁰ *Vatan*, 14 Kasım 1957.

24 Ocak 1958 tarihinde Cemil Topuzlu ölmüştür. Topuzlu, tabiplik kariyeri ile birlikte İstanbul şehreminliği görevinde de bulunmuştur. Cenazesi, Bayezid Camii'nden kaldırılmıştır.¹⁰⁴¹

1 Kasım 1958 tarihinde Yahya Kemal Beyatlı ölmüştür. Yahya Kemal, Niş'li bir ailenin ferdi olarak Üsküp'te doğmuştur. Genç yaşında 10 yılı aşkın Paris entelektüel çevresinde bulunmuştur. İstanbul'da edebiyat hocalığı vazifesi görmüştür. Sonraki dönemlerde milletvekilliği yapmış ve yurtdışında elçilik görevleri ifa etmiştir. Şair ve yazar olarak Türk edebiyatına katkı sağlamıştır. İstanbul, O'nun kalemıyla yeniden anlamlandırılmıştır. Cenazesi Fatih Camii'nden kaldırılmış ve Rumelihisarı Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰⁴²

21 Eylül 1959 tarihinde Ruşen Eşref Ünaydın ölmüştür. Galatasaray Lisesi mezunudur. Edebiyatçılığının yanı sıra mebusluk yapmış ve elçilik görevlerinde bulunmuştur. Cenazesi, Şişli Camii'nden kaldırılmış ve Rumelihisarı mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰⁴³

11 Ağustos 1960 tarihinde Ayşe Osmanoğlu ölmüştür. Ayşe Sultan, Sultan II. Abdülhamid'in kızıdır. Osmanoğlu, babasını kaleme alan bir hanım sultan olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır. Cenazesi, Beşiktaş Sinanpaşa Camii'nden kaldırılmış ve Yahyaefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰⁴⁴

¹⁰⁴¹ *Son Posta*, 25 Ocak 1958.

¹⁰⁴² *Son Posta*, 2 Kasım 1958; *Vatan*, 3 Kasım 1958, bkz. Ek 55.

¹⁰⁴³ *Son Posta*, 22 Eylül 1959; *Son Posta*, 23 Eylül 1959.

¹⁰⁴⁴ *Son Posta*, 13 ağustos 1960.

Tablo 69**İstanbul şehrinde 1950 – 1960 yılları arasında ölen önemli kişiler; mesleği, ölüm tarihi, kaldırıldığı camii ve defnedildiği mezarlık.**

Sıra No	Kişi Adı – Soyadı	Mesleği / Unvanı	Ölüm Tarihi	Kaldırıldığı Camii	Defnedildiği Mezarlık
1	Recep Peker	Eski Başbakan	2 Nisan 1950	Bayezid Camii	Edimekapı Şehitliği
2	Fevzi Çakmak	Genelkurmay Eski Başkanı	10 Nisan 1950	Bayezid Camii	Eyüp Mezarlığı
3	Orhan Veli Kanık	Şair – Yazar	12 Kasım 1950	Bayezid Camii	Rumelihisarı Mezarlığı
4	Ali Sami Yen	Galatasaray Kulübü Kurucusu	28 Temmuz 1951	Teşvikiye Camii	Feriköy Mezarlığı
5	Mazhar Osman	Tabip, Akli Hastalıklar Uzmanı	1 Eylül 1951	Bayezid Camii	Asri Mezarlık
6	Ömer Rıza Doğrul	Fikir Ve Düşünce İnsanı	12 Mart 1952	Bayezid Camii	Edimekapı Şehitliği
7	Esat Paşa	Yanya Müdafii, Çanakkale’de Kom.	2 Kasım 1952	Osmanağa Camii	Karacaahmet Mezarlığı
8	Neyzen Tevfik	Neyzen, Hiciv Şairi	28 Ocak 1953	Sinanpaşa Camii	Kartal Mezarlığı
9	Muhittin Üstündağ	İstanbul Eski Vali Ve Bel. Baş.	30 Nisan 1953	Teşvikiye Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
10	Süleyman Erguner	Neyzen	1 Aralık 1953	Fatih Camii	Edimekapı Şehitliği
11	Sedat Simavi	Gazeteci	11 Aralık 1953	Bayezid Camii	Kanlıca Mezarlığı
12	Şükrü Saraçoğlu	Eski Başbakan	27 Aralık 1953	Şişli Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
13	İsmail Habib Sevük	Edebiyatçı	14 Ocak 1954	Bayezid Camii	Merkezefendi Mezarlığı
14	İsmail Hakkı Eren	Plevne Sancaktarı	7 Mayıs 1954	-	Sümbülefendi Mezarlığı
15	Sait Faik Abasıyanık	Hikâyeci, Romancı	10 Mayıs 1954	Şişli Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
16	Süreyya İlmen	Asker, Tayyareci	6 Şubat 1955	Zühtü Paşa Camii	Maltepe Mezarlığı
17	Hüseyin Sadettin Arel	Bestekâr, Musikşinas	6 Mayıs 1955	Şişli Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
18	Adnan Adıvar	Tabip, Bilim İnsanı	1 Temmuz 1955	Bayezid Camii	Edimekapı Şehitliği
19	Ali Naci Karacan	Gazeteci	7 Temmuz 1955	Şişli Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
20	Fatin Gökmen	Matematikçi	8 Aralık 1955	Kandilli Camii	Küçüksu Mezarlığı
21	Hakkı Tark Us	Gazeteci	20 Ekim 1956	Bayezid Camii	Merkezefendi Mezarlığı
22	Ebul’ulâ Mardin	Hukukçu	13 Ocak 1957	Bayezid Camii	Karacaahmet Mezarlığı
23	Ziya Osman Saba	Şair Ve Yazar	29 Ocak 1957	Eyüp Camii	Eyüp Mezarlığı
24	Mahmut Kemal İnal	Mütefekkir, Tarihçi, Yazar	24 Mayıs 1957	Bayezid Camii	Merkezefendi Mezarlığı
25	Hüseyin Cahit Yalçın	Gazeteci	18 Ekim 1957	Şişli Camii	Feriköy Mezarlığı
26	Nuri Demirağ	Müşebbis, Siyasetçi	13 Kasım 1957	Sinanpaşa Camii	Zincirlikuyu Mezarlığı
27	Cemil Topuzlu	Tabip, İstanbul Eski Şehremini	24 Ocak 1958	Bayezid Camii	-
28	Yahya Kemal Beyatlı	Şair – Yazar	1 Kasım 1958	Fatih Camii	Rumelihisarı Mezarlığı
29	Ruşen Eşref Ünaydın	Edebiyatçı	21 Eylül 1959	Şili Camii	Rumelihisarı Mezarlığı
30	Ayşe Osmanoğlu	II. Abdülhamid’in Kızı	11 Ağustos 1960	Sinanpaşa Camii	Yahyaefendi Mezarlığı

Kaynak: Vatan Gazetesi, Son Posta Gazetesi’nin ilgili sayıları; gazetelerin tarihleri metin içinde verilmiştir.

SONUÇ

İstanbul, Asya ve Avrupa kıtaları üzerinde kurulmuştur. Bu coğrafya, doğu ve batı medeniyetinin birikimi ile zenginleşmiştir. Roma'nın başkenti olarak şehir törensel bir kimliğe bürünmüştür. İstanbul, Osmanlı döneminde manevi ve kültürel baskısını taşraya yaymıştır. İstanbul, bu haliyle özel ve önemli şehir algısını pekiştirmiştir.

IV. yüzyılın ilk çeyreğinden XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İstanbul bir başkent olarak varlığını sürdürmüştür. Roma, Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorlukları bu şehirden yönetilmiştir. O'nun bu hususiyeti, arta kalan imparatorluk coğrafyalarının kaderinin belirlendiği yer olması, İstanbul'a ayrıcalık kazandırmıştır. Şehir söz konusu ayrıcalıkları içselleştirmiştir. Bu içselleştirme şehrin siyasetine, ekonomisine, sosyal yapısına ve bütün bunların dolaylı dolaysız etkileşimde olduğu birçok şeye sinmiştir. Bu on altı asırlık başkentlik olgusu, zaferlerle çöküşlerle geçmiştir. Bu cümleden olarak sürecin içinde isyanlar, istilalar, doğal afetler, salgın hastalıklar ve zenginlik kadar da fakirlik yer almıştır.

İstanbul, bu coğrafya ve tarih keyfiyetleri ile imparatorluklar çağından ulus devletler zamanına erişmiştir. 1950 öncesi İstanbul'u, yine de bütün tarihi doku ve ahşap mimari karakteriyle ve nispeten demografik yapısı ile son dönem Osmanlı kentinin yaşamakta olduğu zaman dilimi hususiyetini korumuştur.

Çalışmanın sınırlarını çizen 1950 – 1960 yılları arasında şehir, tanımının içinde olan bütün özellikleri ile yeniden tanımlanmaya ve adlandırılmaya muhtaç hale gelmiştir. Bu bağlamda şehir ve şehirlilik, mekân ve zaman kavramlarına yüklenen anlam değişmiştir.

Şehre özgü insan ilişkilerinin parçası, ekonomik zincirin halkası ve sosyal yapının figürü olan şehirli, bu dönemde yeni hususiyetler edinmiştir. Şehir ilk defa nüfusu itibari ile kalıcı manada, yedi haneli rakamı geçmiştir. Evleriyle, sokaklarıyla, mahalleleriyle ve insan ilişkileriyle zamanın büyük kısmına ait olan İstanbul, bu halden çıkıp yeni ve fakat dizginsiz isteklere, arzulara, dokunuşlara yol almaya başlamıştır. Göç, motorlu taşıtlar, şehre turistik gözle bakma algısı, şehri yeniden fethetme arzusu ve eski/köhne ne varsa ondan sıyrılıp şehre yeni/modern çehre kazandırma fetişizmi bu doğal gelişim seyrini bozan ana etkenler olmuştur.

İstanbul, dönem itibari ile mekânsal bir genişleme göstermiştir. Tarihi yarımada ve Bilâd-i Selâse'den mürekkep şehre; Bakırköy, Zeytinburnu, Rami, Taşlıtarla, Kâğıthane, Şişli, Mecidiyeköy, Levent, Beşiktaş, Sarıyer, Kadıköy, Maltepe, Kartal ve Pendik artan nüfuslarıyla katılmıştır.

İstanbul'un meskûn alanının genişlemesi, şehrin beledi hizmetlerini zorlaştırmıştır. Yeni açılan mahallelere yol, su, elektrik ve havagazı imkânlarını taşıma ameliyesi idarenin finans yükünü ağırlaştırmıştır.

Şehirdeki değişimin en etkin yanlarından biri de zaman algısında olmuştur. İstanbullular, zaman bakımından eski sakin ve sükûnetli günlerini yavaş yavaş geriye bırakmışlardır. Şehrin kalabalıklaşması ile birlikte koşuşturma, telaş ve bir hengâme caddelere, meydanlara, iskelelere hâkim olmuştur.

İnsanların yaşam biçimleri ve gündelik hayatları değişime uğrarken şehrin öncelikleri ve buna bağlı yönetim anlayışı da kendini yenilemiştir. Bu yenileme ile birlikte şehri yönetme anlayışı “temel ihtiyaçları karşılama kaygısından”, “şehre çeki düzen verip görselliğini ön plana çıkarma kaygısına” dönüşmüştür.

Bu yeni anlayışın benimsenmesi insanların temel ihtiyaçlarının çözüme kavuşturulduğu anlamını taşımamıştır. Bilakis, 1950 – 1960 döneminde nüfus, iaşe, enerji ve ısınma, sanayi ve ticaret, ulaşım, sağlık, asayiş, çevre ve imar şehirde bütün sorunlarıyla varlığını sürdürmüştür. Bu alanlar birbirini, zorlayıcı bir şekilde deforme etmiştir. Öyle ki artık şehrin sorunları, kategorize edilemeyecek bir döneme girmiştir.

En başta, ezeli bir dert olan ekmek meselesi, birçok etkenin olumsuz katkısı neticesinde çözülememiştir. Buğdaydan una, undan ekmeğe, ekmekten satışı bütün süreçte ölçü, dikkat, özen ve belli bir pratiklik isteyen bir mesainin, bir teşkilatın yokluğu ile birlikte İstanbul'un ekmek derdi artarak devam etmiştir.

Meyve sebze sandıklarının standart dışı olması, nakliye ücretleri ve sürelerinin uzunluğu, meyve ve sebzenin kısa sürede bozulması ve işin aşamalarındaki bütün fırsatçıların (üreticilerin, kabzımalların, halcilerin, hamalların, manavların ve dahi belediye kontrolcülerinin) suiistimalleri şehirde tüketilen meyve ve sebzelerin piyasasına ana rengini vermiştir. İnsanlar çoğu zaman, geçim standartları içinde bu tabii besin ürünlerini filelerine dolduramamışlardır.

Barınma ihtiyaçları ve kira sorunları şehirde kayıkları içinde sabahlayan bekâr balıkçılar haricinde, bütün İstanbulluları alakadar eden bir konu olmuştur. Şehirde kiralık emlak mlk sahipleri kira ücretlerinin düşüklüğünden ve kiracıların başlarına açtığı sıkıntılardan dert yanmışlardır. Kiracılar ise ev sahiplerinin herkese kira için ev vermediğinden ve kira ücretlerinin yüksek olduğundan şikâyet etmişleridir. Bu dönemde mülk/mekân şehirlilere huzur vermemiştir.

İstanbul'un elektrik, gaz, odun ve kömür ihtiyacı şehrin kronik sorunlarından olmuştur. Enerji ve ısı kaynaklarının azlığı ve bazen yokluğu vilayet ve belediyenin yoğun mesaisini almıştır. Şehir yönetimi halkın bu ihtiyaçları için çok çaba harcarsa bile zaman zaman çaresiz kalmıştır. Bu çaresizliğin sebeplerini bütçeler, hava şartları ve şehrin hızla artan nüfusu oluşturmuştur. Söz konusu olan bu enerji ve ısı kaynakları şehre bir şekilde getirilse bile şehir içindeki dağıtımları ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Dolayısıyla hem sevkiyat sıkıntılarında dolayı hem de maddi imkânların yetersizliğinden dolayı şehirliler, hayatın bu olmazsa olmazlarından yer yer ve zaman zaman yararlanamamışlardır.

İstanbulular, bir şekilde temel gıda ve ihtiyaç maddelerine ulaşırsalar bile, bunların fiyat artışları yüksek olmuştur. İstanbul'un genelinde görülen hayat pahalılığı özelden de bazı mahallerinde belirgin olmaya başlamıştır. Bu bölgesel farklılığı oluşturan ana sebepler, insanların bir kısmının alım gücünün artması ve tüketim eğilimlerini etkileyen kültürel gelişim olmuştur. Şehirdeki mutlu, yüksek gelirlilere karşın her geçen gün elindeki parasının değeri düşen önemli bir kalabalık var olmuştur. Sabit gelirli işçi ve memurlar, işsizler, kimsesizler, yoksullar, bakıma muhtaç çocuklar gün geçtikçe şehrin nimetlerinden uzaklaşan toplumsal sınıf karakterine bürünmüştür. Hoş İstanbul, 1950'li yıllara fakir olarak başlamıştır. Nispeten küçük ve kontrol edilebilir bu şehir eski usullerle eski tecrübelerle idare edilmiştir. Fakat 1960'lı yıllara doğru hem bütün olarak büyümüştür hem de kendi içinde ekonomik açıdan parçalı bir yapı ile karşı karşıya kalmıştır. Artık sadece fakir İstanbul yoktur. Fakir ve zengin İstanbul vardır. Şehir bu hususiyeti ile de geleneksel üretim ve tüketim ilişkilerinden sıyrılmaya başlamıştır. Korumacı ve kontrolcü bir ekonomik yapıdan arz talep dengesine doğru geçiş bu dönemde belirgin olmuştur. Şehirdeki hayat pahalılığına, ücretlere ve enflasyona etki edecek olan ana unsur İstanbul'un artık yeni kimliği olmuştur.

Bu dönemde şehirdeki birçok insanın hayatına yeniden şekil veren istimlâk işleri hem şehre, hem de şehirliye derin yaralar bırakmıştır. İstanbul'daki istimlâk işleri işin kendisi kadar, bütçesi ve mağduriyetleri bakımından da sıkıntılı bir konu olmuştur. İstanbul istimlâk bütçesinin gelir ve giderleri itibari ile hiçbir zaman yapılmamış olması sorunun temel unsurunu teşkil etmiştir. İstimlâk için gerekli ödenekler sistemli bir şekilde bütçelerde yer almadığı için çözümler günlük ve geçici olarak üretilmiştir. Bu cümleden olarak istimlâk için ek ödenek görüşmeleri ve tartışmaları, şehir meclisinin gündemini sürekli işgal etmiştir. Bu konuda çözüm üretmek için sık sık borçlanma ve tahvil çıkarma suretiyle kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna ilaveten belediyenin elinde bulunan şehir içindeki birçok kıymetli gayrimenkullerden olan arsa ve yapılar, değerinde veya değil bir bir satılarak istimlâk borçları ödenmeye çalışılmıştır. Bütün bu çözümlerin kifayetsiz kaldığı noktada merkezi hükümetten destek istenmiştir. Bu durum ise istimlâk işini, şehrin yerel bir işi ve sorunu olmaktan çıkartıp ulusal bir mesele haline getirmiştir.

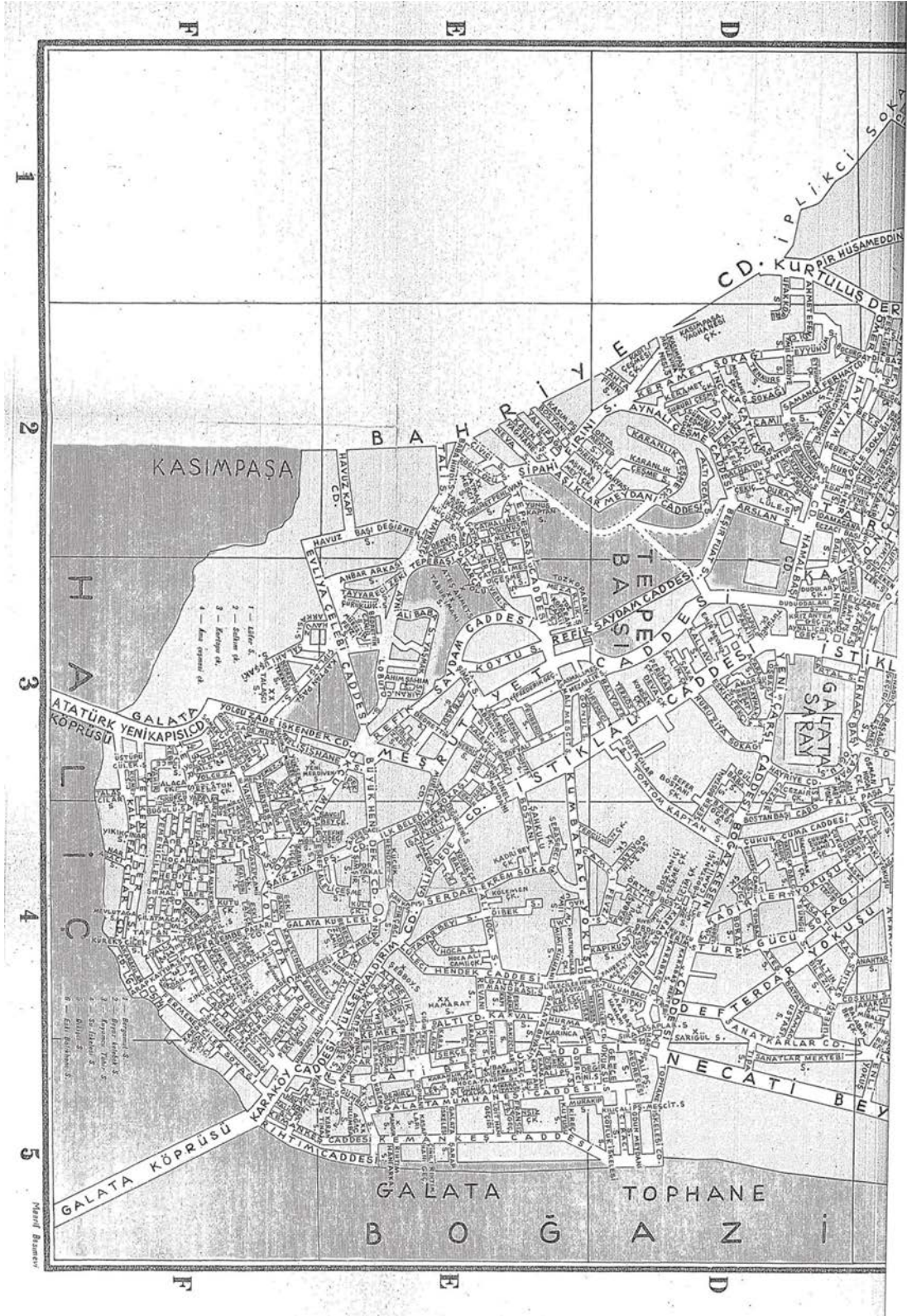
İstimlâk sorunları çözülmeyen artarak devam ederken bir taraftan da bu soruna paralel olarak şehrin iç yolları değişime uğramıştır. Yeni açılan yollardan özellikle de Londra asfaltı şehrin batı yönündeki gelişimini, Levent – Maslak yolu da şehrin kuzey yönündeki gelişimini hızlandırmıştır. Yolların açılıp genişletilmesi görece seyrüsefer akışını iyileştirmiştir. Seyrüsefer işlerinde atlı arabalara ve tramvaylara veda edilmiştir. Dolmuşlar ve otobüsler toplu taşımanın yeni gözde vasıtaları olmuştur.

1950 – 1960 döneminde İstanbul şehrinin güvenliği iki ayaktan asayiş ve adalatten oluşmuştur. Şehrin asayiş işleri, asayiş tehdit eden unsurlar ile bunlara karşı alanın tedbirler ve verilen hizmetler bakımından külli bir görünüm arz etmiştir. Başta şehrin en yüksel amiri olarak vali ve belediye başkanı asayiş işleri ile yakinen alakadar olmuştur. Vali, asayiş işlerini şehirdeki emniyet teşkilatını, zabıta teşkilatını ve bekçiler birimini aktif bir şekilde yönlendirerek idare etmiştir. Bu dönemde gündelik yaşam içinde sürekli vuku bulan hırsızlık, gasp, tecavüz, cinayet ve örgütlü suçlarla mücadele edilmiştir. Şehirde bu şekilde kısmi ve mahallî asayiş olaylarının yanında bütün İstanbul'u etkileyen büyük olaylar da meydana gelmiştir. Toplumsal derinliği ve izleri bakımından bu büyük asayiş olayları şehrin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını etkilemiştir. 6 – 7 Eylül Olayları, Topkapı Olayları, Galata Rıhtımı Olayları ve Üniversite Olayları ön plana çıkmıştır.

Bu büyük asayiş olayları, İstanbul'un güvenliğini, beraber ve birlikte yaşama zenginliğini zedelemiştir. Adalet, bu yoğun ve büyük asayiş olayları karşısında zayıf kalmıştır. Adaletin daha bir işlevsellik kazanmasına vasıta olur düşüncesi ile inşa edilen Sultanahmet Adalet Sarayı yapım süreci ile bu dönemin şehir sorunlarından biri olmuştur. Adaletin önemli bir birimi olan cezaevlerinin yetersizliği ve denetimsizliği veya denetim sonuçları, dönem için iç açıcı olmayan durumlar arz etmiştir.

Bu dönemde imar planlamalarında ve uygulamalarında belli sıkıntılar olmuştur. Bu bağlamda, “merkezi politik – teknokratik karar mekanizması” planların uygulama aşamasında yerleşik şehirlinin fikirlerini önemsememiştir. Bu durum sonucunda insanlar, duyarlı bir paylaşım içinde gelenekleriyle yaşadığı mahallelerinden sökülüp atılmışlardır. Bu olumsuzluğun katı bir şekilde kamu eliyle yapılmış olması şehirciliğimizi ve şehirli kültürünün yaşama sürekliliğini sekteye uğratmıştır.

1950'li yılların İstanbul'u, yani şehrin akışı, yaşanırken şehirlilerin anlamayacağı kadar yeni, hızlı ve bir o kadar da farklı bir hususiyet kazanmıştır. Bu anlaşılmazlık içinde konuşulup söylenenler, yapılıp edilenler değerlendirilememiştir. Şehir hayatı, besleyip büyüttüğü ironilerle kaosa kulaç atarken, eskiye dair birçok şeyin ağırlığı, oluşan bu yeni atmosfer içinde erimiştir. Popüler kültürün temsilcisi olan televizyon, İstanbulluların hayatına şehrin en eski mühendislik müessesesinden girmiştir. Bu tipik örnekle beraber “şehrin küçük bir döneminde” ortaya çıkan, onlarca yüzlerce olay ve olgu her daim yeniden ele alınacaktır. İstanbul, saklayacağı hiçbir şey olmadığı için yeni çalışmalara cevap verecektir.

Ek 2: Belediye Şehir Rehberi, 1955.

BOĞAZININ DENİZ MANZARASI — Dün İstanbul, resimde de görüldüğü gibi bir Kutup şehri haline geldi. Kuzgunek'ten Boğaz'a bakıldığı zaman gözetilememeye işte buzdur... 1928 yılının şiddetli kışı ve o zaman da Karadeniz'den aşağı buzların indiğini hatırlayanlar düşünür, manzaranın 6 günleri bile göçerde biraktığını söylüyorlardı.

Boğaziçi, Sarayburnu'na kadar buzlarla kaplandı

İki motör battı. Üç ecnebi vapur ve motör buzlar arasında kaldı. İstanbul'a gelecek vapurlar Karadeniz'de geri döndü. "İmroz", kurtarma gemisi Ereğliye vardı. Boğaz vapur seferleri tatil edildi. Bir kaptan boğuldu. Buzlar arasında kalan motörlerin bazı tayfaları buz parçaları üzerinden yürüyerek sahile çıktılar

Çanakkale'de Norveç bandıralı «Evita» vapuru ile donanmaya mensup «Amasra» gemisi çarpıştı

Karadenizden ayrı geçen buzlar, bir saatte halinde dün Boğaz'a Sarayburnu kapandı. Dün akşam dağın buz kütlesinin bir tarafta Sarayburnu'na kadar gelmiş olduğunu...

Boğazın her tarafı buzlarla kaplandı. Buzlar kütlesi gittikçe büyümeye başladı. Üçer üçer vapurların hareket etmediği gibi Karadenizden dün gelen bir Türk motör vapuru da, Boğaz çıktıkça geri dönüp Ereğli'ye uğramak zorunda kaldı. (Devamı: Sayı 2 Sayı: 1 de)

Çanakkale'deki Çarpışma

Evita, geçen salı günü saat 5-6'da Çanakkale'de Boğazda bir kaza oldu. Norveç bandıralı 1072 tonluk Evita tankeri ile Türk donanmasından geçen Amasra gemisi Akıntı sırasında bir çarpışma uğradı. Kazada...

ARNAVUTKÖY AÇIKLARINDA — Boğaz'dan aşağı doğru süzülen bir buz parçasının üzerine binerek «geniş» bir vatanı...

Konuşulan Mevzu : Buzlar

Buzlar geliyor. İstanbul'dan bu tarafta gelecekti. Sebepyle pazetelerine sarılsınlar, kaçmasın bunların baskınları buzların geldiğini öğreniyor. İnsanların sağlığını, Boğazı kaptılar. Bunları sahne yakın buzların üzerine sürüp restim bile çektiler. Selim Anadolu yakasında ve Boğazda oturanlar, evlerine dönmek için acele ediyor. Yarı (buğday) ne olacağını kimse bilmiyor. Belki bütün insan buzlarla kaplanacak ve şehrin de yakarı günlerce birbiriyle rahatsız. (Devamı: Sayı 2 Sayı: 2 de)

Buzların diğer resimleri iç sayfalarımızdadır

70 lik Ahmet Baba, Atikali caminin helâsında, yalnız ve uykusuz, günlerdir bir yardım, bir şefkat bekliyor. Ölüm ona şefkatli elini uzatacak.

BİR ADAM ÖLÜMÜNÜ BEKLIYOR

Atikali Camiinin helâsında ölü bir mangalın önünde tir tir titreyen 70 lik hasta ihtiyarı dün gece gazetemiz yatıracak hastahane bulamadı.

Sadun TANJU

Bir adam, ıslak ve soğuk taşlar üzerinde bekliyor. Cemberlitaş'ta, Atikali camiinin helâsında, süpürgeler

**SEVGİLİSİNİ
NADYA TEV**

Belediye Merkez binası önünde yapılan törende kurban kesilirken

VİLAYET ve BELEDİYE AYRILDI

Belediye merkez binasında dün bir tören yapıldı. Belediye binaları gece elektrikle donandı. Gökay, vazifem ağır dedi

İstanbul'da Belediye ile Vilâyetin ayrılması dolayısıyla Belediye merkez binasında dün sabah bir tören yapılmıştır. Bu münasebetle İstiklâl Marşı çalındıktan sonra profesör Gökay bir konuşma yapmış ve ezcümle şöyle demiştir:

«Bir yıl müddetle tamamiyle müstakil olan bu vazifede valilik sıfatı ile birlikte, yine ben arif kadaşınızın omuzlarına verilmiştir. Mesuliyetin ağırlığını müdürükim. İstanbul gibi her gün biraz daha genişleyen, nüfusu bir (Devamı sa: 3 sü: 1 de)

Siyasî hâtıralar

İZMİR SUİKASTININ

Yakın tarihimizin en meraklı mevzuu ve meselesi şimdiye kadar aydınlanmamış bir tarih parçasını ortaya konacaktır

olları Anonim faaliyete geçti

datan Münakalât Vekili Arif ile hareket edileceğini ve

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Teftik Dairesi

Karar Sayısı
4
9707

KARARNAME

İstanbul Vali ve Belediye Reisi Ordünaryüs Profesör Dr.Fahrettin Kerim Gökay'ın Bern Büyükelçiliğine tayini; Hariciye Vekâletinin 20/11/1957 tarihli ve 100004/501 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 20 / II/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Süleyman

030 18 01 14A 53 4

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili
A. Menderes *F. Köprülü* *X* *A. S. Dündar*
Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili ve Adliye V.V. Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
S. Özalp *H. İsmailoğlu* *11* *20. S. Dündar*
Maarif Vekili Nafaa Vekili ve Hariciye V.V. Ticaret Vekili Şeh. ve İc. Mus. Vekili Gümr. ve İnş. Vekili
S. Özalp *S. W. Köprülü* *M. S. Köprülü* *11*
Ziraat Vekili Mühürat Vekili Çalışma Vekili Sanayi Vekili ve Çalışma V.V.
S. Özalp *S. W. Köprülü* *M. S. Köprülü* *S. Özalp*

Dosya No :
1-61
1308

Ek 6: BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 147.59..4.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Teftik Dairesi

Karar Sayısı

4

9708

KARARNAME

Eski Ankara Mebusu ve Çalışma Vekili Mîmtaz Tarhan'ın 0.50-yüz
elli) lira maaşla İstanbul Valiliğine tayini; Dahiliye Vekâletinin
20/11/1957 tarihli ve 511/14221 sayılı yazısı üzerine, 5442 sayılı ka-
nunun 6 ncı maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 20/ 11/1957 tari-
hinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

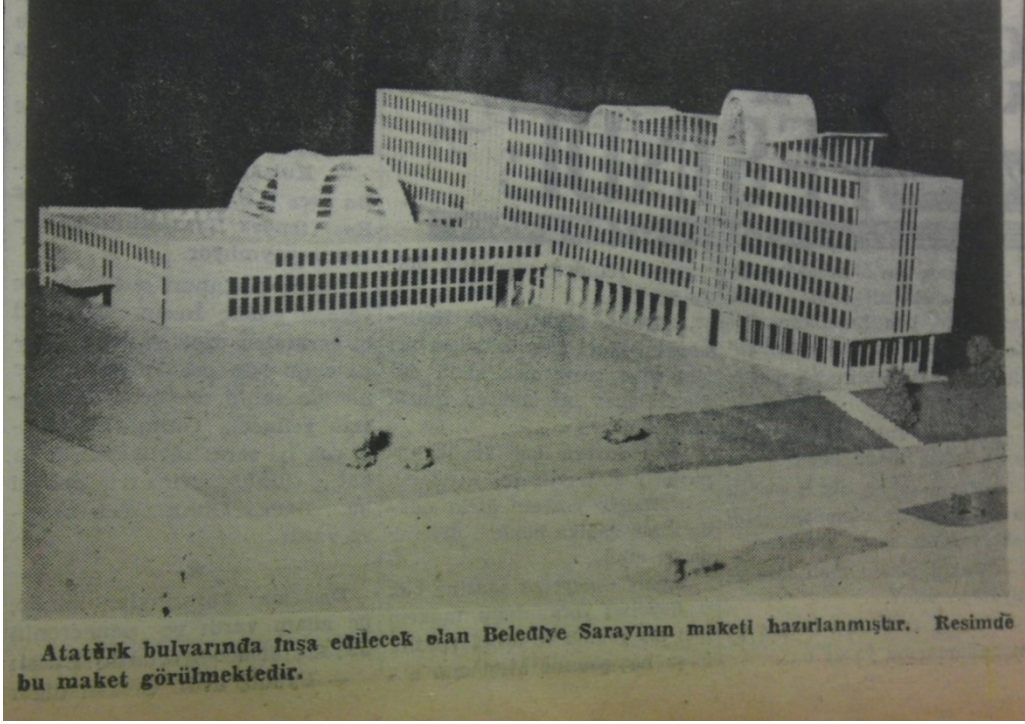
L. Süleyman

Eki

030 18 01 147 53 5

Dosya No :
29-46

Başvekil *A. Menderes*
Devlet Vekili *Tarhan*
Devlet Vekili *Tarhan*
Devlet Vekili *Tarhan*
Devlet Vekili *Tarhan*
Devlet Vekili *Tarhan*
Adliye Vekili *A. Menderes*
Millet Müdafesi Vekili ve
Adliye V.V. *A. Menderes*
Dahiliye Vekili *A. Menderes*
Hariciye Vekili *A. Menderes*
Maliye Vekili *A. Menderes*
Maarif Vekili *A. Menderes*
Nafıa ve Hariciye V.V. *A. Menderes*
Ticaret Vekili *A. Menderes*
Sih. ve İc. M. Vekili *A. Menderes*
Cüm. ve İnh. Vekili *A. Menderes*
Ziraat Vekili *A. Menderes*
Münakalat Vekili *A. Menderes*
Çalışma Vekili *A. Menderes*
Sanayi Vekili ve
Çalışma V.V. *A. Menderes*

Ek 8: *Son Posta*, 18 Mayıs 1953.

Ek 9: *Vatan*, 10 Ekim 1956.

(12.1.1959)

E L T

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Demokrat Parti İl Başkanlığına
İSTANBUL

1- Vatan Cephesine iltihak hususunda Partimizin 946 ruhu ve büyük bir heyecan ile gayretler sarfetmesi sayesinde şayanı şükran neticeler elde etmektedir Kısa bir müddet içinde Bana gönderilen telgraflardaki iltihakların sayısı ikiyüz bine yaklaşmaktadır Bu muazzam neticenin istihsalinde Parti teşkilatımızın sarfettikleri himmet ve gayretlerin kıymetini tamamiyle takdir ederek bütün arkadaşlarıma en samimi teşekkür hislerimi ifade ederken Memleketi tehlikeden tehlikeye sürüklemekte asla tereddüt göstermeyeceği açıkça anlaşılmaş olan insafsız ve Memleket menfaatlerine tamamiyle lakayt bir muhalefet karşısında Vatanı her türlü tehlikeden masun bulunduracak yegane mevcudiyetin Partimiz olduğu şaursıyla bundan böyle daha ileri himmet ve gayretlerinize intizar etmekte olduğumuzu sevgilerimle arz ederim

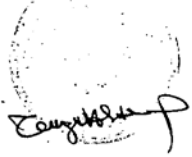
2- Yeni iltihak etmiş arkadaşların bu güzel kararları almaları ve saflarımıza katılmaları bize büyük bir sevinç kaynağı olduğu kadar kendilerine karşı en samimi teşekkür hisleriyle mütehalli olmamızın sebebini teşkil etmektedir Evvelce de ifade edildiği gibi kendilerine bu vesile ile de tekrar teşekkür edilmesini rica ederim

3- İstanbul teşkilatımızın bizce malûm hatta mazur görülebi-
lecek sebeplerden dolayı Parti çalışmaları, Partimizi kuvvetlendirmek ve yeni iltihakların temini hususundaki gayretleri gereği gibi tatmin edici olmamaktadır İstanbul Kongrelerinin yapılması kararı pek yakında verilecektir Ayrıca geçen hafta kararlaştırılmış olup müessif infilâk hadisesi dolayısıyla yapılamayan toplantı ve konuşma kısa bir zamanda yapılacaktır Bu itibarla hemen şimdiden geniş ölçüde çalışmalara başlanmasını bütün Arkadaşlarımdan hürmet ve muhabbetle rica ederim

4982 Sayılıdır

Başkan
Ağnan Menderes

12/1/1959
DEMOPAR

030 01 45 270 1

BAYAR TAKSİM D. P. MİTINGİNDE KONUŞURKEN

Bayar, «30 yıl sonra küçük bir Amerika olacağız» dedi

Taksim'de bir taraftan D.P. liler miting tesislerini sökerken ötede C.H.P. ve İnönü'ye tezahürat yapıyordu

«İşte Paşam İstanbul!»
D.P. nin dün sabah Taksim meydanında yaptığı miting, yakın siyasi tarihimizin yukarıdaki bu en ilgi çeken sözünü derhal hatıra getirecek bir kalabalık topladı. D. P. mitingine iştirak eden kalabalığın, 70-80 bin civarında olduğu tahmin edildi.
Ancak «İşte paşam İstanbul» sözünü de bir tarihte ifade edilmek istenen manadaki yanlışla, ancak o sözün sarf edildiği 1950 seçimlerinin neticesi ile belli olmuştu. Fakat dün hatıra gelen «İşte Paşam İstanbul» sözündeki mana D.P. mitinginin bitişinden 20 dakika sonra 12.30'da belli oldu. Zira, D.P. mitingini henüz bitirmiş ve Reîsicumhur Celal Bayar

miş veya ayrılmak üzere idi ki, C.H.P. li gençlerden ve teşkilât miting organizasyon komitesinden bir grup, küme hazırığı için ellerinde bayraklar ve altı oklu flaş malar olduğu halde ilerlediler. Tam bu ana kadar devam eden «Ya ya ya sa sa sa, D.P. D.P. çok yaşa» bağırışlarının yerini bir an da C.H.P. lehinde bütün meydanı uğultular halinde kaplayan tezahürat aldı. C.H.P. ve İnönü hakkında yapılan tezahürat bir türlü dinmiyordu. Bu anda D.P. liler, küresülerini ve her türlü miting tesislerini harıl harıl sökp almak la uğraşıyorlardı. Halk bühassa bu taraf vatandaşlar, hayret içinde kalmışlardı. Ortalık bir anda kırıncıydı. Halk, nasıl da bir anda

Bayarı karşılama töreninden resimler

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Saraybağında Acar motoründen karaya çıktıkları sırada kendisini karşılayanlar arasında

Bayar ve Menderes teahhl otomobilde halkın tezahüratı arasında ilerliyorlar

Halkın polis bordenunu yararak Bayara sevgi tezahüratında buluyor

Cumhurbaşkanı Bayar Dolmabahçe Sarayına geliyor

Istanbul dün tarihi g

Bayar, emsalsiz t

Deniz ve karadaki muhteşem tören

Cumhurreisimiz geçtiği yollarda serpantin ve konfeti yağmuruna tutuldu. Heyecanı son haddine varan halk kordonu yarararak Bayarın elini öptü

Celâl Bayarın beyanâtı

Cumhurreisimiz Gemlik muhribinden kendisini karşılayanları selâmlıyor

Reisicumhurumuz Celâl Bayar ve refikaları Reşide Bayar, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhowerin dâvetlisi olarak Amerikayı resmen ziyaret

lerinden dün sabah saat 10 da «Gemlik» muhribimizle memleketimize avdet etmişlerdir.

Bayarı karşılamak üzere İstanbul şehri muazzam bir kar-

şılama töreni hazırlanmış bulunuyordu. Liman, bir iki gün önce gelerek demirlemiş ve donanmamıza mensup harb gemileri,

(Devamı Sayfa 7, Sü. 1 de)

İ günlerinden birini yaşadı tezahüratla karşılandı

Serpantin ve konfeti yağmuruna tutulan Bayar İstiklal caddesinden geçiyor

Reisicumhur ve Başveki Ankaraya gittiler

Haydarpaşada dün gece büyük merasimle uğurlanan Celâl Bayar
Ankarada da parlak bir istikbal merasimi hazırlandı

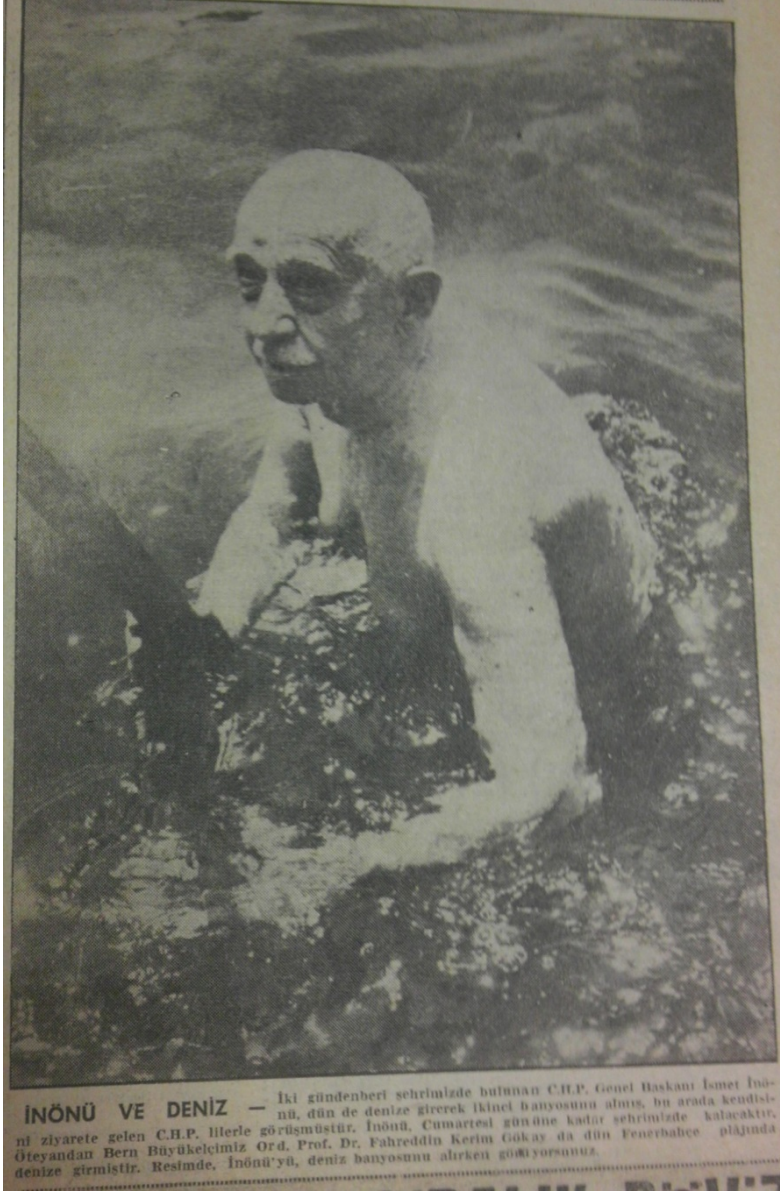
Birleşik Amerikayı ziyaretinden dün sabah avdet etmiş olan Reisicumhurumuz Celâl Bayar ve kendisini İstanbulda karşılamaya gelmiş bulunan başvekil Adnan Menderes dün akşam saat 20,05 de ekspresle Ankaraya hareket etmişlerdir.

Reisicumhurumuz ve başvekilimiz beraberlerinde bazı mebuslar, vali ve Beeldiye reisi Prof. Gökay olduğu halde Dolmabah-

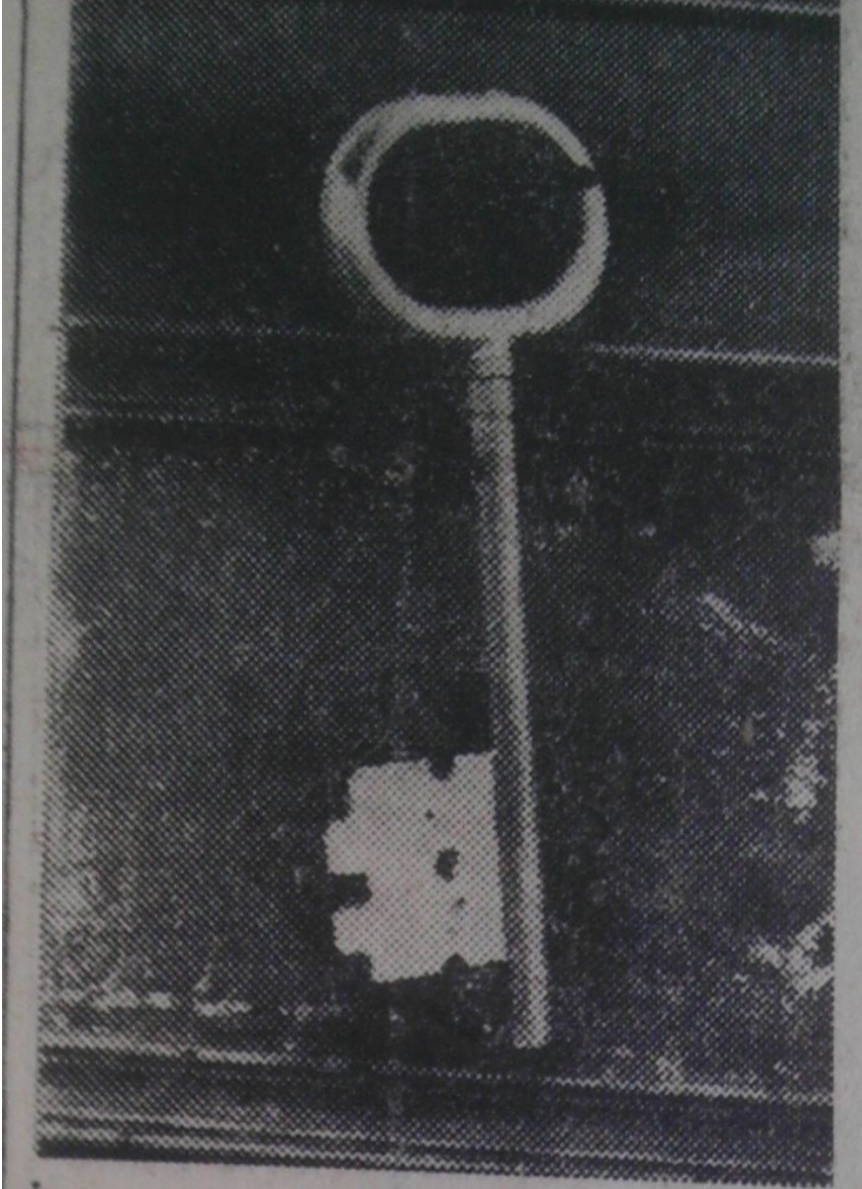
çe sarayından Acar m
ayrılmış ve Haydarpa
mişlerdir.

(Devamı Sayfa 5.)

Bayarı karşı
törenine ait
resimler 8 inci
famızdadır

Ek 15: *Vatan*, 1 Temmuz 1959.

İstanbul C. H. P. teşkilâtı, istirdat edilen il binası anahtarını Meclis Başkanı Refik Koraltan'a göndermişlerdir. Refik Koraltan muhalefet günlerinde, Çukurova'nın sembolik bir anahtarını Ankaraya getirmişti

Ek 17: *Vatan*, 24 Ekim 1955.

Ek 18: *Son Posta*, 24 Ekim 1955.

Anadolu'dan gelip iş arayanlardan bir grup Yeni cami merdivenlerinde.

«Taşı toprağı altın» şehre Anadolu'dan akın

Bu mevsimde İstanbul, bol para kazanıp, kısa zamanda zengin olmak heveslisi, sayısız Anadolu köylüsünün istilâsına uğruyor. Heyhat, bu insanlar perişan olup ortada kalıyorlar.

Sarkışlalı Mehmet Ali, Yeni cami'nin Eminönü meydanına bakan tarafındaki merdivenlere sereserpe oturmuş, güneşin altında tenbel tenbel geleni geçeni seyrediyordu. Sirtında, yamalara isyan etmiş boz bir elbise vardı. Ayakkabıları parça parça olmuştu ve delik deşik şeye «çorap» demek için bin şahit isterdi. Sakalı uzamış, mintanı kirlenmişti. Kimbilir kaç gündür böyle sokaklarda, taşlar üzerinde sefil olup gidiyordu.

Sarkışlalı Mehmet Ali yalnız değildi. Kılık kıyafetçe ona benzer bir çok adam daha caminin merdivenleri üzerinde yarı uzanmış, yarı oturur vaziyette, önlerinden akıp giden insan selini, otomobilleri, tramvayları kayıtsız nazarlarla seyrediyorlardı. Sanki her biri, kalkıp geldiği köyün, kasa banın bir ağacı altında «öğle tenbelliği» yapıyorlardı. Öyle-

YAZAN:

Sadun TANJU

sine sereserpe, öylesine rahat tılar. Konuşmuyorlardı bile. Yalnız yarı aralık gözleriyle bakıyorlardı. İşsizdiler. Belki değil muhakkak açtı. Sarkışlalı Mehmet Ali ile dost olup, kısa, fakat bütün bu Anadolu çocuklarının müşterek malı olan hikâyesini öğrenince, her şeyi anladım. İstanbula biraz para kazanmaya gelmiştiler.

Herbiri memleketin bir ucundan, bin ümitle, bin eziyetle, vapur anbar ve güvertelelerinde; koridorundan geçilmez, helâya gidilmez trenlerde; hur dahaş olmuş otobüslerde; bazan yayan yürüyerek, cepteki son meteliği tüketerek; günlerce, haftalarca yolculuk etmişler ve günün birinde «Taşı toprağı altın», «Sokaklarından yağ

bal akan» şehre ulaşmışlardı. İstanbul büyüklüğü ile onları büyülemiş sonra da yutmuştu. Ümitlerle, kazanmak sevinciyle geldikleri şehirde, çok geçmeden, kaybolmuş birer adam olmuşlardı. İş yoktu. Evvel gelen kapılanmış, bir ekmek parası ele geçirmişti. Ötekiler işte hep böyle, sefil, perişan, aç, duvar diplerinde, parklarda, meydanlarda, cami köşelerinde çöreklenip oturuyorlardı. Aç kalıyorlar, acık kalıyorlar, ümitsiz kalıyorlardı. Hastalık yakaya yapıyor, vücutları bit, pire sarıyor: önlerinden geçen iyi giyimli, tok insanlara karşı bir düşmanlık yüreklerde yer ediyordu. Dönüp gitmeğe bin defa razıydılar. Geldiklerine bin defa pişmandılar. Fakat nasıl dönsünler? Yarım ekmek alacak parası olmayan garip, 15 — 20 lirayı nereden deretsin?

(Devamı sa. 5 sü: 2 de)

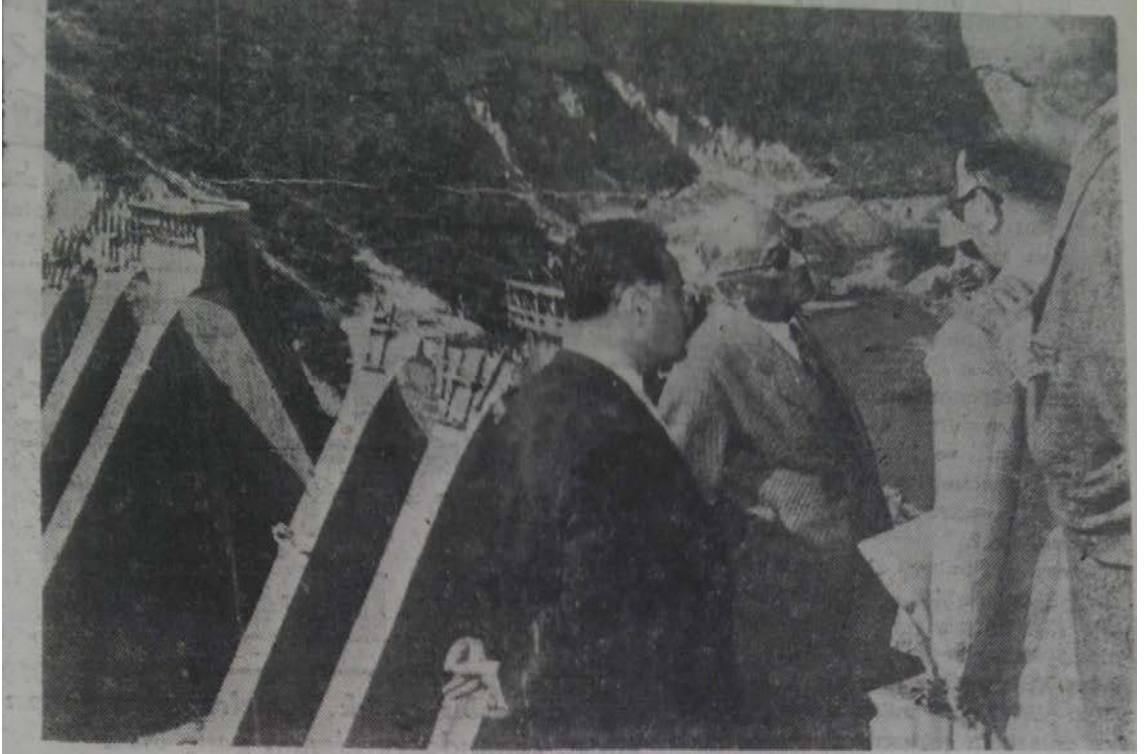
Bayar, dün Elmalı bendinin temel atma töreninde bulundu

Elmalıdan Beykoza gelen Cumhurbaşkanı'nı halk büyük sevgi tezahürleriyle karşıladı. İskele gazinosunda bir müddet oturan Bayar, Beykozlularla hasbihalde bulundu

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Elmalı bendinde temel atılacak mahalle gidiyor

Ek 20: *Son Posta*, 9 Eylül 1951.

Bayar Elmalıda inşa edilen bendler hakkında izahat alıyor

Celâl Bayar dün Elmalı bendinde tetkikler yaptı

**Benindeki su durumunu ve yeni baraj inşaatını gözden geçiren
Cumhurreisi alâkalılardan izahat aldı**

Ek 21: *Son Posta*, 10 Temmuz 1954.

İşletmeye açılan Elmalı Bendi

İKİNCİ ELMALI BENDİ DÜN TÖRENLE İŞLETMEYE AÇILDI

Bendi Cumhurreisi Bayar açtı. 10 milyon metre
mikâplık bentte, şimdilik 4,100,000 metre
mikâplık su bulunuyor

İkinci Elmalı bendi dün saat
17.30 da yapılan bir törenle işle-
tilmeye açılmıştır. Cumhurreisi
Celâl Bayar, Meclis Başkanı Ref-
fik Koraltan, Başbakan Adnan
Menderes, Irak Başvekili Nuri
Said Paşa, misafir İranlı gazete-
ciler, Şehir Meclisi üyeleri, da-
vettiller ve basın mensuplarının
(Devamı Sa: 7 Sü: 5 de)

Nâhoş bir hâdise

Elmalı bendinde Sular İda-
resi memurları, gazetecile-
re karşı dürüst olmayan
harekette bulundular

Cumhurreisi Bayar Elmalı Bendinin açılış töreninde

Dün fırınların önünde ekme beklemekte olan halk

Istanbullular dün fırınlardan güçlkle ekme alabildiler

Darlığa fırınlara un tevziindeki gecikme sebep oldu. Amerika-
dan on bin ton buğday geldi - Ekme satışlarının bugün nor-
male döneceği bildiriliyor. Ekmeeksizlik yüzünden bir
kısım lokantalar dün akşam kapalı idi

İstanbulda buğday sevki ge-
ciktği için İstanbullular dün
sabahtan itibaren gece yarısı-
na kadar fırın fırın dolaşmak
ve saatlerce ekme beklemek
zorunda kalmışlar, buhranın
devam edeceği endişesiyle bazı
vatandaşlar ihtiyaçlarından faz-
la ekme almışlardır. Dün ak-
şam bazı lokantalar ekmeeksiz-
(Devamı Sayfa 6, Sü. 6, da)

Kocası ile anlaşıp fuhşa başlamış

İzmir 8 (Hususi muhabirimiz-
den) — Bugün enteresan bir hâ-
dise adliyeye intikal etmiştir.

Vali Gökay dün beyanatta bulunurken

Vali, «bize tekinsiz kerim derler» dedi

Gökay et narhının devam edeceğini söyledi

Ek 25: *Vatan*, 1 Şubat 1959.

Ek 26: *Son Posta*, 30 Nisan 1958.

GRAFIKA

Rahat bir RAMAZAN.

geçirebilmek için

İYİ ve

KUVVETLİ

yişiniz !

Hiç sıkıntı çekmeden, bütün gün verimli bir tarzda çalışabilmek için, daima, İftar sofrasında SANA ile yapılmış çörekler, hamur tatlıları bulundurunuz ve Sahurda, kalorisi, A,D vitamini bol SANA sürülmüş birkaç dilim ekmeş yiyiniz.

1 kilo SANA =	6996 kalori
1 kilo Koyun Eti =	2420 kalori
1 kilo pilâv =	1190 kalori
1 kilo yoğurt =	920 kalori
1 litre süt =	670 kalori

Sana

SANA Kahvaltılık Margarin
Hakikî bir Enerji Kaynağıdır.

UNILEVER - İŞ TÜRK LTD. ŞTİ. (BAKIRKOY)

KAHVE GELDİ — Şehrimize tahsis edilmiş olan 89 ton kahvenin dün sabahtan itibaren perakende satışına başlanmıştır. Halk sabahın erken saatlerinde dükkanların önünde kuyruğa girmek suretiyle satışın başlamasını beklemiştir. Öğleye doğru perakende kahve satışları yapan dükkanların önünde izdiham o kadar artmıştır ki alâkalılar Tahmis sokağında enmiyet tedbirleri almak zorunda kalmışlardır. Kahve, 200 gramlık paketler halinde kilosu 11.80 kuruştan satılmaktadır. Ayrıca, Migrosa dün 20 ton kahve verilmiştir. Migros bu sabahtan itibaren kahve satışına başlayacaktır. Diğer taraftan, dün mülhak kazalara da kahve tahsisi yapılmıştır. Tesbit edilen kontenjana göre, Çatalcaya 38 çuval, Silivriye 20 çuval, Şileye 10 çuval, Yalovaya 17 çuval, Kartala 37 çuval verilmiştir. Ayrıca Memurlar Kooperatifine 15 çuval ve Kahveciler Derneğine mensup esnafın ihtiyacı için 249 çuval kahve ayrılmıştır.

BAĞIŞLAR — Balıkçılar Cemiyetinin Yılbaşı münasebetiyle fakir halka aile başına yirmişer kilo hamsi dağıtmak için yaptığı teşebbüs, şehrimizdeki diğer teşekküller tarafından da benimsenmiştir. Bu arada meyva komisyoncuları da Belediyeye müracaatla bilhassa Çocuk Esirgeme Kurumu ile aşocaklarına ve Darülacezeye tevzi edilmek için 100 sandık portakal, mandalina ve elma vereceklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Perapalas oteli sahibi Misbah Muhayyeş tarafından Darüşşafaka ile fakir halka dağıtılmak üzere onbin lirayı müteceviz muhtelif gıda maddesi ve mensucat teberru edilmiştir.

Ek 30: Vatan, 30 Haziran 1952.

Başvekil Menderes Divan Otelinin toplantısına geldiği sırada otelin kurucusu Vehbi Koç ile.

**Divan Otelinde dün gece bir
açılış ziyafeti verildi**

Halkın gıda maddeleri ihtiyaçlarını ucuz olarak temin etmek maksadiyle gereken her türlü ticarî, sınaî ve malî muamele ve taahhütlere girişmek ve merkezi İstanbul'da olmak üzere 25 yıl müddet ve 500.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan "Mi-gros Türk Ticaret Anonim Şirketi"nin İktisat ve Ticaret Vekâletininin 14/7/1954 tarihli ve 4/9865 sayılı yazisiyle gönderilen ilişik Esas Mukavelenamesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığına gösteren banka mektubu İcra Vekilleri Heyetince 15/7/1954 tarihinde incelenerek; mezkûr Şirketin kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanununun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayazıt

Başvekil
Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Adliye Vekili
Mâli Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili
Hariciye Vekili
Maliye Vekili
Maarif Vekili
Nafia Vekili
İkt. ve Ticaret Vekili
Sih. ve İc. Maa. Vekili
Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili
Mînsakât Vekili
Çalışma Vekili
İstisnalar Vekili

130 18 01 2 136 64 7

MİCROS TÜRK

3. üncü Seneyi Devriyesi

dolayısıyla sayın halkımıza faaliyetini arzeder.

-
- 1 EKİM 1955** — 20 satış arabası ile faaliyete geçmiştir.
- BUGÜN** — 60 satış arabası günde 1000 durak yaparak İstanbul'un her köşesinde, adalarda ve hatta İzmit'te halkımıza gıda maddelerini tevzi etmektedir.
- 16 ARALIK 1957** — İlk Self-Service mağazamız Beyoğlu Balık pazarında açılmıştır.
- BİLAHARE** — 2. Eminönü
3. Bakırköy
4. Koska mağazalarımız faaliyete geçmiştir.
- 16 EKİMDE** — 5. Mağazamız Aksarayda ve
- 1958 SONUNA KADAR** — 6. Cibali (Karadeniz cad.)
7. Teşvikiye
8. Bebek
9. Kadıköy mağazalarımız açılacaktır.
- 1959 SENESİNDE İSE** — mağazalarımızın sayısını fazılaştırarak halkımıza daha da iyi hizmet edebilmek gayesindeyiz.

●

375 personel — 80 satış kamyonu, nakliye kamyonu ve diğer vesaitler — ambalaj makineleri — modern sıhhi tesisler — halkımıza hizmet edebilmemizi mümkün kılmaktadırlar.

Açılışımızdan bu güne kadar, Şirketimiz, 70.000.000. - liralık aida ve aile ihtiyaç maddelerini halkımıza intikal ettirmiştir.

Daima daha iyi hizmet etmeyi gaye bilen Şirketimizin, Müdüriyet ve bütün personeli, halkımızın bizlere göstermiş olduğu yakın alakaya ve rağbete, 3. üncü Seneyi Devriyesi dolayısıyla teşekkürlerini arzeder.

ILANCIK

İSTANBULUN İMARINA
hizmet ediniz

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI-
nın kefaletini haiz % 5 faizli, hamili-
ne ait

İSTANBUL BELEDİYESİ
1958 TAHVİLLERİ
Satışa çıkarılmıştır

Bu tahvillerin FAİZLERİ Devlet tahvil-
lerinde olduğu gibi VERGİDEN MUAFTIR.

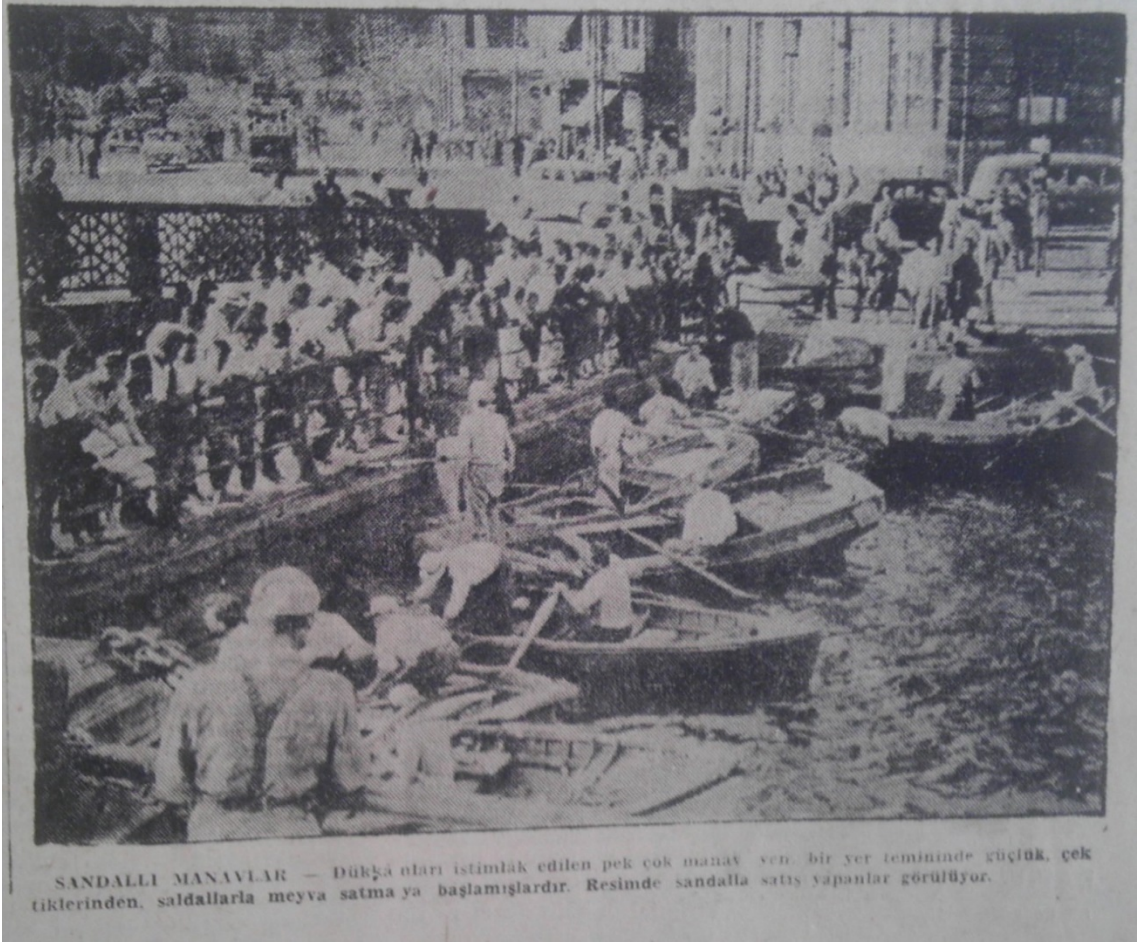
İstanbul Belediyesinin her türlü ARTTIMA
VE EKŞİLMELERİNDE GEÇİCİ VE KAT'İ TEMİNAT
OLARAK alınır.

İstanbul Belediyesinin GAYRİMENKUL SATIŞLA-
RINDA BEDEL YERİNE KABUL EDİLİR.

İSTANBUL BELEDİYESİ
TAHVİLLERİNİ

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI'nin
bütün şubelerinden satın alabilirsiniz.

Ek 35: *Vatan*, 31 Temmuz 1958.

ÇARŞAMBA

16

OCAK 1957

İdare: Yerebatan
Çatalçeşme No. 25/1
İSTANBUL

Telefon: 22 02 03

Son Posta

Sene 26 — No. 5637 + 3881

SABAHLARI

Bütün heybeti ile ortaya çıkacak

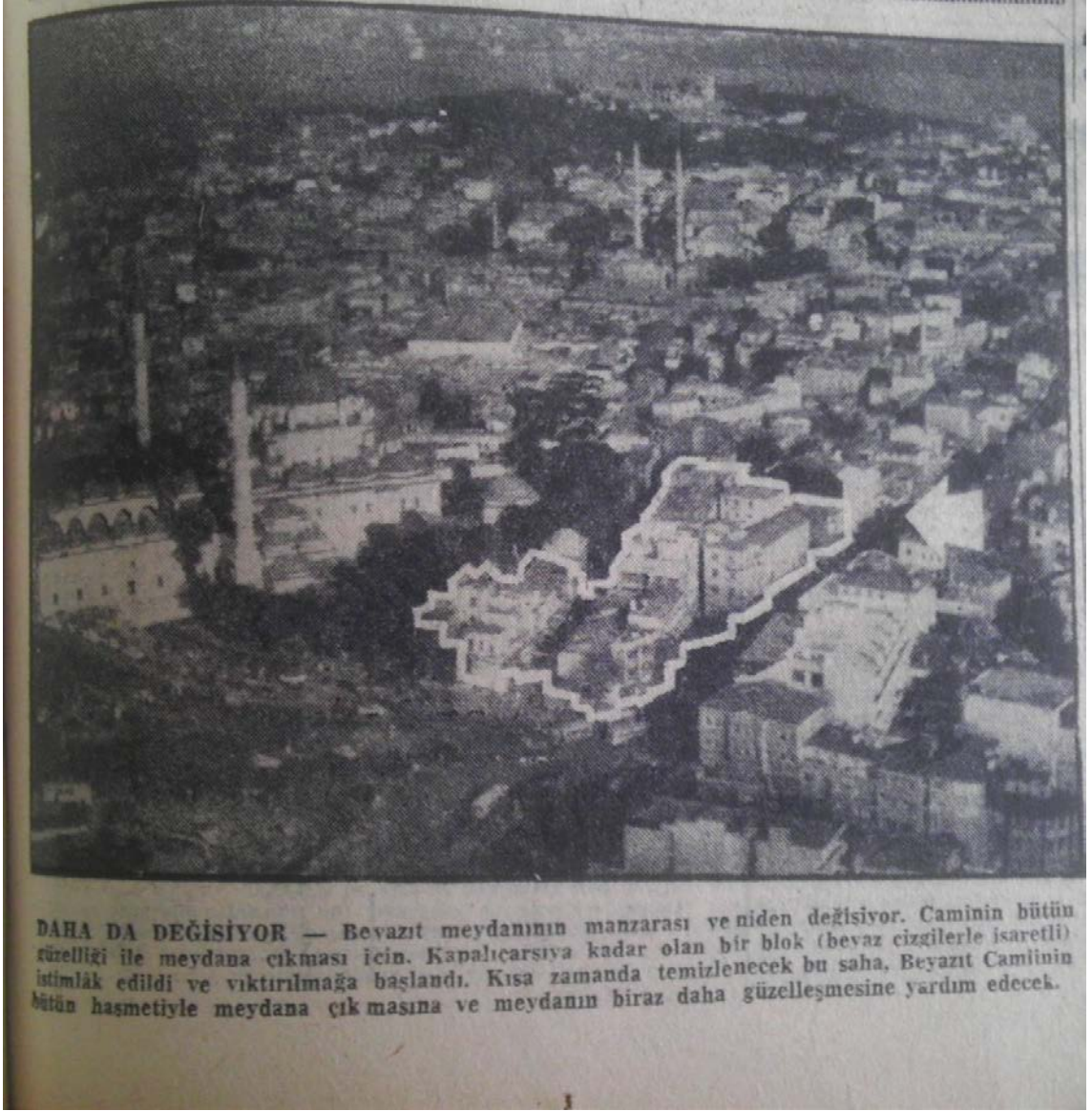
Tarihi âbide ve camilerimiz etrafı açılmaktadır. Bu husustaki çalışmalar bir hayli ilerlemiş, sıra Beyazıt camisine gelmiştir. Resimde caminin meydana çıkarılması için istisnâye tâbi tutulan binalar görülmektedir.

Eisenhower plânının reddi halinde doğaca

F. DULLES AMERİKA KONGRESİNİ İKAZ ETTİ

Amerika Hariciye Vekili «teklifler kabul edilirse» dedi

Ek 36: Son Posta, 16 Ocak 1957.

Ek 37: *Vatan*, 28 Ocak 1957.

Ek 38: *Vatan*, 15 kasım 1957.

EK 39: *Son Posta*, 19 Temmuz 1959.

Ek 40: *Vatan*, 21 Ocak 1957.

Ek 41: *Son Posta*, 21 Temmuz 1957.

Ek 42: Son Posta, 21 Mayıs 1957.

Ek 43: *Vatan*, 21 Temmuz 1953.

Eki

Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vukubulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, Devlet Kuvvetlerine karşı vâki mukavemet hareketinin âme huzur ve âsâ-yişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfikân, İstanbul ve Ankara Vilâyet-lerinde saat 15 den itibaren Ürfî İdare ilânı; İcra Vekilleri Heyetince 28/4/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayar

Başvekil	Devlet Vekili ve Başv. Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	-----	-----
Adliye Vekili	Millî Müdafat Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	-----	<i>A. Arslan</i>
Maarif Vekili	Nafia Vekili	Ticaret Vekili ve İmar ve İsk. V.V.	Sih. ve İc. Mus. Vekili	Güm. ve İnh. Vekili
<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	-----	<i>A. Arslan</i>
Şiraa Vekili ve Sih. ve İc. Mus. V.V.	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili ve Baş-Yay. ve Turz. V.V.	Sanayi Vekili	Bas.-Yay. ve Tura Vekili
<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>	-----
İmar ve İskân Vekili	Koordinasyon Vekili			
<i>A. Arslan</i>	<i>A. Arslan</i>			

Dosya No:

2/2

551

30 18 01 02 154 91 9

Dün açılan kısmın unumi görünüşü

Adliye Sarayının ilk kısmı dün törenle açıldı

Başvekil ve Vekillerin hazır bulunduğu törende Adliye Vekili ilc C. Müddeiumumisi birer konuşma yaptılar — Adliyede yaz tatili sona erdi

İstanbul Adliye sarayının in-
şaatı tamamlanan birinci kısmı
dün saat 10 da Başvekil Adnan
Menderes, Devlet Vekili ve Baş-
vekil Yardımcısı Fuat Köprülü,
Adliye Vekilli Osman Şevki Çi-
(Devamı sayfa 7. Sü. 2 de)

Dahiliye Vekilinin beyanati

Vekil yurdun asayiş durumu-
nun memnuniyet verici
olduğunu söyledi

Dahiliye Vekilli Dr. Namık Gök-
dik dün gazetecilerle yaptığı
bir konuşmada şunları söylemiş
tir. (Devamı sayfa 7. Sü. 7 de)

O. Şevki Çiçekdağ konuşmasını yaparken

Federal Almanya Başbakanı doktor Konrad Adenauer Topkapı sarayını ziyareti esnasında

Dr. Adenauer dün tarihî eserleri tetkik etti

Almanya Başbakanı şehri dolaşırken halk tarafından selâmlandı. Misafirimiz yarın Almanya'ya dönüyor

Ankara 24 — Şehrimizde seçim faaliyeti son haddini bulmuştur. Siyasi partilerin umumi merkezleri devamlı ictima halindedir. Demokrat Parti Umumi Idare Heyeti de bugün öğleden evvel ve sonra Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında iki toplantı yapmış, seçim meselelerini görüşmüştür. Devlet merkezindeki bu seçim hummasına muvazi olarak milletvekili namzetlerinin haddinden fazla çoğalması devlet dairelerindeki işleri de kısmen sarsmıştır. Bir çok Bakanlıkların Umum Müdürleri, Umum Müdür Muavinleri aday vaziyindedir. İstifa veya izinle vazifesinden ayrılıp seçim dairelerine gidenler pek çoktur. Bu
(Devamı Sa: 3 Sü: 6 da)

C.H.P. Ege'de Yeni propaganda Usulleri kullanıyor

Hususi Muhabirimizden
İzmir 24 — Milletvekili adaylığı için C.H.P. İzmir il teşkilâtına 34 kişi müracaat etmiştir. Bu müracaat miktarı D. P.
(Devamı Sa: 3 Sü: 8 de)

Celâl Bayar ve Mareşal Tito Dolmabahçe sarayına girerlerken

Mareşal Tito ve Bayar Ankaradan geldiler

Misafirimiz ve Bayar, Haydarpaşa'da büyük merasimle karşılandılar ve Acar'la Dolmabahçe sarayına geçtiler

Halkın Gözü
Halkın Kulakları
Halkın Dili

PERŞEMBE
6
Ağustos 1959

Sene 39 No. 5637 + 4798
8 Sayfa - Fiyatı 25 kuruştur

IDARE : Yerebatan
Catalcegne, No. 25/1
İSTANBUL
Telefon : 22 02 03

Sabahları Çık

Kurucusu

Ank
B
Z
Y
tan
Bal
Ankara
mizden)
Türk -
ikinci ki
Hariclye
(Dev

Onassis, Zorlu, Menderes ve Churchill beraber Foto: Nurettin VERAL

Churchill şehrim

Onassis'in yatı ile gelen büyük devlet adamı tezahürat şehirde gezinti yaptı. Menderes ve Zorlu öğle yemeğini

Gelenler arasında meşhur soprano M. Callas ile Avrupa sosyetesinin tanınmış simaları var

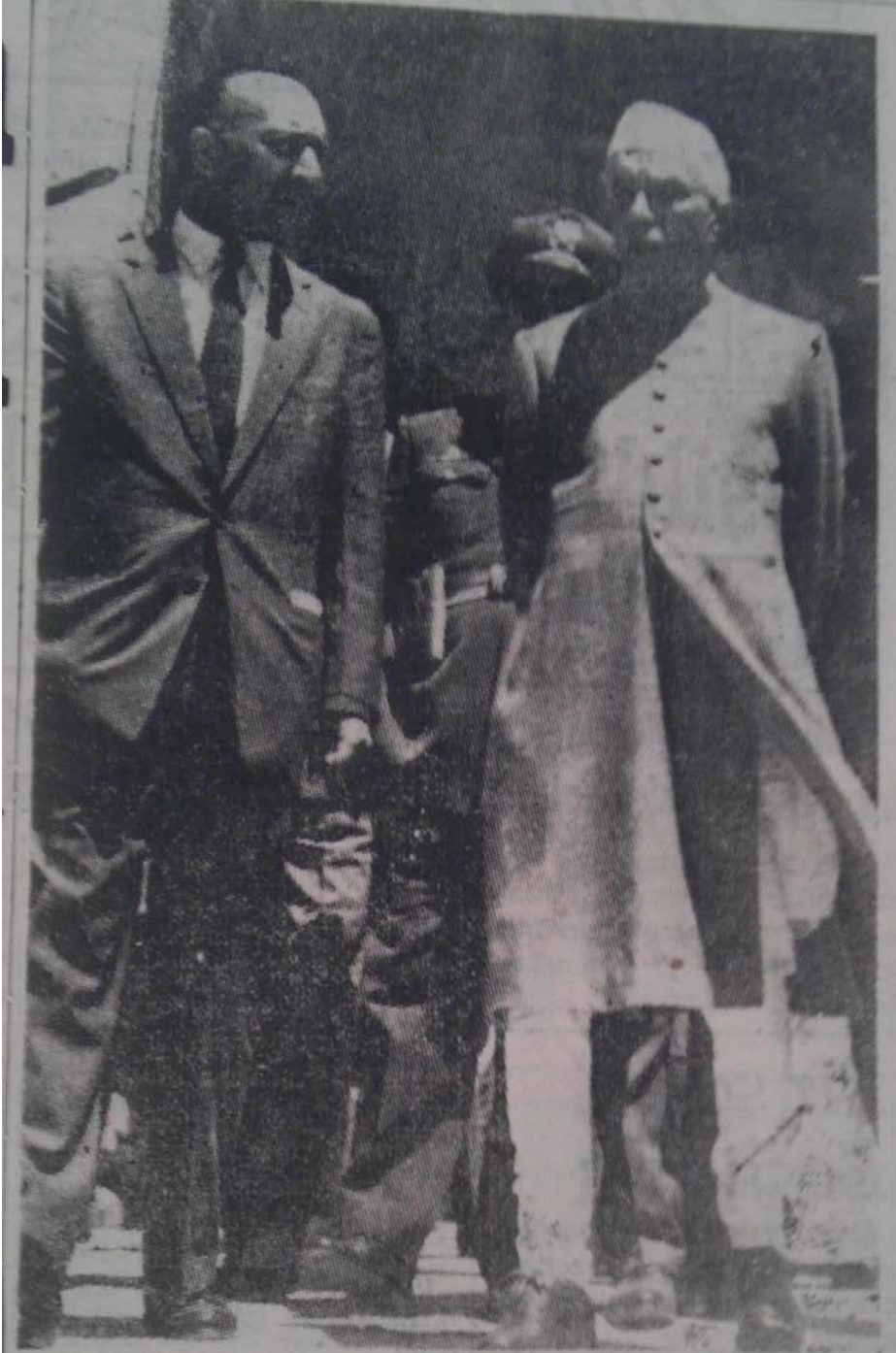
Dünyanın en büyük siyaset adamlarından ve İngiltere'nin eski başbakanlarından Sir Winston Churchill, tam 84 yaşında, bir kolunda eşi, diğer kolunda armatör Onassis olduğu halde dün İstanbul'a ayak basmış ve tezahüratla bulunan halka meşhur «V» (Victory) «Zafer» işaretini bol bol göstermiş tir.

İçinde Sir Winston Churchill, (Devamı Sayfa 7, Sü. 1 de)

Onassisin meşhur tayyareli Christina yatı ve Churchill'in «V» z

Ek 48: Son Posta, 6 Ağustos 1959.

NEHRUNUN GEZİLERİ — Hükümetimizin misafiri olan Hindistan başvekili Jawaharlal Nehru, beraberindekilerle birlikte dün öğleden evvel Ayasofya müzesi, Sultanahmet camii Topkapı sarayı ile Kariye camiini ziyaret etmiş ve öğleden sonra da Umur motoru ile Boğazda bir gezinti yapmıştır. Kemal Aygünün şerefine verdiği akşam yemeğinde hazır bulunan Nehru bugün memleketimizden ayrılacaktır.

İstanbulun kurtuluş bayramına katılan Mehmetçklerimiz Galata köprüsünden geçerken.

Istanbulun 36 ncı kurtuluş yıldönümünü dün kutlandı

Taksim'de yapılan geçit resmi çok parlak oldu

İstanbulun düşman istilâsından kurtuluşunun 36 ncı yıldönümü dün şehrin muhtelif yerlerinde yapılan resmigeçit ve şenliklerle coşkunun bir şekilde kutlanmıştır.

Saat 9 da Selimiye ve Fatih'ten 11 er pârâ top atılmış ve bunu müteakip İstanbulun kurtuluşunu sağlayan şehit kahramanlarımız için bir dakikalık ihtiram duruşu yapılmıştır. (Devamı Sayfa 7 Sü. 1 de)

Eisenhower'ın Dünya Bankası için teklifi

Para Fonunun yıllık toplantısı dün Yeni Delhi'de açıldı

Yeni Delhi 6 (A.A.) — Dünya Bankası ve Milletlerarası Para

Fetih yılı hatıra pulları

İstanbulun fethinin besyüzüncü yıldönümü hâtası olarak P.T.T. İdaresi İsviçrede La Chaux de Fonds'da «Courvoisier» matbaasında 12 değerde pul ile bir bloktan ibaret bir seri hâtırâ pulu bastırmıştır. 5 kuruşluklarda Rumelibi-sarı, 8 kuruşluklarda topların Edirnededen getirilişi, 10 kuruşluklarda Fatih ve muhasara donanması, 12 kuruşluklarda kadırgaların karadan Haliç'e nakli, 15 liklerde Topkapı surları, 20 liklerde Topkapıdan giriş, 30 lıklarda Fatih Camii, 40 lıklarda Fatihin Patrik Yenadios'a âsa ihsanı, 60-larda İstanbulun onbeşinci yüzyıldaki haritası, 1 liralıklarda Fatihin türbesi, iki liralıklarda Fatihin bir minyatürü, iki buçuk liralıklarda ise Fatihin meshur portresi vardır. Pulların etrafı Türk motifleriyle süslenmiştir. 29 Mayıs'ta satışa çıkarılacaktır.

BÜYÜK BİR KAYIP

Prof. Mazhar Osman Uzman vefat etti

Büyük doktor, asistanına okuttuğu kitabı dinlerken kalbinin durması neticesinde hayata gözlerini kapadı

Bir müddettenberi kalbinden rahatsız bulunan kıymetli asabiye ve akıl hastalıkları mütehasşısı Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman evvelki gece saat 23,40 da istirahat etmekte olduğu Ortaköy Şifa yurdunda vefat etmiştir.

Dün kendisile görüştüğümüz Şifa Yurdu sahibi Dr. Ahmet Asım Onur, merhumun vefatı hakkında şu izahatı verdi.

«— Dün (evvelki gün) saat 21,30 da Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, profesörü ziyarete geldi. Beraberce istirahat etmekte bulunduğu dairesine çıktık. Mazhar Osman, istirahat etmeğe geldiği gündənberi, olduğu gibi, şuuruna tamamiyle hâkimdi ve hiç bir şikâyeti de yoktu. Bizi güler yüzle karşıladı. Fahrettin Kerim Gökay ile konuştu...

Fahrettin Kerim Gökay, yanın
(Devamı Sa: 5 Sü: 1 de)

Merhum Mazhar Osman

Diin hayata gözlerini kapayan Neyzen Tefvik

Neyzen Tefvik vefat etti

Uzun zamandanberi hasta olan Neyzen'in
ölümü büyük bir teessür uyandırdı

Merhum İbn'ül Emin Mahmud Kemal İnal.

İBN'ÜL EMİN MAHMUT KEMAL İNAL VEFAT ETTİ

*Ölümü büyük teessür uyandıran kıymetli
mütefekkirin cenazesi törenle kaldırılacak*

Ek 54: *Vatan*, 26 Mayıs 1957.

Ek 55: *Vatan*, 3 Kasım 1958.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI*

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

RESMİ YAYINLAR

TBMM ZABIT CERİDELERİ

MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ TOPLANTI TUTANAKLARI

GAZETELER VE DERGİLER**

Ayın Tarihi

Resmi Gazete

Son Posta

Vatan

*Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

**Gazete ve dergilerin yararlanılan sayı ve tarihleri dipnotlarda gösterilmiştir.

KİTAP VE MAKALELER

Ahmad, Feroz, (trc.) Ahmet Fethi, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980, Hil Yayınları, İstanbul 1994.

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

And, Metin, 50 Yıllın Türk Tiyatrosu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

_____ “Şehir Tiyatroları”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII.

Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul 12. Baskı.

Azrak, A. Ülkü, Dr., Prof., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1943 – 1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar, Namık Kemal Aras (Ed.), Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961) (S.527 – 529), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi.

Bali, N., Rıfat, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devlet'in Örnek Vatandaşları (1950 – 2003), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

Baytop, Turhan, Prof., İstanbul Florası Araştırmaları (Toplayıcılar, Herbaryumlar, Floralar, Botanik Bahçeleri, Kaynaklar) 1553 - 1965, Eren Yayınları, İstanbul 2002.

Buğra, Ayşe, Türk İşadamları ve Türk Devleti, Baydar, Oya; Dinçel, Gülay (ed.), 75 Yılda Çarkları Döndürenler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Mayıs 1999.

Büchner, V. F., “Şehir” İslam Ansiklopedisi, C. 11.

Cansever, Turgut, İstanbul'u Anlamak, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

Darkot, Besim, “İstanbul” İslam Ansiklopedisi, 5/2.

Demirkent, Işın, “İstanbul”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXIII.

Derya, Ekmel, Dr. Prof. “İstanbul Limanı'nın Kuruluşu”, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi ODTÜ Kasım 1981, Yiğit Gülöksüz (drl.), ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara Kasım 1982.

DİE. 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi. Ankara Basım Ve Ciltevi. Ankara, 1962.

___ Bütçe Ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1956 - 1964. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Ankara 1969.

Dinç, Ayhan; Cankaya, Özden; Ekici, Nail, (hızl.), İstanbul Radyosu Anılar ve Yaşantılar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Mayıs 2000.

Eldem, Ethem, İstanbul'da Ölüm Osmanlı – İslam Kültüründe Ölüm Ve Ritüelleri, İstanbul 2005.

Emecen, Feridun, "İstanbul", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXIII.

Ertuğ, Nejdet, Hüseyin, Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı Şubat 2007.

Gökmen, Mustafa, Eski İstanbul Sinemaları, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul Ekim 1991.

Gülsoy, Ufuk, Dr., Prof.,; Nazır, Bayram, Dr., Doç., (Hızl.), Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası (1923 – 1960), İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2012.

Günergun, Feza, Dr., Prof., İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1933 – 1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar, Namık Kemal Aras (Ed.), Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961) (s.501 – 517), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi.

Hasdemir, Hacı, İstanbul'un 100 Spor Kulübü, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Cilt 10 (1949 – 1953, İstanbul, Belediye Matbaası, 1955.

_____ İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı
Cilt 11 (1951 – 1955), İstanbul, Belediye Matbaası, 1956.

_____ İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı
Cilt 13 (1955 – 1959, İstanbul, Belediye Matbaası, 1961.

_____7 Yıl İçinde Vilayet Ve
Belediyece Yapılan İşler 1949 – 1955, Belediye Matbaası, İstanbul 1956.

İstanbul Ulaşımında 50. Yıl, DB. İB. YSE. TCDD. TCK. THY. İETT, Karayolları
Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1974.

Kahraman, Hasan Bülent, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I – Kavramlar, Kuramlar,
Kurumlar, Agora Kitaplığı, İstanbul Eylül 2008.

Kal'a, Ahmet, (yay. yön.), İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul
İstatistikleri II Sağlık (1927-1996), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
4 Kültür Ve Spor, İstanbul araştırmaları merkezi, İstanbul 1997.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
5 Seçim (1950 – 1995). İstanbul Araştırma Merkezi. İstanbul 1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
10 Ulaştırma (1933 - 1996), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
11 Adalet (1932-1995), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
16 Tarım II (1929-1996), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
17 Eğitim I (İlk, Orta Ve Lise) (1928-1996), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul
1998.

_____ İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri
18 Eğitim II (Mesleki Teknik Eğitim I) (1928-1996), İstanbul Araştırmaları Merkezi,
İstanbul 1998.

Kaya, Hadise, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1949 – 1961 Yılları Arasında Yapılan
Doktoralar, Namık Kemal Aras (Ed.), Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (
1861 – 1961) (S.530 – 534), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi.

Kır, Semra, İstanbul'un 100 Filmi, İBB Kültür A.Ş., İstanbul 2010.

Kuban, Doğan, İstanbul'un Tarihi Yapısı Raporu, İstanbul 1969.

_____ "Topografyanın Yarattığı Kent", Karaların Ve Denizlerin Sultanı İstanbul Cilt I, Filiz Özdem (drl.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

_____ "Kentin Gelişmesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV.

Küçükerman, Önder, "Güzel Sanatlar Akademisi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III.

Macar, Elçin, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Mazak, Mehmet, (ed.), Şehri-İ İstanbul'un Temizlik Kültürü, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010.

Metin, Ali K., "Şehir Ve Ötesi" Hece Dergisi, 2009, 150/151/152.

Oğuz, Burhan, Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları, İstanbul 1998.

Naskali, Gürsoy, Emine, (hızl.), Yassıda Zabıtları 2 6/7 Eylül Olayları Davası, Kitabevi, İstanbul Mayıs 2007.

_____ Yassıda Zabıtları III İstanbul Ankara Olayları Davası, Kitabevi, İstanbul 2008.

_____ Yassıda Zabıtları VI Vatan Cephesi Davası, Kitabevi, İstanbul 2011.

_____ Yassıda Zabıtları IX İstimlâk Davası, Kitabevi, İstanbul 2012.

_____ Yassıda Zabıtları X Topkapı Olayları Davası 1, Kitabevi, İstanbul 2012.

Oral, Tanju, "İstanbul Türkçesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV.

Ortaylı, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, Hil Yayın, İstanbul 1986.

Özavcı, Tarık, İstanbul Yangınları 1923 – 1965, Ekin Basımevi, İstanbul 1965.

Pamuk, Şevket, Prof., İstanbul Ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar Ve Ücretler 1469 - 1998, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara Aralık 2000.

Philipp, Schwartz, Dr., Prof., İstanbul Üniversitesinin Bugünkü Durumu Ve İstikbali, Namık Kemal Aras (ed.), Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 – 1961) (S.474 – 497), Ankara TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi.

Sakaoğlu, Necdet, “İstanbul Üniversitesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV.

Saray, Mehmet, Dr., Prof., İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1996.

Scognamillo, Giovanni, Türk Sinema Tarihi 1896 – 1986, Metis Yayınları, İstanbul Kasım 1987.

Serim, Ömer, Türk Televizyon Tarihi 1952 – 2006, Epsilon Yayınları, İstanbul Ocak 2007.

Sezen, Salih; Apaydın, Ahmet, (Hızl.), Faytonlardan Marmaray’a İstanbul’da Ulaşım İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay, Paraf Yayınları, İstanbul Ocak 2012.

Şengör, A.M. Celal; Çeçen, Kazım, “İstanbul Teknik Üniversitesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV.

Şentürk, Nazır, İstanbul Valileri, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, Beş Şehir, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

Tanyeli, Uğur, Cumhuriyet İstanbul’u, İstanbul’un Dört Çağı İstanbul Panelleri, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 6 Ağustos 1993.

TBMM Albümü 2. Cilt (1950 – 1980), Ankara 2010.

Teksoy, Rekin, Sinema Tarihi, Oğlak Yayınları, İstanbul 2005.

Toprak, Zafer, Cumhuriyet İstanbul’u, İstanbul’un Dört Çağı İstanbul Panelleri, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 6 Ağustos 1993.

_____ “Fevaid-i Osmaniye İdaresi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III.

- Tutel, Eser, “Seyr-İ Sefain İdaresi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI.
- _____ “Şehir Hatları İşletmesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII.
- _____ “Şirket-İ Hayriye”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII.
- TÜİK İstatistik Göstergeler 1923 – 2008. Türkiye İstatistik Kurumu Ankara Haziran 2009.
- _____ Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011. Türkiye İstatistik Kurumu Ankara Haziran 2012.
- Tümertekin, Erol, Cumhuriyet İstanbul’u, İstanbul’un Dört Çağı İstanbul Panelleri, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 6 Ağustos 1993.
- Yazan, Ümid Meriç, Bir Asır Boyunca (1840 – 1940) İstanbul Şehri’nin Nüfusunda Meydana Gelen Değişmelerin Tahlili, Tarih Boyunca İstanbul Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, (29 Mayıs – 1 Haziran 1988).
- Yıldırım, Nuran, Dr. Prof. İstanbul’un Sağlık Tarihi (Sağlık Teşkilatı – Salgınlar – Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele – Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi), İstanbul Üniversitesi Projesi, İstanbul 2010.
- _____ İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul Haziran 1996.
- Yıldırım, Uğur, Dünden Bugüne Patrikhane, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.
- Yılmaz, Ömer Faruk, Tarih Boyunca Sahaflık Ve İstanbul Sahaflar Çarşısı, Sahaflar Derneği Yayınları, İstanbul 2005.
- Yücekök, N. Ahmet, Dr., Prof., Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul Şubat 1998.
- Ziyaoğlu, Rakım, İstanbul Kadılar, Şehreminleri, Belediye Reisleri Ve Partiler Tarihi 1453 - 1971, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1971.

ANSİKLOPEDİLER

Diyamet İslam Ansiklopedisi

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

İslam Ansiklopedisi

ÖZGEÇMİŞ

1978 tarihinde Sivas – Suşehri’nde doğdum.

İlk ve ortaokulu aynı yerde tamamladım.

1996 tarihinde Ordu – Ünye Anadolu Öğretmen Lisesi’nden mezun oldum.

2000 tarihinde Marmara Üniversitesi Tarih Öğretmenliği alanında lisans eğitimimi tamamladım.

Aynı yıl MEB’de tarih öğretmenliğine başladım.

Halen İstanbul – Kartal ilçesinde öğretmenlik görevime devam ediyorum.